T8255

LIMBA ROMÂNĂ

1

ANUL XXXI
1982

ianuarie — februarie

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

1030

0 IIII 2005

CONSILIUL DE CONDUCERE

Acad. IORGU IORDAN — redactor-şef
FLORA ŞUTEU — redactor-şef adjunct
MIOARA AVRAM
GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE — membru al Colegiului de redacţie
VALERIA GUŢU ROMALO
THEODOR HRISTEA
CONSTANTIN JALBĂ — membru al Colegiului de redacţie
MARIUS SALA
LAURA VASILIU — secretar responsabil de redacţie

Apare de 6 ori pe an.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentele dv.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, DEPARTAMENTUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P.O.BOX 136—137—telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei „Limba română".

La revue « Limba română » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de 30 $.

Toutes commandes de l'etranger pour les travaux parus aux Éditions de l'Academie de la République Socialiste de Roumanie sera adressée à :

ILEXIM, DEPARTAMENTUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P.O.BOX 136—137—telex 11226, 79 517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Adresa redacţiei :
str. Spiru Haret nr. 12
79 638 Bucureşti, Sectorul 1
Telefon : 33 34 40, int. 265

EDITURA ACADEMIEI R.S.R.
Calea Victoriei nr. 125
79 717 Bucureşti, Sectorul 1
Telefon : 50 76 80

8255

BIBLIOTECA „ASTRA"

-- DEC. 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXXI 1982 Nr. 1
ianuarie—februarie

SUMAR

IAN. 2022

CUVÎNT ÎNAINTE LA TOMUL AL XXXI-LEA 3

GRAMATICĂ-VOCABULAR

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Structura sintactică Nominal + Adverb (sau Adjectiv) + Supin 5
ANDREI AVRAM, Note etimologice 15
E. CONTRAȘ, Completări și îndreptări la DLR, litera *M*. II. 21
ION MOISE, Note de argou militar 33

FILOLOGIE

ALEXANDRU MAREȘ, Datarea *Codicelui Voroneţean* 41

LIMBĂ LITERARĂ ȘI STILISTICĂ

ECATERINA MIHĂILĂ, Structura gramaticală a limbajului matematic în perioada 1880—1980. Perspectivă stilistică 51
OLIMPIA BERCA, Sistemele rimei. II. 67
ION ȘTEFAN, Deosebiri între vorbirea bărbaților și cea a femeilor la țăranii lui Marin Preda 75

ONOMASTICĂ

FILOFTEIA MODORAN, Toponime care reflectă mișcări de populație românească pe teritoriul țării noastre 85

NOTE ȘI COMENTARII

ION GHEȚIE, Despre dialectele literare ale limbii române 93
ION ȘTEFAN, Despre un vers al lui Eminescu 95
ION FUNERIU, Adnotări la niște „note critice" 97

CONSULTAȚII

AL. GRAUR, *Și* de întărire și de atenuare 99

34063

CRONICĂ

IORGU IORDAN, Simpozion de limbă şi literatură română la Universitatea din Köln (R.F.G.) 101

RECENZII

DOINA DAVID, *Limbă şi cultură (Româna literară între 1880 şi 1920. Cu privire specială la Transilvania şi Banat)*, Timişoara, Editura Facla, 1980 (*Crişu Dascălu*) 103

Cărţi şi reviste primite la redacţie 107

CUVÎNT ÎNAINTE

la tomul al XXXI-lea

Revista noastră împlinește în acest an trei decenii de existență, prima fasciculă ieșind de sub tipar în noiembrie-decembrie 1952. Publicație academică menită să promoveze studiul științific al limbii noastre naționale, ea a reflectat în paginile sale, după cum era și firesc, principalele etape din evoluția românisticii ca domeniu al științei limbii și limbajului în anii de după eliberare. Mai mult decît atît, revista „Limba română" a urmărit și inițierea cititorilor săi în doctrinele și metodele lingvisticii moderne, acordînd un spațiu relativ important studiilor și articolelor de lingvistică generală. În sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, se cuvine să fie amintit faptul că revista a creat un instrument de lucru unic pe plan național prin publicarea exhaustivă și la zi a Bibliografiei de lingvistică românească *(în fascicula a 4-a din fiecare an, prima dată în 1959).*

Începînd din anul 1959 (cînd primul număr al tomului VIII se deschide cu expunerea programului revistei, sub titlul Tematica noastră), *orientarea publicației s-a conturat cu mai multă claritate, în paginile revistei găsindu-și locul dezbateri științifice ample, adeseori critice, rămase pînă astăzi ca puncte de referință în literatura de specialitate. Totodată, în conducerea revistei s-a instaurat o formă de activitate colectivă fructuoasă, caracterizată prin francheța spiritului critic colegial și prin efortul de a aprecia obiectiv, de a îndruma și de a stimula preocupările științifice ale tuturor colaboratorilor.*

În acest climat „Limba română" a dat un nou impuls studiilor de filologie, istorie a limbii literare, cultivare a limbii, lexicologie și istorie a lingvisticii românești. Ea a găzduit în paginile sale importante articole de lingvistică generală, gramatică descriptivă și istorică, onomastică, fonetică, fonologie și dialectologie. Polemica științifică, fără a fi fost în mod ostentativ cultivată, a dat adeseori paginilor revistei, prin rubrica de note și comentarii mai ales, un caracter aparte, conducerea revistei asumîndu-și cu fermitate rolul de a veghea la menținerea tonului critic la obiect.

Reluînd, după o relativ îndelungată întrerupere, rubricile de predare a limbii și de consultații, conducerea revistei a dat expresie dorinței de a răspunde nevoilor actuale ale învățămîntului filologic românesc, precum și întrebărilor pe care și le pun cu privire la limba noastră națională cele mai variate categorii de cititori.

Nu s-ar potrivi cu optica publicației noastre dacă nu am recunoaște, chiar cu un asemenea prilej festiv, că au existat, există și vor mai exista, probabil, aspecte criticabile în conținutul revistei, în contactul cu colaboratorii și cu cititorii și, din păcate, chiar în forma de exprimare a unora dintre rîndurile tipărite. Asemenea neîmpliniri formează obiectul permanent al dezbaterilor din ședințele de lucru ale Colegiului de redacție, dezbateri

izvorîte din dorința de îndreptare și perfecționare. Viitorul, pe baza obiectivității reci a textului scris, va judeca mai bine decît oricine cît din această dorință s-a realizat de fapt.

În pragul celui de al patrulea deceniu al revistei „Limba română", actualul Consiliu de conducere își face o datorie de onoare din a mulțumi tuturor colaboratorilor ei, precum și celor care în cadrul Academiei Republicii Socialiste România și al editurii patronate de acest înalt for de știință, au contribuit și contribuie la buna desfășurare a activității acestei publicații

STRUCTURA SINTACTICĂ NOMINAL + ADVERB (SAU ADJECTIV) + SUPIN

DE

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

0. Tipul de construcţie „rezultate greu de realizat" s-a discutat în literatura noastră lingvistică mai ales dintr-un punct de vedere normativ [1]. Obiectivele articolului de faţă urmăresc completarea analizei cu interpretarea sintactică (dintr-o perspectivă transformaţională) şi semantică.

1. Pentru explicarea naturii semantice şi derivativ-sintactice a construcţiei, plecăm de la următoarele constatări :

(a) În poziţia adverbului, devenit, în unele construcţii, adjectiv, apare o clasă limitată de cuvinte. Gramaticile [2] indică, în mod curent, adverbele : *greu, uşor, dificil, posibil, imposibil* (ex. [3] : „această noutate mai *greu de susţinut*", Lambrior, S. 201, „o tendinţă învechită şi *greu de oprit*", Rădulescu-Motru, C. 296 ; „momente ale formaţiei civilizaţiei noastre *uşor de disociat*", Lovinescu, I. 394, „mobilurilor nu *uşor de perceput* ale acestuia", Munteanu, I.L.R., 591 ; „adevăruri *dificil de demonstrat*", T.V. 15 martie 1981 ; „o cantitate *posibilă de realizat*", D.N. 13 august 1981, 3 ; „Pogor o declară rea şi *imposibilă de primit*", Negruzzi, A. 67, „realitate *imposibil de determinat*", Manolescu, A. 31).

În aceleaşi construcţii se înregistrează şi sinonimele lui *uşor : lesne, simplu* şi locuţiunea *la îndemînă* (ex. : „performanţă nu tocmai *lesne de realizat*", Sp. 31 august 1981, 2, „Viaţa lui externă e *simplă de povestit*" Maiorescu, C.460 [4], „conflict *simplu de rezolvat*", T.V. 4 mai 1981, „eroilor săi reprezentativi, pornind de la cei mai *la îndemînă de creat*", Munteanu, I.L.R. 607), sinonimul lui *greu : (cu) anevoie* (ex. : „lup răpitoriu, *cu anevoie de mulţămit*", Pătrăşcanu [5]), sinonimele locuţionale ale lui *imposibil : cu neputinţă, peste putinţă* (ex. : „energie interioară *cu neputinţă de scrutat*", Munteanu, I.L.R. 616, „trupul greu... *peste putinţă de dezlipit*", Caragiale [6]), precum şi adverbele (uneori, adjective) *necesar, imperios, obligatoriu, penibil, interesant, frumos, înţelept, prielnic, periculos, hazardat* (ex. : „fapte *necesar de aflat*", T.V. 2 mai 1981, „cele ce-s *imperios de priceput*", Munteanu, I.L.R. 372, „cărţi *obligatoriu de parcurs*", auzit de la un student, „mărturisiri *penibil de dat*", Austen, M.P. 337, „alte ches-

---

[1] V., de exemplu, Iordan (1943), p. 379, Guţu (1972), p. 56—57, Ciompec (1974), p. 289, Hristea (1979), p. 328.

[2] V. Ciompec, *loc. cit.*

[3] Am introdus şi exemple aparţinînd secolului al XIX-lea şi primelor decenii ale secolului al XX-lea (v. Lambrior, Caragiale, Maiorescu, Iacob Negruzzi, Rădulescu-Motru, Lovinescu), pentru a sublinia că nu e vorba de o construcţie de dată recentă şi că fenomenul acordului, prezent şi în aceste exemple, este, probabil, la fel de vechi ca şi construcţia.

[4] Exemplul apare şi la Hristea, *loc. cit.*

[5] Apud Sandfeld, Olsen (1936), p. 279.

[6] Apud Sandfeld, Olsen (1936), *loc. cit.*

tiuni *interesante de tratat*" [7], Negruzzi, A.10, „atîtea cuvinte *frumoase de spus*" [8], „un răspuns *înțelept de dat*", Austen, M.P. 342, „raporturi *prielnic de stabilit*", T.V. 3 august 1981, „materiale *periculos de manevrat*", apărut într-un prospect, „afirmație *hazardat de făcut*", T.V. 2 iunie 1981).

Deși nu dispunem de atestări, sînt posibile și construcții ca : „eforturi *inutil de făcut*", „problemă *important de pus* în dezbatere", „greșeli *inadmisibil de făcut*", „cuvinte *(ne)potrivit de spus*", „lucruri *(ne)permis de făcut*" etc.

Inventarul aici stabilit corespunde clasei adverbelor propoziționale [9], parantetice [10], care introduc propoziții de tip neasertiv [11], ceea ce, în plan sintactic, se manifestă prin prezența elementului conectiv *să* [12] (Oricare dintre adverbele de mai sus admite vecinătatea unei propoziții conjuncționale introduse prin *să:* „este greu (ușor, dificil, posibil, imposibil, necesar, obligatoriu, imperios, penibil, interesant, frumos, prielnic, periculos, inutil, hazardat) să..."). Ca funcție semantică, aceste adverbe aparțin clasei modalizatorilor apreciativi [13] (v. (este) *greu, ușor, penibil, interesant, important, frumos, înțelept, periculos, prielnic, inutil)* sau a modalizatorilor deontici [14] (v. (este) *obligatoriu, necesar, imperios, admisibil/inadmisibil, potrivit/nepotrivit, permis/nepermis, posibil/imposibil).*

Nu sînt acceptate, în construcția analizată, adverbe ca : *evident, neîndoielnic, incontestabil, sigur, cert, precis, negreșit,* care, deși aparțin clasei adverbelor propoziționale, parantetice, spre deosebire de primele, admit vecinătatea lui *că*, apărînd, deci, în enunțuri de tip asertiv (În construcții ca : „(Este) evident (neîndoielnic, incontestabil, sigur, cert, precis)

---

[7] Construcția este ambiguă, acceptînd, pe lîngă interpretarea potrivit căreia supinul este dependent de adjectiv, și interpretarea adjectivului și a supinului ca determinanți distincți ai nominalului. Pentru a doua interpretare, v. *infra*, § 5, construcția de tip (B). Și alte exemple dintre cele enumerate pot primi ambele interpretări.

[8] Apud Iordan (1943), *loc. cit.*

[9] Pentru conceptul de *adverb propozițional*, v. Vasiliu, Golopenția (1969), p. 71—73.

[10] Sînt folosite parantetic o serie de cuvinte (adverbe sau verbe) m o d a l i z a t o a r e, a căror funcție este de a exprima „opinia" sau „atitudinea" vorbitorului asupra enunțului.

[11] Propozițiile n e a s e r t i v e, spre deosebire de cele a s e r t i v e, nu au valoare de adevăr (v. Lyons (1977), 2, p. 725—786, Ross (1970), p. 222—272, Vasiliu (1978), p. 13—14).

[12] Pentru manifestarea sintactică, specifică limbii române, a distincției asertiv/neasertiv, constînd în opoziția *că/să*, și, implicit, în opoziția modală indicativ/conjunctiv, v. Ștefănescu (1981), p. 16.

[13] „Este greu (ușor, penibil, interesant, important, inutil, periculos...) să" sînt formule de evaluare ale subiectului vorbitor asupra propoziției care urmează. Natura s u b i e c t i v ă a evaluării (deci calitatea m o d a l i z a t o a r e a formulelor) se manifestă prin faptul că aceeași apreciere variază, sub aspectul conținutului obiectiv, nu numai de la un individ la altul, dar și în funcție de locul și momentul formulării mesajului (Ceea ce este apreciat ca „ușor" pentru individul X, în momentul și locul X, poate deveni „mai puțin ușor" sau chiar „greu" pentru individul Y, sau pentru individul X în locul și momentul Y.). Pentru modalitățile apreciative, v. Anghelescu (1981), p. 92—102.

[14] Modalitățile deontice au în vedere modalitatea „obligației" și pe cea a „permisiunii", constituindu-se în jurul conceptelor *obligatoriu, permis, interzis, scutit de,* toate în raport cu un cod de norme de conduită. Formulele deontice de „obligație", „permisiune", „interzicere", „scutire de" îmbracă forma directivelor : legi, dispoziții, indicații, sfaturi. Ele emană de la o persoană sau o instituție învestite cu autoritate juridică sau morală sau asumîndu-și această autoritate în momentul formulării discursului și urmăresc impunerea voinței asupra altui sau altor agenți. Modalitățile deontice își au originea în funcția « instrumentală » și « deziderativă » a limbii (deci, limba ca mijloc de a exprima „dorințele" și „plăcerile" subiectului, iar, pe de altă parte, de a obține lucrurile dorite prin impunerea voinței asupra altor agenți). V. Lyons (1977), 2, p. 823—841, Vasiliu (1978), p. 254—256 și Anghelescu (1981), p. 75—91.

că Ion este bolnav", este asertat faptul că „Ion este bolnav", iar formulele parantetice care preced aserțiunea au rolul de intensificare subiectivă a valorii de adevăr a aserțiunii, funcționînd ca modalizatori ai certitudinii [15]).

(b) Paralel cu construcția Nominal + Adverb (sau Adjectiv) + Supin, apar o serie de construcții sinonime, cu o organizare sintactică mai mult sau mai puțin apropiată de a celei dintîi : (α) Nominal + Adverb (sau Adjectiv) + *să* + Propoziție, o structură în care, în locul supinului, apare o propoziție conjuncțională introdusă prin *să* (ex. : „cîteva persoane incomode, imposibil să fie integrate în planurile sale", T.V. 21 aprilie 1981); (β) Nominal + Copulă + Adverb (sau Adjectiv) + Supin, o construcție în care e prezentă copula (ex. : „acele legi... au să fie mai greu de aflat", Lambrior, S.83, „atitudinea scriitorului e mai ușor de precizat", Lovinescu, I.327); (γ) Nominal + Copulă + Adverb (sau Adjectiv) + *să* + Propoziție, o construcție cu copulă și propoziție conjuncțională (ex. : „condițiile e necesar să fie cunoscute", T.V. 16 martie 1981); (δ) Copulă + Adverb + Supin, o construcție impersonală în care supinul apare în poziția subiectului (ex. : „este greu de înțeles un asemenea lucru" [16]); (ε) Copulă + Adverb + *să* + Propoziție, o construcție, de asemenea, impersonală în care, în locul supinului subiect, apare o propoziție introdusă prin conjuncție (ex. : „este greu să fie înțeles un asemenea lucru"); (ζ) Nominal + Adverb + Adjectiv de proveniență verbală, derivat cu sufixul modal *-bil* (ex. : „sînt de o însemnătate... atît de greu estimabilă", Munteanu, I.L.R. 144, „gen distinct, oricît de greu încadrabil", *ib.*, 158, „unitatea nu lesne vizibilă", *ib.*, 622).

Prezența în limbă a șapte construcții paralele (tipurile (α) — (ζ), alături de construcția Nominal + Adverb (sau Adjectiv) + Supin) conduce, ca în orice caz de sinonimie sintactică, la ideea raportului de derivare dintre ele, fiecare reprezentînd stadii succesive (sau paralele) ale unei istorii derivative în care intervin mai multe transformări facultative. Natura facultativă (și nu obligatorie) a transformărilor o deducem din faptul că atît structura de bază, cît și rezultatele intermediare își au un corespondent real în limbă.

(c) Construcția Nominal + Adverb (sau Adjectiv) + Supin este una dintre situațiile în care se manifestă ipostaza pasivă a supinului, prin apariția complementului de agent (ex. : „obișnuințe ușor de crezut *de către un neavizat*", Vlad, D.195, „energie interioară cu neputință de scrutat *de către mintea* liberă...", Munteanu, I.L.R. 616) sau prin posibilitatea inserării lui.

Dacă adăugăm observația că enunțuri de tipul **Ion greu de citit cărți* nu sînt posibile, singurele admise fiind *Cărți greu de citit (de către Ion)*, cu agentul exprimat sau neexprimat, este evident că, într-un anumit punct al istoriei derivative a construcției intervine obligatoriu o pasivizare.

---

[15] V. modalitatea certitudinii și mijloacele ei de realizare la Anghelescu (1981), p. 37—43.

[16] Apud Guțu (1972), *loc. cit.*

2. Din constatările (a)—(c), se deduce că procesul derivațional, subordonînd toate etapele reprezentate de structurile sinonime (α) — (ζ), este următorul:

(I) Considerăm ca structură de bază construcția impersonală cu subordonată introdusă prin *să*, deci structura: Copulă + Adverb + *să* + Propoziție, avînd drept corespondent real în limbă o construcție de tipul „este greu să citească Ion aceste cărți". Condițiile lexicale și semantice pe care trebuie să le îndeplinească structura impersonală pentru a deveni aptă de participare la întregul lanț transformațional au fost subliniate la 1(a) și constau în acceptarea, în poziția adverbului, a unei clase limitate semantic (= adverbe propoziționale, de tip apreciativ sau din clasa modalizatorilor deontici). Condiționarea sintactică se reduce la prezența în subordonată a unei construcții tranzitive, trăsătura tranzitivității asigurînd participarea, în continuare, la o transformare pasivă.

Apariția adverbului în structura de adîncime stă la baza explicării normei sintactice a limbii literare, care, pentru construcțiile transformate, recomandă folosirea adverbului, și nu a adjectivului.

(II) Structura de bază este supusă unei transformări pasive, care convertește construcția tranzitivă din subordonată într-o construcție pasivă (ex.: „este greu să citească Ion aceste cărți" ⇒ „este greu să fie citite de Ion aceste cărți"). Pasivizarea poate fi urmată sau nu de o suprimare a agentului, ceea ce explică prezența paralelă a construcțiilor cu agent exprimat și cu agent neexprimat, virtual (v. constatările de la § 1(c)).

(III) Se aplică, în continuare, o transformare opțională de « ridicare a subiectului »[17], care are ca efect o modificare a ordinii constituenților și, implicit, o încorporare — în structura subordonatei — a formulei modalizatoare parantetice. Această transformare dă posibilitatea explicării construcțiilor reale de tip (γ) (v. „este greu să fie citite (de Ion) aceste cărți" ⇒ „aceste cărți este greu să fie citite (de Ion)").

Trecerea subiectului din subordonată în regentă constituie premisa personalizării copulativului, manifestată prin acordul acestuia cu subiectul (v. construcții ca: „acele *legi*...*au să fie* mai greu (de aflat)", Lambrior, S. 83, „*condițiunile*...*sînt* greu (de controlat)", Rădulescu-Motru, C. 318), ca și a apariției formei acordate a adverbului și, deci, a transformării lui în adjectiv (v. „*Viața* lui e *simplă* (de povestit)", Maiorescu, C. 460).

« Ridicarea subiectului » apropie construcția aici în discuție de numeroase alte construcții românești rezultate dintr-o transformare similară. În cadrul grupului verbal, s-a vorbit, de exemplu, de o transformare de « personalizare »[18], constînd din trecerea subiectului subordonatei înaintea verbului impersonal din regentă, ceea ce creează premisa acordării verbului (v. „îmi pare că ei sînt obosiți" ⇒ „ei îmi pare că sînt obosiți" ⇒ „ei îmi par obosiți" sau „se cuvine ca împrumuturile să fie restituite" ⇒ „împrumuturile se cuvine să fie restituite" ⇒ „împru-

[17] Traduce engl. « subject-raising rule ». Pentru explicarea construcției aici analizate prin aplicarea unei transformări de « ridicare » a unui component din subordonată ca subiect al regentei, v. și Manoliu (1977), p. 237.

[18] V. Dindelegan (1976), p. 160.

muturile se cuvin restituite") [19]. Este interesant de observat că « ridicarea subiectului », atît pentru situaţia unui regent verbal, cît şi pentru aceea a unui regent adverbial, are loc în condiţii semantice asemănătoare : prezenţa unui regent din clasa cuvintelor (adverbe sau verbe) m o d a l i z a t o a r e, cu rolul de indicatori de subiectivitate [20], adică de implicare a subiectului în discurs.

(IV) Urmează o transformare de supin [21], care converteşte construcţia cu conjunctivul într-una cu supin (ex. : „aceste cărţi e greu să fie citite" ⇒ „aceste cărţi sînt greu de citit"), rezultînd deci construcţiile de tip (β). Cum transformarea de supin e precedată de pasivizare (v. II), componentul nou format : supinul îşi păstrează disponibilităţile combinatorii de tip pasiv.

În acelaşi punct al lanţului transformaţional (deci momentul IV), se poate aplica, în locul transformării de supin, o transformare infinitivală (ex. : „aceste cărţi e greu să fie citite" ⇒ „aceste cărţi e greu a fi citite"), ceea ce demonstrează sinonimia conjunctiv (din construcţia de bază) — infinitiv, supin (din construcţiile transformate).

Transformarea de supin poate interveni şi într-unul din momentele anterioare ale derivării, aplicîndu-se direct construcţiei impersonale după pasivizare, ceea ce ar explica prezenţa în limbă a construcţiilor impersonale cu supin (v. tipul (δ) : „este greu de citit aceste cărţi").

(V) Ca moment final în lanţul transformaţional intervine o transformare de suprimare a copulei, în măsură să explice natura eliptică a construcţiei nou formate (ex. : „aceste cărţi sînt greu de citit" ⇒ „aceste cărţi greu de citit").

« Suprimarea copulei » antrenează pierderea autonomiei sintactice a grupului, care ajunge un modificator (o parte componentă a altui enunţ). Dealtfel, întregul proces transformaţional (de la I la V) are ca efect o schimbare a centrului de organizare a grupului : de la organizarea în jurul unui adverb propoziţional la organizarea în jurul unui centru nominal. Reorganizarea finală ca grup nominal se asociază, implicit, cu pierderea autonomiei sintactice.

Că « suprimarea copulei » intervine în momentul V al lanţului transformaţional ne-o dovedeşte prezenţa construcţiilor de tip (β) (ex. : „cărţile sînt greu de citit"), asupra cărora n-a operat încă eliminarea copulativului. Din alte construcţii deducem, însă, că aceeaşi transformare se poate aplica şi într-un moment anterior : înaintea transformării de supin, explicîndu-se, astfel, construcţiile cu conjunctiv, dar fără copulă (v. tipul (α) : „cărţi greu să fie citite").

---

[19] În grupul verbal, şi alte construcţii se obţin dintr-o transformare de « ridicare a subiectului ». Toate construcţiile cu atribut transformat, deci cu element predicativ suplimentar (v. Dindelegan (1976), p. 157—160), presupun o « ridicare a subiectului », devenit subiect sau obiect direct în regentă. De asemenea, toate construcţiile înregistrate sub numele de « propoziţii regente intercalate într-o subordonată » sînt urmarea ridicării subiectului sau a altui component al subordonatei.

[20] V. Benveniste (1966), p. 258—266.

[21] Pentru transformarea de supin, v. Dindelegan (1976), p. 186.

(VI) Construcția de tip (ζ), în care apare operatorul modal explicit *-bil*, încorporînd o semnificație modală doxastică [22] de posibilitate, are o istorie derivativă apropiată de a construcțiilor (α)—(ε), cu deosebirea că aici intervine în structura de bază un operator modal „poate să...” (ex. : „poate să fie greu (ușor) să...”), iar, în locul transformării de supin, se aplică o nominalizare. În consecință, grupul verbal din subordonată este convertit într-un adjectiv (sau într-un grup adjectival), care, prin sufixul *-bil*, captează și informația modală de posibilitate.

În concluzie, construcția aici analizată este rezultatul de suprafață al unui proces transformațional complex [23], presupunînd o pasivizare, o transformare de ridicare a subiectului, o transformare de supin și o suprimare a copulei. Faptul că unele transformări pot interveni în momente diferite ale lanțului transformațional (v. suprimarea copulei și transformarea de supin), precum și faptul că se poate aplica alternativ una sau alta dintre transformări (v. transformarea de supin în raport cu cea infinitivală sau în raport cu cea de nominalizare), la care adăugăm natura facultativă a tuturor transformărilor, explică seria sinonimică extrem de bogată a construcției aici analizate.

3. Plecînd de la constatarea că seria modalizatorilor apreciativi și deontici este mai numeroasă decît ceea ce s-a înregistrat la § 1(a), apreciem că structura Nominal + Adverb (sau Adjectiv) + Supin este d e s c h i s ă, numeroase alte adverbe fiind semantic și sintactic apte de actualizare în această construcție [24].

În mod curent, însă, construcția se limitează la cîteva adverbe ale seriei. De exemplu, apariția modalizatorilor deontici : „(este) nejust (nedrept, ilegal) să...”, ca și a modalizatorului apreciativ „(este) bine să...” este puțin probabilă (? „fapte ilegal (nejust) de făcut”, *„fapte bine de făcut”). Chiar și din inventarul atestat, nu toate adverbele au aceeași frecvență [25].

4. Din lunga și ramificata istorie derivativă descrisă la § 2, două operații de transformare : « ridicarea subiectului”, însemnînd încorporarea regentului în structura subordonatei, și « suprimarea copulei », care dă naștere unei structuri de tip eliptic, fac ca structura sintactică nou creată să aibă o organizare n u t o c m a i t r a n s p a r e n t ă.

În plan lingvistic, urmarea acestei neclarități de organizare și a pierderii legăturii cu structura primară o constituie apariția acordului, ca reacție a vorbitorului de motivare a noilor relații.

În planul interpretării, aceeași neclaritate de organizare face ca analiza, în tiparele tradiționale (realizabilă, deci, la nivelul structurii de suprafață), să fie dificilă, oricare dintre interpretări fiind, într-o măsură mai mare sau mai mică, discutabilă. Așa se explică soluțiile diferite

[22] Pentru modalitățile doxastice, v. Vasiliu (1978), p. 245. Și alte construcții cu adverbe derivate cu sufixul *-bil* au fost interpretate ca forme de manifestare a „posibilității” în cadrul modalității doxastice (v. Dindelegan (1981), § 3.2.4.).

[23] Pentru natura transformată a construcției, urmărită într-un cadru mai larg romanic, v. studiul recent al lui Roegist (1981).

[24] V. *supra*, § 1 (a), p. 6, unde arătam că sînt posibile și construcții cu alte adverbe, deși nu sînt atestate.

[25] Așa explicăm faptul că gramatici diferite exemplifică fenomenul cu două — trei adverbe, totdeauna aceleași.

propuse de lingviști [26] pentru calificarea elementelor componente, ca și nevoia, simțită în unele comentarii, de a introduce subiacent relații de tip transformațional [27].

5. Construcția rezultată din transformări interferează, ca structură de constituenți, cu alte combinații cu supin ale limbii române :

(A) Grupul Nominal + Adjectiv + Supin [28], în care apar adjective cu regim prepozițional, construite obligatoriu cu prepoziția *de* și care admit, ca una dintre realizările posibile ale obiectului prepozițional, supinul (ex. : ,,schelet rînjind... *bun de pus* în fața studenților'', Preda, D. 414, ,,să mai descopere ceva *demn de luat* în seamă'', Sc. 29 nov. 1980, 2, ,,fapte deosebite *demne de semnalat*'', Sp. 7 sept. 1981, 1, ,,Un prim fapt *vrednic de amintit*'', Munteanu, I.L.R. 12, ,,monumente *vrednice de vizitat*'', Comarnescu, C.P.I, 128).

Și aceasta este o structură transformată, avînd ca punct de plecare o construcție prepozițională cu *de*, în care, în poziția obiectului prepozițional, apare grupul *de* + Nominal (lexicalizat ca *faptul)* + *să* + Propoziție. Structura este supusă, mai întîi, unei transformări de suprimare a nominalului *faptul*, prin care determinantul propozițional ajunge legat direct de centrul adjectival (rezultat : ,,(monumente) vrednice să fie vizitate'') [29], iar, după aceea, unei tranformări de supin, prin care, în locul propoziției conjuncționale, apare supinul (rezultat : ,,(monumente) vrednice de vizitat'').

Forma acordată, explicabilă aici derivațional — dată fiind prezența ei în structura de bază—, este acceptată și ca normă literară.

E interesant de observat că, exceptînd pe *bun* (care este numai formă adjectivală), *demn* și *vrednic* funcționează și ca adverbe de tip propozițional, parantetic, din clasa modalizatorilor deontici [30], avînd, deci, posibilitatea realizării unor construcții de același tip cu cele care formează obiectul analizei noastre (v. ,,este demn (vrednic) să semnaleze cineva aceste fapte'' ⇒ ,,este demn (vrednic) să fie semnalate (de cineva) aceste fapte'' ⇒ ,,aceste fapte este demn (vrednic) de semnalat'' ⇒ ,,aceste fapte demn (vrednic) de semnalat'').

---

[26] Gram. (1966), vol. II, p. 193 notează construcția ,,un exemplu ușor de găsit'' pentru situația de complement de relație realizat prin supin, rămînînd, însă, neexplicitată funcția adverbului. În Iordan, Guțu, Niculescu (1967), p. 117, întregului grup Adverb + Supin i se atribuie ,,valoare adjectivală (funcție atributivă) ... fiindcă el determină substantivul precedent''. Hristea (1979) susține că în construcția *Sînt greu bătrînii de pornit*, ,,subs. *bătrînii* funcționează ca subiect, *sînt de pornit* formează un predicat nominal (cu numele predicativ exprimat prin supinul *de pornit)*, iar *greu* este un determinant adverbial al formei de supin''.

[27] Guțu (1972) distinge între construcția acordată și cea neacordată, subliniind, în cazul construcției neacordate, relația cu impersonalul și vorbind, în consecință, despre calitatea de subiect a supinului. Pentru construcția cu copulă acordată și cu adjectiv, observă ,,o reorganizare a raporturilor dintre cuvinte'', ceea ce atrage gruparea copulei cu adjectivul și considerarea lor ca predicat, iar a supinului, ca determinant al adjectivului.

[28] Am indicat prin săgeți relațiile sintactice dintre componentele structurii.

[29] Este procedeul de generare a tuturor subordonatelor conjuncționale necircumstanțiale, inclusiv a acelora dependente de un adjectiv.

[30] Cei doi termeni se află la limita dintre o semnificație de tip deontic și una de tip apreciativ, putînd funcționa, în același timp, va ,,apreciere'' și ca ,,recomandare'', ,,sfat'', ,,indicație'' (v., în același sens, Anghelescu (1981), p. 80, 96).

(B) Grupul Nominal + Adjectiv + Supin, în care fiecare dintre componentele Adjectiv și Supin are rolul de determinant al numelui (ex. : „sarcini *mari de îndeplinit*", Călinescu, S.N. 659, „un drum *propriu de străbătut*", Munteanu, I.L.R. 400).

Ca orice construcție cu supin, și aceasta este o structură transformată, în care valoarea atributivă a supinului se pune în evidență prin obținerea dintr-o construcție relativă : „sarcini mari care sarcini (trebuie) să fie îndeplinite", „un drum propriu care drum (trebuie) să fie străbătut".

(C) Grupul Nominal + Adjectiv + Supin, în care supinul apare ca determinant al adjectivului, fie cu sens consecutiv (ex. : „lucruri încurcate de nedeslușit", Barbu, G. 95, „negură deasă de nepătruns") [31], fie cu sens temporal (ex. : „Apa se simțea greu la vîslit", „urechile dulci la pipăit" [32]).

Sub aspectul relațiilor sintactice, forma acordată (adjectivală) este singura posibilă în structurile de tipul (B) și (C).

Existența în limbă a construcțiilor (A), (B) și (C), cu component adjectival, precum și paralelismul de interpretare și de construcție (cu formă acordată și neacordată) pentru tipul (A) sînt factori analogici care facilitează extinderea tiparului de construcție adjectival și pentru adverbele enumerate la § 1 (a), care nu cunosc un regim prepozițional și nu satisfac tipul (B) sau (C) de construcție.

6. Fluctuația (actuală și mai veche) de forme între construcția acordată și cea neacordată oferă un exemplu de mișcare a unei structuri sintactice, supuse, în cazul nostru, unor factori de evoluție contradictorii. Factorul analogic (paralelismul cu structurile (A), (B), (C), în mod deosebit, cu (A)) și cel al nevoii de motivare sintactică (v. § 3) acționează în direcția generalizării și a impunerii construcției acordate, în timp ce factorul derivațional (al legăturii cu structura impersonală primară), susținut de raportul sinonimic dintre cele două construcții, contribuie la menținerea normei literare în vigoare, în ciuda neclarității de organizare a structurii de suprafață.

IZVOARE ȘI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

Austen, M. P. — Jane Austen, *Mîndrie și prejudecată*, trad. de Ana Almăgeanu, E.L.U., 1968

Barbu, G. — Eugen Barbu, *Groapa*, ediția a IV-a, E.P.L., 1968

Călinescu, S. N. — G. Călinescu, *Scrinul negru*, E.S.P.L.A., 1960

Comarnescu, C. P. — Petre Comarnescu, *Chipurile și priveliștile Europei*, vol. I, II, Ed. Dacia, 1980

D.N. — „Drum nou"

Lambrior, S. — A. Lambrior, *Studii de lingvistică și folcloristică*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion Nuță, Ed. Junimea, 1976

Lovinescu, I. — Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, ediție, studiu introductiv și note Z. Ornea, Ed. Științifică, 1972

[31] Pentru interpretarea semantică a acestei construcții și pentru sinonimia cu gruparea Nominal + Supin + Adjectiv (ex. : „fată frumoasă de nespus" = „fată nespus de frumoasă"), v. Dindelegan (1981), § 3.2.4.(c).

[32] Apud Sandfeld, Olsen (1936), p. 285—286.

Maiorescu, C. — Titu Maiorescu, *Critice*, text stabilit de Domnica Stoicescu, E.P.L., 1966

Manolescu, A. — Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, vol. II, Ed. Minerva, 1981

Munteanu, I. L. R. — George Munteanu, *Istoria literaturii române. Epoca marilor clasici*, E.D.P., 1980

Negruzzi, A. — Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea"*, ediție îngrijită de Cornelia Simionescu, Ed. Minerva, 1970

Preda, D. — Marin Preda, *Delirul*, Ed. Cartea românească, 1975

Rădulescu-Motru, C. — C. Rădulescu-Motru, *Curs de psihologie*, Cultura Națională, 1923

Sc. — „Scînteia"

Sp. — „Sportul"

T.V. — emisiune de televiziune

Vlad, D. — Dan-Ion Vlad, *Cîntec pentru Daria*, Scrisul românesc, 1981

Anghelescu (1981) — Nadia Anghelescu, *Semantica modalităților în limba arabă*, T.U.B., 1981

Benveniste (1966) — Emile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Gallimard, Paris, 1966

Ciompec (1974) — Georgeta Ciompec, *Aspecte ale folosirii actuale a adverbelor*, în *Limba română contemporană* (sub coordonarea acad. Ion Coteanu), vol. I., E.D.P., 1974

Dindelegan (1976) — Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa limbii române*. Partea I : *Sintaxa grupului verbal*, T.U.B., 1976

Dindelegan (1981) — Gabriela Pană Dindelegan, *Structura Adverb* + **de** + *Adjectiv (sau Adverb)* : *descriere sintactică și interpretare semantică*, în SCL, XXXII (1981), 6, p. 593—610

Gram. (1966) — Academia R.S.R., *Gramatica limbii române*, I, II, Ed. Academiei, 1966

Guțu (1972) — Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, Ed. Științifică, 1972

Hristea (1979) — Theodor Hristea, *Pseudoadjectivarea adverbului în limba română contemporană*, în „Limbă și literatură", vol. III, 1979

Iordan (1943) — Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, Iași, 1943

Iordan, Guțu, Niculescu (1967) — Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Ed. Științifică, 1967

Lyons (1977) — John Lyons, *Semantics*, 1, 2, Cambridge University Press, 1977

Manoliu (1977) — Maria Manoliu — Manea, *Elemente de sintaxă comparată romanică. Tipologie și istorie*, T.U.B., 1977

Roegist (1981) — Eugen Roegist, *Constructions adjectivales transformées dans les langues romanes*, în RRL, XXVI (1981), 5

Ross (1970) — J. R. Ross, *On Declarative Sentences*, în „Readings in English Transformational Grammar", Jacobs, R. A. & Rosenbaum P. S. (eds.), 1970

Sandfeld, Olsen (1936) — Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine*, I, *Emploi des mots à flexion*, Paris, 1936

Ștefănescu (1981) — Ioana Ștefănescu, *Sintaxa și semantica propoziției completive* (rezumatul tezei de doctorat), T.U.B., 1981

Vasiliu, Golopenția (1969) — E. Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, Ed. Academiei, 1969

Vasiliu (1978) — Emanuel Vasiliu, *Preliminarii logice la semantica frazei*, Ed. științifică și enciclopedică, 1978

Septembrie 1981

Facultatea de limba și literatura română
București, str. Edgar Quinet nr. 5—7

NOTE ETIMOLOGICE

DE

ANDREI AVRAM

Toate cuvintele discutate în notele de mai jos figurează în DLR, tomul VIII, *Litera P* (părțile a 3-a și a 4-a, București, 1977, respectiv, 1980), cu mențiunea „etimologia necunoscută".

poc. Avem în vedere pe *poc*[3], substantiv cu sensul „nuia" (Mehadia — Orșova). Este, fără îndoială, o variantă a lui *pocie*[1], care înseamnă, printre altele, „ramură înfrunzită înfiptă în pămînt, smoc de fire de iarbă... care servesc la delimitarea unei parcele, a unei porțiuni dintr-o semănătură etc.". Printre variantele lui *pocie* figurează, în DLR, și femininul *pocă* (cu pluralul *poci* sau *poce*) și neutrul *poci* (cu pluralul *pociuri*), care, în principiu, au putut servi, amîndouă, ca punct de plecare pentru refacerea unui singular *poc*, după toate probabilitățile, masculin (în DLR nu este indicat genul). Există însă o altă explicație, mai plauzibilă.

Am arătat, într-o notă etimologică publicată în LR XXIV, 1975, 4, p. 289—290, că substantivul masculin înregistrat în DLR sub forma *paci* este, de fapt, *poci* (în sursa folosită s-a tipărit, din greșeală, *a* în loc de *o*). Pluralul masculinului *poci* neputînd fi decît tot *poci*, este ușor de admis că de la acest plural s-a format un nou singular, *poc* (cf. *copac*, față de mai vechiul *copaci*, sg. și pl.).

Pocie, după DLR, cu etimologie necunoscută, provine — ca și variantele *pocă* (și *poacă*), *poci* (neutru), la care trebuie să adăugăm pe *poci* (masculin), înregistrat sub forma *paci*, și pe *poc* — dintr-o formă mai veche care conținea un grup consonantic, înregistrată, și ea, în DLR, s. v. *pocie*[1]: *potcă*. Aceasta este varianta cea mai apropiată de etimon, scr. *pȍtka* „Rainast" (vezi nota noastră menționată mai sus, în care am explicat cum s-a ajuns de la *potcă* la *pocie*, *poci*, *pocă*).

pocîlti. Este definit „a flămînzi peste măsură, a-și pierde puterea, a slăbi, a se debilita din cauza alimentației insuficiente" (cuvîntul este învechit și regional). În articolul cu acest titlu nu sînt menționate variantele *cocîlti* și *cohîlti*, care figurează în DA, cu trimiteri la *pocîlti* (totuși, sînt înregistrate variante cu velară la inițială s. v. *pocîltire* și *pocîltit*); s. v. *cohîlti* găsim următoarea definiție: „a nu mai putea, a pocoti, a fi prăpădit trupește, a cădea de foame". După SDLR, s. v. *pocîltesc*, forma *pocîltit* este cunoscută în Oltenia și în vestul Munteniei, iar *cohîltit* în Moldova.

Etimologiile propuse, cu rezerve, de SDLR („cp. cu vsl. *poklati* a ucide") și de A. Cioranescu, DER, nr. 6552 („probabl. del esl. *pochilŭ* «encorvado»") nu sînt acceptabile; prima — din motive de ordin semantic: este prea mare deosebirea dintre „a se debilita, a fi prăpădit trupește" și „a ucide"; cealaltă — pentru că lasă neexplicată prezența lui [t] în cuvîntul românesc.

Unele dintre nuanțele semantice care pot fi identificate în cele două definiții reproduse mai sus (din DLR și din DA) sînt foarte apropiate de sensul „a se clătina (de foame)", constatare care ne determină să credem că *pocîlti* este un împrumut vechi dintr-un slav **poklatiti sę*, cu un sens asemănător; cf. bg. *поклатя (се)* „a (se clătina" (Gh. Bolocan, *Dicționar bulgar-român*, București, 1972).

Întrucît radicalul din sl. **poklatiti (sę)*, bg. *поклатя (се)* este cel din verbul care se află la originea lui *clăti* (vezi DA, s. v.: „din paleosl. *klatiti*"), raportul dintre cele două reflexe — [kîl] și [klă] — ale segmentului originar [kla] este similar cu raportul dintre [vîr] și [vră] din *învîrti*, respectiv, *răzvrăti*, dacă amîndouă aceste verbe sînt în legătură cu cuvinte vechi slave conținînd același radical (cum admit unii autori): fie *vrŭtěti*, fie *(raz)vratiti*; vezi și rom. *cîrstei* = *crîstei*, *cristei*: v. sl. *krastělĭ*. După părerea noastră, *pocîlti* și *clăti* constituie o pereche de forme în care poate fi identificată o urmă a unui stadiu de limbă caracterizat prin existența unei singure vocale de timbru neutru și prin fluctuația „[ă] + lichidă" ~ „lichidă + [ă]" (ulterior, [ă] urmat de lichidă a devenit, în anumite condiții, [î]: *[pokălti] > [pokîlti]); vezi observațiile noastre din SCL XV, 1964, 3, p. 285—286.

Pentru variantele cu velară la inițială *(cocîlti, cohîlti)* vezi Mioara Avram, în SMFC VI, 1972, p. 5—10 și cele arătate de noi în SCL XXXII, 1981, 3, p. 249—252.

pocneală. Avem în vedere pe *pocneală* [2], cu sensul „gulerul cămășii femeiești, împodobit cu motive naționale" (Chintelnic — Bistrița). Cuvîntul a fost comunicat de [N.] Drăganu, întocmai ca *pomneată* „guler la o cămașă bărbătească" (nu se indică localitatea sau regiunea din care a fost culeș); pentru acesta din urmă în DLR se trimite la *podmet*, din slavonul **подъмєтъ**. Întrucît s. v. *pomneată* sînt înregistrate variante cu o velară înainte de nazală — *pocneată*, *pogneată* etc. —, ni se pare evident că *pocneală* și *pomneată* sînt unul și același cuvînt.

Nu este cu totul exclus ca de la *pocneată (= pomneată)* să se fi ajuns la *pocneală* sub influența unor derivate în *-eală*, cum este, în primul rînd, *pocneală* [1] *(< pocni)*. Forma discutată aici este, totuși, suspectă. Credem, mai curînd, că *pocneală* [2] (care nu poate fi pus în legătură cu un verb) este rezultatul unei erori de transcriere; după toate probabilitățile, *t* a devenit *l* prin omiterea accidentală a liniuței orizontale (în scrisul multora, singurul element prin care se deosebesc cele două litere) sau prin deplasarea spre dreapta a acestei liniuțe, interpretată, apoi, ca semn diacritic al lui *ă*: *pocneata* > *pocneală;* cf. „metamorfoza", semnalată de noi în LR XXI, 1972, 5, p. 425, a lui *pătacică (= pătașcă, pataşcă)*, devenit *pălăcică*, cuvînt inexistent.

pocoși. Ne referim la *pocoși* [2] „(complementul indică păsări de curte) a jumuli". Mențiunea „etimologia necunoscută" este însoțită de trimiterea la *pocos* [2] „mițos" (și acesta, fără etimologie; se trimite la *flocos)*. E drept că *pocoși* [2] și adjectivul citat circulă în localități din aceeași regiune (Racșa — Satu Mare, respectiv, Bîrsău de Jos — Baia Mare), ceea ce face tentantă această apropiere, dar argumente de ordin semantic ne determină să susținem că verbul în discuție nu trebuie pus în legătură cu *pocos* [2].

Tot în partea de nord a ţării (Straja — Rădăuţi) este cunoscut *pocos*[1] „cotoarele ce rămîn după cositul ierbii" (< ucr. *покіс, -косу)*. De la sensul acesta s-a putut ajunge uşor la un sens care să concorde cu cel al derivatului *pocoşi*; cf. *cotor* „partea de jos a unei plante tăiate", dar şi „rădăcina penelor la păsări" (DA, s. v., sensul I 4). Aşadar *pocoşi* „a jumuli" provine, după părerea noastră, din *pocos* „cotor (al unei plante sau al unei pene)", nu din *pocos* „miţos".

podiolcă. Înseamnă, prin vestul Transilvaniei, „bluză ţărănească". Este, fără îndoială, unul şi acelaşi cuvînt cu *pondiolcă* „îmbrăcăminte femeiască de pînză, purtată sub rochie; bluză", înregistrat în aceeaşi regiune. În partea etimologică a articolului *pondiolcă* din DLR găsim trimiterile „cf. magh. *pendelby(ke)* [sic], rom. *poniorcă*"; s. v. *poniorcă* — cu glosarea „bluză purtată la ţară" (Holod — Beiuş) — citim: „cf. magh. *panyóka* «aruncat pe umeri», rom. *pondiolcă*".

După Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapesta, 1966, *pondiolcă* este „ein aus ung. *pongyola* 'Hauskleid, Morgenrock'... gebildetes rum. Diminutivum"; autorul înregistrează şi varianta *ponghioarcă*, culeasă în Bihor şi absentă din DLR. Credem că în acest din urmă dicţionar ar fi trebuit să figureze un singur articol, *pondiolcă*, cu etimologia dată de L. Tamas şi, desigur, cu menţionarea variantelor *podiolcă*, *poniorcă*, *ponghioarcă*.

Forma *pendelby(ke)*, citată în DLR, s. v. *pondiolcă*, se datorează unei greşeli de transcriere; în realitate, avem a face cu *pendely(ke)*. Această formă, care conţine numai vocale anterioare, nu poate sta însă la baza lui *pondiolcă (pendely* a devenit în românește *pendeleu* „fustă"; vezi DLR). Pe de altă parte, *panyóka* (cu vocala lungă [ō], scrisă *ó*, care ar fi putut să se transforme în [ol]; cf. magh. *bőség* > rom. *belşug)* nu ni se pare un etimon satisfăcător din punct de vedere semantic (căci bluza nu este „aruncată pe umeri").

Fluctuaţia [l] ~ [r] înainte de consoană nu pune probleme (cf., de exemplu, *cartaboş*, variantă a lui *caltaboş)*, iar deosebirea dintre grupurile de litere *di* (din *podiolcă* şi *pondiolcă)* şi *ghi* (din *ponghioarcă)* nu reflectă o deosebire de ordin fonetic; desigur, sunetul [d'], scris *gy*, din maghiară s-a păstrat ca atare în formele românești, dat fiind că el este obişnuit în inventarul fonetic al graiurilor care cunosc cuvîntul în discuţie (nu este de presupus că împrumutul a fost efectuat la o dată anterioară palatalizării dentalelor). În aceleaşi regiuni există şi [ń], aşa încît *poniorcă* trebuie citit, după toate probabilităţile, [pońorkă]. Ar rămîne să se găsească o explicaţie pentru triplul tratament al grupului [nd'] (sau [ńd'], prin asimilare): [nd'] (sau [ńd']) în *pondiolcă*, *ponghioarcă*, [ń] în *poniorcă*, [d'] în *podiolcă*; cf., în acest sens, fluctuaţia din *smuci* ~ *smunci*, *zmîci* ~ *zmînci* (toate cele patru variante sînt atestate în CADE) şi pronunţările [une], [uńe] pentru *unde* (= [und'e] sau [uńd'e] în graiurile care cunosc palatalizarea dentalelor).

Menţionăm, în sfîrşit, că, deoarece sunetul [d'] nu poate fi redat exact cu mijloacele ortografiei, se pune întrebarea dacă nu cumva ar fi trebuit ca „literarizarea" să se facă sub forma *ghi* (cum a procedat culegătorul care a notat varianta *ponghioarcă)* şi pentru variantele *podiolcă*

și *pondiolcă*; cf. grafia numelui de familie *Naghi(u)* — în care grupul de litere *ghi* corespunde unui [d'] originar, scris *gy* în maghiară — și a unor cuvinte regionale ca *ghiufă* „chibrit" (< magh. *gyufa*), notat așa de L. Tamás (în al cărui dicționar găsim însă și forma *pondiolcă*, după cum am văzut).

podmotiță. A fost obținut, în Timișoara, ca răspuns la o întrebare din *Chestionarul* lui B. P. Hasdeu, și are sensul „fiecare dintre prăjinile puse paralel cu loitrele căruței, cînd se transportă snopii" (accentul este necunoscut). Este, desigur, o variantă a lui *pomociță*, absent din DLR, dar înregistrat (cu același sens și cu altele, asemănătoare) de Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sîrbo-croată ale vocabularului dacoromân...*, București, Pančevo, 1974, p. 176; vezi și Th. N. Trâpcea, în AUT. Seria științe filologice, II, 1964, p. 272. Etimonul lui *pomociță* indicat de acești doi autori este scr. *pomoćnica* (la Th. N. Trâpcea, *pomočnica*), glosat de D. Gămulescu „prăjină cu care se presează de sus încărcătura de fîn și se leagă". Ar fi fost însă de așteptat ca scr. *pomoćnica* să devină în românește **pomoșniță* (cf. *pașnic* < *pace* + *-nic*). De remarcat că în una dintre sursele citate în cartea lui D. Gămulescu (ALR II SN, 1, harta 63, punctul 47) cuvîntul a fost notat, fonetic, [pomoćíță], deci cu [ć], într-o regiune în care acest sunet corespunde, de regulă, lui [t] din limba literară (în anumite contexte; cf. [fraće] = *frate*); sub aspectul „literarizat", *pomotiță*, forma absentă din DLR ar fi și mai asemănătoare cu cea din titlul acestei note, ceea ce ar veni în sprijinul părerii potrivit căreia ultima este o variantă a primei.

Consoana [d] din silaba inițială a lui *podmotiță* ar putea fi datorată vreunui cuvînt sîrbocroat sau românesc cu prefixul slav *pod-* la origine (cf., de exemplu, scr. *podmòstiti*, sinonim cu *popòditi* „planchéier"; J. Dayre, M. Deanović, R. Maixner, *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*. II. dopunjeno izdanje priredio R. Maixner, Zagreb, 1960); rămîne să se găsească o explicație pentru consoana din penultima silabă a lui *po(d)-motiță*.

Date fiind concordanțele pe plan semantic, este neîndoielnic că *podmotiță* și *pomotiță (pomociță)* nu pot fi despărțite de scr. *pomoćnica*. Întrucît însă unele detalii de ordin fonetic nu sînt clare, credem, pe baza datelor de care dispunem în prezent, că în DLR ar fi trebuit să figureze un articol *pomotiță*, *podmotiță* să fi fost dat ca variantă, iar în partea etimologică a articolului în cauză să se fi folosit formula „cf." (cu trimitere la scr. *pomoćnica*).

pojghiță. Explicației propuse în SDLR — „ceh. *pošvice*, pol. *pochwica* teacă, tecuță" —, pe bună dreptate, neacceptată de DLR, i se opune, mai întîi, constatarea că termenul din titlul acestei note se întîlnește și în scrieri în care este greu de admis că ar fi putut să apară un cuvînt de origine cehă sau poloneză; de exemplu, cu sensul de „membrană, pieliță", *pojghiță* este atestat într-o lucrare a lui Șt. V. Piscupescu publicată la București, în 1829. Pe de altă parte, din punctul de vedere al formei, cu ceh. *pošvice* și pol. *pochwica* pot fi puse în legătură cel mult variantele *pojiță*, *pojviță*, *pujiță* (ultimele două, comunicate din Straja—Rădăuți), dar nu și varianta principală, cu grupul [jǵ] (considerente de ordin stilistic și geografic ne împiedică să presupunem generalizarea unei eventuale forme cu palatalizarea fricativei labiale).

Deşi nu dispunem de atestări anterioare secolului al XIX-lea, conţinutul semantic şi răspîndirea cuvîntului în discuţie ne determină să credem că el este vechi în limbă. Ca sens, *pojghiţă* concordă, evident, cu v. sl. кожица „pellis, membrana" (Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865). După părerea noastră, la originea termenului românesc se află o formaţie slavă cu prefixul *po-*: **pokožica*; cf. scr. *pòkožica* „épiderme, pellicule, cuticule" (J. Dayre et al., *op. cit.*). Prin sincoparea vocalei din silaba a doua (în *pojghiţă* accentul se află fie pe vocala din silaba iniţială, fie pe [i]), **pokožica* a devenit, în româneşte, *[pogjiţă] (cu sonorizarea velarei) şi, apoi, *pojghiţă* (prin metateză). Nu este exclus ca ultima transformare, prin care s-a eliminat un grup consonantic dificil, să fi fost favorizată de influenţa lui *puşchea*; ipoteza nu ar putea fi justificată exclusiv de asemănarea dintre grupurile [şk] din *puşchea* şi [jg] din *pojghiţă*, dar ea devine plauzibilă dacă ţinem seamă, simultan, de faptul că *pojghiţă* înseamnă (prin Muntenia) şi „puşchea".

postelnică. Avem în vedere pe *postelnică*[1] „bufniţă" (Vînju Mare — Strehaia). Este o deformare a lui *pustielnică*, adjectiv care intră în componenţa unui sinonim al lui *bufniţă* (după DA, s. v. *buhă*, cunoscut prin jud. Dolj): *pasăre-pustielnică*. Evident, folosirea unui derivat de la *pustiu* sau *pustie* pentru a denumi pasărea în discuţie este în legătură cu anumite credinţe populare; cf., pentru aspectul semantic al chestiunii, termenii *pasărea-mortului*, *pasărea-sărăciei* „cucuvea", înregistraţi, ca şi *pasăre-pustielnică*, în DLR, s. v. *pasăre*, sensul I 4.

poşircă. Trimiterea „cf. *pişa*", alăturată, în DLR, menţiunii „etimologia necunoscută", nu ni se pare justificată: presupunerea pe care o implică este contrazisă atît de caracterul foarte vag al legăturii de ordin semantic dintre cele două cuvinte, cît şi de dificultatea de a se explica cum s-a ajuns la [o] din *poşircă* plecîndu-se de la [i] din radicalul ipoteticului etimon. Nu ni se pare acceptabilă nici etimologia propusă în SDLR: *pişorcă*, din familia verbului citat în DLR, ar fi devenit *poşircă* prin metateză; cel puţin din punct de vedere semantic, dificultăţile sînt, şi de data aceasta, considerabile: este prea mare distanţa dintre sensul epitetului depreciativ folosit cu privire la oameni şi sensul „băutură alcoolică slabă sau de proastă calitate; (regional) holercă, liur, zemurcă" al substantivului care ne interesează aici (sensul principal; celelalte, asemănătoare, pot fi neglijate).

După părerea noastră, *poşircă* provine din *poaşcă* „vin de proastă calitate". Aceste două cuvinte avînd, în esenţă, acelaşi înţeles, lucrurile se prezintă cît se poate de simplu pe plan semantic. *Poaşcă* a fost explicat în SDLR ca descendent al lat. *posca* „oţet amestecat cu apă"; în DLR se fac doar trimiterile „cf. lat. *posca*, rom. *poşircă*". Credem că etimologia propusă în SDLR trebuie acceptată (fricativa prepalatală din *poaşcă*, apărută în locul lui [s], poate fi datorată influenţei formei de genitiv-dativ singular şi a celei de plural, *poaşte*, menţionată în DLR; cf. *ploaşcă*, variantă a lui *ploscă*, înregistrată în acelaşi dicţionar).

Poşircă diferă de *poaşcă* prin ceea ce pare a fi un infix cu valoare expresivă, *-îr-*. În realitate, avem a face cu sufixul *-îrcă* (mai exact, *îrcă/-ircă*), pentru care vezi Laura Vasiliu, în SMFC V, 1969, p. 38—39,

46 ; sufixul s-a substituit silabei *-că* din *poaşcă*, identică, sub raport formal, cu sufixul *-că*. Apariţia variantei *-îrcă* a sufixului după prepalatala [ş] este normală pentru unele graiuri şi pentru limba literară (este atestată şi cealaltă variantă : *poşîrcă*) ; normală este şi transformarea [o̯a] > [o], ca urmare a deplasării accentului de pe prima silabă a lui *poaşcă* pe prima silabă a sufixului *-îrcă/-ircă*. Date fiind sensul cuvîntului de bază şi cel al derivatului, folosirea unui sufix cu valoare peiorativă (şi expresivă) în formaţia *poşircă* nu este de loc neaşteptată.

poştuţă. Oricît ar părea de curios la prima vedere, acest cuvînt, care înseamnă „coţofană" (Baia Mare), este un derivat de la *poştă*. Forma nu pune nici o problemă. Pentru a pune în evidenţă legătura semantică dintre termenul discutat aici şi *poştă* este suficient să menţionăm că acesta din urmă are şi înţelesul (învechit) de „crainic ; ştafetă, curier" (DLR) şi că printre sinonimele lui *coţofană* se numără şi *prevestitoarea oaspeţilor* (vezi DA, s. v. *coţofană*) : credinţa populară care explică această denumire a păsării a dus şi la formarea derivatului *poştuţă*, cu acelaşi sens.

Iulie 1981

Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice
Bucureşti, str. Nikos Beloiannis 25

COMPLETĂRI ȘI ÎNDREPTĂRI LA DLR, LITERA *M.* II[1]

DE

E. CONTRAȘ

CUVINTE NEÎNREGISTRATE[2]

MAIERNIȚĂ s.f. (Ban.) Casă de care sînt anexate staulul de vite și stupina, situată într-o grădină mare, la cîmp (Brădișorul de Jos-Oravița). CHEST. II 20/8. Pl.: *maiernițe*. — **Maier** + suf. *-niță*.

MAIORÉL s.m. (Olt.) Diminutiv al lui maior. *Vinde-ți, maică, tistimelu, De cinstește maiorelu, Să nu-mi taie perișoru.* CIAUȘANU, V. 53. — Pl.: *maiorei*. — **Maior** + suf. *-el*.

MALADĂU s.n. (Vestul Transilv.) Reziduu rămas după fiertul rachiului; borodele, groștișor, osariu, prunariu. TEAHA, C.N. 240. — Cf. *mălată*.

MALCAVÉTE s.m. (Munt.) **1.** Nume dat unui om prost, neghiob sau grosolan. L. ROM. 1959, 53. **2.** Om urît. ib.

MANGHÍNIȚĂ s.f. (Munt.) Femeie proastă și timidă. L. ROM. 1961, 320. — Pl. *manghinițe*.

MÁNICĂ adj. f. (Vestul Transilv.) Amețită (Săcuieni-Huedin). ALR I/I h 135/290. *Îs manică dă cap*. ib.

MÁNZĂR s.m. (Maram.) Copil din flori. L. ROM. 1961, 569. Cf. *mazur*.

MARASÍLĂ s.f. (Vestul Transilv.) Blestem, năpăstuire. *Gîndește' că-i marasîla li Dumńizo pa iel*. TEAHA, C.N. 240. -Cf. *mărăsîn, mărăsînic*.

MARGHILOMÍE s.f. (Olt.) Șiretenie, vicleșug. *Firi-a naibului să fii, Cu-ale tăli marghilomii, Mă facuși dze tše iubii, Nevastă cu trii copii*. FOLC. OLT. MUNT. I, 72. — Pl.: *marghilomii*. — Cf. *marghiol*.

MARȚIȘÓC s.m. (Dobr.) Pescăruș *(Larus ridibundus)*. BĂCESCU, PĂS. 111.

MÁTCĂ s.f. (Sud-vestul Transilv.) Logodnică (Zam-Hunedoara). *Nu-l credeți voi mari boieri Pă mirelu tinărel Nu credeți ce el vă spune, C-are-o matcă credințată Jos spre Țara Ungurească*. RF II, nr. 3, 73. — Pl.: *mătci*. — Cf. magh. **mátka**.

MATURÉL, -ÉA, -ÍCĂ adj. (Munt.) Diminutiv al lui matur. *Iera un om nălticuț legat și mai maturel*. GR. S. IV 124, cf. L. ROM. 1959, nr. 3, 66. — Pl.: *maturei, -ele*. — Și: **mătorél, -ea, -ică** adj. L. ROM. 1959, nr. 3, 66. — **Matur** + suf. *-el*.

MAZ subst. (Nord-vestul Transilv.) Smalț. ALR SN IV h 1035/325, 334. — Din magh. **máz**.

---

[1] Vezi în LR XXX, 1981, nr. 6, partea I a articolului.

[2] Cînd cuvintele n-au accent înseamnă că nu a fost indicat în izvoare.

MĂCĂLOI s.m. (Ban.) Om gras. *S-o făcut un măcăloniu Macarie.* L. COSTIN, GR. BĂN. II.

MĂCHINÁ vb. I Tranz. (Estul Munt., Mold., complementul indică cereale) A vîntura cu vînturătoarea. BUL. FIL. V, 167, LEXIC REG. I, 61. — Prez. ind.: *máchin.* V. **machină.**

MĂCILIÓS, -OÁSĂ adj. (Ban., Transilv.) Cu măciulie; măciuliat, îmbobocit. *Busuioc mucelios Am un neică mînios.* L. COSTIN, GR. BĂN. II, 131. *Busuioc măcilios.* FOLC. TRANSILV. III, 322. — Pl.: *măcilioși, -oase.* — Și: **muceliós, -oásă,** adj. — **Măciulie** + suf. *-os.*

MĂCINĂTOÁRE s.f. (Maram.) Zdrobitoare de struguri. FD VI, 230. — **Măcina** + suf. *-ătoare.*

MĂCIUCÉL s.m. Diminutiv al lui măciucă [4] **(4),** măciulie. *Păsărică ghiocică... Sări în vîrf de măciucel, Măciucelul se aprinse Dete o ploaie și mi-l stînse.* I. CR. I, 14. — **Măciucă** + suf. *-el.*

MĂGĂDUÍ vb. IV Refl. (Munt.) **1.** A se îndoi, a fi nesigur de ceva. UDRESCU, GL. *Să nu te măgădui, că i-am dat banii în mînă chiar eu.* id. ib. **2.** (În forma *măcădui)* A se căi. RĂDULESCU CODIN — Prez. ind.: *măgădui* și *măgăduiesc.* — Și: **măcăduí** vb. IV. RĂDULESCU CODIN.

MĂGHERĂNÚȚ s.m. (Nordul Transilv.) Diminutiv al lui maghiran. *Măgheran, măgherănuț, Tătă fata-i cu drăguț.* VÂRTIC, T. 49. — **Măghiran** + suf. *-uț.*

MĂGLAIE s.f. (Olt.) Îngrămădire de lemne, bușteni, crengi, vreascuri aduse de apă și oprite la cotitura unui rîu; mîglă [1] (Păușești Otăsău-Horezu). CHEST. IV, 59/816. — Cf. *mîglă.*

MĂGURÍȚĂ s.f. (Munt.) Diminutiv al lui măgură. *S-a suit[t] p-o măguriță* (Titulești-Olt). TDM I, 329. — Pl.: *măgurițe.* — **Măgură** + suf. *-iță.*

MĂÍC s.n. (Munt.) Diminutiv al lui mai [2] **(I).** *Îl crăp și-l fac șindilă ... am un toporaș c-um măic și îl țiu între picioare și-i dau așa cu măicu la topărașu ăla și intră și îl crăp.* TDM II, 182. — Pl.: *măicuri.* — **Mai** + suf. *-ic.*

MĂICULIOÁRĂ s.f. (Maram.) Măiculiță. LEXIC REG. I, 20. **-Maică** + suf. *-ulioară.*

MĂIERĂTURI s.f. pl. (Transilv.) Măieriște (Șustiu-Beiuș). CHEST. II 37/393. — **Maier** + suf. *-ătură.*

MĂLĂCÉL s.m. (Munt.) Diminutiv al lui malac; pui de bivol. *Morunu ce-mi făcea, Cînd malacu mi-l zărea? Mălăcelu-l înghița.* FOLC. OLT. MUNT. IV, 457, cf. II, 147. — Pl.: *mălăcei.* — **Malac** + suf. *-el.*

MĂLĂHOI adj. (Transilv.) Prostănac. *Bărbate, nu fi mălhoi, Dă-l la naiba de război.* FOLC. TRANSILV. IV, 286, cf. 924. Cuvîntul apare în text în forma *mălhoi,* iar în glosarul de la sfîrșitul volumului în forma *mălăhoi.* Prima formă citată ar putea fi o variantă creată din necesități prozodice.

MĂLĂIÚȘ s.n. (Olt.) Mălăiaș. *Mama v-aduce vouo ... Mălăiuș în călcăiuș.* TDO 197. — **Mălai** + suf. *-uș.*

MĂLUITÚRĂ s.f. (Bucov.) Pictură, portret. L. ROM. 1963, 153. — Pl.: *măluituri.*

MĂLUȘTÉI s.n. (Munt.) Măluț. *A lăsat p-un măluștei patru boi acolo.* GR. S. IV, 114. — De la **mal.**

MĂMĂNOÁIE s.f. Zmeoaică, diavoliţă. O. BÎRLEA, A. P. III, 328. — Cf. *mamon*.

MĂNDĂLOCI subst. (Olt.) Mănduc. IZV. XVI, 21.

MĂNDÚC s.n. (Olt.) Ceea ce rămîne după tescuirea miezului de nucă. L. ROM. 1962, 262. — Pl. : *mănducuri*.

MĂNIMÁLĂ s.f. (Mold.) Vedenie, fantomă. GLOSAR REG. — Cf. *namilă*.

MĂNUNŢÁ vb. I figurează în DLR ca variantă a lui *mărunţi* < *mărunt*. În T. PAPAHAGI, M. 225, se atestă în Maram. un alt cuvînt **mănunţa** „a ameninţa", considerat de T. P. ca derivat de la *mînă*. Cuvîntul pare a fi apropiat ca formaţie de *mănînţăla*, din DLR „a ameninţa, o ocări", pentru a cărui etimologie se face o trimitere la *ameninţa*.

MĂRHÚCĂ s.f. (Maram.) Diminutiv al lui marhă ; mărhuţă. BÎRLEA, L. P. M. II, 490. — **Marhă** + suf. *-ucă*.

MĂRIŞORÚC adj. (Nordul Transilv.) Diminutiv al lui mărişor. *Culcă-te mititeluc, Te scoală mărişoruc*. ARH. FOLK. VI, 238. — **Mărişor** + suf. *-uc*.

MĂRIŞORÚŢ adj. (Nord-vestul Transilv.) Diminutiv al lui mărişor. *Culcă-te puiuţ micuţ, Scoală-te mărişoruţ*. COM. SAT. I, 127. — Pl. : *mărişoruţi*. — **Mărişor** + suf. *-uţ*.

MĂRÚI s.n. (Mold.) Diminutiv al lui măr **(1)**. (Buznea — Tîrgu Frumos). *Măi mărui, mărui, În pădure te găsîi*. REF XIII, 435. — **Măr** + suf. *-ui*.

MĂRULÉŢ s.m. (Vestul Munt.) Diminutiv al lui măr [1]. *Frunză verde măruleţ Căpitane de Cerneţ, Nu mă ţine la coteţ Pentr-un pui de mînzuleţ*. FOLC. OLT. MUNT. III, 293. — **Măr** + suf. *-uleţ*.

MĂRUNTĂIÁ vb. I Tranz. (Munt.) A mărunţi. *După ce arăm măruntеiem locu ala să fie gras unde pui cînepa*. TDM I, 4. — V. **mărunt**.

MĂRUNŢÁT, -Ă adj. (Olt.) Mărunţit. *Dacă-i pămîntu mărunţat ... să samănă sămînţa*. TDO 218. — V. **mărunţa**.

MĂRÚŢ s.n. (Maram.) Diminutiv al lui măr **(I 1)**. *Numai eu de mi-aş avea ... Un măruţ verde rotat*. BUD, P. P. 26. *Răsărit-o ... Un măruţ verde gutîi*. T. PAPAHAGI, M. 95. — Pl. : *măruţi*. — **Măr** + suf. *-uţ*.

MĂSCUÍ vb. IV Refl. (Vestul Munt.) A se farda exagerat, a se sulemeni. CIAUŞANU, GL. — Prez. ind. : *măscui* şi *măscuiesc*. V. **mască**.

MĂSCUIÁLĂ s.f. (Vestul Munt.) Măscuire. CIAUŞANU, GL. — Pl. : *măscuieli*. — **Măscui** + suf. *-eală*.

MĂSCUÍT, -Ă adj. (Vestul Munt.) Fardat exagerat, sulemenit, măscărit. CIAUŞANU, GL. — Pl. : *măscuţi, -te*. V. **măscui**.

MĂSUREÁ s.f. Într-o baladă din Olt. se atestă acest diminutiv al lui *măsură*, neînregistrat de DLR. *Pămîntu crăpa, Unde se-ntrupa Şi el se făcea : Tronuleţul lui, Negru căluşel, Pînzişoara lui, Ebînci calului, măsureaua lui, Chinga calului, Piediceaua lui, Frîul calului Şi el se-ntrupa, Sălta şi zbura*. BALADE, I, 429. În glosarul volumului, unde figurează cuvîntul în forma *măsureauă*, este glosat astfel : „măsura cu care se ia lungimea mortului pentru a i se face sicriul".

MĂŞTERÓI s.m. (Transilv. ; şi adjectival) Tată vitreg. *(Tată) măşteroi*. ALR I/II h 154/831. — Pl. *măşteroi*. — **Maşter** + suf. *-oi*.

MĂȘTIHÚȚĂ s.f. (Maram.) Diminutiv al lui maștehă. *Măștihuța prinsu-m-o, La căpuț tăiatu-m-o.* O. BÎRLEA, A. P. II, 461. — Pl.: *măștihuțe.* — **Maștehă** + suf. *-uță.*

MĂTRĂȘIȚA subst. (Munt., în expr.) **Să-ți iei mătrășița** = să pleci, să lipsești dinaintea mea. BUL. FIL. V, 168. — V. **mătrăși**, cf. *tălpășița.*

MĂȚÚȚ s.n. (Sudul Transilv.) Mățișor. *Vai caprele mele, Pe costiță, tot corniță, Pe părăuță, tot mățuță.* PITIȘ, T. 70 cf. 109. — Pl.: *mățuțe.* — **Maț** + suf. *-uț.*

MECIUÍ vb. IV. Tranz. (Maram.) A amesteca. FD VI, 230.

MEGAN subst. (Ban.) Nume dat unui om prost, idiot. L. COSTIN, GR. BĂN. II.

MEGIEȘÍȚĂ s.f. (Mold.) Megieșă (Muncelu-Roman). *La un hîzloc di cale Le-o eșît săteni, Poporăni, Mežieșîțîli, Veșinili.* GR. S. VI, 285.— Pl.: *megieșițe.* — **Megieș** + suf. *-iță.*

MEHÉI s.m. (Bot., Maram.) Hamei *(Humulus lupulus). Găsî și iel pe-aco o sfoară d'e mehei făcută.* O. BÎRLEA, A. P. II, 464, cf. III, 328, LEXIC REG. II, 112.

MEJDÍ vb. IV Refl. (Maram.) A se învecina. FD VI, 230. — Prez. ind.: *mejdesc.* — V. **mejdă.**

MÉLĂ s.f. (Și adjectival, Munt., Olt.) Femeie leneșă, murdară, negospodină. COMAN, GL., LEXIC REG. II, 28.

MELCĂ s.f. (Ban.) Minge. L. COSTIN, GR. BĂN. II.

MELCIUÍ vb. IV. Intranz. (Transilv.) A fixa cu cuie de lemn încheietura bîrnelor la pereții caselor de lemn (Arieșeni-Turda). CHEST. II 108/311. — Prez. ind.: *melciuiesc.* — **Melci** „cui" + suf. *-ui.*

MELICIOÁRĂ s.f. (Bucov.) Melițuică (Cîmpulung Moldovenesc). CHEST. III, 31/376. — Pl.: *melicioare.* — **Meliță** + suf. *-ioară.*

MELIȚÍCĂ s.f. (Sudul Mold.) Melițuică (Gănești-Galați). CHEST. III 40/630. — Pl.: *melițici.* — **Meliță** + suf. *-ică.*

MERÍȚI s.m. pl. (Transilv.) Merișor[1] (Zam Hunedoara). *Meriți, merișorii mei, Plecați-vă vîrvurile Să-mi iau două, tri smicele.* RF II, nr. 3, 64. — De la **meri** (pl. lui *măr*).

MERLÉTE s.m. (Ban.) Mierloi. BĂCESCU, PĂS. 112. — **Mierlă** + suf. *-ete.*

MICICĂ s.f. (Munt.) Mătușică. I. CR. IV, 369.

MICICUȚĂ s.f. (Munt.) Mătușică. I. CR. IV, 369 — **Micică** + suf. *-uță.*

MICUTELÚȚĂ adj. f. (Vestul Transilv.) Diminutiv al lui mic; mititică. TEAHA, C.N. 242. — **Micutel** + suf. *-uță.*

MIERIÉI adj. m. pl. (Transilv.) Diminutiv al lui mieriu[1]. *Fata cu ochii mieriei Ia sufletul din feciori.* FOLC. TRANSILV. I, 126. — **Mieriu** + suf. *-el.*

MIERIȘOÁRĂ s.f. (Transilv.) Mieriță. *Ei or venit Și mi-o jăfuit ... Miere, mierișoară.* MARIAN, INS. 224. — **Miere** + suf. *-ișoară.*

MIEZIME subst. (În sintagma) *Miezîmea păresîmilor* = miezul păresimilor. L. COSTIN, GR. BĂN. II. — **Miez** + -suf. *-ime.*

MIJBURÁ vb. I Intranz. impers. (Olt.) A se pregăti de ploaie, a ploua încet de tot; a mizgui. LEXIC REG. I, 37. — Prez. ind. pers. 3: *mijbură* — **Mijgura** + **bura.**

MIJONÍ vb. IV Tranz. (Ban.) A spiona. L. COSTIN, GR. BĂN. I. — Prez. ind.: ? — Cf. *miji.*

MILDUITÚRĂ s.f. (Bucov.) **1.** Plîngere. LEXIC REG. I, 114. **2.** Denunț. ib. — **Mildui** [2] + suf. *-tură*.

MILIȘOÁRĂ s.f. (Sudul Mold.) Miluță [1]. *Ai avea f-o sîrioară Ca s-o ții cu-a milișoară.* FOLC. OLT. MUNT. I, 557. — **Milă** + suf. *-ișoară*.

MILITĂRÁȘ s.m. (Olt.) Diminutiv al lui militar **(I)**. *Neică, militărașe, Da-ntr-a cui samă mă laș?* FOLC. OLT. MUNT. I, 112, — Pl.: *militărași*. — **Militar** + suf. *-aș*.

MILÍȚĂ s.f. (Sudul Mold.) Miluță[1]. *Ai avea f-un tăiculiță Să-l ții c-o mare miliță.* FOLC. OLT. MUNT. I, 557. — **Milă** + suf. *-iță*.

MILOASTE s.f. pl. (Maram.) Iele. *L-o luat mńiloastele pe sus.* ARH. FOLK. VI, 271. — Cf. *miloste*.

MILOGÁR s.m. (Vestul Munt.) Persoană care se milogește, milog. LEXIC REG. I, 83. — Pl.: *milogari*. — **Milog** + suf. *-ar*.

MILOSTÉNE s.f. pl. (Maram.) Iele. *Sînt milosteńe, care fură pruncі mńici.* ARH. FOLK. VI, 227. Cf. slavonul mediobulgar милостыня.

MILOSTÉNIȚE s.f. pl. (Maram.) Iele. *O luat-o și o dus-o bosorcăile ori mńilosteńițăle la Pt'atra Săpînții.* ARH. FOLK. VI, 276.

MILOSTÍVNE s.f. pl. (Maram.) Iele. *Milostivńile vin cu vînt cu foaș mare.* ARH. FOLK. VI, 277.

MILUICĂ s.f. (Ban.) Zi considerată fastă, favorabilă, ocrotitoare, cinstită de oameni. L. COSTIN, GR. BĂN. II. — Pl.: *miluice*.

MILULÍȚĂ s.f. (Vestul Munt.) Miluță. *Turcii dac-o auzea miluliță le făcea.* UDRESCU, P. A. 80. — **Milă** + suf. *-uliță*.

MILURCĂ s.f. (Ban.) Pătlăgea roșie. L. COSTIN, GR, BĂN. II. — Pl.: *milurci*.

MINDILÍCĂ s.f. (Olt., Munt.) Nume dat unei femei mici, intrigante și răutăcioase. COMAN, GL., UDRESCU, GL.

MINTENĂȘÚC adv. (Maram.) Mintenaș. LEXIC REG. I, 14. — **Mintenaș** + suf. *-uc*.

MINTÉRIU s.m. (Bucov., în basme) Vînzător de minte. *Bună-i și această minte, zise săracul; ce poftești pentru dînsa? O sută de lei răspunse minteriul.* SBIERA, P. 226. — Pl.: *minteri*. — **Minte** + suf. *-ar*.

MINȚĂÍ vb. IV Tranz. (Transilv.) A minți mereu, întruna. MAT. DIALECT. I, 80. *M-ai mințăit destul.* ib. — Prez. ind.: *mințăi*. — De la **minți**.

MINȚIȘOÁRĂ s.f. (Munt.) Mintuliță. *Dorul ... de cine s-a legat, Mințișoarele i-a luat.* UDRESCU, P.A. 31. — **Minte** + suf. *-ișoară*.

MIORÚCĂ s.f. (Nordul Transilv.) Mioriță. *Mńioruca ce mai mńică, Nici nu bę, nici nu mînîncă,* ARH. FOLK. VI, 207. — **Mioară** + suf. *-ucă*.

MIRELÁȘ s.m. Diminutiv al lui mire. *Să roag-un mirelaș ... soarelui.* RF II, nr. 3, 64. — Pl.: *mirelași*. — **Mirel** + suf. *-aș*.

MIRÉNI s.m. pl. (Vestul Transilv.) Miri, însurăței. TEAHA, C.N. 242. — De la **mire**.

MIRÉȘI s.m. pl. (Vestul Transilv.) Miri, însurăței. TEAHA, C.N. 242. — De la **mire**.

MIREȘÍCĂ s.f. (Munt.) Diminutiv al lui mireasă **(I 1)**. *Bine v-am găsit mireșică.* TDM I, 109. — **Mireasă** + suf. *-ică*.

MIRIOÁRĂ s.f. (Maram.) Mielușea de un an; mioară. IZV. XVI, 359, BÎRLEA, L.P.M. II, 490. — Pl.: **mirioare**.

MIRIȘÓR s.m. (Transilv.) Mirel. *Mire mirișor, Tu voinic fecior, Nu te lăuda.* FOLC. TRANSILV. III, 289. — Pl.: *mirișori.* — **Mire** + suf. *-ișor.*

MIRULÍȚĂ s.f. (Sudul Transilv.) Mireasă. *Cine-i mirulița Iar Veta drăguța.* REF XIII, 326. — Pl.: *mirulițe.* — **Mire** + suf. *-uliță.*

MIRUȘTÉȚ s.m. (Nordul Mold.) Mirel. GLOSAR REG. — De la **mire.**

MISARLÍ vb. IV Tranz. (Vestul Transilv., complementul indică animale) A tăia pentru consum; a măcelări **(1).** TEAHA, C. N. 242. *Misarl'este porcul.* id. ib. — Prez. ind.: *misarlesc.* — V. **misar.**

MISĂRNĂRÍE s.f. (Nordul Transilv.) Măcelărie. VÂRTIC, T. 222. *Caru-i dus la căocie, Boii, la misărnărie, Caru-i dus că s-o stricat Și boii că so-ngrășat.* id. ib. 88. — Cf. *meserniță.*

MIȘGUREÁLĂ s.f. sg. (Olt.) Ploaie măruntă și înceată. L. ROM. 1962, 262. — **Mișgura** + suf. *-eală.* Verbul *mișgura* este atestat în același izvor dar este înregistrat și în DLR ca *mijgura*, variantă a lui *mizgui.*

MIȘOMÓR s.n. sg. (Olt., Munt.) Mulțime, grămadă. *Mișomor de furnici.* L. ROM. 1959, nr. 5, 73, cf. LEXIC REG. II, 70.

MITĂRCÚȚĂ s.f. (Munt.) Diminutiv al lui mitarcă. *Atîta ne-a lăsad mitărcuțili-alea ... cîn ne-a luăt o durime ... ș-o amețeală ...* TDM II, 65. — Pl.: *mitărcuțe.* — **Mitarcă** + suf. *-uță.*

MITICULÁ vb. I Refl. (Ban.) A se micșora. L. COSTIN, GR. BĂN. II. *Care se va miticula mai întîi, acela va muri.* id. ib. — Cf. *micicula.*

MITUTULÉL, -EÁ adj. (Transilv.) Mititel. *Tu gujulea Mitutulea ... Din pustie Fă-l pe N ...* MARIAN, INS. 513. — De la **mic.**

MIZDIGÁI subst. (Olt.) **1.** Obiect rupt în bucățele. BUL. FIL. VI, 229. **2.** S.n. Ceva mult și mărunt. LEXIC REG. I, 46. *Am fost la pescuit dar n-am prins decît niște mizdigai.* ib.

MÎCLUIE s.f. (Olt.) Loc mocirlos. FOLC. OLT. MUNT. I, 433. — Cf. *mlacă.*

MÎGLÉSC, -EÁSCĂ adj. (Mold., în expr.) *Încheietură mîglească* = un anumit tip de încheietură a bîrnelor care alcătuiesc pereții casei. ARVINTE, TERM. 156.

MÎGLIRE s.f. (Transilv.) Așezare a bîrnelor, în pereții caselor de lemn, cu ajutorul mîglei[2] **(1),** spre a fi orizontale și paralele (Singeorz Băi-Năsăud). CHEST. II 33/261. — V. **mîgli.**

MÎLCEGĂIÓS adj. (Mold.) Ud, cu multă apă. ARVINTE, TERM. 156. *Lemn mîlcegăios.* id. ib. — Pl. *mîlcegăioși.* — **Mîlcegai** + suf. *-os*

MÎLCEZEÁLĂ s.f. (Mold.) Însușire a lemnului de a fi mîlced, jilav, plin de apă (Broșteni-Vatra Dornei). CHEST. II 386/212. — V. **mîlcezi** (varianta lui *mîrcezi).*

MÎLVUÍ vb. IV Tranz. (Olt.) A tulbura. FOLC. OLT. MUNT. I, 433. *Voi noodzășinoo dze bube Fuźiț dzi la cutare Nu-l stragnireț, Nu-l pošireț Carńea nu i-o mîlvuireț.* id. ib. 292. — Prez. ind.: ? — Cf. v. sl. **МЛЪВИТИ.**

MÎNCĂRET subst. (Ban.) Mîncare multă. L. COSTIN, GR. BĂN. II. — **Mîncare** + suf. *-et.*

MÎNDRÉȘTE., adv. (Maram., cu referire la modul de a purta guba) Fălos, pe umeri cu o mînecă în față. TOMIDA C. B. 283. — **Mîndru** + suf. *-este.*

MÎNDRULÉL s.m. (Maram.) Mîndruţ. *Mîndrulelu meu iubit... Ieu cu jelea ce trăiesc, De doru tău mă topăsc.* ARH. FOLK. VI, 182. — **Mîndru** + suf. *-ulel.*

MÎNDRUÓR, -OÁRE s.m. şi f. Mîndruţ. *Mîndruor cu păru creţ, Ce te ţii aşa măreţ!* FOLC. TRANSILV. I, 374. — De la **mîndru.**

MÎNJOÁLĂ s.f. (Vestul Transilv.) Mînjeală **(II 2.)** PAŞCA, GL. — De la **mînji.**

MÎNUŞEÁSCA s.f. art. (Transilv.) Numele unei cusături care se face pe margini (Nadăşu-Huedin). IZV. XIV, 325. — **Mînuşă** + suf. *-ească.*

MÎNUŞÚŢĂ s.f. (Estul Munt.) Mînuţă **(1).** *Ţine-o, mîndro, vin de bea De la mînuşuţa mea.* GEORGESCU-TISTU, B. 31. — Pl.: *mînuşuţe.* — **Mînă** + suf. *-uş* + *-uţă.*

MÎNZĂTÚRĂ s.f. (Transilv.) Ţarină lăsată în părăsire (Tulgheş-Gheorgheni). CHEST. IV 123/572.

MÎRĂ s.f. (Mold., nord-estul Munt.; adesea în corelaţie cu *hîră*) Ceartă continuă, neînţelegere. *Nu mai sînt înconjurată, Cu dat, Cu fapt, Cu aruncat, Cu adăpătură, Cu hîră, Cu mîră.* PĂSCULESCU, L. P. 116, cf. 119, 138. — Formaţie onomatopeică. DA atestă cuvîntul ca interjecţie în corelaţie cu *hîra* s.v. **hîr** interj.

MÎRC, -Ă adj. (Ban.) Debil, slăbuţ. L. COSTIN, GR. BĂN. II. — Cf. *mîrcav.*

MÎRCUIE s.f. (Olt.) Loc mlăştinos, noroi. FOLC. OLT. MUNT. I, 434, CHEST. II. 73/20. — Şi: **mîrcúi** subst. FOLC. OLT. MUNT. I, 434. — Cf. *mîrculă.*

MÎRZĂCÉL s.m. (Olt.) Diminutiv al lui mîrzac **(1).** *Uită-te pe cea cîmpie, Tare-m fuge-un mîrzăcel.* BALADE III, 80. — Pl.: *mîrzăcei.* — **Mîrzac** + suf. *-el.*

MÎŢOGOIÁN s.m. Pisoi, motan. *Avę p-aiči um mîţogoian d'e-ăla mare, mortan, cum să zîce cătă iel.* O. BÎRLEA, A. P. I, 126, cf. III, 328. — De la **mîţ.**

MLÁJIŢĂ s.f. (Estul Munt.) Răsadniţă. *Locu trebuie arat bine ăla care une-l duş să-l răsădeş dim mlajiţă.* TDM II, 660.

MLĂCUIŞTE s.f. (Estul Ban.) Mlaştină. FOLC. OLT. MUNT. I, 434. — De la **mlacă.**

MLĂJIŢĂU subst. (Estul Munt.) Gunoi, folosit ca îngrăşămînt în răsadniţe. *Dipă če îl seamănă* [tutunul] *... îl dăm cu mlăjîţău, gunoi cernut ... cu dîrmon de-ăsta făcud dintr-um fier îngăurit cu cuiu, ca să n-aivă golgotane de pămîn mari pîn iel.* TDM II, 659.

MLĂŞNIŢÓS adj. (Mold., despre terenuri) Mocirlos, mlăştinos (Jariştea-Focşani). CHEST. II 73/105. — **Mlaşniţă** + suf. *-os.*

MLĂŞTINÍ vb. IV Tranz. (Munt.) A transforma în mlaştină. *Trăga pămîntu apâ din ... iel de-acolo din ... la orezării ... şî mlăştinise vro trei sute ş ceva de hectare.* TDM II, 780. — Prez. ind.: *mlăştinesc.* — **Mlaştină** + suf. *-i.*

MLECÍT, -Ă adj. (Ban.) Fărămiţat, pisat, sfărîmat. L. COSTIN, GR. BĂN. II. *Petru a mîncat fasole mlecită.* id. ib. — Pl.: *mleciţi, -te.* — V. **mlleci.**

MOÂȚĂ s.f. (Munt.) Dantelă care se pune la mînecile și fustele cămășilor. L. ROM. 1961, 318. — Pl.: *moațe*.

MOCĂLĂU adj. m. (Maram.) Care lucrează încet, care moșmondește. FOLC. TRANSILV. II, 714. *Măi bărbate, mocălău, Afară îi lucru rău ... Meri tu, ori mere-oi eu?* ib. I, 245. — Cf. *moacă* **(II 1)**.

MODÎLCĂÍ vb. IV Tranz. (Olt., complementul indică rufe) A spăla încet și fără chef. IZV. XVI, 183. *Lasă-le mai bine, decît să le modîlcăi în apă.* ib. — Prez. ind.: *modîlcăi*.

MODÎRJÁC adj. (Olt., despre oameni) Înalt și prostănac. BL VI, 229.

MODRĂȘÍ vb. IV Tranz. și refl. (Vestul Transilv.) A (se) mîzgăli, a (se) murdări. *Să udă pă dincoăci de tină, pă dincoaci să modrășăște, să udă.* O. BÎRLEA, A. P. II, 391, cf. III, 328. — Prez. ind.: *modrășesc*.

MOFOLÓG s.m., adj. (Olt.) (Om) prost și cu mers urît. COMAN, GL. — Și: **moșológ** s.m., adj. ib. — Cf. *moșorog*.

MÓGHIE s.f. (Olt.) Om rău, fără caracter. L. ROM. 1961, 237. — Pl.: *moghii*.

MOGOROȘÍ vb. IV Intranz. (Olt.) **1.** A se strădui să facă ceva, lucrînd încet; a moșmondi. ARH. OLT. IX, 244. **2.** A căuta și a nu găsi repede de ce are nevoie. ib. — Prez. ind.: *mogoroșesc*. Cuvîntul ar putea fi varianta lui **mogorogi**, care se atestă și în forma *mogorosi*, dar sensurile sînt deosebite. Nota lor comună ar putea fi ideea de încetineală cu care se realizează acțiunea.

MONDURÁ vb. I. Refl. (Ban.) A se îmbrăca. L. COSTIN. GR. BĂN. II. *Să ne mondurăm cum se cade.* id. ib. — Prez. ind.: ? — V. **mondur.**

MORARÉL s.m. (Vestul Transilv.) Diminutiv al lui mărar. LEXIC REG. I, 71. — **Morar** *(mărar)* + suf. *-el*.

MORCOCÍT adj. m. (Olt.) Amețit de somn sau de băutură. BL VI, 230.

MORDOSÍ vb. IV Tranz. (Olt.) A freca, a frămînta foarte mult. L. ROM. 1961, 237. *Ți să urăște cît mordosești la ale cămăși.* ib. — Prez. ind.: *mordosesc*.

MORFÓTIȚĂ s.f. (Olt.) Pielița de pe carnea macră; rămășiță de carne de proastă calitate. LEXIC REG. I, 37.

MOROVÍNĂ s.f. (Olt.) Bubă, umflătură. FOLC. OLT. MUNT. I, 434. *Voi noozăși dże ńeamuri dże plesńituri Să vă dușeți ... Dżin sînzile lui, Să ieșîți cu bube, cu jubre, Cu gîlcovińi, Cu morovińi.* id. ib. 305. — Și: **morcovínă** s.f. id. ib. 434.

MOSCOFÁLĂ s.f. (Ban.) Murdărie. L. COSTIN, GR. BĂN. II.

MOSGRÍN adj. (Nordul Transilv.) Verde ca mușchiul, verde muced. FD VII, 213, 214. — Și: **mosgrim, muzgrin, muzgrim** adj. ib. — Din germ. **moosgrün.**

MOȘCOÍ vb. IV Intranz. (Vestul Transilv.) A merge agale, bătrînește. TEAHA, C. N. 244. *Moșcoiește pa drum.* id. ib. — Prez. ind.: *moșcoiesc*. — Cf. *moșicăi, moșcăi*.

MOȘINOIÓS adj. (Maram., Bucov., despre terenuri) Cu multe ridicături mici. Cf. CHEST. IV 92/362, 286, 387. — Pl.: *moșinoioși*. — **Moșinoi** + suf. *-os*.

MOȘMÓND, -OÁNDĂ s.m. (Sudul Munt.) Prostănac (Zimnicea). ALR SN V h 1240/899.

MOȘOLÓG adj. (Olt.) Fără putere. BL VI, 230.

MOȘONCÚȚĂ s.f. Cuvîntul a fost înregistrat în Transilv. cu sensul de legăturică, ca diminutiv al lui **moșoancă** în răspunsul la întrebarea „ce credințe are poporul în legătură cu streșina casei" din CHEST. II 247/345 : *în streșina casei ca să fie ferită casa de boale și de vraciurile dușmănești se pune o legăturiță numită moșoncuță.*

MOȘTENEÁN s.m. (Sudul Transilv.) Moștean, băștinaș. *Și eu-s moștenian de-aicea, nu trebuie să mă băzăcorești.* DINU, Ț.O. 22. — **Moșteni** + suf. *-ean.*

MOȘTINÓS adj. (Transilv., despre terenuri) Cu multă apă, apătos, mocirlos (Băița-Brad). CHEST. II 73/401. — **Moștină** + suf. *-os.*

MOTCÚȚĂ s.f. (Transilv.) Fiecare dintre legăturile mici de bumbac cuprinse într-o legătură mai mare (Costești-Hunedoara). CHEST. III 84/101. — Pl. : *motcuțe.* — **Motcă** + suf. *-uță.*

MOTOBÚZ s.n. (Ban.) Automobil. BL. V, 173.

MOTOCÁȘ s.n. (Bucov.) Cordea de catifea sau de mătase colorată, cusută cu mărgele colorate, fluturi și șireturi de aur sau de argint, care se purta pe frunte de către tinerele femei ; crețele. DAN, S. 42. — Pl. : *motocași.* — Cf. *motocel.*

MOTOFAN adj. (Ban.) Molîu. L. COSTIN, GR. BĂN. II. — Cf. *molofan.*

MOTOI subst. (Olt.) Copil prostănac. BL VI, 230.

MOTOȘÍ vb. IV Intranz. (Sud-vestul Transilv.) A lucra încet și fără spor, a se mocoși. MAT. DIALECT. I, 262. — Cf. *motroși*[1].

MOTROSÁLĂ s.f. (Transilv.) Acțiunea de a lucra încet, anevoios. COMAN, GL. — Cf. *motroși.*

MOȚODEÁȚĂ s.f. (Bucov.) Mogîldeață. LEXIC REG. I, 105.

MOVILOÁICĂ s.f. (Olt.) Movilă mare, moviloi. *Atunci Vasile se repede și-i taie toate cele douăsprezece capete, îl omoară și-l face două moviloaice de carne.* VASILIU, P. L. 129. — Pl. : *moviloaice.* — **Movilă** + suf. *-oaică.*

MÚCĂ s.f. (Transilv.) Diminutiv hipocoristic al lui mamă. LM, BL VI, 188. — De la **mămucă.**

MUCEÁNĂ s.f. (Sudul Transilv.) Diminutiv hipocoristic al lui mamă. Cf. PĂCALĂ, M.R. 140. — De la **mămuceană.**

MUCELÁ vb. I Refl. (Vestul Transilv.) A se frînge, a se strivi, a se zdrobi. *Atunča-l bătučește' c-on bătău di esta, îl dai pi ițel d'i să mucel'ază. Ș-apâi ițestă meliță d-o meliț.* FD VI, 210. — Prez. ind. : *mucelez.* — Cf. *măceală, măci*[2].

MUCÍ vb. IV Tranz. (Ban., în credințele populare) A descînta pe cineva, mai ales pe cel rămas în viață dintre doi frați sau dintre tată și fiu, născuți în aceeași zi a săptămînii, pentru a-i feri de boli. *Cînd din doi frați, născuți în aceeași zi a săptămînii, unul moare, e neapărată nevoie „să mușască". Mucitul se face și cînd tatăl și fiul sînt „dzîlaćis" și unul moare.* ARH. FOLK. III, 57.

MUCUTUZÍ vb. IV Refl. (Vestul Transilv.) A se strica, a se deranja. *Te mucutuzăști la fuali dacă bei apă prę ręce.* TEAHA, C. N. 244. — Prez. ind. : *mucutuzesc.*

MUCÚȚĂ s.f. (Nordul Transilv.) Măicuță, mamă. Cf. SCURTU, T. 37. — De la **mămucuță.**

MUFT subst. (Olt.) Fiecare dintre nodurile înșirate pe același fir de lînițĕ neagră cu care se împodobesc pieptarele. *Tasmalele ... sînt arnigite sau cusute cu lînițĕ neagră. Arnigeala se face la părțile laterale și la buzunare jos, cu patru cîrlige; — arnigeală cu mufturi sau cu mofturi — o serie de noduri înșirate pe același fir — drepte și multe — folosite la forma pieptarului, jos și la buzunare.* FOCȘA, P. J. 83. — Pl.: *mufturi.* — Și: **moft** subst.

MUGURÁR s.m. (Ornit., Mold., Transilv.) Căldăraș *(Pyrrhula pyrrhula).* BĂCESCU, PĂS. 114.

MUICHILÍȚĂ s.f. (Olt.) Măicuță. LEXIC REG. I, 55, FOLC. OLT. MUNT. I, 435. — De la **muică.**

MUICULEÁNĂ s.f. (Olt.) Muichiță. CIAUȘANU, GL. — De la **muică.**

MÚLERĂ s.f. (Vestul Transilv.) Cal mic și gras. TEAHA, C. N. 244. — Cf. *mulă.*

MULGUȘÓR s.m. (Ornit., Mold.) Lipitoare *(Caprimulgus europaeus).* BĂCESCU, PĂS. 114.

MULGÚȚĂ s.f. (Ornit., Mold.) Lipitoare *(Caprimulgus europaeus).* BĂCESCU, PĂS. 114.

MULTÚȚ adv. (Maram.) Diminutiv al lui mult **(2).** *Nu te duce de-acăsucă, Că-s pui mitit'eluț Și n-au mamă mai multuț.* GR. S. VII, 8. *N-o băut pălincă ... mai multuț în veci, moșu.* ARH. FOLK. I, 214. — **Mult** + suf. *-uț.*

MUMUIȚĂ s.f. (Transilv., la pl.) Numele unui joc interpretat de femei la priveghi. *Așa cum se înfățișează astăzi, jocul mumuițele pare să constituie transpunerea în scenă a unui gen de snoavă despre văduva cu ibovnic, snoavă în care apare și parodierea bocetului ei ipocrit.* REF XIII, 138. — Pl.: *mumuițe.*

MUMULOÁIE subst. (Olt.) Resturi care rămîn după tescuirea miezului de nucă. IZV. XVI, 22.

MUNCHEÁȘ s.m. (Olt.) Unchiaș. TOMESCU, GL. — **Moș** + **unchiaș.**

MUNTÉL s.m. (Transilv.) Muntișor. *Ies sus trei păcurărei, Tot la verzii de muntei Cu oile după ei.* FOLC. TRANSILV. I, 326. — Pl.: *muntei.* — **Munte** + suf. *-el.*

MUNTÍ vb. IV Intranz. (Transilv.) A petrece timpul, a văra cu oile la munte. *Ciobăneii mei, Dragi-mi nepoței, Pe unde-ați muntit, Pe unde-ați văit, Doară ați văzut Pe fiu-mi pierdut?* BALADE II, 468. — Prez. ind.: *muntesc.* — V. *munte.*

MURÁLĂ s.f. (Sud-vestul Olt.) Murare. [Cînepa] *o bagăm în apă la muralĕ.* TDO 206. — **Mura** + suf. *-eală.*

MURÓI subst. (Vestul Transilv.) Pămînt de rîpă de culoare galben-roșietică folosit la colorarea părții de jos a pereților exteriori ai caselor (Cusuiuș-Beiuș). CHEST. II 379/392.

MURUÁN subst. (Vestul Transilv.) Colac de la Paști. V. *murnău, muroi*[2]. TEAHA, C. N. 244. — Și: **moroán** subst. id. ib. 243.

MUSTIREÁLĂ s.f. (Bucov.) Must **(I 8),** mustoare. L. ROM. 1963, 154. — Și: **mustureálă** s.f. ib. — De la **must.**

MUSTREÁLĂ[2] s.f. (Olt.) Mustrare **(1),** dojană. *Plezńi-ț-ar calu, Iońiță, Să ramîi cu scările, Ca ieu cu mustrările, Să rămîi cu șeaua-n pat,*

Ca ieu cu mustreala-n sat! FOLC. OLT. MUNT. I, 59, cf. ib. 70. — **Mustra** + suf. *-eală*. Cuvîntul care apare în DLR este diferit de acesta, avînd o altă etimologie.

MUSTÚŢ s.n. (Transilv.) Diminutiv al lui must **(I 1)**. *De cînd beau şi nu mă-mbăt, S-a făcut vinul oţet Şi vinarsul mustuţ dulce.* OARCEA, P. P. 321. — **Must** + suf. *-uţ*.

MUTĂRĂG subst. (Ban.) Gîngav. L. COSTIN, GR. BĂN. II. Cf. *mut* **(4)**.

MUŢĂ s.f. (Mold.) Diminutiv hipocoristic al lui mamă. *Vrei să treci întăi dincolo, ca să vezi pe muţa, după aceea te întorci iar în drumul Sucevii.* SADOVEANU, O. XIII, 303, cf. 272, 300, SCURTU, T. 37. — De la **mămuţă**.

Institutul de lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret nr. 12

NOTE DE ARGOU MILITAR

DE

ION MOISE

Argoul militar nu a fost cercetat suficient, poate și pentru că în trecut, după cîte știm noi, acesta a fost destul de sărac în comparație cu argoul de mahala și cu cel școlăresc (al elevilor și studenților) [1]. În prezent argoul militar este foarte răspîndit în rîndul tinerilor care-și satisfac serviciul militar și excelează prin noutate, bogăție lexicală și expresivitate.

După părerea noastră, argoul militar este un limbaj convențional care are un lexic propriu (cuvinte și frazeologisme) și o deosebită expresivitate. Acest stil al vorbirii, după cum vom vedea, nu mai are caracter secret. Singura excepție o constituie frazeologismul *alarmă în munți* „vine ofițerul de servici", dar și în această expresie predomină nu ermetismul, ci expresivitatea, plasticitatea.

În argoul militar deosebim următoarele grupe de cuvinte și expresii :

1. CUVINTE ȘI EXPRESII REFERITOARE LA GRADE, TITLURI, FUNCȚII

apevist „subofițer sau ofițer activ" (< *a[rmată] pe v[iață]* + *-ist*)
barosan „ofițer superior cu grad mare (de la colonel în sus)"
Berilă v. *apevist*
biban „recrut"
bunic „soldat cu vechime, soldat din ciclul al treilea al stagiului militar".
c.f.r. (pronunțat *cefereu*) „ofițer superior cu două dungi pe epolet (maior, locotenent-colonel, colonel)"
colonel călcat de tanc „căpitan"
cotei „recrut"
doi lei „plutonier" (are două trese)
doi lei jumate „plutonier major" (are două trese și jumătate)
doi ta major „plutonier adjutant" (face cît doi sergenți majori)
flămînd „bucătar"
flocan „recrut"
jegos „șofer"
juna „recrut"
junior „recrut"
lent „locotenent"
locotenent major călcat de tanc „plutonier major"
nepot „recrut"
os „ofițer de servici"

[1] Despre argoul militarilor români din timpul celui de-al doilea război mondial a scris George-Mihail Dragoș, *Note de argot*, în BPh, IX, 1942, p. 87—116.

oscior „ajutorul ofițerului de servici"
pluti „plutonier"
plutonier de cîrpă „caporal" (caporalul are tresele ca plutonierul, dar din țesătură, nu din metal)
polonic „bucătar"
presar „milițian"
presă „miliția"
puf „recrut"
Cuvîntul se întîlnește și în cîntecele de cătănie :
„Poligonu-i plin de ține
Pufule, salt înainte."
. . . . . .
„*Pufule*, mai ai de stat
Macaroane de mîncat."
pufa „recrut"
pufarez „recrut"
pufarin „recrut"
pufos „recrut"
sergent de cîrpă „fruntaș" (fruntașul are o tresă ca sergentul, dar nu din metal, ci din țesătură)
sîc-sîc „S.S.C." (sergent de servici pe companie)
singur printre dușmani „un soldat la cancelarie"
sîrmă 1. „transmisionist"; 2. „telefonist"
sold „soldat"
soldat cu cravată „subofițer"
soldat major „fruntaș"
tabacheră „soldat care cară ținte, bagaje" (e încărcat ca o tabacheră)
tablagiu „plutonier" (are gradele din metal, tablă)
ta major „sergent major" (are grade din metal, tablă)
Cuvîntul a pătruns în folclorul soldățesc :
„*Ta major*, mai ai armată
Cît T.R.-ul laolaltă."
tălmac „ofițer"
tilicar „recrut"
(„Liberează, Doamne, odată
Tilicarii din armată,
Să rămînă ciclul doi
Că-s mai instruiți ca noi")
tilică „recrut"
titel „recrut"
toa lent „tovarășul locotenent"
trocar „plutonier"
un leu jumate „sergent major"
să vină revelionul „soldat cu termen lung, cu ciclu întreg de efectuare a stagiului militar"
veteran „soldat cu vechime, soldat din ciclul al doilea"
(„Liberează, Doamne, odată,
Veteranul din armată.")

2. ARME, SPECIALITĂȚI, SEMNE DISTINCTIVE

alergător de cursă lungă „infanterist"
ciomăgar „artilerist"
ciomege „semnul distinctiv al artileriștilor"
diribau „trupe de geniu" (< diri[jează]bau, adică exploziile)
diribist „genist"
iepuraș „infanterist"
iepure de cîmp „infanterist"
maior gaze „ofițer specialist în protecția antichimică"
marina călăreață „infanterie"
păianjen „transmisionist"
rac „recrut la marină"
rățoi „marinar"
sorbonist „terist, soldat cu termen redus"
t.r.l. (pronunțat *tereleu*) „soldat care în timpul stagiului militar muncește pe anumite șantiere" (< t[îrnăcop], r[oabă], l[opată])
țurlan „transmisionist"
țurli „transmisionist"
varză „semnul distinctiv al infanteriei"
vărzar „infanterist"

3. FORMULE DE SALUT ȘI CONVERSAȚIE

a.m.r. (pronunțat *amere*) „salut, bună ziua" (< a m[ai] r[ămas pînă la liberare]...). Salutul se folosește numai la întîlnirea cu soldați din alte unități. Cînd spune *a.m.r* soldatul arată pe degete cîte luni au mai rămas pînă la liberare; la o jumătate de lună se îndoaie un deget.
hai libi „noroc, bună ziua" (< lib[erare] + i)
hai libișor „noroc, bună ziua"
nasol, vere „e rău, e greu, e neplăcut, e penibil"
să vină „noroc, bună ziua". Este salutul de răspuns la *hai libi* și *hai libișor*.

4. MÎNCĂRURI

adunarea generală „ghiveci"
adunarea regimentului „ghiveci"
balast „orez"
balastru „orez"
cadavre de lux „gîndaci, muște în mîncare"
conducte „macaroane"
guzgan „bucată de carne în mîncare"
reptilă „bucată de carne în mîncare"
șobolan „bucată de carne în mîncare"
taci cu mama „griș cu lapte"
unt de livadă „marmeladă"
valvolină „cafea"

5. OBIECTE CAZONE

boabe „cartușe"
bolovani „stele pe epoleții ofițerilor"
bonetă cu cuc în față „bonetă soldătească"
bot „mască"
bulău „arest, camera de arest"
cade de bătrînă v. *ținta vacă*
cantarolă „gamelă"
cățea „mitralieră, pistol automat"
clanțarolă „gamelă" (Gamela este metalică și face zgomot, „clănțăne")
coșciug „pat din dormitor"
cuc „emblema de la bonetă"
elefant 1. „mască"; 2. „soldat cu mască"
grăunțe „cartușe"
guguloaie „stele pe epoleții ofițerilor"
Leana „pușcă"
macaroane „gradele, tresele de fruntaș și caporal"
mititica „arest, carceră"
muzicuță „pat la arest" (patul de la arest este făcut din scînduri înguste cu spații între ele)
al șaptelea continent „corpul de gardă"
șopîrlă „cîrpă de curățenie"
televizor „raniță"
țambal „pat de la arest"
țigară aprinsă aruncată în dormitor „ploșniță"
ținta vacă „țintă de scîndură de mărimea unui om pe care o nimeresc și cei mai slabi trăgători"
țuhaus „arest, carceră"
zinc „căldare de plastic folosită la curățenie"

6. ACTIVITĂȚI, ACȚIUNI

alarmă în munți „atenție, vine ofițerul de servici"
armată cît Berilă „stagiu militar îndelungat, armată pe termen lung"
armată cît calul lui Decebal „stagiu militar îndelungat, armată pe termen lung"
a asculta cum crește iarba „a merge tîrîș, a sta culcat"
bal „efectuarea curățeniei în cazarmă"
a face caterincă „a face gălăgie, a face scandal"
a completa „șterpeli, a fura"
conducere de noapte, ~ de zi „curățenie cu peria pe parchet efectuată în timpul nopții (zilei)"
a face cuie pe perimetru „a îngheța de frig la diferite activități"
a dribla armata „a trage chiulul, a se sustrage de la activități"
gardă ca ursul, ~ în prostie „gradă permanentă, gardă îndelungată"

a avea învoire de la maiorul Gărdescu „a fugi în oraș, a sări gardul"
s-a-ntors armata — se spune cînd soldatul a trecut de jumătatea stagiului militar și poartă boneta cu emblema în spate, numind-o, de această dată, *bonetă cu cuc în spate*
pas de liberare „cadență specială a marșului pe care o efectuează soldații cînd nu sînt conduși de ofițeri"
a se orienta „a chiuli"
repaus la mișto „poziția « pe loc repaus » executată incorect, în zeflemea".
a da sas „a fugi"
a face sector „a face curățenie în cazarmă sau în curte, unde fiecare soldat are un sector repartizat"
sector bec „curățenie bună"
sector lună „curățenie lună"
sector oglindă „curățenie lună"
a face șméga „a face curățenie"
a trage a liberare „a nu avea chef de nimic, a face ceva în dorul lelii"
a trage în piept armata „a face ceva de formă, a se afla în treabă"
a sta pe țambal „a face arest"
ziua cea mai lungă „liberare"

7. DIVERSE

bornău „figură, față" („Pune masca pe bornău")
ciupercă „foișorul santinelei"
dincolo de barieră „învoire"
e atît de aproape fericirea „duminică"
Gerilă „santinelă"
răfuiala „prima zi după liberare"
țărănoaia „pluton de gospodărie"
urs „santinelă".

Considerăm necesar să cercetăm pe scurt sursele lexicale ale argoului militar.

În marea lor majoritate, termenii acestui argou sînt cuvinte din limba comună care și-au schimbat sensul. Aproape toate cuvintele vechi devenite termeni de argou și-au schimbat sensul pe baza unor figuri de stil.

Locul cel mai important în cadrul acestor schimbări semantice îl ocupă metafora. Cîteva exemple : *elefant* „soldat cu mască", *rățoi* „marinar", *păianjen* „transmisionist", *adunarea generală* „ghiveci", *conducte* „macaroane", *unt de livadă* „marmeladă" etc.

Foarte frecvent este epitetul metaforic : *jegos* „șofer", *puf*, *pufos*, *junior* „recrut", *bunic*, *veteran* „soldat cu vechime", *flămînd* „bucătar" etc.

Metonimia se întîlnește mai rar în semantica termenilor din argoul militar : *polonic* „bucătar".

Apariția unor termeni argotici se explică prin atracție antonimică : *bunic* „soldat cu vechime" — *nepot* „recrut".

Mulţi termeni din argoul militar îşi datorează existenţa derivării sinonimice : *boabe, grăunţe* „cartuşe" ; *nepot, junior, puf, flocan* „recrut" ; *şobolan, guzgan, reptilă* „bucată de carne în mîncare" ; *plutonier de cîrpă* „caporal" [2], *sergent de cîrpă* „fruntaş" etc.

Argoul militar nou se îmbogăţeşte şi pe seama altor argouri : studenţesc *(sorbonist)*, de mahala *(ţuhaus, mişto)*. Din vechiul argou militar se mai păstrează *căţea, iepure, mititica* [3].

În argoul militar se formează şi cuvinte noi. Prin derivarea cu sufixe s-au format :

ciomăgar (< *ciomag* + *-ar*), *apevist* (< *a.p.v.* + *-ist*), *diribist* (< *diribau* + *-ist*), *tablagiu* (< *tablă* + *-giu*), *trupete* (< trupă + *-ete*). *Gărdescu* (< *gard* + *-escu*) etc.

În argoul nou militar ca şi în cel studenţesc [4], se întîlneşte şi derivarea regresivă : *sold* (< *soldat*), *pluti* (< *plutonier*), *libi* (< *liberare*), *ţurli* (< *ţurlan*). De fapt numai *sold* s-a format prin derivare regresivă pură, la cuvintele *pluti, libi, ţurli*, apare şi sufixul *-i*.

Altă categorie de cuvinte nou formate în acest argou o constituie cuvintele compuse din iniţiale [5] : *c.f.r., a.m.r, t.r.l., sîc-sîc*. Asemenea formaţii au apărut sub influenţa limbii române literare şi a terminologiei militare care abundă în cuvinte compuse prescurtate din iniţiale (*O.S.B.* — ofiţer de serviciu pe batalion, *O.S.R.* — ofiţer de servici pe regiment, *S.S.C.* — sergent de servici pe companie, *S.S.P.* — sergent de servici pe poligon etc.).

Ca în orice limbaj afectiv, şi în argoul militar se observă predilecţia pentru diminutive : *oscior, libişor, iepuraş* etc.

Formaţiile *clanţarolă* şi *canţarolă* sînt nişte contaminări între *a clănţăni* şi *barcarolă*, respectiv *canţonetă* şi *barcarolă*.

Dacă cuvintele acestui stil sînt în marea lor majoritate vechi (cu sensuri noi), frazeologismele sînt toate formaţii noi. O serie de frazeologisme provin din titluri de filme : *alarmă în munţi, alergător de cursă lungă, cadavre de lux, dincolo de barieră, singur printre duşmani* etc.

Argoul militar ca şi celelalte argouri, se remarcă printr-o bogată sinonimie. Vom ilustra aceasta numai prin seria sinonimică a cuvîntului *recrut : biban, cotei, flocan, juna, junior, puf, pufa, pufarez, pufarin, pufos tilicar, tilincă, titel*.

George-Mihail Dragoş considera că argoul militar a fost creat de militarii de meserie : „Şi de-astădată am putut constata că cei care creează sau răspîndesc argot-ul nu sînt soldaţii, ci militarii de meserie, gradaţii reangajaţi şi ofiţerii de carieră" [6].

Dacă pentru trecut afirmaţia lui George-Mihail Dragoş poate fi adevărată pentru prezent ea nu mai este valabilă. Astăzi argoul, în marea lui majoritate, este creat de soldaţii în termen şi mai ales de soldaţii terişti. Cînd afirmăm aceasta ne bazăm pe următoarele argumente :

---

[2] În trecut *plotonier de lînă* (vezi George-Mihail Dragoş, *op. cit.*, p. 97).

[3] George-Mihail Dragoş, *op. cit.*, p. 89, 96, 111.

[4] Mihai Petre, *Noi contribuţii la studiul argoului studenţesc*, LR, XXVII, nr. 5, 1978, p. 489—494.

[5] Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, *Compunerea*, Bucureşti, 1970, p. 151 şi urm.

[6] *Op. cit.*, p. 89.

a) o serie de termeni argotici ironici, de zeflemea, se referă la ofițeri *(barosan, Berilă, apevist, colonel călcat de tanc, lent, c.f.r., os, tălmac)* și subofițeri *(doi lei, doi lei jumate, doi ta major, locotenent major călcat de tanc, pluti, ta major, soldat cu cravată, tablagiu, trocar, un leu jumate)*, deci au fost creați de soldați;

b) o serie de termeni argotici au pătruns în cîntecele de cătănie care sînt soldățești:

c) anumiți termeni și expresii argotice exprimă atitudinea soldaților față de armată, dorința lor de a se libera cît mai repede nostalgia după viața civilă (*hai libi; hai libișor; să vină; să vină revelionul; a.m.r.; nasol, vere; e atît de aproape fericirea; răfuiala; s-a-ntors armata; a dribla armata; gardă ca ursul; a face cuie pe perimetru* etc.);

d) prin expresivitate, umor, ironie și autoironie, spirit strengăresc, zeflemitor, argoul militar, ca și cel studențesc, are un pronunțat caracter tineresc.

Argoul militar contemporan are un caracter pronunțat livresc, nu popular, deci reflectă un nivel ridicat de cultură la creatorii lui, adică la soldații de astăzi.

Iulie 1980

Institutul de învățămînt superior
Pitești, str. Gh. Doja 41

DATAREA *CODICELUI VORONEȚEAN*

DE

ALEXANDRU MAREȘ

1. Deși de peste o sută de ani, *Codicele Voronețean* constituie obiectul unui interes constant din partea lingviștilor și istoricilor literari, problema stabilirii vechimii lui nu a căpătat o rezolvare satisfăcătoare. Potrivit diverselor opinii enunțate [1], manuscrisul ar data : *a* din secolul al XV-lea [2]; *b* din jurul anului 1500 [3]; *c* de la începutul secolului al XVI-lea (de menționat datarea lui I. G. Sbiera : cel tîrziu din 1505—1525) [4]; *d* din prima jumătate a secolului al XVI-lea (de menționat datarea lui I.-A. Candrea : 1520—1540) [5]; *e* din a doua jumătate a secolului al XVI-lea [6]; *f* de la începutul secolului al XVII-lea (1613—1628) [7].

2. Datările propuse, care se eșalonează într-un interval de timp foarte mare, sînt, în majoritatea cazurilor, lipsite de o argumentare propriu-zisă, formulări de tipul **după grafie, după limbă, după filigrane** substituindu-se, de obicei, demonstrației. Pe un teren atît de fertil cum se dovedește a fi cel al aprecierilor subiective, nu vom fi mirați să întîlnim și specialiști care au încercat să acomodeze datarea textului diverselor teorii susținute de-a lungul timpului în legătură cu apariția primelor traduceri românești. Partizan, la început, al explicației traducerilor prin

---

[1] Vezi o expunere a principalelor ipoteze la Ion Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1974, p. 64—65.

[2] Ar. Densusianu, *Istoria limbei și literaturei române*, Iași, 1885, p. 133.

[3] Giorge Pascu, *Istoriea literaturii și limbii române din secolul XVI*, București, 1921, p. 38; Milan P. Șesan, *Originea și timpul primelor traduceri românești ale Sf. Scripturi*, Cernăuți, 1939, p. 128.

[4] Ion al lui G. Sbiera, *Codicele Voronețean, cu un vocabulariu și un studiu asupra lui*, Cernăuți, 1885, p. 324—325; Alexandru Philippide, *Introducere în istoria limbei și literaturei române*, Iași, 1888, p. 60; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. V, Iași, 1893, p. 193; N. Drăganu, în „Dacoromania", III, 1922—1923, p. 928.

[5] I. Nădejde, *Istoria limbei și literaturei române*, Iași, 1886, p. 64; N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, VII, București, 1904, p. XXV; Alexie Procopovici, *Despre nazalizare și rotacism*, în „Analele Academiei Române", Seria II, Mem. secț. lit., XXX, 1907—1908, p. 293; I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. I, București, 1916, p. CX; Șt. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, I, București, 1947, p. 144.

[6] M. Gaster, *Chrestomatie română. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI—XIX)*, vol. I, Leipzig, București, p. XX, XXXIII; Ov. Densusianu, *Studii de filologie română*, București, 1898, p. 22, nota 3 (continuare pe p. 23); N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle*, Bucarest, 1938 (extras din *La Transylvanie*, Bucarest, 1938), p. 31; P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 68.

[7] N. Iorga, în „Arhiva", I, 1890, p. 759.

înrîurirea Reformei, N. Iorga considera *Codicele Voroneţean* a fi fost copiat la începutul secolului al XVII-lea (1890) [8], pentru ca mai tîrziu, cînd îmbrăţişează teoria husită, să afirme că „scrisoarea (manuscrisului — n.n. Al. Mareş) e vădit moldovenească, din vremea lui Petru Rareş sau a urmaşilor săi" (1904) [9]. În schimb, N. Drăganu, care a parcurs drumul invers, de la teoria husită spre cea luterană, a renunţat la punctul de vedere susţinut iniţial (copierea textului în prima jumătate a secolului al XVI-lea) [10], în favoarea datării lui în a doua jumătate a aceluiaşi secol (1938) [11].

3. Diversele metode întrebuinţate pentru datarea manuscrisului au condus la rezultate diferite [12]. Două ar fi cauzele care au contribuit la această situaţie. Pe de o parte, necunoaşterea principiilor teoretice şi metodologice care condiţionează reuşita în operaţiile de datare a determinat folosirea unor metode inadecvate sau aplicarea greşită a altora. Pe de altă parte, datările întreprinse au fost grevate şi de lipsa unor instrumente de lucru corespunzătoare (cataloage de filigrane, repertorii de mostre de scriere din texte datate scrise pe teritoriul patriei noastre etc.). Peste aceste dificultăţi nu a putut trece nici I.-A. Candrea, singurul, dealtfel, care a încercat să ofere un fundament ştiinţific datării întreprinse. Deşi a recurs la datarea prin filigrane, I.-A. Candrea a recunoscut că nu a găsit filigrane identice cu cele ale *Codicelui Voroneţean* în cataloagele şi în textele parcurse [13]. Acest lucru nu l-a împiedicat totuşi să dateze manuscrisul între 1520 şi 1540, motivînd alegerea intervalului prin frecvenţa circulaţiei tipului de filigran în perioada indicată şi prin prezenţa în text a unor fenomene arhaice de limbă [14]. Nici unul dintre aceste argumente nu poate da un temei real datării propuse. Circulaţia frecventă a unui anumit tip de filigran într-o perioadă oarecare nu constituie o garanţie că textul nu a putut fi copiat şi în alte perioade de timp, în care respectivul tip de filigran continuă să fie atestat [15]. Dealtfel, afirmaţia lui I.-A. Candrea este inexactă, deoarece din cercetările pe care le-am întreprins rezultă că hîrtia cu acest tip de filigran a circulat mai intens în a doua jumătate a secolului al XVI-lea [16], continuînd să fie întrebuinţată şi în secolul al XVII-lea [17]. Cît priveşte cel de-al doilea argument

---

[8] *Ibidem*, p. 759.

[9] *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, p. XXV.

[10] În „Dacoromania", III, 1922—1923, p. 928.

[11] *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle*, p. 31.

[12] De exemplu, raportarea la particularităţile scrierii (ductul literelor) a determinat plasarea scrierii manuscrisului între 1423—1550 (I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 325), între cca 1527—1552 (N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, p. XXV), în a doua jumătate a secolului (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 22, nota 3; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 68).

[13] I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. CIX—CX.

[14] *Ibidem*, p. CX.

[15] Cf. N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle*, p. 31—32; Ion Gheţie, *op. cit.*, p. 71.

[16] Vezi articolul nostru, *O nouă psaltire slavo-română manuscrisă din secolul al XVI-lea*, în *Studii de limbă literară şi filologie*, vol. II, Bucureşti, 1972, p. 297, nota 60.

[17] Pentru atestări posterioare anului 1600, vezi *Psaltirea* copiată de ieromonahul Ioan de la mănăstirea Putna în 1612 (P. Popescu, *Manuscrise slavone din mănăstirea Putna*. I, în BOR, LXXX, 1962, nr. 1—2, p. 139), *Ceaslovul* copiat de Simion în 1616 (E. Linţa, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*, Bucureşti, 1980, p. 97) şi *Tetraevanghelul*

invocat, valoarea sa nu este mai puțin discutabilă, aspectul mai arhaic al limbii textului putîndu-se explica și prin configurația dialectală a dacoromânei din a doua jumătate a secolului al XVI-lea [18]. Dealtfel, recurgînd la acest argument pentru a fixa în timp copierea *Codicelui Voronețean*, I.-A. Candrea uita, în mod surprinzător, că invocase aceleași particularități de limbă ale textului și pentru datarea originalului traducerii între anii 1460 și 1480 [19].

4. Încadrarea în timp a *Codicelui Voronețean* se poate realiza relativ ușor dacă se întemeiază pe un examen filigranologic riguros. Recurgerea la această metodă de datare presupune, ca o operație preliminară, stabilirea cu exactitate a varietăților de filigran întîlnite pe hîrtia manuscrisului.

După cum se știe, *Codicele Voronețean* este un manuscris fragmentar, in-8°, conținînd 85 de file repartizate în caietele 12—24 [20]. Hîrtia, în exclusivitate de fabricație sileziană, aparținînd fabricii din Schweidnitz (actualmente Swidnica — R. P. Polonă), prezintă mai multe variante de filigran aparținînd tipului *mistreț*. Cum caietele sînt rezultate din plierea unei coli de hîrtie în 8, pe filele manuscrisului apar numai segmente de filigran, corespunzînd unui sfert sau unei jumătăți din imaginea sa integrală. Pentru cuplarea corectă a acestor segmente este necesar să se țină seama de poziția aparte pe coală a fiecărei variante (vezi fig. 1—4) [21].

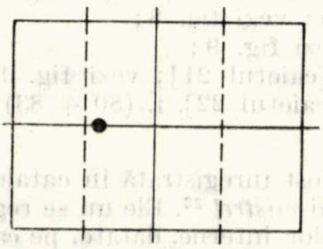

Fig. 1. Tăierea și plierea colii în cazul caietelor 14, 16—20. Filigranul, a cărui poziție nu coincide cu centrul jumătății din stînga a colii, a fost segmentat în două părți.

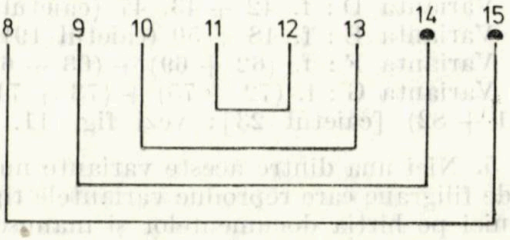

Fig. 2. Consecința celor ilustrate în fig. 1 în cazul caietului 14 (f. 8—15) : cele două segmente ale filigranului apar pe file care nu sînt complementare.

copiat în 1618 (E. Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Iași*, București, 1980, p. 110—112). Afirmația lui P. Popescu privind circulația hîrtiei însemnate cu tipul de filigran *mistreț* pînă în anul 1680 (*Mărcile de hîrtie filigranate pe manuscrisele slavone din mănăstirea Putna*, în BOR, LXXX, 1962, nr. 9—10, p. 939 și 940) nu corespunde realității. După cum afirmă însuși autorul, cu alt prilej (*Manuscrise slavone din mănăstirea Putna*. I, p. 123—124), *Evanghelia de la Homor* este un text databil în secolul al XVI-lea sau al XVII-lea, care cuprinde două însemnări, posterioare scrierii manuscrisului, din anii 1676 și 1680. Aceste însemnări nu pot fi aduse, prin urmare, în discuție pentru a stabili termenul *ad quem* al circulației hîrtiei produse la moara din Schweidnitz.

[18] Al. Rosetti, *Istoria limbii române. I. De la origini pînă în secolul al XVII-lea*. Ediția a doua revăzută și adăugită, [București], 1978, p. 741; Ion Gheție, *op. cit.*, p. 71.

[19] I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. XCVII.

[20] Din caietele 12 și 24 s-a păstrat cîte o singură filă, din caietele 13 și 19 cîte 6 file, iar din caietul 23 — 7 file; restul caietelor sînt complete (8 file).

[21] Prin linie s-a reprezentat linia de tăietură a colii, iar prin linie întreruptă linia de pliere. ● reprezintă imaginea filigranului pe coala de hîrtie (fig. 1 și 3), ◓ reprezintă segmentul unei jumătăți de filigran (fig. 2), iar ◗ segmentul corespunzător unui sfert de filigran (fig. 4).

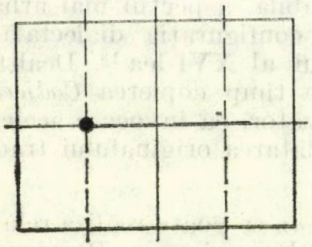

Fig. 3. Tăierea şi plierea colii în cazul caietelor 15, 21—23. Filigranul, plasat în centrul jumătăţii din stînga a colii, a fost segmentat în patru părţi.

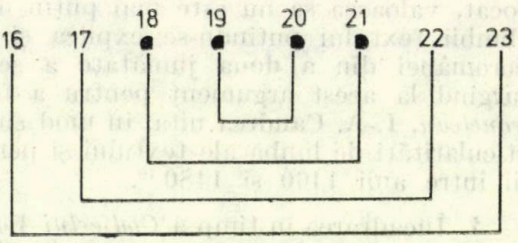

Fig. 4. În cadrul caietului 15 (f. 16—23), segmentele de filigran apar pe file corespondente: f. 18 + 21 şi 19 + 20.

În urma asamblării segmentelor de filigran au putut fi stabilite 7 variante aparţinînd tipului mistreţ [22]:

Varianta A: f. 14 + 15 (caietul 14); vezi fig. 5;

Varianta B: f. 28 + 29 (caietul 16), f. 36 + 37 (caietul 17), f. 54 + 55 (caietul 20); vezi fig. 6;

Varianta C: f. (18 + 21) + (19 + 20) [caietul 15]; vezi fig. 7;

Varianta D: f. 42 + 43, 47 (caietul 18); vezi fig. 8;

Varianta E: f. 48 + 50 (caietul 19); vezi fig. 9;

Varianta F: f. (62 + 69) + (63 + 68) [caietul 21]; vezi fig. 10;

Varianta G: f. (72 + 75) + (73 + 74) [caietul 22], f. (80 + 83) + (81 + 82) [caietul 23]; vezi fig. 11.

5. Nici una dintre aceste variante nu a fost înregistrată în cataloagele de filigrane care reproduc variantele tipului *mistreţ* [23]. Ele nu se regăsesc nici pe hîrtia documentelor şi manuscriselor interne, datate, pe care le-am cercetat. În schimb, una dintre cele şapte variante ale *Codicelui Voroneţean*, şi anume varianta D, se întîlneşte pe hîrtia unui document datat, păstrat în arhiva oraşului polonez Wrocław. Varianta din acest document notată de noi prin D' (fig. 12) **este identică cu varianta corespunzătoare din** *Codicele Voroneţean* **numai sub raportul formei, nu şi al poziţiei (în raport cu liniile căluşurilor).** Acest amănunt, la prima vedere nesemnificativ, are o importanţă deosebită, ştiut fiind că, în stabilirea identităţii dintre două variante, principala condiţie a oricărei datări fili-

---

[22] Cf. I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. CIX, care a identificat numai 3 variante: fig. 22 (corespunzînd variantei A), fig. 23 (corespunzînd variantei B) şi fig. 24 (corespunzînd unei jumătăţi din varianta D). În reproducerile lui I.-A. Candrea liniile căluşurilor nu sînt reprezentate. I. G. Sbiera (*op. cit.*, tabelul II, coloana din stînga) reproduce la rîndul său 3 variante pentru care indică paginile din manuscris: p. 27—29 (corespunzînd variantei A), p. 83—85 (corespunzînd variantei D) şi p. 93—99 (variantă *fictivă*, constînd din cuplarea greşită a unui segment aparţinînd variantei D cu un segment aparţinînd variantei E). Reproducerile lui I. G. Sbiera sînt foarte depărtate de imaginile reale ale variantelor respective.

[23] N. P. Lihačev, *Палеографическое значение бумажныхъ водяныхъ знаковъ*, Petersburg, 1899, vol. I—III; C. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier*, vol. II, Paris, 1907; Karol Badecki, *Znaki wodne w księgach Archiwum miasta Lwowa. 1382 — 1600 R*, Lwów, 1928; E. Laucevicius, *Popierius lietuvoje XV—XVIII-a*, Vilna, 1967; F. de Bofarull y Sans, *Animals in watermarks*, Hilversum, 1969.

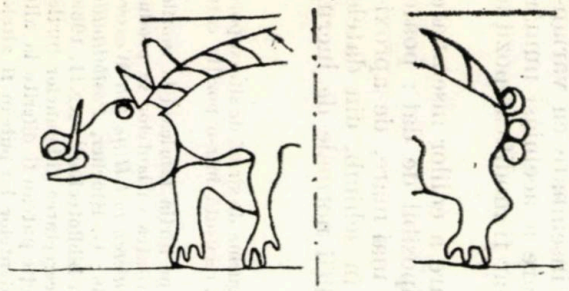

Fig. 5

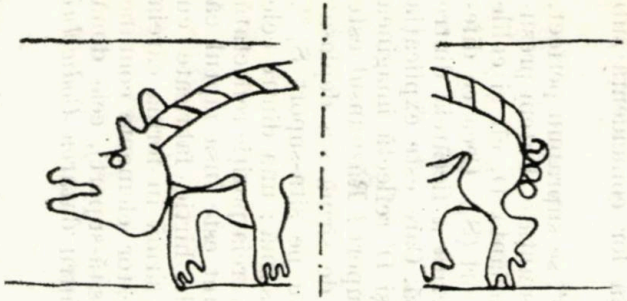

Fig. 6

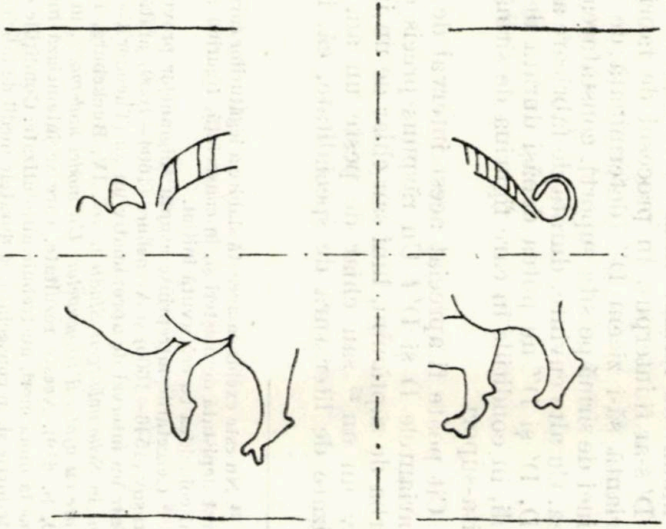

Fig. 7

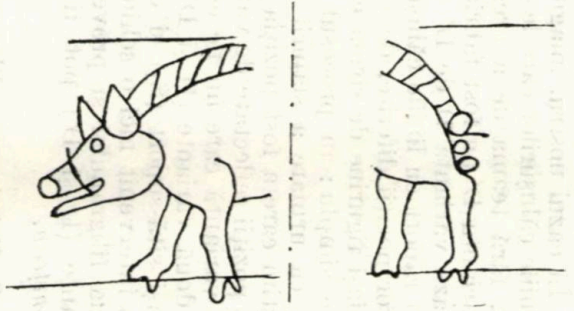

Fig. 8

granologice, trebuie să se țină seama de perfecta lor coincidență sub aspectul formei și al poziției pe coala de hîrtie.

În cazul nostru, imaginile variantelor D și D′, se suprapun perfect, iar liniile călușurilor care le încadrează sînt egal distanțate. Putem presupune, fără teama de a greși, că atît colile cu varianta D, cît și colile cu varianta D′ au fost fabricate cu aceeași sită-suport (S_1). Ceea ce diferențiază varianta D de D′ este numai poziția diferită a fiecăreia dintre ele în raport cu liniile călușurilor care le încadrează. Care este explicația acestor poziții diferite, de vreme ce variantele D și D′ reflectă imaginea aceleiași figurine de sîrmă cusută pe aceeași sită-suport? Răspunsul este foarte simplu: în procesul de fabricare figurina de sîrmă s-a deplasat ușor, ca urmare a slăbirii legăturilor care o fixau pe sita-suport S_1 [24]. Nu știm care a fost poziția inițială a figurinei de sîrmă: una dintre cele două poziții reflectate de variantele D și D′ sau o a treia poziție reflectată de o variantă care nu ne este cunoscută. Important este însă faptul că cele două variante (D și D′) rezultă de pe coli de hîrtie fabricate cu aceeași sită-suport (S_1) și cu aceeași figurină de sîrmă în forma căreia nu a intervenit nici o schimbare. Prin prisma acestor elemente comune (forma filigranului și proveniența de pe aceeași sită-suport), cele două variante (D și D′) pot fi aduse în discuție pentru datarea *Codicelui Voronețean*.

6. Fabricarea colilor cu variantele D și D′, s-a realizat într-un interval de timp scurt. În caz contrar, ar fi fost de așteptat ca imaginile mistreților reflectate de cele două variante să nu se identifice, întrucît, prin întrebuințarea un timp mai îndelungat, figurinele de sîrmă se degradau și își modificau forma. Chiar în situația în care între colile cu variantele D și D′ s-ar fi interpus, în procesul de fabricare, un alt rînd de coli cu o variantă să-i zicem D″ (determinată de o nouă schimbare a poziției figurinei de sîrmă pe sita-suport), constatarea noastră își păstrează valabilitatea. Cu alte cuvinte, durata de fabricare a colilor însemnate cu variantele D, D′ și D″ nu putea depăși durata de fabricare a aceluiași număr de coli, în condițiile în care figurina de sîrmă nu și-ar fi modificat poziția pe sita-suport.

Cît poate fi apreciat acest interval de fabricare a colilor însemnate cu variantele D și D′? Un răspuns precis este imposibil de dat: poate fi vorba de săptămîni, luni sau chiar de un interval mai mare, de aproximativ un an [25] sau chiar de peste un an. Știm, în schimb, din datele furnizate de literatura de specialitate, că, în condiții normale de lucru,

---

[24] Nu este exclus ca această slăbire a legăturilor care fixau figurina de sîrmă de sita-suport să fi fost depistată de meșteri și, în consecință, figurina să fi fost recusută într-o poziție care nu mai coincidea cu cea avută inițial.

[25] Cercetările întreprinse asupra filigranelor provenind de pe hîrtia fabricată la morile din Brașov (1546—1600) și Arensburg (1604—1650) arată că majoritatea variantelor se produceau într-un interval de aproximativ un an (Theodor Gerardy, *Datieren mit Hilfe von Wasserzeichen*, în *Schaumburgen Studien*, vol. IV, Buckeburg, 1969, p. 66; G. Blücher, *Posibilitățile de datare cu ajutorul filigranelor. Un model matematic*, în „Revista bibliotecilor", XXII, 1969, nr. 10, p. 619). Aceste rezultate, care se întemeiază numai pe cercetarea filigranelor hîrtiei produse la două mori, nu trebuie absolutizate. Condițiile de producție puteau fi diferite la alte mori de hîrtie și, în consecință, și duratele medii de fabricare a variantelor lor puteau fi altele.

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

durata de întrebuinţare a unei site-suport varia între 1 şi 3 ani [26]. Ca ipoteză de lucru, putem admite că folosirea sitei-suport S_1 se încadrează între aceleaşi limite. Pentru mai multă siguranţă, ne vom raporta la intervalul maxim de întrebuinţare a unei site-suport, care este de 3 ani. Vom considera, în consecinţă, că în acest interval de pe sita-suport S_1 au rezultat colile marcate cu variantele D şi D′.

7. Pentru stabilirea cu aproximaţie a perioadei în care a circulat varianta D vom avea în vedere două posibilităţi : *a* colile cu varianta D s-au fabricat înaintea colilor cu varianta D′ ; *b* colile cu varianta D s-au fabricat după colile cu varianta D′. Totodată, urmează să ţinem seama de faptul că fiecare variantă a cunoscut perioade de fabricare diferite. De exemplu, colile cu varianta D s-au putut produce cîteva luni, în timp ce colile cu varianta D′ s-au putut fabrica numai cîteva zile sau săptămîni. Luate împreună, colile cu variantele D şi D′ s-ar fi putut produce într-un interval mai mic de un an, dar tot atît de bine şi într-un interval mai mare de un an (în ultima ipoteză, acesta nu poate depăşi durata maximă de întrebuinţare a sitei-suport, care este de 3 ani).

Faptul că varianta D′ este înregistrată într-un document emis la 30 august 1570 [27] ne permite să fixăm limitele între care se situează intervalul ei de circulaţie : 1560 şi 1580 [28]. Rezultă, prin urmare, că fabricarea colilor cu varianta D′ se plasează într-o perioadă de timp determinată (mai mică sau mai mare de un an) cuprinsă între 1560 şi mai 1570 [29].

Întemeindu-ne pe acest rezultat, urmează să stabilim intervalele de timp în care s-au fabricat şi au circulat colile cu varianta D.

Prima ipoteză : colile cu varianta D s-au fabricat înaintea celor cu varianta D′. Se poate admite ca o primă posibilitate fabricarea colilor cu varianta D la o dată cuprinsă în cadrul aceluiaşi interval de timp în care se plasează şi fabricarea colilor cu varianta D′ : 1560—mai 1570. Există însă şi o a doua posibilitate, potrivit căreia termenul *a quo* al acestui interval poate fi împins înapoi, pînă în 1557 (presupunînd că în 1560 sita-suport S_1 se afla în ultimul ei an de întrebuinţare din cadrul celor trei ani presupuşi de utilizare). Aşadar, producerea colilor cu varianta D se situează între 1557 şi mai 1570. În funcţie de diferitele date posibile la care a început producerea acestor coli, pot fi calculate şi perioadele ei de consum : 1557—1567, 1558—1568, 1559—1569...1569—1579, 1570—1580. Avînd în vedere toate aceste serii posibile, se poate afirma că perioada reală de circulaţie a variantei D este cuprinsă în intervalul *1557—1580.*

---

[26] C. M. Briquet, *op. cit.*, vol. I, p. XIX ; Theodor Gerardy, *op. cit.*, p. 69 ; Gebhard Blücher, *op. cit.*, p. 619.

[27] A. P. Wrocław, *Dokumenty miasta Swidnicy*, U. 1974.

[28] Limitele intervalului de circulaţie au fost obţinute adăugîndu-se şi scăzîndu-se 10 ani la (sau din) data 1570. Acest calcul se întemeiază pe constatarea că majoritatea variantelor (98%), înregistrate pe hîrtia produsă la moara din Schweidnitz, cunoaşte perioade de consum care nu depăşesc 10 ani ; vezi articolul nostru, *Cîteva observaţii în legătură cu probabilitatea de datare prin filigrane*, în LR, XXII, 1973, nr. 4, p. 305—308.

[29] Între momentul începerii producţiei şi cel al începerii consumului se interpun etapele transportării şi comercializării hîrtiei. Considerăm că trei luni erau suficiente pentru ca un stoc de hîrtie recent fabricată să ajungă de la producător la consumator. Cu alte cuvinte, coala de hîrtie întrebuinţată la 30 august 1570 putea proveni dintr-un stoc fabricat cel mai tîrziu în mai al aceluiaşi an.

A doua ipoteză: colile cu varianta D s-au fabricat în urma celor cu varianta D'. Și în această ipoteză se poate admite că fabricarea colilor cu varianta D se situează la o dată cuprinsă în intervalul de timp în care se plasează și fabricarea colilor cu varianta D': 1560—1570. Totodată colile cu varianta D s-au putut produce și la o dată aparținînd intervalului 1570—1573 (admițînd că în mai 1570 sita-suport S_1 se afla în prima ei lună de întrebuințare din cadrul celor trei ani presupuși de folosire). Acceptînd fabricarea colilor cu varianta D la o dată situată în intervalul 1560—1573, rezultă că perioada ei de circulație este cuprinsă între *1560 și 1583* ($< 1573 + 10$).

8. Rezultatele obținute indică pentru varianta D două intervale de circulație, posibile în egală măsură: 1557—1580 și 1560—1583. În lumina acestor date, datarea manuscrisului poate fi încadrată între 1557 și 1583.

9. Există un element care ne permite să restrîngem intervalul de datare stabilit și care vine, totodată, să confirme datarea pe care am întreprins-o. Aceeași variantă D din *Codicele Voronețean* se regăsește sub formă identică pe filele caietelor 8, 9, 10 și 12 din *Psaltirea Scheiană*. Manuscrisul din urmă, la rîndul său nedatat în mod corespunzător, conține și două coli de hîrtie cu filigrane brașovene, a căror fabricare a început în anul 1573 [30]. *Psaltirea Scheiană* nu poate fi, prin urmare, datată mai devreme de anul 1573, ceea ce înseamnă că fabricarea colilor cu varianta D se plasează foarte probabil în jurul acestui an. Admițînd situația limită (în 1573 colile cu varianta D se aflau în ultimul lor an de circulație din cei zece presupuși pentru variantele hîrtiei sileziene), rezultă că intrarea în consum a acestor coli nu poate fi anterioară anului 1563. Acest amănunt ne permite să restrîngem datarea *Codicelui Voronețean*, întreprinsă prin raportare la varianta D' (1557—1583), în intervalul 1563—1583. Propunînd în final această datare, ținem totuși să precizăm că scrierea *Codicelui Voronețean* s-a efectuat mai curînd în a doua parte a acestui interval, decît în prima sa parte [31].

10. Pe plan metodologic, datarea întreprinsă de noi prezintă o noutate, indicînd posibilitatea fixării intervalului de circulație pentru o variantă care se identifică sub aspectul formei și al provenienței de pe o sită-suport comună, nu însă și sub aspectul poziției în raport cu liniile călușurilor, cu o variantă dintr-un text datat. În cazul nostru, intervalul de circulație al variantei care ne interesează a fost calculat cu aproximație, scăzîndu-se și adăugîndu-se 13 ani din (sau la) data la care este atestată varianta adusă în comparație. Această cifră, de 13 ani, rezultă din adăugarea la cei 10 ani (intervalul de circulație al variantelor de pe hîrtia produsă la moara din Schweidnitz) a duratei maxime de întrebuințare a unei site-suport, care este de 3 ani. Prin această metodă de datare

[30] Cf. Gebhard Blücher, *Filigranele brașovene și tipăriturile chirilice din secolul al XVI-lea*, în „Revista bibliotecilor", XX, 1967, nr. 7, p. 425.

[31] Anul 1563 acceptat drept termen *a quo* pentru intrarea în circulație a variantei D are o probabilitate scăzută, dacă avem în vedere faptul că celelalte variante de pe hîrtia *Psaltirii Scheiene* (text a cărei datare o vom întreprinde într-un articol viitor) nu cunosc perioade de circulație anterioare anului 1573).

pot fi aduse în discuție și variante care nu se identifică perfect, nu numai sub aspectul poziției, dar chiar și al formei (deci care reflectă unele modificări suferite de figurina de sîrmă în procesul de fabricare), **cu condiția provenienței colilor care le conțin de pe aceeași sită-suport.** Pentru nespecialiști, acest gen de datare nu este recomandabil, întrucît există pericolul de a se compara variante care reflectă imaginile aceleiași figurine de sîrmă, dar ale căror coli provin de pe site-suport diferite.

Iulie 1980 *Institutul de lingvistică*
București, str. Spiru Haret nr. 12

STRUCTURA GRAMATICALĂ A LIMBAJULUI MATEMATIC ÎN PERIOADA 1880 — 1980. PERSPECTIVĂ STILISTICĂ

DE

ECATERINA MIHĂILĂ

1. INTRODUCERE

Limbajul matematic este prototipul limbajelor axiomatic-deductive. Din punct de vedere lingvistic, acesta se caracterizează prin folosirea unei **componente formalizate** (limbajul artificial) şi a unei **componente neformalizante** (limbajul natural). În acest tip de limbaj ponderea şi importanţa cea mai mare o are componenta formalizată.

Analiza pe care o vom face limbajului matematic din perioada 1880—1980 vizează numai componenta neformalizată a limbajului matematic şi concatenarea celor două componente. Analiza componentei formalizate depăşeşte cadrul cercetării de faţă.

Perspectiva analizei este stilistică. Vom lua, deci, în considerare numai acele fapte lingvistice care sînt mărci ale limbajului ştiinţific; dintre acestea ne vom ocupa numai de trăsăturile gramaticale şi textuale, nu şi de cele lexicale [1].

Lucrările de matematică [2] pe care le-am folosit ca material în această analiză acoperă întreaga perioadă, în timp, şi întreaga gamă a disciplinelor matematicii: **analiză, algebră, geometrie, trigonometrie, statistică, teoria mulţimilor.** În plus, am ales şi cîteva lucrări din alte discipline în care a fost introdusă axiomatizarea: **mecanica** [3] şi **logica matematică** [4] (din domeniul epistemologic) şi **poetica matematică** [5] (din domeniul axiologic).

[1] Cel mai amplu studiu asupra limbajului matematic a fost efectuat de către Solomon Marcus în *Poetica matematică*, Bucureşti, 1970, p. 69—105 şi 31—54, 107—141. Analiza sa vizează mai ales trăsăturile semantice ale acestui limbaj. Dintre aspectele gramaticale, în afară de cîteva generalităţi, sînt prezentate doar categoriile verbului (p. 72—76); v. şi Solomon Marcus, *Structurile verbale ale textelor româneşti de matematică*, în *Sistemele limbii*, Ion Coteanu şi Lucia Wald (redactori responsabili), Bucureşti, 1970, p. 223—226. S. Marcus s-a ocupat şi de statutul semiotic al limbajului matematic (*Semiotics of scientific languages*, în RRL XXIV, 1979, nr. 3, 323—334). Atenţia sa s-a îndreptat mai ales spre aspectele semantice şi pragmatice; aspectele sintactice au fost, de asemenea, mai puţin luate în considerare. După predarea prezentului articol la redacţie, a apărut lucrarea lui Gh. Chivu, *Stilul celor mai vechi texte ştiinţifice româneşti (1640—1780). III. Stilul textelor matematice*, în LR, XXX, 1981, nr. 2, p. 139—147.

[2] Spiru C. Haret, *Curs de trigonometrie*, Bucureşti, 1895; Constantin Climescu, *Curs de geometrie analitică. Secţiuni conice*. Partea I, Iaşi, 1898; David Emanuel, *Curs de analiză infinitezimală*, Bucureşti, 1925; G. Vrănceanu, *Geometrie analitică, proiectivă şi diferenţială*, Bucureşti, 1961; Octav Onicescu, *Numere şi sisteme aleatoare*, Bucureşti, 1962; M. Nicolescu, N. Dinculeanu, S. Marcus, *Manual de analiză matematică*, vol. I, Bucureşti, 1963; Caius Iacob, Constantin Cristea, Viorica Iacob, Nicolae Mihăileanu, Rodica Trandafir, Ioan Tomescu, Corneliu Zidăroiu, *Matematici clasice şi moderne*, Bucureşti, 1978.

[3] Octav Onicescu, *Mecanica invariantivă şi cosmologia*, Bucureşti, 1974.

[4] Anton Dumitriu, *Solufia paradoxelor logico-matematice*, Bucureşti, 1966.

[5] Solomon Marcus, *Poetica matematică*, Bucureşti, 1970.

2. GENERALITĂȚI

La începutul perioadei de care ne ocupăm, structura gramaticală și textuală a limbajului matematic este bine fixată și nu înregistrează transformări importante în decurs de 100 de ani. În schimb, terminologia, datorită procesului de adaptare a termenilor împrumutați și de selectare a celor mai adecvați termeni din alte limbaje, cunoaște, în aceeași perioadă, o evidentă evoluție. La binecunoscuta stabilitate relativă a structurii gramaticale în raport cu vocabularul unei limbi, se adaugă, în cazul limbajului matematic, stabilitatea pe care i-o conferă schemele universale de gîndire ce stau la baza definițiilor și demonstrațiilor matematice.

Astfel, doar cîteva construcții gramaticale fixe, proprii limbajului matematic, amintesc, în lucrările de la începutul perioadei de care ne ocupăm, de un stadiu mai vechi al acestui limbaj : „... tangenta unui arc este egală cu *raportul sinusului către cosinusul acelui arc*" (Haret, *Trigonometrie*, p. 34), „Această formulă *făcută calculabilă* prin logaritmi [65, ess. I] devine..." (Haret, *Trigonometrie*, p. 254), „Întrebuințarea unghiurilor auxiliare φ și ψ *face tot una ca și cînd* am descompune triunghiul dat" (Haret, *Trigonometrie*, p. 255), „*Divizînd una cu alta* ecuațiunile aflate și estrăgînd rădăcina pătrată, găsim...". (Haret, *Trigonometrie*, p. 65), „... și *cu modul acesta* se reduce numărul arcelor cari răspund la cerere". (Haret, *Trigonometrie*, p. 30).

În afară de acestea, apar unele forme și structuri gramaticale care se supuneau, la epoca respectivă, regulilor limbii, ulterior modificate : **încadrarea în altă clasă (sau oscilarea între două clase) de gen** — sînt niște *numeri* dați (Climescu, *Geometrie*, p. 58), aceste *formuli* (Climescu, *Geometrie*, p. 59) dar și *formulele* aceste (Climescu, *Geometrie*, p. 58), *sistemă* (Climescu, *Geometrie*, p. 1) —, **sau de conjugare** — *rezolvim* (Climescu, *Geometrie*, p. 64) —, **acordul pronumelui relativ care** — formulele în *cari* (Climescu, *Geometrie*, p. 58) —, **valori ale conjuncțiilor, diferite față de cele actuale** — vom lua *dară* numai acele valori ale lui B (Haret, *Trigonometrie*, p. 259) etc.

În rest, dacă luăm în considerare numai structura gramaticală și textuală, este greu să deosebim un fragment din geometria lui Climescu de la 1898 de unul din geometria lui Vrănceanu din 1961, sau un fragment din cursul de analiză al lui Emanuel din 1925 de unul din manualul de analiză al lui Nicolescu din 1963 (vezi, de exemplu, demonstrația teoremei lui Lagrange în *Curs de analiză infinitezimală* de David Emanuel din 1925 p. 17—19 și demonstrația aceleiași teoreme în *Manual de analiză matematică* de M. Nicolescu, N. Dinculeanu și S. Marcus din 1963, p. 283 ; tipurile de propoziții, succesiunea lor, îmbinarea dintre componenta formalizată și cea neformalizată, alineatele, punerea în pagină etc. sînt aproape identice în cele două lucrări).

Stabilitatea structurii gramaticale și textuale a limbajului matematic între 1880—1980 ne permite să considerăm această perioadă ca o secțiune sincronică și să o analizăm ca atare.

3. SINTAXA COMPONENTELOR LIMBAJULUI MATEMATIC

Expresie a celei mai abstracte gîndiri, axiomatic-deductive, limbajul matematic formalizat se caracterizează printr-o mare economie. Cu ajutorul unui număr redus de semne, în formule lapidare, limbajul matematic, prin componenta sa formalizată, exprimă relaţii deosebit de complexe. Pentru a explica premisele şi a conduce demonstraţia, pentru a arăta implicaţiile şi a trage concluziile, este absolut necesară folosirea componentei neformalizate.

De aceea, trăsătura cea mai importantă şi mai evidentă a limbajului matematic este îmbinarea dintre cele două componente.

Dacă considerăm porţiunile formalizate ca segmente ale limbajului neformalizat, osmoza componentelor se realizează prin funcţiile sintactice ale segmentelor formalizate în raport cu elementele limbajului natural. În felul acesta porţiunile formalizate sînt implantate gramatical în text. Componenta neformalizată oferă deci o schemă sintactică, absolut necesară desfăşurării limbajului matematic în expresie formalizată.

Astfel, fragmentele formalizate pot îndeplini următoarele funcţii sintactice mai importante:

Subiect, subiectivă

„...căci OA este comun..." (Haret, *Trigonometrie*, p. 25)

„Rezultă că u_0, u_1, u_2, u_3, u_4 vor putea reprezenta puncte ale spaţiului...". (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 271)

„Fie $b = 8°13'32''$..." (Haret, *Trigonometrie*, p. 55)

$$\text{„}\int_s \delta_e^{A,E}(r)\,d\omega = \sigma_e^{A,E}$$

este secţiunea eficace elastică a nucleului de tip A şi energie e." (Onicescu, *Sisteme*, p. 62)

Predicativă

„Aria cuprinsă între ramura infinită OB, asimptota şi axa Ox este

$$A_1 = \frac{1}{2}\int_{\frac{3\pi}{4}}^{\pi} (r^2 - \rho^2)\,d\theta = \frac{a^2}{2}\int_{-1}^{0}\left[\frac{1}{(1+t)^2} - \frac{9t^2}{(1+t^2)^2}\right]dt".$$

(Emanuel, *Analiză*, p. 319)

„Cele trei soluţii se pot caracteriza prin valorile nenule ale lui x_{ij} şi ele sînt:

1) $x_{12} = x_{24} = x_{33} = x_{46} = x_{51} = x_{65} = 1$

2) $x_{16} = x_{24} + x_{33} = x_{42} = x_{51} = x_{65} = 1$

3) $x_{15} = x_{24} = x_{36} = x_{42} = x_{51} = x_{65} = 1$ (MCM, p. 287)

Atribut, atributivă

„... f este o funcţiune raţională *de* sin x şi cos y". (Emanuel, *Analiză*, p. 244)

„... se obţin secţiuni circulare reale intersectînd cu sfera

$$\frac{x^2+y^2+z^2}{b^2}+2\lambda\left(x\frac{\sqrt{b^2-x^2}}{a}+y\frac{\sqrt{b^2+c^2}}{c}\right)+1=0.$$ (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 264)

Complement direct, completivă directă

„Eliminăm x, y între ecuaţiile (1) şi (3) şi avem următoarea ecvaţie..." (Climescu, *Geometrie*, p. 131)

„Scăzînd această ecuaţie din ecuaţia elipsoidului, obţinem:

$$x^2\left(\frac{1}{a^2}-\frac{1}{b^2}\right)+z^2\left(\frac{1}{c^2}-\frac{1}{b^2}\right)=0\ldots$$" (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 264)

Complement indirect şi circumstanţial

„...ducînd *prin* k linia GH paralelă cu AC, arcul căutat este ABG sau $ABCDH$" (Haret, *Trigonometrie*, p. 31)

„Punînd această valoare *în* (A), vom avea valoarea lui $\sin a$..." (Haret, *Trigonometrie*, p. 38)

„...am însemnat *cu* $S(x', y', z')$ primul membru al sferei..." (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 265)

„Fie funcţiile f şi g definite *pe* $\left(-\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2}\right)$". (MAM, p. 317).

Explicativă

„Însă, în virtutea condiţiunii (3), putem scrie

$$\int_{x_0}^{x}\frac{\partial Q}{\partial x}\,dx+\frac{\partial Y}{\partial y}=Q,$$

adică

$$Q(x, y)-Q(x_0, y)+\frac{\partial Y}{\partial y}=Q\ (x, y)$$". (Emanuel, *Analiză*, p. 395)

„...ne întrebăm dacă o putem alege astfel ca procesul să fie ergodic, *adică*

$$\lim_{n\to\infty}\frac{1}{n}\sum_{j=0}^{n-1}\varphi_A(T^j\xi)=P(A)\ldots$$" (Onicescu, *Sisteme*, p. 75)

„... avem

$$\rho = \frac{m(x) - m(0)}{x - 0} = \frac{m(x)}{x},$$

adică $m(x) = x''$. (MAM, p. 245)

Cu funcție de propoziție circumstanțială, componenta formalizată apare cel mai frecvent în următoarele situații:

Circumstanțială cauzală

„Triunghiurile dreptunghe OAI și OAK sînt egale, *căci* OA este comun, și unghiurile IOA și AOK sînt egale, *pentru că* $AE = FC = AN$". (Haret, *Trigonometrie*, p. 25)

„Dacă F este o primitivă a lui f, adică dacă $F' = f$, atunci funcția $F + C$ este de asemenea o primitivă a lui f, oricare ar fi numărul real C, *deoarece*

$(F + C)' = F' + C' = F' = f'$. (MAM, p. 417)

Circumstanțială condițională

„... *dacă* $-\frac{F}{A} < 0$, atunci r este cateta unui triunghi a cărui ipotenuză este OC..." (Climescu, *Geometrie*, p. 115)

„*Dacă* $\lim f(x) > 0$, există o vecinătate V a lui x_0,...". (MAM, p. 188)

Circumstanțială consecutivă

„Avem, în virtutea ecvației curbei:

$$\overline{MP}^2 + \overline{OP}^2 = r^2,$$

de unde $\overline{MP}^2 = r^2 - \overline{OP}^2 = r^2 - \overline{OP}^2 = (r + OP)(r - OP)$". (Climescu, *Geometrie*, p. 110)

Foarte frecvent, componenta formalizată îndeplinește funcția de

Conclusivă

„... *așadar*

$S = k^2 \sin \theta \; Lx + C$". (Climescu, *Geometrie*, p. 259)

„... *deci*

$$I = \int \frac{dt}{ct^2 + 2bt + a}$$". (Emanuel, *Analiză*, p. 247)

„deoarece dreptele prin origine sînt unite, *deci*

$$\frac{x_2'}{x_1'} = \frac{x_2}{x_1},$$

rezultă că trebuie să avem de asemenea $a_{12} = a_{21} = 0$, $a_{11} = a_{22}$" (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 336)

Deseori relaţiile sintactice se stabilesc numai între fragmente de limbaj formalizat:

„Urmează *că*

$$\int_{\theta_t} I(A \mid C)\, P(\mathrm{d}\xi) \leqslant N \sum_{n=0}^{\infty} (t+n-1)\, e^{-(t-n)}$$

unde

$$\theta_t = \{\xi \mid I(A \mid C) \geqslant t\}".$$ (Onicescu, *Sisteme*, p. 69)

„Într-adevăr, *dacă*

$$\|f\| = \int_{\Omega} |f|\, P(d\,\xi),$$

atunci

$$\left\| \frac{1}{n} f_n - h \right\| = \left\| \frac{1}{n} \sum_{k=0}^{n-1} g_k\, T^{n-k-1} - h \right\|$$

$$\leqslant \left\| \frac{1}{n} \left(\sum_{k=0}^{n-1} g_k\, T^{n-k-1}\, g\, T^{n-k-1} \right) \right\| +$$

$$+ \left\| \frac{1}{n} \sum_{k=0}^{n-1} g\, T^{n-k-1} - h \right\| \leqslant \frac{1}{n} \sum_{k=0}^{n-1} \| g_k - g \| +$$

$$+ \left\| \frac{1}{n} \sum_{k=0}^{n-1} g T^{n-k-1} - h \right\| \ldots".$$ (Onicescu, *Sisteme*, p. 70)

După cum se ştie, demonstraţiile matematice se desfăşoară după canoane bine stabilite, pe care sintaxa trebuie să le exprime adecvat: premise, explicaţii, implicaţii, concluzii, consecinţe.

Iată un exemplu tipic pentru structura sintactică a unui text de matematică :

„În adevăr, *dacă* $x_n \to k_0$, $(x_n \in E,\ x_n \neq x_0)$, *atunci* $f(x_n) \to l$, *deci* $|f(x_n)| \to |l|$, *adică* $\lim_{x_n \to x_0} |f(x_n)| = |l|$, *de unde* $\lim_{x \to x_0} |f(x_n)| = |l|$".

(MAM, p. 185)

condiţională	principală corelativă	conclusivă	explicativă	consecutivă

Deoarece urmează logica desfăşurării demonstraţiei, această structură este foarte frecventă în toate textele de matematică, indiferent de disciplina pe care o reprezintă, de la cele mai vechi lucrări din această perioadă, pînă la cele mai noi.

După cum se observă, relaţiile sintactice, cu ajutorul cărora componenta formalizată se introduce în limbajul natural, sînt simple şi deosebit de clare, fără nuanţe şi lipsite de ambiguitate. Limbajul natural tolerează elemente de altă natură şi, mai mult, *le integrează în modul cel mai firesc*, ceea ce face ca limbajul matematic, în ansamblu, să prezinte o perfectă omogenitate gramaticală.

4. PRINCIPALELE CARACTERISTICI ALE COMPONENTEI NEFORMALIZATE

Componenta neformalizată are în textul matematic o pondere mai mică în comparaţie cu cea formalizată. Aceasta este folosită în enunţuri, în explicarea cauzelor şi consecinţelor teoremelor şi, cu o mare economie, în desfăşurarea demonstraţiilor. Dată fiind funcţia pe care trebuie să o îndeplinească, componenta neformalizată a limbajului matematic se caracterizează printr-o mare simplitate, claritate şi exactitate.

La nivel morfologic pot fi relevate cîteva trăsături care rezultă din caracterul de generalizare al aserţiunilor matematice.

Astfel, foarte frecventă este folosirea determinanţilor cu sens **nedefinit:** articolul nehotărît şi prin pronumele, adjectivele şi adverbele pronominale nehotărîte :

a. Articol nehotărît

„În *un* triunghi rectiliniu oarecare, pătratul *unei* laturi este egal cu suma pătratelor celorlalte două laturi...". (Haret, *Trigonometrie*, p. 111—112)

„Fiind dată *o* dreaptă *r* şi *un* punct $P_0(x_0, y_0)$ se numeşte distanţa ...". (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 60)

„Fie $x_1, \ldots, x_n, \ldots$
un şir de probe efectuate la momentele succesive $1, \ldots, n, \ldots$ într-*un* proces al *unei* microstructuri...". (Onicescu, *Sisteme*, p. 111)

b. Pronume şi adjective pronominale nehotărîte

„Fie binomul $A + B$, în care cantităţile A şi B au *orice* fel de valori vom voi, însă pozitive...". (Haret, *Trigonometrie*, p. 69)

„...să raportăm o curbă *oarecare* a cărei ecvaţie este..." (Climescu, *Geometrie*, p. 13)

„*Oricare* este sistemul de probabilităţi $p(x)$, $x = k\alpha$, avem $0 \leqslant p(x) \leqslant 1$. Dar $ax + b$ poate fi şi negativ, *oricare* sînt $a(\neq 0)$ şi b în valoare absolută. Prin urmare, *oricare* este $p(x)$, relaţia (15) nu poate fi satisfăcută pentru *orice* x''. (Onicescu, *Sisteme*, p. 133)

c. Adverbe pronominale nehotărîte.

„... urmată de cifre zecimale în număr *oricît* de mare". (MCM p. 318)

Prin categoria gramaticală **nedefinit** se exprimă conţinutul semantic de „universalitate", atît de propriu enunţurilor matematice. De asemenea, conţinutul semantic de „general" şi „etern valabil" se exprimă prin categoria gramaticală de **impersonal**, folosindu-se reflexivul ca diateză şi conjunctivul ca mod. Iată cîteva exemple:

„Astfel fiind, *se consideră* ca unghi de proiecţiune, unghiul format de partea pozitivă a lui AB". (Haret, *Trigonometrie*, p. 46)

„...*se cere* locul geometric al vîrfului format de aceste două laturi". (Climescu, *Geometrie*, p. 101)

„*Se spune* că o proprietate punctuală... are loc aproape peste tot pe E..." (MAM, p. 399)

„Dîndu-se laturile b şi c, *să se rezolve* triunghiul". (Haret, *Trigonometrie*, p. 249)

„*Să se calculeze* integrala..." (Emanuel, *Analiză*, p. 231)

Reflexivul conjunctiv din ultimele două exemple are o valoare de indicaţie, adică se recomandă, fără să se impună, realizarea acţiunii. În *Curs de geometrie analitică* a lui Climescu de la 1898, construcţia echivalentă este **infinitivul** cu aceeaşi valoare. Astfel, în formularea exerciţiilor, apare următoarea construcţie cu infinitivul:

„*A forma* ecvaţia generală a dreptelor care trec prin un punct fix". (Climescu, *Geometrie*, p. 52),
cu sensul „să se formeze"...

„*A găsi* aria unui triunghi în funcţiune de coordonatele vîrfurilor lui". (Climescu, *Geometrie*, p. 75),
cu sensul „să se găsească...".

În lucrările ulterioare, în astfel de situaţii, nu mai este folosit infinitivul.

Foarte frecventă, în toate lucrările de matematică, este forma de conjunctiv *fie*, fără conjuncţia *să*, cumulînd funcţiile de **impersonal** şi de **imperativ**.

„*Fie* arcul $AC = a$ (fig. 12);" (Haret, *Trigonometrie*, p. 31)

„*fie* descompunerea (5.10) a factorilor invarianţi ai matricei A a operatorului liniar T". (MCM, p. 121)

Această formă de conjunctiv are un conținut semantic de mare generalitate, deoarece este expresia posibilului indefinit, deci a posibilului în forma sa cea mai deplină.

Foarte frecvent este folosită și **persoana I** plural, care exprimă subiectul general:

„*Considerăm* formulele..." (Haret, *Trigonometrie*, p. 53)

„*Eliminăm* x, y între ecvațiile (1) și (3) și **avem** următoarea ecvație în ρ". (Climescu, *Trigonometrie*, p. 131)

„Dacă în formulele (32) *punem* $j = s$ și *sumăm*, *obținem*...". (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 397)

De asemenea, o altă construcție frecventă, expresie a unui conținut semantic deosebit de „abstract", este construcția **verb + infinitiv** (ne interesează aici valoarea infinitivului):

„Trigonometria are de obiect *a găsi* prin calcul elementele necunoscute...". (Haret, *Trigonometrie*, p. 5)

„O sistemă de valori... convenim *a zice* că determină un punct imaginar". (Climescu, *Geometrie*, p. 78)

În limbajul matematic construcția **verb + infinitiv** apare la fel de frecvent și în lucrările ultimelor decenii, ceea ce denotă că această construcție, învechită în limbă, este specifică stilului științific matematic:

„Aceasta revine *a considera* ecuațiile (42) nu ca o suprafață, ci ca o familie de curbe".... (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 274)

În sfîrșit, foarte frecventă este și folosirea **prezentul gnomic**, ca expresie a conținutului semantic de „etern valabil". El este folosit, mai ales, în enunțurile teoremelor, acolo unde se asertează „adevăruri imuabile". Deseori este însoțit de adverbul *totdeauna*:

„... suma pătratelor sinusului și cosinusului unui arc *este egală* cu unitatea". (Haret, *Trigonometrie*, p. 33)

„*Este totdeauna posibil* a exprima variabila x...". (Emanuel, *Analiză*, p. 228)

„Informația pierdută *este întotdeauna mai mică* sau cel mult *egală* cu restricția...". (Onicescu, *Sisteme*, p. 114)

Conținutul de mare abstracție și generalitate, caracterul axiomatic și asertiv al enunțurilor explică preferința limbajului matematic pentru categoriile și formele morfologice prezentate.

Nedefinitul și **impersonalul**, ca expresie a universalității, **infinitivul**, chintesența abstracțiunii verbale, **conjunctivul**, expresia posibilului, ipoteticul **fie, indicativul**, expresia certitudinii cognitive, **prezentul gnomic**, și de aceea etern, sînt cîteva dintre caracteristicile morfologice reprezentative pentru componenta neformalizată a limbajului matematic. Aceste categorii și forme apar cu o frecvență extrem de mare, ceea ce conferă enunțurilor matematice un caracter solemn și imuabil.

Nivelul sintactic. În limbajul matematic, relațiile sintactice au rolul de a constitui o schemă gramaticală pentru desfășurarea componentei formalizate. Limbajul natural dezvoltă însă în interiorul lui, propriile sale relații sintactice, de același tip cu cele stabilite între componentele limbajului matematic, dar mult mai nuanțate. Relațiile de cauzalitate, condiție, finalitate, consecuție etc. capătă uneori valori gramaticale subtile, deseori valori de interferență.

Vom urmări aceste tipuri de relaţii în manifestarea lor la nivelul propoziţiei sau al frazei.

Exprimarea condiţiei

Tipic pentru exprimarea condiţiei este folosirea conjuncţiei *dacă*:

„...căci *dacă* vom construi tangentele acestor două arce, vom găsi că ambele au drept tangentă pe $AI = a$". (Haret, *Trigonometrie*, p. 31)

„În adevăr, *dacă* în această ultimă expresie introducem în locul variabilelor X, Y valorile lor..., obţinem o expresie pătratică...". (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 78)

Foarte frecventă este construirea condiţionalei cu ajutorul unor locuţiuni de tipul: *dacă şi numai dacă* [6], *atunci şi numai atunci*, *cînd şi numai cînd*, cu repetarea elementului de bază şi introducerea adverbului *numai*. Acesta este un procedeu de a întări condiţia, excluzînd orice altă posibilitate de realizare a acţiunii. Condiţionalele de acest tip sînt specifice limbajului matematic, alături de alte mijloace de exprimare a preciziei absolute:

„O funcţie are proprietatea lui Darboux *dacă şi numai dacă* transformă mulţimile conexe tot în mulţimi conexe". (MAM, p. 227)

Deseori, condiţia este exprimată prin convertirea valorilor unor conjuncţii care, de obicei, exprimă alte relaţii: modale, indirecte, temporale etc.

„Cantitatea m^2 este valoarea membrului întîi al ecvaţiei *cînd* facem $x = 0$ şi $y = 0$". (Climescu, *Geometrie*, p. 145)

„În acest caz funcţionarea $f(x, y)$ are în punctul (x_0y_0) un maximum sau un minimum, *după cum* avem...". (Emanuel, *Analiză*, p. 123)

Exprimarea cauzalităţii

În lucrările de la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru foarte frecventă este cauzala introdusă prin *căci*; în lucrările ultimelor decenii se preferă, pentru exprimarea aceluiaşi raport, conjuncţiile *întrucît* (mai rar) şi *deoarece* (frecvent).

„Eliminaţiunea se face cu uşurinţă, *căci* observăm că în virtutea relaţiunei întîia, cea de a doua se poate scri...". (Climescu, *Geometrie*, p. 191)

„În adevăr integrala... luată de-a lungul razelor vectori... este nulă, *căci* din ecuaţiunea...rezultă...". (Emanuel, *Analiză*, p. 310).

„Ştim că planul tangent la o cuadrică este acelaşi în lungul unei aceleiaşi generatoare, dacă cuadrica este degenerată într-un con sau cilindru, *deoarece* conul sau cilindrul sînt suprafeţe desfăşurabile...". (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 289)

„*Întrucît*, în acest caz, operatorul T este dat, dar nu este dată probabilitatea cîmpului, ne întrebăm dacă o putem alege astfel ca procesul să fie ergodic...". (Onicescu, *Sisteme*, p. 75)

„*Deoarece* două muchii din cuplajul V sau două muchii din cuplajul V' nu sînt adiacente... rezultă că E este un graf conex...". (MCM, p. 276)

[6] Vezi Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, [Bucureşti], 1960, p. 197.

Exprimarea finalității. În exprimarea finalității, cele mai frecvente construcții sînt cu prepoziția **pentru** + **infinitivul** (la nivelul propoziției) și cu locuiunea **pentru ca** (la nivelul frazei).

„*Pentru a găsi* cotangenta sumei a două arce, vom avea asemenea...". (Haret, *Trigonometrie*, p. 51)

„*Pentru ca* funcțiunea să fie maximă sau minimă pentru $x = x_0$, este dar necesar să avem...". (Emanuel, *Analiză*, p. 118)

„*Pentru a realiza* o notație mai completă, în care folosim pentru unitatea de timp simbolul τ, punem...". (Onicescu, *Sisteme*, p. 129)

Exprimarea concluziei. La începutul perioadei de care ne ocupăm, mai frecvente erau conclusivele introduse prin *dar*, *așadar*, *așa că*, *prin urmare*. În ultimele decenii există însă o preferință evidentă, de altfel generală în limbă, pentru conclusivele introduse prin conjuncția *deci*, mult mai abstractă:

„*Așa dară* putem lua...". (Haret, *Trigonometrie*, p. 87)

„Punctul D are de coordonate..., *prin urmare* ecvația dreptei DQ este...". (Climescu, *Geometrie*, p. 104—105)

„Avem *așadar* egalitatea... din care rezultă continuitatea funcțiunii $F(x, y)$...". (Emanuel, *Analiză*, p. 391)

„Pentru mersul la întîmplare, ținem seama că probabilitățile p_{hk} îndeplinesc condițiile (1), *deci* relațiile generale (3) iau forma specifică procesului de mers la întîmplare". (Onicescu, *Sisteme*, p. 128)

Exprimarea consecuției.

„...însă cu cît cresce arcul, ea descresce; *așa că*... avem...". (Haret, *Trigonometrie*, p. 19)

„...seria este „încet convergentă" *așa încît* în practică se folosesc alte serii „mai repede" convergente". (MAM, p. 743)

„În acest caz, corelația între planele π și π' conduce la o corespondență între stelele de centru O și O', *așa fel că* la o dreaptă din steaua O corespunde un plan din steaua O'...". (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 351)

De cele mai multe ori, relația de consecuție presupune o relație sintactică de adîncime, conform căreia propoziția care comportă o consecuție devine însăși condiția consecuției:

„...funcțiile fg' și $f'g$... au primitive, *astfel încît* integralele care apar în egalitatea de mai sus au sens". (MAM, p. 426)

Dacă notăm cu *a* prima propoziție, și cu *b* pe cea de-a doua, vom reda exemplul de mai sus astfel:

a astfel încît b.

Structura de adîncime este următoarea:

numai dacă a atunci b.

În afara tipurilor de relații sintactice prezentate, pe care le poate ilustra orice pagină de matematică, foarte frecvent este și tipul care exprimă o explicație (la nivelul propoziției sau al frazei):

„Această ecvație conține o singură nedeterminată, *anume* pe *a*, și știm că astfel de ecvație reprezintă drepte ce trec prin un punct fix". (Climescu, *Geometrie*, p. 108)

„Dacă la o valoare x corespund mai multe valori y, *adică* dacă o paralelă la axa oy întîlnește curba în mai multe puncte..., descompunem arcul B în mai multe arce...". (Emanuel, *Analiză*, p. 304)

„În figura 97 este desenată a opta parte din acest elipsoid *și anume* partea care se găsește în triedrul pozitiv". (Vrănceanu, *Geometrie*, p. 261)

„În mod asemănător se definește lanțul hamiltonian minim, iar în cazul orientat circuitul, *respectiv* drumul hamiltonian minim". (MCM, p. 247)

Din cele prezentate se observă că limbajul matematic se caracterizează prin repetabilitatea cîtorva tipuri de structuri gramaticale, prin monotonie sintactică.

Spre deosebire de limbajul poetic, în care repetiția structurilor sintactice are rolul de a omogeniza textul, de a încadra în aceleași tipare sintactice paradigme gramaticale și, mai ales, semantice foarte depărtate, în limbajul matematic, repetarea structurilor sintactice este impusă de canoanele gîndirii logice, în schemele ei generale.

O oarecare libertate a organizării sintactice există numai în porțiunile, foarte reduse, de altfel, în care sînt prezentate izvoarele sau consecințele empirice ale relațiilor matematice. În dezvoltările matematice propriu-zise, sintaxa limbajului natural urmează, însă, succesiunea strictă a etapelor de gîndire. Aceasta permite concentrarea atenției asupra conținutului matematic în expresie formalizată.

5. STRUCTURA TEXTULUI MATEMATIC

Marca dominantă, conform căreia atribuim limbajul matematic domeniului axiomatic deductiv, este îmbinarea dintre componenta-limbaj natural și componenta-limbaj artificial. Îmbinarea dintre aceste două componente configurează specificul textului matematic.

Un text de matematică se prezintă ca o succesiune de secvențe neformalizate și formalizate. În toate disciplinele matematicii componenta formalizată are o pondere mult mai mare decît cea neformalizată. Porțiuni compacte de limbaj natural se întîlnesc numai în părțile introductive și conclusive. În rest, după cum am arătat, limbajul natural se reduce la o schemă sintactică necesară desfășurării demonstrațiilor. De aceea, conectorii lingvistici au o frecvență foarte mare; uneori, pe pagini întregi, sînt singurele elemente lingvistice folosite.

Raportul dintre cele două componente este însă schimbat în disciplinele axiomatizate. Astfel, într-un text de logică (Dumitriu, *Soluția*) sau de mecanică (Onicescu, *Mecanica*), discipline total sau aproape total axiomatizate, componenta formalizată are o pondere mai mică decît în disciplinele matematice citate, dar mult mai mare decît într-un text de poetică matematică (Marcus, *Poetica*), disciplină axiologică, axiomatizată doar parțial. În cazul din urmă, porțiunile formalizate sînt însoțite de explicații ample și numai după ce, în prealabil, fenomenul este interpretat din punct de vedere lingvistic și axiologic.

Un alt aspect care merită să fie amintit este diferența dintre textul matematic scris și cel vorbit. În expunere, multe dintre simbolurile matematice au nume și intră în combinații sintactice fixe. Astfel, semnul $\int$ se citește „integrală", $\oint$, integrală pe contur, Σ, „sumă", $\to$, „tinde", ∞, „infinit" etc. De exemplu, formula $\lim_{n\to\infty} S\,(d_n) = \int_a^b f(x)\,dx$ (MCM, p. 431) se citește astfel: *„limită din S de d_n cînd n tinde spre infinit este egală cu integrală de la a la b din f de x, dx"*[7]. Acest fapt nu schimbă situația prezentată, deși componenta neformalizată capătă astfel o extensiune mult mai mare, deoarece, chiar și în expunerea liberă, formulele sînt scrise; deci componenta formalizată este doar însoțită de echivalentul său verbal.

În afară de îmbinarea dintre componenta formalizată și cea neformalizată, o altă trăsătură, de altfel generală pentru textul științific, este organizarea mai riguroasă, în cazul textului matematic, pe capitole, paragrafe și alineate. Toate sînt numerotate, titrate și subtitrate. Iată structura unui fragment de text matematic:

„B. Grupuri, inele, corpuri

1.4. Grupuri. *Definiție*
⋮
Exemple
⋮
Definiție
⋮
Teorema 1.3.
⋮
Demonstrație
⋮
Definiție
⋮
Exemple
⋮
Teorema 1.4.
⋮
Demonstrație
⋮

Teorema 1.5.
⋮
Demonstrație
⋮
Lemă
⋮
Demonstrație
⋮
Demonstrație
⋮
Demonstrație
⋮
Observație
⋮
Definiție
⋮
Definiție

Definiție
⋮
Exemple
⋮
Propoziția 1.1
⋮
Demonstrație
⋮
Propoziția 1.2
⋮
Demonstrație
⋮

(MCM, p. 15—18)

[7] Vezi și S. Marcus, *idem*, p. 74.

Organizarea paragrafului este strictă : **noțiuni primare, definiții** și **axiome ; exemple ;** apoi adevărurile ce urmează a fi demonstrate — **propoziții, leme** și **teoreme,** în sfîrșit, **corolarele** (consecințele) și, eventual, iarăși **exemple.**

Teoremele, dacă nu poartă numele celui care le-a descoperit, sînt numerotate. În felul acesta, referirea se poate face cu ușurință. De asemenea, uneori, din același motiv, sînt numerotate și formulele.

Textul matematic este, deci, foarte riguros structurat. Întrucît limbajul matematic exprimă un demers cognitiv în care fiecare nouă etapă se bazează pe rezultatele etapei precedente și în care lipsa unei singure verigi creează în gîndire un hiatus ce nu poate fi depășit, toate elementele necesare dezvoltărilor matematice ulterioare sînt bine marcate. Ceea ce trebuie reținut devine memorabil prin diferite procedee de aranjament textual. Toată atenția cade, firește, asupra componentei formalizate.

6. CONCLUZII

Structura gramaticală și textuală a limbajului matematic este deja constituită în ultimele decenii ale secolului trecut și, în tot decursul perioadei 1880—1980, nu înregistrează transformări importante. Acest fapt a impus o descriere de structură și nu una de evoluție.

Caracteristica dominantă a limbajului matematic este îmbinarea dintre două tipuri de limbaj : artificial și natural. Limbajul natural oferă material lexical pentru noțiunile matematice, este folosit în enunțurile definițiilor, axiomelor, lemelor și teoremelor și structurează sintactic desfășurarea demonstrațiilor.

Datorită funcției pe care trebuie să o îndeplinească, limbajul matematic se caracterizează prin rigoare și precizie. Aceasta se realizează atît prin înlăturarea ambiguității semantice și gramaticale, cît și prin fixitatea structurilor sintactice.

Analiza morfologică a pus în evidență cîteva procedee, foarte frecvente, care exprimă la nivel formal (gramatical) conținutul de mare abstracție și generalitate a aserțiunilor matematice. Astfel, **nedefinitul** (pentru nume, pronume și adverbe) și **impersonalul** (pentru verbe) sînt formele gramaticale cel mai frecvent folosite. La acestea se adaugă **conjunctivul** care transferă acțiunea în limitele posibilului, și **prezentul gnomic,** adecvat adevărurilor imuabile.

La nivel sintactic, relațiile gramaticale urmează schema raționamentelor logice. Succesiunea relațiilor sintactice este strictă, exprimînd succesiunea etapelor de gîndire : **cauze** *(cauzale)*, **condiții** *(condiționale)*, **explicații** *(explicative)*, **corolare** *(consecutive)*, **concluzii** *(conclusive)*.

În sfîrșit, îmbinarea dintre componenta formalizată și cea neformalizată configurează specificul textului matematic. Conexiunea dintre componente se realizează tot prin sintaxa limbajului natural, astfel încît, textul matematic, în ansamblu, are o perfectă coerență lingvistică.

ABREVIERI

Climescu, *Geometrie*	Climescu, Constantin, *Curs de geometrie analitică. Secțiuni conice. Partea I*, Iași, Tipografia H. Goldner, 1898.
Dumitriu, *Soluția*	Dumitriu, Anton, *Soluția paradoxelor logico-matematice*, București, Editura științifică, 1966.
Emanuel, *Analiză*	Emanuel, David, *Curs de analiză infinitezimală*, București, Imprimeria Fundației culturale „Principele Carol", 1925.
Haret, *Trigonometrie*	Haret, Spiru C., *Curs de trigonometrie*, Ediția III, București, Litotipografia Carol Göbl, 1895.
MAM	Nicolescu, M., Dinculeanu, N., Marcus, S., *Manual de analiză matematică*, vol. I, București, Editura didactică și pedagogică, 1963.
Marcus, *Poetica*	Marcus, Solomon, *Poetica matematică*, București, Editura Academiei RSR, 1970.
MCM	Iacob, Caius, Cristea, Constantin, Iacob, Viorica, Mihăileanu, Nicolae, Trandafir, Rodica, Tomescu, Ioan, Zidăroiu, Corneliu, *Matematici clasice și moderne*, vol. I, București, Editura tehnică, 1978.
Onicescu, *Mecanica*	Onicescu, Octav, *Mecanica invariantivă și cosmologia*, București, Editura Academiei RSR, 1974.
Onicescu, *Sisteme*	Onicescu, Octav, *Numere și sisteme aleatoare*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962.
Vrănceanu, *Geometrie*	Vrănceanu, G., *Geometrie analitică proiectativă și diferențială*, București, Editura de stat didactică și pedagogică, 1961.

Ianuarie 1980

Institutul de lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

SISTEMELE RIMEI

II

DE

OLIMPIA BERCA

Considerînd sistemul unităților de rimă o structură ierarhizată de subunități (subsisteme), am delimitat **un fond reprezentativ** (FD), caracteristic atît cantitativ cît și calitativ pentru ansamblu și **un fond individual** (FI), specific. Din fondul reprezentativ am desprins **un nucleu fundamental** de cuvinte-rimă, stabil, comun majorității autorilor și **un subsistem disponibil,** variabil, propriu unei perioade (unui grup de autori, unui stil sau unui curent literar) [1].

B

Subsistemul disponibil

Nr. crt.	R	Cuplul de cuvinte-rimă	F	D	U
1	1	arătare // tare	18	11 : D ; Cs ; Bd(2) ; Mm ; P(4) ; A(2) ; C(3) ; T ; G ; Pl ; Vc.	1,98 %
2	1	bun // să spun	22	9 : Bd(2) ; Vi(2) ; Mm(6) ; Dn ; B ; V ; C(7) ; Pl ; Ag.	1,98 %
3	1	dor // zbor	22	9 : A(7) ; B ; M(2) ; Z(5) ; V ; C(2) ; Is ; Pl ; Vc(2).	1,98 %
4	1	să fie // să știe	18	11 : Bd ; Vi ; Mm ; H ; P(3) ; B ; E(2) ; C(5) ; Is ; Min ; Ag.	1,98 %
5	2	cere // durere	16	12 : Co ; Vi ; Mm ; A(2) ; B(2) ; E ; Z(2) ; V ; C ; Is ; G(2) ; Ag.	1,92 %
6	3	cap//să scap	21	9 ; Ve ; Mm(4) ;H ; P(4) ; B ; E(2) ; V ; C(4) ; T(3).	1,89 %
7	4	frunte // crunte	17	11 : D(3) ; Bd(2) ; H ; Al ; A(2) ; B ; E ; C(3) ; Is ; T ; Vc.	1,87 %
8	4	cuvînt // vînt	17	11 : D(5) ; Va ; Vi ; P ; E ; C(2) ; Is ; G(2) ; Pl ; Ba ; Ag.	1,87 %
9	5	el // încetinel	23	8 : P ; A ; Z(8) ; C(5) ; Is(2) ; T(2) ; Vc ; Ba(3).	1,84 %
10	6	cînt // vînt	20	9 : E(8) ; M ; Z ; C(5) ; Is ; T ; Min ; Pl ; Ag.	1,80 %
11	6	cot // tot	20	9 : P(2) ; A ; B ; E ; Z ; C(4) ; T ; Pl(4) ; Ag(5).	1,80 %
12	6	se frămîntă // cîntă	18	10 : E(2) ; M(3) ; V ; C(3) ; Is(2) ; G ; Vc ; Min ; Pl(2) ; Ag(2).	1,80 %
13	6	grele // stele	18	10 : A ; E(2) ; Z ; V(2) ; C(2) ; Is ; G(2) ; Pl(2) ; Vc(4) ; Ag.	1,80 %

[1] Vezi LR, XXX, 1981, nr. 6, p. 603—616.

Continuare tabel

Nr. crt.	R	Cuplul de cuvinte rimă	F	D	U
14	7	se desface // pace	17	10 : H(3) ;Al ; E(2) ; M ; Z ; Is ; G ; Pl(3) ; Vc(3) ; Ba.	1,70%
15	8	dor // izvor	18	9 : A(4) ; E(4) ; Z ; C ; Is(2) ; Pl(2) ; Vc(2) ; Bl ; Ag.	1,62%
16	8	ființă // credință	18	9 : D ; Co ; Bd ; Vi(2) ; H(5) ; P ; A ; B(2) ; Pl(4).	1,62%
17	8	fire // simțire	18	9 : Ve(2) ; Va(4) ; Co(3) ; Vi(4) ; Al ; P ; E ; Z ; Is.	1,62%
18	9	coboară // zboară	16	10 : Vi ; P ; A(5) ; E ; M ; Z ; C(2) ; Is ; T ; Pl(2).	1,60%
19	9	față // gheață	20	8 : Bd(4) ; H ; A(4) ; E(3) ; C(3) ; T(2) ; G ; Ag(2).	1,60%
20	9	dor // ușor	20	8 : Mm(2) P ; A(5) ; B ; E(6) ; V(3) ; C ; Is.	1,60%
21	10	față // greață	39	4 : D(34) ; Bd(2) ; H ; P(2).	1,56%
22	11	se adună // cunună	14	11 : Co ; Vi ; H(2) ; P(2) ; A ; B(2) ; E ; V ; C ; T ; G.	1,54%
23	12	acasă // masă	17	9 : A(3) ; E(4) ; Z(3) ; C ; G ; T(2) ; Min ; Pl ; Vc.	1,53%
24	12	avînt // pămînt	17	9 : Vi ; Al ; P(3) ; Dn(2) ; B(2) ; C(2) ; T(4) ; Min ; Bv.	1,53%
25	13	deodată // se arată	15	10 : Mm ; Al ; P ; A(4) ; B ; C ; Is(2) ; T(2) ; Pl ; Vc.	1,50%
26	14	asta // nevasta	21	7 : P(4) ; Z ; C(9) ; Is ; T ; G(2) ; Ag(3).	1,47%
27	14	aur // faur	21	7 : Vi ; E(6) ; Z ; C(5) ; Pl ; Vc(4) ; Ag(3)	1,47%
28	14	cald // smarald	21	7 : A(7) ; E(3) ; Z(3) ; C ; T ; Pl(2) ; Ag(4).	1,47%
29	15	albe // salbe	18	8 : A(5) ; E(2) ; C(2) ; T(2) ; Pl ; Vc ; Ba(2) ; Ag(3).	1,44%
30	15	amară // țară	18	9 : D(3) ; Vi ; H ; A(2) ; B(7) ; Z ; C(2) ; Pl.	1,44%
31	15	ascuns // răspuns	18	8 : Vi ; Că ; P(7) ; Dn ; B ; C(4) ; Bl ; Ag(2).	1,44%
32	15	duce // dulce	36	4 : D(12) ; P(5) ; B(17) ; E(2).	1,44%
33	15	ele // grele	18	8 : P ; E(2) ; M ; C ; Is ; Pl ; Vc(6) ; Ag(5).	1,44%
34	16	cîine // pîine	14	10 : Bd ; Co ; Mm ; Al ; P(4) ; Dn ; A ; M(2) ; C ; Ag.	1,40%
35	16	flori // ori	14	10 : Co ; A(2) ; B(2) ; M ; Z(2) ; Is ; T(2) ; Min ; Bv ; Bl.	1,40%
36	17	se așterne // eterne	17	8 : E(9) ; Z ; V ; Is ; Pl ; Vc(2) ; Ba ; Ag.	1,36%
37	18	cring // pling	15	9 : Mm ; H ; Al ; P ; E ; Z ; C(7) ; Is ; Bv.	1,35%
38	18	departe // sparte	15	9 : D ; Bd(2) ; Mm ; Is ; Min(4) ; Pl ; Vc(2) ; Ba(2) ; Ag.	1,35%
39	18	făptură // gură	15	9 : Vi ; B ; E ; M ; Z(6) ; C ; T ; Vc(2) ; Ag.	1,35%
40	19	dor // călător	13	10 : A ; B(2) ; Z ; C ; Is ; Ang ; T ; G ; Pl(3) ; Bl.	1,30%
41	20	brîu // grîu	16	8 : P ; A ; Z(2) ; C(6) ; Is ; Pl(2) ; Vc ; Ag(2).	1,28%

Continuare tabel

Nr. crt.	R	Cuplul de cuvinte rimă	F	D	U
42	21	aici // mici	14	9 : Co ; Vi ; P(3) ; M ; Z ; C ; Is(2) ; T(3) ; Ag.	1,26 %
43	21	bună//întotdeauna	21	6 : Bd ; Vi ; P(15) ; B ; E(2) ; C.	1,26 %
44	21	curînd // gînd	14	9 : Co ; P ; A ; C(3) ; T ; Bv(2) ; Vc ; Ba(2) ; Ag(2).	1,26 %
45	21	deschise // vise	14	9 : H ; P ; B ; E(4) ; M ; Z ; Is(2) ; Pl(2) ; Vc.	1,26 %
46	21	să facă // să placă	18	7 : D(6) ; Va ; Bd(2) ; Al ; P(6) ; E ; C.	1,26 %
47	21	faţă // dulceaţă	21	6 : D(16) ; Co ; Vi ; Al ; A ; B.	1,26 %
48	22	atunci // munci	15	8 : Co(2) ; Al ; P(2) ; E(2) ; V ; C(4) ; Vc(2) ; Ag.	1,20 %
49	22	basme // fantasme	15	8 : A(2) ; E(2) ; M(2) ; Z ; Is(4) ; T(2) ; Pl ; Ag.	1,20 %
50	22	căldură // gură	15	8 : D ; H ; P ; B ; E(4) ; Z(3) ; C(2) ; Ag(2).	1,20 %
51	22	dealuri // maluri	12	10 : Că ; Mm ; Al ; A(2) ; E ; Z ; C ; Is(2) ; T ; Min.	1,20 %
52	22	ferice // zice	20	6 : Vi ; H ; A(12) ; B ; E(4) ; V.	1,20 %
53	23	să fii // zi	17	7 : Z(2) ; C ; Min(2) ; Pl ; Bl(9) ; Ag.	1,19 %
54	24	se arată // niciodată	13	9 : Va ; Vi ; Că ; E(2) ; V ; C(3) ; T(2) ; Pl ; Ag	1,17 %
55	24	ceas // rămas	13	9 : Co(3) ; Vi ; P(2) ; C ; Is ; T ; Pl(2) ; Vc ; Ag.	1,17 %
56	24	ceaţă // faţă	13	9 : D ; Bd(2) ; A(2) ; B ; E(2) ; C(2) ; Is ; Bl ; Ag.	1,17 %
57	25	aduce // dulce	19	6 : D(6) ; Va ; Al ; P ; B(9) ; C.	1,14 %
58	26	amîndouă // nouă (adj)	14	8 : Vi ; V(3) ; C ; Is ; G ; Vc ; Bl ; Ag(5).	1,12 %
59	26	se aprinde // cuprinde	14	8 : Vi(5) ; H ; P ; A(3) ; Z ; C ; Min.	1,12 %
60	26	cap // ţap	16	7 : Vi ; H ; P(3) ; E ; C(6) ; Pl ; Ag(3).	1,12 %
61	26	carte // moarte	16	7 : E(2) ; Is(2) ; T ; Min ; Pl(3) ; Vc(2) ; Ag(5).	1,12 %
62	26	el // oţel	16	7 : P ; A(6) ; E(3) ; M(3) ; C ; Min ; Ag.	1,12 %
63	26	fier // să pier	14	8 : Va ; Mm ; Că ; B(2) ; E(3) ; C(3) ; Vc(2) ; Ag.	1,12 %
64	26	grămadă // zăpadă	14	8 : Vi ; P(2) ; A(3) ; M(2) ; Ang ; T ; Pl(2) ; Ag(2).	1,12 %
65	27	foc // mijloc	12	9 : Mm ; A ; B(2) ; E(2) ; V ; C ; Vc ; Ba ; Ag(2).	1,08 %
66	27	grea // ea	12	9 : H ; Dn ; A ; C ; Is ; Pl(2) ; Bv ; Vc(3) ; Ag.	1,08 %
67	28	aminte // fierbinte	15	7 : D(3) ; Bd ; Al(2) ; P(2) ; A(3) ; E(3) ; G.	1,05 %
68	28	blînd // gînd	15	7 : Mm(2) ; A(4) ; E(4) ; V(2) ; Is ; Min ; Ba.	1,05 %
69	29	ei // scinteí	13	8 : A ; E ; M(3) ; Z ; C ; Is(2) ; Pl(2) ; Ag(2).	1,04 %
70	29	faţă // învaţă	13	8 : D(3) ; Bd(2) ; E ; Z(2) ; V ; G ; Pl ; Ag(2).	1,04 %

Am considerat ca făcînd parte din subsistemul disponibil şi cuplurile cu un indice de uzaj sub 1 (pînă la 0,09%, adică, perechi cu o dispersie de 3 şi o frecvenţă absolută de 3). Pe acestea nu le-am mai inclus în tabelul anterior, numărul lor fiind apreciabil (1283, dintr-un eşantion — cum am precizat — de 17.145).

Pentru o mai clară perspectivă a distribuirii cuvintelor-rimă în subsistemul disponibil prezentăm, în continuare, o listă selectivă a acestor cupluri în ordinea descrescîndă a indicelui de uzaj:

0,99% *(să ai // să dai)*;
0,98% *(adînc // oblînc, casă // mătasă, doamnă // toamnă* etc.);
0,96% *(aice //ferice, ani // bani, apă // sapă, aprins // cuprins, brad // (să) cad* etc.);
0,95% (*fete // plete* etc.);
0,91% *(apă // groapă, atinge // se stinge, cocori // nori* etc.);
0,90% *(să se ascunză // frunză, să cadă // zăpadă, dulci // să te culci, gloată // toată, glume // nume* etc.);
0,88% *(se ascund // fund, aştept // drept, cheamă // mamă* etc.);
0,84% *(acuma // gluma, aminte // morminte, chin // suspin, cort // mort, dalbe // albe, frumuseţe // tinereţe, frunte // cărunte* etc.);
0,81% *(ajuns // pătruns)*;
0,80% *(adus // apus, atom // om, bun // să pun, clipă // risipă, duh // văzduh* etc.);
0,78% *(să apuc // să aduc, amar // hotar, se ascunde // unde* (s); *deşarte // moarte* etc.);
0,77% (*aiurea // pădurea, bucurie // să fie, bună // furtună, cîmpii // să vii, dimineaţă // ceaţă, să se ducă // apucă* etc.);
0,76% *(ceruri // misteruri, domol // gol)*;
0,75% *(crin // sîn, des // înţeles, este // poveste)*;
0,74% *(drag // fag)*;
0,72% *(ascuns // pătruns, boală // goală, cade // scade, cap // dulap, coaste // oaste, drum // scrum, flori // privighetori* etc.);
0,70% *(apucă // nălucă, aruncă // muncă, azur // pur, cînt // sfînt, corb // orb, cunună // împreună, feţe // să înveţe* etc.);
0,69% *(aude // crude, belşug // plug)*;
0,66% *(se bate // frate, brînci // adînci, eter // cer* etc.);
0,65% *(alerg // să merg, grabă // întreabă)*;
0,64% *(cînd // gînd, colţi // bolţi)*;
0,63% *(albine // bine, bine // cine, bună // nebună, să cadă // pradă, ecou // nou* etc.);
0,60% *(aceste // veste, adus // sus, amor // uşor, aramă // seamă, Crist // trist, fală // triumfală, frunte // mărunte* etc.);
0,56% *(acuma // bruma, se adună // furtună, dor // viitor, grabă // slabă* etc.);
0,54% *(căi // văi, cer* (s) *// stingher, eterne // se aşterne* etc.);
0,48% *(aripe // clipe, se ascunde // oriunde* etc.);
0,45% *(brazi // azi, cavou // ecou, ceas // glas, să fie // vecie, fluturi // să scuturi* etc.);
0,44% *(abis // vis, bolnavă // otravă, cînt // mormînt, să fie // veselie* etc.);
0,42% *(afară // vară, baltă // înaltă, blîndă // osîndă, cugetare // mare* etc.);

0,40% *(albastru // astru, cărturari // mari, cenușă // ușă, coboară // fecioară, depărtare // mare* (adj) etc.);
0,36% *(aici // voinici, bine // să se încline, crînguri // singuri, el // castel* etc.);
0,35% *(aruncă // poruncă, bătrînă // fîntînă, bun // tutun* etc.);
0,33% *(afară // ocară, ani // castani* etc.);
0,32% *(cărunți // munți, durere // miere, fină // lumină* etc.);
0,30% *(argint // mărgărint, argint // labirint, baltă // saltă, călător // zbor, cerești // omenești, deplină // lumină, fecioară // comoară* etc.);
0,28% *(altar // amar, aramă // se destramă, april // copil, fir // trandafir, furtună // tună, grațioasă // frumoasă, domină // lumină* etc.);
0,27% *(desculți // mulți, flori // surori);*
0,25% *(apăr // scapăr, bătaie // văpaie, biserici // clerici* etc.);
0,24% *(babă // slabă, Apolo // acolo, carnaval // bal, casă // frumoasă, ciocîrlie // cîmpie, cocoare // soare, copii // jucării* etc.);
0,21% *(clipă // țipă, culcat // pat, flamuri // ramuri* etc.);
0,20% *(auroră // oră, blîndețe // tinerețe, coline // line, creieri // greieri);*
0,18% *(bine // suspine, bir // cimitir, blesteme // vreme* etc.);
0,16% *(avere // părere, bucurie // bogăție, cavaler // cer, cărare // soare, cerească // pămînteasă, coadă // înoadă, să coboare // soare, crai // alai* etc.;
0,15% *(acele // stele, ard // brad, atunci // prunci, cocoșii // roșii, destin // chin, fericire // nălucire, gingașă // drăgălașă* etc.);
0,12% *(balaur // faur, cale // portocale, casă // luminoasă, călăuze // buze, cetățuie // suie, cioară // zboară, culoare // soare, Eghipet // țipăt, falnic // jalnic* etc.);
0,09% *(acoperămînt // pămînt, acru // sacru, se adîncește // crește, aer // se încaier, să aibă // n-aibă, Moș Ajun // bun, arde // coarde, armonie // bucurie, București //ești, bucurie // veselie, calde // smaralde, calic // nimic, caricatură // gură, căprioare // fecioare, cărări // zări, cetate // libertate, cremene // gemene, crezămînt // sfînt, cununie // să fie, cupă // după, dînsa // plîns-a, fantezie // poezie, faun // scaun, fior // dor, funerar // rar, furiș // luminiș, ginere // tinere, grădină // lumină* etc.).

Din analiza tabelelor de mai sus desprindem următoarele concluzii:

1. Subsistemul disponibil reprezintă 7,8% din totalul cuvintelor-rimă. Zona de interferență dintre subsistemul disponibil și fondul individual este mai extinsă decît cea dintre nucleul fundamental și fondul individual.

2. Frecvența și dispersia arată indicele de întrebuințare a unui cuplu sau a altuia. Valorile raportului dintre cele două mărimi (F și D) influențează rangul (R) adică importanța pe care cuplul de rime o are în ierarhia uzajului, dar nu reflectă nici entropia nici gradul de poeticitate ale cuplului. Informații în plus despre aceste din urmă valori ne poate furniza **concentrația,** care, în cazul subsistemului disponibil, are o semnificație sporită. Alcătuit din cupluri **dominante** într-o secvență diacronică **limitată** (la o epocă sau un grup de autori), subsistemul disponibil reflectă mai direct (decît nucleul fundamental) limbajul poetic specific, sfera de inspirație sau stilul literar, altfel spus, **contextul istorico-literar.**

Perechi ca *ființă // credință, fire // simțire, dor // ușor, față // greață, amor // sor', copilaș // drăgălaș, dulceață // față, duce // dulce, aduce // dulce* etc., indicînd preferința pentru anumite zone semantice sau pentru anu-

mite tipuri de asonanţe [2], sînt folosite înainte de Eminescu (sau, eventual, Alecsandri). *Acord // nord, abis // vis, cînt // sfînt, carte // moarte, se frămîntă // cîntă, dor // izvor, cald // smarald, se aşterne // eterne* etc. se răspîndesc, mai ales, după Eminescu, iar *acru // sacru, aici // licurici, cale // portocale, cavou // ecou, cinci // opinci, cîrmă // sîrmă, clape // ape, coline // line, cupă // după, du-te // pierdute* etc. intră în circulaţie mai tîrziu, după Macedonski [3]. În epoca modernă creşte numărul rimelor ai căror termeni se află într-un grad mai pronunţat de atracţie semantică sau metaforică. Sporeşte, totodată, tendinţa de sintagmatizare a cuplurilor (cf., de pildă, *să cadă // zăpadă*, E(5); Z(2); C(3); G(2); Pl(6); *coline // line*, Is; Pl(2); Bl(2)).

3. Dependente de fluctuaţiile ce ţin de evoluţia estetică a poeziei, cuvintele-rimă din subsistemul disponibil sînt mai expuse uzajului, îmbătrînirii. Dealtfel, aici se încadrează şi **cuplurile-clişeu**, alcătuite din termeni convenţionalizaţi sub presiunea limbajului poetic al unui moment literar: *copilaş // drăgălaş*, A; B; E; *copiliţă // guriţă*, Al(2); A(3); B; *frumuşei // ei*, Mm; P; A; *gingaşă // drăgălaşă*, Mm; A(3); B; *dalbe // albe*, A(11); B(2); E(2); *amor // sor'*, Al; B; E; *amor // uşor*, Al; A; B; E(10) etc.

4. Spre deosebire de nucleul fundamental, constituit din rime, în majoritate banale, subsistemul disponibil include şi aşa-numitele rime „rare" (compuse ori cu nume proprii). Numărul lor este mic — 10 dintr-un total de 1354 —: *Apolo // acolo*, C; Is(2); T; Pl; *Moş Ajun // bun*, Bd; G; Ag; *aur // Bucentaur*, A; Z(2); Pl; Vc; *Bucureşti // eşti*, E; Min; Ag; *cer* (s) // *Homer*, Al; E; T; Pl; *Crist // trist*, E; C; T; Min; Pl; Vc; Bv; Ag; *Dochii // ochii*, C; Pl; Vc; *Eghipet // ţipăt*, D; E; Bl(2); *dînsa // plîns-a*, A; E; M; *du-te // pierdute*, C; Is(2); T.

5. În afară de 18 cuvinte *(amîndouă, se aşterne, avînt, basme, brîu, crîng, cunună, fantasme, faur, făptură, ferice, întotdeauna, ori, salbe, simţire, smarald, tot, ţap)*, termenii care compun cuplurile subsistemului disponibil fac parte din vocabularul fundamental al limbii române contemporane [4].

6. Termenii selecţionaţi de subsistemul disponibil sînt, în ceea ce priveşte originea, în proporţie de 75% latini; coeficientul de participare a celorlalte straturi, îndeosebi, a celui neologic de provenienţă romanică, este aici mai ridicat.

7. Repartizarea pe clase morfologice a termenilor este următoarea: 74 sînt substantive, 25 adjective, 26 verbe, 10 adverbe, 6 pronume şi 1 numeral [5]. Dacă luăm în considerare întregul subsistem disponibil al

---

[2] Rezultat al tendinţei spre disimetrie, în epoca modernă se constată o recrudescenţă a asonanţelor (cf. Silvio D'Arco Avalle, *„Cerceii" lui Montale*, în *Poetică şi stilistică. Orientări moderne*. Bucureşti, 1972, p. 587).

[3] În legătură cu lexicul poetic dominant al unor autori, să se vadă: Sanda Golopenţia-Eretescu, *Reliefarea motivului în poezia lui G. Bacovia*, în *Studii de poetică şi stilistică*, Bucureşti, 1966, p. 251—318 şi Mircea Borcilă, *Despre lexicul poeziei lui Lucian Blaga*, în *Studii de limbă literară şi filologie*, vol. II, Bucureşti, 1972, p. 95—124.

[4] *Se aşterne, cunună* şi *ţap* sînt atestaţi de Al. Graur în fondul principal (cf. Maria Iliescu, *art. cit.*, p. 262—263). Investigarea noastră s-a limitat la primul tabel al subsistemului disponibil, alcătuit din 70 de cupluri.

[5] Am avut în vedere doar primul tabel.

eşantionului nostru (aşadar, cele 1354 de cupluri), claselor morfologice mai sus amintite li se adaugă şi o prepoziţie : *după (după // cupă*, Pl ; Vc ; Bl).

* * *

În opoziţie cu releele fondului reprezentativ se situează cele individuale ; evident, caracterul absolut individual se admite doar ca o posibilitate pur teoretică, oricînd, virtual măcar, cuvintele-rimă din fondul individual putînd deveni patrimoniu al subsistemului disponibil, deci al fondului reprezentativ. Investigarea statistică ne arată că un procent de 91,53% din totalul cuvintelor-rimă e reprezentat de cupluri cu o dispersie de 1 sau 2 (perechi rimice care apar la unu ori la doi poeţi). Între rimele fondului individual o situaţie aparte au următoarele categorii :

— asociaţiile insolite, frapante (cu termenii selecţionaţi din limbajul considerat „nepoetic") — *cinematograf // praf*, T ; *farfurie / chelie*, T ; *flacon / balcon*, M ; *fudulie / Academie*, T ; *cuvioşii / cocoşii*, Ag ; *amiază / căcărează*, Ag etc. ;

— rimele compuse — *alunecă / spune că*, Is ; Vc ; *Argo / larg o*, Pl ; *Crasna Leuca / greu ca*, Pl ; *drum pe / scumpe*, Vc ; *gracés / încă ce*, Min etc. ;

— cuvintele-rimă alcătuite cu nume proprii — *abim / Antim*, B ; *aceea / Casiopeea*, Z ; *acele / Dardanele*, A ; *acesta / Zend Avesta*, T ; Pl ; *aeroplanul / Bărăganul*, Vc ; *aieve-i / Sucevei*, C ; *aievelor / Evelor*, Bl etc.

Structura, gradul de contiguitate, raportul semantic şi sintactic, provenienţa, originea ori natura semaseologică a unităţilor ce intră în alcătuirea acestor cupluri sînt mai complexe, reflectînd în cel mai înalt grad contribuţia individuală nu numai în folosirea, în contextualizarea rimei, ci şi în construirea ei.

Ianuarie 1981

Facultatea de filologie
Timişoara, B-dul Vasile Pârvan nr. 4

DEOSEBIRI ÎNTRE VORBIREA BĂRBAȚILOR ȘI CEA A FEMEILOR LA ȚĂRANII LUI MARIN PREDA

DE

ION ȘTEFAN

Dacă în secolul trecut, la începutul influenței occidentale asupra vieții private și publice a românilor, în mediul urban se constată că femeile erau mai receptive, mai accesibile decît bărbații la „moda" socială și lingvistică, fapt ce se reflectă în unele scrieri, ca de exemplu, piesa *Comedia vremii*, din 1833, a lui C. Facca [1], sau ceva mai tîrziu, în comediile lui V. Alecsandri, după primul război mondial și chiar după anul 1944, în mediul rural se pot face constatări în sensul opus, acum bărbații fiind cei care se arată mai accesibili inovațiilor în limbă. Acest fenomen se reflectă și în scrierile lui Marin Preda, care au ca teatru de acțiune satul. Îndeosebi în romanul *Moromeții* se pot observa unele deosebiri, în vorbirea țăranilor, între bărbați și femei, la nivel lexical și la nivel morfologic, nu însă și din punct de vedere fonetic. Chiar în familia lui Moromete, între soț și soție, se observă diferențe, mai ales în ce privește folosirea cuvintelor neologice. Firește, pot fi sesizate unele mici deosebiri, din acest punct de vedere, și în vorbirea bărbaților. Dar, în general, vorbirea acestora este mai apropiată de norma literară, în timp ce la femei, mai ales la cele în vîrstă, se constată mai multe forme regionale. Bărbații sînt deci factorul inovator în limbă, femeile fiind mai conservatoare. Înainte de a da cîteva exemple, atît din domeniul vocabularului, cît și din cel al morfologiei, este necesar să răspundem la o întrebare legitimă: care pot fi cauzele acestor deosebiri în vorbirea celor două sexe?

Credem că doi factori au contribuit, în special, la o anumită îndepărtare a bărbaților de femei, din punct de vedere lingvistic. Probabil că unul din factori — și, considerăm, cel mai important — care a determinat diferențele de vorbire dintre sexe este implicarea mai largă a bărbaților în viața publică. Bărbații sînt preocupați de probleme politice și sociale, îndeosebi de dezbaterile parlamentare, urmăresc evoluția războiului civil din Spania, ei citesc ziare, unii dintre ei, ca Ilie Moromete, Cocoșilă, Iocan, fiind abonați la „Curentul", „Dimineața" și la alte gazete ce apăreau în țară prin anii 1936—1937, cînd se petrece acțiunea primului volum al romanului *Moromeții*. Numeroși bărbați se adună, duminica, îmbrăcați îngrijit, în poiana de la fierăria lui Iocan, unde citesc împreună, comentîndu-le, articole din presă și discută evenimentele, mai ales politice,

[1] Referindu-se îndeosebi la piesa citată a lui C. Facca, *Comedia vremii* sau *Franțuzitele*, și la comedia, din 1845, *O bună educație*, a lui C. Bălăcescu, Al. Niculescu scrie: „Neologismele, cel puțin în imaginea artistică pe care o oferă teatrul epocii, par a caracteriza mai ales pe tinerele femei din pătura boierească și mai puțin pe bărbații tineri" (Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. II, București, Editura științifică și enciclopedică, 1978, p. 133).

aflate din ziare. Femeile nu participă la aceste întruniri și se pare că nu le interesează citirea ziarelor sau nu au timp pentru astfel de preocupări. Nu o dată, scriitorul o prezintă pe soția lui Moromete obosită și supărată că nu o ajută și copiii la treburi. Citirea ziarelor și participarea la adunările de la fierăria lui Iocan se reflectă în vorbire, modul de exprimare în timpul discuțiilor din cadrul acestor întruniri din poiană fiind diferit de cel întrebuințat în mijlocul familiei. Răspîntia de la fierărie reprezintă un fel de copie rurală a parlamentului, aici se discută în contradictoriu, iar interlocutorii adoptă o limbă mai îngrijită. De aceea, cînd Țugurlan încalcă normele ce se respectă aici, cei de față se supără, pentru că „aici nu era ca la cîrciumă și Țugurlan vorbise urît, întocmai ca acolo", iar, în replică, Moromete îi zice : „Sîntem aicea un număr de oameni care, ... avem pretenția că e ceva de capul nostru" [2]. La un moment dat, Ilie Moromete vorbește ca un orator : „Trei chestiuni rezultă din cele spuse de Țugurlan" [3]. Tocmai Țugurlan, care deviază cursul discuțiilor, subliniază rolul ziarelor în difuzarea noțiunilor și a termenilor noi. Într-o discuție mai aprinsă cu Cocoșilă, în poiana lui Iocan, el îi zice : „Citești ziarele și nici ce e aia o grevă nu te taie capul" [4].

Unii dintre bărbați citesc și cărți ; Iocan și le procură de la Pitești sau Roșiori, iar Cîrstache le împrumută și lui Niculae, fiul lui Moromete. Toamna, Moromete petrecea seri lungi, spune scriitorul, cu prietenul lui, Cocoșilă, discutînd politică sau ascultîndu-l pe Niculae, care citea povești din cărțile împrumutate de la Cîrstache al lui Dumitrache. Interesant este că scriitorul se referă numai la Moromete, nu și la soția lui, Catrina, de unde trebuie să deducem că ea nu participa la discuții.

Pe de altă parte, bărbații reprezintă elementul mobil al satului, ei călătoresc toamna, pentru vînzarea porumbului și a grîului la oborul din Pitești, unde au prilejul să vină în contact nemijlocit cu orășenii, care cunosc norma literară (uneori, se duc chiar mai departe, la munte). În general, femeile nu ies din sat, ele se ocupă de gospodărie, participînd doar la muncile cîmpului. Or, chiar numai prezența unei persoane străine impune vorbitorului un anumit control al selectării cuvintelor. Am văzut cum vorbește Moromete la adunare. În schimb, acasă, se răstește la fiul său Niculae : „te dau cu capul de pereți pînă îți ies bolboșile ochilor" [5].

Autorul le atribuie bărbaților și un mai ascuțit simț al limbii. Un țăran, Florea Gheorghe, aude la soția unui fierar, forma *coptoavă*, în loc de *potcoavă*. Cînd pleacă, își zice, revoltat : „Coptoave ! Mă, ce e și cu asta ! Bărbatu-său e fierar de ani de zile și ea zice coptoave ! Ha... Fi-ți-ar ale dracu coptoavele ! Proasto !" [6]. Pentru Ilie Moromete, însu-

---

[2] Marin Preda, *Moromeții*, vol. I, București, Editura Cartea românească, 1977, p. 122, 124.

[3] *Op. cit.*, vol. I, p. 125. Ulterior, la coasă, Țugurlan își amintește de cuvintele lui Moromete și le repetă în gînd : „Trei chestiuni rezultă din cele spuse de mine. *Chestiuni*, ai? Astea la tine sînt chestiuni". *(op. cit.*, vol. I, p. 223).

[4] *Op. cit.*, vol. I, p. 125.Totuși, într-o cuvîntare, învățătorul subliniază : „dumneavoastră, dacă nu știți carte, nu citiți ziarele" *(op. cit.*, vol. I, p. 275).

[5] *Op. cit.*, vol. I, p. 23. Un lingvist francez scrie că alegerea cuvintelor este comandată, adeseori, de personalitatea interlocutorului (Aurélien Sauvageot, *Portrait du vocabulaire français*, Paris, Larousse, 1964, p. 241).

[6] Marin Preda, *Întîlnirea din pămînturi*, București, Editura Eminescu, 1973, p. 26

șirea sensului exact al unui cuvînt nou constituie o preocupare de prim ordin. El vede pe coperta unei cărți citite de fiul său Niculae, termenul *umanism* — „lăsîndu-se în voia sunetului cuvîntului, în speranța că în felul acesta i se va dezvălui poate și înțelesul" [7]. Există cuvinte, gîndește Moromete, cu părere de rău, pe care le folosesc oamenii și el nu le înțelege [8]. Soția lui, Catrina, nu-și pune asemenea probleme. Însuși fiul său Achim, participînd la conversația fraților săi cu Ștefan al lui Parizianu, tînăr cu cîteva clase medii, și scăpîndu-i înțelesul unor termeni, este uluit de „neînțelegerea cuvintelor care păreau să adeverească astfel că sînt făcute ca să-i încurce și nu să-i ajute pe oameni să comunice ușor între ei" [9].

Ceea ce se observă foarte lesne este faptul că bărbații utilizează un număr mai mare de neologisme, în comparație cu femeile. Numărul cuvintelor noi ce circulă între țărani crește vizibil după 1944 (în volumul II al romanului), tocmai pentru că acum ei participă mai intens la discutarea problemelor politice și sociale. Dealtfel, neologismele cunoscute de săteni sînt, în primul rînd, termeni politici. Cocoșilă și Iocan întrebuințează termenii *opoziție*, *guvern*, *parlament* [10]. Moromete și-a însușit, chiar în comparație cu ceilalți săteni, și cu atît mai mult cu soția lui, Catrina, care n-a urmat nici o școală, un număr destul de mare de neologisme, unele din acestea fiind difuzate între țărani chiar de Moromete. Ducîndu-se cu grînele la munte, Moromete urmărește realizarea unui cîștig cît mai bun. Inițial, el zice *cîștig*, dar ulterior „găsește un alt cuvînt pe care îl adoptaseră și noii lui prieteni... acest cuvînt era *beneficiu*" [11]. În general, neologismele folosite de Moromete sînt cele întîlnite în presa timpului. Este ilustrativ următorul exemplu. La fierăria lui Iocan, Moromete citește din ziar un scurt discurs al regelui la un congres agricol. În discurs apare sintagma *ocupațiune mentală*, pe care Moromete o reia întocmai, adresîndu-se lui Cocoșilă : „adică ocupațiunea ta mentală, Cocoșilă, e la alte prostii" [12]. E o dovadă că Moromete a înțeles bine sintagma și un exemplu de felul cum se difuzează neologismul prin presă. În schimb, într-un articol apare fraza : „S-au săvîrșit crime cu *siguranța impunrității*". Comentînd, Moromete, care probabil că nu înțelege cuvîntul *impunitate*, îl elimină, părîndu-i-se de prisos, și zice : „S-au săvîrșit crime cu

---

[7] Marin Preda, *Moromeții*, vol. II, p. 68.

[8] Moromete îi ironizează pe cei ce folosesc cuvinte noi, fără a le cunoaște sensul, doar pentru a epata. Victor Bălosu fusese un timp voiajorul unei firme comerciale și învățase să utilizeze cu gravitate cuvinte mai puțin cunoscute. Întrebat de Moromete de ce nu-i place băutura, el răspunde : „Asta devine după facultăți" (*op. cit.*, vol. I, p. 76). Moromete îl ironizează pentru acest cuvînt greșit folosit.

[9] *Op. cit.*, vol. II, p. 19.

[10] *Op. cit.*, vol. I, p. 121. Tot Cocoșilă folosește neologisme ca *politică*, *gabrioletă*, *a discuta*, *agent*, *partid*, *a guverna* etc. (*op. cit.*, vol. I, p. 268—269).

[11] *Op. cit.*, vol. II, p. 6. Alte neologisme utilizate de Moromete : *a admite* (I, 6), *a refuza* (I, 105), *a protesta* (I, 122), *autorizație* (I, 180), *problemă* (I, 185), *administrator* (I, 180), *a combate* (I, 237), *model*, *pretenție* (I, 123), *impozit* (I, 392), *stat* (I, 392), *adresă* (I, 395), *urgent* (I, 398), *pericol* (I, 402), *experiență* (II, 184), *rol* (II, 479). Cîrstache cunoaște cuvinte ca *absolut*, *idee* (II, 182) etc. În romanul *Risipitorii*, un țăran, Fane Marin, folosește, la puțin timp după anul 1944, neologisme ca *recent*, *contestație*, *anonimă*, *cote* (Marin Preda, *Risipitorii* vol. II, București, Editura Minerva, 1972, p. 97—98).

[12] *Op. cit.*, vol. I, p. 113.

siguranță" [13], ceea ce schimbă, de fapt, înțelesul citatului din ziar. Oricum, se observă la Moromete un interes pentru cuvintele noi.

Soția lui Moromete, Catrina, nu folosește decît neologismele *ambiție* și *perceptor*, acesta din urmă însă sub formă alterată [14]. Situația este identică și în alte familii. Dealtfel, în discuțiile lui cu soția, Moromete evită neologismul, făcîndu-i însă plăcere să-l folosească în dialogurile lui cu Niculae, fiul său, sau cu sătenii, îndeosebi, cum am arătat, în poiana lui Iocan. Este semnificativă următoarea scenă. După plecarea lui Achim cu oile la București, Moromete ține să explice soției și fetelor de ce a trebuit să consimtă la plecarea fratelui lor vitreg cu oile. El începe să vorbească la un moment dat ca la fierăria lui Iocan, zicînd : „Chestiunea stă în felul următor... Nu e problema asta !..." Catrina, soția lui, se supără și-l întrerupe, cerîndu-i să vorbească la nivelul ei : „Hai, lovi-o-ar moartea de suceală, vorbește ca lumea, nu te mai fandosi !" [15]. Nu se poate nega că lui Moromete îi place să întrebuințeze și față de unii săteni neologisme, pe care ei nu le pricep. Unui vecin al său, care trece prin curtea lui și îl cheamă la ședința comitetului bisericesc, Moromete îi răspunde : „Nu viu, mă, Ene ; ce, tu nu știi că eu nu mai sînt în comitet ? Am fost destituit, m-a destituit popa". Și autorul adaugă : „Vecinul nu înțelesese cuvîntul *destituit*, plecase fără să mai spună ceva" [16].

Un alt fapt ce se desprinde din lectura romanului este acela că în timp ce, cu rare excepții, bărbații folosesc cuvintele neologice în mod corect, femeile le pronunță sub o formă alterată. O femeie trece prin fața porții lui Moromete și strigă : „Catrino, pitește țoalele că a plecat *percitoru* prin sat" [17]. În aceeași scenă, Catrina îi zice organului fiscal *percitorule*, dar soțul pronunță corect, *perceptorule* [18]. Achim, unul din cei trei fii ai lui Moromete, din prima căsătorie, fugiți la București, ținea în capitală un mic magazin cu produse de consum alimentar. Catrina Moromete, confundînd termenul *consum* cu *costum*, înțelege din scrisoarea lui Achim că fiul lor este croitor [19]. Ilinca, una din cele două fiice ale lui Moromete, îl întreabă pe fratele său, Niculae, la sfîrșitul anului școlar : „ai luat primu-întîi ?" [20], însă tatăl întrebuințează termenul corect. Sînt rare cazurile cînd bărbații pronunță neologismele în mod greșit. Astfel, unul, Iosif, zice : „*ezistă procestele* verbale" [21]. Atunci cînd nu funcționează o anumită constrîngere socială, de exemplu, în mijlocul familiei și mai ales în momente de furie, cînd nu se controlează, însuși Moromete comite abateri de la normă, zicînd *percitorul* [22].

---

[13] *Op. cit.*, vol. I, p. 118—119.
[14] *Op. cit.*, vol. I, p. 408, 409, 440.
[15] *Op. cit.*, vol. I, p. 185.
[16] *Op. cit.*, vol. I, p. 267.
[17] *Op. cit.*, vol. I, p. 403.
[18] *Op. cit.*, vol. I, p. 408, 409, 410.
[19] *Op. cit.*, vol. II, p. 11. După stabilirea lor în București, cei trei fii deprind cuvinte noi, legate de viața citadină, ca *rețea, montat, rezolvat* (vol. II, p. 17) etc.
[20] *Op. cit.*, vol. I, p. 279. Catrina pronunță corect (*op. cit.*, vol. I, p. 348).
[21] *Op. cit.*, vol. II, p. 156.
[22] *Op. cit.*, vol. I, p. 419. În schimb, autorul observă că Paraschiv, unul din fiii lui Moromete, apelează la neologismul *plural*, „această rămășiță de gramatică, care era efectul prezenței lui al lui Parizianu acolo, cu cele patru clase ale lui de liceu" (*op. cit.*, vol. II, p. 19). Totuși, el zice, în aceeași scenă, cînd *singuralal*, cînd *singlural*.

Femeile folosesc, în comparație cu bărbații, cuvinte regionale, cu o mai mare frecvență. Termenii regionali de înrudire sau de adresare, dintre care unii de proveniență bulgărească — precizăm că satul Siliștea-Gumești este situat la numai 60 km de Dunăre — circulă mai ales în gura femeilor. Ele zic *ga* și *leț*, probabil prescurtări din *gagă* și *moșuleț*, produse în limbajul copiilor. La scăldat, Ilinca îi zice surorii ei, Tita : „Tito, treci încoace că nu e nimeni. E Florica lui Miu leț și cu ga Leana, vor să prindă pește" [23]. Forma *ga* este o formulă de adresare către femei mai în vîrstă folosită și de tinerii de sex masculin. Achim, Nilă, Paraschiv îi zic Guicăi, *ga* Maria ; mocanii veniți cu fructe de la munte îi spun însă *leică* [24]. (Dealtfel, și țăranii din Siliștea-Gumești, cînd se duc cu cereale la munte, le zic femeilor localnice tot *leică.)* Un cuvînt folosit numai între fete este *bia*. După cum rezultă dintr-un comentariu al autorului, se pare că cuvîntul, căruia Al. Ionașcu îi atribuie origine autohtonă, înseamnă „fată", fiind utilizat ca formulă de adresare [25]. Și termenul *dida*, sinonim al lui *dadă*, este folosit cu precădere de fete, uneori însă și de bărbați, pentru a se adresa unei femei ceva mai în vîrstă sau unei surori mai mari. Țugurlan, deși numai cu doi ani mai mic decît sora lui, „el o respecta, spunîndu-i dida" [26]. Guica le spune fiilor mai mari ai lui Moromete : „E plină *chichița* lăzii cu *mamudele* și cu *icușari*" [27]. Iar mama lui Birică îi strigă lui bărbatu-său : „Ce tot *dondănești* din gura aia ?" [28].

În vorbirea femeilor se constată o anumită pudicitate ; ele nu proferează nici unul din cuvintele pe care însuși scriitorul, punîndu-le în gura bărbaților, ni le sugerează prin prescurtări. Guica, sora lui Moromete, care blestemă foarte ușor, evită să rostească un cuvînt ca *drac*, considerat, probabil, tabu. După ce Moromete taie salcîmul, Guica îl ocărăște : „dar-ar Dumnezeu să te îngropi cu el, să-ți faci coșciug din el, Ilie ! Că atîta aveam și eu și te repezișI să-l tai și să-l vinzi, tăia-te-ar *cinenutrebuie* și te-ar lovi vărsatul ăla marele" [29].

În ce privește morfologia, deosebirile dintre sexe, mai restrînse decît în domeniul vocabularului, privesc morfologia verbului. Nu stăruim asupra fenomenului iotacizării, deoarece personajele alternează formele iotacizate, care predomină, cu cele literare, chiar la aceleași verbe. La Niculae Moromete, pe măsura trecerii timpului, capătă preponderență formele literare. Un aspect regional al vorbirii țăranilor lui Marin Preda, pe care vrem să-l prezentăm, privește desinențele unor timpuri verbale. Printre particularitățile ce se manifestă în graiurile din Muntenia, în domeniul morfologiei, se pot cita : păstrarea formei etimologice la pers. 3 pl. a

---

[23] *Op. cit.*, vol. I, p. 14.

[24] *Op. cit.*, vol. I, p. 46.

[25] „Va să zică nu s-a însurat", spuse preoteasa, „și cum aș face eu, *bia*", adăugă folosind această expresie pe care o foloseau fetele între ele și mai puțin sau deloc muierile, semn că în clipa aceea, Ileana lui Costică Roșu era stăpînită... de amintirile ei de-atunci, „să mă întîlnesc cu el" *(op. cit.*, vol. II, p. 252—253). (Pentru etimologia cuvîntului, vezi Al. Ionașcu, *Despre cîteva cuvinte românești explicabile prin substrat*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 413—415). Alți termeni regionali, folosiți însă și de bărbați, sînt *bîtul, bîta.*

[26] *Op. cit.*, vol. I, p. 322. (Pentru explicarea cuvîntului, a se vedea V. Scurtu, *Termeni de înrudire în limba română*, București, Editura Academiei R.S.R., 1966, p. 282).

[27] *Op. cit.*, vol. I, p. 49.

[28] *Op. cit.*, vol. I, p. 216.

[29] *Op. cit.*, vol. I, p. 89.

imperfectului indicativ; identitatea dintre singular și plural la pers. 3 a prezentului indicativ și la verbele de conjugarea a II-a — a IV-a; suprimarea opoziției *a/au* a auxiliarului la pers. 3 sing. și pl. a perfectului compus. (Pentru exemplificare, trimitem la *ALR*, seria nouă, vol. VII, 1972, hărțile 1912, 1998 și 2160.) Aceste particularități se reflectă și în proza lui Marin Preda. Zaharia Stancu, în romanul *Desculț*, deși satul Omida este tot în Teleorman, nu reține astfel de abateri de la norma literară, în vorbirea personajelor. Dealtfel, și la Marin Preda, formele morfologice regionale sînt rare și le întîlnim mai ales în vorbirea femeilor, cu deosebire a celor mai în vîrstă, mai puțin la bărbați.

Singurul personaj care cumulează, în vorbire, cele trei abateri menționate de la norma literară este Maria Moromete, sora lui Ilie Moromete, poreclită Guica [30]. Este femeia cea mai în vîrstă din roman, fiind, probabil, analfabetă. În vorbirea ei se păstrează un stadiu de limbă mai vechi, neevoluat, cu particularități regionale mai pronunțate, în comparație cu consătenii săi. Vocabularul femeii este sărac, rudimentar, în vorbirea ei se observă repetări de cuvinte [31]. Frazarea îi este simplă, iar propozițiile sînt legate prin conjuncțiile *și* sau *că* [32]. Guica este singurul personaj din roman, în vorbirea căruia se mai păstrează forma etimologică de persoana a 3-a plural a imperfectului indicativ. În dialogul său cu fiii din prima căsătorie ai lui Moromete, ea întreabă: „Alea ce zicea, puturoasele alea?"; sau în alt loc: „alea nu zicea nimic?" [33]. Forma etimologică se mai menține însă în strigături, chiar la tineri care au adoptat norma literară, fapt ce demonstrează că în creațiile populare, formele regionale au o persistență mai îndelungată: „l-au găsit sub podul de aramă, îl făcea dracii pastramă" [34].

Este interesant modul cum sînt folosite de unii țărani ai lui Marin Preda, însă mai ales de Guica, verbele la persoana a 3-a singular și plural a prezentului indicativ. Se observă o împărțire a verbelor care au tratament diferit. Guica nu face deosebire între singular și plural la verbele care la persoana a 3-a a indicativului prezent au desinențele — *e*/zero, cum ar fi *a duce, a merge, a trage, a veni, a zice*; la verbele cu desinențele *-ește/-esc*, cum ar fi *a trăi, a vorbi*, este respectată forma literară. Astfel, Guica zice: „Ce-ai să te faci tu dacă tac-tău îl *pune* alea la cale și le trece casa?" Sau: „nu poți să le mai dai afară, că se *duce* și *vine* cu jan-

---

[30] Porecla i se trăgea de la un mocan, care îi zisese: „leică, nu mai guici așa... Vai, vai! Cum mai guică! Ca o purcea" (*op. cit.*, vol. I, p. 46). Vorba a fost prinsă de vecini, rămînîndu-i poreclă.

[31] „S-a lăudat Niculae — zice femeia — la alde fata aia a lui Boțoghină cu care e într-o clasă și aia a spus mă-sii și mă-sa a spus asteia a lui Șutică, care are și ea un băiat într-o clasă cu Niculae" (*op. cit.*, vol. I, p. 366).

[32] Dăm un fragment din lamentația Guicăi, după eșuarea primei tentative de fugă la București a lui Paraschiv și Nilă cu caii tatălui lor: „Și soră-mea a făcut copil de fată mare... Și dacă s-a dus din sat, m-a lăsat pe mine singură... și lui Ilie nu-i pasă de mine... Că nici nepoții... și nici rudele, că s-a dus cu toți și nimeni nu te ia în seamă și toți rîd de tine, doamne! Că am vrut și eu să las nepoților bucățica mea de pămînt și să-și facă și ei o casă pe ea... și să mă ție și ei în casa lor, că am îmbătrînit și nu mai pot, doamne..." (*op. cit.*, vol. I, p. 258—259).

[33] *Op. cit.*, vol. I, p. 47, 195. „Alea" sînt Catrina, soția lui Moromete, cea de-a doua, și cele două fiice, Tita și Ilinca.

[34] *Op. cit.*, vol. II, p. 155.

darmul" [35]. Este probabil că unii copii au deprins în familie, în primul rînd de la mamele lor, care sînt mai mult timp acasă, astfel de forme, pentru că un băiat îi strigă altuia pe islaz : „Bă, al lui Pretorian, se bate berbecul tău cu al lui Gavrilă, vino dracu și-l gonește că-l omoară ăla, îți *rămîne* oile nemîrlite" [36]. Forma regională apare o dată și în vorbirea lui Moromete, dar în cadrul familiei, unde controlul este mai lax. El îi strigă lui Niculae, care plîngea : „taci din gură, că nu-ți *iese* mațele" [37]. La verbele din cealaltă categorie, Guica folosește forma corectă [38]. Probabil că, într-o perioadă anterioară, egalitatea dintre persoana a 3-a singular și plural, la verbele menționate, era mai răspîndită, în satul Siliștea-Gumești, pentru că ea se păstrează în cîntece nu prea vechi, aflate în circulație orală. Tînărul Ștefan al lui Parizianu își amintește de un cîntec inspirat din catastrofa vaporului „Titanic", fredonat la un revelion de tinerii din sat : *Uite vaporul cum piere/ Și marinarii ce moare/ Și cere ajutoare* [39], cîntec în care și el, deși a făcut cîteva clase de liceu, menține forma morfologică regională. În general, cum am spus, în versul popular se conservă forme morfologice sau lexicale mai vechi, care se transmit pe cale orală, chiar dacă nu mai sînt în uz [40].

Frecventă este în romanul Morometii, forma *e* în loc de *sînt*. Ea este folosită nu numai de Guica, ci și de alte personaje. Sora lui Moromete, care cunoaște și forma *sînt*, zice : „*E* caii voștri, e averea voastră" ; sau : „nu v-a luat o haină, cum *e* copiii oamenilor" [41]. Paraschiv, fiul lui Moromete, țipă la Catrina, mama lui vitregă, spărgînd niște farfurii : „Sparg ! le-ai făcut tu ? *E* ale tale ?" [42]. O tînără, Ciulca, deși absolventă a școlii primare, îi admonestează pe băieți : „Vă învățați voi cum să vorbiți cînd *e* de față fete" [43]. Reproducînd vorbirea lui Aristide, primarul, al lui Parizianu îi atribuie și acestuia forma *e* la plural : „*E* cin-

---

[35] *Op. cit.*, vol. I, p. 198.

[36] *Op. cit.*, vol. I, p. 91.

[37] *Op. cit.*, vol. I, p. 12. În romanul lui M. Sadoveanu *Cazul Eugeniței Costea*, țiganca Sevastița Cărăbuș, fostă dădacă a fetei, îi spune, prin 1929 (la Iași) : „Alte multe domnișoare și chiar cucoane... n-au liniște din pricina matale... cîte spune și cîte înșiră (M. Sadoveanu, *Opere*, vol. XIV, București, ESPLA, 1958, p. 368).

[38] După ALR, seria nouă, 1956, vol. II harta 589, în sudul Munteniei se zice *înverzesc*, însă în nord, *înverzește*, la pers. 3 plural.

[39] Marin Preda, *Delirul*, București, Editura „Cartea românească", 1975, p. 234.

[40] În secolul trecut, egalitatea dintre singular și plural la persoana a 3-a a verbelor de conjugarea II—IV, la prezentul indicativ, era destul de frecventă, din motive metrice, în poezie. Iacob Negruzzi îi impută lui A. Z. Sihleanu într-o recenzie despre volumul *Armonii intime*, că „de multe ori face să atîrne singularul verbului, de la pluralul substantivului", dînd exemplul : „bate zorile sfioase" („Convorbiri literare", 1871, 1. III, p. 47). Ion Gheție consideră, judecînd după atestările găsite, că inovația nu este anterioară secolului al XVIII-lea, exemplele date fiind din Muntenia și Oltenia, iar cel mai vechi din 1731 (*Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, p. 170). Sextil Pușcariu considera că fenomenul ar fi de natură sintactică. Acest gen de greșeli s-ar fi ivit la verbele unipersonale : „mă doare... picioarele", „arde...casele". Ar fi vorba de schimbarea construcției, din unipersonală, în personală. (DR, III, p. 773). Astăzi însă este admisă părerea că ar fi vorba de propagarea identității dintre singular și plural, la persoana a 3-a a prezentului indicativ, de la conjugarea I-a și la celelalte conjugări. (cf. Al Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, Editura științifică, 1968, p. 238).

[41] *Morometii*, vol. I, p. 48, 49.

[42] *Op. cit.*, vol. I, p. 409.

[43] *Op. cit.*, vol. II, p. 96.

știți, zice, da *e* proști" [44]. Ea apare și în vorbirea perceptorului din sat, fiind legată însă, se pare, de un substantiv la singular, subînțeles : „Anu ăsta Finanțele *e* mai al dracului ca oricînd" [45]. Se cunoaște faptul că această formă a pătruns și în vorbirea oamenilor mai puțin instruiți din București. Ca atare, nu este de mirare că Nilă o întrebuințează și după 3—4 ani de la stabilirea lui în capitală. El îi spune lui Ștefan al lui Parizianu : „*E* mulți șomeri în București" [46]. Deoarece în familia lui Moromete, forma *e* pentru *sînt* apare numai în vorbirea fiilor mai mari, din prima căsătorie, putem presupune că ei au deprins-o de la Guica, pe care o frecventează des ; ceilalți copii, din a doua căsătorie, care nu au relații cu Guica, nu o folosesc [47].

Graiurile actuale din Muntenia suspendă opoziția *a/au* a auxiliarului la persoana a 3-a singular și plural a perfectului compus. În vorbirea țăranilor lui Marin Preda, forma auxiliarului, la persoana a 3-a plural, este, în general, cea literară. Forma regională apare sporadic. Chiar la Guica, se întîlnește o singură dată : „că *s-a* dus cu toți..." [48]. Un țăran zice : „Alții cu pămînt mai puțin și nu *le-a* fugit nevestele, au stat și au muncit" [49]. Însuși Cocoșilă, deși cititor de ziare, alternează undeva forma corectă cu cea greșită : „Ai stat acasă ca un miel și au venit pe urmă și *te-a* luat în aceeași seară și *te-a* băgat la pușcărie" [50]. Forma *a* pentru *au* nu apare în vorbirea tinerilor în proza lui Marin Preda, ci la oameni mai în vîrstă, ceea ce denotă că aria ei este în continuă restrîngere [51].

În concluzie, în scrierele lui Marin Preda, a căror acțiune se petrece în mediul rural și îndeosebi în *Morometii*, se observă unele deosebiri între vorbirea bărbaților și a femeilor. În timp ce bărbații cunosc mai multe neologisme, vorbirea lor fiind mai apropiată de norma literară, la femei se manifestă mai multe particularități regionale, iar dintre puținele neologisme pe care le folosesc, unele sînt rostite greșit. (Este interesant că și în ultimul roman publicat de Marin Preda, bunica lui Victor Petrini,

---

[44] Marin Preda, *Delirul*, p. 12.

[45] *Morometii*, vol. I, p. 392. Subiectul ar putea fi aici Ministerul Finanțelor. În prima versiune a schiței *Taina*, I. Al. Brătescu-Voinești atribuie forma greșită boierului, iar pe cea corectă, paznicului. Conu Iorgu îl întreabă pe paznic : „Prepelițe ceva *e*? Iar paznicul răspunde : „Sînt berechet" („Viața românească", 1908, nr. 11, p. 238).

[46] *Morometii*, vol. II, p. 16.

[47] Menționăm că la I. L. Caragiale nu apare forma *e* pentru *sînt*. Ea are însă atestări mai vechi. Într-un document din 1827, din București, se spune : „acum cu aducerea vinurilor dupe afară, care intră în politie cu carăle cînd *este* umbletele cele mai dese ale norodului, să pricinuiește strîmtorare la poduri" (George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București* (1821—1848), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, p. 298). Într-o scrisoare din 1848 către Ion Ghica, N. Bălcescu afirmă că „prin orașe *este* încă mulți reacționari" (N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1964, p. 97).

[48] *Morometii*, vol. I, p. 258.

[49] *Op. cit.*, vol. II, p. 66.

[50] *Delirul*, p. 62.

[51] Asemenea forme sînt foarte frecvente în secolul trecut, în Muntenia, chiar la scriitori. În corespondența lui N. Bălcescu citim : „interpelațiile s-a făcut" ; „mulți din căuzași... s-a plîns" (*Opere*, vol. IV, ed. cit., p. 272, 335). Depre felul cum s-a ajuns la această egalitate, s-a afirmat că, mult timp fiind uzuală forma *au* și la singular, cînd s-a introdus, pentru diferențiere, forma *a* la singular, ea s-a întrebuințat și la plural (C. Frîncu, SCL, XX, 1969, nr. 3, p. 308).

deși fostă dactilografă la primărie, zice *iconomie*, fapt pentru care soțul o ironizează) [52].

Probabil că, introducînd această diferențiere și, îndeosebi, făcînd din Guica, sora lui Moromete, femeie bătrînă, analfabetă, personajul cu cele mai accentuate particularități regionale — oarecum la antipodul fratelui său — Marin Preda a intenționat să ilustreze ideea că norma literară și îmbogățirea vocabularului se capătă prin participarea la viața publică, prin școală, prin presă, prin contactul cu oamenii de la oraș, în timp ce izolarea determină conservarea formelor regionale. Este de reținut faptul că după 1944 formele regionale devin tot mai rare, în schimb crește frecvența neologismelor în vorbirea țăranilor, tocmai pentru că ei sînt acum mai mult implicați în viața publică. În încheiere, menționăm că îmbogățirea vocabularului bărbaților cu neologisme și diferențierea vorbirii lor față de femei, în mediul rural, este un fenomen constatat pe teren și de cercetători [53].

Ianuarie 1980 *București, Piața Națiunile Unite nr. 3—5*

---

[52] Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, vol. III, București, Editura „Cartea românească", 1980, p. 26—27. Tot bunica spune că un electrician ar fi fost *bicarbonizat* pe un stîlp, „cu secerele acelea la picioare" *(op. cit.*, vol. III, p. 29).

[53] B. Cazacu, în SCL, VII, 1956, nr. 3—4, p. 245 și urm. a arătat că în comuna Meria din județul Hunedoara, cauza deosebirilor de limbă dintre femei și bărbați rezidă în contactul acestora, cu forme superioare de activitate în agricultură, iar Gheorghe Pop, în lucrarea *Elemente neologice în graiul maramureșan*, Cluj, Editura Dacia, 1971, p. 80, consideră că fenomenul se datorește plecării bărbaților în alte regiuni, cea mai mare parte a anului, pentru a căuta de lucru.

TOPONIME CARE REFLECTĂ MIȘCĂRI DE POPULAȚIE ROMÂNEASCĂ PE TERITORIUL ȚĂRII NOASTRE

DE

FILOFTEIA MODORAN

În cadrul Sectorului de onomastică al Institutului de lingvistică din București se lucrează — după cum se știe — la elaborarea *Dicționarului toponimic al României*, care va cuprinde totalitatea numelor de locuri din trecut și de astăzi de pe teritoriul țării noastre.

În procesul realizării acestei ample lucrări, a cărei importanță a fost subliniată adesea [1], se pot ivi probleme care necesită încă unele clarificări, ceea ce presupune o serie de studii preliminarii. O astfel de problemă o constituie stabilirea corectă a etimologiei toponimelor. Pe această linie se înscrie, credem, și lucrarea de față care își propune cercetarea denumirii unor localități care au luat naștere în urma deplasării populației românești în decursul vremii, dintr-o regiune în alta, în cadrul teritoriului de azi al României.

Fenomen istoric deosebit de complex, cu adînci implicații în dezvoltarea poporului nostru, mișcările metanastasice [2] — mișcări ale populației românești pe teritoriul patriei noastre —, au dus, firesc, la întemeierea de noi așezări omenești și deci, la apariția unei bogate toponimii. Nu este în intenția noastră să întreprindem o investigare a tuturor aspectelor caracteristice acestui îndelungat proces (cuprins între secolele XIV—XV și XVIII—XX), care, dealtfel, s-a bucurat de atenția specialiștilor [3], ci vom apela la datele istoriei și geografiei numai în măsura în care acestea ne pot oferi informații prețioase asupra semnificației toponimelor, în vederea stabilirii etimologiei lor.

Înainte de a trece la analiza lingvistică a denumirilor de sate al căror sens indică mișcări metanastasice, vom prezenta principalele cauze de ordin social-economic și politic care le-au generat.

---

[1] Cf. Gh. Bolocan, Chr. Ionescu, *Dicționarul toponomic al României* în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 180 (subsol).

[2] Pentru înțelesul termenului, cf. V. Mihăilescu, *Vlăsia și Mostiștea*, în „Buletinul societății de geografie", XLIII, 1924, București, 1925, p. 114 urm.

[3] Vezi Ion Conea, *Satele de ungureni din Oltenia subcarpatică* în „Buletinul societății de geografie" LVIII, 1939, București, 1940, p. 45 urm. V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, Editura științifică, 1957. Ion Donat, *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*, în FD, vol. IV, București, 1962, p. 113 urm. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei, 1963. Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1977. Vintilă Mihăilescu, *Așezările omenești din Cîmpia Română la mijlocul și la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în „Analele Academiei Române. Memorii. Secțiunea Istorie", seria III, tom IV, mem. 2, p. 41 urm., București, Cultura națională, 1924; *Vlăsia și Mostiștea*, București, Socec, 1925, p. 114 urm. Mara Pop, *Ungurenii*, în „Buletinul societății de geografie", LXI, 1943, p. 181 urm. Dumitru Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946.

O formă specifică de manifestare a fenomenului în discuţie, marcat puternic în toponimie, o constituie străvechea transhumanţă, de la munte la şes, a păstorilor români, mai ales a celor transilvăneni cunoscuţi sub numele generic de *ungureni* sau *mocani*, alături de altele ca : *bîrsani* şi *moroieni* — pentru oierii din jurul Braşovului, *ţuţuieni* — pentru cei din satele dinspre munte şi *mărgineni* — pentru cei din zona Sibiului. Acestor denumiri li se adaugă în secolul al XVIII-lea încă una : *sudiţi* adică supuşi transilvăneni [4]. Sate cu acest din urmă nume sînt atestate mai ales în judeţul Buzău, unele existînd şi astăzi (în comunele Gherăseni şi Poşta-Cîlnău). Traversarea de timpuriu a munţilor a dus la întemeierea unor sate ungureneşti de-a lungul Carpaţilor. Existenţa unor sate cu nume identice de o parte şi de alta a versanţilor lor a fost considerată ca o confirmare a acestui lucru [5]. Înaintarea păstorilor ungureni, deveniţi mai tîrziu colonişti, s-a făcut nu numai în Cîmpia Română, în dealurile Moldovei, în lunca şi bălţile Dunării, ci a cuprins şi Dobrogea. Satele întemeiate şi locuite de ei s-au numit *Ungureni;* în cazul aşezării lor într-o parte a unui sat deja existent, la numele vechi s-a adăugat determinativul *Ungureni* şi, respectiv *Pămînteni* „oameni ai pămîntului, locuitori din ţară, băştinaşi". Lista localităţilor de acest fel este foarte bogată şi cuprinde fie nume de sate atestate numai istoric, fie altele ce s-au păstrat pînă azi. Iată cîteva dintre ele [6] : *Ungureni* (jud. Bacău), *Ungureni* (jud. Dîmboviţa), *Albeşti-Ungureni* (jud. Argeş), *Băbeni-Ungureni* (jud. Vîlcea), *Berevoieştii-Ungureni* (jud. Argeş), *Biţina-Ungureni* (jud. Ialomiţa), *Brătăşanca-Ungureni* (jud. Prahova), *Corneştii-Ungureni* (jud. Dîmboviţa), *Crasna-Ungureni* (jud. Gorj), *Homorîciu-Ungureni* (jud. Prahova), *Ungureni-Horia* (jud. Botoşani), *Loceni-Ungureni* (jud. Dîmboviţa), *Măneciu-Ungureni* (jud. Prahova), *Novaci-Ungureni* (jud. Gorj), *Oeşti-Ungureni* (jud. Argeş), *Poseşti-Ungureni* (jud. Prahova), *Rovinarii-Ungureni* (jud. Gorj), *Şasa-Ungureni* (jud. Gorj), *Tismana-Ungureni* (jud. Gorj), *Uda-Ungureni* (jud. Argeş).

Există însă şi situaţii în care, deşi toponimia nu sugerează deplasarea populaţiei, totuşi apariţia satelor este o consecinţă a aceluiaşi fenomen. Ne-o confirmă nu numai tradiţia orală sau unele date istorice, ci mai ales, antroponimia.

Pentru aceasta ne-am oprit asupra numelor de persoană menţionate în catagrafiile ruseşti pe anii 1772—1774 ale judeţelor Roman şi Bacău din Moldova [7], a judeţului Argeş din Ţara Românească (publicată de I. Ionaşcu) [8], iar pentru Dobrogea am apelat la condica austriacă pe 1845 a locuitorilor din judeţele Constanţa şi Tulcea [9].

Cercetarea onomasticii cuprinse în aceste catagrafii ne oferă indicii preţioase asupra fenomenului în discuţie.

O primă concluzie care se desprinde este aceea că ungurenii, veniţi în diferite etape în Moldova, Ţara Românească şi Dobrogea poartă **nume**

---

[4] Cf. Ştefan Meteş, *lucr. cit.*, p. 148.

[5] Cf. Mara Pop, *lucr. cit.*, p. 186—189.

[6] Avem în vedere vechea împărţire administrativă.

[7] Vezi *Moldavija v epohu feodalizma*, Tom VII, čast II, Akademija Nauk Moldavskoj S.S.R., Chişinău, 1975.

[8] Vezi I. Ionaşcu, *Despre judeţele Olt şi Argeş în catagrafia din anii 1773—1774, de la Moscova*, în „Mitropolia Olteniei", X, 1958, nr. 3—4, p. 248—292.

[9] Publicată de Gh. Vîlsan în „Graiul românesc", II, 1928, nr. 3, p. 43—44, şi reprodusă de D. Şandru în *lucr. cit.*, p. 134—138.

tipice românești, cum sînt : Andrei, Apostol, Avram, Axente, Badea, Barbu, Bratu, Bucur, Coman, Costandin, Dumitru, Ene, Florea, Gheorghe, Iancu, Iftimie, Ion, Lupu, Marin, Mihai, Neculai, Nica, Oprea, Onu, Petcu, Petre, Radu, Sandu, Simion, Stoica, Șandru, Ștefan, Tănase, Toader, Toma, Țiu, Udrea, Ursu, Vasile, Vlad, Zamfir etc.

Mai interesante ni se par însă din punctul nostru de vedere antroponimele care sugerează locul de origine al ungurenilor stabiliți în sate a căror denumire nu indică mișcări de populație. Prezentăm în continuare aceste antroponime, organizate pe categorii.

Deosebim **antroponime (nume de familie sau supranume) referitoare la :**

1) regiunea geografică de origine (formate din toponim + sufix) : Costandin, Nicolae, Onea — *Ardeleanu* (în Dobrogea, Țara Românească și Moldova), Ion, Manea, Petre — *Bîrsanu* (Țara Românească, Moldova și Dobrogea), Gheorghe *Bîrsănuță* (Moldova), Drăghiș *Loviștеanu* (Țara Românească), Vasile *Moțu*, Ion *Moțoi* (Moldova), Albu, Ion, Vasile — *Olteanu* < *Țara Oltului* (Țara Românească și Dobrogea), Laurian *Someșanu* (Dobrogea), Alexe, Andrei, Aron, Bădica, Bratu, Coman, Florea, Gheorghe, Ion, Luca, Mitroi, Neagoe, Onea, Petre, Sandu, Tudor, Voicu — *Ungureanu* (Țara Românească, Moldova și Dobrogea).

2) localitatea de unde a venit această populație :

a) supranumele este identic cu toponimul : Toader *Bîrgău* (jud. Maramureș), Melinte *Blaj* (jud. Alba), Ion și Vlad *Bran* (jud. Brașov), Petre *Ciceu* (jud. Harghita), Mihalache *Făgăraș* (jud. Brașov), Iftimie *Răcătău* < s. Răcătău (jud. Alba), Ion *Turda* (jud. Cluj) în Moldova ; Nicolae *Cergău* < s. Cergău Mare (jud. Alba), Grigore *Răhău* < s. Răhău (jud. Alba) în Dobrogea.

b) Supranumele este format din toponim + sufix : Dumitru Bretcoi < s. Bretcu — jud. Covasna (Moldova), Alexandru, Coman *Ciuceanu* < s. Ciucea — jud. Cluj (Dobrogea), Drăgușin, Dumitru, Ion, Neagoe, Nica *Corbeanu* < s. Corbi — jud. Brașov (Țara Românească), Adam *Făgărășanu* < or. Făgăraș — jud. Brașov (Dobrogea), Ștefan *Luncanu*, Gheorghe *Lunceanu* < s. Lunca — jud. Alba (Țara Românească, Moldova), Apostol *Porcișteanu* < s. Porcești — jud. Sibiu (Dobrogea), Radu *Rucăreanu* < s. Rucăr — jud. Brașov (Dobrogea), Dumitru, Radu *Scheianu* < cart. Schei mun. Brașov — jud. Brașov (Țara Românească), Petre *Sebeșceanu*, Ion *Sibișeanu* < or. Sebeș jud. Alba (Moldova), Gheorghe *Secășanu* < s. Secaș — jud. Timiș (Dobrogea), Dumitru *Selișteanu* < s. Săliștea — jud. Sibiu (Țara Românească), Ioniță *Topliceanu* < or. Toplița — jud. Harghita (Moldova), Gheorghe *Topîrceanu* < s. Topîrcea — jud. Sibiu (Dobrogea), Nicolae *Uceanu* < s. Ucea de Jos — jud. Brașov (Dobrogea), Dumitru *Zărnescu* < s. Zărnești — jud. Brașov (Dobrogea).

3) ocupația locuitorilor specifică populației transhumante : Barbu, Ion, Gheorghe, Manea, Stan, Stroe, Stoica, Șerban, Vasile *Mocanu* (Țara Românească, Moldova, Dobrogea), Ion *Mocănaș* (Moldova), Costandin, Gheorghe, Ion, Teodor *Moroianu* sau *Moruianu* (Dobrogea), Ion, Petre *Țuțuianu* (Dobrogea).

Dacă la început așezările ungurenești din Cîmpia și lunca Dunării aveau un caracter temporar, legat de perioada din an pe care păstorii

o petreceau în aceste părți — stadiu ilustrat de existența *tîrlelor* (sau *cîș-lelor*), „formele adaptării vremelnice", cum le numește Vintilă Mihăilescu —, în secolele XVII—XVIII asistăm la transformarea unora dintre ele în cătune, sate și chiar comune, precum și la întemeierea altora noi. Se impune însă o precizare: nu toate localitățile înființate de ungureni își au izvorul în păstorit; apariția lor se explică, mai ales pentru secolele XVII—XVIII, prin accentuarea asupririi naționale, economice și politice din Transilvania.

O altă cauză a migrării populației românești dintr-o provincie în alta rezidă în sporirea dărilor și obligațiilor feudale, care determina pe țăranii *rumâni* sau *vecini* să fugă de pe moșiile boierești și mînăstirești pe alte moșii, în căutarea unor condiții mai bune de muncă. În toponimie această situație este ilustrată de mulțimea unor denumiri ca: *Băjenari*, *Pribegi*, *Hoinari*, *Vagabonți* etc. atestate istoric.

Uneori locuitorii satelor erau nevoiți să-și părăsească vetrele fie datorită unor cauze naturale (revărsări de riuri sau surpări de teren), fie în urma unei hotărîri a domnului — în temeiul dreptului exclusiv al acestuia de a „risipi" unele sate sau, dimpotrivă, de a le „aduna". Pe lîngă denumirile amintite mai înainte (*Băjenari*, *Pribegi*), în această categorie intră și altele ca: *Risipiți*, *Goniți*, *Adunați*, *Aleși*, *Atîrnați*.

În legătură cu ultimele trei nume, acad. I. Iordan sublinia că ele „constituie o particularitate specifică nomenclaturii geografice muntenești" [10]. Tot aici putem include și toponimul *Osebiți (Deosebiți)* întîlnit mai rar, dar prezent și în Moldova. Referindu-se la astfel de toponime, V. Mihăilescu scria: „nume ca *Atîrnați* și *Osebiți* arată uneori mișcări de mică amplitudine, de obicei așezări în apropierea satului de origine, deci sînt proprii ținutului românesc de sub dealuri și din zona pădurii de cîmp" [11].

Apariția toponimului *Slobozia*, din apelativul *slobozie* [12], trebuie pusă în legătură cu dreptul feudal („dominium eminens") exercitat de domn în secolele XIV—XVII asupra pămîntului țării, prin care se acorda privilegiul de scutire fiscală satelor nou întemeiate. La început (sec. XIV—XV) *slobozиile* erau formate numai cu oameni „din țară". Începînd însă din secolul al XVII-lea ele erau înființate numai cu oameni veniți din alte provincii românești: *ungureni*, pentru Muntenia și Moldova, *munteni* — pentru Moldova și *moldoveni* — pentru Muntenia. Atestat în documentele istorice încă din secolul al XV-lea, apelativul *slobozie* devine toponim abia în secolul al XVIII-lea, pentru a ajunge la începutul secolului al XIX-lea la o mare răspîndire.

Dacă în cercetarea toponimiei rezultate în urma mișcărilor de populație hotărîtor rămîne criteriul istoric, mărturia documentară corelată adesea cu informațiile hărților vechi, în lipsa atestării istorice devine necesară aplicarea criteriului lingvistic. Analiza lingvistică este în măsură să confirme, să corecteze sau să infirme unele constatări referitoare la

---

[10] Vezi I. Iordan, *lucr. cit.*, p. 321 n. 2.

[11] Vezi V. Mihăilescu, *Vlăsia și Mostiștea*, p. 123.

[12] Ca fenomen istoric, *Slobozиile* au fost mult studiate în literatura de specialitate. Cf. V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *lucr. cit.*, p. 215, 240, I. Donat, *Considerații istorice asupra toponimiei românești* (II), în LR, XIV, 1965, nr. 2, p. 273—284.

etimologia toponimelor. Astfel, dacă în cazul unor nume de locuri ca *Băjenari*, *Pribegi*, *Hoinari*, *Risipiți*, criteriul istoric poate fi convertit într-unul semantic, pentru că sensul lor confirmă ideea deplasărilor de populație, întărind atestarea istorică, nu același lucru se întîmplă cu o serie de nume de sate citate de Mara Pop în lucrarea *Ungurenii*. De pildă: toponimul *Crăguiș* (sat în jud. Hunedoara) ar fi dat *Crăguiești* (sat în jud. Mehedinți); *Ciopeia* (sat în jud. Hunedoara) ar fi dat *Cioponești* (sat în jud. Vîlcea). Aici, investigarea cu mijloacele lingvistice ne arată altceva.

După cum se știe, sufixul *-ești* (pl. al suf. *-esc)* comportă, în limba română, în primul rînd o valoare personală, ilustrînd apartenența de grup, pentru a căpăta ulterior și o valoare locală. În acest caz, dat fiind faptul că antroponimul *Cragoe* este atestat în Oltenia și confirmat prin existența încă din secolul al XIX-lea a antroponimului sud-slav Kràgûj, considerăm că la baza toponimului *Crăguiești* nu poate sta top. *Crăguiș*, ci un antroponim azi dispărut. Cele două toponime au cunoscut probabil o evoluție paralelă [13]. În cazul numelui de sat *Ciopeia* (jud. Hunedoara), care ar fi dat naștere, prin migrarea populației, la denumirea satului *Cioponești* (jud. Vîlcea), situația este aceeași. Este puțin probabil ca top. *Cioponești* să aibă la bază top. *Ciopeia* cînd sînt atestate istoric antroponime ca *Ciopei* (sau *Ciopescul)* [14]. Dacă la baza acestor toponime stă un nume de persoană, în lipsa atestării istorice, ipoteza deplasării populației din satul *Ciopeia* în satul *Cioponești*, nu se justifică. În materialul toponimic cercetat am întîlnit și alte exemple care pot avea această explicație. De ex. toponimul *Răscolești* e mai probabil că derivă din antroponimul *Răscol* (atestat istoric) și nu din verbul *a răscoli* cu sensul de „a se mișca din loc", sufixul *-ești* fiind un argument în acest sens. La fel numele satului *Răzmirești* provine din antroponimul *Răzmir* (< antrop. sl. *Razimir)*; cf. și antrop. *Răzmeriță*, de asemenea atestat documentar.

Pe aceeași linie se înscrie și denumirea satului *Roiești* care este, mult mai probabil, derivată dintr-un antroponim *Roiu* (atestat istoric) și nu din verbul *a roi* „a se strămuta" cum este socotit încă de unii istorici. De asemenea, numele satului dispărut, *Clătești*, nu poate proveni din verbul *a clăti* cu sensul „*a emigra*", „a se mișca din loc", cum este considerat de Damian P. Bogdan [15], atîta vreme cît apare atestat istoric numele de persoană *Clate* [16]. Prin adăugarea sufixului *-ești* s-a putut ajunge la numele de grup *Clătești*, devenit ulterior top. *Clătești*.

În lista denumirilor de sate ungurenești situate de o parte și de alta a Carpaților, Mara Pop include și satele: *Ohaba-Streiului*, *Ohaba-Română* (jud. Timiș), *Ohaba-Sibișel*, *Ohaba-Ponor* (în jud. Hunedoara), ca și *Ohaba-Bistra*, *Ohaba-Mutnic* (în jud. Caraș-Severin), care ar fi dat naștere toponimelor *Ohaba* (din jud. Gorj, Mehedinți, Dolj) în urma unei migrări a populației de la nord la sud. *Ohaba* poate lua și formele diminutivale *Ohabița* (jud. Caraș-Severin) și *Hobița* (jud. Gorj), analizate de acad.

---

[13] Cf. în acest sens și top. *Cragoevaț*, atestat în Banat.

[14] Cf. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei, 1963.

[15] Cf. Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946.

[16] Cf. N. A. Constantinescu, *lucr. cit.*

I. Iordan [17]. De fapt acest toponim are la bază apelativul *ohabă* cu sensul de „moșie ereditară, inalienabilă, scutită de impozite și de prestații [18].

Frecvența toponimelor *Ohaba* în documentele istorice din secolele XIV—XV reflectă o anumită realitate istorică, prezentă pe o arie geografică mai largă, ceea ce nu presupune cu necesitate o mișcare a populației românești cum consideră autoarea.

În lista pe care a alcătuit-o, Mara Pop crede că pe aceeași cale, a deplasării populației, au luat naștere și satele numite : *Daia*, *Lisa*, *Dobra*, *Cacova*, *Fundata*, *Runcșor*, *Curpeni*, *Feregi* etc. prezente în mai multe județe. Dintre acestea, toponime ca : *Daia* (din Transilvania) — *Daia* (jud. Giurgiu), *Lisa* (jud. Brașov) — *Lisa* (jud. Olt, Teleorman), *Dobra* (jud. Hunedoara) — *Dobra* (jud. Mehedinți), *Mărcuș* (jud. Covasna — *Mărcușu* (jud. Vîlcea) nu cuprind, din punct de vedere lingvistic, indici care să confirme legătura dintre ele prin migrarea populației dintr-unul, într-altul. Dimpotrivă, este posibil ca ele să provină de asemenea, din teme antroponimice.

★

Cercetarea numelor de sate ce reflectă mișcări de populație românească, în sec. XIV—XX, ne-a condus la stabilirea următoarelor categorii [19] :

I. Nume de sate ce indică p r o v i n c i a de origine a locuitorilor :

1) Sate formate prin migrarea unei populații transilvănene :

a) *Ungureni* : *Ceparii-Ungureni* (jud. Argeș), *Drăgoiești-Ungureni* (jud. Dîmbovița), *Lecca-Ungureni* (jud. Bacău), *Gherghița-Ungureni* (jud. Prahova), *Văgiulești-Ungureni* (jud. Gorj), *Vadu-Săpat-Ungureni* (jud. Prahova) etc.

b) *Mocani* : Bărtălușl — *Mocani* (jud. Vaslui), localitate înglobată în or. *Buhuși* (jud. Bacău), sat înglobat în c. *Murgești* (jud. Buzău) etc.

c) *Ardealu* — sat în c. *Dorobanțu* (jud. Tulcea), cătunul *Ardeleni*, c. *Gogoșari* (în jud. Giurgiu) etc.

2) Sate ce au luat naștere în urma deplasării populației din Muntenia, în Moldova : c. suburb. *Munteni*, mun. *Tecuci* (jud. Galați) ; s. *Munteni*, c. *Belcești* (jud. Iași).

3) Sate întemeiate în urma venirii unei populații din Moldova, în Muntenia : s. *Moldoveni*, c. *Dridu* (jud. Ialomița), s. *Moldoveni*, c. *Islaz*, mun. Turnu-Măgurele (jud. Teleorman).

II. Denumiri de sate ce indică o anumită z o n ă geografică de unde au venit locuitorii, formate fie prin derivare, fie identice cu numele zonei respective : s. c. *Blăjani* (jud. Buzău) < *Blaj* ; și *Blăjerii de Jos* și *de Sus* — azi s. c. *Ivești* (jud. Galați) ; *s. Brașovnica* (jud. Vaslui) < *Brașov* ; s. *Almăj* (jud. Dolj) < *Almaș* (jud. Făgăraș), c. *Mărgineni* cu satele *Mărgineni-Munteni* și *Mărgineni-Ungureni* — jud. Bacău. Se știe că numele de *mărgineni* indică locuitori originari din Săliștea-Sibiului.

[17] Cf. I. Iordan, *lucr. cit.*, p. 523.

[18] Cf. *Dicționarul limbii române*, tom. VII, partea a II-a.

[19] În *Toponimia românească*, p. 293—306, acad. I. Iordan a inclus numele satelor de care ne ocupăm într-o clasificare bazată pe alte criterii. Astfel, numele de sate care indică *originea locală* alcătuiesc un subcapitol al toponimiei cercetate din punct de vedere istoric.

s. *Alba* (jud. Tulcea); s. *Turda* (jud. Tulcea), *s. Bîrsana* (jud. Bacău).

O situație deosebită prezintă top. *Olteni*, care, din punctul de vedere care ne interesează, are două accepții: pe de o parte desemnează satele ai căror locuitori sînt veniți din județele Dolj, Gorj, Mehedinți, de ex. s. *Olteni*, c. Clinceni (jud. Giurgiu), s. *Olteni* (în jud. Vrancea), iar pe de alta, în cazul unor sate întemeiate de ungureni, toponimele indică locuitori veniți din Transilvania, mai precis din Țara Oltului [21] — de ex. s. *Olteni* (jud. Constanța).

III. Toponime ce indică satul de origine al locuitorilor:

1) Nume de sate identice cu numele satului de obîrșie: *Galeșu* (jud. Argeș și Constanța) < s. *Galeș* (jud. Sibiu); s. *Crișan* (jud. Constanța și Tulcea) < s. *Crișan* (jud. Hunedoara).

2) Nume de sate derivate de la numele satului de origine cu sufixul *-eni (-ani)* și *-ăuți*.

După cum arăta acad. I. Iordan, funcția acestui sufix este strict locală „un nume topic în *-ani* sau *-eni*, a cărui temă este ea însăși un toponimic (real sau virtual), înseamnă, cel puțin teoretic, că oamenii satului respectiv au venit, la început de tot, din localitatea pe care o indică tema [22].

Deci, avînd în vedere această capacitate a sa de a crea toponime de la alte toponime, analiza sufixului *-eni (-ani)* constituie un mijloc de a stabili pe teren deplasările de populație, ce au avut loc în decursul veacurilor. Iată alte exemple de nume de sate formate cu acest sufix și indicînd deplasarea populației dintr-un sat anume:

s. c. *Bîrgăuani* (jud. Neamț) < s. *Bîrgău*, c. *Cicîrlău* (jud. Maramureș); s. *Brețcani* (jud. Bacău) < s. c. *Brețcu* (jud. Covasna); s. *Brășăuți* c. Dumbrava Roșie mun. Piatra Neamț (jud. Neamț) < s. *Brășeu* c. Zam (jud. Hunedoara); *Privăleni* — mahala în s. c. T. Vladimirescu (jud. Galați), despre locuitorii căreia în *Marele Dicționar Geografic* vol. V, p. 104, se spune că: „sînt veniți din fostul sat *Privalul*, părăsit din cauza inundațiilor Siretului". O serie de sate din Valea Jiului indică prin denumirea lor deplasarea locuitorilor din Transilvania: s. *Peștișani* (jud. Gorj) < s. *Peștiș* (jud. Hunedoara), or. *Petroșani* (jud. Hunedoara) < s. *Petros* (jud. Hunedoara), s. *Lupeni* < s. *Valea Lupului*, s. *Bărbăteni* < s. *Rîu-Bărbat*, s. *Livezeni* < s. *Livadia*, s. *Mățești* < s. *Mățești*.

Tot aici putem cita numele satului *Sibioara* (jud. Constanța) < mun. *Sibiu*.

3) Denumiri formate din numele localității sau regiunii de origine și determinativul Nou: s. *Sîmbăta-Nouă* (jud. Tulcea) < s. *Sîmbăta* (jud. Brașov); s. *Făgărașul Nou* (jud. Tulcea) < or. *Făgăraș*.

IV. Nume de sate derivate de la porecle date locuitorilor, determinate de particularitățile geografice ale localității de origine: *Găureni* — partea de nord a satului Topologu (jud. Tulcea) de la „găurile munților": locuitori veniți din zona depresionară a munților Rîmnicului și Buzăului.

Moroieni — partea de sud a aceluiași sat, de la adjectivul *moroieni*, poreclă dată locuitorilor ardeleni dinspre Brașov [23].

[21] Cf. D. Șandru, *lucr. cit.*, p. 123.
[22] Vezi I. Iordan, *lucr. cit.*, p. 404.
[23] Cf. D. Șandru, *lucr. cit.*, p. 13.

Ţuţuieni — mahala în oraşul Tîrgu Neamţ (jud. Neamţ), de la adjectivul *ţuţuieni*, poreclă dată mocanilor din regiunea Sibiu [24].

V. O categorie numeroasă de sate au luat naştere prin **strîngerea la un loc a unor oameni din diferite părţi ale ţării, fără ca numele satelor respective să ne ofere indicii asupra locurilor de origine ale locuitorilor lor.**

1) Nume de sate care reflectă gruparea locuitorilor din motive economice: *Adunaţi* (jud. Argeş, Dîmboviţa şi Dolj), apoi *Adunaţii-Buteşti* (jud. Teleorman), *Adunaţii-Copăceni* (jud. Giurgiu), *Adunaţii-Proviţii* (jud. Prahova), *Adunaţii-Teiului* (jud. Mehedinţi); *Aleşi-Ciocăneşti* (jud. Dîmboviţa); *Atîrnaţi* (jud. Buzău, Dîmboviţa, Dolj, Galaţi, Gorj, Mehedinţi, Olt, Teleorman), *Atîrnaţi-Bălăceşti*, *Atîrnaţi-Bărboşi* (jud. Dolj).

2) Nume de sate care reflectă migraţii temporare determinate de cauze sociale: *Frecaţi şi Frecăţei* [25] < *a se freca* „a se mişca din loc în loc pînă să se fixeze" (în jud. Brăila, Dîmboviţa, Tulcea, Vrancea); *Hoinari* (jud. Buzău, Brăila); *Pribegi* (jud. Ialomiţa).

VI. O categorie aparte o formează **satele numite** *Slobozia*. Se disting trei situaţii:

1) Nume de sate în care termenul *Slobozia* apare singur: în jud. Argeş, Bacău, Botoşani, Buzău, Dîmboviţa, Galaţi, Giurgiu, Gorj, Ialomiţa, Iaşi, Neamţ, Suceava, Vaslui, Vrancea.

2) Nume de sate în care termenul *Slobozia* apare însoţit de un determinant, în nominativ, indicînd apropierea locală: *Slobozia-Boteşti* (jud. Vrancea), *Slobozia-Cireşu* (jud. Brăila), *Slobozia-Conachi* (jud. Galaţi), *Slobozia-Leca* (jud. Bacău), *Slobozia-Umbrăreşti* (jud. Galaţi) etc.

3) Nume de sate în care termenul *Slobozia* are un determinant posesiv în genitiv: *Slobozia-Dobrovăţului* (jud. Iaşi); *Slobozia-Movilei* (jud. Galaţi); *Slobozia-Pruncului* (jud. Suceava); *Slobozia-Sucevei* (jud. Suceava) etc.

★

După cum se ştie, între toponimie şi antroponimie există raporturi de interdependenţă. Este posibil ca unele dintre numele de sate menţionate să nu provină direct din apelative, ci prin intermediul unor antroponime. Dar, şi în acest caz, avînd în vedere că antroponimele respective indică, la rîndul lor, originea locală a persoanelor, legătura dintre ele se poate stabili.

Din cele de mai sus, se desprinde, ca o concluzie cu totul generală, ideea că analiza toponimelor apărute în urma mişcărilor de populaţie românească pe teritoriul de azi al patriei noastre, trebuie făcută cu mult discernămînt, luîndu-se în consideraţie nu numai informaţiile de ordin istoric şi geografic, ci şi acelea oferite de analiza lingvistică a termenilor, care pot completa sau aduce unele corective în ceea ce priveşte stabilirea etimologiei toponimelor.

Noiembrie 1980

Institutul de lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret nr. 12

[24] *Ibidem.*
[25] Cf. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 322.

DESPRE DIALECTELE LITERARE ALE LIMBII ROMÂNE

DE

ION GHEŢIE

O recenzie, semnată Elena Petruc, publicată în nr. 3/1981 al revistei noastre [1], readuce în discuţie problema aşa-ziselor dialecte literare ale limbii române. Argumentele pe care autoarea îşi întemeiază convingerea că româna nu a avut asemenea dialecte sînt parte invocate (şi banalizate) în dezbaterile anterioare, parte confuz formulate şi, prin aceasta, lipsite de forţă probatoare. Dacă ne-am oprit asupra recenziei Elenei Petruc este numai pentru a da, încă o dată, o dezminţire categorică unor afirmaţii necontrolate privitoare la susţinătorii şi la adversarii teoriei dialectelor literare.

Există o părere destul de răspîndită, din păcate şi în rîndul specialiştilor, că această teorie a avut un număr redus de adepţi (Elena Petruc îi citează pe A. Philippide, Iorgu Iordan şi G. Ivănescu), fiind „infirmată de mulţi cercetători şi lingvişti" (p. 306), care au împărtăşit opinia că româna literară a avut în trecut un caracter mai mult sau mai puţin unitar. O asemenea convingere, susţinută şi de autoare, este contrazisă de realitatea faptelor. O serie de lingvişti şi filologi români, între care unii de primă mărime, cum ar fi M. Gaster, A. Philippide, P. V. Haneş, Al. Rosetti, G. Ivănescu, Iorgu Iordan, Emil Petrovici, G. Istrate şi alţii, au admis existenţa dialectelor literare, chiar dacă au folosit termeni diferiţi pentru a desemna aceeaşi realitate lingvistică [2]. Astfel, M. Gaster a delimitat trei asemenea dialecte (muntenesc, moldovenesc şi ardelenesc), consemnînd diferenţele existente între ele [3]. După Al. Rosetti, fiinţau în secolul al XVI-lea cel puţin două „limbi comune", una fixată prin traducerile rotacizante, cealaltă prin cărţile coresiene [4]. P. V. Haneş consideră că în prima jumătate a secolului al XIX-lea „se poate vorbi de trei limbi literare româneşti la noi — una în Transilvania, alta în Moldova, alta în Ţara Românească" [5]. Potrivit opiniei lui G. Ivănescu [6], dialectele literare din secolul al XVI-lea erau în număr de cinci [7].

Cine sînt acei „mulţi" cercetători şi lingvişti care au „infirmat" teoria dialectelor literare? Dacă lăsăm deoparte simplele contestări lipsite de argumente (nici ele prea numeroase), ei se reduc la trei: J. Byck,

---

[1] Vezi LR, XXX, 1981, nr. 3, p. 305—307.

[2] Vezi pe larg lucrarea noastră *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 48—61 passim şi p. 70.

[3] *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig — Bucureşti, 1891, p. XC.

[4] *Limba română în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1932, p. 150—152.

[5] *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, ed. II, Bucureşti, 1926, p. 231.

[6] *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1947, p. 80—137.

[7] În legătură cu opiniile noastre, vezi lucrarea citată mai sus, nota 2, p. 262—269.

I. Coteanu și D. Macrea. Așa cum am arătat cu alt prilej [8], observațiile lor critice n-au „infirmat" nimic, între altele pentru că nu aveau sprijinul indispensabil al faptelor. Indiferent însă cum ar sta lucrurile în această privință, este evident că teoria dialectelor literare a avut numeroși susținători și puțini adversari. E un adevăr de care oricine se poate convinge parcurgînd cu conștiinciozitate literatura problemei, operație de care Elena Petruc a crezut că se poate dispensa.

Septembrie 1981

Institutul de lingvistică București, str. Spiru Haret nr. 12

[8] *Op. cit.*, p. 70—74.

DESPRE UN VERS AL LUI EMINESCU

DE

ION ȘTEFAN

În „Limba română" nr. 5 din 1980, Eugen Dorcescu, autor al unei lucrări despre *Metafora poetică* și poet el însuși, se referă, într-un original articol despre simbolul artistic în volumul lui T. Arghezi *Cuvinte potrivite*, și la *Luceafărul* lui Eminescu, știut fiind că Luceafărul este, în concepția poetului, un simbol (el îi zice alegorie) al geniului. Menționăm că pentru Eugen Dorcescu, simbolul artistic este o sinteză între metafora personificatoare și cea depersonificatoare, expresie lingvistică a unei realități duble, în cazul Luceafărului, antropocosmice. Pentru a explica această idee, autorul citează strofele 3—5 ale poemului. Reproducem numai strofele 3—4, unde se produce eroarea de interpretare a autorului:

Din umbra falnicelor bolți
Ea pasul și-l îndreaptă
Lîngă fereastră unde-n colț
Luceafărul așteaptă.

Privea în zare cum pe mări
Răsare și strălucе
Pe mișcătoarele cărări
Corăbii negre duce

Așadar, scrie Eugen Dorcescu, „Hyperion este subiect al predicatelor *așteaptă* (sem: uman), *răsare*, *strălucе* (sem = extraterestru), *duce* (sem = uman)..." [1].

Din aceasta, autorul conchide că Hyperion este o natură dublă, antropocosmică, fiind determinat în mod bilateral, personificat și depersonificat, în același timp.

Nu discutăm aici concepția, discutabilă totuși, a lui Eugen Dorcescu despre simbol. Însă verbul *așteaptă* — din versul *Luceafărul așteaptă*, nu este un predicat al substantivului *Luceafărul*, ci al pronumelui *ea* din versul al doilea al strofei a 3-a; în realitate, din punct de vedere gramatical, *Luceafărul* este aici complement direct. Lîngă fereastră, într-un colț, fata îl așteaptă pe Luceafăr, nu acesta pe fată. Construcția oarecum ambiguă este determinată de necesitatea respectării ritmului, a numărului de 7 silabe în versurile pare, iar în cele impare, de 8 silabe. Același cuvînt însă, *Luceafărul* devine subiect pentru predicatele *răsare* și *strălucе*, din strofa următoare, deci numai după primul vers al acestei strofe, după conjuncția modală *cum*: *Privea în zare cum pe mări*, — vers care continuă ideea din strofa precedentă.

Este dealtfel în firea lucrurilor ca nu astrul ceresc să aștepte și încă într-un colț, ci ființa pămîntească. Însăși rima *bolți/colț* — sugerează ideea

[1] LR XXIX, 1980, nr. 5, p. 479.

că fata, ființă pămîntească, trebuie să renunțe la măreția și vastitatea bolților palatului ei, pentru a se retrage într-un colț, de unde să privească strălucirea astrului în necuprinderea zărilor.

Dealtfel, despre această strofă a treia s-au scris comentarii interesante — care nu credem că nu-i sînt cunoscute lui E. Dorcescu — pentru a se reliefa contrastul dintre cei doi protagoniști. Reluînd observații făcute anterior de D. Caracostea și D. Popovici, Ștefan Munteanu scrie: „fata de împărat își îndreaptă privirile spre astrul ceresc de lîngă fereastră, dintr-un colț al iatacului ei, așadar din unghiul condiției ei pămîntești. De aici i se deschide priveliștea nesfîrșitului mării luminate de razele îndepărtate ale Luceafărului. Aspirația eroinei se găsește astfel din capul locului îngrădită de limitele existenței ei empirice"[2].

Ținînd seama de faptul că există comentarii ale unor autori de prestigiu despre această strofă a treia, am considerat că eroarea trebuie corectată.

Mai 1981 *București, Piața Națiunile Unite nr. 3—5*

[2] Ștefan Munteanu, *Limba română artistică*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 92.

ADNOTĂRI LA NIȘTE „NOTE CRITICE"

DE

I. FUNERIU

În numărul 2/1981 al revistei „Limba română" au apărut cîteva „note critice" semnate de G. C. Rusu. Unele dintre acestea se referă și la lucrarea mea *Versificația românească*. Deși cu neplăcere și fără o vocație specială în demonstrarea unor ... evidențe, mă văd silit să răspund totuși acestor „note", întrucît ele dovedesc nu numai o lectură superficială a cărții, ci și o lipsă de înțelegere a noțiunilor fundamentale ale versificației.

Dacă G. C. Rusu înțelegea că ingambamentul e un termen prozodic care desemnează „conflictul" dintre pauza metrică și cea sintactică, și-ar fi dat seama imediat că, atunci cînd se descrie acest element, interesează numai 2 (două) versuri consecutive, adică „în contact". Astfel, în pasajul discutat:

1 O fată frumoasă e
2 mirajul din zariște,
3 aurul graiului,
4 lacrima raiului

ingambamentul se realizează, dacă mai e nevoie să spun (pentru G. C. Rusu e !), numai între versurile 1 și 2. În plan sintactic, aceasta înseamnă disocierea verbului copulativ de **primul** nume predicativ; celelalte nume predicative, indiferent de numărul lor, nu mai interesează, în nici un chip, problematica ingambamentului. Atîta vreme cît scopul lucrării nu a fost unul **gramatical**, adică depistarea predicatelor (în textul meu nici nu există, dealtfel, vreo referire la **alcătuirea** predicatului nominal !), ci unul **prozodic**, în speță descrierea ingambamentului, toate remarcile „criticului" cad alături, nefiind, cu un cuvînt maiorescian, „în chestie".

Că logica îi joacă lui G. C. Rusu feste nu este foarte grav. Mai grav e că citează trunchiat și inexact, ba mai mult încă, își formulează chiar unele rezerve pe baza unor astfel de citate. Eu scriu, de pildă, după cum urmează:

„De multe ori, pauza e „neglijată" chiar în condițiile în care e marcată grafic prin virgulă:

1 Giulgiul alb, pînă *departe,-i*
2 Presărat cu áripi moarte,
(Arghezi, *Viscolul*, III 60).

În versurile anterioare, complementul circumstanțial de loc *pînă departe*, din versul 1, se „detașează" fiind încadrat de două scurte pauze marcate grafic prin virgulă. În ciuda acestei evidențe, poetul menține eliziunea" (p. 107).

G. C. Rusu găsește de cuviință să reproducă astfel:

„De multe ori, pauza e neglijată chiar în condițiile în care e marcată grafic prin virgulă:

1 „Giulgiul alb, pînă departe, -*i*
2 Presărat cu aripi moarte".

În versurile anterioare, complementul circumstanțial de loc *pînă departe*, din versul 1, se detașează prin virgulă. În ciuda acestei evidențe, poetul menține eliziunea".

Dacă e să luăm lucrurile în serios, constatăm că în reproducerea acestui „citat" s-au strecurat nu mai puțin de **cinci** inexactități și **două** trunchieri, dintre care, e drept, nu toate au importanță în problema controversată. În fața unei asemenea maniere filologice (și etice!) nu mai am nimic de adăugat.

Din cele de mai sus nu rezultă, nădăjduiesc, că aș vedea în G. C. Rusu un adversar al meu; se pare că d-sa este, din motive care îl privesc, un adversar al versificației ca atare, de vreme ce, între atîtea altele, ignoră diereza vocabulei *ocean*. E destul de amuzant să constați că G. C. Rusu — corectîndu-l pe Mircea Gheorghe, în aceleași „note critice" — numără numai 12 silabe în versul următor: „Tăcut e Bărăganul, un ocean întins". De fapt el are 13, căci *o-ce-an* se citește aici (ca și, în situații similare, *te-a-tru*, *ple-oa-pă* etc.) **trisilabic**. Bizar e că, în temeiul acestei greșite socoteli, preopinentul nostru îi dă lecții lui Mircea Gheorghe, dezvoltînd și teorii stilistice, estetice ș.c.l., bazate pe aceeași premisă falsă, care însă nu poate induce în eroare — dintre cunoscători — pe nimeni.

Mai 1981

Universitatea din Timișoara
Bd. V. Pârvan, nr. 4

ȘI DE ÎNTĂRIRE ȘI DE ATENUARE

Și (accentuat) poate servi la scoaterea în relief a unui fapt. În DLR găsim citate în care *și* este legat de *pînă* sau *chiar*, dar în alte exemple, cu omisiunea adverbelor, păstrează aceeași valoare: *Cînd văd că mîța face mărazuri, ț-o strîng de coadă, de mănîncă și mere pădurețe.* Ceea ce nu se spune este că, în asemenea situație, *și* primește un accent puternic (în timp ce de obicei e neaccentuat). Tot din DLR: *să i se taie lui Vasilie spatar și capul; după ce-mi furi carnea, mă și înjuri.* *Și* ajunge să marcheze întărirea singur, fără repetarea elementului care trebuie scos în relief, în formula *și mai și.* „Întărirea" poate să fie de fapt accelerare: *curînd se și însură* (aici s-ar putea înlocui cu *deja*). Accentuarea este sensibilă în expresii ca *îl voi omorî și pe el și pe soția lui; dacă i-au învins pe turci, îi vor învinge și pe tătari.*

În Ardeal se obișnuiește să fie folosit, pentru întărire, *și* adăugat la alt *și*, copulativ: *e prost și șî leneș* (sînt mulți ardeleni la care nu se mai cunoaște locul de origine decît după repetarea lui *și* și după ridicarea tonului la întrebări).

Dar la atîta nu se limitează rolul lui *și*, el servește (neaccentuat) la atenuare. Exemple din DLR: *am zis și eu, ia așa, o vorbă în vînt*; *trăiesc și eu cum dă Dumnezeu.* Punctul de plecare al acestei întrebuințări pare să fie ideea că subiectul nu se diferențiază de cei în mijlocul cărora trăiește. În trecut, se auzeau adesea cerșetorii spunînd: *dă-mi și mie cinci parale!* Nu se putea înțelege că e vorba să mai dai și altuia, ci numai că cerșetorul vrea să aibă și el un ban.

Octombrie 1981

AL. GRAUR
București, B-dul Ana Ipătescu 12

SIMPOZION DE LIMBĂ ŞI LITERATURĂ ROMÂNĂ LA UNIVERSITATEA DIN KÖLN (R.F.G.)

În zilele de 26—28 iunie 1981 s-au desfăşurat, la Köln, în cadrul Seminarului de romanistică, lucrările unei sesiuni ştiinţifice consacrate unor probleme de filologie română (în sensul larg al termenului). Iniţiatorii şi organizatorii ei au fost prof. dr. A. Greive, titularul catedrei de romanistică, şi prof. dr. I. Taloş, lector de Limba şi literatura română la această catedră. La şedinţa de deschidere au participat, pe lîngă numeroşi specialişti, formaţi sau în devenire, în această disciplină, şi personalităţi oficiale: primarul-general al oraşului, rectorul universităţii şi ambasadorul ţării noastre în R.F.G., care, în scurte cuvîntări, au ţinut să arate importanţa acestei manifestări şi sub alte aspecte afară de cel strict ştiinţific.

În cele ce urmează voi prezenta pe scurt, aproape fără comentarii, desfăşurarea acestui foarte interesant simpozion. Cele două componente ale filologiei — lingvistica şi istoria literaturii — au fost, cantitativ vorbind, egal reprezentate. Respect ordinea în care au fost trecute în program comunicările respective.

Autorul acestei dări de seamă s-a ocupat de legăturile istorice dintre lingvistica românească şi cea germană, arătînd că cei mai mulţi dintre primii specialişti români cu formaţie ştiinţifică au fost exclusiv sau în mare parte elevi ai romaniştilor germani. Este vorba de A. Philippide şi Sextil Puşcariu. Din generaţia imediat următoare m-am oprit la mine însumi în sensul că semăn mai ales cu acesta din urmă, întrucît amîndoi am fost şi discipoli ai lignvisticii franceze. În încheiere am ţinut să arăt că datoria noastră faţă de romanistica germană ne-am plătit-o nu numai prin lucrări ştiinţifice, ci şi prin faptul că am contribuit, cel puţin indirect, la trezirea şi dezvoltarea interesului de care dau dovadă astăzi atîţia lingvişti germani pentru limba română.

Alte două comunicări, consacrate tot lingvisticii, au fost reprezentate de Marius Sala şi Eugen Coşeriu. Primul a vorbit despre vocabularul de bază al limbii române în comparaţie cu vocabularul de bază al limbilor romanice. Este vorba de o lucrare colectivă, în curs de elaborare la Institutul de lingvistică din Bucureşti, iniţiată şi coordonată de M. Sala, în calitate de şef al sectorului de lingvistică romanică. E. Coşeriu, a făcut, pe scurt, dar foarte temeinic, cu aprecierile de rigoare, istoricul preocupărilor lingviştilor germani în legătură cu raporturile dintre latina populară şi limba română.

Comunicările de istorie literară au fost următoarele: „Proza românească actuală" (prof. Mircea Zaciu, fost lector la Universitatea din Köln), „Mihail Sadoveanu, un clasic modern" (Ion Negoiţescu), „Europenism şi tradiţionalism în gîndirea românească" (N. Tertulian) şi „Balada populară românească în punctul de intersecţie al sferelor de cultură" (I. Taloş). O expoziţie de carte românească a completat oarecum informaţia privitoare la activitatea noastră în diversele ramuri ale filologiei, iar recepţia oferită de ambasadorul României a contribuit la apropierea umană a participanţilor la simpozion.

Nu pot încheia aceste însemnări fără să spun cîteva cuvinte despre întîlnirea mea la Universitatea din Bonn, cu un public numeros, alcătuit din studenţi, tineri absolvenţi ai Secţiei de Filologie romanică şi membri ai corpului didactic universitar. Am vorbit, timp de aproape o oră, despre studiile mele de acum şaizeci de ani la această universitate, cu W. Meyer-Lübke şi Leo Spitzer ca romanişti. De fapt, m-am referit mai tot timpul la aceşti doi romanişti ca profesori, ca cercetători şi ca oameni. Aprecierile mele elogioase au plăcut ascultătorilor, care vedeau în ele un omagiu, meritat, adus, direct, foştilor mei maeştri, şi indirect, dar foarte limpede, universităţii lor, care, de altfel, era ilustrată de multe personalităţi de valoare mondială şi în domeniul altor discipline ştiinţifice.

Ziua a treia a fost consacrată, în prima ei jumătate, vizitei Muzeului de antichităţi romane, aflat în cripta celebrului dom. Ştiam, firesc, că această regiune a Germaniei a fost cucerită de romani, care i-au acordat o mare atenţie, mai cu seamă din punct de vedere militar şi politic. Era o adevărată fortăreaţă, menită să împiedice încercările triburilor germanice de a pătrunde în Galia devenită romană încă din vremea lui Caesar. Şi totuşi am rămas surprins văzînd bogăţia mare păstrată din vremea aceea a atîtor statui, vase, sarcofage etc. Surpriza mea a fost şi mai mare, cînd am aflat că un fragment, redus ca dimensiuni, dintr-o şosea din

epoca romană s-a păstrat foarte bine pînă în zilele noastre. M-am plimbat, însoțit și condus de Mircea Zaciu, bun cunoscător al situației — a fost, cum am mai spus, lector la universitate — cîteva ore în zona respectivă a orașului, care, pentru a nu se deosebi prea mult de înfățișarea ei de acum două milenii, făcea impresia că nu are străzi propriu-zise, în sensul că edificiile, toate moderne, nu păreau a fi aliniate, ci plasate oarecum la întîmplare.

În rezumat, participarea mea la acest colocviu a fost, de fapt, o adevărată lecție științifică și umană.

Octombrie 1981

IORGU IORDAN
București, str. Sofia nr. 21

DOINA DAVID, *Limbă și cultură (Româna literară între 1880 și 1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat)*, Timișoara, Editura Facla, 1980, 267 p.

Ideea că, pe măsură ce ne îndepărtăm de epoca formării limbii literare și ne apropiem de ipostazele ei actuale, dificultățile cercetării s-ar diminua proporțional pare să fi dominat în așa măsură spiritele, încît istoria ei de după 1880 este nu numai lacunară, ci și redusă, atunci cînd e făcută, la esențializarea excesivă a unei realități vaste și complexe. Tocmai de aceea G. Ivănescu nu a încetat să insiste asupra necesității ca perioada cuprinsă între 1878 și 1918 să facă obiectul unui studiu amplu și temeinic [1], deziderat căruia lucrarea Doinei David promite a-i fi un excelent răspuns. Inedită din acest motiv, ea se înscrie în tradiția, mai veche, de a se realiza istoria limbii literare **pe epoci** [2], tradiție „corectată" apoi prin apariția unor opere prestigioase de sinteză [3].

Investigînd un interval situat între momentul constituirii normelor literare unitare și acela al acceptării lor în toate provinciile românești, autoarei îi revine meritul de a fi explicat contradicția dintre caracterul unitar al normelor și parțiala lor difuzare nu numai prin factori lingvistici și nici numai prin atașamentul la tradiții teoretice diferite, ci și prin cauze extralingvistice, **cultural-politice.** Motivat astfel, vom înțelege că titlul afirmă mai mult decît numai că între limbă și cultură se constată o reciprocă influență [4], surplusul de informație datorîndu-se restrîngerilor (spațio-temporale) indicate de subtitlu. O altă motivare trebuie căutată în aderarea Doinei David la teza (amplu argumentată de G. Ivănescu [5]) privind evoluția diferită a limbii literare (fapt de cultură, care evoluează prin imitație și prin determinism social)

[1] Cf. *Faza actuală a limbii române*, „Convorbiri literare", nr. 8, 30 aprilie 1972, p. 11, și *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 716.

[2] Așa cum au procedat P. V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al 19 lea*, ediția I, București, Tipografia „Munca", 1904; ediția a 2-a, București, Editura Casei Școalelor, 1926; G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948; Paula Diaconescu, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*. Partea I. *Probleme de normare a limbii literare moderne (1830—1880)*, București, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1974; Partea a II-a. *Evoluția stilului artistic în secolul al XIX-lea*, București, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1975.

[3] Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*. Vol. I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*. Ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1971; Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei R.S.R., 1975; idem, *Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1978; Ștefan Munteanu, Vasile D. Țâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, București, Editura didactică și pedagogică, 1978; o istorie a limbii literare este cuprinsă și în G. Ivănescu, *Istoria limbii române* (citată în nota 1), începînd cu capitolul V.

[4] Influență a cărei stabilitate este dovedită și de utilizarea aceluiași (sau aproximativ aceluiași) titlu, atît în lingvistica românească: Th. Capidan, *Limbă și cultură*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1943, cît și în cea străină: K. Vossler, *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Srachentgicklung*, Heidelberg, 1913, urmată de o nouă ediție, amplificată, *Frankreichs Kultur und Sprache. Geschichte der französischen Schriftsprache von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Heidelberg, 1929; Gerhard Rohlfs, *Lengua y Cultura. Estudios lingüísticos y folklóricos*. Anotaciones de Manuel Alvar, Madrid, Alcalá, 1966 (titlul culegerii fiind ales de autor după acela al unei comunicări ținute de Rohlfs în anul 1928 la Societatea lingviștilor germani: *Sprache und Kultur)*; exemplele străine sînt numeroase și ajung pînă în contemporaneitatea imediată: Mara Rosamond Haas, *Language, Culture and History: Essays*, Standford California, Standford Universsity Press, 1978 etc.

[5] În studiul *Storia delle parlate popolare e storia delle lingue letterarie*, în *Philologica*, II, Craiova, 1972, p. 14—16, și în *Istoria limbii române*, p. 14. Chestiunea este discutată și de A. Niculescu, *Cultura di elite e cultura popolare nell'occidentalizzazione romanza del rumeno moderno*, în *Atti del XIV Congresso internazionale di linguistica e filologia romanza*, vol. 2, Napoli/Amsterdam, 1976—1978, p. 283—290.

și a vorbirii populare (stare de natură, caracterizată prin creație și prin determinism de asemenea natural). Distincția aceasta mai motivează însă și adoptarea de către autoare a unei perspective **sociolingvistice**, datorită căreia poate întreține raporturi obiective cu faptele cercetate, surprinse în dinamismul lor real. Introducerea dimensiunii sociale în studiul limbii literare s-a făcut tot pe urmele lui G. Ivănescu, cel care a înțeles cauzalitatea socială a unor fenomene lingvistice. Un efect salutar al acestei atitudini este acela de a rectifica, cel puțin în parte (dar acolo unde era necesar), teza independenței totale a limbii față de straturile sociale și îndeosebi față de ipostazele sociale ale diverselor uzaje (profesionale, ceremoniale, colocviale, familiale etc.). Luarea în considerare a raportului dintre emițător și receptor imprimă cercetării adeseori caracter retoric (p. 93). Tot perspectiva sociolingvistică a determinat-o pe autoare să recurgă la procedeul „anchetării" unor persoane acum vîrstnice, care au trăit și în perioada investigată. La fel se explică și faptul că, pe lîngă apelul constant la texte lingvistice fundamentale, mai vechi [6], dar și recente [7], Doina David amintește (frecvent) și altele, datorate unor autori abscuri, de cele mai multe ori amatori în materie: A. Banciu, A. Bunea, S. Carpenișanu, P. Dragalina, G. Frollo, I. Lupaș, C. Negulescu, V. Onițiu, I. Rațiu, Gr. Silași, S. Stoica. Toți aceștia sînt citați cu deplină încredere, nu pentru că istoricul limbii literare nu ar avea ce să le reproșeze în privința atitudinilor și a aptitudinilor, ci pentru că li se recunoaște **autenticitatea** (aproape sociologică) de martori-participanți la evenimentele lingvistice.

Lucrarea în ansamblul ei ilustrează adevărul că normele și uzul au, din cauze multiple dar de fiecare dată evidențiate convingător, evoluții cîteodată divergente, alteori cu ritmuri inegale. Un loc aparte este rezervat **discutării atitudinilor teoretice**, în cadrul cărora sînt deosebite trei tendințe: racordarea la tradiția gîndirii lingvistice românești, sincronizarea cu teorii europene din epocă (Schleicher, Müller etc.) și anticiparea unor idei și teze din lingvistica noastră interbelică. Este relevat faptul că tradiția lingvistică apropiată, reprezentată de curentul popular, a determinat evoluția din ce în ce mai **unitară** a filologiei române moderne (p. 122). Raporturile cu această tradiție au fost determinate și de modul în care s-a rezolvat disputa dintre latinism și curentul popular: autoarea are dreptate să se refere la „înfrîngerea" latinismului, ghilimele indicînd nu atît caracterul aparent al înfrîngerii, cît mai ales pe cel incomplet; de altfel, la fel de bine s-ar putea vorbi și despre „victoria" celuilalt curent, căci, în fond, limba noastră literară **s-a unificat** conform dorințelor exprimate de reprezentanții curentului popular, dar a progresat după criterii latiniste [8]. Lucrarea dovedește că, în general, în perioada considerată se poate vorbi despre **un dezacord** între atitudinea teoretică și felul în care au evoluat normele limbii literare (cf. p. 136 și 252), că în jurul lui 1900 româna cultă mai prezenta oscilații (p. 137), datorate, pe de o parte, politicii de așteptare a deciziei timpului și, pe de altă parte, înțelegerii specifice a raportului dintre normă și uz. La fel de important ni se pare a fi și faptul că Doina David surprinde și existența unor atitudini teoretice specifice epocii, a căror frecvență le asigură statutul de veritabili **topoi lingvistici**: „etimologismul în marginile limbii", amintita „politică de așteptare a deciziei timpului" etc.

O trăsătură esențială a românei literare a fost, în intervalul la care se referă lucrarea, **deschiderea** ei spre limba populară (p. 78), determinată, printre altele, și de „purismul neologic" ce caracteriza vorbirea unor oameni de cultură din Transilvania și din Banat (p. 219). Atitudinea ezitantă (sau chiar rezervată) față de neologism coexistă la aceștia cu ceea ce s-ar putea numi **postlatinism**, alăturare numai aparent contradictorie, căci cauzele ambelor atitudini sînt identice. De altfel, tema **neologismului** a constituit una dintre cele mai dezbătute probleme ale epocii și importanța ei este reflectată adecvat în lucrare. Este semnificativ și faptul că acest larg interes pentru neologism se întîlnește cu preocuparea de a extinde și asupra acestui domeniu (îndeosebi cu privire la chestiuni de ortografiere și de adaptare) criteriul **eficienței comunicării**. Un alt domeniu pe care Doina David îl abordează cu pasiune este acela **al etimologiei multiple**, înțeleasă ca „principiu *general* de explicare a fenomenului lingvistic literar" (p. 8) și despre care se sugerează ideea că ar comporta diferențieri teritoriale (după grupul limbilor în cauză) și că ceea ce se relevă a fi o asemenea etimologie la nivelul limbii literare în ansamblu poate constitui o etimologie certă într-unul dintre dialectele acesteia. Nu este ocolită nici posibilitatea unei influențe convergente din partea modelelor externe și a „programului" raționalist și se insistă mereu asupra

---

[6] Semnate de T. Cipariu, B. P. Hasdeu, I. Heliade Rădulescu, G. Ibrăileanu, A. Lambrior, A. Tr. Laurian, T. Maiorescu, I. Manliu, I. C. Massim, A. Philippide etc.

[7] Dintre care sînt citate cu mare frecvență cele aparținînd lui I. Gheție, I. Iordan, G. Ivănescu, Șt. Munteanu, Flora Șuteu.

[8] Cf. capitolul *Condițiile determinante ale „înfrîngerii" curentului latinist*.

faptului că ideologia latinistă nu a fost stînjenită, ci, dimpotrivă, că a găsit teren fertil în condițiile „bilingvismului" (cf. p. 180, 219 etc.) ce ar fi caracterizat vorbirea românilor din Transilvania și din Banat[9].

Chestiunea neologismului este pusă, firesc, în legătură cu procesul de **integrare stilistică**, deci cu fenomenul lărgirii zonei comune a tuturor stilurilor (prin restrîngerea cîmpurilor specifice), proces întreținut de tendința limitării neologismelor (p. 199). De altfel, diferențierile stilistice ocupă un loc de seamă în lucrare, similar prin extinderea comentariilor cu deosebirea dintre uzajul literar și popular al limbii. Mai mult chiar, se dovedește că unificarea normelor s-a petrecut în mod specific în cadrul fiecărui stil, precum și că această specificitate a afectat pînă și variantele aceluiași stil (cf. de exemplu, discuția referitoare la unele aspecte ale stilului administrativ-juridic, p. 177). Nu este neglijat nici rolul stilului beletristic, a cărui influență asupra limbii literare în ansamblul ei este mai mare tocmai acum[10]. Perspectiva sociolingvistică operează și aici cu succes. Astfel, referindu-se la raportul dintre limbajul științific, de specialitate, și cel de popularizare, autoarea stabilește că acest raport are în epocă un caracter ambiguu, imprecis, datorită intenției clare de creștere progresivă a eficienței comunicării prin adecvarea la destinatar; ilustrarea este făcută, nu numai pentru stilul administrativ-juridic și pentru cel științific, dar și pentru unele scrieri de popularizare a științei[11] (cf. capitolul *Efectele „purismului neologic"*). De altfel, Doina David manifestă, ea însăși, grijă pentru adecvarea propriului mesaj la cititorii virtuali. Mai precis, ea îl protejează pe cititorul nespecialist (în știința limbii), căruia îi oferă o lectură cursivă, neîntreruptă de somptuozități terminologice și neaccidentată de lungi liste de exemple (pe care textul lingvistic s-ar fi părut că le pretinde), dar, în același timp, îl privilegiază pe specialistul cititor prin nenumăratele idei originale și fecunde despre limba noastră literară în general și, îndeosebi, despre ipostazele ei spațio-temporale asumate ca obiect de investigație, precum și prin sugestiile bogate, de a căror cunoaștere oricine își va propune să continue cercetarea va fi avantajat.

Septembrie 1981

CRIȘU DASCĂLU
Centrul de științe sociale
Timișoara, B-dul
V. Pârvan nr. 4

[9] Lipsește, deocamdată, un studiu care să prezinte în mod obiectiv evoluția, involuția și mai ales proporțiile „bilingvismului" în aceste provincii. Ținînd însă seamă de faptul că cea de-a doua limbă a fost impusă, aici, fie prin școală, fie prin armată, ar fi probabil mai oportun să se vorbească de **diglosie** (în sensul conferit termenului de Jean-Baptiste Marcellesi, *Bilinguisme, diglossie, hégémonie: problèmes et tâches*, „Langages", XV, Mars 1981, nr. 61, p. 5 ș.u.).

[10] Cf. în această privință opinia lui G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 715; „în perioada de după 1878, limba română literară nu prezintă o dezvoltare decît din punct de vedere lexical și artistic".

[11] Este plauzibil ca și stilul popularizant al unor poeți (Coșbuc, Goga) să materializeze aceleași tendințe.

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE LA REDACȚIE

„Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte". Seria IV, tomul II, 1979—1980 București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981, 244 p.

„Analele Universității din Craiova", Seria Științe filologice, Anul V, 1977, 150 p.; Anul VI, 1978, 172 p.; Anul VII, 1979, 179 p.

„Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași" (serie nouă). Secțiunea III: e. Lingvistică, Tomul XXIII, Anul 1977, 142 p.; Tomul XXIV, Anul 1978, 141 p.

„Buletinul Universității din Galați", Fascicula I, Științe sociale și umaniste, Anul II 1979, 96 p.

„Buletinul științific al Facultății de învățământ pedagogic", Pitești, 1980 — extras: Prof. univ. dr. Gabriel Țepelea, *Considerații și propuneri asupra eficienței predării limbilor străine*, 7 p.; extras: Prof. univ. dr. Gabriel Țepelea, Lect. univ. Ioan Niculiță, *Yves Auger (1893—1978) in memoriam*, 5 p.

„Școala Mehedințiului", IV—V, Inspectoratul școlar județean, Comitetul sindicatului învățământ, Casa corpului didactic Mehedinți, Drobeta Turnu-Severin, 1979, 230 p.

„Școala bîrlădeană", 1978, 1979, 1980. Comitetul Sindicatului Învățămînt. Municipiul Bîrlad, Județul Vaslui. Alcătuit și îngrijit de prof. Gruia Novac, 82 p., 70 p., 84 p.

„Răsunetul", periodic editat de Comitetul UTC al Grupului școlar „Andrei Mureșanu"-Dej, Anul IV, nr. 1—2 (6—7), iunie 1980, 16 p.

„Studii". Supliment științific al periodicului „Răsunetul" editat de Comitetul UTC al Liceului „Andrei Mureșanu" II, 1980, 176 p.

Studii de limbă, literatură și folclor, vol. II, III, IV, Societatea de științe filologice din RSR, Filiala Reșița, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Caraș-Severin, Reșița, 1971, 1976, 1978, 356 p., 348 p., 512 p.

I. T. Stan, *Fonetica experimentală*, Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, Facultatea de filologie, 1978, 179 p.

Documente și însemnări românești din sec. XVI. Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman Moraru. Introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979, 500 p.

Andrei Mișan, *Aspectualitatea verbală în rusă și română*. Rezumatul tezei de doctorat. Conducător științific prof. univ. dr. doc. Ioan Pătruț, Cluj-Napoca, 1978, 31 p.

Istoria literaturii române. Studii. Coordonator științific: Zoe Dumitrescu Bușulenga, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979, 323 p.

Octavian C. Tăslăuanu. Volum comemorativ. Prefață de prof. dr. Vasile Netea. Cuvînt către cititor: prof. Nicolae Bucur. Cronologia — prof. Ilie Șandru, Comitetul pentru cultură și educație socialistă Harghita, Miercurea-Ciuc, 1978, 160 p.

Gheorghe Doca, *Analyse psycholinguistique des erreurs faites lors de l'apprentissage d'une langue étrangère*, Editura Academiei Române — Université de la Sorbonne nouvelle — Publications de la Sorbonne, 1980, 250 p.

„Studi italiani di linguistica teorica ed applicata", Anno III, 1974: numero 1—2, 3, Anno VI, 1977: numero 1—2, Università degli studi di Bologna, Centro Interfacoltà di Linguistica Teorica e Applicata.

„Nueva revista de filología hispánica", tomo XXVI, 1977, núm. 2, El Colegio de México, 555 p.

„Lenguaje y ciencias". Universidad Nacional de Trujillo, Publicación Trimestral del Departamento de Idiomas y Lingüística, Vol. 19, nº 3; Vol. 20, nº 2; Vol. 20, nº 3, Trujillo — Peru, 1979 — 1980.

„Orbis". Bulletin international de Documentation linguistique. Tome XXVIII, N° 1, 1979. Centre international de Dialectologie Générale de l'Université Catholique Néerlandaise de Louvain.

„The Linguistic Reporter", Vol. 21, November 1978, Vol. 22, June 1980, Vol. 23, June 1981, Published by the Center for Applied Linguistics, Arlington, Virginia.

„Language Teaching & Linguistics". Abstracts, vol. 11, no. 4, October 1978, Cambridge University Press.

„Kurier der Bochumer Gesellschaft für Rumänische Sprache und Literatur" 11. Curierul. Studienverlag Dr. N. Brockmeyer, Bochum, 1979.

„Anales de la Universidad de Murcia". Filosofia y letras, volumen XXXVI, nums. 1—2, curso 1977—78 (edicion 1979).

„Muttersprache". Zeitschrift zur Pflege und Erforschung der deutschen Sprache, 5—6, 90. Jahrgang — 1980, 1. 91. Jahrgang — 1981. Gesellschaft für deutsche Sprache. Wiesbaden.

„Der Sprachdienst". Herausgegeben im Auftrag der Gesellschaft für Deutsche Sprache (Wiesbaden) von Otto Nüssler. 24. Jahrgang, Juni 1980, Heft 6.

„Съпоставително езикознание". Сопоставительное языкознание. Contrastive Linguistics 3/80, 4/80, Софийски университет „Климент Охридски", Sofia.

Dicziunari Rumantsch Grischun, publichà da la Società Retorumantscha, 84./85. Faschicul, *Furiar — Fuzalina*, 87. Faschicul, *General I — Giaischliada*, 89. Faschicul, *Giaschair—Giò*, 90. Faschicul, *Giò—Giuc II*, Winterthur, Stamparia Winterthur S. A., 1978—1979—1980.

„Historiographia Linguistica", Off print volume V, no. 1/2 (1978): Helmuth Frisch, Die Anfänge der Rumänischen Sprachwissenschaft, Amsterdam, John Benjamins B. V. Publisher.

„Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science" IV. Current Issues in Linguistic Theory. Volume 12. Theoretical Issues in Contrastive Linguistics edited by Jacek Fisiak. Amsterdam/John Benjamins B. V., 1980.

Cahiers d'etudes roumaines 2, *Grammaire explicative de la langue roumaine* (1ère partie). Exercices d'application. Université de la Sorbonne nouvelle, 146 p.

Bibliographie linguistique de l'année 1975 et complément des années précédentes, „Spectrum", Utrecht-Anvers, 1976, 746 p.

Marinella Lörinczi Angioni, *Glottodidattica del romeno per testi esemplari*, Università degli studi di Cagliari, 1977, 210 p.

Alphonse Juilland, *Transformational and Structural Morphology*. In Defense of Structuralism. About two Rival Approaches to the Rumanian Verb System, Stanford French and Italian Studies 5, Anma Libri et Co., 1978, 77 p.

Hundert Jahre Unabhängigkeit Rumäniens 1877—1977, Verlag Lassleben. Regensburg, 1978, 40 p.

Uwe Multhaup, *Einführung in die Fachdidaktik Englisch*, „Uni-Taschenbücher 938", Quelle & Meyer, Heidelberg, 1979, 160 p.

Helmut Heuer, Grundwissen der englischen Fachdidaktik, „Uni-Taschenbücher 937", Quelle & Meyer, Heidelberg, 1979, 212 p.

Социолингвистика в румынии (1965—1975), Академия Наук СССР, Институт Научной информации по общественным наукам, Москва, 1977, 47 p.

Контрибуций ла студиеря лимбий ши литературий молдовенешть, Министерул ынвэцэмынтулуй публик ал РСС Молдовенешть, Кишинэу „Штиинца", 1979, 151 p.

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea şi predarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală şi consultaţii.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile în 2 exemplare, dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date în text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul Consiliului de conducere cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 4 (patru) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79 717 Bucureşti, Calea Victoriei nr. 125, Sectorul 1

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Sub redacția : acad. Iorgu Iordan, **Istoria științelor în România. Lingvistica**, 1975, 166 p., 7,50 lei.

* * * **Istoria științelor în România : Etnologia** de Romulus Vulcănescu ; **Folcloristica** de Gh. Vrabie, 1975, 184 p., 8 lei.

ION GHEȚIE, **Baza dialectală a românei literare**, 1975, 655 p., 48 lei.

Sub redacția : Solomon Marcus, **Semiotica folclorului. Abordare lingvistică-matematică**, 1975, 268 p., 13,50 lei.

Sub redacția : acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur, acad. I. Coteanu, **Dicționarul limbii române (DLR)**, tomul IX, litera **R**, 1975, 642 p., 91 lei.

ANCA GIURESCU, **Les mots composés dans les langues romanes**, 1975, 172 p., 9,75 lei.

* * * **Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)**, 1975, 1052 p., 150 lei.

* * * Coresi, **Psaltirea slavo-română, 1577**, 1976, 780 p., 52 lei.

FLORA ȘUTEU, **Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești**, 1976, 244 p., 11 lei.

* * * **Manuscrisul de la Ieud.** Test stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de Mirela Teodorescu și Ion Gheție, 1977, 208 p., 18 lei.

Sub redacția : acad. Al. Graur și Mioara Avram, **Formarea cuvintelor în limba română**, vol. II, **Prefixele**, 1978, 385 p., 25 lei.

H. MIHĂESCU, **La langue latine dans le sud-est de l'Europe**, coeditare cu Société d'édition „Les belles lettres" — Franța, 1978, 401 p., 32 lei.

MIHAI MORARU și CĂTĂLINA VELCULESCU, **Bibliografia analitică a literaturii române vechi**, vol. I, **Cărțile populare laice**, partea I, 1976, 242 p., 19 lei ; partea a II-a, 1978, 327 p., 26 lei.

FL. MARCU și C. MANECA, **Dicționar de neologisme**, ed. a III-a, 1978, 1168 p., 116 lei.

Sub redacția : acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur și acad. I. Coteanu, **Dicționarul limbii române (DLR)**, tomul XI, partea I, litera **Ș**, 1978, 272 p., 40 lei.

ZAMFIRA MIHAIL, **Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană**, 1978, 255 p. + 16 pl. + 1 hartă, 20 lei.

* * * **Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea.** Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru. Introducere de Alexandru Mareș, 1979, 500 p., 41 lei.

Sub redacția : acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur și acad. I. Coteanu, **Dicționarul limbii române (DLR)**, tomul VIII, partea a IV-a, litera **P, Pogrijenie-presimțire**, 1980, 293 p., 50 lei.

Sub redacția : Petru Neiescu, **Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat**, I, de Eugen Beltechi, Ion Faiciuc și Nicolae Mocanu, 1980, XXII p. + 154 hărți și 9 pl., 184 lei.

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia**, IV, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, 1980, X p. + 254 hărți și 39 pl., 238 lei.

LR, Anul XXXI, nr. 1, București, p. 1—108, 1982

I. P. Informația — c. 1709

42 200

Lei 6.

I 8256

LIMBA ROMÂNĂ

2

ANUL XXXI
1982
martie — aprilie

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

1996

0 IUL. 2005

CONSILIUL DE CONDUCERE

Acad. *IORGU IORDAN* — *redactor-şef*
FLORA ŞUTEU — *redactor-şef adjunct*
MIOARA AVRAM
GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE — *membru al Colegiului de redacţie*
VALERIA GUŢU ROMALO
THEODOR HRISTEA
CONSTANTIN JALBĂ — *membru al Colegiului de redacţie*
MARIUS SALA
LAURA VASILIU — *secretar responsabil de redacţie*

Apare de 6 ori pe an

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentele dv.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, agenţiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, DEPARTAMENTUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P. O. BOX 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei „Limba română".

La revue „Limba română" paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de 36 $.

Toutes commandes de l'étranger pour les travaux parus aux Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie seront adressées à :

ILEXIM, DEPARTAMENTUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P. O. BOX 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Adresa redacţiei :
Str. Spiru Haret nr. 12
79638 Bucureşti, Sectorul 1
Telefon : 33.34.40, int. 265

EDITURA ACADEMIEI R.S.R.
Calea Victoriei nr. 125
79717 Bucureşti, Sectorul 1
Telefon : 50.76.80

I 8256.
BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU
-- DEC. 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXXI 1982 Nr. 2
martie – aprilie

SUMAR

2022

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

PAULA DIACONESCU, Gramatica tradiţională. Recitire 111
IOAN N. BÎTEA şi DANA BÎTEA, Observaţii asupra lui *sau* apozitiv . . . 117
E. CONTRAŞ, Completări şi îndreptări la DLR, litera *M*. III 127
ANDREI AVRAM, Note etimologice 137

LIMBĂ LITERARĂ ŞI STILISTICĂ

G. I. TOHĂNEANU, Statutul prozodic al negaţiilor 143
ION ŞTEFAN, Interpretarea poeziei *Mi-aştept amurgul* de Lucian Blaga . . . 155
VASILE DIACON, Aspecte ale lexicului neologic la Eufrosin Poteca. Reminiscenţe italiene 161

ONOMASTICĂ

EMILIAN N. BUREŢEA, Sufixe diminutivale cu valoare posesivă în toponimia din nordul judeţului Vîlcea 173

NOTE ŞI COMENTARII

ION GHEŢIE, A existat un izvor latin al psaltirilor româneşti din secolul al XVI-lea? 181
ION POPESCU, În legătură cu definiţia pronumelui de întărire 187

RECENZII

SAMUIL MICU, GHEORGHE ŞINCAI, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780; Gheorghe Şincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Buda, 1805. Studiu introductiv, traducerea textelor şi note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, 1980 *(Gh. Trandafir)* 191
ILIE DAN, *Toponimie şi continuitate în Moldova de Nord*, Iaşi, Editura Junimea, 1980 *(Petru Tomegea)*. 195

LR, Anul XXXI, nr. 2, p. 109 – 196, Bucureşti, 1982

34064.

GRAMATICA TRADIŢIONALĂ. RECITIRE

DE

PAULA DIACONESCU

În cele ce urmează, considerăm **gramatica**, fie în sensul ei restrictiv : morfologie şi sintaxă, fie în accepţia ei largă (veche şi actuală) : totalitate a descrierii unei limbi. În acest din urmă context, **gramatică** este sinonim cu **lingvistică** [1].

Într-o veche tradiţie, ca şi în cea mai recentă direcţie lingvistică, obiectul gramaticii este limba ca entitate, dar şi ca act de comunicare prin care subiecţii vorbitori produc propoziţii (enunţuri).

Cea mai scurtă formă de comunicare este propoziţia, caracterizată printr-un act de predicaţie. Studiind limba ca formă (funcţională) [2] sau ca act, lingvistica (gramatica) tradiţională îşi delimitează obiectul la **nivelul frazei**. Domeniile ei de cercetare se întind de la cele aplicate mijloacelor materiale de expresie (pronunţare, scriere) pînă la cele de construcţie şi semnificaţie : **fonetică** (fonologie), **gramatică (morfologie, sintaxă), lexicologie** şi **semantică.**

Dintre funcţiile comunicative, funcţia **referenţială** — înţeleasă ca funcţie **semantică**, atribuită cuvintelor sau formelor de ordin morfologic ale acestora, şi ca funcţie **sintactică** (părţi de propoziţie, categorii de propoziţii) a construcţiilor care exprimă raporturi între idei în cadrul propoziţiei sau al frazei — constituie obiectul de bază al lingvisticii (gramaticii) tradiţionale. De exemplu, enunţul *Cînd vine primăvara, în grădini înfloresc zarzării* actualizează forme, funcţii, construcţii şi relaţii care pot fi analizate şi interpretate la diverse nivele : **frază** (categorii de propoziţii şi relaţiile dintre ele), **propoziţie** (părţi de propoziţie şi relaţiile dintre ele), **cuvînt** (ca parte de vorbire cu structuri şi valori morfologice specifice; ca unitate lexico-semantică cu structură fonetică specifică). La diversele lui nivele, enunţul este astfel descris (analizat) sub aspectul **expresiei (materiale** sau **relaţionale)** şi interpretat sub aspect **semantic**.

Gramatica tradiţională este azi surprinzător de modernă cel puţin prin cinci aspecte ale ei, pe care le ilustrează concludent *Gramatica limbii române*, I—II, Bucureşti, Editura Academiei, 1963. Le consemnăm şi le comentăm pe rînd.

A. Gramatica menţionată oferă nu numai inventarul de forme funcţionale ale **enunţurilor** (propoziţii, fraze), **dar**, în sens modern, de asemenea formele şi modurile de **enunţare**, ca act de producere sau reproducere a comunicării de către vorbitor : **vorbire directă** (concretizată social

---

[1] Vezi, de exemplu, Pierre Guiraud, *La grammaire*, Paris, 1961, p. 5—7.

[2] Funcţia comunicativă a limbajului actualizează mai multe funcţii *(referenţială, emotivă, apelativă* etc.) în raport cu factorii constitutivi ai unui act concret de comunicare (K. Bühler, R. Jakobson). Vezi, la autorul din urmă, *Linguistics and Poetics*, în *Style in Language*, edited by Thomas A. Sebeok, Cambridge, Massachusetts, 1960, p. 350.

sub formă de discuţie, dialog), **vorbire indirectă**, **vorbire directă legată**, **vorbire indirectă liberă** (*op. cit.*, II, p. 342—355).

B. Gramatica tradiţională a depăşit de mult simpla descriere a fenomenelor de **recţiune** (acord, regim), precizînd minuţios funcţiile pe care cuvintele (respectiv propoziţiile) le au în propoziţie (respectiv în frază) şi raporturile dintre ele. Evident, totodată s-au indicat mijloacele lingvistice de actualizare a relaţiilor sintactice. Lărgind astfel sfera analizei, gramatica tradiţională evidenţiază legătura dintre limbă şi gîndire. S-a constituit ca un **tip special de gramatică funcţională**, atîta vreme cît precizează modul în care unităţile propoziţiei sau frazei se leagă (se determină) pentru a realiza înţelesul total al unui enunţ. Ea depăşeşte o gramatică mai nouă de **tip distribuţional**, fiind interesată nu numai şi în primul rînd de combinaţii, de înlănţuiri formale ale unităţilor ei, ci şi de legăturile dintre concepte, dintre idei, acestea fiind parte integrantă a funcţionării limbajului. În cadrul ei, gramatica tradiţională oferă inventarul de virtualităţi (forme, funcţii, construcţii şi relaţii gramaticale) ale unui enunţ propoziţional (**locuţiune** — în terminologia teoriei actelor de limbaj) realizabil prin acte (**locuţionare**) de vorbire; propune aşadar unui vorbitor **o opţiune** în efectuarea unui act concret de comunicare lingvistică.

C. În gramatica tradiţională propoziţia nu este însă numai o structură lingvistică pe baza raporturilor dintre cuvintele care o alcătuiesc ca unităţi funcţionale (subiect, predicat etc.); nu este deci considerată rezultatul exclusiv al unui act locuţionar. În Gramatica Academiei, propoziţia este analizată, mai mult sau mai puţin sistematic, şi ca formă gramaticală a unei modalităţi de enunţare cu privire la interpretarea conţinutului ei. Astfel, se înregistrează diferite posibilităţi (gramaticale şi lexicale) de marcare în enunţ a unei atitudini (încredere, neîncredere, bănuială, rezervă, îndoială) pe care o poate avea vorbitorul (povestitorul) faţă de conţinutul unei comunicări reproduse (*op. cit.*, II, p. 351—352). Deci comunicarea reprodusă nu este analizată numai ca propoziţie prin care se realizează un act de predicaţie, adică de raportare a conţinutului ei la realitatea obiectivă; conţinutul propoziţiei este privit şi prin raportare la un factor **subiectiv** (atitudinea vorbitorului) în condiţii determinate ale înfăptuirii unui act propoziţional. În aceeaşi gramatică, clasificarea propoziţiilor după scopul comunicării în propoziţii **enunţiative** şi **interogative** (II, p. 8; p. 19 şi urm.) sau clasificarea lor după modalitate (**optative**, **dubitative**, **potenţiale**, **imperative**) dezvoltă cunoaşterea propoziţiei după criterii de producere diferite de acelea ale producerii structurii ei. Asemenea analize găsesc o confirmare în lingvistica modernă fundată pe **teoria filozofică** a **actelor de vorbire** (J. L. Austin, *How to do things with words*, Oxford University Press, 1962; J. R. Searle, *Speech acts: an essay in the philosophy of language*, Cambridge University Press, 1969. Vezi şi lucrările acestui autor publicate ulterior, în 1975 şi 1976). Potrivit acestei teorii, în înfăptuirea unei propoziţii, vorbitorul poate realiza acte la diferite alte nivele decît cel locuţionar. Unul dintre acestea este nivelul **actelor ilocuţionare**, de obicei conţinînd ideea de intenţie a subiectului vorbitor: actul de a enunţa (aserta), a informa sau de a pune întrebări, a cere informaţii; actul de a da ordine, îndemnuri, sfaturi; actul de a face promisiuni, concesii; actul de a ameninţa, de a ruga, a cere, a implora, a dori, a refuza; actul de a defini, argumenta etc.

D. Vorbitorul este **implicat** (și **exprimat**) într-un act de vorbire nu numai prin înfăptuirea unor promisiuni, concesii, refuzuri etc. Actele sale verbale aparțin unei ordini **logice (intelectuale)**, **morale**, **voliționale** sau **afective**. Această netă distincție cunoscută în planul cercetării ar putea fi marcată în oricare gramatică, atunci cînd ea referă actele de vorbire (și structura lor lingvistică prin care se realizează) la producătorul, emițătorul (vorbitor sau scriitor) lor. Gramatica nu trebuie sărăcită prin refuzul unor fenomene lingvistice expresive cu valoare afectivă. Cu atît mai mult cu cît exemplele sînt triate din scriitori care dau la iveală „imitații de acte de vorbire ca și cum ele ar fi înfăptuite de cineva" (R. Ohmann[3]). O gramatică completă trebuie să înregistreze sistematic marca lingvistică a oricăror fenomene ce privesc relația dintre comunicare și vorbitorul care o realizează în condiții determinate. Fără să-și integreze total și sistematic **stilistica afectivă** a limbii române — așa cum a fost ea concepută de Iorgu Iordan — *Gramatica limbii române* (ed. Acad.) se intersectează cu ea. Astfel, se identifică **mijloacele expresive pentru redarea superlativului** (*op. cit.*, I, p. 131), se tratează **propozițiile enunțiative afective**, în construcția cărora un rol important îl joacă ordinea cuvintelor, anumite cuvinte introductive și construcții, accentul propoziției, intonația (*op. cit.*, II, p. 32—36), **propozițiile interogative afective**, cu intonație interogativă exclamativă (*op. cit.*, II, p. 41); se consemnează **mijloacele afective de redare a negației** (*op. cit.*, II, p. 59), **caracterul afectiv al elipsei** (*op. cit.*, II, p. 401), **valoarea afectivă a repetiției** (*op. cit.*, II, p. 414) etc.

E. Chiar din cele exprimate pînă aici, reiese că, în gramatica tradițională, studiul aspectului sintactic al cuvintelor la nivelul propoziției sau al propozițiilor la nivelul frazei este complex. În cele ce urmează, ne limităm referința la natura relațiilor dintre cuvinte, respectiv dintre propoziții. Le reducem la șase clase: **a. relații de ordin logico-semantic** (coordonare: de ex. părți de propoziție sau propoziții disjunctive; subordonare: de ex. complement circumstanțial de cauză sau propoziție subordonată circumstanțială de cauză); **b. relații de ordin temporal și spațial** (relații de vecinătate contextuală; ordinea cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază; inversiuni, permutări, dislocări prin cuvinte sau construcții incidente); **c. relații de modificări formale ale cuvintelor** (acord, regim gramatical); **d. relații de corespondență între propozițiile subordonate și părțile de propoziție**; **e. relații de asemănare** (sintactică sau lexical-semantică) prin reluare sau anticipare (de exemplu reluarea sau anticiparea complementului direct printr-un pronume neaccentuat; verbe intranzitive cu complement direct intern; aspectele formale ale repetiției; tautologia); **f.** întreruperea și modificarea unei construcții în cadrul aceleiași unități sintactice (anacolutul).

Așadar, gramatica tradițională a limbii române, gramatică de tip funcțional, în forma ei superioară oferită de Gramatica Academiei, este o gramatică modernă și actuală. Verificată în timp, ea este singurul tip de gramatică ce poate constitui baza în predarea și însușirea structurii gramaticale a limbii la toate nivelele de învățămînt.

---

[3] *Literatura ca act*, în *Poetica americană — Orientări actuale*. Studii critice, antologie, note și bibliografie de Mircea Borcilă și Richard McLain, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 204.

Întemeiată pe o concepție de veche tradiție a legăturii dintre limbă și gîndire (limba exprimă gîndirea), gramatica la care ne-am referit reliefează prin excelență raportul dintre gramatică și logică, una din problemele fundamentale în diverse tipuri de **analiză propozițională** din lingvistica actuală. Această concepție explicită a gramaticii este asociată în descrierea concretă a unor structuri gramaticale cu concepția limbii ca act de comunicare implicînd pe vorbitorul care-l produce. Prin aceasta, gramatica tradițională a limbii române se apropie de o descriere lingvistică actuală care se bazează pe teoria filozofică a actelor de vorbire (Austin, 1962; Searle, 1969). Gramatică de tip funcțional, gramatica tradițională se deschide larg unor principii, concepte, metode și proceduri ale lingvisticii structurale. Am confruntat-o numai cu cîteva dintre direcțiile moderne (post-saussuriene) care pot oferi soluții în rezolvarea unor dificultăți (de ex. definiții, clasificări morfologice, distincții clare între structuri lingvistice locuționare și ilocuționare). Ar fi regretabil să fie respinse numai pentru motivul că vin din afara ei. De fapt s-au acceptat (explicit sau implicit) mai ales principii și proceduri ale lingvisticii structurale care au fost folosite în cercetarea românească pentru descrierea structurii morfologice a cuvintelor, pentru clasificarea cuvintelor (substantiv, adjectiv) în tipuri și clase flexionare, cu rezultate dintre cele mai bune pentru cunoașterea structurii gramaticale a limbii române. (Vezi, de exemplu, **Sinteze de limba română**, București, Editura didactică și pedagogică, 1981: cap. *Introducere în morfologie*, de Georgeta Ciompec; *Părțile de vorbire flexibile*, de Grigore Brâncuș). În același volum se ilustrează aplicarea, de această dată cu evidentă necesitate, a unor reguli de transformare pentru reducerea unor ambiguități sintactice, distingîndu-se între complementul de agent, indirect sau de cauză (cap. *Complementul de agent și propoziția completivă de agent*, de Ion Diaconescu). Tot acolo, capitolele: *Fonetică și fonologie*, de Theodor Hristea; *Probleme de ortografie* (*Introducere în studiul ortografiei*, de Flora Șuteu; *Principiile ortografiei românești actuale*, de Theodor Hristea) sînt cu rigoare redactate, respectîndu-se principii ale lingvisticii moderne (de exemplu se operează distincția dintre sunet și fonem, unitate fonetică funcțională). Aceste ilustrări dovedesc, deci, că o gramatică tradițională de tip funcțional poate încorpora în mod adecvat principii, concepte, metode, proceduri ale unor gramatici mai mult sau mai puțin recente, întemeiate pe o teorie sau alta a limbii.

În Gramatica Academiei, descrierea structurii gramaticale a limbii române sub cele mai variate aspecte ale ei oferă elemente principale care o caracterizează: bogăția flexiunii, în special a flexiunii verbale; varietatea mijloacelor de realizare a flexiunii, printre care mai ales alternanțele fonetice îi marchează specificul; varietatea formelor, pozițiilor și funcțiilor articolului; libertatea topicii; fenomenul reluării sau anticipării complementului direct și indirect prin forme neaccentuate ale pronumelui personal etc. (vezi Gramatica Academiei, II, p. 505). Potrivit concepției pe care se fundează, această gramatică reliefează în primul rînd structuri logico-gramaticale care specifică lingvistic un conținut cognitiv al limbii române. Ea subliniază însă adeseori acele conținuturi de care se leagă altele posibile; astfel, include variate funcții ale comunicării: **referențială, emotivă, apelativă, conativă** sau **directivă** (poate provoca

o acțiune sau o reacție la auditor, către care este orientată comunicarea), **fatică**. Se poate aprecia că cea mai completă gramatică a limbii române oferă unui vorbitor posibilități numeroase de opțiune a unor structuri logico-gramaticale și indică posibile adecvări ale vorbirii în funcție de factorii necesari în înfăptuirea unei comunicări. (Pentru acești factori, vezi modelul comunicării propus de R. Jakobson, 1960.)

Din această prezentare se poate desprinde și o concluzie de ordin terminologic. Dacă tradiționalul se dovedește adeseori a fi și modern, nu este nevoie atunci de ornarea lui cu termeni noi, echivalenți ai altora de mult stabiliți și înțeleși, sau cu termeni foarte recenți, de multe ori imprecizi, care conduc la încălcarea proprietății și clarității. Nu este necesară nici înflorirea tradiționalului cu unele greoaie și inutile proceduri moderne. Putem constata ușor că adeseori, în cercetarea lingvistică (sau literară) actuală, nu principiile, conceptele, metodele, ci terminologiile sînt mai ales derutante, și nu numai pentru un nespecialist. În cercetare, cu atît mai mult în predare, un termen înțeles valorează mai mult chiar decît un termen exact, dar al cărui sens cei cărora te adresezi nu-l sesizează. Așadar, în unele situații, neînțelegerea poate anula unui termen tehnic valoarea lui de expresie proprie pentru un concept. De aici, o primă cerință pentru învățămînt : excesul terminologic nu are ce căuta în manuale.

Noiembrie 1981

Facultatea de limba și literatura română
București, str. Edgar Quinet nr. 5—7

OBSERVAȚII ASUPRA LUI *SAU* APOZITIV

DE

IOAN N. BÎTEA și DANA BÎTEA

1.1. Dintre cele trei întrebuințări principale ale conjuncției *sau* în limba română contemporană delimitate de lexicografi — și anume, *sau* disjunctiv, *sau* copulativ și, respectiv, *sau* așa-zis explicativ [1] —, gramaticienii și-au îndreptat atenția în exclusivitate asupra primelor două, ignorînd-o complet pe cea de-a treia [2].

În această lucrare ne-am propus să demonstrăm că așa-zisul *sau* explicativ — pe care îl vom numi *sau* apozitiv (deoarece el precedă o apoziție, și nicidecum o explicație propriu-zisă) [3] — există și nu poate fi confundat nici cu *sau* disjunctiv, nici cu *sau* copulativ. Am urmărit în acest scop să prezentăm pe scurt caracteristicile definitorii ale lui *sau* apozitiv și totodată să evidențiem specificul raportului apozitiv metalingvistic ca tip distinct de coordonare.

1.2. Trebuie să precizăm din capul locului că această lucrare nu vrea să fie decît o simplă introducere în studiul lui *sau* apozitiv și că ne-am mulțumit să propunem o analiză realizată de pe pozițiile gramaticii structuraliste, considerînd că este încă prea devreme să fie discutate problemele (deosebit de interesante, dealtfel) pe care le pune abordarea acestei conjuncții în cadrul gramaticii transformaționale.

2.1. Raportul apozitiv conceput ca suport sintactic al reformulării redundante cu justificare retorică [4] are două variante distincte [5], pe care le denumim — după funcția jakobsoniană pe care o ilustrează — RAPORTUL APOZITIV POETIC și respectiv RAPORTUL APOZITIV METALINGVISTIC.

RAPORTUL APOZITIV POETIC [6] vizează scoaterea în relief a unui referent dat [7], fie prin plasarea apoziției într-o poziție în care iese în

---

[1] Vezi, de exemplu, *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. al IV-lea, București, Editura Academiei, 1958, p. 17, și *Dicționarul explicativ al limbii române — DEX*, București, Editura Academiei, 1975, p. 828.

[2] Aceasta este menționată numai de I. Oiță în *Despre propozițiile explicative*, în LR, X, 1961, nr. 5, p. 455, și Barbu B. Berceanu în *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, Editura științifică, 1971, p. 231, 233. Ion Mușiu susține că *sau* figurează uneori între „cuvinte care sînt într-o oarecare măsură sinonime". *Probleme ale coordonării în limba română*, Teză de doctorat, Universitatea din Timișoara, Facultatea de filologie, [1973], p. 295—296.

[3] Ceea ce numim apoziție metalingvistică nu constituie **o explicație**, ci mai degrabă unul din termenii unei definiții.

[4] Fiecare variantă a raportului apozitiv exemplifică o serie de figuri retorice, cum ar fi **antifraza, antipalaga, epanoda, expoliția** (raportul apozitiv poetic), **anafora, antonomaza, chiasmul, metafora, metonomaza** (raportul apozitiv metalingvistic).

[5] Cf. Ioan N. Bîtea, *An attempt at defining apposition in modern English*, în RRL, XXII, 1977, nr. 4, unde se susține existența a trei variante ale raportului apozitiv.

[6] Pentru o prezentare detaliată a tipurilor raportului apozitiv poetic, vezi Bîtea, *art. cit.*, p. 468—474.

[7] Pentru definiția noțiunii de **referent** și o prezentare a problemelor ridicate de **referință**, vezi, de pildă, Mariana Tuțescu, *Précis de sémantique française*, Deuxième édition revue et augmentée, București, Editura didactică și pedagogică, [1979], p. 44—48.

evidenţă, fie prin intermediul gradaţiei, şi prezintă patru tipuri principale, care — după felul relaţiei semantice pe care o actualizează — ar putea fi numite OSTENSIV, ENUMERATIV, DEZVOLTANT şi, respectiv, INTENSIFICATOR, şi sînt exemplificate în enunţurile (1) — (4):

(1) Erasm — acest nume reprezenta însuşi idealul înţelepciunii... (I : 78)
(2) Vom reduce, aşadar, proprietăţile dominante ale cuvîntului la două calităţi : sens logic şi valoare fonetică de sugestie. (II : 29)
(3) ... în gîndirea europeană îşi face loc un nou concept : cel supranaţional. (I : 24)
(4) Artistul îşi scrie opera în momente de mare tensiune, am spune în febră, într-un răstimp foarte scurt... (II : 117)

de construcţiile *Erasm — acest nume*; *la două calităţi : sens logic şi valoare fonetică de sugestie*; *un nou concept : cel supranaţional* şi, respectiv, *în momente de mare tensiune, am spune în febră.*

RAPORTUL APOZITIV METALINGVISTIC [8] (prescurtat, raportul M-apozitiv) realizează ceea ce Roman Jakobson numeşte „o interpretare a semnelor verbale prin intermediul altor semne verbale" [9] şi este ilustrat de construcţiile care actualizează următoarea schemă de suprafaţă [10]:

$$(5)\ X - Pu_1^a - \left(\left\{\begin{matrix}\text{ADICĂ}\\ \text{DECI}\\ .....\end{matrix}\right\}\right) - \left(Pu_2^a - \left\{\begin{matrix}\text{ALTFEL SPUS}\\ \text{(AŞA) CUM.....}\\ \text{CU ALTE CUVINTE}\\ .....\end{matrix}\right\} - Pu_2^b\right) -$$

$$Y - \left(Pu_2^c - \left\{\begin{matrix}\text{CUM.....}\\ \text{DUPĂ....}\end{matrix}\right\}\right) - Pu_1^b$$

unde Pu_1 → {punct, semnul întrebării, semnul exclamării, punct şi virgulă, două puncte, virgulă, linie de pauză, paranteză, puncte de suspensie}, Pu_2 → {două puncte, virgulă, linie de pauză, paranteză}, *a*, *b*, *c* sînt indici de ordine, iar *X* şi *Y* (pe care îi vom numi APOZIŢIE METALINGVISTICĂ, sau, prescurtat, M-apoziţie, şi, respectiv, CORELATIVUL M-APOZIŢIEI) îndeplinesc următoarele condiţii: (i) sînt alcătuiţi din constituenţi care aparţin fie vocabularului uneia şi aceleiaşi limbi, fie vocabularelor unor limbi diferite [11]; (ii) sînt cuvinte, sintagme, propoziţii, fraze sau grupuri de fraze, fără să fie în mod necesar constituenţi de acelaşi rang; (iii) sînt constituenţi imediaţi de acelaşi nivel ai unuia şi aceluiaşi constituent superior (altfel spus, apar „pe acelaşi plan", nici unul

[8] Pentru o prezentare detaliată a raportului apozitiv metalingvistic, vezi Bîtea, *art. cit.*, p. 456—467.

[9] Roman Jakobson, *Selected Writings*, vol. II : *Word and Language*, The Hague, Mouton, 1964, p. 261.

[10] Această schemă — care constituie subiectul unei lucrări aflate încă în manuscris — este valabilă şi pentru cazul în care construcţia M-apozitivă conţine mai mult de doi constituenţi coreferenţiali. Am preferat schema (5) deoarece este mai scurtă şi mai simplă.

[11] Cf. Vasile Hodiş, *Echivalenţa semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv. II*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 287, şi *Natura sintactică a relaţiei apozitive. I. Coordonarea şi relaţia apozitivă în opoziţie cu subordonarea*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 297—92.

dintre ei nefiind subordonat celuilalt din punct de vedere gramatical)[12] — astfel, enunțul (6):

(6) Vino joi, în 25.

în care apare construcția M-apozitivă *joi, în 25*, are următoarea analiză în constituenți imediați:

(7)

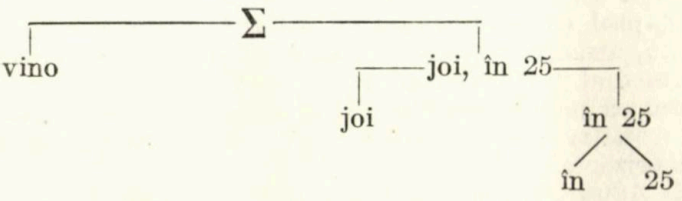

(iv) sînt considerați de emițător (autorul enunțului) ca fiind coreferențiali (cu alte cuvinte, ca desemnînd unul și același referent)[13], relația dintre ei fiind de natură logică (cauză-efect, gen-specii, întreg-părți) sau pur semantică (sinonimie, traducere interlingvală, concret-abstract etc.)[14].

2.2. Un enunț este ABSOLUT ACCEPTABIL (A-acceptabil) dacă și numai dacă el este atît IMANENT ACCEPTABIL (I-acceptabil) — adică nu încalcă regulile ortografice/fonetice (dacă este scris/oral), morfologice, sintactice și semantice —, cît și TRANSCENDENT ACCEPTABIL (T-acceptabil) — adică respectă restricțiile pe care le impun mintea umană, situația și respectiv contextul.

3.1.1. Spre deosebire de *sau* disjunctiv (care nu poate fi înlocuit în limitele A-acceptabilității cu un conector specific altui tip de coordonare) și de *sau* copulativ[15] (substituibil în limitele A-acceptabilității numai cu un conector copulativ[16]), *sau* apozitiv poate fi înlocuit în limitele I-acceptabilității și T-acceptabilității numai cu un conector de tipul *adică*[17]:

---

[12] Vezi Oiță, *art. cit.*, p. 451; Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartik, *A Grammar of Contemporary English*, London, Longman, 1972, p. 631; Bîtea, *art. cit.*, p. 464.

[13] Cf. M. Mitran, *Despre apoziție și raportul apozitiv*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 39; Cornel Săteanu, *Coordonarea explicativă*, în LL, 1966, p. 381; Vasile Hodiș, *Echivalența semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv. I*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 51, 54, 61; idem, *Echivalența... II*, p. 271—272, 288; S. Rogobete, *Observații asupra raportului apozitiv*, în LR, XVIII, 1969, nr. 5, p. 445, 446, 447; Ecaterina Teodorescu, *Subiective apozitive*, în LR, XIX, 1970, nr. 4, p. 309; idem, *Raportul apozitiv și cel predicativ*, în AUI, XX, 1974, p. 5, 6.

[14] Vezi Mioara Avram, *Părțile de propoziție. Noțiuni generale*, în *Gramatica limbii române* (prescurtat *GLR*), vol. al II-lea, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei, 1963, p. 79; Magdalena Popescu-Marin, *Atributul*, în *GLR*, vol. al II-lea, p. 130; Hodiș, *Echivalența... I*, p. 53; idem, *Echivalența... II*, p. 283; Teodorescu, *Raportul...*, p. 5; Bîtea, *An attempt...*, p. 455.

[15] Vezi Bîtea, *An attempt...*, p. 463—467.

[16] Cf. *DEX*, p. 828. Înlocuirea lui *sau* copulativ cu un conector copulativ impune uneori introducerea unor constituenți „subînțeleși".

[17] Cf. *DEX*, p. 828. Nu am verificat dacă această substituție poate fi efectuată în orice context sau dacă *adică* apozitiv ar putea fi la rîndul său înlocuit în limitele A-acceptabilității cu *sau* apozitiv în orice context.

De subliniat că, deși Muțiu susține că și *ori* ar avea o întrebuințare apozitivă — *op. cit.*, p. 296 —, nu am întîlnit nici un exemplu de *ori* apozitiv, ceea ce ne face să credem că *sau* apozitiv nu poate fi înlocuit în limitele *A*-acceptabilității cu un alt conector așa-zis disjunctiv.

(8a) Să demonstrăm următoarea teoremă de recurenţă sau de întoarcere. (III : 61)
(8b) Să demonstrăm următoarea teoremă de recurenţă, adică de întoarcere.
(9a) ...„complexul de idei", sau „conţinutul", pe care îl exprimă această judecată ... va fi redat simbolic ... (IV : *)
(9b) „Complexul de idei", adică „conţinutul", pe care îl exprimă această judecată va fi redat simbolic.
(10a) ... faptul că polii magnetici diferiţi se atrag între ei (sau, mai simplu, atracţia polilor magnetici diferiţi) ... va fi redat ... prin intermediul liniei orizontale ... (IV : *)
(10b) Faptul că polii magnetici diferiţi se atrag între ei (adică, mai simplu, atracţia polilor magnetici diferiţi) va fi redat prin intermediul liniei orizontale.

3.1.2. *Adică* apozitiv şi *sau* apozitiv nu pot figura — în limitele I-acceptabilităţii — unul după altul în plan sintagmatic, indiferent de punctuaţie :

(11a) *Să demonstrăm următoarea teoremă de recurenţă, sau, adică de întoarcere.
(11b) *Să demonstrăm următoarea teoremă de recurenţă, adică, sau de întoarcere.
(12a) *„Complexul de idei", sau, adică „conţinutul", pe care îl exprimă această judecată va fi redat simbolic.
(12b) *„Complexul de idei", adică, sau, „conţinutul", pe care îl exprimă această judecată va fi redat simbolic.
(13a) *Faptul că polii magnetici diferiţi se atrag între ei (sau, adică, mai simplu, atracţia polilor magnetici diferiţi) va fi redat prin intermediul liniei orizontale.
(13b) *Faptul că polii magnetici diferiţi se atrag între ei (adică, sau, mai simplu, atracţia polilor magnetici diferiţi) va fi redat prin intermediul liniei orizontale.

3.2. Întocmai ca şi ceilalţi conectori M-apozitivi (cu care am văzut că este substituibil în limitele A-acceptabilităţii), *sau* apozitiv este un constituent facultativ — în sensul că enunţul obţinut prin eliminarea lui dintr-o construcţie M-apozitivă are acelaşi grad de I-acceptabilitate şi T-acceptabilitate ca şi enunţul iniţial [18]. Comparaţi enunţurile (8a), (9a) şi (10a) cu enunţurile (14), (15) şi, respectiv, (16) :

(14) Să demonstrăm următoarea teoremă de recurenţă (de întoarcere).
(15) „Complexul de idei" — „conţinutul" — pe care îl exprimă această judecată va fi redat simbolic.
(16) Faptul că polii magnetici diferiţi se atrag între ei (mai simplu, atracţia polilor magnetici diferiţi) va fi redat prin intermediul liniei orizontale.

[18] S-ar părea că enunţul rezultant are acelaşi grad de T-acceptabilitate ca şi enunţul iniţial numai dacă se operează anumite modificări în ceea ce priveşte punctuaţia (în asemenea situaţii este preferabil, se pare, ca M-apoziţia şi M-operatorul — dacă apare vreunul — să figureze între linii de pauză sau în paranteză) şi M-operatorul (căci, deşi nu toţi M-operatorii asigură acelaşi grad de T-acceptabilitate al enunţului rezultant, prezenţa unui M-operator este garanţia unei T-acceptabilităţi sporite ; de asemenea, în absenţa unui conector M-apozitiv, unii M-operatori sînt mai potriviţi după M-apoziţie decît înaintea ei).

Enunţul obţinut prin introducerea lui *sau* apozitiv într-o construcţie M-apozitivă fără conector M-apozitiv trebuie să fie la rîndul său atît I-acceptabil, cît şi T-acceptabil (vezi nota 17).

3.3.1.1. *Sau* apozitiv poate fi întîlnit adeseori însoțit, asemenea celorlalți conectori M-apozitivi, de un constituent care explicitează relația semantică dintre M-apoziție și corelativul ei, și care, de aceea, va fi numit OPERATOR METALINGVISTIC (prescurtat, M-operator) [19].

Așa după cum va reieși cu claritate din exemplele (17) — (27), *sau* apozitiv și M-operatorul (care apare fie între *sau* și M-apoziție, fie după M-apoziție) au împreună rolul unui semn de egalitate [20] — lucru firesc, dacă ne gîndim că o construcție M-apozitivă are, înainte de toate, menirea de a prezenta doi sau mai mulți constituenți ca fiind coreferențiali.

3.3.1.2. Din punct de vedere semantic, M-operatorii se împart în două grupuri. Unii dintre ei indică pur și simplu că M-apoziția și corelativul ei desemnează unul și același referent — de exemplu, *altfel spus*, *ceea ce este același lucru*, *cu alte cuvinte*, *cum îl vom mai numi*, *cum se mai numește*, *mai explicit*, *mai scurt*, *mai simplu*. Ceilalți M-operatori precizează fie cine a utilizat, utilizează, va utiliza sau ar utiliza M-apoziția — vezi *așa cum spunea Goethe* și *așa cum se exprimă logicienii actuali* în (17) și, respectiv, (18):

(17) A fost înzestrat de natură cu o fire conciliantă, sau, așa cum spunea Goethe, cu o fire comunicativă. (I : 9)

(18) ... ele ne învață „să vorbim" într-un mod mai riguros, sau, așa cum se exprimă logicienii actuali, „să vorbim o limbă formalizată". (V : 32)

fie cînd, unde sau în ce limbaj ori limbă a fost, este, va fi sau ar fi folosită M-apoziția — vezi, de exemplu, *așa cum se spune în limbajul științific* și *folosind termenul grec* în (19) și, respectiv, (20):

(19) Omul este obligat în toate activitățile sale să respecte un plan de lucru, sau, așa cum se spune în limbajul științific, un *algoritm*. (II : 50)

(20) ... *descrierea*, sau, folosind termenul grec, *hipotipoza*, alcătuiește figura care înfățișează ... un fapt, un peisaj, un obiect, în relief ... (II : 87—88)

3.3.1.3. *Sau* apozitiv se deosebește de ceilalți conectori M-apozitivi prin faptul că presupune posibilitatea alegerii sau întrebuințării — atît de către emițător, cît și de către receptor — a oricăruia dintre constituenții coreferențiali [21]. Ca în cazul lui *ou* apozitiv în franceză și al lui *or* apozitiv în engleză, această presupoziție este uneori explicitată de M-ope-

---

[19] Pentru ca schema (5) (care este valabilă — *mutatis mutandis* — de asemenea pentru limba engleză — vezi Ioan N. Bîtea, *On copulative* **or**, în RRL, XXIV, 1979, nr. 6, p. 617 — și pentru limba franceză) să fie întru totul adecvată, mai trebuie să adăugăm următoarele:
(i) unui conector M-apozitiv nu i se poate asocia într-o construcție M-apozitivă dată decît un singur operator metalingvistic;
(ii) Pu_2^h este omis în construcțiile M-apozitive în care nu figurează un conector M-apozitiv, dar apare **altfel spus** sau ALT constituent din aceeași paradigmă.

[20] Două argumente pot fi aduse în favoarea acestei interpretări:
(i) constituenții coreferențiali ai construcției M-apozitive sînt asemenea termenilor unei egalități, permutabili, eliminabili și intersubstituibili (vezi **6.1.**, **6.2.** și **6.3.**);
(ii) *sau* apozitiv și M-operatorul pot fi eliminați împreună în limitele A-acceptabilității (excepție fac M-operatorii ce furnizează informații referitoare la utilizarea M-apoziției: omiterea lor reduce conținutul informațional al construcției M-apozitive).
De aceea, denumirea de OPERATOR METALINGVISTIC se potrivește mai degrabă secvenței compuse din *sau* apozitiv și ceea ce am numit aici M-operator.

[21] Cf. Mutiu, *op. cit.*, p. 296.

ratori, care sînt specifici — după cîte se pare — lui *sau* apozitiv şi se axează pe un verb al alegerii, al opţiunii [22]:

(21) Omul se menţinea, în mod constant, alături, sau, dacă vreţi, în afară, de spiritul intim al operelor... (II: 35)

(22) Să considerăm conceptul — sau, dacă preferăm, predicatul — „identic cu zero". (IV: 126)

(23) Aceste trei forme, feţe sau aspecte, cum voiţi să le ziceţi, sînt naturale ... (V: 179)

3.3.1.4. M-apoziţia este un constituent care apare pentru prima oară în discurs şi va fi folosit ulterior (M-APOZIŢIE STIPULATIVĂ), care a fost utilizat anterior (M-APOZIŢIE RECAPITULATIVĂ) sau care nu a fost întrebuinţat anterior şi nici nu va fi folosit ulterior în cadrul discursului respectiv (M-APOZIŢIE SPECIFICATOARE).

Clasificarea de mai sus nu este lipsită de interes, şi aceasta din cauză că uneori M-apoziţiile stipulative şi cele recapitulative se deosebesc de cele specificatoare şi prin faptul că sînt semnalate de M-operatori aparte[23]:

(24) Să considerăm un sistem de comunicaţie, sau un sistem de transmitere a informaţiei, cum îl vom mai numi. (III: 169)

(25) Să caracterizăm ... canalul de comunicaţie, sau, cum îl vom mai numi, canalul de transmitere a informaţiei. (III: 188)

(26) Convergenţa obişnuită implică însă convergenţa în medie, sau convergenţa în sensul lui Cesaro, cum am numit-o (III: 204)

(27) Limba care vorbeşte despre enunţurile mecanicii cuantice, sau, aşa cum i-am mai spus, metalimba, conţine enunţuri de forma „*A* are valoarea de adevăr *X*...". (V: 333)

3.3.2. Cînd numărul constituenţilor coreferenţiali dintr-o construcţie articulată de *sau* apozitiv este mai mare de doi, în marea majoritate a cazurilor fie nu se întrebuinţează nici un M-operator — vezi (28) şi (29):

(28) Această expresie are sensul: „este fals că *p* este posibil", sau „*p* este imposibil", sau „*p* nu este compatibil (cu sine)", sau „*p* implică propria sa negaţie". (V: 118)

(29) În opoziţie cu această logică ... s-au construit logici non-standard, sau neclasice, sau nechrysippiene ... (V: 349)

fie se întrebuinţează numai un singur M-operator, care precedă ultima M-apoziţie — vezi (30) şi (31):

(30) Cu alte cuvinte, „nu pentru orice argument, valoarea funcţiei $Tx^2 = 1$ este Adevăratul", sau „nu pentru orice argument, valoarea funcţiei $x^2 = 1$ este Falsul", sau, ceea ce este totuna, „există cel puţin o rădăcină pătrată din 1". (IV: 265)

(31) Ea are semnificaţia de „*p* este adevărată şi *q* este adevărată", sau „*p* şi *q* sînt adevărate", sau, simplu, „*p* şi *q*". (V: 98)

4. Întocmai ca şi constituenţii coreferenţiali legaţi de un conector de tipul *adică*, M-apoziţia şi corelativul între care apare *sau* apozitiv (indiferent dacă este însoţit sau nu de un M-operator) se caracterizează de multe ori prin paralelism morfologic şi/sau parelelism sintactic şi/sau repe-

---

[22] Pentru o primă prezentare a acestor M-operatori, vezi Ioan N. Bîtea, *The Style o Daniel Defoe's „Robinson Crusoe"*, Teză de licenţă, Facultatea de filologie-istorie, Timişoara 1975, p. 33.

[23] Nu am verificat dacă toţi conectorii M-apozitivi pot însoţi M-apoziţii stipulative.

tiție lexicală [24], ceea ce se explică prin faptul că raportul M-apozitiv este una din formele de manifestare a paralelismului în sfera gramaticii [25].

Astfel, în timp ce în (9a), (19) și (20) avem de-a face numai cu paralelism morfologic, în (29) cei trei constituenți coreferențiali (și anume, *non-standard*, *neclasice* și *nechrysippiene)* nu numai că prezintă aceleași trăsături morfologice, dar, în plus, ilustrează unul și același procedeu de formare a cuvintelor: PREFIX NEGATIV + ADJECTIV, în (8a) paralelismul morfologic și sintactic este însoțit de reluarea prepoziției *de*, în (17), (18), (24), (25), (26), (28) și (30) paralelismul sintactic se îmbină cu reluarea a doi sau mai mulți constituenți consecutivi (inclusiv constituentul principal) ai corelativului: *cu o fire; să vorbim; un sistem de, canalul de; convergența în;* **p** *este* și, respectiv, *nu pentru orice argument, valoarea funcției.*

5. Așa după cum rezultă din exemplele noastre, secvența alcătuită din *sau* apozitiv, M-operator (dacă este prezent) și M-apoziție este încadrată în vorbire de pauze și constituie o unitate intonațională de sine stătătoare care se înfățișează ca o expansiune parantetică (probabil din cauză că M-apoziția este prezentată ca fiind un constituent facultativ); de aceea, în scris această secvență trebuie întotdeauna să fie precedată și urmată de cîte un semn de punctuație care să marcheze pauza din vorbire.

Mai mult, atît M-operatorul de tipul *altfel spus*, cît și cel care apare după M-apoziție se prezintă tot ca o inserție (sau intercalare) parantetică (explicația pare să fie că M-operatorii sînt de regulă opționali [26]), motiv pentru care figurează la rîndul lor încadrați întotdeauna de semne de punctuație.

În concluzie, punctuația construcțiilor articulate de *sau* apozitiv este identică cu cea indicată în schema (5) pentru construcția M-apozitivă în general.

6.1. M-apoziția (M-apozițiile) și corelativul între care apare *sau* apozitiv respectă principiul permutabilității constituenților coreferențiali ai unei construcții M-apozitive [27], principiu conform căruia enunțurile obținute prin permutarea acestor constituenți trebuie să fie atît I-acceptabile (dacă este necesar, se introduce un (nou) M-operator [28],se efectuează modificările cerute de acordul în gen și număr [29] și se înlocuiesc constituenții deictici cu constituenți care le desemnează în mod explicit referenții), cît și T-acceptabile (în primul rînd coreferențiale) în raport cu enunțul inițial. Comparați enunțurile (8a), (9a) și (10a) cu enunțurile (32), (33) și, respectiv, (34):

---

[24] Pentru o prezentare a acestei caracteristici a construcțiilor M-apozitive (pe care o întîlnim și la construcțiile copulative, adversative și disjunctive), vezi Bîtea, *An attempt...*, p. 463.

[25] Cf. Jack E. Conner, *A Grammar of Standard English*, Boston, Houghton Mifflin, 1968, p. 71, și Muțiu, *op. cit.*, p. 191.

[26] Excepție fac M-operatorii care furnizează informații cu privire la utilizarea M-apoziției și care nu pot fi deduși din context.

[27] Acest principiu a fost enunțat prima oară de Mitran în *art. cit.*, p. 39, și discutat pe larg de Hodiș în *Echivalența... I*, p. 50. Această observație este valabilă și pentru principiul expus în **6.2.**

[28] Vezi Bîtea, *An attempt...*, p. 456—457.

[29] Vezi Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române — Curs practic*, Ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura didactică și pedagogică, 1970, p. 184, și Bîtea, *An attempt...*, p. 457.

(32) Să demonstrăm următoarea teoremă de întoarcere, sau de recurenţă.

(33) „Conţinutul", sau „complexul de idei", pe care îl exprimă această judecată va fi redat simbolic.

(34) Atracţia polilor magnetici diferiţi (sau, mai explicit, faptul că polii magnetici diferiţi se atrag între ei) va fi redat prin intermediul liniei orizontale.

6.2. De asemenea, construcţiile articulate de *sau* apozitiv respectă principiul potrivit căruia enunţurile obţinute eliminînd dintr-o construcţie M-apozitivă toţi constituenţii coreferenţiali în afară de unul singur (indiferent dacă acesta este o M-apoziţie sau corelativul) sînt atît I-acceptabile — adică complete din punct de vedere sintactic şi semantic (cu condiţia, bineînţeles, să fie omişi atît conectorii M-apozitivi, cît şi M-operatorii [30], şi, dacă este necesar, să se efectueze modificările impuse de acordul în gen şi număr, şi să fie înlocuiţi constituenţii deictici cu constituenţi care le desemnează în mod exlicit referenţii) —, cît şi coreferenţiale cu enunţul iniţial [31].

Cum, din diverse motive, constituenţii coreferenţiali ai unei construcţii M-apozitive nu au întotdeauna aceeaşi valoare informaţională pentru receptor [32], enunţurile rezultate sînt la fel de T-acceptabile ca şi enunţul iniţial numai dacă receptorul cunoaşte atît corelativul, cît şi M-apoziţiile (M-apoziţia), şi totodată ştie că emiţătorul le consideră coreferenţiale [33]. Altfel spus, pentru receptor M-apoziţiile nu sînt de multe ori decît în aparenţă redundante şi facultative.

Comparaţi enunţurile (8a), (9a) şi (10a) cu perechile de enunţuri (35a)—(35b), (36a)—(36b) şi, respectiv, (37a)—(37b):

(35a) Să demonstrăm următoarea teoremă de recurenţă.

(35b) Să demonstrăm următoarea teoremă de întoarcere.

(36a) „Complexul de idei" pe care îl exprimă această judecată va fi redat simbolic.

(36b) „Conţinutul" pe care îl exprimă această judecată va fi redat simbolic.

(37a) Faptul că polii magnetici diferiţi se atrag între ei va fi redat prin intermediul liniei orizontale.

(37b) Atracţia polilor magnetici diferiţi va fi redată prin intermediul liniei orizontale.

6.3. În consecinţă, constituenţii coreferenţiali ai unei construcţii realizate de *sau* apozitiv au aceeaşi distribuţie şi sînt — la modul ideal (adică din punctul de vedere al vorbitorului ideal) — intersubstituibili.

7.1. Conform principiului comutării, din moment ce *sau* apozitiv şi *adică* apozitiv au aceeaşi distribuţie, dar nu pot apărea împreună în acelaşi context în limitele I-acceptabilităţii, rezultă că aceşti conectori fac parte din una şi aceeaşi paradigmă, care este distinctă de cea a consti-

---

[30] M-operatorii care furnizează informaţii referitoare la întrebuinţarea M-apoziţiei pot fi reţinuţi dacă M-apoziţia pe care o însoţesc este constituentul care nu a fost omis.

[31] Vezi Quirk et al., *op. cit.*, p. 621.

[32] *Ibidem*, p. 623. Vezi şi I. Coteanu, *În legătură cu subordonatele explicative*, în LR, IX, 1960, nr. 1, p. 29; V. Florea, *Cu privire la apoziţie*, în LR, XVI, 1967, nr. 2, p. 180, şi Bîtea, *An attempt...*, p. 457.

[33] Vezi Oiţă, *art. cit.*, p. 457, şi Mitran, *art. cit.*, p. 40.

tuenților pe care i-am numit operatori metalingvistici [34]. Prin urmare, nici *sau* apozitiv, nici *adică* apozitiv nu sînt — contrar părerii curente — sinonimi cu vreun M-operator [35]; dealtfel, secvența compusă din *sau* apozitiv (respectiv un alt conector M-apozitiv) și un M-operator — spre deosebire de cea alcătuită din doi conectori M-apozitivi (vezi **3.1.2.**) — nu este pleonastică.

7.2.1. Deși nu se poate tăgădui că în unele situații raportul de coordonare este „greu de definit" [36] sau că uneori „distincția coordonare-subordonare nu se poate face cu claritate" [37], totuși este ușor de observat că, asemenea celorlalte două tipuri de *sau*, *sau* apozitiv este o conjuncție coordonatoare, ea avînd proprietățile conjuncțiilor copulative și disjunctive:
(i) orice construcție realizată de *sau* apozitiv este endocentrică — adică aparține clasei de echivalență (sau, altfel spus, clasei distribuționale) din care fac parte atît M-apozițiile (M-apoziția), cît și corelativul [38];
(ii) *sau* apozitiv nu aparține nici M-apoziției, nici corelativului acesteia și, în plus, este opțional, fiind deci o conjuncție-tampon [39];
(iii) constituenții coreferențiali pe care îi unește *sau* apozitiv nu numai că sînt înfățișați ca fiind, cum se spune, „pe același plan" și se caracterizează adeseori prin paralelism morfologic și/sau paralelism sintactic și/sau repetiție lexicală, dar totodată sînt permutabili în limitele A-acceptabilității și eliminabili în limitele I-acceptabilității (uneori chiar în limitele A-acceptabilității).

7.2.2. Din moment ce *sau* apozitiv și *adică* apozitiv au aceeași distribuție, iar *sau* apozitiv este neîndoielnic o conjuncție coordonatoare, rezultă cu claritate că *adică* apozitiv — care, lucru ușor de observat și de verificat, prezintă toate caracteristicile lui *sau* apozitiv semnalate în **7.2.1** — este la rîndul său o CONJUNCȚIE COORDONATOARE [40], și nicidecum un adverb [41] sau un cuvînt incident [42], cum susțin gramaticienii români.

---

[34] Numai Oiță face această distincție — el vorbește de „conjuncții explicative" și, respectiv, „expresii explicative" —, *art. cit.*, p. 454.

[35] Pentru punctul de vedere că *adică* și ceilalți conectori M-apozitivi ar fi sinonimi cu M-operatorii, vezi, de pildă, Hodiș, *Natura... I*, p. 299—311, și *DEX*, p. 11.

[36] Vezi Mutiu, *op. cit.*, p. 57.

[37] *Ibidem*, p. 58.

[38] Mai exact, dacă M-apozițiile (M-apoziția) și corelativul sînt grupuri nominale, substantive, pronume, numerale sau adjective, atunci construcția M-apozitivă este la rîndul ei un grup nominal; dacă constituenții coreferențiali sînt grupuri verbale, verbe sau adverbe, atunci construcția M-apozitivă este și ea un grup verbal.
Trebuie să precizăm că datorită acțiunii elipsei, se poate întîmpla ca M-apozițiile (M-apoziția) și corelativul să aparțină în structura de suprafață unor clase distribuționale diferite.

[39] Pentru deosebirile dintre conjuncțiile coordonatoare și cele subordonatoare, vezi, de exemplu, Mutiu, *op. cit.*, p. 89—90 și 193—197.

[40] Vezi Oiță, *art. cit.*, p. 452, și Berceanu, *op. cit.*, p. 60.

[41] Punctul de vedere că *adică* ar fi un adverb este susținut, de pildă, în Coteanu, *art. cit.*, p. 29; Florica Ficșinescu, *Adverbul*, în *GLR*, vol. I, p. 310; Săteanu, *art. cit.*, p. 381; Hodiș, *Echivalența... II*, p. 287; Florea, *art. cit.*, p. 183; Rogobete, *art. cit.*, p. 449; Șerban, *op. cit.*, p. 325; Hodiș, *Natura... I*, p. 293; Mutiu, *op. cit.*, p. 5, 303; *DEX*, p. 11.

[42] Cf. C. Dimitriu, *Observații în legătură cu propozițiile explicative*, în ALIL, XVII, 1966, p. 159.

7.2.3. Prin urmare, toţi conectorii care îl pot înlocui pe *adică* apozitiv în limitele A-acceptabilităţii (sau, ceea ce este acelaşi lucru, care sînt sinonimi cu *adică* apozitiv) sînt şi ei conjuncţii sau locuţiuni conjuncţionale coordonatoare M-apozitive.

7.3. Din cele de mai sus rezultă că, departe de a fi un tip de raport de subordonare[43] sau un raport de non-dependenţă care se aseamănă foarte mult cu raportul de coordonare, dar este totuşi distinct de acesta[44], raportul apozitiv metalingvistic constituie în realitate un tip aparte de coordonare[45], pe care îl putem numi COORDONAREA APOZITIVĂ METALINGVISTICĂ, sau, mai simplu, COORDONAREA METALINGVISTICĂ.

CORPUS

I = Ştefan Zweig, *Triumful şi destinul tragic al lui Erasm din Rotterdam*, Bucureşti, Editura Univers.
II = Ion Biberi, *Arta de a scrie şi de a vorbi în public*, Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1972.
III = Silviu Guiaşu, *Aplicaţii ale teoriei informaţiei*, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.
IV = Gottlob Frege, *Scrieri logico-filosofice*, vol. I, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1977.
V = Anton Dumitriu, *Logica polivalentă*, Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1971.

Februarie 1981 *Timişoara, str. Zlatna nr. 8*

---

[43] Pentru punctul de vedere că raportul M-apozitiv ar avea caracter subordonator, vezi, de exemplu, Avram, *Părţile...*, p. 77; Dimitriu, *art. cit.*, p. 163; Popescu-Marin, *lucr. cit.*, p. 128; Şerban *op. cit.*, p. 179;

[44] Punctul de vedere că raportul M-apozitiv ar fi un raport sintactic distinct atît de subordonare, cît şi de coordonare (cu care se aseamănă) este susţinut de Mitran, *art. cit.*, p. 40; I. Muţiu, *Construcţiile incidente şi valoarea lor în româna contemporană*, în AUT, II, 1964, p. 253; Florea, *art. cit.*, p. 180; Rogobete, *art. cit.*, p. 446; Hodiş, *Natura... I*, p. 295; Valeria Guţu-Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1973, p. 38; Muţiu, *op. cit.*, p. 12, 189, 254, 303—304; Vasile Şerban, *Teoria şi topica propoziţiei în româna contemporană*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1974, p. 43; Vasile Hodiş, *Natura sintactică a relaţiei apozitive. II. Diferenţe specifice ale coordonării faţă de apozare*, în CL, XXI, 1976, nr. 1; Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1978, p. 554, 632.

Pentru asemănarea dintre raportul M-apozitiv şi tipurile tradiţionale de coordonare, vezi, de pildă, Muţiu, *op. cit.*, p. 306, şi Hodiş, *Natura... I*, p. 304—311.

Pentru a putea susţine că raportul M-apozitiv nu este un tip de coordonare, trebuie să stipulăm în prealabil că raporturile coordonatoare nu realizează sau nu pot realiza niciodată relaţia de coreferenţialitate. Această restricţie este însă arbitrară, ca să nu mai spunem că generează inconsecvenţe ridicole (ca să dăm numai un exemplu: deşi conectorii M-apozitivi au toate proprietăţile conectorilor copulativi şi disjunctivi, iar *dar* şi *însă* nu prezintă decît unele din proprietăţile conectorilor copulativi şi disjunctivi, totuşi *dar* şi *însă* sînt consideraţi conectori coordonatori, în timp ce conectorii M-apozitivi sînt consideraţi necoordonatori!).

[45] Cf. Oiţă, *art. cit.*; Săteanu, *art. cit.*; Berceanu, *op. cit.*, p. 233.

Pentru limba franceză, vezi Maurice Grevisse, *Le bon usage*, Neuvième édition revue, Gembloux (Belgique), Editions Duclot, Paris, Librairie A. Hatier, 1969, p. 1004, şi Teodora Cristea, *Grammaire structurale du français contemporain*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1974, p. 519.

Pentru limba engleză, cf. Quirk et al., *op. cit.*, p. 620.

COMPLETĂRI ŞI ÎNDREPTĂRI LA DLR, LITERA *M* III [1]

DE

E. CONTRAŞ

Sensuri neînregistrate

MAGHIRÁN s.m. (Sud-estul Transilv.) Numele unei cusături decorative la ie. *Cusătura pentru obinzeli ce se aplică la partea de jos a mînecii pe încreţitură, numită „măghiranul mare", lucrată în ştipuială, iar brînelul împletit.* IRIMIE, P. A. 49.

MAI [2] s.n. (Olt.) Cuţit al meliţei (Filiaşi—Dolj). CHEST. III 35/798.

MÁMĂ s.f. (Olt.) *Mumă de cînepă* = cînepă de cea mai bună calitate, care se obţine prin pieptănare; fuior curat (Făureşti—Vîlcea). CHEST. III 47/796. *Mumă de pămînt* = pămînt foarte roditor, mănos. CIAUŞANU, V. 181. (Ironic) *Mumă de salcie* = ibovnică. id. ib.

MANGEALÎC s.n. (Olt.) Pană mare de lemn folosită la despicarea trunchiurilor mari. CIAUŞANU, V. 178.

MÁNOŞ s.n. (Transilv.) Omuşor (Bobîlna—Orăştie). ALR I/I h 33/257.

MARDALÎC s.n. (Nordul Munt., în forma *mardălîc)* Lînă de calitate inferioară care cade pe lîngă maşină în timpul scărmănatului (Rucăr—Argeş). CHEST. III 75/770.

MARŢÓLEA **1**. Subst. (Transilv., în forma *marţole)* Unul din numele dracului. CABA, SĂL. 90. **2**. S.f. (Mold.) Nume dat unei vaci născută marţea. CHEST. V 76/4, 49, LEXIC REG. I, 61.

MAŞÍNĂ s.f. **II** (Transilv., în forma *maşin)* Pînză de bumbac (Runcul Salvei—Năsăud). CHEST. III 81/250.

MATAHÁLĂ s. f. (Transilv., în forma *mătăhulă)* Nume care se dă paparudei (Cacova—Aiud). *Feciorii se adună într-o casă, aici alege pe unul, după învoială, care să fie mătăhulă.* COM. SAT. II, 57.

MATÉRIE s. f. (Transilv., în forma *mătărie)* Model după care se zugrăvesc icoanele pe sticlă, care constă într-un decalc din hîrtie, făcut cu creionul sau cu o culoare, după icoane mai vechi sau după gravuri. *În aproape toate cazurile, icoanele se zugrăvesc după nişte modele (numite tipare la Braşov, izvoade la Nicula, mătării la Făgăraş şi forme în Laz şi Alba Iulia).* Ţ. B. II, 257.

MĂZÁC, -Ă adj. (Olt., sudul Transilv., în forma *mozoc)* Ursuz, tăcut. MAT. DIALECT. I, 231, 262.

MAZÚR s.m. (Bucov.) Copil obraznic, ştrengar. L. ROM. 1963, 154.

MĂGÁR s.m. (Munt.) Obiect de piatră sau de fier care se pune pe vatră sub lemnele care ard (Leicesti—Piteşti). CHEST. II 336/70.

---

[1] Vezi în L. ROM., XXX, 1981, nr. 6, ib. XXXI, 1982, nr. 1, partea întîi şi a doua a articolului.

MĂLÁI s.n. (Sud-estul Transilv., nord-estul Olt.) Parte a vetrei cuptorului de ars oale, pe care se pun vasele la ars. *Aceste trei canale împart vatra în trei părți, care se umplu cu vasele ce se așază la ars și care se cheamă mălai.* Ț.B. II, 208, cf. LEXIC REG. II, 28. În acest ultim izvor apare varianta **maláie** (pl. *mălai*) s.f.

MĂMĂLIGÓS, -OÁSĂ adj. (Transilv.) Căruia îl place mămăliga, care mănîncă mămăligă des și cu plăcere. MAT. DIALECT. I, 71.

MĂMUCÚȚĂ s.f. (Bucov.) Bunică. DAN, S. 23.

MĂNÁT, -Ă adj. (Munt., despre oameni) Pistruiat. *Iă mănat* (Recea de Sus—Costești). ALR I/I MN h 26/790.

MĂNĂSTÍRE s.f. La sensul **1** al acestui cuvînt există în DLR expresia argotică **A se face mănăstire** = a se produce învălmășeală, înghesuială; a începe bătaia. De aceasta poate fi apropiat sensul atestat în L. ROM. 1963, 153, în Bucov., numai în forma de pl.: „șotii, pozne, năzbîtii": *Numa de manastiri se ține.*

MĂNDĂLĂU subst. (Olt.) Ceea ce rămîne după tescuirea miezului de nucă; mărdăloci, mănduc. IZV. XVI, 21. DLR atestă tot în Olt. **mandalău** „fiertură îngroșată cu făină". Cf. *maladău.*

MĂNÚȘĂ s.f. (Mold.) Lemn care susține jugul cu pînze la gaterul țărănesc de apă. ARVINTE, TERM. 155.

MĂNUȘÍȚĂ s.f. (Ban., Transilv., și în forma *mînușiță*) Cantitate de fire pe care le poate ține în mînă femeia cînd culege cînepa; mănunchi. CHEST. III 14/20, 336.

MĂR [2] s.n. (Olt.) **1.** Căpătîiul crestat al stîlpilor unei case țărănești (Cepari—Slatina). CHEST. II 275/85. **2.** Fiecare dintre elementele decorative de formă rotundă, lucrate la strung, situate pe porțiunea inferioară a furcii de tors, sub locul unde se pune caierul (Făurești—Vîlcea). CHEST. III 96/796.

MĂRĂDUÍ vb. IV. Înrudit cu sensul **2** (Prin Transilv.) „a rămîne (în urmă), a întîrzia" există un sens specializat, neconsemnat de DLR, atestat tot în Transilv., la TEAHA, C. N. 240, în forma *maradi*, despre vaci, „a lăsa lapte, a-i mai veni lapte". *Mai maradești vaca lapti dac-o leși și n-o mulji pînă mai tîrziu.*

MĂRCĂTÚRĂ s. f. (Munt.) Marcă [2] (**I 2**); p. ext. copac marcat. *Făceam acolo sferturi... ș-acolo iera mărcătura, că nu-i kar ala pă rînd mărcătura.* TDM II, 221.

MĂRTURÍE s.f. (Olt., în sintagma *drept mărturie*) Colăcel care se dă la pomană; moșior. CIAUȘANU, GL.

MĂRTURISÍ vb. IV Tranz. (Munt., în credințele populare) A sorti unui anumit scop; a blestema. *Am găsit cîn săpam doi bani mari cît palma... nu poți umbla la iei, că sînt mărturisiți.* GR. S. III, 156, cf. IV, 132.

MĂSÁR s.n. Sensul **2** este atestat numai la pl. în forma *meseri*. Un singular refăcut de la pl., *mesér*, apare cu alt sens: (Vestul Munt., estul Olt.) Cel care are grijă de masă în timpul nunții. LEXIC REG. I, 82.

MĂTĂÚZ s.n. Apropiat de sensul **2** din DLR este: (Ban.) Mătură de lemn. L. COSTIN, GR. BĂN. II. Alt sens neînregistrat: s.m. (Olt., Munt.) Om moale, lipsit de agilitate. BUL. FIL. VI, 229.

MĂTRĂȘÍ vb. IV Tranz. şi refl. (Transilv., în forma *motroşi)* A (se) acoperi cu o broboadă. L. ROM. 1963, 55.

MĂTREÁȚĂ s.f. (Vestul Transilv.) Jeg (Ciumeghiu—Salonta). ALR I/I h 131/315.

MĂTÚȘĂ s.f. (Olt., în opoziţie cu *uncheş)* Parte a unei copci în care intră cîrligul; babă. IZV. XXI, 340.

MĂȚÓS adj. (Ban.) Albastru închis. L. COSTIN. GR. BĂN. II.

MECÍT, -Ă adj. Adjectivul nu se referă numai la fructe, cum se afirmă în DLR, ci şi la fiinţe, asemenea verbului de la care este format: *Ia-n vezi, bou ăla îi mecit.* ARH. OLT. III, 533, cf. GR. P. F. 24.

MELC subst. **1.** (Nord-estul Munt.) Motiv de forma unei spirale întrerupte, care se coase pe altiţa şi pe mîneca iei. Cf. FLORESCU, P. M. 12, 13. *Ornamentaţia decoraţiei este formată din „melci", „cale rătăcită" (pentru altiţă).* TOMIDA, C. B. 64. **2.** (Sudul Transilv.) Motiv ornamental în formă de meandre care se făcea pe partea superioară a ulcioarelor. *Ulciorul ... are ornamentele dispuse în brîne circulare, lucrate din angobă cu cornul sau incizate; vechile motive erau de caracter meandric, numite melci.* Ţ.B. II, 212. **3.** (Transilv., în forma *melci)* Cui gros de stejar sau de frasin sau cioplitură într-o bîrnă, de forma unui cui, cu care se încheie bîrnele din pereţii caselor de lemn. Cf. CHEST. II 81/315; ib. 108/309, 401; ib. 110/316.

MELCÍT, -Ă adj. (Transilv., despre bîrne din pereţii caselor de lemn) Încheiat cu cuie de lemn, bătute pe urma sfredelului (Lupşa—Turda). CHEST. II 108/316.

MELESTÉU s.n. (Transilv.) Drug mai gros la un capăt, cu care se zdrobeşte în piuliţă usturoiul, zahărul, piperul. V. pisălog. MAT. DIALECT. I, 212.

MELESTUÍ vb. IV. (Maram., în forma *melestí)* A nu lăsa pe cineva în pace, a-l pisa, a-l necăji. LEXIC REG. I, 20.

MERÉIE adj. f. (Transilv.; despre lînă) „Scurtă în păr" (Bonţ—Cluj). CHEST. III 80/262.

MERIȘÓR [2] s.m. (Olt.) Motiv decorativ folosit la împodobirea cojoacelor. *Tasmalele... se încrestează pe margini cu foarfecele în colţişori rotunjiţi sau merişori.* FOCŞA, P. J. 85.

MIÁZĂ s.f. (Vestul Transilv.) *Miază seară* = mijlocul serii. *Cîn fusă de-a miazî sară Pandurii mi-o şi legară Şi-n temniţă mi-o băgară.* ARH. FOLK. VII, 73. ◆ Masă de amiază. *Iei nu ş-o puz mîncare, numa la boi ... tot aştepta şî vie mneaza, n-o mai vinit mneaza.* BÎRLEA, A.P. I, 461.

MIJÍ[1] vb. IV. La sensul secundar de sub **I 1** (Despre ochi) „A se face mici, a se închide, p. ext. (rar. despre oameni) a aţipi, a adormi", trebuie adăugată nuanţa semantică „a moţăi" cu atestările din ALR I/I h 75/255, 516, 550, 590, 592 şi cu menţiunea că în punctul 516 cuvîntul apare în varianta **amiji**.

MIJLOÁCĂ s.f. (Munt., Dobr., la pl.) Miei fătaţi înaintea celor numiţi „crude" şi după „zburate". *Cei fătaţi dintîi se cheamă zburatele, ăi de după ale zburate, le zice mijloacele.* PITIŞ, T. 176, cf. 209. *Mieii sînt împărţiţi în trei categorii: „cruzi, ńîzloačili" şi „zburatili".* STOIAN, PĂST. 45.

MIJLOCÁR, -Ă subst. (Bucov.) Căpriorul din mijloc care e mai lung şi se uneşte cu culmea casei, mijlocaş (**I 2**) (Berchişeşti—Gura Humorului). CHEST. II 228/225.

MIJLOCÁȘ s. m. 1. (Estul Munt.) Perete despărțitor între încăperile unei case, mijlocar (I 8) (Ștefănești—Lehliu). CHEST. II 123/95. 2. (Sudul Transilv.) Miel de o săptămînă sau de două. Cf. PITIȘ, T. 164.

MILÓG s.m. În ALR SN V h 1252/886, 928 se atestă în Olt. și Munt. un sens depreciativ „lingău".

MINCIÚNĂ s.f. (Vestul Transilv., în sintagma) *Minciuna colacului* = nume dat versurilor plugușorului cînd sînt rostite în loc de colindă de Crăciun (Totoieni—Beiuș). RF V, nr. 1—2, 122.

MINȚÍ vb. IV Tranz. (Munt., Olt., complementul indică obiecte) A mișca puțin din loc, a urni; a da puțin mai la o parte. CIAUȘANU, V. 179. *Minte bîrna mai la dreapta!* id., GL. *Minte-o puțin mai așa, doaga aia, mințește-o un pic.* UDRESCU, GL.

MINÚNE s. f. (Bucov.) Ploaie mare cu grindină, furtună. L. ROM. 1963, 154, LEXIC REG. II, 117.

MITITEÁ s.f. (Transilv.) Bucățică. *Îș iau cîte-o mititea de mătrăgună și o țîn în batistă a mînă.* ARH. FOLK. I, 207, cf. 208.

MITOCOSÍ vb. IV Tranz. (Olt.) A (se) îmbolnăvi. L. ROM. 1961, 22. *Să vez de une m-am mitocosît ieu; am intrat pe primăvară cu picioarele-n apă răce și m-o apucat un junghi.* ib.

MÍJĂ s.f. 1. Scoarță de copac. ARVINTE, TERM. 156. 2. Cerc concentric în trunchiul unui arbore. id. ib.

MÎNCĂTÚRĂ s.f. (Olt.) Scobitură a tălpii piciorului la om, mînc (Gornenți). FOLC. OLT. MUNT. I, 433.

MÎNZ s.m. Definiția sensului 5, bazată pe un singur izvor și prezentată cu rezerve în DLR, este întărită de definiția mai clară pe care o găsim în ARVINTE, TERM. 156 : capăt de lemn care se adaugă unui butuc din plută, pentru a-l face mai lung; mînzoc. Atestarea provine tot din Mold. Sensuri neat. : (Sudul Transilv., nordul Munt.) Vargă sau grup de (cinci) vergi colorate țesute la poalele fotei (și în partea de sus). *În Muscel varga de la poale poartă denumiri diferite ca : mînz, bantă sau nadă.* FLORESCU, P. M. 18. *În zona învecinată Muscelului, în Ardeal, există o fotă largă... ea prezintă ... la poale, în locul unei fîșii colorate cum are fota de Muscel, un grup de vărguliță numite mînji.* id. ib. 26, cf. TOMIDA, C. B. 283. ◆ (Sudul Transilv.) Grup de vergi colorate la mijlocul unei cergi (Șcheii Brașovului). PITIȘ, T. 146.

MÎNZÓC s.m. (Mold.) Mînz (5). ARVINTE, TERM. 156.

MÎRCÁVIȚĂ s.f. (Olt., în forma *mîlcaviță*) Copil care plînge. BUL. FIL. VI, 229.

MÍRCED s.n. (Transilv., în forma *malcez*) Vînătaie apărută în urma unei lovituri. TEAHA, C. N. 240.

MÎRCEZÍ vb. IV Tranz. (Vestul Transilv., în forma *malcez*) A bate pînă îl face vînătăi. TEAHA, C. N. 240.

MÎRZÍ vb. IV În afara sensurilor din DLR : „a da semne de boală, a lîncezi, a zăcea", cuvîntul are și un sens mai atenuat, atestat în GR. S. VI, 240, tot în sudul Transilv., unde el se folosește cu referire la oile care stau cap în cap cînd este cald. În legătură cu acesta trebuie interpretată și glosarea din VICIU, GL. : „a zăcea, a trîndăvi, a lenevi".

MÎTCĂ s.f. Un sens neatestat, dar care se apropie de sensul *4* din DLR este următorul: „roată cu spiţe în formă de linguri, care învîrteşte fusul unei mori de apă". FOLC. OLT. MUNT. I, 434.

MLĂJÉT s.n. Pădure tînără, semănată de curînd (Stelnica—Feteşti). CHEST. IV 102/982.

MOCNEÁLĂ s.f. Miros caracteristic al lînii (Bonţ—Cluj). CHEST. III 59/562.

MOCNÍT, -Ă adj. Prostănac (Larga—Iaşi). ALR SN V h 1240/520. *O fimei mocnită*. ib.

MODRIGÁLĂ s.f. **1.** (Ban.) Amestec de cenuşă şi apă călduţă în care se înmoaie tortul de cînepă pentru a-l albi (Şoimuş—Arad). CHEST. III 114/74. **2.** (Olt.) Nume dat unui om moale, nepriceput. *Ş-a lăsat Dumnezău rău, Să ia urît pe frumos .... Prunculeţul cel de fală Pe mîna lui modrigală*. FOLC. OLT. MUNT. III, 371, cf. 400.

MÓIMĂ [1] s.f. **1.** (Transilv.) Neg (Stupinii—Huedin). ALR I/I h 51/283. **2.** (Maram.) Cocoaşă (Firiza—Baia Mare). ALR I/I h 41/355.

MÓINĂ [1] s.f. Legat de *4* din DLR se atestă tot în Olt. sintagma *moina obrazului* = buca obrazului (Costeşti—Turnu Severin). ALR I/I h 23/840.

MÓIŞTE s.f. (Ban.) Coapsă. ALR I/I h 56/5, 12.

MOLCOMÍ vb. IV. În Munt. găsim varianta **mulcăni** cu un sens probabil vechi, păstrat regional: „a moţăi, a picoti". *Cîn cobora a pus ..., hăţurli cailor dă gît şi iel mulcănin beat l-a tras caii ... între oişte*. TDM I, 247. În DLR nu se atestă decît la abstractul verbal o locuţiune verbală cu sens asemănător în ce priveşte mişcarea corpului: *a face mîlcomire* = a se ploconi, a se închina.

MÓLIE s.f. (Olt.) Broderie albă cu care se decorează şubele, formată din smocuri de lînă lăsate ca un ciucure la capătul aplicaţiilor de găitane. *Şubele* [sînt] *decorate cu o broderie albă din smocuri de lînă de la firul brodat lăsate la capătul aplicaţiilor de găetane, care sînt denumite molii. Datorită acestor ciucuri, aceste haine albe din Vîlcea poartă numele de „şube cu molii"*. TOMIDA, C.B. 47.

MORMÍNT s.n. (Sudul Transilv.) Movilă cu care se înseamnă hotarul unei porţii de pădure. CHEST. IV 112/172.

MORMÎNTÁ vb. I Tranz. Un nou sens din Mold. în sintagma *a mormînta mămăliga* = a frămînta boţii de făină din ceaun, înainte de a lua mămăliga la mestecat. I. CR. VII, 92.

MOROÍ [3] vb. IV Tranz. (În forma *muroi)* (Ban.) A preface în moroi [2]. L. COSTIN, GR. BĂN. II. *Pe cine îi iese în cale, îl muroneşte*. id. ib.

MOROSLÍV, -Ă adj. (Transilv., în forma de f. *morosclivă)* Violet. APOLZAN, P. I. 234. ◆ (Olt., despre lînă) De o culoare care rezultă prin amestecarea în maşina de scărmănat a lînii de mai multe culori (Jidoştiţa—Mehedinţi). CHEST. III 78/844. ◆ (Ban.) De culoare închisă; cenuşiu. *Bubă morăslie*. L. COSTIN, GR. BĂN. I, cf. L. ROM. 1959, nr. 6, 52. La L. COSTIN, GR. BĂN. I, se atestă două variante neînregistrate de DLR: **morăsliu, -ie** şi **morăsliv, -ă** adj.

MOŞ s.m. (Transilv.) Bucată de lemn cu care se umple o scobitură dintr-o bîrnă (Bonţ—Gherla). CHEST. II 125/345.

MÓTCĂ s.f. 1. (Transilv.) Umflătură mare la față sau la cap. MAT. DIALECT. I, 213. 2. (Ban.) Băț scurt folosit pentru a prinde firele de pe răşchitor. L. COSTIN, GR. BĂN. I.

MOTÓC subst. Nume dat seminței din vîrful firului de cînepă înainte de a se coace (Coțofănești—Bacău). CHEST. III 10/592. Cuvîntul este atestat în DLR numai cu sensul de „motan", dar derivatul său diminutival, **motocel**, numește mai multe plante și părți ale acestora.

MOTORÓI s.m. În DLR cuvîntul este bazat pe o singură atestare din Maramureș și are sensul de „motan". În ALR SN V h 1243/605 (Furcenii Vechi—Tecuci) se atestă acest cuvînt cu sensul de „(om) ursuz". Dacă ambele atestări ar fi din aceeași regiune am putea presupune că avem a face cu o derivare sinonimică, deoarece și **motan** are ambele sensuri. Este posibil însă ca circulația cuvîntului să fie mai mare decît ne permite să conchidem sărăcia atestărilor.

MOTRÚNĂ s.f. (Olt., în forma *motroană)* Gîlcă mare la gît. IZV. XVI, 22.

MOȚ s.n. 1. (Ban., sud-vestul Transilv., Munt.) Coadă (mică) din păr împletit. ALR I/I h 10/18, cf. ib. MN h 10/131, 770, cf. FOLC. OLT. MUNT. I, 434. 2. (Ban.) Sticlă (de un sfert de litru). L. COSTIN, GR. BĂN. II.

MOȚOCHÍNĂ s.f. (Sudul Transilv.) Nod făcut la un capăt al firului de găitan. PITIȘ, T. 209. [Găitanul] *îl strîngea păpușele și-l lega la moțochini, la un cap cu baieră, la altu cu căpătîiu de găitan.* id. ib. 151.

MREÁJĂ s.f. La sensul **II 2.** prezentat cu rezervă în DLR, „încheietura mînecii făcută cu acul" VÎRCOL, V. 96, se adaugă cel atestat în sudul Transilv.: „cusătură specială cu care se încheie ciupagul din spate de altiță și de broască, precum și foile de la șorțuri". IRIMIE, P. A. 30, TOMIDA, C.B. 283.

MREJÚȚĂ s.f. (Mold.) Ajur. [Cămașa] *la gură era împodobită cu „mrejuțe".* PAVEL, P [2]. 33, cf. 205.

MUC s.n. Parte de mai bună calitate a lînii de tors. FOLC. OLT. MUNT. I, 435. Definiția ultimului sens secundar de la **II 2** „resturi de spice rezultate la treieratul cerealelor" trebuie lărgită pentru a cuprinde și „pleava care se produce cînd se bat haldanii de cînepă sau firele de in, la recoltatul semințelor". L. ROM. 1961, 239, sens atestat în nordul Mold. Definiția sensului **II 5**, datorită unor noi atestări, se completează prin următoarele: locul în care se fixează partea de jos a căpriorilor (CHEST. II 225/373, 379); locul în care se încheie căpriorii la vîrf (ib. II 227/332, 342, 345, 389); încheietura bîrnelor la pereții unei case (ib. II 109/345); crestătură făcută în piciorul de sus al prispei (ib. II 272/327, 333, 334, 352); căpătîiul crestat al stîlpilor unei case țărănești (ib. II 275/281, 334, 349, 351, 353).

MÚCED, -Ă adj. (Transilv.) 1. Albastru deschis. IZV. XVI, 277. 2. (Despre cer) Înnorat. TEAHA, C.N. 244.

MUCHIÉR s.n. (Mold.) Lemn lung cu un diametru pînă la 12 cm. ARVINTE, TERM. 156. ◇ (În sintagma) *Plută de mucheri* = plută formată din lemne lungi, rotunde și nu prea groase. id. ib.

MÚLĂ [2] s.f. (Vestul Transilv.) Epitet pentru un cal mic și gras. *Mulă să zîce la cal cu picọre mîci și cari-i gras.* TEAHA, C. N. 244.

[2] PAVEL, P. = Emilia Pavel, *Portul popular moldovenesc*, Iași, Editura Junimea, 1976.

MULȚUMÍT, -Ă adj., s.f. La sensul **II 1** se adaugă : (Vestul Transilv.) *mulțumită* sau *mulțumita colacului* = nume dat versurilor plugușorului rostite în loc de colindă de Crăciun. RF V, nr. 1—2, 121—122.

MURĂTOÁRE s.f. (Nordul Transilv., în forma neatestată *mărătoare*) Topilă. VÂRTIC, T. 45, cf. 222.

MÚRSĂ [2] s.f. (Olt.) Ciucure de lînițǎ colorată care se pune la capătul fiecărui șnur cu care se încheie cojocul. *Cele două șnururi sau cheotori lungi, împletite din iră — curmețele împletite din curele —, sînt prevăzute la vîrfuri cu ciucuri numite murse, făcute din lînițǎ colorată.* FOCȘA, P. J. 86.

MURSECÁ vb. I Tranz. (Vestul Transilv., despre purcei, în forma *morsoca*) A suge cu lăcomie. TEAHA, C.N. 244.

MUȘCĂȚÍCĂ s.f. (Mold.) Mărgele aplicate pe conturul broderiei la cămășile femeiești. TOMIDA, C.B. 283.

MUȘTIÚC s.n. (Olt.) **1.** Falca omului. IZV. XVI, 22. **2.** Capăt de țigară care se aruncă după fumat. id. ib.

MUT adj., subst. **1.** Adj. (Nordul Transilv.) Uituc. ALR I/I h 64/218, 266. **2.** S.m. (Transilv.) Stîlp cu care se proptește meștergrinda cînd slăbește ; popă, țap (Bonț—Gherla). CHEST. II 121/345.

MUZICÚȚĂ s.f. (Ban.) Ancie a cimpoiului. REF XVII, 274.

Variante ale unor cuvinte și forme gramaticale neînregistrate în dicționar

MAGHIRÁN s.m. : (Ban.) **maioránă** (HODOȘ, P. P. 202), (Transilv.) **măgheránă** (FOLC. TRANSILV. IV, 350) s.f.

MALARÍNĂ s.f. : (Munt.) **maralín** s.n. TDM I., 10.

MANUATÓR s.m. : (Transilv.) **mănuátór** s.m. L. ROM. 1962, 406.

MARTALÓG s.m. : (Olt.) **mărtálóg** adj. LEXIC REG. I, 45.

MAȘÍNĂ s.f. : (Transilv.) **mošín** s.n. IZV. XVI, 276.

MÁZGĂ s.f. : (Ban.) **mázlă** s.f. ALR SN II h 296/53.

MĂDĂRÍ vb. IV : (Nordul Mold.) **mădălí** vb. IV I. CR. IV, 123.

MĂGĂDUÍT, -Ă adj. : (Munt.) **măcăduít, -ă** adj. RĂDULESCU-CODIN, Î. 349, cf. 246.

MĂGURÍCĂ s.f. DLR înregistrează numai pluralul acestui cuvînt, *măgurele*, și-l dă ca atare cuvînt-titlu. Singularul este de asemenea atestat : *Frunză verde mălurică, La cea mică măgurică... Frumoasă masă e-ntinsă.* RĂDULESCU-CODIN, L. 84.

MĂIAG s.n. : (Olt.) **moiág** s.n. MAT. DIALECT. I, 231.

MĂLURÍCĂ s.f. DLR înregistrează numai pluralul acestui cuvînt, *mălurele*, ca nume a două plante. Singularul este de asemenea atestat, cf. RĂDULESCU-CODIN, L. 84.

MĂMULEÁNĂ s.f. : (Nord-estul Olt.) **mumuleánă** s.f. MAT. DIALECT. I, 231.

MĂRGĂRITĂRÍ vb. IV este bazat în DLR pe un citat din CARDAȘ C.P. 62, dar în acest izvor cuvîntul nu apare în forma cuvîntului-titlu din dicționar, ci într-o variantă care nu e menționată nicăieri : *Iarba crești ... Și-n vîrf mărgărintărești.* Variante cu *n* epentetic apar și la alte cuvinte din familie : *mărgărint, mărgărintar, mărgărintărel*, deci la această serie trebuie adăugat *mărgărintări* și corectată forma titlu din DLR.

MĂRHÁIE s.f. : (Bucov.) **merháie** s.f. L. ROM. 1962, 154.

MĂRȘĂLUÍ vb. IV : (Transilv.) **mărșăli** vb. IV. FOLC. TRANSILV. III, 198.

MĂRTÁCĂN s.m., singular atestat în CHEST. II 258/63 (Săsciori—Făgăraș) cu sensul de „martac, fiecare dintre prăjinile care se lasă de o parte și de alta a acoperișului de paie". DLR atestă numai pluralul pe care îl dă ca atare cuvînt-titlu : **mărtăceni**.

MĂRȚÍNĂ s.f. : (Maram.) **morțînă** s.f. LEXIC REG. I, 14.

MĂTĂRÍNGĂ s.f. Sensul **1** „jurubiță", considerat învechit, se mai atestă în Ban. și Transilv. în CHEST. II 84/68, 91 în varianta neînregistrată **motrineă** [3].

MĂTREÁȚĂ s.f. : (Mold.) **măturează** ALR I/I h 11/558, **mătăreață** ib. h 11/542. Varianta **metreață**, considerată în DLR învechită și rară, apare și azi regional în relativ multe puncte din Transilvania, după datele oferite de ALR I/1 h 11/63, 80, 96, 103, 118, 289, 290, 302.

MĂȚĂGÓI s.n. : (Munt.) **mățigói** s.n. TDM II, 192.

MĂUREÁȚĂ s.f. : (Munt.) **moreață** s.f. TDM I, 386.

MEDICÍNĂ s.f. Sensul **4** „medicament" apare în numeroase variante regionale : (Ban., sudul Transilv.) **medițină** ALR I/I h 109/1, 5, 9, 28, 125, 174 (pl. *mediținuri* ib. h 1, 9/30), (Ban.) **meduțină** L. ROM. 1959, nr. 6, 52, ALR I/I h 109/26 (pl. *medățínuri* ib. h 109/40), **miduțină** ib. h. 109/77, **milițină** (pl. *miliținuri)* ib. h 109/45, **miluțină** (pl. *miluținuri)* ib. h 109/12, s.f.

MELIȚÓI s.n. : (Mold.) **meleți** s.n. CHEST. III 28/416, id. 31/530, 531, 534, 540.

MEREMETISÍ vb. IV : (Mold.) **mitirisí** vb. IV. FURTUNĂ, C. 116, PAMFILE, J. II, 154, GLOSAR REG., LEXIC REG. II, 121.

MEZDREÁLĂ [1] s.f. : (Olt.) **mejdreálă** s.f. ARH. OLT. VIII, 245.

MÍJLOC adj., s.m. : (Munt.) **mežóc** adj. DIACONU, F.R. II, 92.

MIJLOCÍU adj. : (Munt.) **melžočiu** adj. DIACONU, F.R. II, 39.

MILOSTÍVNIC, -Ă adj., s.f. : (Olt.) **milostîmnic, -ă** adj. s.f., FOLC., OLT. MUNT. I, 300, cf. 433.

MISILÉUCĂ s.f. : (Vestul Transilv., Ban.) **meseléucă** s.f. ALEXICI L. P. I, 192, RF III, nr. 2, 58, cf. 63, LEXIC REG. I, 71.

MIȘCÓI [1] s.m. : (Ban.) **mușcóni** s.m. LEXIC REG. I, 119.

MIȘLÍNG subst. : (Bucov.) **meșlincă** s.f. cu sensul de „ovăz verde cosit". LEXIC REG. I, 104.

MOCNÍ vb. IV : (Transilv.) **momní** vb. IV CHEST. III 9/286.

MODOLÁNĂ s.f. apare în DLR ca trimitere la **măgdălană** „caisă", unde nu găsim varianta pentru care s-a făcut trimiterea, deci nici proveniența acesteia. Ea este atestată în COMAN, GL. din Jina — Sibiu.

MODRIGĂLÍ [2] vb. IV este o trimitere la **mătrăcăli**, unde nu se găsește această variantă. Cuvîntul este atestat la I.CR. VIII, 88 cu sensul neatestat de „a grămădi lucruri unul peste altul".

MOGODÍCI subst. : (Dobr.) **mogonici** subst. FOLC. DOBR. 553.

MOHOÁNDĂ s.f. : **mogîldă** s.f., apare în estul Munt. cu sensul de „momîie, nălucire". *Văzîn mogîldi pă vali: „olai"!* GRAIUL I, 248.

MOLFĂÍ vb. IV : (Olt.) **moflăí** vb. IV IZV. XVI, 22.

MOMÍIE s.f. (Ban.) **mumúie** s.f. FOLC. OLT. MUNT. I, 156.

---

[3] Vezi și L. ROM. 1971, 91, unde se semnalează această variantă în ALR.

MOROMÉŢ s.m. În BL VI, 230 găsim o nouă variantă din Olt. **moromlete**, care constituie în acelaşi timp o altă atestare prin care se lărgeşte sensul 2 existent, cu nuanţa semantică „om greoi în mişcări".

MOSC[1] adj. Cuvîntul apare ca s.m. în Maram., în varianta **musc**. T. PAPAHAGI, M. 9.

MOŞOÁNCĂ s.f. : (Ban.) **moşoáleă** s.f. L. ROM. 1963, 154.

MOTOFLÉTE s.m. : (Transilv.) **motrofléte** s.m. FOLC. TRANSILV. IV, 273.

MOTOŞÍNĂ s.f. : (Transilv.) **motocínă** s.f. MAT. DIALECT. I, 262.

MUCURÍ vb. IV Se atestă variantele : (Ban.) **mocorî**. *Curechiu s-o mocorît*. L. ROM. 1959, nr. 6, 52 ; (Olt.) **mocori**: *Ţoalele mi-o mocorit*. FOLC. OLT. MUNT. I, 195 ; **mucăli**. id. ib. I, 435. vb. IV.

MUNDÍR s.n. : (Vestul Transilv.) **mundúr** s.n. TEAHA, C.N. 244.

MUR s.n. Sensul regional adjectival „de culoare neagră" atestat în DLR apare şi ca substantiv neutru „negru-roşietic, de culoarea murei coapte". *Mur (culoarea murei obţinută dintr-un amestec de negru şi puţin roşu, negru roşietic lucios ca mura)*. Ţ. B. II, 302, cf. TOMIDA, C. B. 283.

MURGHÍŢA s. f. art. Cuvîntul este atestat în DLR numai în expr. **a înţărcat murghiţa**. El apare ca s.m. şi f. nu numai în expresii, ci şi în alte contexte : *Zbiară murghiţa-n obor, N-am un par să mi-o omor*. CIAUŞANU, V. 92. *M-a prinsă dzîua-n sat Cu murghiţu dže furat*. FOLC. OLT. MUNT. I, 25.

MURIŞÓR DLR înregistrează acest diminutiv numai ca substantiv feminin ; el mai este atestat în forma masculină în Munt. : *Ochi negri murişori*. REF XVI, 114.

MURULÍ vb. IV : (Transilv.) **murocluí** ALR I/I h 148/247, **murculí** (COMAN, GL.), **morocli** (TRĂSNEA, 18) vb. IV.

MUSELÍNĂ s.f. : (Ban.) **moşolin** L. COSTIN, GR. BĂN. I.

MUSTALĂU s.n. : (Vestul Transilv.) **moştalău** TEAHA, C. N. 245.

MUSTÍ vb. IV : (Bucov.) **muştí** vb. IV L. ROM. 1964, 82.

DLR nu a înregistrat varianta cuvîntului **băgrín** s.m., menţionată în DA şi atestată în Ban. şi nord-vestul Olt., anume **magrin** s.m. DDRF, ARH. OLT. XVIII, 120, FOLC. OLT. MUNT. I, 431.

Atestări din alte regiuni decît cele menţionate în DLR

MÁIER 1. S. n. este atestat de DLR în Olt. şi Transilv. Cuvîntul apare şi în Ban., în CHEST. II 20/8, după care „maier se zice la o grădină mare de la cîmp".

DLR atestă într-un punct din Transilvania la **măduvă** s.f. **II 3** sintagma *măduva luminii* = feştila lumînării. Sensul mai este atestat în sintagma *măduva lumînării* în Mold. (Mărgineni — Piatra Neamţ), CHEST. II 357/202.

MĂLUÍ vb. IV Tranz. (Regional) A zugrăvi, a picta are ca atestare în DLR o singură comunicare din Bucov. Cuvîntul mai apare în două puncte din Transilvania în CHEST. II 374/258, id. 379/265 „a spoi cu meal" (*mal*, în varianta locală).

MĂRGINÍ vb. IV. 2. „A tăia marginile unei scînduri" este atestat nu numai în Transilv., ci şi în Bucov. de CHEST. II 238/227.

MELIȚÁ vb. I. Varianta **melință** semnalată de DLR în Transilv., se atestă și în Munt., cf. TDM I, 40.

MELIȚÚCĂ s.f. În DLR cuvîntul are o singură atestare din Bucov. El apare și în Transilv. (Benic — Alba) în CHEST. III 32/137.

MEREGÍU s.n. Cuvîntul este atestat de DLR în Dobr., el apare și în Munt. în varianta **meragiu**. VRABIE, B. 196.

MEREÓR adv. Atestat de DLR în Transilv., cuvîntul apare și în Olt. cf. LEXIC REG. I, 54, FOLC. OLT. MUNT. I, 432.

MESELÉU s.n. Cuvîntul este atestat și în alte regiuni decît se menționează în DLR. În Maram. și Ban., în forma titlu : CHEST. II 382/371, 372, 375, 376, 377, 378, 380, 411 ; **meselău** în Maram. CHEST. II 382/360, 362, 363, 373 ; **mesălău** CHEST. II 382/361, 364, 365, 368, 369. Forma **mesăláuă** din DLR nu apare în locul citat, ea este forma de pl. și se întîlnește ca atare **meselauă**, în CHEST. II 382/348.

MESÍ vb. IV este atestat de DLR în Mold. și Bucov. Cuvîntul apare și în Dobr., în FOLC. DOBR. 136.

MIERLÍ [2] vb. IV, al cărui sens „a închide ochii pe jumătate, a se face mici" este atestat de DLR în Olt., mai este semnalat în vestul Transilv. în ALR I/I h 75/94 în harta pentru „a moțăi".

MIȘCÁ vb. I Tranz. Sensul atestat în DLR în nord-vestul Olt., despre insecte „a umbla (pe cineva) provocînd o senzație neplăcută (de mîncărime)" se atestă și în Munt. Cf. TDM I, 107.

MÎCÎÍ vb. IV Atestat o singură dată în Dobr., cuvîntul apare și în Ban. L. COSTIN, GR. BĂN. I.

MÎȚÎÍ vb. IV Sensul **2** „a scînci", atestat în DLR o singură dată în Olt., apare și în Ban. la L. COSTIN, GR. BĂN. II în varianta **mîrțoí** vb. IV.

MLÁCĂ s.f. este atestat de DLR în Ban. și Transilv. El apare și în Olt., în varianta **máclă** IZV. XVI, 21 : *pămîntu-i maclă, nu putem ara.*

MOȘOÁNCĂ s.f. Unica atestare a cuvîntului în DLR este din Bucov. ; el mai apare și în Transilv. (Bonț — Gherla). CHEST. II, 247/345.

MRENÍȚĂ s.f. este atestat de DLR într-un singur punct din Transilv. Cuvîntul mai apare în Munt. și în estul Olt. : *Trei ani secetă ținea, Apele mării seca și mrenița mi-o prindea.* FOLC. OLT. MUNT. II, 94. *La noi i mreniță, un pește mărunt.* TDM I, 126.

MUSTOÁRE s.f. Unica atestare din DLR a acestui cuvînt este din Transilv., a doua, din Ban., se găsește la L. COSTIN, GR. BĂN. II.

Martie 1981

Institutul de lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

NOTE ETIMOLOGICE

DE

ANDREI AVRAM

Toate cuvintele discutate în notele de mai jos figurează în DLR, tomul VIII, *Litera P* (părțile a 3-a și a 4-a, București, 1977, respectiv, 1980), cu mențiunea „etimologia necunoscută".

podoimă. Alături de *podoimă* [1], cu sensurile „bîrnă de sprijin la fusul pietrei alergătoare a morii de apă" și „piesă de sprijin la manivela joagărului", în DLR este înregistrat *podoimă* [2], definit „1. persoană urîtă; 2. om leneș" (*podoimă* [3] nu ne va interesa aici). Etimologia lui *podoimă* [1] este indicată: ucr. dial. *подойма* (=ucr. lit. *підойма*); sub *podoimă* [2], mențiunea „etimologia necunoscută" este însoțită de trimiterile „cf. *uimă*, *moimă* [1], *moimă* [2]".

După părerea noastră, titlurile de articole numerotate 1 și 2 corespund, de fapt, unui singur cuvînt, cu sensurile proprii menționate sub *podoimă* [1] și cu sensurile figurate de sub *podoimă* [2] (toate, cunoscute în graiuri din nordul țării). Între cele două categorii de sensuri există un raport care amintește de folosirea lui *prăjină* ca „epitet (depreciativ) pentru o persoană foarte înaltă (și slabă)" (DLR); vezi și expresia *a sta ca un buștean*, folosirea lui *butuc* în contexte în care de acest termen se leagă, într-un fel sau altul, sensuri ca „scurt și gros; nesimțit, bădăran; prost" (DA, s. v., I 2) și, mai ales, *măcău* „bîtă, vergea, mîner la toporîștea coasei", dar și „epitet dat unui om înalt, voinic și cam prost". În toate aceste cazuri, cuvinte mai mult sau mai puțin asemănătoare cu *podoimă* [1] în ce privește înțelesul lor de bază sînt utilizate cu referire la oameni.

podovaghe. A fost culeș în Ciubăncuța — Dej și înseamnă „sarcini" (în DLR se reproduce glosarea din sursa citată: Coman, Gl.). Avem a face, fără îndoială, cu o variantă a lui *podvadă* „(în Țara Românească și în Moldova) obligație la care erau supuși țăranii dependenți în evul mediu" și „(învechit) încărcătură" (din slavonul подъкода; DLR). De remarcat că printre variantele lui *podvadă* figurează și *podvoadă*, care are și un plural în *-e* (*podvoade*), asemănător deci cu forma, tot de plural, din titlul acestei note. Prin introducerea unui [o] între [d] și [v] a fost eliminat un grup consonantic dificil.

Avem toate motivele să credem că grupul de litere *ghe* corespunde succesiunii de sunete [d'e], cu [d'] apărut prin palatalizarea lui [d] originar, așa încît, după părerea noastră, cuvîntul în discuție ar fi trebuit să fie inserat în DLR sub forma *podovade* (pl.).

pohoială. În marea majoritate a surselor citate în DLR cuvîntul apare cu următoarele două sensuri principale: „nume dat mai multor boli de ochi", „membrană care învelește diferite organe ale corpului"; alte cîteva sensuri (sau subsensuri) sînt legate de acestea două. Printre numeroasele variante înregistrate există una, *poiveală*, care, din punctul de vedere al formei, poate fi ușor explicată, ca derivat de la *poivă*; acest cuvînt înseamnă, printre altele, „pînză impermeabilă pentru acoperit mașini, căruțe etc.; prelată, foaie de cort" (< magh. *ponyva* „pînză groasă";

DLR). După cum vom vedea, *poiveală* stă la baza celorlalte variante, inclusiv *pohoială*; considerăm, prin urmare, că nu este justificată trimiterea „cf. *puhoi* [2]". În ce privește aspectul semantic al chestiunii, credem că evoluția a fost următoarea: „pînză pentru acoperit" > „membrană" > „boală de ochi". De observat că printre bolile de ochi numite *pohoială* se numără cataracta, caracterizată prin opacifierea cristalinului; vezi citatul din Damé, T. 30: „Se zice că boul are puhăială cînd i se face o pojghiță pe lumina ochilor".

Este de presupus că din *poiveală* a rezultat, prin metateză, **povială* [poviịală], de la care, prin asimilare, s-a ajuns la *povoială*. Transformarea lui [v] în [h] — *povoială* > *pohoială* (varianta din titlul acestei note) — este relativ frecventă în anumite contexte (cf. *holbură, hulpe*). Diverse transformări fonetice (în general, accidente) au avut ca urmare apariția celorlalte variante: *povăială, vopăială, pohăială* etc.

Poivă are, după DLR, variantele *poibe* și *ponvă*; ultima este suspectă (în orice caz, în una dintre cele două surse la care se trimite — ALR II — apare [poṅvă], cu [ṅ], nu cu [n]; vezi I. Mării, în CL, XXVI, 1981, 1, p. 50). Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapesta, 1966, s. v. *pónivă* „(Zelt-)Plane: banne, toile de tente" (< magh. *ponyva* „idem") înregistrează, alături de [poịvă], variantele [puọṅvă] și [poṅvă]. Dată fiind existența lui [poṅvă], adjectivul *ponivos* „(om) chior; (om) miop; p. g e n e r. (ființă) care are un defect de vedere" (cu numeroase atestări din regiuni în care acest cuvînt este pronunțat [poṅivos]) poate să fie un derivat de la [poṅvă], nu de la *poneavă* (după DLR la baza adjectivului menționat se află această ultimă formă; etimonul indicat în partea finală a articolului corespunzător este scr. *ponjava*, dar se fac și trimiterile „cf. slavonul понява, magh. *ponyva*"). De subliniat că, întrucît *poneavă* are sensul fundamental de „țesătură groasă", etimologia lui *ponivos* dată în DLR implică admiterea unei evoluții semantice asemănătoare cu cea pe care am presupus-o noi cînd am identificat în *pohoială* (< *poiveală*) un derivat de la *poivă*.

Menționăm, în sfîrșit, că magh. *ponyva*, considerat, în mod justificat, etimon al lui *poivă*, n-ar fi trebuit să figureze și în partea etimologică a articolului *poneavă* (cf. Lajos Tamás, *loc. cit.*: „Das Banater *poṅavă* unmittelbar aus dem Serb.") și că, după toate probabilitățile, forma tipărită *ponívă* — obținută ca răspuns la unul dintre chestionarele difuzate de fostul Muzeu al limbii române — se datorează unei erori de transcriere (*í* în loc de *ĭ*: *ponĭvă*). În cazul în care această ipoteză corespunde realității, avem a face cu o variantă a lui *poivă*, nu a lui *poneavă*, cum se admite în DLR (bineînțeles, dacă menținem separate cele două cuvinte, în esență sinonime, și nu le considerăm variante ale unui cuvînt unic, cu etimologie multiplă).

polonaș. A fost culeș în apropiere de Beiuș și înseamnă „persoană care strînge grîul cosit". După părerea noastră, provine din scr. *pòlovnīk* „métayer" (J. Dayre, M. Deanović, R. Maixner, *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*. II. dopunjeno izdanje priredio R. Maixner, Zagreb, 1960). Plecîndu-se de la sensul de „muncitor agricol", s-a putut ajunge ușor la sensul înregistrat în DLR. Cuvîntul sîrbocroat citat ar fi trebuit să devină în românește **polovnic* sau **polonic* (< [poloụnik], dintr-o variantă cu o

fricativă bilabială înainte de [n]; cf. Emil Petrovici, *Graiul caraşovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, Bucureşti, 1935, p. 106). La *polonaş* s-a ajuns de la **polonic*, prin înlocuirea segmentului *-ic* cu segmentul *-aş*, frecvent ca sufix al substantivelor nume de agent. De fapt, se poate spune că şi *-aş* din *polonaş* este un sufix, întrucît acest cuvînt este semianalizabil, prin raportare la *polonitoare*, cunoscut prin vestul Transilvaniei şi prin Banat, cu sensul „femeie care adună grîul secerat sau cosit" (în articolul cu acest titlu se face trimiterea „cf. *polonaş*").

poncăi. Înseamnă „a sta de veghe dormitînd" (prin Oltenia) şi „a (se) mocoşi, a (se) trudi" (prin nord-vestul Munteniei). Trimiterea „cf. *ponc*" este, după părerea noastră, doar parţial justificată : primul sens al lui *poncăi* poate fi pus în legătură cu sensul „(om) prost, nătîng" al lui *ponc*, dar, aşa cum vom încerca să arătăm, pentru „a (se) mocoşi, a (se) trudi" se impune o altă explicaţie. Menţionăm, în treacăt, că în articolul *ponc* par a fi fost incluse cel puţin două cuvinte diferite, căci etimonul indicat, magh. *ponk* „deal", se potriveşte, de exemplu, cu sensul de „pantă foarte piezişă, abruptă", dar nu şi cu cel de „prost"; mai ales pentru varianta *panc*, cu acest ultim sens, şi pentru forma din locuţiunea *de-a poanca* „la întîmplare, fără o ţintă precisă" merită, credem, să fie luată în consideraţie posibilitatea unei legături cu bg. *панта* „haimana", pe care Virgil Nestorescu, în LR, XXII, 1973, 2, p. 129—130, îl socoteşte (cu unele rezerve) punctul de plecare al cuvîntului — fără etimologie în DLR — *panc* „nebun, trăsnit, aiurit, zăpăcit, ţicnit".

Sensul al doilea al lui *poncăi* se regăseşte, în esenţă, în conţinutul semantic al lui *păncăni* „a face cîte ceva, a nu sta degeaba; a umbla fără rost, a bate drumurile de pomană" (de remarcat că acest cuvînt — tot fără etimologie în DLR — este atestat în aceeaşi sursă ca şi *poncăi* cu cel de al doilea sens : Udrescu, Gl.). După Virgil Nestorescu, *loc. cit.*, p. 130, „*a păncăni*, cel puţin pentru al doilea înţeles, trebuie considerat ca derivat din *panc*". În LR, XXIV, 1975, 6, p. 576—577, am susţinut că avem a face cu două cuvinte omonime : *păncăni* [1] „a face cîte ceva, a nu sta degeaba; a face lucruri neînsemnate, mărunte" < bg. *пъкам* „grouiller, fourmiller, pulluler" şi *păncăni* [2] „a hoinări" < *panc* (acesta apare şi în expresia *a umbla panc* „a umba fără rost, aiurea; a bate cîmpii"). Credem că în cazul lui *poncăi* lucrurile stau cam la fel : ne găsim în prezenţa a două variante ale unor unităţi lexicale distincte. Ni se pare neîndoielnică identitatea lui *poncăi* „a (se) mocoşi, a (se) trudi" cu *păncăni* [1]; fluctuaţia *-ăni* ~ *-ăi* şi transformarea [ă] > [o] după o consoană labială sînt fenomene banale. Cît despre *poncăi* cu celălalt sens, el poate fi apropiat, în principiu, sau de *ponc*, ca unitate lexicală distinctă de *păncăni* [2] (ceea ce se face în DLR), sau de *panc* (şi, ca atare, considerat variantă a lui *păncăni* [2]). Argumente de ordin semantic — distanţa dintre sensul „a sta de veghe dormitînd" al lui *poncăi* şi sensul „a hoinări" al lui *păncăni* [2] (< *panc*) — ne determină să optăm pentru prima soluţie. În concluzie, credem că trebuie să identificăm un *poncăi* [1], variantă a lui *păncăni* [1] (< bg. *пъкам*) şi un *poncăi* [2], derivat de la *ponc*.

pondili. Trimiterea la *podi*, care însoţeşte menţiunea „etimologia necunoscută", are, fără îndoială, o justificare : este clar că *pondili* şi *podi*, amîndouă cu sensul „a pardosi" (*podi* şi cu alte sensuri), fac parte din

aceeași familie de cuvinte. Credem însă că este posibil să fie stabilit cu precizie punctul de plecare al primului dintre cele două verbe : *pondilă*, variantă (înregistrată în DLR) a lui *podilă* „podea", derivat, cu sufixul *-ilă*, de la *pod* (DLR) ; de observat că *po(n)dilă* circulă prin Oltenia (și prin Transilvania) și că *pondili* este cunoscut pe lîngă Drăgășani. Pentru nazala din silaba inițială a cuvîntului discutat aici cf. *pondeală*, variantă a lui *podea* (DLR), *smunci* = *smuci*, *strung* = *strug* etc.

porticuri. Glosarea „unelte agricole" reproduce titlul hărții 17 din ALR II SN 1, pe care cuvîntul a fost înregistrat într-un singur punct (228 = Topliţa). În DLR figurează o trimitere la *portecă*, cuvînt definit „negoţ, comerţ ; fel, soi, calitate" și explicat ca împrumut din maghiară ; se indică un singur sens al etimonului, magh. *portéka* : „marfă". Apare totuși, și menţiunea „etimologia necunoscută", care, cum vom arăta în continuare, nu se justifică.

După toate probabilităţile, apartenenţa celor două forme românești la aceeași unitate lexicală și descendenţa lor din același etimon — admise de Lajos Tamás, *op. cit.*, s. v. *porticuri* — nu sînt recunoscute de DLR din cauza deosebirii prea mari dintre sensul lui *porticuri* și sensul „marfă" al magh. *portéka*. Această deosebire este însă mare numai în aparenţă. De observat, mai întîi, că răspunsul complet obținut în punctul 228 din ALR II la întrebarea „Cum numiţi cu un cuvînt toate acestea : plug, grapă, secere etc., cu care lucraţi pămîntul?" a fost *porticurile ce se ţin de economie* (aici *economie* are înţelesul de „economie agrară, agricultură"), de unde rezultă că *porticuri*, singur, nu înseamnă „unelte agricole", ci „unelte" sau — poate, mai curînd — „(diverse) obiecte, lucruri". Pe de altă parte, magh. *portéka* (variantă : *partéka*) nu înseamnă numai „marfă" ; vezi articolul citat din dicţionarul lui Lajos Tamás, unde cuvîntul este glosat „Ware, Hausgerät, Siebensachen" și unde este înregistrat și rom. *părticuri* (absent din DLR), cu sensul „allerlei Kleinigkeiten : menus objets" (cu privire la sensul „Ackergerät : instruments aratoires", atribuit lui *porticuri* pe baza atestării din ALR, se face menţiunea : „selten").

Întrucît sub aspect fonetic derivarea lui *porticuri* din magh. *portéka* nu pune probleme (cf., pentru redarea prin [i] a lui [ē], scris *é*, rom *mertic* < magh. *mérték*), credem că precizările din rîndurile precedente sînt în măsură să înlăture orice îndoială asupra identităţii lui *porticuri* cu *portecă*.

poșicăli. Înseamnă, pe lîngă Salonta, „a pierde timpul cu lucruri mărunte". Este, evident, unul și același cuvînt cu cel înregistrat în DLR sub forma *pocicăli* și glosat „a prăpădi, a risipi" (se menţionează și aria de răspîndire : vestul Transilvaniei). *Pocicăli* (= *poșicăli*) provine, după cum se arată în DLR, din magh. *pocsékol*, cu același sens („vergeuden, verschwenden : gaspiller, dissiper" ; vezi Lajos Tamás, *op. cit.*, s. v. *pocicăli*).

potîrcă. Cuvîntul, cunoscut în Dobrogea și prin sudul Moldovei, este definit „lucru sau ființă (rămasă) mică" ; este indicată o singură sursă (I. CR. IV, 305), din care se dă un singur citat : „O potîrcă de om". Credem că dintre cei doi termeni la care se trimite, după menţiunea „etimologia necunoscută" — „cf. *potcă* [1], *poghircă*" —, trebuie să fie luat în consi-

derație numai primul. Al doilea are cîteva sensuri asemănătoare cu cel al lui *potîrcă* (de exemplu, „fire de cînepă răsărite tîrziu și nedezvoltate", „epitet dat unui om mic de statură, pipernicit"), dar derivarea lui *potîrcă* din *poghircă* (sau dintr-o variantă a acestuia : *pobir*, *polbici*, *podirici*, *boghirc* etc.) întîmpină dificultăți de ordin formal. Considerăm, în schimb, că între *potcă* [1] (după DLR, din v. sl. потъка) și *potîrcă* se poate stabili mai mult decît o simplă apropiere.

Cu privire la aspectul semantic al chestiunii, este de remarcat că sensul „persoană nedezvoltată din punct de vedere fizic, mică de statură, urîtă sau schiloadă" al lui *potcă* este ilustrat, printre altele, cu un citat care pune în evidență echivalența *potcă* = *potîrcă* : „O potcă de om" (cf. citatul dat s. v. *potîrcă*). Ca formă, *potîrcă* se află față de *potcă* într-un raport identic cu cel dintre *poșircă* „băutură alcoolică slabă" și *poașcă* „vin de proastă calitate". După cum sperăm că am reușit să demonstrăm în LR, XXXI, 1982, nr. 1, p. 19, în *poșircă* apare sufixul *-îrcă/-ircă* (studiat de Laura Vasiliu, în SMFC, V, 1969, p. 38—39, 46), care s-a substituit silabei finale din *poașcă* (fonetic identică cu sufixul *-că*). Cu ajutorul aceluiași sufix s-a format derivatul *potîrcă*. Revenind la semantică, subliniem, în încheiere, faptul că, în ambele cazuri, atît cuvîntul de bază (*poașcă*, *potcă*), cît și derivatul (*poșircă*, respectiv, *potîrcă*) au sensuri care fac să fie ușor de înțeles folosirea unui sufix cu valoare peiorativă (și expresivă).

povii. Este unul dintre numele cătinei-de-garduri (*Lycium halimifolium*) ; de menționat că forma din DLR este de plural (nu se cunoaște locul accentului). Avem a face cu un împrumut din ucraineană : nu este greu de admis că de la ucr. *повій* „volbură, rochița-rîndunicii" (*Dicționar ucrainean-român*. [Redactor : Gheorghe Cocotailo], București, 1964) s-a ajuns la rom. *povii*, cu sensul indicat mai sus.

prasadi. Este un verb reflexiv care înseamnă, prin Bucovina, „a se îmbolnăvi de dizenterie". Provine, după părerea noastră, din rus. *просадить* „a străpunge, a perfora ; a răni" (*Dicționar rus-român*. Sub conducerea redacțională a acad. Emil Petrovici, București, 1960). De la sensul „a răni" al termenului rusesc s-a putut ajunge ușor la cel al cuvîntului românesc (dizenteria este o boală caracterizată prin scaune sanguinolente ; vezi MDE, s. v. *dizenterie*).

prăștină. Avem în vedere pe *prăștină* [2] „tescovină, boștină". Este greu de văzut pe ce se întemeiază trimiterea „cp. cu *prăjesc*", pe care o găsim în SDLR (acolo se indică aria de răspîndire a termenului în discuție : „sud" ; pe hărțile 237 și 251 din ALR II SN 1 cuvîntul figurează în puncte din Muntenia și Dobrogea). *Prăștină* provine din bg. *пръщина* „marc (de raisin, etc.)" (L. Stéphanova, A. Radev, G. Dortchev, N. Kolev, *Dictionnaire bulgare-français*, Sofia, 1964) ; de adăugat că indicația „bg." figurează în CADE, s. v. *praștină* (cu accentul pe silaba inițială), variantă a lui *prăștină* înregistrată și în DLR (în CADE *prăștină* apare numai cu sensul de „prăjină).

prăvădi. Definiția „a amesteca" a fost preluată în DLR din sursa utilizată, *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, București, 1967, unde cuvîntul este însoțit de următorul citat (îl

reproducem în transcriere literarizată) : „[Cheagul uscat] îl prăvădim cu zer sau lapte [...] ca să poată să-nchege laptele". Verbul *a prăvădi* are însă aici sensul „a pasa", după cum se poate deduce din următoarele două pasaje din *Texte dialectale Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, București, 1967 (și de data aceasta, transcriere literarizată) : „Și luăm cîte-o bucățică de-acolo și punem într-o cîrpă curată și-l frecăm așa-l moiem, și-l punem în lapte" (p. 241) ; „Îl punem... dup-aceea cînd vrem să-nchegăm îl luăm din vasul care este și-l punem într-o cîrpă curată, legăm bine cîrpa, prima dată punem puțină apă și punem cheagul acolo. Și cînd vrem să-nchegăm, punem apa aia ce se lasă de la cheag în lapte" (p. 247). Cuvîntul în discuție provine, fără îndoială, din scr. *provoditi*, care înseamnă, printre altele, „a face să treacă (prin)" (Dorin Gămulescu, Mirco Jifcovici, *Dicționar sîrbocroat-român*, București, 1970). Trimiterea „cf. *prăvărit*" nu este justificată (vezi nota următoare).

prăvărit. Este folosit prin Banat, în sintagma *lapte prăvărit* „lapte brînzit și înăcrit (cînd a fost pus la fiert)". Între acest cuvînt și *prăvădi*, la care se trimite, nu există nici o legătură (cf. nota precedentă). *Prăvărit* este participiul unui verb, **a se prăvări*, din scr. *provariti se ;* acesta înseamnă, printre altele, „a se prinde, a se coagula" (Dorin Gămulescu, Mirco Jifcovici, *op. cit.*).

pream. Este cunoscut prin Oltenia, cu sensul „luntre sau barcă mare (cu care se trec oile și vitele peste o apă)". Provine din germ. *Prahm* „bac" (*Dicționar german-român* . [Coordonare și revizie Mihai Isbășescu și Maria Iliescu, București], 1966). Pentru transformarea lui [a] (aici, lung) în [ea] cf. *ștreaf*, *ștreang*, *vreană* (exemple citate, printre altele, de J. Byck și A. Graur, în BL, I, 1933, p. 18, unde este menționată tendința lui [a] precedat de lichidă de a se preface în [ea]).

Iulie 1981

Institutul de cercetări etnologice și dialectologice
București, str. Nikos Beloiannis nr. 25

STATUTUL PROZODIC AL NEGAŢIILOR

DE

G. I. TOHĂNEANU

Am avut de cîteva ori[1] prilejul să stărui asupra ideii că schemele prozodice confecţionate de autorii manualelor şcolare au un caracter „ideal", teoretic, care nu se realizează decît foarte rar în practica versificaţiei româneşti [2]. Versuri iambice şi trohaice „perfecte", ca : „Privírea *tá* mă *árde*" (U ⏑ U ⏑ U ⏑ U), din *Luceafărul* lui Eminescu, sau „*Eá* treceá prin *frúnza*-n *freámăt*" (⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U), în care toate poziţiile „accentuabile" (2, 4, 6 ; 1, 3, 5, 7) să fie, şi în practică, accentuate nu se găsesc cu prea mare înlesnire. Motivul rezidă în existenţa unor categorii de cuvinte, de obicei monosilabe, care — indiferent de poziţia lor în structura versului — nu suportă accent. Este, în primul rînd, cazul elementelor r e l a ţ i o n a l e, prepoziţii, conjuncţii, articole neaglutinate, verbe copulative etc. Poezia lui Eminescu *Crăiasa din poveşti* este scrisă în ritm trohaic, deci prima silabă a fiecărui vers ar trebui să fie accentuată. Iată însă o strofă în care acest lucru nu se întîmplă niciodată, deoarece poziţia iniţială, în toate cele patru versuri, este ocupată de cuvinte relaţionale atone :

„*Ca* să vad-un chip, se uită	[U] U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Cum aleargă apa-n cercuri,	[U] U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Căci vrăjiţi sunt trandafirii	[U] U ⏑ U U U ⏑ U
De-un cuvînt al sfintei Miercuri".	[U] U ⏑ U ⏑ U ⏑ U

În strofa următoare din *Dorinţa* — alcătuită tot din trohei, de 8/7 silabe — prepoziţiilor şi conjuncţiilor *(Pe, Iar)* li se adaugă auxiliarele morfologice *(Vom, Or)*, supuse, şi ele, aceluiaşi tratament prozodic :

„*Pe* genunchii mei şedea-vei,	[U] U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Vom fi singuri-singurei,	[U] U ⏑ U U U ⏑
Iar în păr înfiorate	[U] U ⏑ U U U ⏑ U
Or să-ţi cadă flori de tei".	[U] U ⏑ U ⏑ U ⏑

*

Exprimînd mişcări puternice, uneori chiar violente ale simţirii şi voinţei, n e g a ţ i i l e *(nu, n-, nici* etc.) şi celelalte cuvinte, locuţiuni sau particule cu valoare n e g a t i v ă *(fără, fără să ; in-, im-, i-)* atrag nu o dată asupra lor, în vorbirea obişnuită, „accentul frazei". O „ispravă" semnificativă realizează, din acest punct de vedere, negaţia *nu* (mai precis : *n-*) atunci cînd precedă nemijlocit un verb începînd cu o vocală. În

---

[1] De pildă, în articolul *Ritm dominant, substituiri ritmice, ritm secund*, în LR, XVIII, 1969, nr. 6, p. 551—565. Cf. *Dincolo de cuvînt*, EŞE, 1976, p. 225—243.

[2] Problema a fost reluată, amplu şi persuasiv, de I. Funeriu, *Versificaţia românească*, Editura Facla, 1980, p. 15—45.

asemenea situaţii ea — negaţia — determină deplasarea accentului „normal" al verbului pe prima lui silabă. Rostim, la persoanele I şi a VI-a, *aúd*, dar *n-áud* [3]. Aşadar, sub puterea de atracţie a negaţiei, accentul „se mută" de pe silaba finală *(-úd)* pe cea iniţială, care absoarbe în structura sa negaţia însăşi *(n-á-)*. Această variantă accentuală face posibile noi împerecheri rimice, ca într-o cunoscută postumă eminesciană:

„De vorbiţi mă fac că *n-áud*,	U U ⏑ U ⏑ U [⏑ U]
Nu zic ba şi nu mă *laud;*	⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Dănţuiţi precum vă vine,	U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Nici vă şuier, nici v-*aplaud;*	⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Dară nime nu m-a face	U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Să mă ieu dup-a lui *flaut;*	U U ⏑ U U U ⏑ U
E menirea-mi: adevărul	U U ⏑ U U U ⏑ U
Numa-n inima-mi să-l *caut*".	⏑ U ⏑ U U U ⏑ U

Este evident că numai prin deplasarea accentului pe prima silabă sintagma negativă *n-áud* se poate angaja în acest „vîrtej" de rime bine sunătoare: *láud, apláud, fláut, cáut* [4].

Aidoma ca în vorbire, negaţiile monosilabice ar trebui să „cadă", în poezie, totdeauna „sub ictu", adică în silabele impare (1, 3, 5 etc.) ale versurilor trohaice şi în cele pare (2, 4, 6 etc.) ale celor iambice. Este ceea ce se întîmplă într-un număr foarte mare de cazuri, de pildă chiar în postuma eminesciană abia citată, scrisă în trohei de 8 silabe. Reiau două versuri, numai, în care negaţii diferite *(nu, nici)* deţin aceleaşi poziţii impare, 1 şi 5:

„*Nú* zic ba şi *nú* vă laud...	[⏑] U ⏑ U [⏑] U ⏑ U
Níci vă şuier, *níci* [5] v-aplaud".	[⏑] U ⏑ U [⏑] U ⏑ U

Merită, poate, atenţie amănuntul că, în cadrul locuţiunii verbale *a zice ba* („a tăgădui, a nega"), cele două negaţii *(Nú* şi *bá)*, şi nu verbul *(zic)*, sînt puternic accentuate. O situaţie foarte asemănătoare aflăm în *Lasă-ţi lumea...* (iarăşi trohei, de 8 „more"):

„*Nú* zi *bá* de te-oi cuprinde,	[⏑] U [⏑] U U U ⏑ U
Nime-n lume nu ne vede".	⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U

În primul vers vîrfurile intonaţionale coincid cu silabele 1 şi 3, adică tocmai cu negaţiile *Nú* şi *bá*, în timp ce verbul *zi*, la imperativ, rămîne, şi de data aceasta, aton. În versul „*Níci* vă şuier, *níci* v-aplaud" conjuncţia repetată *nici* ocupă, iarăşi, poziţii „forte", în speţă 1 şi 5. Omisiunea celei de a doua negaţii *(nu)* este, cum se ştie, un fapt de limbă veche [6], bine reprezentat la Eminescu:

„*Níci* îi merge, *níci* se-ndeamnă,	[⏑] U ⏑ U [⏑] U ⏑ U
Níci îi este toamna toamnă".	[⏑] U ⏑ U ⏑ U ⏑ U

[3] Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, EŞE, 1975, p. 65—66.

[4] Rima *caut/flaut* revine la Arghezi: „Mă-ndrept încet spre mine şi sufletul mi-l *caut*/ Ca orbul, ca să cînte, spărturile pe *flaut*".

[5] Pentru cuprinderea mai largă a problemei, vezi Tudor Vianu, *Expresia negaţiei la Eminescu*, în *Studii de stilistică*, EDP, 1968, p. 181—191.

[6] Vezi Florica Dimitrescu, *Eminescu şi limba veche*, în RUB, 1955, 2—3, p. 167—189.

Și acum, în secvențe trohaice de 8 „more", negația *nici* se ivește în silabe impare (1, 5 ; 1), fiind puternic reliefată prin repetiție și accent.

Observațiile de mai sus rămîn valabile pentru îndemnurile... negative din *Glossă*, în alcătuirea cărora negația este, totdeauna, așezată „corect", adică în silabele „fără soț" ale versurilor trohaice: „*Nú* spera și *nú* ai teamă". [–] U – U [–] U – U

În ritmul iambic, încadrarea „corectă" a negațiilor monosilabice reclamă, pentru ele, pozițiile pare:

„Și *nu* e blînd ca o poveste — U [–] U – U U U – U
Amorul meu cel dureros". — U – U – U U U –

Iată, în continuare, schema „ideală" a marilor elegii eminesciene: U – U – U – U | U – U – U – (U). *De cîte ori, iubito...*, *Despărțire*, *O, mamă...*, *Din valurile vremii* etc. sînt scrise, așadar, în iambi de 13/14 silabe [7], cu o cezură puternică după silaba a 7-a, atonă, unde vocea „cade", pentru a-și relua „urcușul" odată cu primul iamb din cel de al 2-lea emistih. Ultimul vers al elegiei *Nu mă înțelegi:* „Azi văd din a ta vorbă că *nu* mă înțelegi" se realizează, practic, în modul următor: (U – U U U ⏑ U | U [⏑] U U U ⏑. În al doilea emistih, negația *nu* — centru afectiv al întregii poezii — se află în silaba a 2-a: **accentul frazei** coincide, astfel, cu accentul **metric**.

Citez, acum, o strofă din elegia *Te duci...*, redactată în iambi de 9/8 more:

„C-auzu-mi *n-ó* să-l mai întuneci — U – U [–] U U U – U
Cu-a gurii dulci suflări fierbinți, — U – U – U – U –
Pe frunte-mi mîna *n-ó* s-o înșeci — U – U – U [–] U – U
Ca să mă faci să-mi ies din minți". — U U U – U – U –

Așa cum se poate lesne observa, negația *n-*, contopită în aceeași silabă cu auxiliarul morfologic *(-o)*, este situată în poziții „pare" (4, 6) ale versurilor 1 și 3, fiind, în ambele cazuri, reliefată printr-un „ictus" violent, de o intensitate evident superioară tuturor celorlalte „vîrfuri" de accentuare ale strofei.

Coincidența dintre accentul firesc și cel prozodic este respectată și în versurile următoare, din balada *Arhimede și soldatul*, a lui Radu Stanca (iambi de 11/10 silabe):

„Să *nú* te-atingi de cercurile mele, — U [–] U – U – U U U – U
Ostaș viclean! Și *níci* să *nú*
te-nșele — U – U – U [–] U [–] U – U
Asemănarea lor cu arcul tău. — U U U – U – U – U –
Sînt simple jucării și *nú* fac rău". — U – U U U – U [–] U –

Și de data aceasta negațiile se încadrează armonios, numai în silabe cu soț (2 ; 6, 8 ; 8) ale versurilor iambice. Intensitatea accentelor respective este

[7] Dintre elegiile postume în același metru, citez: *Pentru păzirea auzului*, *Pierdută pentru mine...*, *Icoană și privaz*, *O, stingă-se a vieții...*, *Apari să dai lumină*, *Renunțare;* poemele „dacice" *Sarmis* și *Gemenii* etc.

sporită de faptul că, în primele două versuri, acțiunile negate sînt exprimate prin verbe la modul conjunctiv, cu decisă și pregnantă valoare imperativă *(Să nu* te-*atingi, nici să nu* te-*nșele)*.

Precum se știe, celebra *Odă (în metru antic)* [8] este turnată în tiparele strofei safice, ale cărei versuri sînt o „combinație" de trohei și dactili:

–́ U –́ U –́ U U –́ U –́ U (3)
–́ U U –́ U

Precumpănirea troheilor îndreptățește, prin urmare, afirmația că prezența negației în prima silabă a versului inițial este „corectă":

„*Nú* credeam să-nvăț a muri vreodată".
[–́] U –́ U –́ U U –́ U –́ U

Rigorile metricii clasice ne-ar îndemna să credem că, în strofa a 3-a, coincidența dintre accentul frazei și cel prozodic ar putea fi compromisă din pricina poziției strict mediane a dactilului:

„Focul meu a-l *stínge nu* pot cu toate
Apele mării". –́ U –́ U [–́ U U] –́ U –́ U
–́ U U –́ U

Respectarea riguroasă a schemei „ideale" ar reclama încadrarea negației într-o silabă atonă, dactilul constituindu-se din grupul *stínge nu* (–́ U U). Dacă supunem însă unui examen minuțios nenumăratele „avatare" ale poeziei [9], ne convingem, treptat, că, întrucît Eminescu a încercat o sumedenie de „variații" pe tema strofei safice, ar fi mai probabilă o altă lectură, care ar presupune deplasarea dactilului către sfîrșitul versului:

„Focul meu a-l stinge *nú pot cu* toate –́ U –́ U –́ U [–́ U U] –́ U
Apele mării". –́ U U –́ U

Sînt tentat spre această interpretare (și spre această „lectură") din pricina forței accentuale pe care o degajă negația ori de cîte ori ea precedă nemijlocit o formă verbală monosilabică situată în ultima „moră", atonă, a versului. Iată un citat convingător, din poemul *Strigoii:*

„Să cer a tale daruri genunchi și frunte *nú plec*,
Spre ură și blestemuri aș vrea să te în*dúplec*".

Poziția atonă a verbului *plec* și vigoarea accentului care lovește negația *nú* sînt, dacă pot spune așa, „agravate" de rigorile unei rime ample și originale: *nú plec/(în)dúplec!...*

Vin în sprijinul aceleiași ipoteze de lectură versuri din postuma *Miron și frumoasa fără corp:*

„Ei cinară-n mîndre *múzici*, –́ U –́ U –́ U [–́ U]
Cu de aur vase, linguri, U U –́ U –́ U –́ U
Beat de-amor el spune: *Nú zici*, –́ U –́ U –́ U [–́ U]
Scumpo, să ne lase singuri?" –́ U U U –́ U –́ U

---

[8] Analiza *Odei*, excesiv tehnicistă, la L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, EA, 1964, p. 352–361. Strofa safică a fost reluată de Lucian Blaga *(Zodia Cumpenei)* și Ștefan Aug. Doinaș, într-un poem închinat lui Eminescu *(Teiul)*. Toate cele 3 poezii au cîte 5 strofe. Coincidență? Sau, la Blaga și Doinaș, nobil și discret omagiu?

[9] Vezi imensul material de variante la Perpessicius, *M. Eminescu, Opere*, III, 1944, p. 113–135.

Rima — atît de ingenioasă — *nú zici/múzici* [10] este reluată, fără... prejudecăți, de Tudor Arghezi în poezia *Greierele* din ciclul *Stihuri pestrițe*: „Și cîtu-i de mititel, /Numai gura e de el,/ Ca o trîmbiță — și *nú zici*/ C-are-n gușe zece *múzici*?" [11].

Pentru ritmul trisilabic amfibrahic (U ⏑ U), pozițiile favorabile încadrării „normale" a negațiilor sînt : 2, 5, 8 etc.

Topîrceanu :

„Eu *nú* știu limanul spre care — U [⏑] U U ⏑ U U ⏑ U
Pornesc cu bagajul acum". — U ⏑ U U ⏑ U U ⏑

Coșbuc, *Un cîntec barbar* :

„Și *nú* va fi cine să-ngroape — U [⏑] U U ⏑ U U ⏑ U
Mulțimea cea mare de morți !" — U ⏑ U U ⏑ U U ⏑

★

În toate cazurile discutate pînă acum nu s-a înregistrat nici o contradicție, în ceea ce privește repartizarea accentelor în vers, între „ritmul vorbirii" și ritmurile poeziei. Ba dimpotrivă : apariția negației în poziții „tonice" ale versurilor a valorificat, a sporit și a nuanțat disponibilitățile ei accentuale originare.

La fel de numeroase și cu mult mai interesante sînt însă situațiile cînd negațiile cad în „văile" versurilor, rămînînd, cel puțin teoretic, atone. Altfel spus, accentele sintagmatice purtate de negații în procesul intercomunicării obișnuite ar trebui să fie, la răstimpuri, anulate de distribuirea simetrică, la intervale regulate, a accentelor prozodice. În realitate această „anulare" nu se produce, ritmul suplu și lax al vorbirii insinuîndu-se, cu destulă insistență, chiar în structurile rigide ale versului clasic. Ritmul „dominant" al unei creații poetice este, în astfel de cazuri, violentat și „dereglat", dar, totodată, „salvat" în contextul mai larg al poeziei, care permite lesne identificarea, reorganizarea și reașezarea lui. Aș mai adăuga un amănunt, nu lipsit de importanță : asemenea dereglări, asemenea „accidentări" ale traseelor ritmice dominante și ale linearității lor sînt tot atîția „indici ai reliefului", impunînd o nouă lectură a textului, dinamică și nervoasă, plină de culoare și de un imprevizibil zvîcnet interior.

Așa cum am mai spus, iambii marilor elegii eminesciene se lasă lesne „desfăcuți" în două emistihuri :

„Din valurile vremii [12], || iubita mea, răsai
Cu brațele de marmur, || cu părul lung, bălai —".

O cezură puternică lasă catalectic cel de-al patrulea iamb, dar, imediat după aceea, suita iambică se reînfiripă, începînd, de bună seamă, cu o

---

[10] Vezi, în această privință, Gh. N. Dragomirescu, *Despre măiestria artistică a rimei eminesciene*, în LR, XVI, 1967, nr. 1, p. 25—39. Cf. I. Funeriu, *lucr. cit.*, p. 46—72.

[11] Ultimele 2 versuri citate, din *Greierele* lui Arghezi, vădesc nu numai același ritm, trohaic, ci și aceeași măsură, de 10 silabe, aidoma ca în poemul eminescian amintit *(Miron și frumoasa fără corp)*.

[12] Am întreprins analiza acestei elegii, formulînd și o seamă de observații cu privire la versificație, în articolul *Convergența procedeelor artistice în poemul eminescian „Din valurile vremii"*, în volumul *Studii de poetică și stilistică*, EPL, 1966, p. 205—225.

silabă neaccentuată: „*iu*bita mea, răsai". Ultima strofă a elegiei este încadrată de următoarele versuri:

„Dar vai, un chip aievea || *nú* eşti, astfel de treci...
Din valurile vremii || *nú* pot să te cuprind".

Adică:

U ⏑ U — U — U || ⏑ U U ⏑ U ⏑
U ⏑ U U U ⏑ U || ⏑ U U U U ⏑

Ambele versuri sînt aşadar „marcate" de acelaşi fenomen: apariţia negaţiei *nu* la începutul celui de al doilea emistih, într-o silabă care, teoretic, trebuia să rămînă atonă. Ritmul iambic este, astfel, „silnicit", căci negaţia dezvoltă un accent extrem de puternic, subordonîndu-şi întreaga suprafaţă a enunţului. Pauza, impusă de cezură, şi accentul, „incorect"(!) în poziţia prozodică respectivă, sînt elemente hotărîtoare ale r e l i e f u l u i stilistic, inculcînd negaţiei un sunet rupt, dureros. Ar fi, desigur, penibil să calificăm o atare dereglare a traseului ritmic drept „eroare" prozodică, mai ales că ritmul dominant — în cazul nostru: iambic — se restabileşte imediat, chiar dacă, acum, „cadenţa" lui osteneşte. Dar această „ostenire" este, ea însăşi, expresia adecvată a unei stări poetice mistuitoare.

Merită, cred, atenţie observaţia că sînt supuse aceluiaşi regim, în versurile iambice, negaţiile precedînd forme verbale de imperativ, situate la început de vers. Dereglarea parţială a ritmului atrage atenţia asupra „interdicţiei", asupra „poruncii negative", care îşi înteţeşte astfel sunetul. Iambii din *Moartea lui Fulger* a lui Coşbuc au următoarea alcătuire ideală:

U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ (5)
U ⏑ U ⏑

Îndemnul final al bătrînului contrazice schema propusă:

„*Nú* cerceta aceste legi [⏑] U U ⏑ U ⏑ U ⏑
Că eşti nebun, cînd le-înţelegi!" U U U ⏑ U U U ⏑

Iată o strofă din *Luceafărul*, poem scris în iambi de 8/7 silabe:

„— Hyperion, ce din genuni U ⏑ U U U U U ⏑
Răsai c-o-ntreagă lume, U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Nú cere semne şi minuni [⏑] U U ⏑ U U U ⏑
Care *n-áu* chip şi nume". U U [U] — U ⏑ U

Schema ultimelor două versuri este, practic, desfigurată, mai ales din pricină că negaţia *(Nu, n-)* se iveşte în poziţii impare (1, 3) ale unor secvenţe iambice. Ca urmare, verbul propriu-zis *(cere)*, deşi bisilabic, devine aproape aton (U U), fiind copleşit de negaţie, care absoarbe accentul frazei şi subţiază încărcătura semantică a formei verbale, dominînd, şi prin poziţia sa în vers, enunţul.

Observaţii similare prilejuieşte poziţia iniţială a negaţiei în iambii lui Radu Stanca din *Silentium nocturn:*

„*Nú te mişca!* Să nu cumva să scape [⏑] U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U

Urechii mele glasu-acela pur — U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑
Pe care îl aud tot mai aproape — U ⏑ U U U ⏑ U U U — U
Și tot mai clar, mai fără de-nconjur. — U ⏑ U ⏑ U ⏑ U U U ⏑
Nú tulbura cu sunetele tale — [⏑] U U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
Această gravă muzică de sus...” — U ⏑ U ⏑ U ⏑ U U U ⏑

Iată, acum, o strofă din *Lamentația Șeherezadei...*, a aceluiași poet, în al cărei prim vers negația, precedînd verbe la imperativ, apare și revine în pozițiile 1 și 5, dezvoltînd puternice accente... „incorecte”, întrucît ritmul este, iarăși, iambic:

„*Nú* m-alunga! *Nú* mă sili de-acuma — [⏑] U U ⏑ [⏑] U U ⏑ U ⏑ U
Să rătăcesc prin visuri pătimașe, — U U U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
Să-ți caut aiurea trupul tău ca spuma, — U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Și-n amintiri privirea ta trufașe”. — U U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U

Menționez, în treacăt, că, sub presiunea „măsurii”, grupul *au* din *cáut* formează, prin sinereză, diftong.

Peisajul Veneției [13] „stinse” devine, parcă, mai dezolant ca urmare a „accidentării” ritmului iambic la nivelul versului 2:

„S-a stins viața falnicei Veneții, — U ⏑ U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
N-áuzi cîntări, *nú vezi* lumini de baluri”. — [⏑] U U ⏑ [⏑] U U ⏑ U ⏑ U

Ideea morții ca negație este pecetluită în același sonet de poziția inițială a adverbului negativ în ultimul vers, cu toate consecințele ritmice cunoscute:

„Cu glas adînc, cu graiul de Sibile, — U ⏑ U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
Rostește lin în clipe cadențate: — U ⏑ U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
Nú-nvie morții — e-n zadar, copile!” — [⏑] U U ⏑ U U U ⏑ U ⏑ U

Este cunoscută predilecția lui Goga pentru iambii de 9 silabe, metrul marilor sale poeme: *Rugăciune*, *Plugarii*, *Oltul*, *Noapte* și atîtea altele. Mi se pare semnificativ că, în aceste poeme, reliefarea negației se realizează atît prin dereglarea ritmului iambic, în condițiile examinate mai sus, cît și prin așezarea ei în fruntea versurilor, așadar în prima silabă „impară”. Iată numai cîteva exemple, însoțite de „schemele” corespunzătoare:

„*Nú* rostul meu, de-a pururi pradă — [⏑] ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Ursitei maștere și rele, — U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
Ci jalea unei lumi, părinte, — U ⏑ U U U ⏑ U ⏑ U
Să plîngă-n lacrimile mele”. — U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
(Rugăciune)

„Mult [14] iscusita vremii slovă — ⏑ U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Nú spune clipa milostivă — [⏑] ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U

---

[13] Vezi *Geneza sonetului „Veneția”*, la L. Gáldi, *lucr. cit.*, p. 331—340.

[14] Așa cum se vede din „schemă”, adverbul *mult* — ca indice al superlativului arhaic — vatămă, și el, „linearitatea” ritmului iambic.

Ce ne-a-nfrăţit pe veci necazul — U U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Şi veselia deopotrivă..." — U U U ⏑ U U U ⏑ U
(Oltul)

„*Nú-i* jalea pătimirii tale — [⏑] ⏑ U U U ⏑ U ⏑ U
Tremurătoarea ta plînsoare, — U U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Ci-i cîntecul de-ngropăciune — U ⏑ U U U U U ⏑ U
Al doinei noastre, care moare". — U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
(În codru)

„Poveste-ntunecat-a pînii, — U ⏑ U U U ⏑ U ⏑ U
Nú-i strună să te ştie plînge, — [⏑] ⏑ U U U ⏑ U ⏑ U
Căci de durerea ta străveche — U U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
În suflet cîntecul se frînge". — U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
(Graiul pînii)

Cînd perturbarea ritmului iambic „marchează" poezia încă de la început — adică din chiar prima ei silabă metrică, unde se instalează, sub „accentul frazei", negaţia —, atunci receptarea mesajului se realizează la cea mai înaltă tensiune. Aşa se întîmplă în poemul lui Goga *Strămoşii:*

„*Nú* mor strămoşii niciodată, — [⏑] — U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Războiul lor în noi şi-l poartă, — U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Căci li-e ţărîna spulberată, — U U U ⏑ U U U ⏑ U
Dar *nú* li-e duşmănia moartă". — U [⏑] U U U ⏑ U ⏑ U

Ne întîmpinăm cu exact acelaşi fenomen în cunoscutul *Testament* al lui Tudor Arghezi, alcătuit — cu excepţia ultimului vers *(Zace mînia bunilor mei* [15]*)* şi a altor cîtorva, mai „scurte" — din endecasilabi şi decasilabi iambici:

„*Nú-ţi* voi lăsa drept bunuri, după moarte,
Decît un nume adunat pe-o carte".
[⏑] U U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
U U U ⏑ U U U ⏑ U ⏑ U

Dealtfel şi în iambii arghezieni (de pildă în „Psalmi") poziţia iniţială a versului este adesea atribuită negaţiei, cu consecinţele prozodice şi stilistice discutate anterior. Ca să ne putem convinge de frecvenţa fenomenului, spicuiesc cîteva versuri din acelaşi *Psalm:*

„Pribeag în şes, în munte şi pe ape, — U ⏑ U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
Nú ştiu să fug din marele ocol... — [⏑] U U ⏑ U ⏑ U U U ⏑
Nú mai străbat destinul meu la pas — [⏑] U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑
Ci furtunos de-acum şi iute. — U U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Nú lua în seamă cîntecele grele — [⏑] U U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U
Cu care turbur liniştea de-apoi". — U ⏑ U ⏑ U ⏑ U U U ⏑

Se poate, cred, aprecia că accidentarea traseului ritmic linear conferă versului arghezian acea mişcare nervoasă, şerpuitoare, imprevizibilă, în

[15] Iată cum arată schema acestui vers: ⏑ U U ⏑ U ⏑ U U ⏑. Contrastul ritmic şi „de măsură" este, şi el, un procedeu al „reliefului", pe care Tudor Arghezi îl mînuieşte cu dezinvoltură.

orice caz, foarte caracteristică. În spațiul relativ îngust al unui singur vers iambic de 12 silabe din *Inscripție pe o ușe* negația se repetă de trei ori, precedînd trei forme de imperativ. Încadrarea ei ritmică este, teoretic, de fiecare dată... „incorectă" (!), căci silabele care o cuprind sînt, toate, impare (1, 5, 9), dar, față de contextul strofei și al poeziei, dealtfel foarte scurtă (două catrene), versul respectiv dobîndește o „personalitate" stilistică ieșită din comun, mai ales că, în rest, iambii sînt „cuminți" [16], lipsiți de alte „stridențe". Din această perspectivă, „Inscripția" merită să fie citată în întregime:

„Cînd pleci, să te-nsoțească piaza bună, U ⏑ U U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Ca un inel sticlind în dreapta ta. U U U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑
Nú șovăi, *nú* te-ndoi, *nú* te-nstrista. [⏑] U U ⏑ | [⏑] U U ⏑ | [⏑] U U ⏑
Purcede drept și biruie-n furtună. U ⏑ U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U

Cînd vii, pășește slobod, rîzi și cîntă. U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U
Necazul tău îl uită-ntreg pe prag. U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑
Căci neamul trebuie să-ți fie drag. U ⏑ U ⏑ U U U ⏑ U ⏑
Și casa ta să-ți fie zilnic sfîntă". U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U

În iambii terținelor din *Tu nu ești frumusețea...*, Arghezi introduce însă, alternativ, negația în silabe „pare" (deci... „corect") și „impare" (deci... „incorect") ale versurilor. Iată primele trei terține, însoțite, ca de obicei, de „schemele" corespunzătoare:

„Tu *nú* ești frumusețea spiralelor candide.
În ochi tu *nú* duci moartea și perlele lichide
În cari răsfrîng misterul văpăile livide.

Níci flori atingu-ți fruntea spre dînsele plecată,
Níci pagini cu poeme rămase de-altădată
Nú se desfac nostalgic în dreapta-ți inelată.

Tu *nú* cunoști otrava gîndirii și-a vegherii:
Fantasmele de fildeș, regini ale tăcerii,
Nú ți-au suflat miresme subt salciile serii".

Pentru a facilita „lectura" și interpretarea schemelor care urmează, notez în dreapta lor, cu cifre arabe, poziția negației în versul respectiv:

U [⏑] U U U ⏑ U	‖ U ⏑ U U U ⏑ U	2
U ⏑ U [⏑] U ⏑ U	‖ U ⏑ U U U ⏑ U	4
U U U ⏑ U ⏑ U	‖ U ⏑ U U U ⏑ U	
[⏑] — U ⏑ U ⏑ U	‖ U ⏑ U U U ⏑ U	1
[⏑] — U U U ⏑ U	‖ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U	1
[⏑] U U ⏑ U ⏑ U	‖ U ⏑ U U U ⏑ U	1
U [⏑] U ⏑ U ⏑ U	‖ U ⏑ U U U ⏑ U	2
U ⏑ U U U ⏑ U	‖ U ⏑ U U U ⏑ U	
[⏑] U U ⏑ U ⏑ U	‖ U ⏑ U U U ⏑ U	1

[16] În strofa a 2-a, de pildă, versurile 1, 2, 4 sînt alcătuite din șiraguri de iambi „perfecți": U ⏑ U ⏑ U ⏑ U ⏑ U, ceea ce — trebuie să recunoaștem — se întîmplă destul de rar la Tudor Arghezi.

Aşadar, în nouă versuri negaţiile monosilabice *nú* şi *níci*, purtătoare de accente „sintagmatice", revin de 7 ori [17] (!), de 4 ori la iniţială, dereglînd ritmul iambic, de 3 ori în poziţii interne, totodeauna „pare", potrivit normelor prozodice corespunzătoare. Către sfîrşitul poeziei, alternanţa în discuţie este concentrată în cuprinsul aceluiaşi vers: „Şi *nú-ţi* şoptesc sonete, *níci* mituri îţi îngîn" U [⏑] U ⏑ U ⏑ U || [⏑] ⏑ U U U ⏑. De data aceasta, numerotarea trebuind să fie „reluată" după cezură, căci al doilea emistih începe, şi el, tot cu un iamb, vom conchide că *nú* deţine poziţia 2 („corect"), iar *níci* poziţia 1 („incorect"). Bineînţeles, lectura trebuie să se nuanţeze, rîvnind concilierea exigenţelor ritmului cu necesitatea reliefării ambelor negaţii *(nú..., níci)*, susţinute de foarte vii accente ale frazelor (şi emistihurilor) respective, indiferent de locul exact al încadrării lor metrice.

Caracteristică, din această perspectivă, este, între altele, poezia *Doliu*. Ea învederează nu numai frecvenţa ridicată a negaţiilor la poetul „tăgadei", ci şi modul cum ele „dezarticulează", totdeauna expresiv, regularitatea secvenţelor iambice. Transcriu, aici, primele ei versuri:

„Mai mult, tu *nú* vei mai vedea	U ⏑ U [⏑] U U U ⏑
Nimic, *níci* cer, *níci* flori.	U ⏑ || [⏑] — [⏑] —
S-au prăfuit din calea ta,	U U U ⏑ U ⏑ U ⏑
Ca nişte nori.	U U U ⏑
Níci zare *nú* vei mai avea,	[⏑] — U [⏑] U U U ⏑
Níci ochi cu care s-o măsori	[⏑] — U ⏑ U U U ⏑
În geamuri prin perdea".	U ⏑ U U U ⏑

E de remarcat că toate cele 4 ocurenţe ale lui *nici* se realizează în silabe „fără soţ" (3 şi 5; 1; 1) ale versurilor 2, 5, 6, contrariind „canoanele" ritmului iambic, prilejuind o nouă distribuţie a „pauzelor" şi căşunînd bruşte schimbări de nivel intonaţional.

Ciclul *Cîntare omului* este, în întregime, redactat în iambi de 14/13 silabe (întocmai ca marile elegii eminesciene), cu cezură fermă după silaba a 7-a. Aşadar, în ambele emistihuri, sînt, teoretic, accentuate silabele „pare": 2, 4, 6. Am să citez, din poezia *Nici o silabă-ntreagă* [18], doar prima strofă, unde, din cele 8 negaţii *(nici* se repetă de 5 ori, iar *nu*, de 3 !), doar două, cea din versul 2 („Căci *nú-ţi* găsişeşi graiul"), precum şi ultimul *nici* din versul 3 („nici neam şi *nici* un nume"), se află în poziţii „pare" (2 şi 4). În toate celelalte 6 cazuri, negaţiile, căzînd în silabe „fără soţ", teoretic atone, ale emistihurilor, sînt totuşi supuse unui accent afectiv intens, care dereglează în mod... creator — dacă pot spune aşa — ritmul. Oricum, violentarea „metronomului" iambic se dovedeşte pînă la urmă, iarăşi, un original şi pitoresc indice al r e l i e f u l u i:

„*Níci* o silabă-ntreagă || *nú* se rostea pe lume,
Căci *nú-ţi* găsişeşi graiul || legat şi priceput,
N-áveai níci loc, *níci* ţară, || *níci* neam şi *níci* un nume:

---

[17] Revenirea asiduă a negaţiilor, chiar în contexte reduse, nu este cîtuşi de puţin surprinzătoare la poetul... „tăgadei".

[18] Analiza ei la Tudor Vianu, *Arghezi poet al omului*, EPL, 1964, p. 142–146.

Din vremi de vremi fuseseși || gîngav, pribeag și mut".

[⏑́] U U ⏑́ U ⏑́ U || [⏑́] U U ⏑́ U ⏑́ U
U [⏑́] U ⏑́ U ⏑́ U || U ⏑́ U U U ⏑́
[⏑́] U [⏑́] — [⏑́] ⏑́ U || [⏑́] — U [⏑́] U — U
U ⏑́ U ⏑́ U ⏑́ U || U ⏑́ U ⏑́ U ⏑́

Complet alterat — fără să mai semene, măcar, a succesiune iambică, mai ales dacă îl desprindem din angrenajul său contextual — ni se vădește versul 3 : „*N-áveai nici* loc, *nici* țară, *nici* neam și *nici* un nume". Într-adevăr, din cele 6 silabe accentuabile ale lui (2, 4, 6 ; 2, 4, 6), doar una singură (silaba 4 din emistihul 2) se realizează ca atare („nici neam și *nici* un nume"). În schimb, primele 4 poziții impare (1, 3, 5 ; 1) — toate atone, în schema „ideală" — sînt blocate de tot atîtea negații *(N-, nici, nici, nici)*, pe care, în lectură orală, vocea va fi obligată să le „salte", mai ales că negația *nici* revine de 3 ori, la intervale minime, printr-o repetiție obsedantă. Dar, după acest „seism" prozodic, ritmul dominant se reîncheagă și se reimpune în contextul strofei, mai ales că ultimul ei vers întruchipează — lucru rar, la Arghezi — o succesiune iambică pură, fără nici un „accident" pe traseul ei :

„Din vrémi de vrémi fuséseși [19] gîngáv, pribeág și mút".

U ⏑́ U ⏑́ U ⏑́ U || U ⏑́ U ⏑́ U ⏑́

„Compromis" și în primul vers *(„Nici* o silabă-ntreagă || *nú* se rostea pe lume") — ale cărui emistihuri încep, amîndouă, cu negații *(Nici, nú)*, deci cu silabe stăpînite de un „ictus" extraprozodic, formula iambică (U ⏑́) fiind răsturnată (⏑́ U) —, ritmul dominant se reface, de data aceasta, mai prompt, chiar înainte de consumarea versului respectiv. Observăm, într-adevăr, că iambii „puri" se reorganizează către sfîrșitul ambelor emistihuri : „si*lábă-ntreágă*" (U ⏑́ U ⏑́ U), „ro*steá* pe *lúme*" (U ⏑́ U ⏑́ U).

Deliberată sau nu, încadrarea alternativă — corectă și, prozodic, „greșită" — a negațiilor în structura versurilor iambice îi este familiară lui Eminescu, care extrage, din folosirea procedeului, efecte stilistice remarcabile. Dintre numeroasele texte — care-și exercită, asupră-mi, imensa lor putere de seducție — reținem, totuși, unul singur, și anume „catrenul" [20] din fruntea elegiei *Despărțire*, scrisă în același metru iambic de 13/14 silabe, cu cezură după poziția a 7-a :

---

[19] Pauza impusă de cezură trebuie sensibil atenuată în cazul acestui vers, pentru ca verbul copulativ *(fuseseși)* să nu fie „rupt", în mod arbitrar, de numele său predicativ *(gîngáv)*. În lectură orală, pauza se va muta după locuțiunea adverbială, cu sens temporal, *Din vremi de vremi*... Dubletul accentual iambic *gîngáv* îi este familiar lui Arghezi, care îl situează, alteori, în poziție finală a versului : „Și totuși furăm doi mai ieri, /Strînși braț de braț, *gîngávi*, /Ca doi *bolnávi*" *(Sfîrșitul toamnei)*.

[20] Textul „compact" al elegiei *Despărțire* este încadrat de cîte 4 versuri izolate de rest prin spații „albe". De aceea folosesc, aici, termenul de „catren". Asupra semnificațiilor acestor spații „albe" am stăruit în articolul „*Punerea în pagină*" *a textului poetic*, în LR, XX, 1971, nr. 3, p. 237—246.

„Să cer un semn, iubito, || spre-a *nú* te mai uita?
Te-aș cere doar pe tine, || dar *nú* mai ești a ta;
Nú floarea vestejită || din părul tău bălai,
Căci singura mea rugă-i || uitării să mă dai".

U ⏑ U ⏑ U ⏑ U || U [⏑] U U U ⏑
U ⏑ U ⏑ U ⏑ U || U [⏑] U U U ⏑
[⏑] ⏑ U U U ⏑ U || U ⏑ U ⏑ U ⏑
U ⏑ U U U ⏑ U || U ⏑ U U U ⏑

Așadar negația *nu*, cu 3 apariții în 3 versuri, se încadrează „normal", în poziții „pare" (2 din emistihul 2) ale versurilor 1 și 2 *(spre-a* **nú;** *dar* **nú)**. În schimb, ea se instalează în poziția „vedetă" (impară : 1) a versului 3, dezvoltînd un accent care atinge, pe întreaga suprafață a contextului, cota maximă a intensității. „Negată" astfel, *floarea vestejită* trimite către zonele intime ale sensibilității noastre un ecou insinuant, percutant, răvășitor...

*

Încheind aceste rînduri, subliniez o concluzie pe care a implicat-o, în fiecare paragraf al ei, întreaga discuție de pînă acum. Tirania canoanelor prozodice, în sensul strict și rigid al cuvîntului, este respinsă de marii poeți. Categoriile de termeni exprimînd stări afective sau voliționale intense, cum sînt negațiile, pot „deregla", cu folos pentru cauza Poeziei, traseele ritmice lineare. Marcînd zvîcniri ale sensibilității, aceste „ruperi de ritm" sînt, de fapt, tot atîtea fapte expresive și cată să fie interpretate ca atare, mai ales atunci cînd ele contrazic și contrariază rigorile prozodice. Paradoxal, valorificarea artistică a „ruperilor de ritm" este posibilă numai în limitele poeziei care respectă, cunoscîndu-le în profunzime, rigorile prozodiei „clasice". Numai în asemenea condiții „abaterile" de la „ritmul dominant" devin perceptibile și sînt, în consecință, convertibile în fapte de stil.

În sfîrșit, expunerea care se curmă aici ar dori să devină încă o pledoarie" pentru lectura exactă și nuanțată a textului poetic, pentru o confruntare, intimă și discretă, cu fața lui nevăzută...

Facultatea de filologie
Timișoara, B-dul Vasile Pârvan nr. 4

Septembrie 1981

INTERPRETAREA POEZIEI *MI-AȘTEPT AMURGUL* DE LUCIAN BLAGA

DE

ION ȘTEFAN

Cu puține excepții, exegeții operei lui Lucian Blaga au evitat interpretarea poeziei *Mi-aștept amurgul*, publicată în volumul *Poemele luminii* din 1919. Pînă în prezent, avem un singur articol consacrat în mod special analizei acestei poezii. Ceilalți autori, critici, stilisticieni, lingviști, ne dau fie o apreciere de ansamblu a poeziei, fie o interpretare a uneia sau alteia din metaforele ce apar și în acest poem, îndeosebi *stea* și *amurg*. Dar să reproducem poezia :

1. *În bolta înstelată-mi scald privirea —*
2. *și știu că și eu port*
3. *în suflet stele multe, multe*
4. *și căi lactee,*
5. *minunile-ntunericului.*
6. *Dar nu le văd,*
7. *am prea mult soare-n mine,*
8. *de aceea nu le văd.*
9. *Aștept să îmi apună ziua*
10. *și zarea mea pleoapa să-și închidă,*
11. *mi-aștept amurgul, noaptea și durerea,*
12. *să mi se-ntunece tot cerul*
13. *și să răsară-n mine stelele,*
14. *stelele mele,*
15. *pe care încă niciodată*
16. *nu le-am văzut*[1].

L. Gáldi a arătat că, la L. Blaga, cea mai veche formă a versului liber este o prozodie iambică heterometrică [2]. Și poemul *Mi-aștept amurgul* este compus din versuri libere, fără rimă, cu cîte un ingambament în versurile 2 și 15. De lungime inegală, versurile variază între 4 (versurile 6 și 16) și 11 (versurile 1, 10 și 11) silabe. Între versurile 6 și 16, cu număr egal de silabe, există un paralelism = *dar nu le văd / nu le-am văzut;* ele exprimă deci negația vederii stelelor din interior. De asemenea, o consonanță există și între versurile de 11 silabe, care exprimă condiția vederii stelelor întunericul. Ritmul este iambic, în 15 versuri, însă neregulat, silaba finală fiind în unele stihuri atonă, cedînd locul unui dactil în versul 14, în care

---

[1] Lucian Blaga, *Poezii*, București, EPL, 1966, p. 15.

[2] L. Gáldi, *Contributions à l'histoire de la versification roumaine. La prosodie de Lucian Blaga*, Budapesta, 1972, p. 39.

este etalată, parcă pentru a-i spori strălucirea, dar și taina, metafora centrală a poemului : *stelele mele;* versul acesta se distinge și prin aliterația vocalei *e* în fiecare din cele cinci silabe și a lui *l* în trei silabe. Versul 5 este apoziție pe lîngă versurile 3—4, fiind însă legat și de versul 1, pentru că nu se referă numai la stelele din interior ; el reliefează faptul că pe corola de minuni a lumii se înscriu și aceste minuni ale întunericului — stelele. În prima jumătate a poeziei, verbele sînt la prezent ; după verbul *aștept* din versurile 9 și 11, urmează cîte un verb la subjonctiv prezent, în versurile 9, 10, 12 și 13, care exprimă un viitor nedefinit ; poemul se încheie cu un verb la perfectul compus. În toate cele trei fraze ale poeziei (versurile 1—5, care exprimă omologia dintre cerul exterior și sufletul poetului, 6—8 și 9—16, care redau dorința de a se înlătura contrastul dintre exterior și lumina solară din interior, condiție a vederii propriilor stele — coborîrea întunericului) nu se află decît un singur neologism, în versul 4 (adjectivul *lactee*). Toate celelalte cuvinte aparțin uzului curent. Raportul dintre substantive și verbe este de 17/12. Singurul vers în care cuvintele au sensuri proprii este cel dintîi, dealtfel independent, separat prin linie de restul poeziei. În celelalte versuri, cuvintele au înțelesuri figurate. Este de notat că primul vers, care nu exprimă o idee figurată, constă totuși din două metafore : una substantivală *(boltă* pentru *cer)* și alta verbală (îmi *scald* privirea). În rest, cu excepția versurilor 5, unde intervine metafora apozițională, și 10, unde apare metafora pleoapei, cuvintele sînt simple, uzuale, fără epitete, dar toate exprimă idei în mod metaforic. Metafora centrală a poemului este cuvîntul *stea,* care se repetă de trei ori. Ceilalți termeni metaforici, ca *zi, amurg, noapte,* care aparțin aceluiași cîmp semantic, apar cîte o singură dată, avînd însă sensuri convergente. Acestor metafore, li s-au dat interpretări diferite.

Ov. S. Crohmălniceanu afirmă că poezia ar fi o anticipare metaforică a teoriei minus cunoașterii. „Blaga evocă lumina fascinantă a universului interior, *stelele* și *căile lactee* purtate în suflet, dar invizibile atîta timp cît omul are *prea mult soare* în el. Imaginea extincției dobîndește astfel virtuți compensatoare pentru poet" [3].

Una din erorile comise de cercetătorii care au studiat poezia lui L. Blaga este tendința de a atribui același sens unei metafore sau unui simbol, în fiecare din poemele în care apare, deși un cuvînt metaforic nu are totdeauna aceeași conotație. De exemplu, Liliana Ionescu echivalează metafora amurgului cu „sfîrșitul", cu „agonia"[4]. După ce evidențiază faptul că în poezia lui Blaga se manifestă tendința de a confrunta umanul și cosmicul, sfere concepute ca și cum ar fi identice, autoarea scrie : „Structura universului natural nu diferă, pentru Blaga, de cea a universului uman : componenții primului servesc pentru a desemna componenții celui de-al doilea". Și după ce se referă și la poemul *Mi-aștept amurgul,* ea adaugă : „Prin transferul cosmicului la uman, substantive ca *stele, soare* etc. pierd trăsătura (+ material), devenind concepte ; la fel *zori, primăvară, amurg,* devenind concepte desemnînd hipostaze umane : tinerețea, ago-

[3] Ov. S. Crohmălniceanu, *Lucian Blaga,* București, EPL, 1963, p. 69.

[4] Liliana Ionescu, *Observations sémantiques sur la métaphore dans Poemele luminii de Lucian Blaga,* în RRL, XIII, 1968, nr. 5, p. 447.

nia". Deci atît faze ale zilei, cît și anotimpuri sînt echivalate cu vîrste biologice. Se pare însă că poetul înclină să utilizeze metafora toamnei, nu a amurgului, pentru a sugera, poate, bătrînețea : *Copilăria mea e aci și astăzi. /Și dac-aș sări și peste zaplazul toamnei / la care am ajuns, copilăria aș sălta-o cu mine, /strînsă-n mine și-n pumnii mei arși* [5]. Concludentă în acest sens este și poezia *O toamnă va veni*, din care citățm strofa a doua : *O toamnă va veni și-o să-ți despoaie / de primăvară trupul, fruntea, nopțile și dorul / și-ți va răpi petalele și zorile / lăsîndu-ți doar amurgurile grele și pustii* [6]. Aici, *primăvară* poate să însemne tinerețe, dar *zori* nu mai are acest înțeles, după cum nici *amurg* nu este metaforă a senectuții sau agoniei. Sfîrșitul, agonia, nu poate fi o condiție a vederii stelelor interioare. Menționăm că în secolul trecut zorile erau personificate, atribuindu-li-se veselia și zîmbetul. Într-un pastel, V. Alecsandri spune : *Și deodată aurora se ivește radioasă / Ca un ochi ce se deschide sub o geană luminoasă, / Veselă, trandafirie, dulce ca un vis iubit, / Ea-și ia zborul peste lume de la mîndrul răsărit* [7]. În versurile citate mai sus, Blaga vrea să spună că odată cu tinerețea dispar și petalele, adică fața înfloritoare, colorată, ca și veselia, rămînînd doar tristețea pustie a senectuții, amurgurile grele. Printr-o acumulare diacronică, s-a produs deci o codificare a zorilor în sensul arătat mai sus.

Potrivit decodării date cuvîntului *stea* de Flora Șuteu, valoarea contextuală a acestuia este aici „semn al cunoașterii". Componenta semantică a lui *stea*, „lumină", este distinctă de cea a soarelui, fiind orientată spre conotația de „valori spirituale ale cunoașterii". Steaua este, la Blaga, simbol al luminii adevărului interior [8], interpretare pe care ne-o însușim.

Într-o lucrare recentă, Alexandra Indrieș afirmă că în poezia lui Blaga, în relația *a vedea — cer, stea*, substantivele citate reprezintă simboluri ale absolutului. Ea scrie : „Știm că *cerul* și *steaua* reprezintă absolutul, pe de o parte, din paradigma culturală a acestor termeni poetici, pe de altă parte, din sistemul blagian, care le nuanțează și le îmbogățește cîmpurile semantice. Îndeosebi opozițiile semantice și morfosintactice în care se află integrat verbul *a vedea*, dînd în vileag paradoxia : vizibil — invizibil a stelelor, conferă cîmpului semantic al simbolului nominal *stea* conotații simbolice proprii" [9]. Însă în paradigma culturală a cuvîntului *stea*, acesta nu simbolizează numai absolutul. Sînt poezii, și încă bine cunoscute, cum ar fi *Steluța* lui Alecsandri, în care *stea* este metaforă a femeii iubite *(Stea dulce și iubită a sufletului meu)*.

---

[5] Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 216.

[6] *Op. cit.*, p. 40.

[7] Citățm după „Convorbiri literare", 15. III. 1869, ediția Minerva, 1980, p. 15.

[8] Flora Șuteu, *Steaua ca adevăr și iluzie în poezia lui Lucian Blaga*, în LR, XXI, 1972, nr. 3, p. 227—228.

[9] Alexandra Indrieș, *Sporind a lumii taină. Verbul în poezia lui Lucian Blaga*, București, Editura Minerva, 1981, p. 247. Într-o lucrare anterioară, pentru a înlătura impresia că ar exista o contradicție între *știu* și *nu văd*, ea scrie : „Adversitatea stabilește un contrast, nu o contradicție. Aici, contrastul este între certitudinea existenței stelelor interioare *(știu)* și imposibilitatea intuirii lor, ... a sesizării lor prin cunoaștere imediată *(văd* cu negație). Verbele *știu* și *văd* prin conținutul lor semantic sînt apropiate, ambele exprimînd aspecte ale cunoașterii intelective, respectiv senzoriale, *știu* decurgînd normal din *văd*" *(Corola de minuni a lumii*, Timișoara, Editura Facla, 1975, p. 214).

Criticul Ion Pop interpretează cuvîntul *stea*, în poezia de care ne ocupăm, ca o metaforă a inimii sau, într-un sens mai larg, a eului poetic [10].

Există tendința, la mai mulți interpreți ai poeziei lui Blaga, de a vedea în diferite poeme ale acestuia arte poetice. De această tendință se lasă atrasă și Cristina Todirașcu Nicola. Ea este de părere că stelele semnifică inspirația poetului, împiedicată să se manifeste de soare, care ar însemna lumina, puțin importantă, a începuturilor poetice, primăvara poetului, a creației sale. În consecință, amurgul trebuie decodat ca sfîrșit al perioadei de tinerețe a creației, iar noaptea ar fi climatul propice inspirației așteptate a maturității. Pentru autoare, *Mi-aștept amurgul* ar fi deci o poezie a creației poetice ; spre acest demers critic ar orienta și cuvîntul *durere*, din versul 11, care ar indica durerea facerii, a creației de maturitate, specifică amurgului, perioadă de realizare artistică supremă [11]. Este probabil că în exegeza sa C. Todirașcu Nicola a fost influențată și de concepția lui Novalis, pentru care noaptea este mediul unic al creației [12].

Avem deci patru decodări ale metaforei principale a poemului, *stea:* lumina adevărului interior (Flora Șuteu), absolutul (Alexandra Indrieș), eul liric (Ion Pop), inspirația poetică (C. T. Nicola) și trei ale metaforei ce apare și în titlu, *amurg:* minus cunoaștere (Ov. S. Crohmălniceanu), sfîrșit, agonie (Liliana Ionescu), maturitatea creatorului (C. T. Nicola).

Poemul este construit pe paralelismul dintre macrocosm, dintre lumea exterioară, și universul interior, care sînt într-o relație de contrast. Am vrea să semnalăm faptul că metafora cerului interior nu era nouă, fiind cunoscută și poeților din secolul trecut [13]. De asemenea, stelele sînt folosite de Sadoveanu, într-una din povestirile sale din 1905, ca element de comparație cu zilele din trecut, a căror aducere aminte luminează sufletul unor soldați aflați în război [14].

Poate că cheia descifrării poeziei lui Blaga o dă chiar primul vers, în care poetul exprimă atracția spre universul exterior, spre macrocosm, desfătîndu-se cu minunile oferite de lumea din afară, în care își scaldă privirea, de senzații. Expresia *îmi scald privirea* denotă că atitudinea dominantă a poetului este aceea a admirării frumuseților din lumea din afară, cu care parcă se identifică. Soarele este metaforă a senzațiilor primite de poet de la lumea exterioară, a elanului vital, dionisiac. Lumina soarelui este, în poezia lui Blaga, un principiu vital, ea figurează patimile clocotitoare, exaltarea vieții, a trăirii plenare [15]. Deci versul 7 — *am prea mult soare în mine* — trebuie interpretat în sensul că poetul este invadat de

---

[10] Ion Pop, *Lucian Blaga, universul liric*, București, Editura Cartea românească, 1981, p. 115.

[11] SCL, XXIX, 1978, nr. 2, p. 229—231.

[12] Mircea Vaida, *Lucian Blaga, Afinități și izvoare*, București, Editura Minerva, 1975, p. 215.

[13] Teodor Șerbănescu, de exemplu, scrie : *Dar cea lună admirată / Va apune-n cerul său. / Tu, tu n-apui niciodată, / Lună vecinic adorată / Ce-ți ai ceru-n sînul meu* („Convorbiri literare", 1869, ed. cit., p. 41).

[14] „Soldații tăceau, păreau că adormiseră ; în sufletele lor însă ardeau focuri mari. În întunericul sufletelor clipeau, ca niște stele, luminile zilelor trecute, cu bucuriile și părerile lor de rău și, peste ele, ca niște nouri, rătăceau suflările și grijile războiului" (M. Sadoveanu, *Opere*, vol. II, București, ESPLA, 1955, p. 17—18).

[15] Roxana Sorescu, în LL, 1977, nr. 2, p. 457—458.

senzații, de patima trăirii imediate, din care cauză nu se poate interioriza. În general, în *Poemele luminii*, Blaga se manifestă ca un poet al percepției vizuale și auditive, fiind atras de spectacolul lumii : *Sînt beat de lume și-s păgîn*, spune într-un vers, iar în altul : *Spre soare rîd* [16]. Într-o strofă, poetul scrie : *Nu-mi presimți tu nebunia cînd auzi/ cum murmură viața-n mine / Ca un izvor / năvalnic într-o peșteră răsunătoare* [17].

Pentru ca poetul să se abstragă din existența senzorială, întorcîndu-se spre interiorul său, pentru a-și descoperi reprezentările, adevărurile dinlăuntru, trebuie ca pleoapa să-și închidă zarea, să se lase noaptea, prin urmare el trebuie să se retragă din lumea exterioară, să-și stingă setea de lume. Nu este posibilă interiorizarea, contemplarea propriei acumulări de idei, atîta timp cît ființa este atrasă de spectacolul lumii din afară. *Și zarea mea pleoapa să-și închidă* este versul prin care poetul invocă abstragerea din senzorial, din lumea simțurilor, din lumina solară. Prin urmare, stelele nu sînt metaforă pentru inspirație, iar soarele și amurgul nu sînt metafore ale unor vîrste biologice. Ele sînt metafore ale unor atitudini față de viață, soarele semnificînd elanul vital, iar amurgul retragerea din realitatea imediată, în scopul revelării adevărului interior, a stelelor. *Mi-aștept amurgul* este deci o poezie în care Blaga își mărturisește integrarea în lumea exterioară, de care ar vrea să se despartă, pentru a-și descoperi universul interior, adevărurile dinlăuntru.

Interpretarea noastră are tangență cu cea pe care o dă poeziei citate Mariana Șora : „Amurgul așteptat are mai multe sensuri simbolice : e potolirea avîntului vital care lasă-n umbră luminile interioare, așa cum soarele ascunde stelele, dar e și o înnoptare a intelectului, după care se deschid sursele secrete din străfunduri. Lumina treziei întunecă luminile de altă natură, ale abisurilor inconștiente. De la scufundarea în întunericul somnului, în tăcerea rațiunii și încetarea zgomotului vieții, poetul așteaptă revelațiile esențiale pe care trezia le alungă" [18].

În concluzie, *Mi-aștept amurgul* este expresia unei dorințe de a evada din viața senzorială, în vederea cunoașterii adevărului, a minunilor dinlăuntru.

Înainte de a încheia, semnalăm un ecou al poeziei lui Blaga într-un poem apărut de curînd. Autorul, Gheorghe Oancea, începe astfel :

N-ați văzut cumva și steaua mea, pentru ca în strofa finală, să spună :

S-o lăsați să vină înapoi
După atîtea rătăciri și umblet,
Să se-atîrne iar de bolta mea
Ca, în noapte, să-mi citesc în suflet[19].

În special ultimele două versuri trimit la modelul lui Blaga.

Noiembrie 1981 *București, Piața Națiunile Unite nr. 3—5*

---

[16] Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 19.
[17] *Op. cit.*, p. 18.
[18] Mariana Șora, *Cunoaștere poetică și mit în opera lui Lucian Blaga*, București, Editura Minerva, 1970, p. 38.
[19] Gheorghe Oancea, *Steaua mea*, în „Steaua", 1981, nr. 9, p. 27.

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

ASPECTE ALE LEXICULUI NEOLOGIC LA EUFROSIN POTECA. REMINISCENȚE ITALIENE

DE

VASILE DIACON

1.0. Eufrosin Poteca se manifestă în cultura românească începînd cu deceniul al treilea al veacului trecut. Considerat a fi unul dintre „arhitecții" culturii noastre moderne, articolele și studiile care i s-au consacrat pînă în prezent au stăruit, mai cu seamă, asupra contribuției sale la dezvoltarea spiritualității românești: ca traducător, ctitor de școală românească, militant pe tărîm social.

Nu are veleități de literat, ci numai un deosebit dar oratoric. Dealtfel nu a lăsat decît o lucrare originală: *Cuvinte panighirice și moralnice* (1826), iar traducerile nu aparțin beletristicii. Traduce din greacă *Mai nainte gătire spre cunoștința de Dumnezeu prin privirea celor ce sînt* (1818) a lui Dimitrie Darvari, *Filosofia cuvîntului și a năravurilor adecă Logica și Ithica elementare cărora să pune înainte Istoria filosoficească* (1829) de J.-Th. Heineccius, *Sfînta scriptură pe scurt* (1836), *Obiceiurile israiltenilor și ale creștinilor* (1845) de Claude Fleury; din franceză *Mic post ori Cuvinte alese* (1846) de J. B. Massillon și *Vorbire asupra istoriii universale* (1853) de Bossuet; din italiană în franceză lucrarea juristului iluminist Gaetano Filangieri *La scienza della legislazione* [1].

1.1. Cît privește limba scrierilor sale, ea se remarcă prin suplețe, fluiditate și o expresivitate surprinzătoare pentru epoca în care aceste scrieri apar. Lexicul neologic, de o mare varietate, are origini variate. Fără a se declara un adversar al împrumuturilor din neogreacă, Poteca se orientează spre latină și limbile romanice. Într-un *Raport către Eforia școalelor* din 1838, cerea „să se introducă prin toate școalele publice limba latinească, curată cu literele ei..." [2], iar în *Prefață* la *Mai nainte gătire...* nota: „Limba românească este una din fetele limbii latinești, care avînd acest feliu de mamă bogată și măreață, cum este limba latinească, de mult și-ar fi împlinit toată lipsa cu împrumutarea de la maică-sa și crescînd în răsfățare s-ar fi făcut prea frumoasă și cinstită în cît s-ar fi împrietenit cu musele deodată cu surorile ei, care sînt limba italienească, cea franțuzească și cea ispanicească..." [3]. Sînt ecouri ale afirmațiilor lui Petru Maior, care susține că între română, care se trage din latina populară, și celelalte limbi romanice există o mare asemănare: „Limba română nu numai în multe cuvinte — care sau nicicum nu sînt în limba latină sau cu altă față se află —, ci și în țesitura ei cea din lontru se lovește cu limba spaniolă, cu a frîncilor și mai vîrtos cu limba italiană" [4]. Petru Maior sub-

[1] G. Călinescu, *I. Eliade Rădulescu și școala sa*, București, 1966, p. 86.

[2] Apud Titu Georgescu, Emil Bâldescu, *Ctitori de școală românească*, București, 1971, p. 32.

[3] *Ibidem*, loc. cit.

[4][5][6] Apud St. Cuciureanu, *Italienisme la Petru Maior*, în S.C.St. An., X, 1959, fasc. 1—2, p. 55.

liniază în mod deosebit rudenia dintre limba română şi cea italiană, arătînd că limba română este „soră decît toate mai aproape limbei cei italieneşti, care e cea mai dulce întră toate limbile Europei" [5] sau că „limba românească e soră dulce cu limba cea italienească" [6]. Notăm şi faptul că abia cu zece ani în urma lui Eufrosin Poteca, în prefaţa *Gramaticii* din 1828, Eliade Rădulescu scria: „Noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală de la maica noastră moştenirea şi de la surorile noastre partea noastră ce ni se cuvine".

1.2. În literatura de specialitate s-a afirmat că Eufrosin Poteca s-a dovedit a fi mai puţin receptiv la aspectele care vizau îmbogăţirea lexicului: „Inovaţiile lexicale pătrund mai greu în operele scriitorilor aparţinînd cercului clerical, ca Eufrosin Poteca, de exemplu. Acesta, într-o *Vorbire asupra istorii universale tălmăcită din franţozeşte* (Bucureşti, 1858), foloseşte cuvinte consacrate prin literatura ecleziastică, uneori glosate cu neologisme, iar dacă se întrebuinţează un neologism, se dă în paranteză şi sinonimul cunoscut: *arte* (meşteşuguri)" [7]. Din cîte se va putea constata, lexicul lui Eufrosin Poteca nu numai că ilustrează tendinţa generală în prima jumătate a secolului trecut, de a împrumuta din limbile romanice, mai ales din franceză şi italiană, dar îl putem situa chiar înaintea lui Eliade Rădulescu, în seria italienizanţilor.

Nu ne-am propus şi o distribuire a lexicului neologic din scrierile lui Eufrosin Poteca pe arii semantice, deşi acestea sînt relativ numeroase şi bogat ilustrate (să nu uităm contribuţia sa la crearea terminologiei filozofice româneşti), ci ne rezumăm doar la o analiză a surselor sale.

1.2.1. Vastul material lexical neologic pe care îl oferă scrierile învăţatului eremit poate fi clasificat din punct de vedere etimologic în mai multe grupe. Prima şi cea mai bogată o constituie neologismele cu etimologie multiplă. În această categorie am inclus termeni de tipul *sfera*, care are următorii corespondenţi: lat. *sfaera*, ngr. σφαῖρα, it. *sfera* şi fr. *sphère*. (În stabilirea etimologiilor nu am ţinut seama de limbile germană, rusă şi altele, chiar dacă unii termeni au corespondenţi în aceste idiomuri, pe considerentul că Poteca nu cunoscuse decît latina, greaca, franceza şi italiana.) Selectiv, cu păstrarea formei din text, prezentăm următoarele exemple: *abisul* (V_1, 477)*; *agape* (O, 347); *amfiteatrul* (V_2, 4); *anatomia* (F, 47); *analogă* (F, 35); *arhitectură* (CP, 31); *aristocraţie* (O, 143); *„atei* (fără Dumnezeu)" (O, 294; V_1, 289); *atlite* „atleţi" (O,82); *atmosfera* (F, 40);

---

[7] I. Ştefan, *Ecouri ale curentelor italienizant şi latinist în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, vol. I, Bucureşti, 1966, p. 317.

* În articolul nostru folosim următoarele sigle:

CM = *Catehismul mititel al lui Eufrosin Poteca*, publicat de C. Rădulescu-Motru în „Revista de pedagogie", X, 1940, Extras;

CP = *Cuvinte panighirice şi moralnice*, Bucureşti, 1826;

F = *Filosofia cuvîntului şi a năravurilor*, Pesta, 1829;

IFM = *Ideile faptelor mele pă anul 1828 pînă la aprilie 1829, pentru ştiinţa mea şi pentru cunoaşterea de sine-mi*, manuscris publicat de C. Rădulescu-Motru în „Analele Academiei Române", Seria III, Tom. XII, 1943, Mem. 2, p. 13—40;

MP = *Mic post ori Cuvinte alese*, Bucureşti, 1846;

O = *Obiceiurile israiltenilor şi ale creştinilor*, Bucureşti, 1845;

PA = Fragmentul autobiografic publicat de I. Vîrtosu în *Pagini din autobiografia lui Eufrosin Poteca*, în „Biserica Ortodoxă Română", 1937, nr. 7—10, p. 498—514.

V_1 = *Vorbire asupra istorii universale*, vol. I, Bucureşti, 1853;

V_2 = *Idem*, vol. II.

autentice (V_1, 430); *canonicii* (O, 489); *clasici* (CP, 18); *climei* (O, 45); *comete* (F, 148); „*diadima* (coroana)" (MP, 6; O, 191); „*epilogul* (sfîrșitul)" (CM, 21); *epitet* (O, 18); *eresia* (MP, 53); *fantasia* (V_1, 53; O, 379; F, 75); *fenomene* (F, 118); *haosul* (CP, 32); *idiome* (V_1, 54); *ipocrisie* (F, 228); *liră* (MP, 72); *metalurile* (CP, 6); *ode* (V_1, 219); *optica* (F, 125); *omonime* (F, 158); *palaturi* (IFM, 27); *perifrasele* (V_1, 393); *peripatetica* (F, 31); *pol* (F, 129); *politica* (F, 53; MP, 150); „*proseliți* (nemernici, adăugați)" (O, 193); *ritorica* (CP, 35); *tiranilor* (F, 34).

1.2.2. Geminatele din o serie de neologisme se explică doar din punctul de vedere al sursei, Poteca avînd mereu în minte etimonul respectiv: *alligoricește* (F, 163); „*alligorice* ori gîcitoare" (V_1, 432); *dilimma* „dilemă" (F, 111); *grammatică* (F, 184); *parallil* (F, 128); *silloghismiŭ* (O, 221).

1.2.3. Neologismele care se pronunțau cu palatala *ģ*, atunci cînd era cazul, în locul africatei *ğ*, nu îndreptățesc situarea etimonului neogrec pe primul plan, întrucît acestea corespundeau cu pronunțarea specifică vechii române literare a lui *ce, ci* și *ge, gi* din latină și limbile romanice [8]: *analoghicește* (CP, 21); *apologhia* (IFM, 14); *gheografia* (CP, 28); *gheometria* (F, 27); „*maghie* (fărmecătorie)" (F, 237); *schiptru* (MP. 28).

1.2.4. Trimit mai mult spre neogreacă neologismele care transformă pe *b* și *u* în *v*: *lavirint* (V_1, 393), dar și *labirintul* (V_2, 32); *ovelischi* (CP, 31), dar și *obelischi* (F, 9); *pnevmatică* (CP, 35); „*simvole* (semne)" (F, 80).

1.3. O a doua categorie de neologisme din grupa celor cu etimologie multiplă o constituie neologismul latino-romanic (italiană și franceză): „*absoluta* (necuprinsă)" (F, 56); „*absurditatea* (nedreptatea)" (F, 107); *abuzivi* (IFM, 11); *accuzați* (V_2, 233); *adorație* (V_1, 165); *amorul* (F, 238; V_1, 287; V_2, 65); *apelația* (PA, 15); *a aplica* (F, 178); *argumentul* (F, 141); *aruspici*, explicat în subsolul paginii prin „Preoți la romani carii ghicea privind la măruntaele cele din lăuntru a jărtvelor" (O, 136); *aurora* (CP, 3; V_1, 240); *autoritatea* (IFM, 9; F, 133); *avariția* (V_2, 126); *balenele* (O, 63); *beneficiu* (PA, 18); *canalurile* (MP, 205); *causa* (V_2, 349); *circonstanții* (F, 79; V_2, 428), aspectul fonetic trimite la fr. *circonstance*; „*circu* (teatru de zi)" (O, 244); *citat* (part., V_2, 204); *civile* (MP, 127); *colònii* (IFM, 25); *comediile* (F, 154); *commună* (V_1, 248); „*comunitate* (chinovie, obște)" (O,127); „*compuse* (alcătuire)" (F, 58); *comunicația* (F, 148); *condiția* (MP, 69); *confederație* (V_2, 308); *conferență* (V_2, 275); *congregații* (V_2, 313); (a) *conserva* (V_1, 83); *contemporani* (F, 187); *contrebuțiile* (CP, 21); *corrumpîndu-se* (O,457); *corrupția* (O, 466; MP, 212; V_1, 176); *creditul*(O, 181); *curiozitate* (F, 45); *decorații* (MP, 143); *a declara* (V_1, 435); *deportația*, cu indicarea etimonului latin *deportatio* (O, 319) și a celui italian *deportazione* (O, 320); *descredita* (MP, 126); *disciplina* (V_1, 70); „*dispute* (neînvoiri)" (F, 57); „*distanța* (depărtarea)" (F, 79); „*domestici* ori slugile de casă" (O, 367); *ecuatorul* (F, 128); „*efecturile* (roadele)" (F, 392); „*enigme* (pilde și gîcitori)" (O, 87); *favorul* (V_1, 461; O, 125; MP, 68), formă de neutru după masculinul latin și italian ca și *colorul* (O, 52); „*întrinsece* (din lăuntru)" (F, 82; CP, 27); *libertate*, glosat prin *slobozenia* (F, 18), iar cînd apare în

[8] Vezi Despina Ursu și N.A. Ursu, *Observații asupra etimologiei neologismelor în Dicționarul limbii române*, în „Anuarul de lingvistică și istorie literară", XXI, 1970, p. 127—145.

accepția filozofică este glosat prin *putere slobodă* (F, 57); *va manținea* (V_2, 121), fonetic după italiană; „*modestia* (cumpătarea)" (O, 101); „*necesitate* (trebuință neîncetată)" (F, 71); *obgetul* (V_1, 177), *ob* este lat. și fr.: *obiectum*, *objet* [9], iar *-getul* vine din it. *oggetto; obiect* (V_1, 402); „*observație* (băgări de seamă)" (F, 156); *ofichiile* (CP, 20); *perfid* (PA, 17); *prelat* (V_2, 191); „*pubertate* (pîrga tinereții)" (F, 165); „*regulă* (îndreptariu slobod)" (F, 343; MP, 125); *relegația*, pentru care Poteca invocă etimonul italian *relegazione* (O, 320), deși punctul de plecare este nominativul lat. *relegatio; spiritul* (CP, 39); *stipulație*, căruia Poteca îi dă etimonul italian *stipulazione* (O, 155); *torrent* (V_1, 264); „*tributarie* (dajnice)" (V_2, 40).

1.4. Dintre elementele cu etimologie neogreacă și romanică (italiană și franceză) am reținut: *antinomii*, glosat prin *împrotivnice legi* (F, 172); *antologhia* (F, 63); *antropomorfi* (F, 39); *criteriu* (CP, 33; F, 60); *cosmologhia* (F, 63); *enciclopedie* (F, 63); *entusiasmul* (F, 19); „*filantropie* (iubire de oameni)" (F, 166); *filologhice* (F, 141); *fisiologhia* (F, 200); *fosforului* (F, 172); *genealoghie* (F, 141); *metafisica* (F, 63); *panteismul* (F, 51); *paradigma* (F, 354); *patologhia* (F, 200); *periferia* (F, 96); *porii* (F, 120); *psihologhia* (F, 63); *simfonia* (CP, 39); *sintetice* (F, 67); *sistimatică* (F, 63); *teoria* (F, 66); *teosofi* (F, 52); *termometri* (CP, 33); *tilescopii* (F, 47; CP, 33); *tipografilor* (F, 158); *varometrii* (F, 47; CP, 33).

1.5. Termeni cu etimologie romanică (italiană și franceză) avem în următoarele cazuri: *abatere* (MP, 246); „*apartamentul* (casa)" (O, 58; IFM, 27); *arsenalele* (V_1, 238); *asilul* „azilul" (V_1, 35); „*autorizat* (imputernicit)" (V_1, 380); *avantagios* (V_2, 251); *bagatelă* (O, 474); *bancheri* (O, 196); *batalia* (V_2, 129, 339); *bileturi* (O, 307); *capriciurile* (V_2, 269); *carnavalului* (O, 519); *catacombele* (O, 286); *catedrală* (O, 477); *circolație* (F, 122); *colleghiilor* „colegiilor" (O, 509); *complot* (V_1, 126); *comunismŭ* (V_2, 62); *conte* (V_1, 139; O, 490); *correspondenței* (F, 59); *corsarul* (V_2, 328); *dama* (IFM, 24); *delicatețe* (V_1, 463); *a se depozita* (V_1, 227); *deputați* (V_1, 60; IFM, 7); *dinastie* (O, 353); *dietetica* (F, 200); *ducesa* (V_2, 391); *eresie* (V_1, 132); *eremitage* (V_2, 207); *festin* (O, 412); *finanțelor* (V_2, 410); *flota* (V_1, 79); „*frenezie* (smintire)" (V_1, 148); „*galera* ori închisori" (O, 320); „*gardie* (strajă)" (MP, 185); *generositate* (F, 299); *inemicilor* (V_2, 260); *lazaret* (IFM, 22); *ligă* (V_2, 359); *mahiavelismul* (F, 53); *manieră* (V_2, 237; O, 420); *masche* „măști" (F, 22); *medalii* (O, 195); *million* (O, 33); *milioane* (O, 35); *modificații* explicat prin *schimbări de formă* (F, 59); *moralist* (F, 66); *nobleța* (MP, 103); *originalitatea* (F, 66); *pasaj* (V_1, 1); *perjuri* „sperjuri" (V_2, 97); *politeța* (F, 302; O, 88; MP, 85); „*preferențe* (protimiseli)" (MP, 55); „*prefeți* sau șefi" (O, 367); *prejudițiul* (F, f. 5 r); *prezidentului* (F, 181; IFM, 25); *regența* (F_2, 210); „odihna sau *retirata*" (V_1, 125, 141); *santul* „sfîntul" (V_2, 423); *sentiment* (MP, 27); *simiotică* (F, 200); *statua* (MP, 35); *státue* (O, 134); „*statuele* (chipurile)" (MP, 54; V_1, 126; O, 53); *trofeurile* (MP, 61).

1.6. Elemente italienești susținute de latină (dar și de prezența lor în franceză sub alt aspect fonetic): *ambilor* (V_2, 229); *avguri* (cu *v* neogrec), explicat în subsol prin „Ghicitori, cei care ghicea prin zborul și ficatul păsărilor și altor vite" (O, 136); *caritate* (V_2, 344); *commerciului* (V_1, 78; V_2, 92); „*comerciu* (neguțătorie)" (CP, 21; MP, 87, 244), altă dată glosat

[9] Vezi **1.7.** grupa neologismelor de origine franceză.

prin *alișveriș* (O, 41); *continența* (V_2, 171); *cruciați* (V_2, 185; O, 502); *delfini* (O, 429); *depozit* (MP, 16; O, 116); *depozitar* (MP, 109); *dia* „zeiță", cu *i* în loc de *e*: lat. și it. *dea* (O, 341); „*fabule* (basme)", din punct de vedere semantic termenul trimite la italiană (V_1, 176; MP, 197; O, 336); *glorie* (V_1, 6); „harurile *(grațiile)*" (V_2, 16); *móbile* (V_2, 317); *musica* (O, 87, 94, 408, 496) și *muzica* (O, 89, 90, 102, 135, 270), cu păstrarea lui *s* ca în italiană, în primul caz, sau cu transcrierea lui corespunzătoare în română în al doilea; *navigația* (O, 42); „*necesarie* (neapărate)" (F,57; V_1, 224; O, 157); *orații* (F, 191); *ordinarie* (O, 248; V_2, 9; V_1, 346); „pardoseala ori *pavimenta*" (O, 385); *pericol* (V_2,189); „*tepidi* (nici reci, nici calzi)" (F, 231); „*termenii* (hotarăle)" (F, 58); *troianilor* (O, 46).

1.7. Vocabularul de origine franceză atrage atenția atît prin număr, cît și prin aspectul său brut: *abusif* (V_2, 431); *aleiuri* (O, 37) și *aleuri* (V_2, 30); *Alemania* (V_2,165); „măsurătoare de pogoane *(arpantaj)*" (V_2, 25); „o *bală* de tun" (V_2, 421); *captif* (V_2, 278); „*a compoza* (compune)" (O, 95); „*concheranți* (care aleargă după aceeași treabă)" (V_2, 129), iar altă dată „coprinzători *(concheranți)*" (V_2, 111); *contemplatifi* (V_2, 234); *degarnită* „fără apărare" (V_2, 323); *dispoza* (MP, 108); *editele* (V_1, 127); „s-au *fasonat* și s-au lucit pietrile" (V_1, 219); *forțeța* (V_1, 236; V_2, 435); *guvernorul* (V_2, 415); *istorienii* (V_2, 83); *jaluzia* (V_2, 52); *jalusie* (MP, 153); „*jalozii* (pismuiri)" (O, 143); „tîrgoveață *(marșandă)*" (V_2, 105); *misantropi* (urîtori de oameni)" (O, 303); *objecte* (O, 409; V_1, 188); *orfelinul* (MP, 91); *orizon* (F, 128; CP, 4); „zălog ori *otaghe*" (V_1, 88); *otelul* (V_2, 405); *parolă*[10] (V_2, 375); *prisonier* (V_2, 230); *a propoza* (V_1, 99); „*reduită* ori adusă" (V_1, 384); *se retirase* (V_1, 133); „*retretă* ori întoarcere", *întoarcere* avînd aici sensul de „repliere", „retragere" (V_1, 68); *rezon* (O, 482); *seanța* (V_2, 19); *solemneală* (V_2, 416), cu *m* latin; *solenelă* (V_2, 35); *sujet* (MP, 172; V_1, 229); *supoza* (imperf, V_2, 22); „amăgiri *(surprinse)*" (V_2, 22); *suzeran* (IFM, 10); „*transporturi* ori patimi" (V_1, 219); *triomfantă* (V_2, 290); *uvrajele* (V_1, 425).

1.8. Nu puține sînt cazurile în care Poteca, pentru a preciza mai exact sensul unui cuvînt sau pentru a explica unele calcuri, utilizează în paranteze termeni francezi originali: „să ascundem *(dissimuler)*" (V_1, 460); să alcătuiască *(fabriquer)*" (V_1, 453); „leneșul *(fainéant)*" (V_2, 169); „înșelăciune *(imposture)*" (V_1, 456); „trimitere *(mission)*" (V_1, 473); „preface *(refondre)*" (V_1, 456); „trupească *(sensuelle)*" (V_1, 473); „născocite *(supposés)* " (V_1, 449); „speriat *(surpris)*" (V_1, 466); „cuvioasă *(vénérable)*" (V_1, 461).

Care este motivația recurgerii la acest procedeu? Probabil nu a fost sigur întotdeauna că termenul propus de el este cel mai potrivit și atunci, pentru o mai mare probitate științifică, a dat și corespondentul original. La fel de bine putem invoca și o a doua supoziție, și anume aceea a unei tendințe de culturalizare, care, dealtfel, însoțește întrega sa activitate.

1.9. Elemente latinești avem în următoarele cazuri: „*augustă* ori sfîntă" (V_1, 235); *chesarilor* (V_1, 373); „*ecclisie* (adunări)" (O, 94); *ecclesia*, împrumutat din greacă (CM, 19); *escluzia* (V_2, 221); *legături* (O, 433);

---

[10] Fr. *parole* din lat. *parabula*>*paraula* cu diftongul devenit *o* în limba franceză în regulă generală; cf. și it. *parola*.

„doftori *(medici)*" (O, 68; V_1, 76); *nobilitatea* (O, 203); *populu* (O, 367); *protecta* (V_1, 99); *tractaturile* (V_1, 78); „strigările de obște *(vivaturile)*" (MP, 68).

1.10. Elementul neogrec, bogat reprezentat în lexicul neologic al lui Eufrosin Poteca, este explicabil prin circulația pe care a avut-o în epocă, precum și prin faptul că o serie de traduceri se fac și din limba greacă: *adiafora* (F, 36); „tot una *(adiafori)*" (F, 133); „*afierosi* (jărtvi)" (F, 287); *alfavita* (F, 16); *allilodidactică* (F, 365); *amfivolie* (F, 43); „*antifasii* (împrotivă grăiri)" (F, 160); *antlia* (F, 47); *apagoghi* (F, 107); „*apoftegme* sau sentențe" (F, 20); *aporetici* (F, 43); *ailicească* (F, 75); „*calțavetei* (la jarretière)" (V_2, 276); *catoptre* (CP, 33); *chicloforia* (CP, 33); *diafori* (F, 202); „*diortosirea* (îndreptarea)" (IFM, 27); *doriforii* (CP, 33); „*emfasis* adecă însemnare" (F, 346); *energhisit* (F, 66); *engomie* (IFM, 9; *enthymima* (F, 108); *epihirime* (F, 26); *epitomă* (F, f. 11 r); „*erminevtică* (tîlcuitoare)" (F, 132); „*erminia* (tîlcuirea)" (F, 157), altă dată glosat prin *stil* (F, 251); *exorisind* (F, 69); *flegmă* (F, 217); *hlamida* (CP, 4); „*hrismoasele* (prorocirile)" (F, 9; CP, 31); *ieroglific* (F, 199); „*isimeriile* (întocmirea zilei cu noaptea)" (F, 20); *întiposi* (F, 78); *leptologhiile* (F, 175); *mihanicește* (F, f. 6 r); *molebsit-o* (F, 344); „*moriilor* (părticelelor)" (F, 202); *nevrilor* (F, 216); *paradigmastisiți* (CP, 8); „*paraloghismu* (greșită socoteală)" (F, 115); *partida* (O, 80); *periorisind* (F, 69); „*pierierghia* (iscodirea)" (F, 27); *planiților* (F, 6); *porrismu* (F, f. 8 v); *a protimisi* (F, 42); *protimia* (CP, 40); *provalisește* (F, 67); *provlime* (CP, 36); *ritori* (O, 395); „*symperasmă* (încheere)" (F, 52); *synopsis* (F, 31); *trigonul* (F, 80); *ypomnimele* (F, 44); *ypothesul* (F, 64); *vivlioteca* (F, 154), dar și *biblioteci* (V_2, 25); *zilotypia* (F, 238).

1.11. Nu am făcut trimiteri la alte limbi, din motivul expus anterior (**1.2.1.**) deși nu puține sînt cazurile în care germana și rusa ar putea concura alături de franceză și italiană la stabilirea etimologiei cuvintelor pe care le reproducem în continuare: *artileria* (V_2, 317) < it. *artiglieria*, fr. *artillérie*, germ. *Artillerie*, rus. *артиллерия; capela* (O, 477); *infanteria* (V_2, 434); *marca* (V_1, 202); *parcuri* (O, 37); *pavilioane* (V_2, 30); sau numai germana: „*domuri*, sau casa lui Dumnezeu" (O, 384) < it. *duomo*, fr. *dôme*, germ. *Dom; „mine* (băi)" (O, 167); *registrele* (V_1, 263); ori alături de latină și italiană: *grammatic* (O, 186) < lat. *grammaticus*, it. *grammatico*, germ. *Grammatiker; politic* „politician" (O, 467); *music* (O, 90).

1.11.1. Existența cîtorva elemente germane se explică fie prin faptul că au fost luate din alte lucrări, fie prin circulația lor în epocă: *comitat* (V_2, 183); *landgraful* (V_2, 315); *maister* (V_2, 233); *se ștrăfui* (V_1, 45) < germ. *streifen*.

1.11.2. Fără a exclude categoric o influență germană și rusă (exercitată în epocă), ne raliem părerii conform căreia grafiile cu *țe, ți* în loc de *ce, ci* sînt explicabile în primul rînd prin „pronunțarea *țe, ți*, specifică vechii române literare, a lui *ce, ci* din latină și din limbile romanice"[11]: *canțelieri* (O, 507); *capriții* (MP, 73); *conțediat* (V_2, 376); *conțediu* (V_2, 323); *prințipese* (MP, 160); *proțesul* (V_2, 357); *soțialnică* (F, f. 23 r); *soțietate* (MP, 32); *țeremonie* (O, 4; $V_1$72).

---

[11] Despina Ursu și N.A. Ursu, *op. cit.*, p. 135—136.

1.12. *Ex* din împrumuturile latine și franceze a fost transformat în *es* după modelul limbii italiene (sau chiar susținut de italiană), „dar și ca o consecință a analogismului practicat de latiniști" [12]: *escomunicat* (V_2, 393) și *escomuniat* (V_2, 203); *executa* (V_2, 197); *executarea* (V_2, 204); *executorul* (V_2, 362); *esemplul* (V_2, 189); *esilat* (V_2, 291); *esistă* (V_2, 230); *espediția* (V_2, 322); *esplică* (V_2, 313); „a pune afară *(espozà)*" (O, 133); *espresă* (V_2, 373); *espresia* (V_2, 429); (a) *esprima* (V_2, 359); *esteriorul* (V_2, 315); *estraordinar* (V_1, 127); *estremitate* (V_2, 246); *estravaganță* (V_1, 216); *escelența* (V_2, 43); *esemplare* (V_1, 228) trimite spre italiană ca și a *esercita* (V_1, 385) și *esperiență* (V_1, 4). Un număr mare din acești termeni au dubluri cu *x*, ceea ce indică inconsecvență în adaptarea lor: *exemplare* (V_1, 228); „*exercițiile* ori hîrselile" (V_1, 38); „*experiențe* (cercări)" (V_1, 272); *explica* (V_1, 167); *extraordinară* (V_1, 30) și *extraordinaire* (O, 268); *exercitat* (O, 75); *exersiție* (O, 9).

2.0. Italienisme, nu prea multe la Poteca, vom întîlni în toate scrierile ulterioare anului 1825, cînd se întoarce de la studii din străinătate. În ordine cronologică, prima lucrare în care apar astfel de termeni este *Cuvinte panighirice*, unde am întîlnit doar trei: *contradiției* (33,34) < it. *contraddizione; leții* (45) < it. *lezione*, refăcut după nominativul latin, procedeu frecvent la autor; „Din aceste texte avem o *traduție* în limba ellinească..." (29), din it. *traduzione*.

În *Filosofia cuvîntului...*, numărul italienismelor crește simțitor, aceasta explicîndu-se și prin dimensiunile acestei traduceri cu mult mai mari decît lucrarea anterioară. Din textul acestei traduceri semnalăm: *astrate* (201, 204) < it. *astratto, -a, -i, -e; astrația* (207) < it. *astrazione;* „...experiența arată că este *colore* (văpseală) roșu" (120) < it. *colore*, de genul masculin; *compóste* (81,82) și *composte* (60) < it. *composto, -a, -i, -e;* „... aceea ce are oarece *comune* (de obște) cu altele..." (84, 89) < it. *comune* (< lat. *communis);* „*contemporaneu* (dintr-aceeași vreme)" (135) < it. *contemporaneo*, avînd corespondent latin în *contemporaneus;* „*contradiție* (grăire împotrivă)" (60, 120, 161, 163); *ecuitate* (165), grafie după pronunțarea italienească, unde *qu* = *cu: equità;* „... avem acum cîte o carte *Elementare* tălmăcită..." (363) < it. *elementare* (< lat. *elementarius);* *gelozia* (214) < it. *gelosia; generale* (1, 17, 52, 55, 112, 190): „de adevăr în *generale* (preste tot)" < it. *generale* (< lat. *generalis);* „neam, sau *genere*" (84) < it. *genere* (< lat. *genus, generis);* *Italia* (16); *italianii* (16) < it. *italiano, -i;* „*înnate* (înăscute)" (58) < it. *innato; leție* (f. 1 v, 3 r, 8 r, 13 r, 14 v, 15 r, 15 v, 16 r, 23 r, 24 v); *machine* (50, 86) < it. *macchina* (lat. *machina*, grupul latin *ch* se pronunță *h);* *morale* (f. 8 r, 9 r, 19 r, p. 29, 33, 197, 200, 201, 256, 258, 295, 301): „...să îndeletnicea numai la filosofia *morale...*" < it. *morale* (< lat. *moralis);* *naturale* (f. 13 v, 18 v, p. 199, 200, 258, 301, 360): „...să nu o mai amestece cineva cu dreptul *naturale...*" < it. *naturale* (< lat. *naturalis);* *oget* (78, 89, 113, 124, 125, 148, 232, 242, 311) < it. *oggetto; particolare* (56, 84, 89, 93, 95, 99, 100, 106, 107, 114, 178, 190, 209, 237, 347) < it. *particolare* (< lat. *particularis;* în italiană *u* neaccentuat latin a devenit *o);* *prelețiile* (f. 8 r, 11 v) < it. *prelezione; romanțe* (f. 17 r) < it. *romanza*, termen format pe terenul limbii italiene și de aici răspîndit într-un număr mare de

[12] N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 121.

limbi; *semplice* (45, 59, 73, 81, 99, 113, 202, 203, 231, 346) < it. *semplice; sentenţe* (20, 252) < it. *sentenza* (< lat. *sententia); singolare* (93); *sogetul* (74, 75, 86, 89, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 104, 105, 106, 113, 123, 159, 242, 297) < it. *soggetto; sperimentale* (f. 18 v) < it. *sperimentale; trasparente* (120, 130) < it. *trasparente; universale* (63, 68, 84, 89, 93, 95, 99, 100, 105, 106, 114, 123, 166, 177, 178) < it. *universale* (< lat. *universalis)*: „...oarecare supunere nu este *universale* adevărată..."; „*Venere* (fămee)" (213) < it. *venere* (< lat. *Venus, -eris); vegetale* (216, 218, 260) < it. *vegetale* (< lat. *vegetalis)*: „...temelia circolaţiei sîngelui fiind viaţa *vegetale* (organică)...".

În *Ideile faptelor mele* am întîlnit: *costisit* (7), din verbul it. *costare*, căruia i s-a aplicat sufixul *-isi*, larg utilizat în primele decenii ale secolului al XIX-lea; *leţie* (8,25); *popolui* (10) < it. *popolo* (< lat. *populus); preferit* (5), după participiul *preferito* al lui *preferire*.

În *Catehismul mititel* am întîlnit doar un singur termen din această categorie: „...să înveţe dreptul *civile*" (18) < it. *civile* (cf. fr. *civil* cu sens juridic).

Obiceiurile israiltenilor prezintă italienisme în următoarele cazuri: „*ariilor* ori văzduhurilor" (349) < it. *aria; articol* < it. *articolo* (< lat. *articulus;* u > o); *bramini* (62) < it. *bramino; capelani* (496) < it. *cappellano; cenacoli* (285) < it. *cenacolo (u > o);* cu rezerve trecem aici şi cuvîntul *cercare*, prezent în româna veche şi regional, care, în unele contexte, are la Poteca sensul lui *ricerca* de „studiu ştiinţific", „cercetare", fiind un infinitiv substantivizat după verbul it. *cercare*: „*cercarea* mineralelor şi a meteorilor" (138); „*cercarea* ori experienţa" (369); „În cea după urmă şi prin *cercare* am învăţat..." (F, f. 5 v); *ciarlatani* (295) < it. *ciarlatano; contradiţie* (475); *costisea* (75, 102, 318); *cruciatelor* (31) < it. *crociata*, cu *u* românesc din *cruce; danţuri* (91, 135) < it. *danza; depozito* (437) < it. *deposito;* „cuvîntăreţie ori *elocuenţă*" (98, 398) < it. *eloquenza* (cf. lat. *eloquentia*, fr. *éloquence);* „palatul său, ori *forteţa* sa" (487, 507) < it. *fortezza; interes* (28) < it. *interesse; leţii* (92, 393); *lombardii* (437) după pluralul it. *lombardii;* „învăţători *(maeştri)*" (90) < it. *maestro; novitate* (439, 511, 519) < it. *novità; oracole* (125) < it. *oracolo (u > o); ovest* (31) < it. *ovest; particolare* (71, 75, 105, 119, 223, 286): „...această lege era *particolare*"; *partitul* (367) < it. *partito; piaţa* (15, 123, 155, 304, 309, 316, 367, 383, 387, 407) < it. *piazza; preţ* (27) < it. *prezzo; punt* (26, 55, 62, 390) < it. *punto* (alături de *punct* (302) < lat. *punctum); salse* (61) < it. *salsa; sentenţilor* (514); *spionii* (32) < it. *spione;* „*sponghi* (bureţi de mare)" (317) < vechiul it. *sponga;* „*tapiţerii* (covoare)" < it. *tappezzeria* (cf. fr. *tapisserie); Venerii* (136).

Nici în *Mic post* nu sînt prea numeroase: *articol* (177); *concorent* (126) < it. *concorrente* (u > o); *costisească* (49); *costiseşte* (66, 87, 191); *leţiile* (130, 214); *novitatea* (209); *piaţelor* (193); *preţ* (41); *punt* (122, 175, 186); *romanze* (197); „scenă sau *şenă*" (252) < it. *scena*, în italiană *sc* + *e, i* se pronunţă *şe, şi (şenă* avea deja o largă circulaţie la data apariţiei traducerii lui Poteca [13]); *stima* (126, 227) < it. *stima*.

[13] Vezi Racine, [*Britanicul*], traducere de Iancu Văcărescu în 1827, p. 3 r, 4 r, 27 r; Voltaire, *Fanatismul sau Mahomet proorocul*, traducere de I. Eliad, Bucureşti, 1831, p. 2, 3, 10; Fr. Ziegler, *Ermiona, mireasa lumei ceilalte*, traducere din limba germană de Iancu Văcărescu, Bucureşti, 1834, p. 2, 3, 10, 96; Molière, *Amfitrion*, traducere de I. Eliad, Bucureşti, p. 3, 8,

Din primul volum al *Vorbirii asupra istorii universale* am extras următoarele italienisme: *articol* (204) și pl. *articolii* (65); *bastardul* (68, 157) < it. *bastardo; cercare* (150); *citadela* (236) < it. *cittadella; consoli* (6) < it. *console; costisi* (62, 359); „*elocuență* (frumoasă vorbire)" (408, 474); *elocuent* (94); *gelozia* (13, 21, 59, 145, 187); *interesurile* (5); *leție* (209); *machină* (353), dar și *mașină* (417); *novitate* (119, 278, 417, 439, 478); *partitul* (380, 396); *particolare* (8, 215, 284); *particolari* (225); *piațe* (117); *popolul* (6, 58, 64, 65, 84, 94, 101, 208), dar și *poporul* (159); *pratica* (420) < it. *pratica* (cf. fr. *pratique); preferi* (231); *punt* (333) și pl. *punturi* (8); *santuariu* (427) < it. *santuario; scultura* (162) < it. *scultura; sentențe* (227); *svapora* (437) < it. *svaporare;* „*Venere* (muere frumoasă)" (410).

În cel de al doilea volum numărul lor crește: *a aresta* (230) < it. *arrestare; articoli* (326); *bastard* (217); *bastarda* (268); *batel* (338) < it. *battello; cancelierul* (308) < it. *canceliere; capelani* (215); *citadela* (342); *concuista* (293, 304) < it. *conquista; consiliuri* (194) < it. *consiglio; cualitățile* (325, 334) < it. *qualità; dogele* (428) < it. *doge; ecuilibru* (314) < it. *equilibrio; elocuența* (65); *elocuente* (314); *finanțieri* (235) < it. *finanziere* (cf. fr. *financier); gelosia* (255, 303, 342, 387); *gelozia* (213); *ghibelinilor* (182) < it. *ghibellino; guarzii* (391) < it. *guardo, guardia; guelfilor* (215) < it. *guelfo; incuisitor* (416) < it. *inquisitore; incuiziția* (214, 282, 341) < it. *inquisizione; leții* (302); *ostaticii* (245, 308) < it. *ostatico; particolare* (313); *partit* (117, 257, 336, 337, 347, 348, 414); *popol* (80, 122, 136, 231, 250, 357); *praticat* (23) < it. *praticato*, participiul lui *praticare; pretestul* (204) < it. *pretesto*, dar și *pretext* (325); *secolului* (212) < it. *secolo* (u > o); *sentența* (19, 207); *senioria* (262, 373) și *sinioria* (253, 335) < it. *signoria; seniori* (209, 236, 376) și *siniori* (241, 361); *signorii* (216, 217) și *signorilor* (213) < it. *signore; spionii* (14); „*stima* (prețuirea)" (26) < it. *stima; Sveției* (400) < it. *Svezia.*

Adăugăm tot aici, și nu în categoria calcurilor, pe *locotenentul* (393), întrucît limba italiană prezintă în afară de *luogotenente* și formele *logotenente* și *locotenente*, ultima înregistrată de dicționare ca învechită [14].

3.0. După cum s-a putut observa, Poteca folosește un număr apreciabil de paranteze în care dă, pentru neologismele cu o circulație mai restrînsă pînă la el, sinonime cunoscute sau construcții echivalente. Nu rare sînt cazurile cînd neologismul apare în paranteză, glosînd termeni de largă circulație, fapt motivat prin tendința de culturalizare despre care s-a vorbit mai sus. Uneori glosările se fac în context sau pentru explicații mai ample se trimite în subsolul paginii, ca de exemplu atunci cînd face etimologia cuvîntului *biserică:* „Tîmplă se zicea toată biserica. Iar biserică vine de la basilica latinește, care e apoi de la basilichi grecește" (V_1, 238).

11; Molière, *Prețioasele*, traducere de I. D. Ghica, București, 1835, p. 4, 9; A. von Kotzebue, *Ștefu nerod sau ce știi aceasta la ce e bună*, traducere de I. Nițescu, București, 1835, p. 2, 3; A. von Kotzebue, *Grădinarul orb sau aloiul înflorit*, traducere din limba germană de Iancu Văcărescu, București, 1836, p. 3; Molière, *Sgîrcitul*, traducere de I. Ruset, București, 1836, p. 2, 9; Alfieri, *Saul*, traducere de C. Aristia, București, 1836, foaia de titlu verso; Florian, *Gemenii din Bergam*, traducere de I. Florescu, București, 1836, p. 3, 8; Goldoni, *Veduva vicleană*, traducere de C. Moroiu, București, 1836, p. 15, 19, 24; Al. Duval, *Junețea lui Carol II*, traducere de I. Voinescu, București, 1836, p. 9, 21, 25; A. von Kotzebue, *Cruciații*, traducere de C. Leca, Craiova, 1839, p. 3, 19.

[14] Vezi P. Petrocchi, *Nòvo dizionario universale della lingua italiana*, Milano, 1931, p. 76, 79.

4.0. Datorită neajunsurilor lexicului limbii române, Eufrosin Poteca utilizează o serie de calcuri totale şi parţiale pentru a face înţelese unele noţiuni sau chiar pentru a explica neologisme. Calchierile din scrierile lui Poteca nu pot fi explicate printr-o atitudine puristă, aşa cum s-a întîmplat în Transilvania în primele trei-patru decenii ale secolului al XIX-lea [15].

Considerăm calcuri, eventual traduceri, următoarele cazuri [16]: „...trepte ale *adevărsămănării...*" (F, f. 9 r) după it. *verisimiglianza* şi *verosimiglianza* şi după fr. *vraisemblance;* în „...aleargă spre *aceastastă* cale obişnuită..." (F, f. 5 v) probabil după it. *quest'altra* şi *codesta;* „... *arătarea* (tabla) lesne îşi va arăta locul..." (F, 156) pentru *indice*, din lat. *index*, acc. *indicem* „arătare", „indicare" şi fr. *indice; auzitoria* (F, 189) „publicul ascultător" după lat. *auditorium;* „...alcătuindu-le în *capete*" (CM, 11), după lat. *caput*, pl. *capita* pentru *capitole;* „...puterile împreunate ale tuturor *mădularelor* acelei societăţii..." (F, f. 20 r) după lat. *membrum -a;* „*Preţinere* şi prejudiţie tot una este" (F, 77), după lat. *prejudicium* în care *ţinerea* îl traduce nu prea potrivit pe *judicium;* „organele *simţitoare*" (F, 123), pentru *sensibile* după lat. *sensibilis*, *-e*=simţitor; *simţitivă* (F, 58) pentru *senzitivă*, după fr. *sensitive* şi it. *sensitiva;* „temperament *sîngeros*" (F, 219), după lat. *sanguinarius*, *-a*, *-um* şi *sanguineus*, *-a*, *-um;* „*spirturile vieţii* sau curgerea nevricească" (F, 251) după it. *spir(i)ti vitali;* tablă (F, f. 11 v) pentru *cuprins*, după lat. *tabula*, fr. *table* şi it. *tavola;* „*trupurile cereşti*" (F, 361) pentru *corpurile cereşti;* „...au fost lăcuite *următoreşte* de feluri de neamuri..." (O, f. 5 v), pentru *succesiv* după fr. *successivement;* „*vedeniaşi* (vizionari)" (O, 303) după fr. *visionnaire;* „...*navofrîngeri*, ori înecare de corăbii..." (V_1, 79) pentru *naufragii*, după fr. *naufrage; lumeştiseră* (V_1, 88) este o formaţie personală pentru *profanaseră;* „puterea *suprană*" (V_1, 113) după fr. *souverain*, *suprême;* „...îl bănui fără pricină de *consuflare* împotriva statului" (V_1, 145), pentru *conspiraţie* după fr. *conspiration;* „...şi partea ce se cuvinea treptelor ajutătoare pe care el le mînase la *combătae*" (V_1, 203), calc pentru *luptă* după fr. *combat;* „Regele (...) priimi *noutatea* despre coprinderea acestui oraşu. O *noutate* întristătoare prevenise aceasta..." (V_2, 394), pentru *ştire*, după fr. *nouvelle;* „fu *arestată* prisonieră" (V_2, 330), *arestată* are aici sensul de *oprită*, după fr. *arrêter; parucidere* (V_2, 360) după fr. *parricide; surnumit* (V_2, 348) după fr. *surnommer; cuvîntăreţie* (O, 398) pentru *elocvenţă*, după fr. *éloquence; contimpuriu* (V_1, 63) pentru *contemporan*, după fr. *contemporain; complăcerilor* (V_1, 242) după fr. *complaire; mienarŭ* (V_1, 394) pentru *mileniu*, căruia autorul îi dă în paranteze modelul francez *millenaire* (sic!); în construcţia *oarece nou* (F, 97), *oarece*=ceva, este posibilă calchierea după it. *qualcosa di nuovo* şi fr. *quelque chose de nouveau;* în cazul lui *atîta mult rară* (O, f. 3) constatăm o construcţie pleonastică cu valoare de superlativ, după it. *molto raro* (este o construcţie pleonastică întrucît italiana nu înregistrează un superlativ sub forma *tanto molto raro*, ci *tanto raro* sau *molto raro);* „cea mai *multă parte*" (O, 51, 101) trimite la fr. *plupart; Carol magnu* (V_1, 163) după fr.

---

[15] Vezi N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 117.

[16] Referitor la calcuri vezi Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968, p. 145—202, şi *Calc, traducere şi împrumut lexical*, în „România literară", nr. 33 din 18.08.1977, p. 8.

Charlemagne (în acest nume propriu se păstrează lat. *magnus*, franceza avînd pentru adj. *mare* alţi termeni) şi it. *Carlomagno* (după lat. *Carolus Magnus)*; „...favorisaţi de către *urmăşiţă*" (V_1, 456), căruia în paranteze i se dă modelul francez *posterité*.

5.0. Am înregistrat şi o serie de nume proprii care au corespondente apropiate în italiană şi franceză (limbi în care sînt redate cu *h* iniţial, care nu se pronunţă) sau care uneori pot prezenta şi adaptări după neogreacă: *Annibal* (V_1, 82; V_2, 85); *Cassan* „Hasan" (V_2, 276); *Enric* (V_2, 162); *Ercul* (V_1, 28; V_2, 39); *Ercule* (V_2, 112); *Erodot* (V_1, 26; V_2, 32; O, 178); *Ippocrat* (O, 97); *Iraclit* (V_1, 85); *Irodot* (V_1, 66); *Omer* (V_2, 29; MP, 191; O, 160); *Onorius* (V_1, 136), cu terminaţie latină; *Stefan* (V_1, 362; O, 493) trimite la italiană şi greacă.

5.1. Următoarele denumiri geografice păstrează aspectul lor italian: *Areţo* (O, 496); *Bolonia* (V_2, 162); *Napoli* (O, 431); *Piacenţa* (V_2, 355); *Piompino* (sic!) (V_2, 402); *Provenţa* (V_1, 144); *Pulia* (V_2, 164); *Veneţia* (V_1, 142).

6.0. Nici una din traducerile în limba română ale lui Poteca nu este făcută după model italian. În schimb italienisme se întîlnesc în toate cărţile publicate după întoarcerea din străinătate. Elementele italieneşti semnalate nu-l circumscriu pe Eufrosin Poteca unui curent lingvistic cu o astfel de orientare, ci ele sînt reminiscenţe ale studiilor sale făcute în Italia, la Pisa, timp de aproape trei ani (1820—1823), ocazie cu care învaţă foarte bine limba italiană, putînd traduce mai tîrziu în franceză *La scienza della legislazione*. Deşi mediul în care se formase era propice unei orientări spre elementul italian în limbă — întreaga dinastie literară a Văcăreştilor era cunoscătoare a poeziei italiene, Ienăchiţă Văcărescu folosea italienismul, apoi Iordache şi Dinicu Golescu utilizau şi ei neologismul de origine italiană —, totuşi prezenţa acestuia în scrierile arhimandritului Poteca nu este numeroasă şi nici nu poate fi explicată printr-o sigură orientare spre limba italiană, aşa cum s-a întîmplat în cazul lui I. Eliade Rădulescu.

Trebuie să admitem că influenţa exercitată de Poteca asupra celorlalţi intelectuali, mai ales în perioada cît a fost profesor la Sf. Sava, datorită prestigiului de care s-a bucurat în ochii contemporanilor săi, a fost apreciabilă. Eufrosin Poteca, în momentul plecării la studii în Italia, purta rasa monahală de vreo opt ani (se călugărise prin 1812), iar primul efor al şcoalelor era mitropolitul, care susţinuse propunerea ca el să plece la studii în străinătate. Aşa că mitropolitul aştepta întoarcerea lui Poteca pentru a-i încredinţa reorganizarea învăţămîntului de la Sf. Sava. Odată sosit, „Eufrosin Poteca ia conducerea şcoalei, Eliad rămînînd deocamdată numai profesor, pînă prin 1828, cînd se dedică exclusiv activităţii sale literare, organizîndu-şi şi tipografia"[17]. Deţine funcţia de director al colegiului pînă în septembrie 1832, cînd îşi anunţă retragerea. Aici el va preda filozofia, considerată o mare perioadă de timp a fi principalul obiect de studiu în şcolile româneşti din epoca respectivă. Fiind cu mult mai în vîrstă decît I. Eliade Rădulescu, posedînd o vastă cultură asimilată de-a lungul anilor de studii în şcolile Apusului şi apoi prin exemplul personal, reuşeşte să imprime dascălilor de la Sf. Sava o anumită ţinută intelectuală,

[17] Ştefan Pop, *Colegiul naţional Sf. Sava*, în „Boabe de grîu", IV, 1933, nr. 7, p. 394—395.

dorința vie de a contribui nemijlocit la ridicarea edificiului cultural al neamului românesc.

Prin el se fixează în limbajul profesorilor și elevilor de la Sf. Sava un cuvînt ca *leție*, pe care îl găsim în scrieri ale lui Grigore Pleșoianu și Stanciu Căpățineanu [18]. Așa stînd lucrurile, trebuie să admitem că, pentru ca Eliade Rădulescu să ajungă la exagerările cunoscute și să scrie vestitele versuri (traducerea sonetului lui Pindemonte, închinat memoriei lui Petrarca) : *Quând va resbumba ultima trumbă, / Quare quele mai închise morminte investe și desferră...*[19], a fost necesară mai întîi existența curentului latinist, cu principalul său promotor Petru Maior, din care Eliade va desprinde o ramură — italienismul —, dîndu-i o orientare proprie și originală, iar apoi, alături de cultura sa filologică, complexul de influențe care s-a exercitat asupra sa, printre care și exemplul oferit, chiar sub ochii săi, de către Eufrosin Poteca.

Remarcăm și faptul că în traducerile ulterioare anilor 1840—1841, cînd apar lucrările lui Eliade Rădulescu *Paralelism între limba română și italiană* (1840), *Paralelism între dialectele român și italian* (1841) și *Prescurtare de gramatica limbei româno — italiene* (1841) — scrieri în care se pun bazele teoretice ale curentului italienizant —, numărul italienismelor menține proporția cu cele din lucrările anterioare acestui an, Poteca neangajîndu-se pe drumul deschis de Eliade.

Iunie 1981

---

[18] Vezi Gr. Pleșoianu, *Abețedar înlesnitor pentru învățătura copiilor*, [Sibiu], 1828, p. 20 ; Gr. Pleșoianu, *Abețedar franțezo — românesc*, [Sibiu], 1829, p. 11, 32 ; S. Căpățineanu, *Bibliotecă desfătătoare și plină de învățătură*, [Sibiu], 1830, p. 17 ; M. Fournier, *Gramatică franțuzească*, traducere de Gr. Pleșoianu, [Sibiu], 1830, p. 11, 24 ; Voltaire, *Sadic sau ursitoarea*, traducere de S. Căpățineanu, Sibiu, 1831, p. 29 ; Fénelon, *Întîmplările lui Telemah*, traducere de Gr. Pleșoianu, vol. I, p. 7, 103 ; *Abețedar moral și religios*, [Sibiu], 1833, p. 1.

[19] Apud Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei române*, Ediția a II-a, București, 1895, p. 155.

SUFIXE DIMINUTIVALE CU VALOARE POSESIVĂ ÎN TOPONIMIA DIN NORDUL JUDEȚULUI VÎLCEA

DE

EMILIAN N. BUREȚEA

La formarea numelor de locuri prin derivare cu ajutorul unor sufixe lexicale (sau toponimice) se constată adesea deosebiri față de cuvintele comune, aceasta datorîndu-se specificului celor dintîi de a fi repere de orientare, individualizatoare, într-un spațiu geografic determinat. Toponimele rămîn de aceea cristalizate în limbă pentru o îndelungată perioadă de timp, constituind, cum s-a afirmat deseori de către specialiști, adevărate documente de limbă peste veacuri.

Dintre toponimele românești derivate, cele diminutive (formate cu ajutorul unor sufixe diminutivale) se detașează ca o categorie aparte, care prezintă o deosebită însemnătate, pe de o parte pentru clarificarea unor etimologii toponimice, iar pe de alta pentru stabilirea cu mai multă exactitate a vechimii toponimelor primare de la care s-au format.

Toponimele diminutive românești au atras atenția în mod special academicianului Iorgu Iordan, care s-a referit la ele în mai multe lucrări [1]. La interpretarea diminutivelor toponimice și-au adus apoi contribuția și alți cercetători [2], dar cercetarea numelor de locuri diminutive, a sufixelor diminutivale cu ajutorul cărora au fost create, nu poate fi considerată încheiată.

Cunoașterea din ce în ce mai amănunțită și aprofundată a inventarului toponimic din diverse părți ale țării poate oferi noi aspecte, uneori chiar inedite, ale denumirilor de acest fel. Investigația toponimică întreprinsă în nordul județului Vîlcea ne-a oferit dealtfel ocazia de a confirma afirmația de mai sus.

În toponimia din această zonă sufixele diminutivale care apar cu o mare frecvență sînt: *-él(u)/ -eá(ua)*, *-éț*, *-(i)ór/ -(i)oára*, *-(i)șór/ -(i)șoára*, *-ița*, *-úț(u)/-úța*. Mai puțin frecvent se întîlnesc sufixele diminutivale *-éi*, *-éica*, *-ica*, *-ici(u)/-ice(a)*, *-úica*. Diminutivele toponimice formate cu astfel de sufixe denumesc fie locuri care sînt mai mici față de altele, fie părți ale unor obiecte geografice, fie marchează apropierea dintre categorii geografice de același fel (ape curgătoare, munți, dealuri etc.) [3] sau chiar dintre două oiconime între care există o relație de dependență.

---

[1] *Noms de lieux roumains à forme diminutive*, în BL, XV, 1947, p. 69—94; *Toponimia românească*, București, 1963, p. 446—461 (abreviat: *Top. rom.*); *Formations diminutives dans la toponymie roumaine*, în PICOS, VIII, 1966, p. 237—242.

[2] Vezi Viorica Florea, *Derivatele toponimelor în raport cu cele ale apelativelor în română*, în ACILFR, XII, vol. I, București, 1970, p. 1139—1140; Gh. Bolocan, *Modele derivative în toponimie*, în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 187—191.

[3] Cf. Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 466—447; idem, *Formations diminutives...*, p. 237—238.

Unele dintre sufixele diminutivale au însă în toponimie valori semantice care nu au fost relevate încă.

1. Analiza toponimelor diminutive formate cu sufixul *-él(-ăl)* din nordul județului Vîlcea ne-a condus spre formularea unor observații, pe care le expunem în cele ce urmează.

După cum este știut, cu ajutorul acestui sufix se formează de cele mai multe ori nume de locuri noi, care sînt mai mici față de cele primare ori sînt în raport de apropiere sau vecinătate, de dependență sau de descendență. Iată cîteva exemple : *Brădățăl* (deal), *Brădețăl* (parte de sat),*Cățînel* (deal), *Cornățăl* (poiană și parte de sat), *Cornățel*, *Cornețel* (deal), *Făgețăl*, *Făgețel* (pădure și teren agricol), *Izărelu* (pîrîu), *Prislopelu* (poiană), *Purcărelu* (munte și vale) ș.a. Toponimele primare corespunzătoare, *Brădet(u)*, *Cățîn(u)*, *Cornet(u)*, *Făget(u)*, *Iazăr(u)*, *Prislop(u)*, *Purcaru* ș.a., sînt uneori înregistrate pe teren, în apropierea diminutivelor, alteori acestea nu mai apar în nomenclatura zonei. Prezența diminutivelor probează însă cu certitudine că ele au fost cunoscute într-o epocă mai veche.

La anumite denumiri sufixul *-él* poate avea și o valoare posesivă. Astfel, deși formal toponime ca *Alunelu*, *Bețălu* ș.a. par a fi diminutive, considerăm că, mai curînd, în aceste exemple și în altele similare, sufixul *-el (-ăl)* are sensul de „prevăzut cu...", bogat în...", „care are sau posedă (ceva)", fiind sinonim funcțional cu *-os/-oasă* [4]. Astfel, *Alunelu* (deal în s.c. Stoenești) [5] poate fi interpretat nu ca diminutiv de la apelativul *alun* sau de la toponimul *Alun(u)*, ci ca format din *alun* + suf. *-el(u)* și avînd înțelesul de „locul (munte, deal etc.) cu aluni ; alunos", devenit apoi toponim. La fel, toponimul *Bețălu*, *Bețelu* (pîrîu în s. Călinești, Corbu, Proieni, or. Brezoi) poate fi explicat ca provenind de la apelativul *băț* + suf. *-el (-ăl)* și însemnînd „pîrîul cu bețe, cu lemne mici, surcele, vreascuri", deci „pîrîul care are sau a avut pe cursul sau în apa lui multe bețe, surcele, vreascuri". Inițial hidronimul a avut forma *Bățelu*, cu varianta *Bățălu*, apoi, prin asimilare regresivă, s-a ajuns la forma *Bețelu*, cu varianta *Bețălu* [6]. În același fel se pot explica și toponimele *Copăcelu* (teren agricol în s. Rugetu, c. Slătioara și sat în mun. Rm. Vîlcea), *Poienelu* (poiană în s. Pripoara, c. Muerească) și *Scăunel(u)* („lăsătură de teren" și poiană în s. Cheia, or. Băile Olănești ; s. Armășești, c. Cernișoara ; s. Genuneni, c. Frînceşti), care au, prin urmare, sensurile de „locul cu copaci", „locul cu poiene" și „locul cu terenul frămîntat, în trepte, ca un scaun". Aceeași interpretare poate fi atribuită și toponimului *Aluneaua* (crac de munte în s. Stănceşti, c. Mușetești — Gorj), care este femininul de la *Alunelu*, format din *alun* + suf. *-eá(ua)*.

---

[4] Vezi, pentru acest sufix, articolul nostru *Aspecte ale formării cuvintelor în toponimia din zona carpatică și subcarpatică a județului Vîlcea*, în LR, XXVII, 1978, nr. 3, p. 234—235.

[5] S-au folosit următoarele abrevieri : s. = sat ; c. = comună ; or. = oraș.

[6] O altă etimologie probabilă pentru acest hidronim poate fi și următoarea : de la un nume de pîrîu, *Bățu* (provenit din *Pîrîul Bățului* sau *Pîrîul lu Bățu*, deci de la un antroponim *Bățu* ; cf. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 196 (abreviat : DOR), neînregistrat pe teren, dar care e posibil să fi existat, s-a format diminutivul *Bățălu* (var. *Bățelu*, *Bețelu*). Explicația dată de localnici că „e un rîu în care s-a înecat un băiețel", precum și varianta *Băiețelu*, dată de unii dintre aceștia pentru numele pîrîului, nu este decît o etimologie populară, care nu poate corespunde realității.

Valoarea posesivă a sufixului diminutival *-él* se poate sesiza mai clar la cîteva toponime care au sufixul *-el* dezvoltat cu elementul nonsufixal *-ur-*, avînd deci forma *-urel*: *Făgurel* (pădure în s.c. Muereasca), *Lăzurel* (parte de sat în s. Bodeşti, c. Bărbăteşti), *Mălurel* (deal mic în s.c. Bărbăteşti şi s.c. Buneşti) şi *Vădurel* (teren agricol în s. Muereasca de Jos şi s.c. Muereasca). Sensurile lor pot fi acestea : „locul (pădurea) cu (mulţi) fagi", „locul cu (multe) lazuri", „locul (dealul) cu (multe) maluri", „locul de lîngă o apă curgătoare cu (multe) vaduri".

Segmentul lexical *-ur-* are astfel rolul de a preciza şi mai mult înţelesul posesiv al sufixului *-el*. Cu acelaşi rol apare şi pe lîngă sufixul *-os*, în formele dezvoltate, *-uros*, *-uroasă*, cu care, cum am arătat mai sus, *-el* este sinonim funcţional în exemplele citate (cf. adjectivele *colţuros*, *deluros*, *friguros* ş.a., precum şi toponime ca *Ghimpurosu*, *Beşcuroasa* etc.).

În legătură cu sufixul diminutival *-el (-ăl)* mai sînt de adăugat şi alte constatări care prezintă interes pentru toponimie. În toponimele diminutive *Arnoţăl* (deal în s.c. Costeşti), *Cacovelu* (munte în s. Pietreni, c. Costeşti), *Funicelu*, *Funigelu* [7] (munte în s. Ciungetu şi s. c. Malaia), care s-au format prin derivare de la nume de locuri primare feminine *(Arnota*, *Cacova*, *Furnica)*, sufixul *-el* realizează concordanţa între genul entopicului şi cel al toponimului : muntele *Cacovelu*, muntele *Funicelu*, dealul *Arnoţăl*.

Un alt toponim derivat cu ajutorul aceluiaşi sufix, *Bălăcel* (pîrîu în s. Dealu Aluniş, c. Berbeşti), s-a format de la numele satului *Balaci(u)* din apropiere, sufixul *-el* indicînd aici faptul că pîrîiaşul cu acest nume trece prin satul respectiv, deci relaţia de dependenţă sau, mai ales, de apartenenţă la acest sat [8].

Aceeaşi valoare funcţională o are sufixul *-el* şi în toponimele cu formă de plural *Mălăiélele* (deal, munte în s.c. Malaia) şi *Rudărélele* (pîrîiaş şi grui în s. Valea Măceşului, c. Voineasa). Cel dintîi s-a format ca diminutiv toponimic de la numele *Mălaia* (munte, pîrîu, sat) + suf. *-el* (> *Mălăiel*)[9], genul lui fiind determinat de conţinutul semantic al obiectului geografic denumit — dealul, muntele sau vîrful de deal, de munte. Muntele (dealul) sau vîrful de munte (deal) *Mălăiel* era astfel muntele (dealul) sau vîrful de munte (de deal) care se afla lîngă muntele sau satul *Mălaia* şi aparţinea acestui munte sau sat. Pentru că erau mai multe înălţimi (dealuri sau vîrfuri de munte) asemănătoare, deci mai multe *Mălăiele*, cu timpul denumirea s-a fixat la plural. Cel de-al doilea, *Rudărélele*, a apărut tot ca diminutiv toponimic de la denumirea *Rudaru* (pîrîu şi sat) + suf. *-el* (> *Rudărel*). Fiind mai multe pîrîiaşe sau izvoare cu acest nume, afluenţi ai pîrîului *Rudaru*, spre a se putea diferenţia au primit, probabil, determinative. E posibil să fi existat, spre exemplu, cîndva sub forma *Rudărelu Mare*, *Rudărelu Mic*, *Rudărelu de Mijloc* sau cu alte determinative potri-

---

[7] Variantă, cu fonetism alterat, în loc de *Furnicelu*, înregistrat de Iorgu Iordan în *Top. rom.*, p. 388.

[8] Nu este exclus ca în acelaşi fel să se explice şi denumirea pîrîului *Tecucel*, faţă de toponimul *Tecuci*. La rîndul lui, fiind nume de aşezare umană, acesta din urmă s-a putut forma ca „nume de grup" *(tecucii, ticucii > Tecucii, Ticucii)* de la un nume de persoană *Tecuci*, *Ticuci*, atestat în documentele istorice. Vezi DOR, p. 387. Tot astfel se poate explica hidronimul *Tălpăşelu*, faţă de numele satului *Tălpaş* (c. Fărcaş, jud. Dolj), prin care trece acest pîrîu.

[9] Vezi mai sus cele arătate despre *Arnoţăl*, *Cacovelu* ş.a.

vite. La un moment dat pentru toate pîrîiașele (izvoarele) acestea s-a folosit termenul general, la plural, *Rudărelele*, care a rămas ca atare.

Dintre diminutivele toponimice cu forma de feminin a sufixului *-el* (respectiv, *-eá*, articulat *-eáua*), merită să fie menționate mai cu seamă două: *Brădățeáua (Brădățáua) Mică* și *Brădățeáua (Brădățáua) Mare* (locuri cu pășune, fostă pădure în s.c. Vaideeni), cunoscute și sub denumirea generală, la plural, *Brădățăle*, precum și *Secăreáua* (vale, pîrîu pe teritoriul or. Brezoi). Etimologic, toponimul *Brădățeaua*, neînregistrat și nean alizat pînă acum în lucrările de toponimie existente (acad. Iorgu Iordan nu amintește în *Top. rom.* o astfel de denumire), poate fi explicat fie ca feminin de la diminutivul toponimic *Brădățelu*, provenit, la rîndul lui, din *Brădet*, fie, și poate mai curînd, din apelativul *brădet* + suf. *-eá(ua)*, avînd sensul toponimic de „pădurea cu (mult) brădet", „pădurea care are (mult) brădet; cu mulți brazi". Genul toponimului e dat de genul obiectului geografic denumit — pădurea —, sufixul *-eá(ua)* avînd aici sens posesiv, nu diminutival propriu-zis.

Pe *Secăreaua* îl considerăm diminutiv toponimic feminin de la un nume de loc *Secara* sau *Secarea* (pl. *Secări*), format, la rîndul lui, cu sufixul *-a* de la toponimul *Secaru* [10], la origine cu sensul de „locul cu copaci secați, secuiți sau tăiați"; *Secăreaua* se încadrează astfel printre toponimele referitoare la defrișarea pădurilor [11], fără să aibă vreo legătură cu secara (cereală).

2. În toponimul *Găuriciu* (vîrf de munte, munte în s.c. Voineasa; menționat și în *Top. rom.*, p. 453) sufixul *-iciu* nu este diminutival propriu-zis, ci are valoarea lui *-os* „bogat în ceva, care are ceva", semnificația denumirii fiind deci cea de „muntele sau vîrful (de munte) cu găuri". S-ar putea ca și la alte nume *-ici(u)* să aibă aceeași valoare semantică. Astfel, *Carpinici*, citat în *Top. rom.*, p. 63, nu poate avea decît sensul de „locul (dealul, muntele, pîrîul) cu carpeni" (sinonim cu un *Carpinosu*, *Cărpinosu*).

3. Toponimele diminutive formate cu sufixul *-iță* (la toponime are forma *-ița*) sînt numeroase în zona carpatică și subcarpatică a județului Vîlcea, ca și în alte părți ale Olteniei și ale țării, sufixul acesta fiind extrem de productiv nu numai în limba comună [12], ci și în toponimie [13], îndeosebi la formarea numelor de locuri diminutive cu formă feminină. Amintim cîteva denumiri în *-ița: Bărcoșița* (pădure în s. Genuneni, c. Frînceşti), *Ciúlnița* (deal în or. Băile Govora și s.c. Păușești), *Crucița* (pădure în

---

[10] Un toponim *Secaru* nu a fost înregistrat în zonă, dar nu este exclus să fi existat, dovadă fiind denumirea derivată. În județul Gorj s-au înregistrat însă nume ca *Secări* (cîmp în s. Cojani, or. Tîrgu Cărbunești) și *Secări, Secării* (teren cu vii în s. Cîrligei, c. Bumbești-Pițic). Cf. și *Secărele* (pădure în c. Izvoarele, jud. Olt); *Secare* (munte în fostul județ Muscel; vezi D. Frunzescu, *Dicționarul topografic și statistic al României*, București, 1872, p. 426).

[11] Vezi și Victor Buescu, *Un nouveau toponyme latin du défrichement, en Roumanie*, în CISO, IV, 1952, p. 203—204.

[12] Pentru utilizarea sufixului în lexicul comun al limbii române, vezi G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 254—267.

[13] Vezi G. Bolocan, *Modele derivative în toponimie*, în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 187—191.

s. Surpatele, c. Frînceşti; pîrîu în s. Govora, c. Mihăeşti), *Mălăiţa*[14] (munte şi pîrîu în s.c. Malaia), *Mocăniţa* (parte de sat în s.c. Băbeni), *Nedeiţa* (deal şi pădure în s.c. Oteşani şi s. Mireşti, c. Tomşani), *Piscuiţa* (deal în s. Milostea, c. Slătioara), *Pustiiţa* (coastă în s. Rîu Vadului, c. Cîineni), *Ruşiţa* (deal în s.c. Cernişoara; poiană în s.c. Costeşti şi în s. Mădulari, c. Cernişoara; pădure în s. Armăşeşti, c. Cernişoara şi în s. Cîrstăneşti, c. Oteşani), *Voineşiţa*[15] (vale, pîrîu şi sat în c. Voineasa).

Cercetarea toponimelor care au ca segment final pe *-iţa* ne relevă că, lăsînd la o parte denumirile *Bistriţa*, *Bratiţa* ş.a., la care *-iţa* nu este sufix diminutival, ci reprezintă reflexul segmentului final slav *-ica (Bistriţa* < sl. *Bystrica* „repedea" etc.)[16], el apare ca sufix în trei situaţii:

a) ca sufix diminutival toponimic, folosit frecvent la formarea toponimelor diminutive de la diferite toponime primare. Exemple: *Bărcoşiţa* (pădure), derivat de la *Bărcoasa* (pădure); *Dumbrăviţa* (deal, pădure), derivat de la *Dumbrava* (deal, pădure); *Pietrosiţa* (pîrîu), derivat de la *Pietroasa* (munte, pîrîu) etc.

b) ca sufix diminutival lexical la apelative care au trecut ca atare în toponimie. Exemple: *fîntîniţă* > top. *Fîntîniţa; poieniţă* > top. *Poieniţa*[17] ş.a.

c) ca sufix cu valoare posesivă, conferind toponimelor sensul de „prevăzut cu (ceva)", „care posedă (ceva)", „pe care există (ceva)", acest „ceva" afîndu-se exprimat de rădăcina toponimului. Sufixul *-iţa* este, în astfel de nume, sinonim funcţional cu *-oasa*. Din nordul judeţului Vîlcea (nu ne îndoim că se întîlnesc asemenea denumiri şi în alte părţi ale ţării), amintim, mai întîi, pe *Ciúlniţa* (deal în or. Băile Govora şi s.c. Păuşeşti), care este, la origine, „dealul cu mulţi ciulini" (< *ciulin* + *iţa*, cu sincopa lui *i* neaccentuat şi schimbarea accentului de pe sufix pe rădăcină: *Ciulíniţa*, apoi *Ciúlniţa*)[18]. Deplasarea accentului se datoreşte faptului că, după ce s-a produs sincopa lui *i*, în forma *Ciulníţa* nu s-a mai putut recunoaşte etimonul. Au apărut astfel fluctuaţii de accentuare *(Ciulníţa* şi *Ciúlniţa)*, după care, fiind considerat toponim de origine străină, ca *Bístriţa* spre exemplu, s-a fixat în toponimie cu accentul pe rădăcină. Este singurul caz de acest fel întîlnit în zonă, celelalte exemple, cum se va vedea în continuare, avînd accentul pe sufixul *-iţa*, conform normei de accentuare în limba română. Le notăm în continuare: *Crucíţa* (pădure în s. Surpatele, c.

---

[14] Numele *Malaia (Màlaia)* s-a dat mai întîi unui munte, apoi pîrîului care curgea pe lîngă el (vezi C. Alessandrescu, *Dicţionarul geografic al judeţului Vîlcea*, Bucureşti, 1893, p. 224—226) şi apoi s-a numit astfel şi satul întemeiat în apropiere. Diminutivul *Mălăiţa* s-a format de la numele muntelui şi al pîrîului. Vezi cele spuse mai jos (nota 15) în legătură cu *Voineasa*.

[15] Denumirea *Voineasa* a fost dată iniţial unui munte şi unui pîrîu din apropiere (vezi şi C. Alessandrescu, *op. cit.*, p. 545), apoi o parte a muntelui s-a numit *Voineşiţa*, după care şi pîrîul a primit acest nume, fiind mai aproape de muntele cu nume diminutiv, iar vechiul nume *(Voineasa)* al pîrîului a dispărut. Numele satelor *Voineasa* şi *Voineşiţa* sînt ulterioare, provenite de la numele muntelui, respectiv al pîrîului. Cf. şi LR, XXVII, 1978, nr. 3, p. 233, nota 24.

[16] Cf. Gh. Bolocan, *op. cit.*, p. 190.

[17] În unele situaţii derivarea poate fi şi toponimică: *Poiana* (toponim) — *Poieniţa* (diminutiv toponimic).

[18] Acad. Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 357, îl explică din *ciuliniţă*, diminutiv al lui *ciulin(ă)*.

Frînceşti ; pîrîu în s. Govora, c. Mihăeşti) are sensul de „pădure cu (multe) « cruci » sau cu (multe) răspîntii de drumuri" (< *cruce* + *-íța*). Numele pîrîului este dat, prin transfer, de la numele pădurii aflate în apropiere. *Mocăníța* (< *mocan* + *-íța*) este parte de sat în s.c. Băbeni, unde locuiesc mulţi mocani (=ciobani), *Nedeíța* (deal şi pădure în s. c. Oteşani şi s. Mireşti, c. Tomşani) este „dealul pe care se făceau nedei" (< *nedeie* + *-íța*), *Piscuíța* (deal în s. Milostea, c. Slătioara) este „dealul care are un pisc înalt sau mai multe piscuri mici" (< *pisc* sau dimin. *piscui* + *-íța*), iar *Pustiíța* (coastă în s. Rîu Vadului, c. Cîineni) este o coastă pustie, fără vegetaţie (< *pustiu* + *-íța*).

Deşi prezintă unele dificultăţi în privinţa explicării denumirii, *Látoríța* (pîrîu, afluent pe dreapta al Lotrului în s. Ciungetu, c. Malaia) poate fi inclus printre toponimele formate cu sufixul *-íța* cu valoare posesivă. Varianta *Lotríța*, care apare numai în unele hărţi [19], este un diminutiv toponimic format cu sufixul *-íța* de la hidronimul *Lotru*. Acad. Iorgu Iordan (*Top. rom.*, p. 454) include şi denumirea *Latoríța* printre diminutivele toponimice provenite de la *Lotru*. Fonetismul hidronimului *Látoríța* ne-a determinat însă să încercăm o altă interpretare etimologică. Astfel, pentru a explica numele vechi şi popular al pîrîului, atestat cu forma *Látoríța* la 1579 [20], credem că se poate porni de la apelativul *lătúri* (s.f. pl. cu sensul de „apă murdară, rămasă după spălatul vaselor sau al rufelor ; spălături", v. DLRM, DEX s.v.), la care s-a adăugat sufixul *-íța*. S-a format astfel un nume *Lăturíța*, cu accentul pe sufix, *-íța* avînd aici semnificaţia sufixului *-oasa*, însemnînd iniţial „pîrîul cu spălături, cu lături" sau „pîrîul cu multă spumă, înspumat" (fie din cauza unor spălături, lături, fie, în sens metaforic, datorită unei curgeri vijelioase printre pietre). Spre confirmare notăm că în s. Cartiu şi în s.c. Turcineşti din jud. Gorj există un pîrîu, *Lăturoasa* [21], despre care subiectul anchetat a precizat că „e spumegos". La forma cunoscută şi atestată ca atare, *Látoríța*, s-a ajuns prin etimologie populară. La un moment dat nu s-a mai ştiut cuvîntul care a stat la baza apariţiei denumirii pîrîului, tema numelui s-a confundat cu apelativul *látură* şi, ca urmare, au apărut transformările fonetice corespunzătoare : *ă* a fost schimbat în *a*, iar accentul s-a deplasat de pe sufix pe temă (*Láturíța*) ; apoi *u* a trecut cu uşurinţă la *o*, prin asimilare regresivă datorată lui *r* următor (*Látoríța*) [22].

---

[19] Este, aşadar, o denumire mai mult oficială, dată de către topografi şi cartografi, care au înlocuit cu uşurinţă pe *Latoríța*, neînţeles de ei, cu *Lotríța*, mai apropiat de numele cunoscut, *Lotru*.

[20] Vezi *Documente privind istoria României, B. Ţara Românească* (DIR), Veacul XVI, vol. IV, p. 391.

[21] Vechea denumire a s. Brateşul din c. Bala, jud. Mehedinţi era, de asemenea, *Lăturoasa* (vezi Ion Iordan, Petre Gâştescu şi D. I. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România*, Bucureşti, 1974, p. 165). La aceasta se referă şi acad. Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 470, explicînd-o din *lătură*, pl. *lături*, glosat, după CADE, cu „apă murdară în care s-au spălat vasele de la bucătărie, rufele etc.".

[22] Nu se poate accepta părerea lui Ion Conea (*Ţara Loviştei*, Bucureşti, 1935, p. 116, nota 2), care afirmă că „în forma *Latoríța* se pare că trebuie să vedem intervenţia şi influenţa »unguresculul *lator*, Räuber «", trimiţînd la N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, 1933, Bucureşti, p. 558.

*

Dintre sufixele diminutivale care apar în derivarea toponimică se detaşează, cum s-a observat din cele de mai sus, cîteva care au şi alte valori semantico-funcţionale. Ne-am referit aici numai la sufixele *-el*, *-ici(u)* şi *-iţa*, dar nu este exclus ca astfel de valori, nesemnalate pînă acum de către cercetători, să existe şi la altele. La sufixele discutate, pe lîngă valoarea principală, cea diminutivală, s-a constatat, la unele toponime, şi o valoare posesivă, indicînd astfel ideea de posesiune a ceea ce e conţinut în bază. În această situaţie sufixele menţionate sînt sinonime funcţional cu *-os/-oasă*.

Alteori sufixele *-el* şi *-iţa* au şi funcţia de a arăta apartenenţa la ceea ce e indicat de bază (*Bălăcel*, *Mălăiele*, *Rudărele* ş.a.).

Analiza toponimelor prin segmentarea lor în elemente formative se dovedeşte cît se poate de utilă pentru clarificarea unor etimologii toponimice. Problema formării cuvintelor în toponimie este, prin urmare, de o mare însemnătate din acest punct de vedere. De multe ori nume de locuri care prezintă mari dificultăţi în privinţa găsirii etimologiei corecte nu pot fi explicate satisfăcător decît prin aplicarea procedeelor analizei formale şi prin interpretarea justă a valorii funcţionale a formanţilor (cf., spre exemplu, *Latoriţa* etc.).

Septembrie 1980

Centrul de ştiinţe sociale
al Universităţii din Craiova
Craiova, str. Unirii nr. 79

A EXISTAT UN IZVOR LATIN AL PSALTIRILOR ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XVI-LEA?

DE

ION GHEȚIE

Într-un articol apărut de curînd [1], I. C. Chițimia formulează o interesantă ipoteză privitoare la originalul după care s-a făcut cea mai veche traducere românească a psalmilor. Luînd ca punct de referință *Psaltirea Scheiană*, d-sa arată că manuscrisul a fost copiat la începutul secolului al XVI-lea [2] „după o traducere mai veche din limba slavă (efectuată pentru păstrarea și rămînerea în canonul ortodox oriental), care a întrebuințat însă, în chip vizibil, o traducere anterioară din limba latină într-o limbă cu structură și elemente vechi" (p. 152). În psaltirea rotacizantă ar fi reperabile, așadar, două straturi de limbă: „unul care ține de o traducere veche din latinește și altul care reprezintă o nouă traducere (sau o revizuire a celei din latinește), pe baza unui text slavon" (p. 153). Traducerea originală a psalmilor s-ar datora catolicismului, care după schisma din 1054 [3] a încercat să facă prozeliți prin misionari și prin traducerea de cărți canonice în limbile naționale (p. 155).

Enunțată în termenii de mai sus, ipoteza lui I. C. Chițimia merită un examen atent și minuțios pentru motive asupra cărora nu e nevoie să ne oprim pe larg. Oricine va înțelege că în cazul confirmării ei întreaga noastră imagine asupra originii scrisului literar românesc se modifică radical, ducînd, în mod necesar, la revizuirea unor concepte și noțiuni, pînă acum indiscutabile.

Care sînt probele pe care se întemeiază ipoteza autorului?

Întîi de toate pe prezența în textul *Psaltirii Scheiene* a unor cuvinte de origine latină, cum ar fi, de exemplu, *mesereare* „milă", *părătare* „pătimire", *părat* „cerul gurii", *vence, învence, prevence* „a învinge", *a (se) încinde* „a (se) aprinde", *a deșidera* „a dori". Tot în această categorie par a se încadra următoarele cuvinte, socotite a fi „elemente lexicale semnificative": *a cumpli* „a sfîrși, a adăuga", *a încălzește* „a încălzi", *a învoalbe* „a înveli", *a învești* „a îmbrăca" și *a deștinde* „a coborî" (p. 153). Ceva mai încolo (p. 154), autorul amintește și cuvîntul *rutes* „mai mult", dar originea (latină) a acestui cuvînt (atestat, în afara textelor rotacizante, și în *Codicele Sturdzan*) nu a fost, pînă astăzi, stabilită în mod corespunzător.

---

[1] *Urme probabile ale unei vechi traduceri din latină în Psaltirea Scheiană*, în „Revista de istorie și teorie literară", 30, 1981, nr. 2, p. 151—156; punctul de vedere apare schițat de autor în *Coordonate fundamentale ale literaturii române vechi*, în „Revista de istorie și teorie literară", 29, 1980, nr. 2, p. 225—226.

[2] Conform ultimelor cercetări filologice, *Psaltirea Scheiană* a fost copiată în 1573—1574 (vezi G. Blücher, *Filigranele brașovene și tipăriturile chirilice din secolul al XVI-lea*, în „Revista bibliotecilor", XX, 1967, nr. 7, p. 425). Încă la începutul secolului, I.-A. Candrea a arătat că transcrierea psaltirii s-a făcut după 1562, în intervalul 1563—1569 (vezi *Psaltirea Scheiană*, vol. I, București, 1916, p. CI, CVI).

[3] La I.C. Chițimia (p. 155), anul 1050.

Fiind „foarte rar folosite", aceste cuvinte trebuie considerate „relicve filologice dintr-o scriere anterioară religioasă". După I. C. Chițimia, „în nici un caz nu se poate argumenta că ele erau vii în folosire, afară de cele cîteva care, în chip normal, au intrat în graiul viu al poporului, din vremuri vechi, precum *vipt*, chiar *rost* etc." (p. 153). Cuvintele în cauză provin, deci, în majoritate covîrșitoare, din vechea traducere latină, de unde au fost „captate" și „perpetuate"[4]: „Aceasta este sorgintea cuvintelor de mai sus și a altor elemente [asemănătoare]" (p. 152).

Nu e greu de observat că argumentul invocat de I. C. Chițimia este lipsit de soliditate. Folosirea rară a unui cuvînt într-un text nu e o dovadă a vechimii lui. Sînt atîtea cuvinte recent intrate în limbă care apar arareori în texte. Convingerea autorului că termenii citați mai sus nu provin (cu cîteva excepții) din graiul viu este numai afirmată, nu și susținută prin probe. În stadiul actual al cunoștințelor noastre, nimeni nu poate ști dacă o serie de termeni de origine latină aveau sau nu curs în limba română vorbită în secolele al XV-lea — al XVI-lea. Simplul fapt că unii dintre ei nu sînt cunoscuți astăzi nu înseamnă că ei nu aveau o circulație reală pe vremuri. Există cuvinte atestate în secolul al XVI-lea care s-au întrebuințat și după 1600, pentru ca mai tîrziu să dispară din limbă. Prezența lor în graiul viu nu poate fi pusă la îndoială, deși în zilele noastre ele nu se întîlnesc în nici o zonă a țării. Singura în măsură să dea o soluție satisfăcătoare a problemei ar fi dialectologia istorică. Din păcate, din lipsă de texte, știm extrem de puțin despre structura dialectală a lexicului dacoromânesc înainte de 1500. Nici după această dată informațiile referitoare la lexic nu sînt prea numeroase, din motive asupra cărora nu e locul să ne oprim aici. În absența probelor, afirmațiile ce se pot face asupra circulației termenilor de origine latină mai sus citați în secolul al XVI-lea (sau înaintea lui) sînt lipsite de orice bază reală.

Dincolo de asemenea considerații de ordin metodologic, cele mai multe dintre cuvintele amintite de I. C. Chițimia nu sînt potrivite pentru a susține punctul d-sale de vedere. Ajunge să aruncăm o privire în DA, DLR, TDRG sau CADE, spre a ne convinge că *a încinde*, *a (în)vence*[5], *a învești*, *a învoalbe*, *pănăta(re)* (în psaltire, cu rotacismul lui *-n-*) mai circulau în unele puncte izolate ale Dacoromaniei la sfîrșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului nostru. Alți termeni continuă să apară în texte după 1600 și chiar după 1700, uneori pînă la începutul secolului trecut. Este cazul lui *mesereare*[6], *a încăreaște*, *a cumpli*, *vergură*. *A deștinde* nu a fost semnalat de dicționare după 1600, dar numeroasele atestări din secolul al XVI-lea, de diversă proveniență dialectală, sînt o dovadă că termenul a circulat efectiv în limbă și nu are caracter „livresc". Rămîn deci numai trei cuvinte, *a deșidera*, *părat* și *a prevence*, despre a căror răspîndire reală în limba veche nu avem nici o informație. Din motivele arătate mai sus, ele nu pot fi socotite, în mod indiscutabil, drept termeni „livrești", pătrunși dintr-un eventual original latin. Dealtfel,

---

[4] Vezi *Coordonate fundamentale ale literaturii române vechi*, p. 226.

[5] Avem în vedere varianta fonetică cu *ĕ* a verbului românesc moștenit din lat. *vincere*. Altfel, verbul *(în)vinge* este larg răspîndit în limba română contemporană (inclusiv în aspectul său literar).

[6] Cu sensurile, derivate, de „slujbă, funcție, demnitate, privilegiu" și „grad, rang".

aspectul lor fonetic pledează categoric împotriva unei asemenea interpretări.

Pentru a avea o imagine mai exactă asupra cuvintelor de origine latină proprii textelor rotacizante, am reținut din lista comunicată de O. Densusianu în *Histoire de la langue roumaine*[7] toate elementele de origine latină care apar numai în textele rotacizante (uneori și în textele coresiene corespunzătoare, despre care se presupune că ar descinde din ele). Numărul total al cuvintelor reținute este de 16 : *cet* „liniște, calm", *a deșidera*, *a dupleca* „a apleca", *a i* „a merge", *a învolbi*, *lucoare* „lumină, strălucire", *mărit* „tînăr căsătorit", *a nuta* „a înota, a naviga", *pănăța*, *părat*, *a scura* „a purifica", *a spărți* „a depărta, a ține la distanță", *stur* „sloi de gheață", *sun* „sunet, zgomot", *temoare* „teamă, frică", *urăciune* „binecuvîntare". Dintre acestea, 12 apar exclusiv în psaltiri, 2 în psaltiri și în *Codicele Voronețean* și 2 exclusiv în *Codicele Voronețean*. Oprindu-ne asupra celor 14 cuvinte atestate în psaltiri, vom observa că 13 dintre ele au fost notate în *Psaltirea Scheiană*, 4 în *Psaltirea Hurmuzaki* și 2 în *Psaltirea Voroneteană*, 6 dintre termenii înșirați mai sus sînt prezenți exclusiv în *Psaltirea Scheiană (a deșidera, mărit, părat, a scura, a spărți, temoare)*, 2 exclusiv în *Codicele Voronețean (nuta, urăciune)* și 1 exclusiv în *Psaltirea Voroneteană (cet)*. Singura constatare valabilă pe care avem dreptul s-o desprindem din mica noastră cercetare statistică este că elementul latin „vechi" este mult mai bine reprezentat în *Psaltirea Scheiană* decît în celelalte psaltiri, deși toate trei se trag, foarte probabil, din aceeași traducere comună. Cum trebuie interpretat acest fapt? A păstrat, printr-o întîmplare, *Psaltirea Scheiană* un număr mai mare din termenii latini aflați în traducerea originală sau, dimpotrivă, numărul acestora se explică printr-o „latinizare" suferită de un text aflat în ascendența directă a *Psaltirii Scheiene*, dar nu și a celorlalte două psaltiri? Ambele ipoteze sînt, teoretic, valabile, firește într-un procent mai ridicat sau mai scăzut de probabilitate. Ceea ce trebuie reținut este posibilitatea ca termenii latini „vechi" să nu provină, în totalitate, din traducerea originală, care putea să nu fi fost neapărat realizată după textul Vulgatei.

Alt argument prezentat de I. C. Chițimia în favoarea ipotezei d-sale este corespondența dintre unele „latinisme" din *Psaltirea Scheiană* și termenii aflați în locul respectiv din Vulgata. Iată unul din exemplele pe care le dă autorul (psalmul XLI, versetul 2) :

Psaltirea Scheiană	*Vulgata*
În ce chip *deșiră* cerbul la izvoarele apelor, așa jeluiește sufletul mieu către tire, Zeu	Quemadmodum *desiderat* cervus ad fontes aquarum : ita desiderat anima mea ad te, Deus

După părerea lui I. C. Chițimia, în asemenea situații nu poate fi vorba de „o întîlnire întîmplătoare" a textelor (p. 154), ceea ce echivalează cu a admite că termenii românești au fost luați din Vulgata sau că traducătorul a „captat" din vocabularul curent tocmai cuvintele care evocau, ca sens și formă, termenii latini aflați în originalul după care se efectua traducerea.

---

[7] Tom. II, Paris, 1938, p. 492—502.

Un alt exemplu este găsit în psalmul CXXVIII, versetul 2. Aici, lui *putură* din „De multe ori luptară-se cu mere de tirereaţele mele e însă nu *putură* mere" îi corespunde în Vulgata *potuerunt*, dovadă că „textul românesc este întru totul tributar celui latinesc, al cărui verb de la *posse* are un înţeles mai extins decît verbul românesc *a putea*" (p. 155).

Între psaltirile româneşti şi textul corespunzător din Vulgata se constată uneori asemănări extraordinare, care dau impresia de moment că versiunea românească ar descinde nemijlocit din cea latină. Dăm cîteva exemple, relevate de O.Densusianu (HLR, II, p. 563—564).

	Psaltirea Scheiană	*Vulgata*
CLIII, 23	Săgetele mele cumplivoiu spr-inşii	Sagittas meas complebo in eis
XLIX, 18 :	Se vedeai furu, cureai curusul	Si videbas furem, currebas cum eo
LXXI, 9 :	Dracii lui ţeară lingu	Inimici ejus terram lingent
CXVIII, 154 :	Giudecă giudeţul mieu	Judica judicium meum

Se datoresc aceste coincidenţe hazardului sau, dimpotrivă, ele mărturisesc despre dependenţa textului românesc de cel latin? Un răspuns (nu întru totul grăitor) la această întrebare îl poate da statistica. Dacă în majoritatea covîrşitoare a cazurilor termenului latin din Vulgata i-ar corespunde în traducere descendentul său românesc sau un termen înrudit cu acesta, am avea dreptul să presupunem că asemănările dintre texte nu sînt fortuite. Nu am putut întreprinde o asemenea cercetare în momentul de faţă, ci ne-am mulţumit să efectuăm un sondaj, pe baza atestărilor celor 14 cuvinte amintite mai sus. Rezultatul obţinut nu ne permite să vorbim de o relaţie de filiaţie între texte. Coincidenţele nu depăşesc 30—35% din cazurile luate în consideraţie. Însuşi I.C. Chiţimia a recunoscut existenţa unor asemenea nesincronizări între textul românesc şi presupusul său model latin. D-sa le pune, măcar în parte, în seama eventualelor diferenţe dintre actuala versiune a Vulgatei şi versiunile anterioare anului 1500 (cînd se va fi efectuat traducerea românească). E posibil ca lucrurile să stea aşa, dar pentru a ne convinge vor trebui întreprinse studii comparative între versiunea românească şi versiunile succesive ale Vulgatei. Nu e, de asemenea, exclus ca unii termeni de origine latină să fi dispărut în momentul confruntării vechiului izvod cu o versiune slavonă, fiind înlocuiţi cu corespondenţii lor slavi. Toate acestea rămîn însă simple supoziţii, de care nu se poate ţine seama atîta timp cît în sprijinul lor nu sînt produse dovezile necesare. Cît priveşte exemplul din psalmul CXXVIII, versetul 2, citat de autor, menţionăm că *putură* se explică perfect admiţînd că traducerea s-a făcut după un text slav, în care găsim **НБО НЕПРѢМОГОША МЕНЕ**.

O ultimă dovadă în favoarea tezei autorului ar constitui-o „dispunerea defectuoasă a versetelor", care „leagă indubitabil textul românesc de unul latinesc, cel slavon şi alte psaltiri avînd structura corectă a celor două versete" (p. 155). Exemplul citat e luat din psalmul C :

Psaltirea Scheiană	*Vulgata*
3. Nu înrainte puşu între ochii miei lucru leage-călcătoriu, ce fe-	3. Non proponebam ante oculos meos rem injustam : facientes prae-

ceră treacere uriu. Nu lepi-se mie	varicationes odivi. Non adhaesit mihi
4. Înremă hicleană; ce feri-se de mere reulu nu cunoscuiu.	4. Cor pravum; declinantem a me malignum non cognoscebam.

„Este clar", comentează I. C. Chiţimia, „că «Nu lepi-se mie» şi «Non adhaesit mihi» ar sta bine la începutul versetului al 4-lea, aşa cum au toate psaltirile orientale (inclusiv Coresi şi textul slavon)" (p. 155). Autorul ignoră faptul că *Psaltirea Scheiană* nu are numerotate versetele (cum nu le are nici o altă psaltire românească din secolul al XVI-lea, inclusiv cele ale lui Coresi). Numerotarea de mai sus aparţine celor doi editori ai textului (I. Bianu şi I.-A. Candrea), care, amîndoi, au acceptat împărţirea în versete din Vulgata (în timp ce Stela Toma, recentul editor al *Psalţirii* lui Coresi, s-a orientat după o *Biblie* ortodoxă).

Rezultatul cu care se încheie examenul nostru critic este, după cum se vede, complet negativ. I. C. Chiţimia nu a reuşit să ne convingă că prototipul *Psaltirii Scheiene* a fost tradus după o *Biblie* latină. Cu toate acestea, ipoteza merită a fi reţinută spre a fi verificată cu alte mijloace decît cele pe care ni le-a propus d-sa. După părerea noastră, singura cale sigură de abordare (şi, eventual, de rezolvare) a problemei este compararea textului român în totalitatea lui cu cel slavon şi latin, pentru a stabili în ce măsură versiunea românească oglindeşte unele soluţii proprii uneia sau celeilalte dintre versiunile ce i-au putut servi drept model. Este o muncă uriaşă, care presupune ca operaţie prealabilă înregistrarea variaţiilor existente în interiorul fiecărei versiuni în epoca (sau epocile) cînd se presupune că s-a tradus textul. Într-adevăr, atît versiunea slavă, cît şi cea latină au suferit modificări în cursul timpului ca urmare a unor operaţii de revizie, datorate iniţiativelor oficiale sau particulare. Numai după o depistare şi clasificare riguroasă a variantelor ne vom putea pronunţa, în deplină siguranţă, asupra dependenţei psaltirilor româneşti de o traducere latină a psalmilor, precum şi asupra momentului în care s-a apelat la izvorul latin.

La o asemenea metodă a recurs, nu de mult, Mariana Costinescu, care a stabilit, în mod convingător, că *Apostolul* coresian este tributar, într-o anumită parte a sa, textului corespunzător din *Biblia* lui Luther [8]. Aceeaşi cercetătoare a prezentat, recent, o serie de probe în favoarea părerii că în procesul de traducere a *Apostolului* în limba română s-a recurs şi la o versiune a Vulgatei [9]. Acceptînd metoda propusă de Mariana Costinescu, avem şansa reală de a cunoaşte în mod pozitiv dacă, în afara unui model slav, *Psaltirea Scheiană* şi celelalte psaltiri din secolul al XVI-lea au avut şi unul latin.

Octombrie 1981

Institutul de lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret nr. 12

[8] *Biblia lui Luther, unul din izvoarele* **Apostolului** *coresian*, în LR, XXIX, 1980 nr. 2, p. 127—137.

[9] *Codicele Voroneţean*, ed. Mariana Costinescu, Bucureşti, 1981, p. 64—66.

ÎN LEGĂTURĂ CU DEFINIȚIA PRONUMELUI DE ÎNTĂRIRE

DE

ION POPESCU

Cînd în manualele școlare nu sînt reproduse exact definițiile din Gramatica Academiei, ele pot fi suspectate ca eronate, mai cu seamă în lipsa consultării manualelor în cauză. Așa se explică și calificarea ca „greșită" a definiției pronumelui de întărire din manualul de gramatică a limbii române pentru clasa a VII-a [1].

Spre a se evita unele concluzii false, sînt necesare cîteva precizări. Manualele școlare, ca lucrări exclusiv pentru uzul elevilor, nu pot prelua *ad litteram* definițiile din tratatele destinate specialiștilor, în special cînd acestea sînt discutabile, ca în cazul pronumelui de întărire.

Despre **pronume ca înlocuitor al substantivului**, elevii învață încă din clasele primare. În primele două clase ale gimnaziului, ei află și despre existența adjectivelor pronominale (demonstrative și posesive).

Ca urmare a studierii morfologiei în clasele a V-a și a VI-a, rămîn cu două noțiuni distincte : cea de **pronume** și cea de **adjectiv pronominal.**

Dacă în manualul de gramatică pentru clasa a VII-a, la lecția despre **pronumele de întărire**, s-ar fi reprodus definția din ediția a II-a Gramaticii Academiei, vol. I, p. 154 („Pronumele de întărire **însoțește un substantiv sau un pronume** (s.n.) cu scopul de a preciza obiectul determinat"), elevii s-ar fi întrebat dacă mai rămîne sau nu valabilă definiția pronumelui învățată în clasele precedente („ține locul unui substantiv"), de îndată ce în această definție „pronumele de întărire" nu ține locul substantivului, ci îl „însoțește", precizînd „obiectul determinat". Avîndu-se în vedere anumite principii pedagogice (al accesibilității, al plecării de la cunoscut la necunoscut, de la simplu la complex etc.), în manualul în discuție s-a definit (mai mult s-a descris) mai întîi adjectivul pronominal de întărire, care este mai frecvent în limba actuală, și numai după aceea s-a dat și noțiunea de pronume de întărire. Aceasta a fost concepția didactică a autorului, care poate fi discutată din acest punct de vedere, dar nu calificată prea sever ca „greșită" fără argumente convingătoare. De aceea, pentru o mai bună înțelegere a acestui capitol, sînt necesare cîteva referiri la manualul în discuție. După ce s-a dat pentru efectuare, sub îndrumarea profesorului, un exercițiu și s-au pus cîteva întrebări ajutătoare, autorul manualului a venit cu următoarele explicații : „Cuvintele *însumi, însuți, însuși* etc. introduse în textul de mai sus în locul punctelor însoțesc și determină substantivele *Ana* și *Alexandru* sau pronumele personale *eu, tu, noi, voi, ei, ele*, ca și **adjectivele. Fiindcă ele precizează obiectul sau persoana la care se referă, insistînd asupra lor, se numesc adjective de întărire.**

---

[1] LR, XXIX, 1980, nr. 6, p. 617.

Aceste forme se întrebuințează rar singure, înlocuind un pronume **personal** [2], **și se numesc pronume personale de întărire** (p. 53). Urmează, spre ilustrare, și două atestări cu pronume de întărire : unul din Grigore Alexandrescu *(Răsăritul lunei. La Tismana)* și altul din Șerban Cioculescu *(Amintiri)*.

După părerea mea, așa-zisa definiție din manualul citat nu este greșită, deoarece, în Gramatica Academiei, este definit, de fapt, adjectivul pronominal de întărire, nu pronumele corespunzător. În acest sens pledează și regula acordului din tratatul academic : „Pronumele de întărire se acordă în persoană, gen, număr și caz cu substantivul sau pronumele **pe care le determină** (s.n.) (în limba mai veche și pe care le înlocuiesc)" [3]. De reținut că, deși este vorba de pronume, exemplele care însoțesc această regulă conțin numai adjective pronominale de întărire.

O examinare mai detaliată a acestui pronume se impune, deoarece capitolul respectiv din Gramatica Academiei este echivoc și lacunar (vol. I, p. 154). Pentru a nu fi suspectat de subiectivism, fac apel la un specialist cu autoritate în domeniul gramaticii. „În limba mai veche, precizează acad. Al. Graur, acestea [= pronumele *însumi* ; *însuți* etc.] se foloseau singure, se zicea de exemplu *am auzit însumi*, persoana era clar precizată prin partea finală [4]. Astăzi nu mai apare pronumele de întărire decît în apoziție pe lîngă un pronume personal sau pe lîngă un substantiv ceea ce practic **înseamnă că s-a transformat în adjectiv** (s.n.) : *eu însumi, vecina însăși* etc." [5].

Este adevărat că pronumele de întărire apare mai mult „în limba mai veche", cum se afirmă în Gramatica Academiei (C. Negruzzi și Anton Pann — citați de Gramatica Academiei, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, N. Beldiman — citați de *Dicționarul limbii române*, tomul II, partea I, *F — I* — la cuvîntul *însumi)*, însă nu tot atît de veche mi se pare limba unor scriitori ca Nicolae Iorga și Gala Galaction, la care face trimiteri Elena Berea Găgeanu în „Limba română", XXIX, 3, 1980, p. 183. Cît despre citatul din „România literară", nr. 52, 7, 4 *(„cum* **însuși** *spunea)* menționat în același loc, cu atît mai puțin. La fel, și cele două atestări din G. Călinescu reproduse de Mirela Teodorescu în „Limbă și literatură", 3, 1979, p. 392.

La acestea, se mai pot adăuga următoarele atestări :

Ulterior, în mod sistematic, suspectîndu-mă de idei de extremă stîngă, deși **însuși** *fusese socialist în tinerețe...* [6].

...**Avram Iancu** [7] *s-ar fi bucurat, cum afirma* **însuși**, *în aceeași scrisoare către Șahighian, de „un enorm succes și la Cluj"* [8].

---

[2] Din considerente didactice, s-a apreciat că deocamdată este suficientă menționarea numai a pronumelui personal.

[3] Acad. Al. Graur respinge ideea acordului și în caz. V. *Gramatica azi*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, p. 100—101.

[4] Gramatica Academiei nu face nici o referire la faptul că pronumele de întărire precizează, „prin partea finală", și persoana.

[5] Al. Graur, *op. cit.*, p. 100.

[6] Șerban Cioculescu, *O altă lume literară*, în „România literară", nr. 38, 1979, p. 7.

[7] Este vorba de piesa *Avram Iancu* de Lucian Blaga.

[8] Șerban Cioculescu, *Lucian Blaga intim*, în „România literară", nr. 48, 1981, p. 7, col. 2.

Însumi *mult m-am mirat cum de m-am simțit lîngă statuia lui Ștefan vodă ca lîngă inima tatei, atunci cînd țînc eram și despre vajnicul voievod mai nimica nu știam* [9].

Voi care ați căzut din înșivă-/ *clipelor, orelor* [10].

Fragmentele reproduse aici infirmă presupunerea autorului „consultației" din LR, după care autorul manualului s-ar fi „lăsat indus în eroare de faptul că la unii intelectuali, cred, ardeleni, se întîlnesc construcții cu pronumele de întărire folosit singur" (XXIX, 1980, nr. 6, p. 617), deoarece Șerban Cioculescu este oltean, Dumitru Almaș, moldovean, Nichita Stănescu și G. Călinescu, munteni.

Apariția acestui pronume tot mai frecvent în scrisul unor istorici literari, critici, prozatori, poeți cu simțul limbii destul de dezvoltat pledează, după părerea mea, în favoarea ideii că, în zilele noastre, se manifestă o tendință, suficient marcată, de revitalizare a pronumelui de întărire, pronumele personal nemaisimțindu-se indispensabil, deoarece, ca și în limba veche, persoana devine tot mai „clar precizată prin partea finală", de fapt pronumele reflexiv, purtînd marca persoanei, a genului și a numărului.

Din cele expuse mai înainte, rezultă că nu se mai poate absolutiza, cum se afirmă în Gramatica Academiei (vol. I, p. 154), că „astăzi, în limba literară, **acest pronume apare numai ca un adjectiv pronominal**" (s.n.). El „apare c o r e c t, totdeauna ca însoțitor (= întăritor!) al altui pronume sau al unui substantiv" [11], fără a fi exclusă, ci numai combătută, ca nerecomandabilă, folosirea lui independent de un substantiv sau pronume, fapt subliniat și de manualul școlar menționat (nu ca o **incorectitudine**, ci ca o **raritate** — p. 53).

În concluzie, cred că este bine să ținem seama de realitatea unor fapte incontestabile, fie că le aprobăm sau nu, și să tratăm distinct pronumele de întărire de adjectivul corespunzător, așa cum s-a procedat în manualul de gramatică a limbii române pentru clasa a VII-a, fără ca procedeul să fie calificat ca o greșeală.

Mai 1981 *București, str. Dr. Ghiulamila nr. 21*

[9] Dumitru Almaș, *Drum de luptă și de glorie*, București, Editura politică, 1978, p. 32.
[10] Nichita Stănescu, în *Măreția frigului*, Editura Junimea, 1972, p. 62.
[11] Acad. Iorgu Iordan, *Consultație*, în LR, XXIX, 1980, nr. 6, p. 617.

SAMUIL MICU, GHEORGHE ȘINCAI, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780; Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Buda, 1805. Studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, 1980, XXX + 244 p.

1. Reeditarea primei lucrări lingvistice românești tipărite — *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780; Buda, 1805 — era nu numai oportună, ci chiar necesară.

Considerată în general o scriere tipic latinistă, i se recunoaște mai mult o importanță istorică decît lingvistică. Chiar puținii cercercetători care au utilizat *Elementa* direct au insistat în special asupra deficiențelor ei, iar elementele valabile au fost incomplet evidențiate. Pe de altă parte, nu s-a relevat în suficientă măsură deosebirea de concepție dintre ediția din 1780 și cea din 1805, a doua marcînd un progres net față de prima, mai ales în direcția apropierii ortografiei de realitatea fonetică a limbii.

2. Ediția a III-a a lucrării constă dintr-un studiu introductiv (*Elementa linguae — la 200 de ani*, p. V—XXVII), *Notă asupra ediției* (p. XXIX—XXX), *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, Viena, 1780, în facsimile și în traducere juxtapusă (p. 1—110), *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* de Gheorghe Șincai, Buda, 1805, de asemenea facsimilată și tradusă (p. 111—220), *Note la textul tradus al ambelor ediții* (p. 221—223) și rezumatul *Studiului introductiv* în limbile franceză, italiană, spaniolă, engleză, germană și rusă (p. 225—244).

Atît ediția I, cît și ediția a II-a se compun din *Prefață* (ed. I, p. 3—11; ed. a II-a, p. 113—119) și următoarele părți: I. *Despre ortografie* (ed. I, p. 11—19; ed. a II-a, p. 119—127); II. *Despre etimologie (=morfologie)* (ed. I, p. 21—71; ed. a II-a, p. 129—185); III. *Despre sintaxă* (ed. I, p. 71—81; ed. a II-a, p. 185—195), care include și un *Apendice*: *Despre formarea cuvintelor daco-românești din cele latinești* (ed. I, p. 81—85), încorporat în ediția a II-a în *Partea I* (p. 123—127); în locul lui a fost introdus capitolul *Despre prozodie* (p. 195—197), care nu figurează în ediția I. Ambele ediții mai cuprind un *Vocabular românesc și latinesc* (ed. I, p. 87—97; ed. a II-a, p. 197—207) și *Forme de vorbit despre lucrurile cele ce mai adeseori vin în cuvintare* (ed. I, p. 97—110; ed. a II-a, p. 207—220).

Prin problemele de fonetică, lexic și prozodie pe care le tratează, *Elementa* depășește limitele unei gramatici (cum este numită această operă de Șincai în *prefețe*) și se constituie într-un opuscul de lingvistică cu larg orizont teoretic, dar și cu caracter practic.

Ideile expuse în *prefețe* reflectă și lupta ardentă a celor doi cărturari pentru cauza socială și politică a românilor.

3.1. *Elementa* a fost editată la îndemnul elevilor români de la Colegiul Sfînta Barbara din Viena. Samuil Micu a compus-o, iar Gheorghe Șincai a revizuit-o și completat-o. Indiferent de cantitatea și de calitatea aportului fiecăruia dintre autori la elaborarea ei, Șincai o consideră operă comună: „nostra daco-romana Grammatica ... nos, anno 1780, primi edidimus Grammaticam daco-romanam" (*Prefață*, 1805, p. 116).

Ei nu vizează să reformeze limba română (*Prefață*, 1780, p. 8), ci să demonstreze proveniența ei din limba latină și să ofere străinilor care cunosc bine latina o metodă de a învăța mai repede româna, limba vorbită de „șaptesprezece secole" neîntrerupt de urmașii romanilor pe un teritoriu ce depășește cu mult granițele Daciei, *a cărei populație fusese exterminată în cursul celor două războaie cu romanii* („Trajanus ... in orbatam incolis Daciam coloniam duxit" — *Prefață*, p. 2).

În consecință, Micu și Șincai înțeleg prin limba daco-română latina „coruptă" vorbită de urmașii coloniștilor romani din Dacia și din regiunile limitrofe, nu o limbă mixtă rezultată din dacă și din latină (în *Vocabular* se înregistrează însă și cuvinte considerate astăzi ca împrumuturi din substratul dac = *ceafă, cioară, grumaz, mire, mînz, moș, pîrîu, șopîrlă, țap*).

Este foarte semnificativă critica tranșantă pe care o face Șincai ortografiei elimologice excesive utilizate în prima ediție a lucrării, care pune scrierea și citirea limbii române într-o situație la fel de dificilă ca cea a limbii franceze: „per regulas quippe latinis literis scribendi valachice, quas in eadem Gramma-

tica statueramus, parum abfuit, quin linguam daco-romanam, quoad scribendum et legendum, similem gallicae reddiderimus" (*Elementa*, 1805, p. 116).

3.2. Partea cea mai rezistentă din *Elementa* o reprezintă, în mod paradoxal, tocmai cea consacrată ortografiei. Zicem „în mod paradoxal", deoarece ortografia este considerată în genere ca domeniul cel mai vulnerabil al activității filologice a Școlii Ardelene.

În ediția I se adoptă un sistem ortografic etimologic, menit să indice prin grafie descendența românei din latină, îndepărtîndu-se astfel destul de mult de pronunțarea românei. Regula ortografică generală stabilește că literele românilor sînt identice cu ale romanilor. În sistemul fonematic al limbii române apar însă unități pe care latina nu le cunoștea : *ă, î, č, ğ, ş* și *ţ*, de aceea între grafia etimologică și pronunțare se creează discrepanță. Autorii se văd constrînși să indice la litere și rostirea lor, referindu-se la sunetul corespunzător din latină, italiană, germană sau maghiară : „*c* așezat înaintea lui *t* ... se rostește ... ca *p* latinesc, de ex. *lácte* < *lac*, [*lactis*]. C i t e ș t e : *lapte*" (p. 12).

Evident, ortografia etimologică constituie o dificultate pentru comunicarea scrisă, dificultate pe care au sesizat-o ulterior și autorii gramaticii, renunțînd parțial la unele reguli etimologizante (Micu, mai puțin, în *Acatist*, Sibiu, 1801, însă Șincai, în foarte mare măsură în ediția a II-a a lucrării).

Între ortografia ediției din 1780 și a celei din 1805 este o diferență frapantă. Șincai face concesii considerabile fonetismului, în special sub influența ortografiei italiene („more italorum")[1]. El scrie regulat cu *â, î, oa, z* (și pentru *d* + *i*), *chi* (pentru *cl*), *ghi* (pentru *gl*), *mn* (pentru *gn*), *r* (< *l* intervocalic latin) etc.

Corespondența evasitotală dintre sunete și litere justifică renunțarea lui Șincai, în ediția a II-a, la indicarea valorii fonetice a grafemului respectiv, marcată prin „citește" (p. 120—127 *passim*).

Elementele ortografice fonetice introduse de Șincai au fost părăsite de succesorii săi etimologizanți (Cipariu, Laurian etc.), dar au fost adoptate de Academia Română prin reformele ortografice din 1881, 1895 și 1904.

[1] Ediția a II-a este totuși mai etimologizantă decît ediția I în scrierea *-toriu : mangaitoriu, rescumparatoriu* (p. 196)/*mangaitòr, rescomparatòr* (ediția I, p. 86). Terminația *-ariu*, pe care Mioara Avram o atribuie exclusiv ediției a II-a, apare sporadic și în ediția I : *armasáriu* (p. 92), *armáriu* „dulap" (p. 90). (Cf. Mioara Avram, *200 de ani de la prima gramatică tipărită a limbii române*, în LR XXIX, 1980, 6, p. 577.)

Deosebirile ortografice dintre cele două ediții ale *Elementelor* specificate de M. Zdrenghea la p. XIII necesită unele rectificări. Grafemele *che, chi* și *ea* sînt atribuite exclusiv ediției a II-a. În realitate *che, chi*, generale în ed. a II-a, apar sporadic și în ed. I : *vecchii* (p. 98), *radeiche* (p. 106) ; diftongul *ea* se redă prin *e, ea* în ed. I și prin *é, ea* în ed. a II-a : *sera* (I, p. 88) / *séra* (II, p. 198), *oi tace* (I, p. 52)/*oi tacé* (I, p. 168), *cernealla* (I, p. 90)/*cerneala* (II, p. 202), *turturea* (I, p. 32 ; II, p. 144), *inaintea* (I, p. 68)/*înaintea* (II, p. 182), nu prin *é* în ed. I și numai prin *ea* în ed. a II-a ; sunetul *r* provenit din *l* intervocalic latin se marchează uneori în ed. I și prin *r* (nu prin *l'*) : *nor* (p. 86), *graur* (p. 94) ; în ediția I apar reduplicate nu numai *s*, ci și *n, l, r, t*, iar în ed. a II-a este generalizată exclusiv simplificarea lui *tt* : *bottez* (I, p. 86)/*botez* (II, p. 198) ; fonemul *ţ* se notează și prin *ç* în ambele ediții : *fáçie, bráç* (I, p. 88)/*fáçie, bráç* (II, p. 200) ; cînd nu derivă din *d*+*i*, *z* se redă ca atare și în ed. I : *obráz* (p. 88), *záma* (p. 106) ; *s*+*i* pentru *ş* figurează și în ed. a II-a : *siése, siépte* (p. 158) ; grafemul *aa*, în loc de *a*, se întîlnește și în ediția a II-a : *zámaá aceastaá, másaá* (p. 210) ; este inexactă afirmația că „nu mai este folosit h-" (p. XVIII) în ediția a II-a, deoarece el apare în toate cuvintele de alte origini decît cea latină : (ucr.) *horn*, (bg., scr.) *haină* (p. 200). (Vezi și nota 32, p. XIII.)

Despre ortografie și epie este totodată cea dintîi și o foarte importantă contribuție la fonetica istorică a limbii române, elaborată din necesitatea de a stabili raportul dintre alfabetul limbii române și cel al limbii latine.

Menționăm cîteva legi fonetice care ilustrează perspicacitatea lingvistică a celor doi învățați : *a* + *mb, mp, n simplu* > *î în cuvintele moștenite din latină* (p. 124), deci, dacă *a* precedă un *n dublu* sau dacă apare într-un termen nelatin, fenomenul respectiv nu se produce : *ann* < lat. *annus* (p. 88), *suman* < bg. *sukmanŭ* (p. 90) ; *l simplu* se schimbă în *r* numai în cuvinte moștenite din latină : *moará* < lat. *mola* (p. 14) ; *l dublu* latin intervocalic nu trece la *r* : *vale* < lat. *vallis* (p. 14).

Cei doi erudiți aplică principiul *cronologiei fonetice* în stabilirea etimologiei cuvintelor : dacă un sunet din unele cuvinte, aflat într-un context fonic determinat, n-a evoluat la fel cu același sunet, situat în aceeași poziție în cuvinte moștenite din latină, înseamnă că acele cuvinte nu sînt de origine latină și că au intrat în limbă cînd legea fonetică respectivă nu mai acționa. Ținînd seama de această regulă, se precizează în *Elementa*, cuvintele de origine latină se disting mai ușor de cele de alte origini („Regulam hanc ... dedimus, quo facilius voces a latinis deducamus"—p. 14). Prin urmare *cămilă* (p. 204), cu *l* simplu

intervocalic, nu este un cuvînt moștenit din latină, ci din sl. *kamilĭ*, adăugăm noi.

Sunetul *o* final postconsonantic aton se suprimă *(laudo > laud)*, după *f+l* evoluează la *u (sufflo > suflu)*, iar final postconsonantic în monosilabe se diftonghează *(do > dau)* (p. 124).

Unele note ale editorului asupra ortografiei sînt incomplete sau eronate. Se afirmă, de exemplu, că regula trecerii lui *l* la *r* nu este bine formulată, căci în exemplul *înger (< angelus) l* nu se află la sfîrșit de cuvînt (p. XII). Observația menționată este valabilă numai pentru ediția I (p. 14), dar nu și pentru ediția a II-a, în care legea fonetică respectivă este redactată corect : „*l* simplu așezat între două vocale se schimbă în *r*, ca *angelus > înger*" (p. 127).

Grafia cuvîntului *umilit* este explicată de M. Zdrenghea astfel : „Regula de trecere a lui *l* intervocalic în *r* nu se aplică în cuvîntul *umilit*, deoarece este un neologism din lat. lit. *humilis* (it. *umile)* (DLRM)" (p. 221, nota 14).

În realitate în DLRM la *umilit* se trimite nu la neologismul *umil*, ci la *(a) umili*, care provine din sl. *umiliti*, atestat încă din secolul al XVI-lea în diferite texte românești.

3.3. În *Partea a II-a*, destinată morfologiei, tendința latinizantă este mai accentuată. Se mențin în română forme paradigmatice specifice latinei.

Majoritatea problemelor tratate în această secțiune a gramaticii sînt soluționate însă corect și uneori surprinzător de subtil.

Considerăm inacceptabilă concepția editorului despre declinarea substantivului grupat cu adjectiv : „De declinat se declină numai substantivul, indiferent că e înaintea adjectivului sau după el, iar adjectivul, datorită legii acordului, își modifică și el forma, indiferent de locul pe care-l ocupă față de substantiv" (p. XV). Altfel spus, adjectivul care determină un substantiv este flexibil, dar nu se declină(!).

3.4. Partea lucrării rezervată sintaxei părților de vorbire este destul de redusă (p. 61—70), pentru considerentul, invocat de autori, că structura limbii române aproape coincide cu cea a limbii latine. Ca atare se indică numai cîteva particularități ale românei, în general just prezentate. Redăm cîteva dintre ele : forma atonă de acuzativ a pronumelui personal se construiește și fără forma tonică de acuzativ ; cînd cele două forme de acuzativ coexistă în același enunț, cea tonică se construiește cu *pe* : *te judecă* p e t i n e *rău* (p. 75) ; verbele cer nominativul, exprimat sau nu *(eu am cîntat* — p. 76) ; la numele de inanimate nu se pune *pe* la acuzativ *(du parul de aici*, p. 72).

Afirmația din *Elementa* că verbele cer cazul nominativ este glosată de editor astfel : „Constatare greșită, credem noi, căci verbul este guvernat de substantiv" (p. XIX) sau : „Noi credem că verbul e cerut de numele în nominativ" (p. 223).

Se știe că termenul care guvernează impune celui subordonat desinența (desinențele), indiferent dacă în felul acesta se realizează între ele acord, recțiune sau interdependență. În relația de interdependență, subiectul dirijează desinența de număr și persoană a predicatului (și de gen și caz, dacă verbul este la diateza pasivă), iar predicatul dirijează nominativul substantivului cu funcție de subiect, deci fiecare dintre termenii relației se află simultan în poziția de regent și de dependent al celuilalt. Cum desinența de nominativ se manifestă numai la substantivul respectiv (nu și la verb), ea nu poate fi explicată decît prin recțiunea verbului, care devine astfel termen regent.

În consecință, în privința relației dintre substantivul cu funcție de subiect și verbul cu funcție de predicat, subscriem la soluția exprimată în *Elementa*, nu la cea propusă de editor.

3.5. *Elementa* conține în *Apendice* și capitolele cu caracter practic : *Vocabular românesc și latinesc* (p. 86—96) și *Forme de vorbit despre lucrurile cele ce mai adeseori vin în cuvîntare*.

În *Vocabular*, prima lucrare lexicografică românească tipărită, figurează, după M. Zdrenghea (p. XX), 486 de cuvinte[2], repartizate în șaisprezece cîmpuri lexicale.

Capitolul *Forme de vorbit despre lucrurile cele ce mai adeseori vin în cuvîntare* constă din cinci dialoguri pe teme curente.

Ambele capitole menționate mai sus demonstrează pregnant concepția științifică despre lexic a celor doi cărturari. Ei inventariază și utilizează în text termeni din limba reală, indiferent de originea lor.

Așadar opinia unor cercetători că *Elementa* ar fi o lucrare lingvistică puristă este gratuită.

Referindu-se la etimologia cuvîntului *idolatru*, editorul susține că este format de la sl. *idol*, dar nu dă nici o explicație cu privire la elementul component *-atru*. Atît argumente de istorie a limbii, cît și de formare a cuvintelor justifică tratarea lui *idolatru* ca împrumut din franceză (vezi și *Dex*, s.v.).

[2] Este greu de determinat numărul cuvintelor incluse în acest vocabular din cauza structurii lui nesistematice : titlurile articolelor constau uneori din grupuri sintactice libere, două sau mai multe sinonime, locuțiuni. Astfel Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, București, 1971, identifică 457 de cuvinte (p. 456), Mioara Avram, *lucr. cit.*, 462 (p. 583, nota 78), iar noi, 465.

4. Editarea lucrării implică rezolvarea prealabilă a problemei ortografierii atît a textului tradus din latinește, cît și a celui românesc din original, tipărit cu caractere latine și cu ortografie etimologică. În *Notă asupra ediției* (p. XXIX—XXX), M. Zdrenghea nu discută această chestiune, pe care nici practic n-o soluționează întotdeauna acceptabil. După opinia noastră, ortografia textului tradus trebuia să fie cea actuală, fonologică.

În această ediție, *daco-romana* este redat însă de regulă prin *daco-romană* și numai în mod excepțional prin *română* (p. 123), *daco-romani*, prin *daco-romani*, și *romani*, prin *romani*: (a) *in daco-romana lingua — în limba daco-romană* (p. 9), (b) *ad unionem cum ecclesia romana — spre unirea cu biserica romană* (p. 5), (c) *origines daco-romanorum — originea daco-romanilor* (p. 5), (d) *posteri romanorum — urmașii romanilor* (p. 3). Aplicarea sporadică a ortografiei etimologice în textul tradus antrenează erori grave de conținut, căci *romană* înseamnă „română" în exemplul (a) și „romană" în (b); iar *romani* are accepția „români" în (c) și „romani" în (d).

Credem că ortografia textului românesc cu caractere latine din original trebuia tratată diferențiat. În capitolul *Despre literele daco-române și despre pronunțarea lor* era necesară menținerea grafiei etimologice a originalului, care în acest caz interesează prin ea însăși și căreia i se indică și interpretarea fonetică, precedată de „citește" (exemplu: „*g* pus înaintea lui *n* nu trebuie să se pronunțe *g*, ci *m*: *pugn* < *pugnus*. **Citește**: pumn" (p. 15). Dacă s-ar adopta transcrierea fonetică a lui *pugn*, pasajul citat ar deveni absurd.

Pentru restul textului românesc din original este recomandabilă transcrierea interpretativă, care respectă realitatea lingvistică (fonetică).

Făcînd concesii ortografiei etimologice a originalului, editorul procedează inconsecvent, redînd același text românesc în mod diferit: *un varvar să zică aceasta unui* **roman**? (ed. I, p. 71); *un varvar să zică aceasta unui* **român**? (ed. a II-a, p. 185).

În lipsa unui principiu ortografic științific, aplicat strict, cuvinte diferite sînt redate identic și același cuvînt este scris diferit.

5. Textul latinesc trebuia tradus în românește fără modificarea informației. De aceeași părere este și editorul: „am urmărit să redăm cît mai fidel conținutul — de aceea, uneori, ea [traducerea] este mai liberă" (p. XXIX). Traducerea liberă este însă incompatibilă cu alterarea sensului. Reproducem două fragmente de traducere dintr-un singur alineat: „în priori nostra *Daco-romana Grammatica* conati sumus..." — în *Gramatica* noastră *daco-română* ne-am străduit...; „cuius nostri conatus scopum utrum assecuti simus, judicent alii" — dacă am ajuns scopul încercării noastre, judece alții (p. 116—117). Remarcăm că din prima secvență s-a omis *priori*, iar din a doua, *cuius*.

În sintagma „Quibus eo libentius adsensum praebuimus nostrum...", tradusă „Cărora cu atît mai bucuroși le-am făcut pe voie..." (p. 8—9), pronumele relativ *quibus* are valoare de pronume demonstrativ, deci trebuia redat prin „acestora".

6. Forma traducerii este în general fluentă, nu fără unele greșeli, ca, de exemplu, tautologiile: „*în realitate* sînt prezentate *de fapt* diferite judecăți" (p. XXVIII); „sunetul lor *se deosebește* în mod *deosebit* de cele actuale europene" (p. 121) etc.

Din păcate apar și greșeli de tipar: **neam** *străduit*, p. 117; *într-o mai mare* **s - au** *mai mică măsură*, p. VII, *iudicare* (pentru *judicare*), p. 19; *486 cuvinte*, p. XX (în loc de *486* **de** *cuvinte*) etc.

7. *Elementa* s-a bucurat de un succes remarcabil la apariție și în perioada imediat următoare, atît în Transilvania, cît și în afara acesteia, printre români, ca și printre străini.

După primele trei decenii ale secolului trecut, *Elementa* a fost treptat subapreciată atît de etimologiștii extremiști, cît și de fonetiști, și, în cele din urmă, a rămas aproape complet în afara mișcării științifice.

Acest destin nefast al primei gramatici românești tipărite s-a repercutat negativ asupra dezvoltării limbii și lingvisticii noastre.

Reeditarea ei, după 200 de ani, echivalează cu o reabilitare.

Importanța prezentei ediții, excelentă ca realizare grafică, rezidă în primul rînd în reproducerea în facsimile a celor două ediții anterioare (1780, 1805). Se creează astfel premise cercetării lor obiective și comparative, precum și ierarhizării lor corespunzătoare în contextul lingvisticii naționale. Traducerea, studiul introductiv și notele editorului, în general pertinente, fac opera accesibilă unui cerc mai larg de cititori.

Iunie 1981

Gh. D. Trandafir
Craiova, Calea București, bloc E 5, scara 2, ap. 7

ILIE DAN, *Toponimie și continuitate în Moldova de Nord*, Iași, Editura Junimea, 1980, 229 p. + 2 hărți

Lucrarea profesorului Ilie Dan de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași continuă seria cercetărilor de istorie a limbii și dialectologie dedicate de același autor unei mari și interesante zone a Bucovinei, bazinul hidrografic al Solonețului.

Din variatele și multiplele sale preocupări, din care ne-a dăruit și nouă crîmpeie prin acele cunoscute „Contribuții" de acum doi ani și „Confluențe" de anul acesta, ambele apărute în editura ieșeană, au rezultat studii și articole documentate răspîndite prin revistele din țară ori din străinătate sau acea bogată în referințe și sugestii *Istoria limbii române*, Partea I, multigrafiată anul trecut la universitate.

Concentrarea studiului asupra formelor lingvistice arhaice păstrate de locuitorii Văii Solonețului a avut ca rezultat important teza de doctorat cu tema *Toponimia Văii Solonețului (jud. Suceava)*, iar apoi acel vast *Dicționar toponimic al Văii Solonețului*, volumele I și II, 1979, 737 de pagini, multigrafiat în cadrul aceleiași instituții, unic în literatura de specialitate de astăzi.

Prin *Toponimie și continuitate în Moldova de Nord*, după expunerea argumentelor hotărîtoare în alegerea subiectului pentru „cea dintîi monografie lingvistică regională din Țara de Sus", cercetătorul ieșean își introduce cititorii în problematica toponimiei, dînd orientativ prețioase indicații și precizări bibliografice, ca și o descriere a metodei de investigare științifică a termenilor topici. În capitolul al treilea, *Valea Solonețului — coordonate geografice și istorice*, fiecare localitate a zonei amintite își află un bine conturat tablou al reliefului, un rezumat al vieții din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi. În secțiunea intitulată *Onomasiologie. Etimologie*, autorul împarte numele de locuri în mai multe categorii : 1. „Nume care descriu forma sau aspectul exterior al locului", 2. „Nume care evocă natura terenului", 3. „Nume topice care arată o însușire a locului", 4. „Toponime care arată poziția locului față de punctele cardinale, față de altitudinea solului sau față de localitățile învecinate", apoi urmează „Toponime sociale" împărțite și ele în nouă grupe : „Toponime derivate de la un nume de persoană", „Antroponimice cu forma de plural în *-ești, -eni*", „Antroponimice care își păstrează neschimbată forma", „Toponime care arată raporturi de proprietate", „Toponime însoțite de adj. *mare* și *mic*, *nou* și *vechi*", „Toponime care amintesc diverse instituții sau măsuri de ordin social", „Toponime care arată ocupația locuitorilor", „Toponime care vorbesc despre credințe, superstiții și obiceiuri" și „Toponime care amintesc existența unor foste așezări omenești". Mai sînt, de asemenea, „Toponime istorice" și „Toponime psihologice".

În secțiunea intitulată *Lingvistică*, sînt analizate numeroase fenomene fonetice ca : asimilații și disimilații, apocope, afereze, sincope, proteze, epenteze, haplologii, metateze, precum și închiderea vocalelor finale *ă* și *e*, transformarea africatelor *ĉ*, *ĝ* în fricativele *ș*, *ž*, palatalizarea labialelor, asurzirea vocalei finale *i*, trecerea lui *v* inițial sau medial în *h*, căderea lichidei *l* — articol hotărît, dispariția lui *i* din forma de genitiv-dativ a articolului hotărît, trecerea diftongului *ei* în *ii* în formele feminine de genitiv-dativ, prezența unui *e* deschis. Urmează apoi aspecte morfologice, sintactice și lexicale ale graiului zonei menționate, cu privire specială asupra formării cuvintelor cu sufixe. Prin fenomenele prezentate, toponimia Văii Solonețului se încadrează în aria subdialectală mai largă a Moldovei, păstrînd pronunțate particularități care reflectă viața social-istorică, munca și sufletul harnicilor oameni ai meleagurilor bucovinene.

De mare interes sînt și concluziile finale, unde ideile sînt organizate în vederea demonstrării vechimii și continuității românilor în aceste locuri. Stratificarea toponimică denotă stabilitatea, marea răspîndire și frecvența termenilor românești.

Notele bogate din final, „indicele alfabetic al toponimelor din Valea Solonețului", bibliografia selectivă și hărțile, care ar putea fi mai mari și mai amănunțite, la o eventuală reeditare, fac informațiile accesibile unor largi și diverse categorii de cititori. Pentru publicul străin ar fi fost binevenite rezumate în cîteva limbi de circulație mondială.

Noiembrie 1980

Petru Tomegea
Școala generală nr. 1, Suceava

RECTIFICARE

Cititorii revistei „Lima română" sînt rugați să facă următoarele rectificări în:

— LR 4/1981: la p. 329, r. 8—9 de sus, în loc de: harta din ediția olandeză a *Descrierii Moldovei*, se va citi: ediția olandeză a hărții lui D. Cantemir;

— LR 6/1981: la p. 591, r. 4 de jos, în loc de: DLR, se va citi: DLRC; la p. 595, r. 15 de jos, în loc de: *ufișor*, se va citi: *iufișor;* la p. 601, r. 17 de sus, în loc de: MÎRȘLĂ, se va citi: MÎRȘĂ;

— LR 1/1982: de la p. 33 la p. 39, peste tot, în loc de: de servici se va citi: de serviciu.

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală şi consultaţii.

O bibliografie anuală exhaustivă a lucrărilor de lingvistică publicate în ţara noastră apare în fascicula a 4-a din fiecare an.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, notele şi recenziile în două exemplare, dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date din text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul Consiliului de conducere cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 4 (patru) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Bucureşti, Calea Victoriei nr. 125

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Sub redacția : acad. Iorgu Iordan, **Istoria științelor în România. Lingvistica**, 1975, 166 p., 7,5 lei.

* * * **Istoria științelor în România : Etnologia** de Romulus Vulcănescu ; **Folcloristica** de Gh. Vrabie, 1975, 184 p., 8 lei.

ION GHEȚIE, **Baza dialectală a românei literare**, 1975, 655 p., 48 lei.

Sub redacția : Solomon Marcus, **Semiotica folclorului. Abordare lingvistică-matematică**, 1975, 268 p., 13,50 lei.

Sub redacția : acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur și acad. I. Coteanu, **Dicționarul limbii române (DLR)**, tomul IX, litera **R**, 1975, 642 p., 91 lei.

ANCA GIURESCU, **Les mots composés dans les langues romanes**, 1975, 172 p., 9,75 lei.

* * * **Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)**, 1975, 1 052 p., 150 lei.

* * * Coresi, **Psaltirea slavo-română, 1577**, 1976, 780 p., 52 lei.

FLORA ȘUTEU, **Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești**, 1976, 244 p., 11 lei.

* * * **Manuscrisul de la Ieud.** Text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de Mirela Teodorescu și Ion Gheție, 1977, 208 p., 18 lei.

Sub redacția : acad. Al. Graur și Mioara Avram, **Formarea cuvintelor în limba română**, vol. II, **Prefixele**, 1978, 385 p., 25 lei.

H. MIHĂESCU, **La langue latine dans le sud-est de l'Europe**, coeditare cu Société d'édition „Les belles lettres" — Franța, 1978, 401 p., 32 lei.

MIHAI MORARU și CĂTĂLINA VELCULESCU, **Bibliografia analitică a literaturii române vechi**, vol. **I, Cărțile populare laice**, partea I, 1976, 242 p., 19 lei ; partea a II-a, 1978, 327 p., 26 lei.

FL. MARCU și C. MANECA, **Dicționar de neologisme**, ed. a III-a, 1978, 1 168 p., 116 lei.

Sub redacția : acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur și acad. I. Coteanu, **Dicționarul limbii române (DLR)**, tomul XI, partea I, litera **Ș**, 1978, 272 p., 40 lei.

ZAMFIRA MIHAIL, **Terminologia portului popular românesc în perspectivă etno-lingvistică comparată sud-est europeană**, 1978, 255 p. + 16 pl. + 1 hartă, 20 lei.

* * * **Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea.** Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru. Introducere de Alexandru Mareș, 1979, 500 p., 41 lei.

Sub redacția : acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur și acad. I. Coteanu, **Dicționarul limbii române (DLR)**, tomul VIII, partea a IV-a, litera **P, Pogrijenie-Presimțire**, 1980, 293 p., 50 lei.

Sub redacția : Petru Neiescu, **Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Banat, I** de Eugen Beltechi, Ion Faiciuc și Nicolae Mocanu, 1980, XXII p. + 154 hărți și 9 pl., 184 lei.

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia,** IV, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, 1980, X p. + 254 hărți și 39 pl., 238 lei.

LR, Anul XXXI, nr. 2, București, p. 109—196, 1982

I. P. Informația c. 1834

42 200

Lei 6.

I 8257

LIMBA ROMÂNĂ

3

ANUL XXXI
1982
mai—iunie

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

0 IUL 2005

CONSILIUL DE CONDUCERE

Acad. IORGU IORDAN — redactor-şef
FLORA ŞUTEU — redactor-şef adjunct
MIOARA AVRAM
GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE — membru al Colegiului de redacţie
VALERIA GUŢU ROMALO
THEODOR HRISTEA
CONSTANTIN JALBĂ — membru al Colegiului de redacţie
MARIUS SALA
LAURA VASILIU — secretar responsabil de redacţie

Apare de 6 ori pe an.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, revistele se pot procura prin poştă pe bază de abonamente.

Preţul unui număr este de 20 lei, iar preţul unui abonament pentru numerele 4—6 este de 60 lei.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT—IMPORT PRESĂ, P.O. BOX 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei „Limba română".

La revue «Limba română» paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 36.

Toute commande de l'étranger pour les travaux parus aux Éditions de l'Academie de la République Socialiste de Roumanie sera adressée à :

I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT—IMPORT PRESĂ, P.O. BOX 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Adresa redacţiei :
str. Spiru Haret nr. 12
79638 Bucureşti, sectorul I
Telefon : 33 34 40, int. 265

EDITURA ACADEMIEI R.S.R.
Calea Victoriei nr. 125
79717 Bucureşti, sectorul I
Telefon : 50 76 80

T 8257

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

-- DLL 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXXI 1982 Nr. 3
mai — iunie

SUMAR

GRAMATICĂ — VOCABULAR

C. FRĂNCU, Vechimea și difuziunea lexicală a unei inovații comune dialectelor limbii române : desinența *-uri* la pluralul femininelor 199
FINUȚA HASAN, Din istoria pluralului de reverență 213
ION DIACONESCU, Complementul de schimb și propoziția subordonată corespunzătoare 217
VIRGIL NESTORESCU, Note etimologice 222

LIMBĂ LITERARĂ

FLORENTINA ZGRAON, Textele complementare și manierismul sintactic în limba secolului al XVI-lea 225

FILOLOGIE

ION GHEȚIE, Banatul și textele rotacizante 238
LIVIU ONU, Paternitatea titlului *Viața și petrecerea* ... sau o chestiune de metodă 247

ONOMASTICĂ

TEODOR OANCĂ, Sufixul antroponimic *-éga* 252
SIMION DĂNILĂ, Documente inedite privitoare la antroponimia bănățeană 260

NOTE ȘI COMENTARII

IOAN PĂTRUȚ, Din nou despre Lugoj 266
STEINAR LONE, În legătură cu fenomenul de cacofonie 268

RECENZII

Dicționarul limbii române (DLR). Tomul XI, Partea 1, Litera *S*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1978 (*Ion Popescu-Sireteanu*) 269
Codicele Voronețean. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu. București, Editura Minerva, 1981 (*Liviu Onu*) 273

Cărți și reviste primite la redacție 277

LR, Anul XXXI, nr. 3, p. 197—278, București, 1982

34065

LIMBA ROMÂNĂ

VECHIMEA ȘI DIFUZIUNEA LEXICALĂ A UNEI INOVAȚII COMUNE DIALECTELOR LIMBII ROMÂNE: DESINENȚA *-URI* LA PLURALUL FEMININELOR

DE

C. FRÂNCU

0. Extinderea desinenței *-uri* de la pluralul neutrelor la cel al femininelor de tipul *carne, iarbă, marfă, mătase* a fost pe larg discutată în literatura de specialitate [1]. Mai puțin cercetată a fost însă vechimea și difuziunea lexicală a fenomenului în dialecte, graiuri și în „norma" limbii române literare. Astfel, nu se știe c î n d, u n d e, c u m ș i d e c e a apărut extinderea lui *-uri* de la neutre la feminine, c e lexeme a afectat mai întîi ș i c a r e a fost difuziunea lexicală în diferite perioade de evoluție a limbii române. De aceea, în articolul de față vom căuta să răspundem la aceste chestiuni bazîndu-ne pe cercetarea textelor dacoromâne și aromâne vechi, pe luarea în considerație a situației din dialectele meglenoromân, istroromân și aromân de astăzi, precum și a celei din graiurile dacoromâne actuale. Prin compararea situației din dacoromâna veche cu cea din dialectul aromân din secolul al XVIII-lea și cu cea din dialectele meglenoromân și istroromân, vom încerca să reconstituim situația din „româna comună".

1. În textele dacoromâne din secolul al XVI-lea desinența *-uri* nu apare la pluralul femininelor de tipul *carne, ghiață, iarbă* etc. În locul ei se întîlnesc desinențele proprii femininelor, *-e* și *-i*: *arâmi* (CT, 79^{v}/14), *cearte* (CP, 100^{v}/4; PS, 105/1; CR, I, 29/18), *ghețile* (CP, 281^{r}/16; PS, 331/36), *ierbile* (CV, 144/7—8; PO, 211/12), *lafe* (= *lefuri*) (1599—1600, Ardeal, DIR, 123—124), *lefe* (1590—1591, Moldova, DIR, 168), *trebele* (1593, Bozen, DIR, 183).

Formele citate mai sus, cu desinențele *-e* sau *-i*, sînt selectate din contexte cu sensul lui *-uri*, adică de plural colectiv.

2. Prima atestare a desinenței *-uri* la pluralul substantivelor feminine am întîlnit-o pe la 1620, în manuscrisul *Alexandriei* (copiat de popa Ioan din Sîmpetru, Transilvania) [2]: „Și carne o dede tătarilor de o mîncară și ziseră că mai dulce de toate *cărnurile* pre lume (e)" (A, 92/27). În același text, chiar pe aceeași pagină, alături de forma nouă în *-uri*, apare

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a II-a, București, 1947, p. 69; Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 90—92; Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 138, 155; *Gramatica limbii române* (editată de Academia R. S.R.), ediția a IIa- vol. I, București, 1966, p. 69; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 85—86.

[2] Cf. Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 115.

și forma veche în *-i*, exact în același context și cu același sens : „carnea noastră este mai dulce de toate *cărnile* pre lume" (A, 92/16).

Deci, în aceste prime atestări, între pluralul vechi *cărni* și cel nou *cărnuri*, se pare că opoziția era numai formală, nu și semantică, căci nu se ajunsese încă la opoziția semantică actuală din contexte de tipul „curg *cărnile* de pe ei" (carnea unei singure ființe, văzută sub aspectul pluralului) [3] și de tipul „curg *cărnurile*..." („soiuri de carne, provenite de la ființe diferite").

Celelalte substantive feminine care permit astăzi desinența *-uri* la plural, pentru a exprima un sens colectiv, nu apar în acest text decît cu formele vechi : „și începu a topi toate *erbile*" (= „toate soiurile de *iarbă*", A, 116/3).

Prin urmare, judecînd după texte, în primele decenii ale secolului al XVII-lea, inovația afectase numai lexemul *carne*, care face parte, după cum se știe, din fondul latin moștenit. În graiurile populare, este posibil ca inovația să fi fost cunoscută mai devreme, dacă ținem seama de faptul că între apariția unui fenomen în limba vorbită și atestarea lui în texte există un decalaj cronologic.

Apoi inovația este înregistrată în traducerea lui *Herodot*, în manuscrisul găsit de N. Iorga la mînăstirea Coșula : „și luă celelalte *rămășituri* și să dusă acasă" (H, 51/7). Forma *rămășituri*, frecventă în special în textele din secolul al XVIII-lea și justificată prin sensul ei colectiv, nu s-a impus în normele limbii române moderne. Alături de această formă, apare forma *rămășițe (rămășită*, H, 51/3), generală în epocă și impusă în normele limbii literare : *rămășițele* (DIR, LXXXVIII, 2r/4 ; LXXXIX, 2r/5 ; V, 181/20, 191/7). Întrucît acest text conține mai multe straturi lingvistice, nu sîntem siguri dacă forma *rămășituri* se datorește primului strat, de la 1645, sau unui strat ulterior, din secolul al XVIII-lea sau al XIX-lea, cînd forma apare și în alte texte.

La Miron Costin apar *față* și *frumusețe*, cu pluralul în *-uri* : „au îmbrăcat pre prunc cu lucitoare și crăiești *fașuri*" (MC, 297), „și pentru mare-iscusenii și *frumusețuri* a pămîntului aceluia, i-au zis raiul pămîntului" (MC, 246).

Mai multe atestări ale pluralului colectiv feminin în *-uri* se întîlnesc în *Biblia* de la 1688, însă ele se limitează la lexemul *carne* : „Și ploo prestedînșii ca pulberea *cărnuri* și ca năsipul mării păsări zburătoare" (BB, 407/5), „puseră mortăciunile robilor tăi *mîncări* păsărilor ceriului, *cărnurile* celor curați ai tăi, fiarălor pămîntului" (BB, 407/41). În aceste contexte, sensul pluralului *cărnuri* este cel din limba actuală „soiuri de carne, bucăți de carne provenite de la ființe diferite", ceea ce înseamnă că opoziția semantică între *cărni* și *cărnuri* începuse să se realizeze. Ea nu se realizează întotdeauna, căci sînt frecvente contextele de tipul : „Cine ne-ar da noao den *cărnurile* lui să ne săturăm" (BB, 376), „*cărnurile* vițelului" (BB, 60), „*cărnurile* Eizavelii" (BB, 273) cu sensul de „carnea unei singure ființe, văzută sub aspectul pluralului". De aceea, pentru această ultimă semnificație, cele mai multe texte ale epocii folosesc forma veche;

[3] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *op. cit.*, p. 85.

menținută pînă în zilele noastre : „să mănînce *cărnile* meale" (1680, CR, I, 247/29) etc.

În ultimele două decenii ale secolului al XVII-lea desinența *-uri* mai apare la cîteva plurale feminine, care nu s-au mai păstrat în limba modernă. Astfel, D. Cantemir folosește în *Divanul* (1698) pentru pluralul femininului *fărămușă* o formă în *-uri* : „și ciinii din *fărămușurile* pinii mele să hrănesc" (CD, 105), formă ce reapare încă de două ori în *HI* : „Căci dulăii pentru *fărămușuri* și ciolane, precum prietesugul a strica și toate de bine facerile într-un ceas a uita obicinuiți sînt" (HI, 247), „lăsînd și oarece *fărămușuri* de pîne" (HI, 221), alături de forma obișnuită în *-e* : „rămășita *fărămușelor* mesii Vulturului" (HI, 92). În afară de Cantemir, aceste forme nu mai sînt întrebuințate nici în epoca respectivă și nici după aceea.

De asemenea, desinența *-uri* se întîlnește la substantivele *meșină* și *seamă* : „Deaci căpeteniile înfășară în prostirile aceale ce priimiră de sprejinitură sîngele svinției sale și în *meșinuri* într-acealea și-l legară bine strîns (1682, Dosoftei, VS, în CR, I, 258/27) ; " „Însă să să știe și *seamurile* locului" (1689, București, DIB, 198), dar „de *semile* care veți vrea să luați cuiva" (NB, 251/33). Aceste forme sînt însă nesigure, întrucît substantivele *meșină* și *seamă*, feminine în norma actuală, puteau avea și variante neutre în limba veche (*meșin*, vezi DLR ; *sam*, vezi Tamás L., *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966), pentru care pluralele în *-uri* erau firești.

Lexemele *carne*, *fașă*, *fărămușă*, *frumusețe* și poate și *meșină*, *rămășiță* și *seamă* sînt singurele care prezintă desinența *-uri*, alături de desinențele vechi *-e* și *-i*, pînă pe la 1700. Alte substantive feminine care prezintă în limba actuală forme în *-uri* la plural apar în textele consultate (BD, SB, DR, DRH, SD, DIB, DB, BI, IB, IM, LT, SI, U, V) numai cu forme vechi, în *-e* și *-i* : *blane* (1695, Muntenia, SD, V, 370), *erbi* (1620, Oltenia, CR, I, 57/21, V, 183/16), *gîlcevi* (1654, București, DIB, I, 110/28, CR, I, 302/24), *mîncări* (V, 54/1, 310/11, 342/24—25 ; 1626, Moldova, DRH, XIX, 146/13, 150/31 ; NT, 297r/19, CR, I, 167/26), *trebi* (1645, Muntenia, SD, X, 126 ; 1645, Brașov, SD, X, 110 ; 1649, Muntenia, SD, 47, 49), *trebele* (V, 57/29, 259/27) *vremile* (V, 280/5), *vremi* (MC, 42/7) etc.

3. În cursul secolului al XVIII-lea asistăm la o lărgire a „difuziunii lexicale" a inovației și la o consolidare a ei în lexeme deja afectate mai înainte.

Astfel, lexeme ca *aramă*, *blană*, *dijmă*, *dulceață*, *gîlceavă*, *iarbă*, *marfă*, *mătase*, *mită*, *pînză*, *salată*, *scumpete*, *verdeață*, *zeamă* încep să apară, mai întîi sporadic și apoi mai frecvent, cu forme de plural în *-uri*, uneori alături de formele vechi în *-e* sau *-i* : „argint, cositor, *arămuri*" (1776, București, AJ, 175), „lucruri de argint și de aur i *arămuri*" (1780, PC, 92/28) „*arămurile* bisericii" (IO, 199/3), *blănurile* (1705, Muntenia, SD, XII, 16/16), dar „niște *blane*" (1724, București, DIB, I, 306), „alte *dijmuri*" (1743, Craiova, DRA, I, 399), „*dijmurile* ce sînt asupra lor" (1785, Hurez, SD, XIV, 122), *gîlcevurile* (RP, 58/54), dar *gîlcevile*, în altă variantă a textului (*ib.*, 58/25), *gîlcevuri* (1766, Muntenia, DRA, I, 569 ; 1776,

R. Vîlcea, AJ, 230), *„erburile* ceale vindecătoare" (IP, 246/14, IO, 53/20), însă într-un alt manuscris al aceleiași opere apare *„erbile* cele vindecătoare" (IP, 246/1), „ostropel de *ierburi*" (1749, *Carte de bucate*, CR, II, 45/6), *„erburi* tocate" (*ib.* 43/4, 44/2), „vraciul va să te otrăvească cu *erburile* lui" (1794, A^2, 87), dar „cu păharul plin de *erbi*" (*ib.* 87), *„erbi* de feciori" (*ib.* 9, 10), *mărfuri* (1777, Craiova, AJ, 447, de patru ori pe pagină; 1790, SD, VII, 111), „împodobite cu pînză, cu *mătăsuri*" (1762, CG, 287/24), „oricare să va dovedi luînd *mituri* să va pedepsi foarte greu" (1780, PC, 60/23), „primiri și daruri și *mituri*" (*ib.* 168/41), *pînzuri* (IA, 1795, 18^r/3, cf. DLR), „numai pentru *sălătruri* și *verdețuri*" (1792, Craiova, SD, VIII, 25/13), „dărui multe *scumpeturi*" (1789, Muntenia, ms. 1817 din Biblioteca Academiei R.S.R. f. 140), „bucatele și *verdețurile* cîmpului" (sec. al. XVIII-lea, Banat, OB, 99), „nici bucăți de carne, nici *zemuri* bune" (NB, 197/42), *„dulcețuri* ce au adus cu el" (1745, Muntenia, SD, V, 156), „tipsioare de *dulcețuri*" (1792, Craiova, SD, VIII, 23).

Formele în *-uri* citate mai sus se întîlnesc în texte provenind din Muntenia, Oltenia, Moldova și Banat. În documentele, inscripțiile și însemnările din Maramureș, Bucovina, Crișana și nordul Ardealului nu am întîlnit plurale colective feminine în *-uri*, ceea ce poate fi un indiciu că inovația nu pătrunsese încă în graiurile din aceste regiuni. Pe de altă parte, trebuie să menționăm că și în regiunile în care inovația este semnalată, formele în *-uri* erau rare, neintrînd în normele limbii scrise, care prefera vechile forme în *-e* sau în *-i*.

În ceea ce privește sensul pluralelor în *-uri* citate, se poate spune că la multe lexeme *(aramă, blană, dulceață, iarbă, marfă, pînză, mătase)* el este distinct față de cel al pluralelor corespunzătoare în *-e* sau în *-i*, adică el este cel din limba română modernă. Fiind vorba de nume de materii, pluralele în *-uri* au un sens colectiv desemnînd „varietăți, sortimente, soiuri" din materia respectivă și chiar „obiecte fabricate, confecționate" din materia respectivă cum este cazul cu formele de tipul *arămuri, blănuri, mărfuri, mătăsuri*, în opoziție cu formele de tipul *arămi, blăni, marfe* (care avea în limba veche sensul de „vite, animale"), *mătăși* și *meteși* (folosite extrem de rar cf. DLR); pluralul *mătăsuri* „soiuri de mătase, haine, batiste etc. confecționate din mătase" a devenit un plural unic [4] eliminînd pluralul *mătăși*). Sensul distinct al pluralelor în *-uri* a fost hotărîtor pentru păstrarea și impunerea unora din formele citate. Astfel, în timp ce formele de tipul *arămuri, blănuri, dulcețuri, ierburi, mărfuri, mătăsuri, scumpeturi, verdețuri* s-au impus în limba română literară și au o mare circulație și în vorbirea populară, unele din ele eliminînd chiar formele mai vechi în *-e* și *-i* (cum este cazul pluralelor *arămuri, dulcețuri, ierburi, mărfuri, mătăsuri, verdețuri)*, formele de tipul *dijmuri, mituri, sălături, zemuri*, care nu realizau o opoziție semantică clară față de pluralele corespunzătoare *dijme, mite, sălăți, zemi* sau față de formele de singular *(dijmă, mită, salată, zeamă*, generale și în limba veche și în limba modernă), nu s-au impus în normele limbii literare, iar în vorbirea populară au o circulație foarte restrînsă.

În toată epoca veche (pînă pe la 1800), desinența *-uri* nu apare la numele de materii de tipul *ceară, ceață, făină, gheață, lînă, otravă, sare*,

[4] *Ibid.*, p. 86.

tină, *vopsea*, folosite de obicei la singular, sau, mult mai rar, și la plural, dar numai cu desinențele *-e* și *-i* : „toate *ceițile*" (1784, Moldova, CR, II, 137/24), „omeții și *ghețîle*" (D, 331/24), *otrăvi* (RP, 175/8—10 ; 1798, Ardeal, CR, II, 163/22, 185/10), „glodoase *tini*" (1710, CR, I, 360/22) etc.

De asemenea, această desinență nu afectează încă pluralul substantivelor de tipul *ceartă*, *greață*, *iarnă*, *leafă*, *lipsă*, *treabă*, *vreme*, care se întrebuințează numai cu vechile desinențe *-e* și *-i* : *ierni* (MC, 269/32, 34), *lefe* (N, 285/10) și *lefi* (N, 285/8), *trebi* și *trebe* (1790, Craiova, SD, VIII, 83), *vremi* (1801, Moldova, SD, VI, 111) etc. Formele în *-uri* de tipul *certuri*, *grețuri*, *lefuri*, *lipsuri*, *treburi*, *vremuri*, care au concurat vechile forme în *-e* și *-i* și s-au impus în normele limbii române moderne, nu sînt mai vechi decît secolul al XIX-lea.

Singura formă în *-uri* care intrase în normele limbii literare încă de pe la începutul secolului al XVIII-lea era forma *cărnuri*, care, după cum am arătat, este și cea mai veche în texte, fiind atestată încă din primele decenii ale secolului al XVII-lea. În cursul secolului al XVIII-lea ea apare în tot felul de texte (cărți bisericești, cronici, cărți populare, documente particulare), provenind din Muntenia, Moldova și sudul Ardealului : „carne de viței sau de alte *cărnuri*" (NC, 67), „*cărnurile* cele mai soioase" (HI, I, 132/14), „carnea noastră e mai dulce decît toate *cărnurile*" (1794, A^2, 178). Sensul pluralului *cărnuri* este în aceste contexte cel din limba actuală, adică „soiuri de carne provenite de la ființe diferite", spre deosebire de cel al pluralului *cărni* (mai rar în textele din secolul al XVIII-lea), „carnea unei singure ființe, de obicei slabă, văzută sub aspectul pluralului". Dar ca și în textele din secolul al XVII-lea, în unele texte din secolul al XVIII-lea opoziția semantică între cele două forme de plural nu este întotdeauna clară întîlnindu-se contexte de tipul „vedeai căzîndu-ți *cărnurile*" (1776, *Mineiul*, Rîmnic, 112/1).

În afară de această formă selectată de normele limbii române moderne, o formă deosebit de frecventă în textele din secolul al XVIII-lea, dar în regres după aceea și absentă în normele limbii literare moderne este forma *rămășituri* (RP, 262/39 ; 1731, Moldova, SD, VII, 157 ; 1741, Moldova, SD, VI, 322 ; 1799, *Uricariul*, I, 92). Ea caracterizează mai ales textele moldovenești, în textele din celelalte regiuni apărînd forme în *-e* și *-i* : *rămășițe* (1701, Muntenia, SD, X, 250, 279 ; 1754, Hunedoara, SD, XIII, 120), *rămășiți* (1754, Hunedoara, SD, XIII, 120).

O altă formă atestată încă din secolul al XVII-lea care se mai întîlnește, sporadic însă, în textele din secolul al XVIII-lea este *fășuri* : „legat de mîni și de picioare cu *fășuri*" (IO, 143/17). Nici această formă nu reușește să se impună în normele limbii literare, avînd o circulație limitată.

Un indiciu asupra „difuziunii lexicale" a pluralelor colective feminine în *-uri* și asupra răspîndirii lor geografice ne oferă unele gramatici românești de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Astfel, Radu Tempea, primul autor de gramatici românești care ia în considerație pluralele feminine în *-uri*, recomanda pe la 1797 formele *ierburi* („*iarbă* în numărul multiratic are *ierburi*" [5]), *dulcețuri*, *mătăsuri* [6], forme impuse în normele limbii

[5] Cf. Radu Tempea, *Gramatica românească*, Sibiu, 1797, p. 53.
[6] *Ibid.*, p. 59—60.

literare moderne. În schimb, pentru pluralul substantivelor *blană, carne, greață, leafă, legumă*, el recomanda numai formele în *-e* și *-i* : *blane, cărni, greațe, leafe, legumi* [7], generale în epocă, în afară de forma *cărni*.

4. Începînd cu secolul al XIX-lea difuziunea lexicală și areală a inovației devine din ce în ce mai largă, afectînd noi lexeme (în special nume de materii, substanțe, materiale, care de obicei funcționează numai la singular) și noi regiuni.

Astfel, pe la începutul secolului al XIX-lea sînt atestate forme în *-uri* la substantive nume de materii ca *făină, gheață, lînă, otravă, stambă, sare, vopsea* precum și la substantive de tipul *ceartă, greață, leafă, treabă, vreme*.

Iată cîteva din atestările cele mai vechi ale pluralelor în *-uri* de la aceste substantive (le dăm numai pe cele care nu apar în DA și DLR) : *ghețuri* (începutul sec. al XIX-lea, SN, 128/16), *săruri* (1829, AR, 68; 1829, RC, 118), *treburi* (1803, Craiova, SD, VII, 83), dar *trebi* și *trebe* (1815, Muntenia, SD, XXV, 175), *văpseluri* (1804, Brașov, SD, XII, 153), *vremuri* (1822, Sibiu, SD, XII, 179), dar *vremi* (1801, Moldova, SD, VI, 111; 1804, Oltenia, SD, XII, 148).

Începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea inovația cuprinde din ce în ce mai multe lexeme și se extinde din punct de vedere geografic : *băhnuri (bahnuri), cefuri, cerneluri* (și *cernele, cerneli*, DA), *copilamuri, dăjduri* (și *dăjdiuri, dăjdii*), *dăruri, felurimuri, iernuri, lesuri* (și *lese, leși*, DA), *legiuri, legumuri, lipsuri, minunuri, mîncăruri, năfrămuri, păsiuniuri, pedepsuri, semințuri* (și *sămînțuri, semințe*), *tinuri* și altele. Întrucît aceste forme sînt discutate de acad. Al. Graur (*op. cit.*, p. 90—92) pe baza atestărilor din DA, DLR și din texte dialectale și populare, nu mai dăm primele atestări, care nu sînt mai vechi decît secolul al XIX-lea. Ceea ce vrem să subliniem însă este faptul că multe din aceste forme apar în vorbirea populară și în literatura populară. Mai mult decît atît : ele se întîlnesc în poezia populară din regiunile din nordul țării (Maramureș, Crișana), ceea ce înseamnă că inovația a cunoscut în ultimele două secole o difuziune lexicală și areală destul de largă. Iată cîteva exemple de forme în *-uri* care apar în poezia populară din Maramureș, mai puțin cunoscute în alte regiuni : „Unde fac dilis domnii / Și *legiuri* fișcărașii" (BCM, 110/12), „Ulițăle-s cu *tinuri* / Gardurile-s cu spinuri" (BCM, 68/26), „unde sînt *pleșuri*" (BCM, 380/21), *culmuri*.

Formele cu *-uri* sînt înregistrate în Crișana, Maramureș, o parte din Banat și Oltenia chiar la un substantiv ca *ceafă* : în punctele 95, 235, 334, 339, 833 s-a înregistrat forma *cefuri*, pe cînd în restul punctelor anchetate apar formele obișnuite în *-e, cefe* și *ceafe* (cf. ALRM, II, vol. I, harta 2).

În zilele noastre, formele în *-uri* se extind și la feminine care prin sensul lor nu permit această desinență. De aici, nuanța peiorativă pe care o primesc unele dintre aceste forme. Acad. Iorgu Iordan sublinia sensul ironic, trivial, al formei *dămuri* (la adresa femeilor stricate) [8], iar alți cercetători semnalau nuanța argotică a pluralelor *grădinuri, luminuri* (cf. BL, II, 1934, p. 238—239; CL, II, 1957, p. 151; Al. Graur, *op. cit.*, p. 92).

[7] *Ibid.*, p. 52, 56, 57, 59—60.
[8] *Op. cit.*, p. 69.

Acad. Iorgu Iordan mai menționa ca „greșeli" de limbă următoarele forme în *-uri* : *fanteziuri*, *hăituri*, *mărinaturi*, *mărimuri*, *mîncăruri*, *oländuri*, *tivduri*, *zemuri* [9]. Dintre acestea, *mîncăruri* (cu sensul concret de „diverse feluri de mîncare (la un restaurant, la o cantină etc.)", față de *mîncări* (cu sensul abstract al pluralului „înmulțirea obiectului *mîncare* prin mai multe exemplare din aceeași categorie") și *fanteziuri* (cu sensul concret „sortimente de stofe, mătăsuri, în care imaginația joacă un rol important"), în comparație cu pluralul *fantezii* (în enunțuri de tipul „nu sînt de loc dispus să ascult *fanteziile* d-tale", cu sens mai abstract)[10], au căpătat o răspîndire deosebită în ultimul timp în limbajul comercial.

De fapt, în epoca contemporană, difuziunea lexicală a pluralului colectiv feminin în *-uri* este foarte largă în limbajul comercial, în limbajul chimiștilor, farmaciștilor, care folosind multe nume de materii, substanțe, materiale simt nevoia de a exprima noțiunea de „soiuri, sortimente, sorturi, feluri" de obiecte similare, confecționate, sau fabricate din substanța sau materia desemnată prin singularul corespunzător.

5. Datele de diacronie prezentate, axate în special pe chestiunile *cînd*, *unde* și *cum* a apărut desinența *-uri* la pluralul femininelor, ne ajută la înțelegerea ultimei chestiuni puse : *de ce* a apărut extinderea desinenței *-uri* de la neutre la feminine.

Neavînd o perspectivă diacronică clară, dată de cercetarea atentă a faptelor, cercetătorii nu au dat pînă acum răspunsuri satisfăcătoare la această chestiune : unii cred că avem de a face cu o întărire a femininului, iar alții cu o „întărire a neutrului" [11], cu o intensificare a interesului pentru inanimat, o „tendință de a trece la neutru toate neînsuflețitele" [12].

De fapt, ambele păreri cuprind un sîmbure de adevăr, totul depinzînd de punctul de vedere din care se privește inovația. Dacă o privim din punct de vedere formal, atunci avem de a face cu o întărire a femininului, care primește la plural o nouă desinență proprie neutrului plural *(-uri)*, deci cu o îmbogățire a mijloacelor de exprimare a pluralului feminin prin apariția unor noi clase de flexiune [13] : sg. *-ă* — pl. *-uri (iarbă - ierburi)*, sg. *-e* — pl. *-uri (carne — cărnuri)*, cu semnificația categorială proprie pentru plural „sortimente, soiuri, feluri, obiecte fabricate din materia sau materialul exprimat prin singular". Dacă însă privim inovația din punct de vedere semantic, atunci avem de a face, firește, cu o întărire a neutrului și a puterii lui de atracție privind noi lexeme, căci, așa cum s-a arătat, femininele cu pluralul în *-uri* sînt în realitate „o varietate de neutre plurale fără singular, grefate pe feminine singulare care n-au plural, iar uneori pe feminine sub forma pluralului" [14].

Ideea că avem de a face cu o întărire a neutrului poate fi susținută cu următorul fapt de diacronie : substantivul *marfă* (cu variantele vechi *marhă*, *marvă)* avea în limba veche numai plurale în *-e* sau *-i*, proprii femininului *(marfe*, *marhe*, *mărvi*, *mărfi*, DLR) și semnifica inițial „vită,

[9] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 69, nota 3.
[10] *Ibid.*, p. 69.
[11] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 92.
[12] *Ibid.*, p. 93.
[13] Cf. Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 138.
[14] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 92.

dobitoc" („să vor prinde la el cea *marhă* furată vie, săva bou fie, săva asin, săva oae", PO, 250/20), deci avea la origine marca semantică *(+ animat)*. Apoi primește treptat sensul de „avere, obiect" („*marhă* de argint și de aur", PO, 80/27), pierzînd marca semantică de animat și apropiindu-se de inanimate. Întrucît neutrul este un gen al inanimatelor (cu excepția unor substantive ca *animal*, *dobitoc*, *mamifer*, cu care *marhă* avea trăsături semantice comune), desinența *-uri*, proprie neutrului plural, se extinde și la pluralul femininului *marfă*, concurînd vechile desinențe *-e* și *-i*, specifice femininului. Este interesant faptul că forma *mărfuri* se extinde atunci cînd substantivul *marfă (marhă)* nu mai însemna „vită,dobitoc", ci numai „obiect destinat vînzării". Din punct de vedere cronologic, acest lucru corespunde epocii de înviorare a comerțului manufacturier din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd este și atestată forma *mărfuri*. Din punct de vedere semantic, acum *marfă* este un neutru (desemnînd un obiect și nu un animat) și de aceea desinența *-uri* se poate extinde la plural pentru a desemna „soiuri, sortimente, feluri de obiecte", rămînînd numai din punct de vedere formal un feminin.

Faptul că avem de a face cu o întărire a neutrului poate fi dovedit și prin discutarea din perspectivă diacronică a unor variante neutre ale substantivelor feminine de tipul *meșină*, *seamă* (menționate mai sus, cf. 2) sau de tipul *chebă (ghebă)*, *fîneață*, *medalie*, *pecete: meșin*, *sam*, *cheb (gheb)*, *fînaț (fînej)*, *medal*, *pecet*, ale căror plurale în *-uri (meșinuri*, *samuri*, *cheburi (gheburi)*, *fînațuri (fînețuri)*, *medaluri*, *peceturi)* sînt firești (cf. DA, DLR, TDRG, Al. Graur, *op. cit.*, p. 91—92). Unele din aceste variante neutre sînt mai vechi, fiind atestate încă din secolul al XVI-lea (de pildă, *sam* cf. Tamás, *op. cit.* cf. și DERS), altele sînt relativ recente, fiind atestate începînd cu secolul al XIX-lea (*meșin*, cf. DLR, *pecet* cf., TDRG). Deci, tendința de a trece la neutru neînsuflețitele este o tendință care caracterizează atît epoca veche cît și epoca modernă.

Această tendință nu caracterizează numai substantivele menționate de genul feminin, ci și unele substantive masculine, căci, așa cum s-a arătat, pluralele colective de la feminine s-au format după „modelul neutrelor grefate pe masculine, de exemplu *porumburi* alături de *porumbi*, *samururi* alături de *samuri*" [15].

Din punct de vedere cronologic, procesul trecerii unor masculine neanimate la neutru și procesul creării pluralelor colective în *-uri* la feminine și al unor variante neutre ale substantivelor feminine *(meșin, pecet)* sînt concomitente. Astfel, formele de neutru *porumburi* „lanuri", *racuri* „tirbușoane", *samururi* „blăni", corespund mai bine genului neutru, gen al inanimatului, decît formele *porumbi* „porumbei" și apoi metaforic „știuleți", *raci* „animale acvatice", *samuri* (animale), rămase la masculin fiind animate. Așa cum arată atestările din DLR, TDRG și din Al. Graur, *op. cit.*, p. 88—90, crearea neutrelor grefate pe masculine are loc după secolul al XVI-lea, fiind deci concomitentă cu crearea pluralelor colective feminine în *-uri (cărnuri, ierburi)* și oferind un model acestora din urmă. Se poate deci vorbi de o tendință generală „de a trece la neutru toate neînsuflețitele" (despre care vorbește și acad. Al. Graur), tendință

[15] *Ibid.*, p. 90.

actualizată și la singular și la plural în cazul femininelor de tipul *fineață*, *meșină*, *pecete*, prin apariția formelor de neutru, *fînat-fînețuri*, *meșin-meșinuri*, *pecet-peceturi*, dar numai la plural, deci parțial, în cazul femininelor de tipul *carne*, *iarbă*, *marfă*, *mătase*, *verdeață* și altele, prin apariția formelor în *-uri* (*cărnuri*, *ierburi* etc.). Neutrele grefate pe masculine au oferit pentru acestea un model și au exercitat o presiune paradigmatică.

În concluzie, urmărind diacronic formele de plural feminin în *-uri* în dacoromână, am constatat că primele atestări ale acestor forme apar pe la începutul secolului al XVII-lea. Inovația, care era probabil mai veche cu cîteva decenii în vorbirea populară (dat fiind decalajul cronologic între apariția unui fenomen în graiuri și în texte), a cuprins mai întîi un singur lexem, *carne*. Ea se extinde progresiv la un număr din ce în ce mai mare de lexeme cu trăsătura semantică *(+ Animat)*, *(+ materie, substanță)* și exprimă sensul de „soiuri, sortimente, obiecte confecționate" din materia denumită prin singularul substantivului respectiv.

O difuziune lexicală mai largă a inovației se înregistrează începînd cu secolul al XVIII-lea, o dată cu dezvoltarea comerțului și industriei, și atinge apogeul în zilele noastre în limbajul anumitor categorii sociale. Pe de altă parte, în afară de difuziunea lexicală, asistăm la o difuziune areală progresivă a formelor în *-uri* : apărută în sud-vestul Transilvaniei, inovația este atestată apoi în Moldova, Muntenia, Oltenia, sudul și estul Ardealului și mult mai tîrziu în zonele de nord (Maramureș, Crișana), unde astăzi ea este prezentă chiar la unele lexeme care nu admit de obicei forme cu *-uri* (de pildă, forma *cefuri*, înregistrată în nordul și vestul țării). Studiul pe baza documentelor ne-a oferit posibilitatea de a urmări extensiunea geografică a inovației în diferite perioade de evoluție.

Teoria „difuziunii lexicale" elaborată de M. Y. Chen și W. S. Y. Wang [16] și aplicată în special în fonologie[17], poate fi aplicată și în morfologie. Ea are avantajul de a lua în considerație o „dimensiune a timpului" [18], în general neglijată : d i m e n s i u n e a l e x i c a l ă, adică modul în care o inovație afectează din ce în ce mai multe lexeme, lăsînd sau nu reziduuri, pe măsura trecerii timpului. În cazul nostru, inovația a lăsat reziduuri, întrucît nu toate numele feminine de materii, substanțe, materiale pot fi folosite la plural cu desinența *-uri*, iar, pe de altă parte, nu la toate lexemele afectate această desinență a devenit obligatorie atunci cînd substantivul se folosește la plural. Desinența *-uri* a devenit obligatorie la pluralul substantivelor de tipul *ceartă*, *gheață*, *greață*, *mătase*, *sare*, la care formele în *-e* și *-i* sînt neobișnuite astăzi, însă nu și la substantive ca *aramă*, *carne*, *cerneală*, *iarbă*, *lînă*, *lipsă*, *mîncare* etc., la care ea coexistă cu formele vechi în *-e* și *-i*, realizînd opoziția semantică discutată. În sfîrșit, probabilitatea ei de apariție este redusă la substantive ca *bahnă*, *ceafă*,

---

[16] Cf. W. S. Wang, *Competing Sound Changes as a Cause of Residue*, în „Language", 45, 1969, p. 9—21 ; M. Y. Chen și W. S. Y, Wang, *Sound Change : Actuation and Implementation*, în „Language", 51, 1975, p. 255—281.

[17] Cf. C. M. Barrack, *Lexical Diffusion and the OHG Schift*, în „Lingua", 40, 1976, p. 151—157 ; C. Frâncu, *Zu den Ursachen des Überganges von lateinisch KS, KT in rumänisch PS, PT*, în „Beiträge zur romanischen Philologie", XIII, 1979, Heft 1, p. 85—98.

[18] Cf. M. Y. Chen, *The Time Dimension : Contribution to a Theory of Sound Change*, în „Foundations of Language", 8, 1971, p. 457—498.

culme, dare, felurime, legiuire, minune, năframă, păşune, pedeapsă, sămînţă, înregistrate numai regional şi numai ocazional cu forme de plural colectiv (în- *uri*), căci acestea au în mod obişnuit pluralul în *-e* sau *-i*.

6. În dialectul a r o m â n, destinenţa *-uri* la pluralul feminin este înregistrată de primele texte aromâne din secolul al XVIII-lea pentru lexemele *cale* şi *hale*. Formele *căl'iuri, hăl'iuri* şi *hăl'ură* apar în *Codex Dimonie* şi în *Liturghier aromânesc* din secolul al XVIII-lea : „cu sibepă áta di *găl'uri* (= *căl'uri*, LA, III/4), *căl'uri* (Cod. Dim., 57/4, 186/15), *hăl'uri, hăl' ură* (*ib.* 13/24 ; 276/14) [19].

În secolul nostru, difuziunea lexicală a fenomenului este mult mai mare în dialectul aromân, cuprinzînd lexemele *cale, carne, casă, hale (hală), ğepe* „buzunar", *k'eare* „apus de soare", *lînă, mătase, neauă, sirmă* „mătase", *vale, virdeaţă*. Iată cîteva exemple culese din *Basme aromâne*, publicate de Per. Papahagi şi din *Antologie aromânească*, alcătuită de Tache Papahagi : „*cărnurili* ţi sî cutrimburà dupri tini" (BA, 192/7), „adunaţi-l'i *cărnurle* t-un sac" (BA, 13/18), „*cărnuri* vii di mini smuşcă" (AA, 128/10), „fičor diprit *căl'uri*" (BA, 8/35, 36/35), „S-ţă umpli *ğepurle* di flurie" (BA, 76/34), dipri *mătăsuri* (BA, 459/31) „un puil'u care primăveara alagă pritu munţi şi *văl'uri*" (BA, 26/1), „Şi tu trapuri, şi tu *văl'iuri* / Şi tu astăl'iate *căl'iuri*" (AA, 267/21—22). Formele *k'earuri* „apusuri de soare", *lînuri, sirmuri* „mătăsuri", *virdeţuri* n-au fost întîlnite în texte, însă aşa cum arată Per. Papahagi, T. Capidan şi Tache Papahagi, ele există în dialectul aromân alături de formele fără *-uri (căl'i, văl'i, virdèţi)*, mai vechi, care apar în special la fărşeroţi [20].

Inovaţia n-a cuprins în dialectul aromân substantivele *aramă, bunătate, iarbă, mîncare* şi altele care şi-au păstrat formele în *-i* : „*ergi di somn*" (= ierburi pentru dormit, BA, 309/4), „ş-l-aduţea *mîcări*" (BA, 9/39), „Nveasta cum nă o videm / Cu *mîcări* si u aştiptăm / Cu *mîcări* şi cu muşuteţ" (AA, 60/29—31) etc.

Analizînd femininele în *-uri* din dialectul aromân din punct de vedere semantico-gramatical, constatăm că majoritatea sînt nume de materii *(carne, lînă, mătase, sîrmă, virdeaţă)*, care de obicei se întrebuinţează la singular, dar care, pentru a exprima sensul de „soiuri, sortimente, varietăţi" de obiecte asemănătoare din aceste materii sînt folosite, ca şi în dialectul dacoromân, şi la plural. Din punct de vedere gramatical, majoritatea substantivelor discutate sînt de declinarea a III-a *(cale, carne, ğepe, k'eare, hale, mătase, vale)* şi numai cîteva sînt de declinarea I *(lînă, sirmă, virdeaţă)*. Din punct de vedere etimologic, marea lor majoritate este formată din substantive moştenite *(cale, carne, casă, lînă, mătase* (<lat. *metaxa* < gr.), *neauă, vale)*.

În concluzie, în textele aromâne din secolul al XVIII-lea există plurale feminine în *-uri*, dar numărul lor se reduce la două lexeme, *cale* şi *hale*. După secolul al XVIII-lea difuziunea lexicală a inovaţiei a devenit mai largă, cuprinzînd lexeme-nume de materii *(carne, lînă, mătase, neauă, sirmă, virdeaţă)*, dar neafectînd încă lexeme ca *aramă, iarbă, mîncare*, cum s-a

---

[19] Cf. T. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932, p. 38.

[20] Cf. Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, ed. II-a, Bucureşti, 1974, T. Capidan, *op. cit.*, p. 380.

întîmplat în dialectul dacoromân. Din punct de vedere geografic, inovația nu a cuprins tot dialectul aromân, nefiind întrebuințată de fărșeroți.

Fără îndoială, concluziile noastre cu privire la situația din dialectul aromân sînt provizorii și incomplete, întrucît se bazează numai pe texte, monografii și dicționare și nu pe cunoașterea de pe teren a faptelor. Credem însă că pentru stabilirea vechimii fenomenului discutat, faptele aduse aici sînt utile, iar altele, suplimentare, de pe teren, nu ar schimba prea mult datele problemei.

7. Pentru dialectul meglenoromân, din cauza lipsei textelor vechi, nu pot fi aduse fapte de diacronie. De aceea, trebuie să ne limităm la analiza situației din epoca contemporană în ceea ce privește fenomenul analizat.

Pluralul feminin în *-uri* este bine reprezentat în dialectul meglenoromân, cuprinzînd mai multe lexeme decît în dialectul aromân. T. Capidan [21] dă o listă de 15 substantive feminine care au pluralul în *-uri* în acest dialect (în aromână se pare că numărul acestor substantive nu este mai mare de 12; vezi mai sus §*6.)*. Dintre acestea, 8 sînt de declinarea I, avînd *-ă* la singular și *-ur* la plural, iar 7 sînt de declinarea a III-a, avînd *-e* (cu varianta *-i*), la singular și *-ur* la plural : 1. a) *iarbă — ierbur, lonă — lonur, vin'ă — vin'ur* (lexeme moștenite din latină), b) *baftsă — băftšur, bană — hănur, bancă — boncur, lipsă — lipsur; mandză — mândzur* (lexeme împrumutate din alte limbi), 2) *căli — cal'ur, foale — fol'ur și fol', mătasi — mătăsur, nari — norur și noră, tar(i) — tărur și tară, văli — văl'ur, vreámi — vrémur.*

Analizînd aceste forme, constatăm unele similitudini cu situația din dialectele aromân și dacoromân : difuziunea lexicală a pluralului feminin în *-uri* este mai mare decît în aromână, cuprinzînd și lexeme de tipul *bană, foale, iarbă, nari, vină* (însă nu și lexemele *carne, verdeață*), dar mult mai mică decît în dacoromână, unde inovația a cuprins numeroase lexeme. În schimb, ca și în dialectul aromân, inovația a cuprins și pluralul femininelor *cale* și *vale*, ceea ce nu se întîmplă în dialectul dacoromân. O trăsătură comună a dialectului meglenoromân cu cel dacoromân este prezența lui *-uri* la pluralul substantivelor *lipsă* și *vreme*. În sfîrșit, menționăm că, la fel ca și în dialectele dacoromân și aromân, în dialectul meglenoromân există forme duble, că alături de formele în *-ur* se folosesc și cele vechi (*fol'ur* și *fol'*, *norur* și *noră*, *tărur și tară)*, fără diferențieri semantice.

8. În ceea ce privește dialectul istroromân, pentru care, de asemenea, nu se pot aduce fapte de diacronie, întrucît lipsesc textele vechi, putem spune că singurul substantiv feminin care prezintă desinența *-uri* la plural este *gl'indă* cu forma dublă *gl'indur* și *gl'inde*[22]. Deci, aici inovația nu a cuprins decît un lexem, iar procesul a fost întrerupt din motive necunoscute încă. De fapt, inovația din dialectul istroromân este interesantă și sub alt aspect, întrucît în nici unul din celelalte dialecte lexemul respectiv nu a primit desinența *-uri* la plural (cf. arom. *gl'indă — gl'inde*, megl. *gl'inda — gl'inde*, dacorom. *ghindă — ghinde)*.

---

[21] Cf. T. Capidan, *Meglenoromânii. I. Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 143.

[22] Cf. Ș. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București, 1926, p. 143.

9. Comparația situației formelor de plural feminin în *-uri* în cele patru dialecte ale limbii române ne duce la următoarele concluzii :

1) În toate dialectele avem de a face cu o extensiune a desinenței de neutru plural *-uri* la pluralul femininelor nume de materii sau asimilate numelor de materii. Difuziunea lexicală a lui *-uri* la feminine nu este aceeași : ea este mai pronunțată în dacoromână, unde a cuprins și continuă să cuprindă numeroase lexeme, și mai slabă în dialectele meglenoromân, unde a cuprins 15 lexeme, și în dialectul aromân, unde a cuprins 12 lexeme. În dialectul istroromân inovația nu a cuprins decît lexemul *gl'indă*, neafectat în celelalte dialecte. Extinderea lui *-uri* la feminine este din punct de vedere formal o îmbogățire a femininului cu două clase de flexiune noi (*-ă* — uri ; *-e* — *-uri*), însă din punct de vedere semantic este, în ultimă instanță, o întărire a neutrului, fiindcă, așa cum s-a mai spus, formele respective denumesc „soiuri, sorturi, sortimente" și sînt plurale de colective sau de substanțe continui [23], deci neutre, din punct de vedere logic. Crearea pluralelor colective feminine în *-uri* trebuie încadrată într-o tendință mai generală de trecere la neutru a tuturor neînsuflețitelor, care s-a concretizat în apariția unor variante neutre ale substantivelor masculine (*porumb — porumburi, rac — racuri*) sau feminine (*meșin — meșinuri, pecet — pecețuri*) și care au oferit un model pentru formarea sau extinderea fenomenului în discuție.

2) Extinderea desinenței *-uri* la pluralul unor substantive feminine a creat o asimetrie în microsistemul substantivelor feminine, întrucît a mărit neregularitățile din declinare (de pildă, genitiv-dativul singular nu mai este egal, din punct de vedere formal, cu nominativ-acuzativul plural). De aceea se manifestă două tendințe contrare pentru înlăturarea acestei asimetrii : pe de o parte, de a opri difuziunea ei lexicală la noi substantive nume de materii (sau de substanțe continui) și de a folosi formele vechi în *-e* su în *-i*, sacrificînd distincția semantică primită, pe de alta de a extinde, prin analogie, întrebuințarea lui *-uri* la noi și noi lexeme, astfel încît neregularitatea, abaterea de la regulă, să devină regulă, iar difuziunea lexicală a inovației să nu mai lase reziduuri. În felul acesta se explică prezența, în unele graiuri, a lui *-uri* la pluralul unor substantive care prin natura lor semantică nu ar avea nevoie de această desinență (*cefuri, dămuri, hăituri* și altele).

3) Deși formele în *-uri* există la pluralul feminin în toate dialectele limbii române (cu o difuziune lexicală diferită), totuși este greu de admis că ele datează din „româna comună". Se poate admite mai degrabă ipoteza unei evoluții paralele și independente în fiecare dialect în parte, după despărțirea lor din trunchiul comun. Această ipoteză este susținută de situația din dacoromâna veche din secolele al XVI-lea și al XVII-lea și de situația din dialectul aromân din secolul al XVIII-lea, cînd inovația era slab reprezentată.

Urmărind pe baza textelor difuziunea lexicală și areală a inovației, am ajuns la concluzia că formele de plural feminin în *-uri* nu sînt mai vechi sau cu mult mai vechi decît secolul al XVII-lea în dialectul dacoromân [24]

---

[23] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 92.
[24] Cf. și Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 155 ; Al. Graur, *op. cit.*, p. 92.

și decît secolul al XVIII-lea în dialectul aromân. Pentru dialectul meglenoromân, în care există 15 substantive feminine cu pluralul în *-ur*, și pentru dialectul istroromân, unde un singur lexem feminin permite un plural în *-uri*, nu putem stabili decît o cronologie foarte aproximativă a fenomenului : inovația a apărut după despărțirea dialectelor și înainte de secolul nostru.

SIGLE

A N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească. Studiu și text*, București, 1922.
A² *Alexandria*, Sibiu, 1794.
AA Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, București, 1922.
AJ *Acte judiciare din Țara Românească (1775—1781)*, ediție întocmită de Gh. Cronț, Al. Constantinescu, Anicuța Popescu, Theodora Rădulescu, C. Tegăneanu, București, 1973.
AR „Albina românească", Iași, 1829—1850.
BB *Biblia*, București, 1688.
BA Per. Papahagi, *Basme aromâne și glosar*, București, 1905.
BCM I. Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureș*, București, 1924.
BD N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, vol. I—II, București, 1899—1900.
BI *Inscripțiile medievale ale românilor. Orașul București*, vol. I, București, 1965.
BL „Bulletin linguistique" publié par A. Rosetti, București, 1933.
CD Dimitrie Cantemir, *Divanul*, ediție de Virgil Cândea, București, 1969.
CG *Condica lui Gheorgachi*, ediție de Dan Simonescu, București, 1939.
CP Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577)*, ediție de Stela Toma, București, 1976.
CR M. Gaster, *Crestomație română*, vol. I—II, Leipzig—București, 1891.
CV *Codicele voronețean*, ediție de I.G.Sbiera, Cernăuți, 1885.
D Dosoftei, *Opere*, I, ediție de N.A.Ursu, București, 1978.
DB I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. I—IV, Bîrlad, 1911—1926.
DIB G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, vol. I—II, București, 1961, 1975.
DIR *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, București, 1979.
DR I. Bianu, *Documente românești*, București, 1907.
DRA *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I—II, București, 1959, 1966.
DRH *Documenta Romaniae Historica*, A.Moldova ; B. Țara Românească, București, 1966—1975.
H *Istoriile lui Irodot*, ediție de N. Iorga, București, 1909.
HI D. Cantemir, *Opere complete, IV. Istoria ieroglifică*, ediție de Stela Toma, Virgil Cândea și N. Stoicescu, București, 1973.
IA *Istoria Americăi...* acum întîi tălmăcită în dialectul moldovenesc prin osteneala smeritului arhimandrit Gherasin (ms. din 1795, Biblioteca Academiei R.S.R.).
IB N. Iorga, *Inscripții din bisericile românilor*, vol. I—II, București, 1907.
IM I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909.
IO Antim Ivireanul, *Opere*, ediție de G. Ștrempel, București, 1972.
IP Antim Ivireanul, *Predici*, ediție de G. Ștrempel, București, 1962.
LA *Liturghier aromânesc*, ediție de Matilda Caragiu, București, 1963.
LT I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, I, Cluj, 1941.
MC Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de P. P. Panaitescu, București, 1958.
N I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de Iorgu Iordan, București, 1975.
NB *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, ediție de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, București, 1970.
NC Nicolae Costin, *Ceasornicul Domnilor*, ediție de G. Ștrempel, București, 1976.
NT *Noul Testament*, Bălgrad, 1648.
OB N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*, București, 1940.
PC *Pravilniceasca condică*, ediție alcătuită de un colectiv sub conducerea lui Andrei Rădulescu, București, 1957.
PO *Palia de la Orăștie (1581—1582)*, ediție de Viorica Pamfil, București, 1968.

PS *Psaltirea scheiană*, ediție de I. A. Candrea, București, 1916.
RC „Curierul românesc", București, 1828—1848.
RP Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ediție de C. Grecescu, București, 1963.
SB A Rosetti, *Scrisori românești din arhivele Bistriței*, București, 1944.
SD N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria românilor*, vol. I—XXV, București, 1901—1916.
SI Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol I—XXXV, Iași, 1906—1933.
SN N. Iorga, *Scrisori de negustori*, București, 1925.
TDRG H. Tiktin, *Rumänisches-deutsches Wörterbuch*, București, 1903—1926.
U Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de P. P. Panaitescu, București, 1958.
V Varlaam, *Cazania* (1643), ediție de J. Byck, București, 1943.
VS Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, Iași, 1682—1686.

Noiembrie 1980 *Facultatea de filologie*
Iași, Calea 23 August nr. 11

DIN ISTORIA PLURALULUI DE REVERENȚĂ

DE

FINUȚA HASAN

Într-un articol mai vechi, Al. Niculescu și Al. Roceric, ocupîndu-se de istoria pronumelui românesc *dînsul* [1], se opresc și asupra adresării reverențioase în limba noastră.

În acord cu cercetătorii anteriori ai problemei, autorii arată că „latina nu cunoaștea în primele secole ale epocii imperiale decît adresarea la persoana a II-a singular, atît cu sens familiar, cît și cu sens superior de reverență" [2]. Adresarea reverențioasă la persoana a II-a plural a apărut în latină în secolul al III-lea al erei noastre și s-a extins mai tîrziu în limbile romanice de apus (fără a se generaliza însă pînă în cele mai de jos straturi sociale). Această inovație nu a pătruns în Romania orientală : româna a întrebuințat pînă tîrziu „ca unică formă de adresare pronumele *tu*, însoțit de forma verbală de persoana a II-a singular" [3]. „Apariția adresării la persoana a II-a plural în limba română, după cum au arătat Al. Lambrior... și H. Olsen..., este consecința influenței franceze, care se manifestă puternic la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea. S-ar mai putea presupune — fără să avem încă suficiente dovezi — și în cursul secolului al XVIII-lea o influență neogreacă și rusă — în care adresarea reverențioasă se face de asemenea la plural" [4].

Afirmațiile de mai sus sînt reluate ulterior de Alexandru Niculescu, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice* [I], București, 1965, p. 33, și de Florica Dimitrescu și colectiv, în *Istoria limbii române*, București, 1978, p. 265.

Parcurgerea unui număr însemnat de documente din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea și reexaminarea istoriei modalităților de adresare reverențioasă în românește ne-au condus spre unele concluzii diferite de cele citate mai înainte, pe care vom încerca să le înfățișăm în cele ce urmează.

Unul dintre documentele publicate în DÎ ne-a atras atenția în mod deosebit. Este vorba de scrisoarea L (a. 1600), în care emitentul (vistierul Nica) se adresează destinatarului (Lucas Engeter, primarul Sibiului) nu numai cu persoana a II-a singular *(ce faci domneata așa?* DÎ 148, *mă rog domnitale nu-ț potrivi mintea ib.*), ci și cu persoana a II-a plural *(pare-vă domniia voastră că... ib., faceț atîta răutate, de-aț rădicat... ib.)*, uneori cu ambele tipuri de forme chiar în aceeași frază *(după aceea-ț dau*

---

[1] SCL VIII, 1957, nr. 3, p. 315—343.

[2] *Lucr. cit.*, p. 335.

[3] *Ibidem.*

[4] *Lucr. cit.*, p. 336. La părerea inexistenței unui plural al reverenței în limba română veche a aderat și V. Guțu-Romalo (cf. *Remarques sur le système du pronom personnel dans les langues romanes*, în *Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane à Lisbonne du 31 mars au 3 avril 1959*, București, 1959, p. 81).

[știre] *domnitale și mă miru de cea minte mare și înțel[ea]p[tă] ce aveți și jurămînt ce-ați jurat ib.* 147—148, *rogu-te să-i l[ăsa]ț să vie ib.* 148).

La o primă lectură s-ar putea crede că folosirea pluralului în situațiile de mai sus se justifică prin faptul că autorul are în vedere, la un moment dat, nu numai adresantul inițial, ci mai multe persoane, un grup, căruia îi aparține și adresantul. Existența exemplelor din ultima categorie, în care singularul și pluralul se împletesc, infirmă, după părerea noastră, interpretarea amintită.

Acest mod de exprimare, cu utilizarea ambelor numere, rar în secolul al XVI-lea, se întîlnește destul de frecvent în secolul al XVII-lea și în prima parte a secolului al XVIII-lea *(vă pohtem pre dumiata* începutul secolului al XVII-lea, Rosetti, LB 65, *pohtim pre dumnĕta să ne dați bucatele* a. 1613—1631 id. *ib.* 85, *ne scriĭ dumneata... pentru un țigan...care-l ziceț dumneavoastră că iaste* a. 1644 Iorga, SD X 125, *bunului nostru priiatin și vecin... marel*[e] *județ al cetății Brașovul... facem știre dumital*[e] *că... în satele den țara Bărsei, care sănt supt ascultarea dumneavoastră* a. 1700 id. *ib.* 141, *scrisoare vostra amŭ primitŭ... ce-mĭ scriĭ* după 1700, id. *ib.* IV 70, *știi dumneata... au rămas... la dumneavoastră... să le căutați... am scris dumitale... de mă cunoașteți* a. 1740 id. SBD 105), pentru a deveni din nou sporadic în deceniile ulterioare.

Încă din secolul al XVI-lea ni s-au transmis și scrisori care, deși destinate unei singure persoane, atestă în întreg cuprinsul lor formulări de adresare (respectuoasă) n u m a i la plural (fie că e vorba de numărul formei pronominale ori verbale, fie că e vorba de structuri mai complexe): *de veți întreba domneavoastră* a. 1599—1600 DÎ 117—118, *domniia-voastră să căutați* a. 1599—1600 *ib.* 120, *la ai mii cistiți și preiubiți dragi mai mari frați, jupînul Lucaci* a. 1599—1600 *ib.* 117. Iată și un exemplu de același fel, din perioada următoare: *la iubiț priiatini noștri prъcălab de Bistriță, sănătate... trimĕtem domniia voastră* începutul secolului al XVII-lea, Rosetti, LB 67.

Alături de acest plural al politeții există în epoca veche, după cum se știe, și un plural al autorității sau al maiestății. Diverse scrisori, mărturii, împuterniciri etc. scrise la persoana I folosesc mai rar singularul *(Eto az, Arhip, ce am fost cămărașĭ, însumi pre mene mărturisescu cu cestu zapis al mieu cum eu de a mea bunăvoe* a. 1632 DRH, A XXI 105) și mai adesea atît singularul, cît și pluralul *(Eu, Ion Petru voda... mărturisescu ... ce va grăi... pentru nevoia naastră giupînul Bruni, noi ține-vom* a. 1593 DÎ 183, *Mitrea dvornic scriem și mărturie fac* a. 1600 *ib.* 211, *eu Orăș... scriem și mărturisescu* a. 1632 DRH, A XXI 150, *Ion Mihai Racoviț[ă]... scriem Domnia Mia* a. 1707, Iorga, SD IX 25)[5] sau exclusiv pluralul *(scris-au foarte bine către noi... să șadză puțin în crăirea*

[5] Un caz particular al îmbinării singularului cu pluralul îl constituie construcția alcătuită dintr-un verb copulativ la plural și un nume predicativ la singular, construcție atestată la persoana I o singură dată în materialul cercetat *(Ghiorghie Stolnicul pohtim... că sîntem bejenar* a. 1684 Hurmuzaki, DI XV$_2$ 1394). La persoana a II-a, în adresarea politicoasă, combinația discutată apare, potrivit datelor oferite de textele excerptate, abia în secolul al XIX-lea *(părinte arhimandrit,... vă aflați sănătos* a. 1822 Iorga, SBD 303), ea fiind însă singura posibilă în limba contemporană.

noastră... cearem a. 1593 DÎ 186, *Eu Gavril Dančul... scriem... pohtemu... să ne dai dumnèta a ști... noi încă vom avè a sluji* a. 1615 Rosetti, LB 82, *Io Constantin Voevod... poftim... cartea... ni-au venit* a. 1707 Iorga, SBD 276).

Urmărind istoria pluralului de reverență am adus în discuție pluralul autorității, pentru că între cele două situații de folosire a pluralului în locul singularului există o legătură genetică.

Este cunoscut faptul că cei ce scriau, în secolele al XVI-lea — al XVII-lea, diversele tipuri de acte românești redactau de obicei și acte în limba slavă. În Moldova și în Țara Românească s-au scris acte în slavă din secolul al XIV-lea pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea (foarte sporadic și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea), iar în Transilvania pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea[6].

Actele slavo-române erau alcătuite potrivit unor formulare tip [7] și conțineau anumite formule diplomatice. Formularele actelor slavo-române conțin numeroase elemente împrumutate din formularele actelor emise de cancelariile țărilor vecine (Polonia, Bulgaria etc.), dar și elemente proprii, neîntîlnite aiurea [8].

Fenomenul care ne interesează în momentul de față, folosirea pluralului în locul singularului, este bine reprezentat în actele slavo-române, frecvent la persoana I (mai ales în „intitulație") și rar la persoana a II-a. Uzanța pluralului provine probabil din cancelariile ruse ale Poloniei [9] și din diplomatica latino-maghiară [10].

În actele transilvănene din secolele al XIII-lea și al XIV-lea, scrise în latină și emise fie de cancelaria regală, fie de voievozii Transilvaniei, de demnitari bisericești, de mari dregători etc., se întrebuințează de cele mai multe ori pluralul la persoana I, iar la persoana a II-a atît singularul, cît și pluralul [11].

Actele românești vechi nu diferă în privința folosirii pluralului (al autorității și al reverenței) de cele slavo-române, ceea ce este firesc, întrucît, așa cum am amintit mai înainte, aceiași grămătici scriau adesea în ambele limbi. Nu este exclusă, credem, nici posibilitatea unei influențe directe a modului de redactare a actelor din țările vecine, mod care putea fi cunoscut și de pisari români care nu scriau în limba slavă (ne gîndim mai ales la cei din Transilvania).

Prin urmare, explicația dată de cercetătorii citați mai înainte apariției pluralului de reverență în limba noastră trebuie corectată. Adresarea politicoasă (cu pluralul) începe să fie folosită cu mult înainte de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (și de influența franceză), și anume spre sfîrșitul secolului al XVI-lea [12], concomitent cu întrebuințarea plura-

---

[6] Cf. Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, în *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. al II-lea, București, 1956, p. 9.

[7] Id. *ib.*, p. 38.

[8] Id. *ib.*, p. 41.

[9] Id. *ib.*, p. 84.

[10] Id. *ib.*, p. 82.

[11] Cf. Francisc Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI — XV)*, în *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. al II-lea, București, 1956, p. 277—279.

[12] În faimoasa scrisoare a lui Neacșu din 1521, referirea pluralului *domniele-voastre* la o singură persoană (cea a adresantului) nu ni se pare certă.

lului autorității (la persoana I), ambele uzanțe reprezentînd copierea modelului unor formule diplomatice curente în actele slavo-române și în acte emise de țările vecine.

Înainte de a încheia adăugăm observația că nu este riguros exactă nici afirmația făcută de Al. Niculescu și Al. Roceric[13] potrivit căreia în limba română (spre deosebire de italiană, spaniolă și portugheză) termenii de politețe ca *Domnia, Măria, Înălțimea, Cucernicia, Sfinția* etc. sînt însoțiți întotdeauna de persoana a II-a singular (*Măria Ta... să faci, Măria Ta... să știi* etc.). Iată cîteva exemple (mai vechi și mai noi) în care substantivul (articulat : *Luminăția, Alteța* etc.) este urmat imediat de un adjectiv posesiv la persoana a II-a plural, cu care formează o unitate, o formulă, și apoi de un pronume personal sau de un verb la persoana a III-a singular : *a ruga cu umilință pe Luminăția Ta și îndurarea* **Ei** *ca* **să binevoiască** *a mă primi în numărul ocrotiților* **Ei** a. 1717 Iorga, SBD 293, *alegerea pe care A*[lteța] **V**[oastră] **a binevoit** *s-o facă* a. 1843 id. *ib.* 307, *a arăta Alteței* **Voastre** *că* **a fost** *înșelată* a. 1866 id. *ib.* 317.

SIGLE

D	*Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea.* Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman — Moraru. Introducere de Alexandru Mareș, București, 1979.
DRH, A XXI	*Documenta Romaniae Historica. A, Moldova,* vol. XXI, București, 1976.
Hurmuzaki, DI XV_2	Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor,* vol. XV, partea a II-a, București, 1913.
Iorga, SBD	N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni,* ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1932.
Iorga, SD	N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor,* vol. I—XXXI, București, 1901—1916.
Rosetti, LB	Alexandre Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)* publiées par... București, 1926.

Noiembrie 1981 *București, Intr. Popa Nan, nr. 5*

[13] *Lucr. cit.*, p. 336.

COMPLEMENTUL DE SCHIMB ȘI PROPOZIȚIA SUBORDONATĂ CORESPUNZĂTOARE

DE

ION DIACONESCU

1. În Gramatica academică (1966), II, printre valorile exprimate de complementul indirect, se menționează și „schimbul” [1], pentru care se dau exemplele: *Vai, mîndruțo, gura ta* / **Pentru multe** *nu-o aș da* și **Pe cușma** *dumitale pot să-ți dau și o sută de lei.* Apartenența funcțională a acestei unități sintactice la categoria complementului indirect s-a determinat, ca și în cazul altora, fie pe baza unui criteriu formal — v e r b + p r e p o z i ț i e + n u m e, reductibile la formula tradițională interogativă p e c e, p e n t r u c e, sau enunțiativă p e c e v a, p e n t r u c e v a —, fie prin excluderea din alte inventare funcționale, unde nu poate fi cuprinsă, așa cum s-a procedat sau se mai procedează încă, mai cu seamă în manualele școlare.

Dintre toate unitățile sintactice funcționale, se recunoaște că cea a complementului indirect este cea mai eterogenă [2], deși de la apariția Gramaticii Academiei, unele componente ale acestui complement au căpătat un statut sintactic propriu: complement de agent, instrumental sociativ, de relație.

Este cunoscut faptul că o anumită funcțiune se poate realiza fie printr-o parte de propoziție simplă: *Cumpăr* **cărți** (a←b), fie printr-o parte de propoziție multiplă, în serie coordonatoare: *Cumpăr* **cărți și caiete** ($a \leftarrow b_1 + b_2$). La un nivel dat, o realizare cu doi sau mai mulți determinanți autonomi, deci necoordonați și marcați printr-o funcțiune sintactică unică nu este posibilă; în enunțul de mai sus, nu se mai poate introduce un nou complement direct în afara seriei coordonative. Un caz particular îl constituie verbele cu dublă valență tranzitivă care, în virtutea acestei caracteristici, acceptă simultan prezența a două complemente, unul al p e r s o a n e i și altul al o b i e c t u l u i: *a învăța* **pe**

---

[1] *Gramatica limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei R.S.R., 1966, p. 161.

[2] Pornind de la această constatare, unii cercetători au propus noi soluții; a se vedea, în acest sens: I. Rizescu, *Observații asupra complementului indirect sau al atribuirii*, în LR, X, 1961, nr. 5, p. 432—444; Cornel Săteanu, *Sintagme cu indicator al originii*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series Philologia, 1968, fasciculus 1, p. 47—52; Maria Vulișici, *Complementul indirect în gramaticile românești*, în „Lucrări științifice”, Oradea, seria B, 1970, p. 21—27; Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Editura didactică și pedagogică, 1973, p. 173—181 (autoarea admite drept complement indirect numai „poziția sintactică dependentă de un verb caracterizată prin posibilitatea de a admite ca modalitate de realizare un *nume în dativ*”, celelalte realizări aparținînd determinanților prepoziționali).

cineva ceva, *a ruga* **ceva pe cineva,** dar nu două de același fel; acest fapt a constituit de altfel temeiul pentru reanalizarea complementului direct[3].

În cazul complementului indirect sau mai exact a ceea ce se înțelege prin complement indirect, a cărui definiție nu se fundamentează pe un criteriu unitar — de conținut și de expresie —, se consemnează posibilitatea apariției, față de același regent, a două unități determinative: una în dativ și alta în acuzativ cu prepoziție sau ambele în acuzativ cu prepoziție: **Profesorului i-***am vorbit* **despre tine; Pentru tine** *a făcut* **din ceramică** *o statuetă.* Coocurența celor două unități demonstrează de fapt apartenența fiecăreia la categorii funcționale distincte, așa cum într-o propoziție ca *El a cumpărat* **o carte de la librărie,** substantivul *o carte* este complement direct, iar *de la librărie* este complement circumstanțial de loc. De altfel, în unele studii[4], construcțiile sintactice de tipul celor de mai sus *(despre tine, pentru tine, din ceramică)* nu sînt socotite complemente indirecte.

Revenind la enunțul **Pe cușma** *dumitale pot să-ți dau și o sută de lei,* vom constata, ca și mai sus, aceeași ocurență a două complemente zise „indirecte": *pe cușma* și *ți,* ceea ce pune cele două unități în poziții sintactice distincte, fiecare fiind expresia unei funcțiuni specifice. Vom reține, mai întîi, că unitatea sintactică *pe cușma* prezintă, atît sub aspectul conținutului, cît și al expresiei, o serie de particularități proprii, care o deosebesc de complementul indirect. Sub raportul conținutului, exprimă un o b i e c t implicat într-o relație de s c h i m b, iar, sub raportul expresiei, prezintă indici specifici de construcție. Vom denumi acesată parte de propoziție c o m p l e m e n t d e s c h i m b și-l vom include în categoria complementelor necircumstanțiale[5], alături de complementele opozițional, cumulativ și de excepție, cu care se corelează, într-un plan mai general.

Am cumpărat mere

pe pere.	(schimb)
în loc de pere.	(opoziție)
pe lîngă pere.	(cumul)
în afară de pere.	(excepție)

2. C o m p l e m e n t u l d e s c h i m b este partea secundară de propoziție care desemnează obiectul implicat într-o relație de schimb. Realizarea acestui raport presupune, în general, prezența a doi termeni: cel care este schimbat și cel cu care se face schimbul; în absența unuia, în cele mai multe cazuri, raportul nu se poate realiza. De pildă, propoziția *Să nu dai* **vrabia** *din mînă* **pe cioara** *de pe gard* nu se poate reduce la *Să nu dai* **pe cioara** *de pe gard,* pentru că lipsește unul din termenii relației. Aceeași condiție caracterizează și construcția complementelor opoziționale, cumulative și de excepție. Schimbul apare, așadar, ca o ipoteză a relației dintre două obiecte sau dintre o acțiune și un obiect, ca și opoziția, cumulul, excepția și altele.

---

[3] Valeria Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 161—165; Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa limbii române,* partea I, *Sintaxa grupului verbal,* București, 1976, p. 91—97.

[4] Valeria Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 175.

[5] D. Crașoveanu, *Sînt circumstanțiale complementele opozițional, cumulativ și de excepție precum și propozițiile corespunzătare?,* în LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 147—155.

a. Obiectul cu care se face schimbul poate fi, din punct de vedere funcţional, subiect: *Combustibilul se vinde numai* **pe bani;** complement direct: **Pentru zilele** *muncite a primit produse;* complement instrumental: *M-a plătit cu bani* **pentru depăşirile** *de plan.* În cazul unor verbe ca *a munci, a sluji, a plăti* şi altele, care implică, de fapt, obiectul, relaţia se stabileşte între complementul de schimb şi verbul cu funcţiune predicativă sau nepredicativă: *A muncit* **pe mîncare şi pe îmbrăcăminte** *Ţi-am plătit* **pentru serviciul** *făcut; Slujind numai* **pe mîncare,** *n-ai s-ajungi om mare.* Complementul de schimb se poate corela cu o propoziţie subordonată subiectivă: **Pentru munca** *depusă mi s-a dat ceea ce mi se cuvenea;* completivă directă: **În schimbul cărţilor** *mi-a dat ce i-am cerut;* instrumentală: **Pentru orele** *lucrate, l-a plătit cu ce-a putut.*

b. Complementul de schimb determină verbe la moduri personale şi nepersonale, care prin conţinutul lor acceptă o astfel de relaţie *(a avea, a cere, a se cuveni, a cumpăra, a da, a dărui, a dori, a face, a încredinţa, a plăti, a primi, a schimba, a solicita, a trimite* etc.): **Pe** *această* **carte** *am dat zece lei; Îndu-mi* **pentru serviciul** *făcut cît am stabilit, voi fi mulţumit;* **Pentru lucrările** *efectuate mai are de primit o sumă importantă; Avea o haină primită de la un prieten* **pentru ajutorul** *ce i-l dăduse; A schimbat mălaiul* **pe tărîţe.**

c. Se exprimă prin substantive sau substitute ale substantivului în cazurile genitiv şi acuzativ, precedate totdeauna de prepoziţii sau de locuţiuni prepoziţionale.

— În cazul genitiv cu prepoziţia *contra* şi cu locuţiunile prepoziţionale *în locul* (cu sensul de „în schimbul", „pentru", nu de opoziţie) şi *în schimbul: Aparatele TV sînt luate în garanţie* **contra unei sume** *de 324 lei.* Informaţia Bucureştiului, XXVIII, 8422; **În locul zilelor** *muncite, a primit grîu şi porumb;* **În schimbul unei cărţi poştale,** *au avut ziare aproape un an de zile*[6]. *Îşi dădea seama că trebuie să sacrifice alegerile* **în schimbul asigurării.** Flacăra, 1232. Construcţiile genitivale cu locuţiunile *în locul* şi *în schimbul* caracterizează limbajul comun şi se deosebesc prin conţinutul pe care îl exprimă de construcţiile opoziţionale sau adversative, în a căror structură pot să apară: **În locul apelor,** *cîntă codrii cei umbroşi; Nu era frumoasă,* **în schimb** *era harnică şi pricepută.*

— În cazul acuzativ cu prepoziţiile *contra, cu, de, pe, pentru* şi locuţiunea prepoziţională *pe bază de: Schimb apartament cu trei camere* **contra apartament** *cu patru camere.* Informaţia Bucureştiului, XXVIII, 8422; *Vindem benzină numai* **contra numerar;** *El face servicii* **contra servicii.** Construcţia cu prepoziţia *contra* + *substantiv în cazul acuzativ* caracterizează limbajul administrativ şi de publicitate, fiind relativ recentă în sintaxa limbii române şi unică prin regimul cazual. *Schimb apartament cu două camere* **cu garsonieră.** Informaţia Bucureştiului XXVIII, 8422; *Tinereţe, tinereţe, nu te-aş da* **pe bătrîneţe;** *Nu-i cusută de-a ei mînă / Că-i cusută de-o vecină, /* **Pe slănină şi făină**[7]; *Şi iată-mă, săracul, / Să-i*

[6] Liviu Rebreanu, *Opere* 4, *Ion*, Editura Minerva, 1970, p. 77.

[7] *Folclor din Moldova*, I, Editura pentru literatură, 1969, p. 155.

duc o poștie sacul / **P-un** *singur* **sărutat** [8]; *Dau un cal* **pentru un regat**; *Vindem numai* **pe bază de valută.**

Cînd se insistă asupra relației de schimb, complementul poate fi dublat de corelativul *în schimb: Tu-mi cei chiar nemurirea mea* / Î n s c h i m b **pe-o sărutare** [9]. Locuțiunea adverbială *în schimb* poate îndeplini singură funcțiunea de complement atunci cînd relația de schimb se stabilește între obiecte de același fel: *Cartea am primit-o* **în schimb** (adică *în schimbul altei cărți*); *Calul l-am dat* **în schimb** *(în schimbul altui cal)*. În cadrul relației de schimb, în cazul unor verbe ca *a da, a lua, a primi* și altele, cele două obiecte își pot schimba reciproc poziția sintactică: *Am dat zece lei* **pe carte** — *Am dat cartea* **pe (cu)** *zece* **lei**; *Am luat cinci lei* **pe pix** — *Am luat pixul* **cu** *cinci* **lei**; *Dau mere* **pe pere** — *Dau pere* **pe mere**; în toate cazurile, complementul de schimb devine complement direct, iar complementul direct devine complement de schimb.

3. La nivelul f r a z e i, complementului de schimb îi corespunde p r o p o z i ț i a s u b o r d o n a t ă d e s c h i m b. Spre deosebire însă de complement, care cunoaște o mai mare întrebuințare datorită conținutului său mai explicit, propoziția subordonată corespunzătoare este mai slab reprezentată la nivelul frazei, ca de altfel toate subordonatele pronominale, datorită sensului lor general, nedeterminat. Să se compare *A dat merele* **pe porumb** cu *A dat merele* **pe ce i-a trebuit**; în primul caz, obiectul cu care s-a făcut schimbul este determinat sub raport semantic *(merele)*, în timp ce în cel de-al doilea, obiectul rămîne nedeterminat.

a. Ca și complementul de schimb, propoziția subordonată corespunzătoare se realizează în prezența în regentă a unui obiect sau a unei acțiuni cu care se stabilește relația de schimb. Obiectul poate fi s u b i e c t: **În schimbul a ceea ce a realizat** *i s-a dat o g r a d a ț i e*; c o m p l e m e n t d i r e c t: **Pe ce am lucrat ieri,** *am primit b a n i*; i n s t r u m e n t u l: **Pentru ce-a muncit** *a fost retribuit c u p r o d u s e*. Relația se poate stabili cu un verb cu funcțiune predicativă sau nepredicativă: *L-a p l ă t i t* **pentru ce-a lucrat,** sau cu o propoziție subordonată s u b i e c t i v ă: **Pentru cît a făcut** *i s-a dat c e e a c e i s e c u v e n e a;* c o m p l e t i v ă d i r e c t ă: **Pentru ce i-am dat,** *mi-a trimis c e i-a m c e r u t.*

b. Propoziția subordonată de schimb determină v e r b e la moduri personale și nepersonale și se construiește cu ajutorul p r o n u m e l o r sau a d j e c t i v e l o r r e l a t i v e *ce, ceea ce, cît* precedate de prepozițiile și locuțiunile prepoziționale *contra, în locul, în schimbul, pe* și *pentru*. Precedat de prepoziția *contra* sau de locuțiunile prepoziționale *în locul, în schimbul*, pronumele relativ este însoțit totdeauna de prepoziția *a* care-i dă o valoare egală cu genitivul: **Contra a ceea ce ai depus,** *ți s-a dat o adeverință;* **În locul a ce-am muncit,** *am primit ce mi se cuvenea;* **În schimbul a ceea ce i-am trimis,** *am primit o scrisoare de confirmare.* Construcțiile cu pronumele relative precedate de prepozițiile *pe* sau *pentru* sînt mai obișnuite: *Îți ofer acest dar* **pentru cîte mi-ai spus astăzi**; *Te-a răsplătit* **numai pentru ce-ai făcut bun**; **Pe ce-a vîndut,** *a căpătat o sumă frumușică.* **Pentru ce-a făcut,** *a primit un televizor.*

---

[8] G. Coșbuc, *Opere alese*, I. *Poezii*, Editura pentru literatură, p. 23.

[9] M. Eminescu, *Opere alese*, I. Ediția a II-a, București, Editura Minerva, 1973, p. 170.

Relaţia de schimb stabilită între propoziţia subordonată şi cea regentă poate fi întărită prin prezenţa corelativului *în schimb:* **Pentru ceea ce mi-ai adus,** *îţi ofer î n s c h i m b un lucru de valoare.* Corelativul poate să apară şi înaintea subordonatei : Î n s c h i m b, **pentru ce-ai muncit,** *ţi se cuvenea mai mult.* În această poziţie, grupul *în schimb* a evoluat spre o valoare adversativă, devenind chiar locuţiune conjuncţională adversativă, echivalentă cu *dar, însă, iar: Vara este cald,* **în schimb** *iarna este frig.*

4. T o p i c a complementului de schimb şi a propoziţiei corespunzătoare ca şi în cazul altor complemente sau subordonate pronominale, este liberă, poziţia fiind determinată de interesul manifestat de către vorbitor faţă de conţinutul comunicării. Dacă primează obiectul implicat în relaţia de schimb, atît complementul, cît şi propoziţia subordonată de schimb vor preceda termenul regent, concentrînd totodată accentul şi intonaţia propoziţiei sau a frazei, fără ca aceasta să constituie o normă fixă; aceleaşi efecte se pot obţine şi în altă ordine, prin accent şi intonaţie. Dacă primează însă obiectul cu care se face schimbul, locul complementului sau al propoziţiei de schimb va fi după acesta. A se compara din acest punct de vedere cele două poziţionări ale aceleiaşi propoziţii :

Pentru un cal, *a dat un regat.* // *A dat un regat,* **pentru un cal.**

Identificarea atît a complementului de schimb, cît şi a propoziţiei subordonate corespunzătoare se face pe baza conţinutului distinct exprimat — o b i e c t i m p l i c a t î n t r - o r e l a ţ i e d e s c h i m b — şi a mijloacelor specifice de construcţie, reductibile la formula generală î n s c h i m b u l.

Decembrie 1981

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, str. Edgar Quinet nr. 7

NOTE ETIMOLOGICE

DE

VIRGIL NESTORESCU

Báboșă s.f., cu varianta *bábușă*, este un regionalism întîlnit în Dobrogea, însemnînd „pelican" (BĂCESCU, Păsările, p. 32). Dicționarele care îl înregistrează (CADE, DEX) trimit la sinonimul *babiță*, fără nici un comentariu.

După formație, ca și *babiță*, cuvîntul se înfățișează ca un derivat de la *баба* „pelican", care este cunoscut în toate limbile slave. Aceasta ne face să credem că *báboșă* (var. *bábușă*) reprezintă un împrumut al bg. dial. *бабуи* „idem" (BER, fasc. I, p. 23), etimon care satisface pe deplin cerințele de ordin semantic și fonetic.

Campadúră s.f. cu sensul „deschizătură în acoperișul unei case țărănești pentru a lăsa să iasă fumul" apare în DEX fără etimologie.

Cuvîntul are varianta *capandúră*, existentă în fișierul DA mss. Ambele forme trebuie puse în legătură cu *papandúră*, aparent alt cuvînt, dar de fapt aproape identic ca sens, după cum se indică în DLR, tomul VIII, partea I, lit. P, p. 74: „deschizătură în acoperișul unei case, prin care pătrunde lumina și aerul în pod sau prin care iese fumul". După apariția volumului din DLR citat, *papandúră* a fost explicat de M. Mladenov prin bg. *капандура* „idem" (LR, XXII, 1979, nr. 2, p. 124).

Din cele prezentate, reiese că formele *campadúră*, *capandúră*, *papandúră* sînt unul și același cuvînt. Față de etimon forma *campadúră* a rezultat prin metateză și prin trecerea *n* > *m*, iar *papandúră* prin asimilația regresivă *c* > *p*.

Cavál s.n. „șănțuleț prin care trece apa între straturile de legume" (DLRC, DEX) sau „stratul subțire făcut cu sapa în grădinile de zarzavaturi" („Cum vorbim", 1950, nr. 4, p. 39) este considerat de origine necunoscută.

După sens și formă, cuvîntul corespunde bg. *кавал* „șanț între straturi în grădina de zarzavat" (Gerov, I, p. 332) sau „despărțitură între straturi; canal de aducțiune a apei în grădină" (BER, fasc, IX—X, p. 121). La rîndul său bg. *кавал* provine, se pare, din it. *cavallo*, *caval* „dig; nisip de mare", care este înrudit cu sp. *caballon* „nisip pe ambele laturi ale brazdei" (BER, *ibid.*).

Cortél s.n. „haină bărbătească de lînă" este lăsat fără etimologie în DA și în DEX (care îi fixează aria de răspîndire în Muntenia). La Scriban, care îl glosează mai pe larg: „dulamă, ipingea, manta cum purtau grănicerii de pe la 1850 ori cum poartă azi țăranii de pe Olt (albă, lungă, cu găitane)", este interpretat ca diminutiv al lui *cort*. Pe bună dreptate nu s-a acceptat în DEX această explicație.

În ce privește răspîndirea cuvîntului, adăugăm că sub forma *cortélă* s.f. „haină lungă de dimie albă" este cunoscut și în Transilvania, cum reiese dintr-un glosar regional publicat în revista „Izvorașul", 1933, nr. 9, p. 231.

Atît forma *cortel*, cît și *cortelă* își găsesc originea, după părerea noastră, în rus. (înv.) *кортель* „îmbrăcăminte de vară, haină, care se căptușește cu blană în timpul iernii" (Dal', II, p. 170), vechi împrumut din sued. *kurtil (kiurtil)* „rochie scurtă" (Vasmer, REW, I, p. 635). Din rusă, sau poate din limba română, cuvîntul a intrat într-o perioadă mai tîrzie și în limba bulgară, sub forma *компеля* (BER, fasc. XVII—XVIII, p. 646).

Hahaléră s.f., deși frecvent în limbajul familiar din ultimele decenii, apare tîrziu în lucrările lexicografice. Se pare că prima dată este înregistrat în COMAN, Gl. ca „termen de batjocură pentru cel ce vorbește vrute și nevrute". Mai tîrziu, la Scriban, pe baza unui citat din opera lui Caragiale, este definit ca „persoană ridicolă". În DEX i se dă sensul cu care circulă astăzi, anume de „persoană lipsită de scrupule, fără caracter, neserioasă; pramatie".

În nici una dintre lucrările citate nu i se stabilește etimologia. Numai Ciorănescu încearcă, fără convingere, apropierea lui *hahaleră* de ngr. χάχας, care, după părerea aceluiași autor, stă și la baza altui cuvînt românesc, anume *hahău* (reg.) „tont".

Fără a avea siguranța unei rezolvări pe deplin satisfăcătoare, propunem să se ia în considerare ngr. φαφαλιάρης „flecar, palavragiu", care ,cel puțin semantic, corespunde rom. *hahaleră*. Mai greu de lămurit pare trecerea lui *f* la *h*, deși confuzia celor două consoane nu constituie un fenomen neobișnuit; oscilații între *f* și *h* se întîlnesc în cazuri în care nu se justifică etimologic, ca în *hreamăt* pentru *freamăt*, *cuhunda* pentru *cufunda* (Sextil Pușcariu, *Limba română*, II, București, 1959, p. 197) sau ca în *hartoi*, provenit din magh. *fartolni* (DEX).

Ar fi de presupus totodată și existența unei forme dialectale grecești mai apropiate fonetic de rom. *hahaleră*, de care însă nu avem cunoștință, sau, poate, un proces fonetic de natură expresivă petrecut pe terenul limbii române.

Lufár s.n., numele unui pește marin *(Pomatus salatrix)*, este trecut în DEX, în mod neîntemeiat, în seria cuvintelor cu etimologie necunoscută, deși în alte dicționare i se atribuie origine greacă (Scriban și Cioranescu).

Corespondentul grecesc λευρίνι, λουφάρι a intrat în limbile popoarelor din jurul Mării Negre în diferite forme: rus. *лефер*ь, *луфар*ь, bg. *лефер*, tc. *lüfer*.

În cazul cuvîntului românesc nu se poate spune cu certitudine, ținînd seama de aspectul său fonetic, dacă este vorba de un împrumut al ngr. λουφάρι sau al rus. *луфар*ь. Ca și în alte situații similare, și aici trebuie adoptată soluția etimologiei multiple.

ABREVIERI

BĂCESCU, Păsările	Mihai C. Băcescu, *Păsările în nomenclatura și viața poporului român*, București, 1961.
BER	*Български етимологичен речник*, autori: VI. Georgiev, Iv. Gălăbov, I. Zaimov, St. Ilčev; fasc. I, Sofia, 1962; fasc. IX—X, Sofia, 1976; fasc. XVII—XVIII, Sofia, 1979.
COMAN, Gl.	Petre Coman, *Glosar dialectal*, București, 1939.
Dal'	*Толковый словарь живого великорусского языка*, I—IV, Moscova, 1955.
Gerov	*Речник на български език*, I—III, Plovdiv, 1895—1904.
Vasmer, REW	Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, I—III, Heidelberg, 1953—1955.

Mai 1981

Institutul de lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

TEXTELE COMPLEMENTARE ȘI MANIERISMUL SINTACTIC ÎN LIMBA SECOLULUI AL XVI-LEA

DE

FLORENTINA ZGRAON

1.1. Statutul sintactic particular al primelor texte românești l-a determinat pe O. Densusianu [1] (și, după el, pe Al. Rosetti [2] și pe alți cercetători) să considere limba română din secolul al XVI-lea sub două aspecte, structural diferite, după cum ea apare în a) traduceri, în mod inevitabil marcate de influența originalelor slavone ori maghiare, sau în b) redactări originale, în speță scrisori și acte oficiale sau particulare, apropiate de limba vorbită în epoca respectivă. Autorul citat caracterizează această stare de lucruri în mod concis și expresiv prin formula *dualism sintactic*: „Nu e prea riscat să vorbim de dualism sintactic atunci cînd studiem limba română din secolul al XVI-lea" [3]. El însuși observa însă (deși nu în mod expres) că distincția făcută, interesantă și, în principiu, justă, nu poate fi întru totul generalizată. Astfel, în timp ce traducerile oferă și „exemple de construcții care pot fi recunoscute ca fiind proprii limbii române" [4], documentele conțin „anumite formule, anumite construcții care reproduc îndeaproape pe cele care ne sînt cunoscute din textele slave: cei care redactau cutare act sau cutare scrisoare oficială își însușiseră fraze stereotipe, de origine slavă" [5]. Cu privire la aceste „convenții de exprimare" [6] care apar în texte neliterare, redactate, așadar, într-o limbă mai apropiată de cea vorbită, se va pronunța ulterior și Al. Rosetti, în termeni asemănători: o caracteristică a limbii literare ar fi aceea că „pentru corespondență existau formulare slavonești; formulele au fost traduse și au servit de model frazelor stereotipe românești, întrebuințate în corespondența particulară" [7].

2. Spre a întregi această sumară schiță a modalităților sintactice de realizare a mesajului lingvistic în secolul al XVI-lea, vom lua în considerație o a treia categorie de texte, care însumează armonios trăsături ale celor două grupări distinse mai sus (traduceri și scrieri originale — documente), atît din punctul de vedere al structurii lor compoziționale, cît și din punct de vedere sintactic. Avem în vedere așa-numitele *texte comple-*

---

[1] O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București, 1961, p. 237—239.

[2] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 557—558.

[3] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 237.

[4] *Ibidem*, p. 238—239.

[5] *Ibidem*, p. 239.

[6] *Ibidem*.

[7] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 568—569.

mentare, prefețe și epiloguri care însoțesc tipăriturile românești ale diaconului Coresi și *Palia de la Orăștie*. Ele sînt următoarele:

I Coresi, *Întrebare creștinească*, 15 sept. 1559—3 mai 1560, prefață (f. 1r—2r);
II Coresi, *Tetraevanghel*, 1561, epilog (f. 249r);
III Coresi, *Tîlcul evangheliilor*, c. 1567, epilog (f. 247r—v);
IV Coresi, *Molitvenic*, c. 1567, prefață (f. 249v—251r);
V Coresi, *Psaltire românească*, 1570, epilog (f. 93v);
VI Coresi, *Psaltire slavo-română*, 1577, epilog (f. 312v);
VII Coresi, *Evanghelie cu învățătură*, 1581, prefață (p. 3—10);
VIII *Palia de la Orăștie*, 1582, prefață (f. 1v—6v) [8].

Textele complementare nu au fost neglijate de O. Densusianu, dar atenția sa a fost atrasă în primul rînd de elementele de limbă vorbită pe care aceste texte le reflectă în mod firesc: „traducerilor li s-au adăugat uneori prefețe, epiloguri, în care se poate recunoaște limba vorbită" [9]. Dimpotrivă, Ion Gheție remarca, relativ recent, apariția în aceste texte a unor construcții considerate îndeobște neromânești, cu toate că „fiind vorba, în majoritatea cazurilor, de texte originale, ne-am aștepta ca sintaxa lor să fie în întregime «românească»" [10].

II. Notăm pe scurt concluziile investigației filologice a acestor texte complementare, pe de o parte, pentru a justifica considerarea lor drept o a treia categorie față de cele două distinse de O. Densusianu, pe de altă parte pentru a motiva selectarea faptelor de limbă din anumite porțiuni de text în continuarea contribuției de față.

1. Textele nr. II, V, VI, cele mai reduse ca întindere, pot fi socotite redactări originale integrale, realizate prin îmbinarea unor formule uzuale în scrieri de acest fel, utilizate fără autoritatea directă a unui model, cu date asupra condițiilor în care au fost imprimate cărțile pe care le însoțesc (*Tetraevanghelul*, *Psaltirea românească*, *Psaltirea slavo-română*).

2. Textele preliminare cele mai ample, nr. VII și nr. VIII, pe care le-am putut confrunta cu modelele lor străine (slavon, respectiv maghiar), se prezintă ca îmbinări ale unor părți distincte care reiau originalul mai mult sau mai puțin fidel și ale altora care, dimpotrivă, nu au nimic comun cu acesta. „Predoslovia" *Evangheliei cu învățătură* se constituie din fragmente care a) traduc fidel modelul urmat (*Cazania de la Zabludov* din 1569, tipăritură slavonă; în cele ce urmează: CZ): p. 3/1—9, 3/30—6/27, 7/10—8/29; b) sînt redactări independente în limba română: p. 6/28—7/10; c) redau conținutul de idei al porțiunilor corespunzătoare din original, făcînd adaptările necesare la condițiile concrete în care s-a tradus și tipărit *Cazania a doua* coresiană: p. 3/10—30, 8/30—10/31. Prefața *Paliei de la Orăștie* este o redactare originală în limba română, în afara cîtorva fragmente traduse mai mult sau mai puțin fidel după *Pentateucul* lui

[8] Pentru simplificare, vom întrebuința, drept siglă, în continuare, în special în cazul exemplificării unor fapte de limbă, cifra romană corespunzătoare fiecărui text.

[9] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 239.

[10] Ion Gheție, *Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, București, 1978, p. 90.

Gáspár Heltai din 1551 (în cele ce urmează : HP). Exceptînd cazul în care au fost folosite şi alte modele în redactarea acestui text, necunoscute nouă pînă în momentul de faţă, vom spune că, din cele şase file pe care le conţine numai una ($3^r/6-3^v/28$) are tangenţe cu sursa maghiară indicată[11].

3. Textele complementare nr. I, III şi IV, în cuprinsul cărora distingem, după conţinutul de idei, scurte părţi originale şi cîteva formule uzuale (I, $1^v/1-2^r/16$; III, $247^r/1-247^v/3$, $247^v/23-25$; IV, $249^v/1-250^r/4$, $251^r/10-22$), sînt, în ansamblu, dificil de încadrat într-o categorie sau alta. Neputîndu-le confrunta cu un model pe care să-l fi reflectat într-o măsură mai mare sau mai mică, ele pot fi, în principiu, fie originale, fie prelucrări sau chiar traduceri. Cu privire la prefaţa *Catehismului* coresian (textul nr. I), vom spune că ar putea fi o copie prelucrată după prefaţa *Catehismului luteran* din 1544, eventual prin intermediul altei (altor) copii.

III. 1. Studiul lingvistic, în special al sintaxei acestor texte, evidenţiază prezenţa unor fapte de limbă română vorbită [12], alături de altele, proprii îndeobşte textelor literare (în general, traduceri). Dacă fenomenele de limbă vorbită, populară şi familiară, sînt pe deplin justificate în economia unor texte prin natura lor în mare parte redactate sau prelucrate în limba română (şi, de fapt, chiar în fragmentele traduse), o atenţie aparte trebuie acordată elementelor de limbă cultă, în special cînd ele nu pot fi puse pe seama influenţei imediate a unor modele străine. De aceea, ne vom opri în continuare asupra cîtorva fenomene sintactice cu caracter livresc, extrase cu precădere din părţile originale ale textelor complementare şi numai în al doilea rînd din acele fragmente asupra cărora informaţia nu a fost suficientă spre a înlătura orice dubiu (cele considerate de noi eventuale prelucrări, mai mult sau mai puţin dependente de presupusele originale, fără posibilitatea controlului). Nu vom exclude însă nici pasajele traduse după modele care ne-au stat la îndemînă spre confruntare, în măsura în care anumite fenomene nu se explică prin urmarea fidelă a acestora, ci, dimpotrivă, constituie abateri de la ele.

2. În legătură cu prepoziţia *pre* ca marcă a acuzativului, în literatura de specialitate s-a impus opinia conform căreia acest morfem datează dintr-o epocă cu mult anterioară secolului al XVI-lea, din care ne-au parvenit primele atestări ale fenomenului. Astfel, I. A. Candrea[13] şi O. Densusianu [14] apreciază că întrebuinţarea lui *pre* în secolul al XVI-lea era

---

[11] Confruntarea prefeţei *Paliei de la Orăştie* cu originalul său maghiar o datorăm amabilităţii lui Ion Gheţie, căruia îi mulţumim încă o dată.

[12] Reluarea şi repetarea subiectului şi predicatului ; anticiparea şi reluarea complementului direct şi indirect ; frecvenţa conjuncţiei *şi*, prin care se realizează coordonarea copulativă în propoziţie ; marcarea în plan gramatical a legăturii logice firesti dintre componentele contextului, la nivelul frazelor şi perioadelor („introducerea" unităţilor sintactice nedependente prin conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale sau adverbiale) ; anacolutul ; o anume oralitate a stilului, realizată prin frecvenţa procedeului vorbirii directe, prin trecerea de la adresarea directă la cea mijlocită, ca şi prin întreţinerea unui dialog cu cititorul, presupus interlocutor, cînd propoziţiile principale interogative directe sînt urmate de răspunsul cerut.

[13] *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, I, Bucureşti, 1916, p. CCII.

[14] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 239—240.

deja curentă în limba vorbită, iar N. Drăganu și, mai recent, I. Coteanu, în cadrul unor studii speciale consacrate problemei, ajung la concluzia că începuturile acestui proces trebuie căutate în „străromână", („pe timpul cînd limba vorbită și așa-zisa *lingua romana* și-au pierdut consoanele finale, transformîndu-se în limbile romanice actuale") [15], respectiv în „perioada protoromână" [16].

Nu este necesar să insistăm asupra faptului că textele din secolul al XVI-lea prezintă, în general, două modalități de redare a acuzativului, anume cu și fără prepoziția *pre* [17].

Urmarea firească a considerării lui *pre* ca vechi în limbă și a imprejurării că, în majoritatea lor, textele din secolul al XVI-lea sînt traduceri din limba slavonă sau maghiară, a fost explicarea cazurilor în care acuzativul este nemarcat prin influența sintaxei acestor limbi de contact asupra traducătorilor dornici să redea cu fidelitate originalul pe care îl aveau la îndemînă [18], idee care îndeobște a fost acceptată [19]. S-a remarcat chiar că acuzativul construit cu prepoziția *pre* apare cu precădere în scrieri originale, în timp ce realizarea sa fără această marcă este proprie textelor traduse [20].

În acest context, observăm un număr însemnat de ocurențe ale acuzativului fără *pre* în textele complementare din secolul al XVI-lea : *vă rugăm toți sfinții părinți* (I, 2^{r}/3), *vă rugăm toți sfenți părinți* (II, 249^{r}/15—16), *ca și alții să învăț* (III, 247^{r}/10), *vă rog ca frații miei* (III, 247^{v}/2 și VI, 312^{v}/16), *va bate voi Domnul* (IV, 250^{r}/4), *cununiia scris-am eale cu înțeles* (IV, 250^{r}/13), *ca și alalți să învăț* (IV, 93^{v}/11 și VI, 312^{v}/9), *au ales Domnedzeu Avraam* (VIII, 3^{r}/18), *le-au poruncit a face și a cinsti Domnedzeu* (VIII, 3^{v}/1 ; ultimele două exemple, excerptate din porțiunea în care prefața *Paliei de la Orăștie* are tangențe cu textul maghiar al lui G. Heltai, nu reprezintă totuși o traducere fidelă a acestui original), *căuta muieri curate a lăcui cu eale să nască Mesie* (VIII, 5^{r}/20—21), *rugăm tine ca drag părin⟨t⟩ele nostru* (VIII, 5^{v}/21—22) ; cf. și *să-l îngrupăm cel dus de lume, iară oameni⟨i⟩ carii petrec să învățăm* (IV, 250^{v}/15—17). Aceste situații nu reflectă, așadar, influența vreunui model și, avînd în vedere vechimea lui *pre* în limbă, nici nu pot fi puse pe seama uzului curent al limbii române vorbite. Dimpotrivă, parcurgînd predoslovia *Evangheliei cu învățătură* în paralel cu textul slavon după care s-a făcut traducerea, am notat șapte ocurențe ale acuzativului cu prepoziția *pre*, datorate, evident, uzului traducătorului, și o singură dată acuzativul fără *pre*, care ar putea reflec-

---

[15] N. Drăganu, *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București, 1943, p. 104, 32 ; vezi însă și p. 31—32, 51, 76, 87, 104, 119—121, 129, 130.

[16] I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, București, 1969, p. 70 ; vezi și p. 69—91.

[17] Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 239—240 și în special N. Drăganu, *op. cit.*, passim.

[18] Vezi I. A. Candrea, *op. cit.*, p. CCII, O. Densusianu, *op. cit.*, p. 239—240, N. Drăganu, *op. cit.*, p. 35—37, 46, 51—61, 120—121, Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 564.

[19] Vezi altă părere la S. Pușcariu, *Despre* **pre** *la acuzativ*, în „Dacoromania", II, 1921—1922, p. 565—581 și Fl. Dimitrescu, *Despre* **pre** *la acuzativ în limba textelor traduse din slavă în secolul al XVI-lea*, în SCL, XI, 1960, nr. 2, p. 219—227, după care acuzativul fără prepoziție reprezenta norma vorbitorilor de limbă română, în timp ce fenomenul de marcare a acestui caz prin *pre* se afla într-o fază incipientă.

[20] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 239—240, Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 564.

ta, într-adevăr, modelul urmat : *învăța* **pre noi** (VII, 4/24), cf. наоучи҄ нас҄ (CZ, 2/21); *nici* **pre noi** *nu lăsă săraci* (VII, 5/2—3), cf. не ѡстави и насъ сирыⷯ (CZ, 3/2); *și* **pre toți** *întru un trup cu sfînta botejune împreunînd* (VII, 5/8—9), cf. и҆ всѣⷯъ во є҆ді́но тѣло с҃тымъ кр҃щенїє(м) совокꙋплѧ́ющє (CZ, 3/8—9); **pre aceia** *și Hristos mai tare-i întărească* (VII, 5/26—27), cf. тѣмъ бо́лє си(ⷯ) Х҃с(...) оукрѣпитъ (CZ, 3/24—25); *și eu răposa-voi* **pre voi** (VII, 8/6—7), cf. и҆ а́зъ поко́и вы҄ (CZ, 5/26); *și* **pre cela** *ce se căiaște elu-l priimeaște* (VII, 8/13—14), cf. ка҄ющагосѧ прїємлє(т) (CZ, 6/5); *carei iubesc* **pre el** (VII, 8/21), cf. лю́бѧщи(м) є҆го (CZ, 6/11). Lipsa prepoziției *pre* în exemplul *și* **plîngătoriul** *elu-l mîngîie* (VII, 8/14—15), cf. и҆ пла́чющаго оу҆тєша́єтъ (CZ, 6/5—6) trebuie pusă, în primul rînd, pe seama influenței imediate a modelului slavon.

Am întîlnit în două rînduri acuzativul cu *pre* și în porțiunea din prefața *Paliei de la Orăștie* despre care am arătat că are tangențe cu *Pentateucul* lui G. Heltai : *au învins* **pre amalechiteani** (VIII, 3r/26—27), *cum să se pomenească* **pre** *însăși* **ei** (VIII, 3v/27—28).

Întrucît *pre* marchează acuzativul chiar și în situații în care există un model cunoscut al textelor, putem conchide că acesta era uzul curent al vorbitorilor limbii române. Citām încă, spre exemplificare în acest sens, două pasaje din textele complementare de care ne ocupăm, interesante pentru frecvența prepoziției *pre: lăudați* **pre** *Dumnezeu și rugați cum* **pre** *voi și* **pre** *noi să înderepteaze pre cale și voia lui* (IV, 251r/14—17); cf. și *unde ceartă această carte* **pre** *vlădici, episcopi, popi, călugări și* **pre** *domni, nu ceartă* **pre** *cei buni, ce* **pre** *răi* (III, 247v/16—19).

În acest context devine cu atît mai semnificativă absența prepoziției *pre* în textele complementare din secolul al XVI-lea (vezi situațiile notate mai sus), cînd renunțarea la ea nu se datorează influenței vreunui model străin. Este evident că autorii respectivi au procedat astfel în mod deliberat, folosind în scris o normă diferită de aceea a propriului lor uz curent, dar caracteristică aspectului cult al limbii, respectînd o modalitate sintactică proprie textelor traduse în limba română [21].

3. In textele păstrate din secolul al XVI-lea, complementul direct și indirect este uneori anticipat sau reluat prin forme atone ale pronumelui personal. Acest procedeu, deși bine reprezentat [22], este departe de a constitui norma generală a textelor literare, căci construcțiile fără întrebuințarea pleonastică a pronumelui sînt, la rîndul lor, frecvent întîlnite. Această funcție a pronumelui personal neaccentuat de anticipare și reluare a complementului este în concordanță cu spiritul și faza de evoluție a limbii române din secolul al XVI-lea, fenomenul fiind, după cum

---

[21] Cf. și N. Drăganu, care observă (fără să fie preocupat în primul rînd de acest aspect totuși) că nu toate situațiile în care acuzativul este realizat fără *pre* se pot explica prin influența directă a modelelor străine și că asemenea construcții apar, deși rar, și în documente, cele mai multe fiind ,,formule tipice'' (*op. cit.*, p. 61). De asemenea, fără a insista asupra ipotezei avansate de S. Pușcariu și Fl. Dimitrescu (vezi nota nr. 19), remarcăm totuși că S. Pușcariu, interpretînd un exemplu în care apare acuzativul fără *pre*, propune cu prioritate explicarea lui ca ,,hiperurbanism''. Este evident că ,,hiperurbanismul'' lingvistic, tributar fie tradiției autohtone, fie influenței unei limbi de contact, este, în ultimă instanță, un act de manierism sintactic.

[22] Vezi I. A. Candrea, *op. cit.*, p. CCIX—CCX, N. Drăganu, *op. cit.*, p. 76—87 și passim, Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 542, J. Smrčkova, *Remarques sur l'interpénétration des systèmes grammaticaux roumain et slave dans les premiers monuments roumains traduits*, in ,,Actes du Xe Congrès international des linguistes'', IV, Bucarest, 1970, p. 850—852.

au arătat N. Drăganu [23] și I. Coteanu [24], „străvechi'' în limbă (autorii citați plasează începuturile acestui fenomen aproximativ în aceeași perioadă în care a apărut și prepoziția *pre* ca marcă a cazului acuzativ, ambele inovații răspunzînd aceleiași tendințe firești spre claritate a limbilor romanice în formare — vezi mai sus, p. 228). S-a arătat, de asemenea, că anticiparea și reluarea complementului prin formele atone ale pronumelui personal își are originea în limba vorbită, avînd, așadar, caracter popular, și că procesul de fixare a acestui fenomen în limbă este într-o continuă evoluție, inclusiv în zilele noastre [25]. În aceste împrejurări, a fost larg acceptată opinia conform căreia construcțiile fără anticiparea sau reluarea complementului printr-un pronume personal aton întîlnite în textele din secolul al XVI-lea se datorează faptului că traducătorii urmăreau să redea cu fidelitate originalele slavone ori maghiare [26]. Deși printre primii care avansează această idee, Ovid Densusianu nu generalizează explicația fenomenului prin influența sintaxei străine, căci adaugă îndată: „însă pentru că se întîlnesc construcții asemănătoare și în alte părți, unde nu s-a putut produce influența sintaxei străine, trebuie să admitem că limba vorbită din secolul al XVI-lea ignora uneori folosirea formelor atone acolo unde ele sînt astăzi obișnuite'' [27].

În lumina celor de mai sus, vom arăta că dacă situațiile din prefața *Evangheliei cu învățătură* în care pronumele personal aton lipsește pot fi puse pe seama influenței modelului slavon (*nici pre* **noi** *nu lăsă săraci, ce tremise* **noao** *sfinții săi, apostolii*, VII, 5/2—4, cf. **не ѡ̇ста́ви и̇ на́съ си́рыⷯ, посла̀ на́мъ с҃ты(х) свои́хъ а̂п(с̃)лвъ**, CZ, 3/2—3; *acealea toate adauge-se-vor* **voao**, VII, 6/4—5, cf. **сїѧ̀ всѧ̀ приложа́тсѧ ва́мъ**, CZ, 4/3—4; *Dumnezeu e* **noao** *scăpare și tărie*, VII, 7/28, cf. **бг҃ъ на́мъ прибѣ́жище и̇ си́ла**, CZ, 5/15—16), nu se poate invoca aceeași explicație a fenomenului cînd apare în texte originale: *și* **mie** *tare plăcură și am scris cu tiparul* **voao**, *frați[lor]* (III, 247ʳ/25—26), *cum pre voi și pre* **noi** *să îndereptează pre cale și voia lui* (IV, 251ʳ/15—17), *ca și* **alții** *să învăț* (III, 247ʳ/10), *ca și* **alalți** *să învăț* (V, 93ᵛ/11, VI, 312ᵛ/9), *că va bate* **voi** *Domnul* (IV, 250ʳ/4), *și fu l⟨u⟩i făgăduită blagoslovenie* (VIII, 3ʳ/19—20), *toate* **legile** *și* **poruncile** *ce au fost dat și poruncit Domnedzeu* (VIII, 3ᵛ/21—22), *necî o* **slavă** *a lui Dumnedzeu nu vei ști* (VIII, 4ᵛ/23—24), *rugăm* **tine** *ca drag părin⟨t⟩ele nostru* (VIII, 5ᵛ/21—22), *și le dăruim* **voo** (VIII, 6ʳ/18); cf. și **leturghiia, cinul și tipicul** *luat-am de la meșterul* (IV, 250ʳ/23—250ᵛ/1); *iară* **oameni⟨i⟩** *carii petrec să învățăm, dojenim și la preveghetura ceasului morției să deșteptăm* (IV, 250ᵛ/16—18).

Sînt destul de frecvente situațiile în care autorii acestor texte complementare procedează întocmai ca în zilele noastre, anticipînd sau reluînd prin formele atone ale pronumelui personal complementul direct ori indirect în favoarea clarității enunțului, atît în fragmente originale cît și în cele prelucrate sau traduse. Notăm cîteva dintre acestea: *arată*-**ne**

---

[23] *Op. cit.*, p. 31—32, 66, 91, 129—130.

[24] *Op. cit.*, p. 79—87, 91.

[25] Vezi Finuța Asan, *Reluarea complementului în limba română*, în „Studii de gramatică'', III, 1961, p. 104—105, *Gramatica limbii române*, I, București, 1966, p. 146, I. Coteanu, *op. cit.*, p. 86—87.

[26] Vezi I. A. Candrea, *op. cit.*, p. CCX, O. Densusianu, *op. cit.*, p. 248, N. Drăganu, *op. cit.*, p. 46, 120 și passim, Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 565, J. Smrčkova, *op cit.*, p. 850—852.

[27] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 248.

noao *păcatele noastre* (III, 247ᵛ/10); *să*-l *îngrupăm* **cel dus** *de lume* (IV, 250ᵛ/15—16); *dă*-**ne noao,** *Doamne* (IV, 251ʳ/20—21); *a sa bunăvestire, sfînta* **Evanghelie,** *datu*-**o**-*au a patru evanghelisti* (VII, 4/6—7), cf. нѡ́вои своѐ бл҃го вѣстїованїе ст҃ое еѵ҃глїе прѣда́лъ четы́рми еѵ҃гліст҄ы (CZ, 2/4—6); **înțelegătorilor** *aceștiia tuturor să* **le** *fie de treabă* (VII, 5/15—16), cf. разѹмѣ-ничи и бы́ти потре́бнѹи всѣ(м) (CZ, 3/14 — 15); **cuvîntul** *lu Hristos, Domnului nostru, întru voi să*-l *priimiți* (VII, 6/16—17), cf. сло́во Х҃а бг҃а на́шего к не́и прїемши (CZ, 4/16); **bătătorilor** *deșchide*-**le**-*se-va* (VII, 7/24—25), cf. толкѹщи(м) о(т)ве́рзетсѧ (CZ, 5/12—13); *pre* **cela** *ce se căiaște elu*-l *priimeaște și* **plîngătoriul** *elu*-l *mîngîie* (VII, 8/13—15), cf. ка́ющагосѧ прїе́млє(т) и̇ пла́чющаго ѹ҆теша́етъ (CZ, 6/5—6); **le**-*au dat* **lor** *legi* (VIII, 3ʳ/28); **lu Moisi** *fu*-**i** *iară de iznoavă a proceti fiilor acelora* (VIII, 3ᵛ/25—26); **una** *trebuiaște a* **o** *ținea cu mare grije* (VIII, 4ʳ/9—10); *dară* **leage** *veche și* **cărțile** *prorocilor pentru ce trebuiaște* **a le** *ceti și a* **le** *ținea?* (VIII, 4ᵛ/15—16). Faptul e în măsură să ne arate că fenomenul anticipării și reluării complementului prin forme neaccentuate ale pronumelui personal avea neîndoielnic curs în limba vorbită. În acest sens este deosebită ponderea exemplificărilor din fragmente traduse, comparate cu originalele lor, în care construcția fără anticiparea sau reluarea complementului era normal să reprezinte prima tentație pentru traducătorul deprins să redea cu fidelitate originalul. Observăm că, dimpotrivă, uzul curent al limbii a impus și în aceste împrejurări notarea formelor atone pleonastice ale pronumelui personal.

Dacă admitem că fenomenul anticipării și reluării complementului direct și indirect prin forme neaccentuate ale pronumelui personal nu este străin de limba română vorbită în secolul al XVI-lea și că absența lui în textele traduse se datorează, în general, influenței modelelor lor, devine posibilă concluzia că lipsa pronumelor atone în textele originale (în speță, textele complementare de care ne ocupăm aici) este urmarea unui act de voință din partea autorilor lor, în virtutea unui manierism sintactic, tributar fie unei tradiții mai vechi românești, fie unei „mode" generate de bogata literatură de traduceri a vremii.

4. O consecință a influenței sintaxei originalului străin asupra traducerilor românești vechi este și aceea că uneori lipsesc din propoziție predicatul verbal (exprimat prin verbul *a fi)* sau copula predicatului nominal [28]. Așa stau lucrurile în următoarele două contexte din prefața *Evangheliei cu învățătură*, în care textul slavon motivează absența formelor corespunzătoare ale verbului *a fi: Și cu ajutoriul lu Dumnezeu tipărită această sfîntă carte* (VII, 3/9—10), cf. бж҃їеи по́мощїи вы́дрѹкована (CZ, 1/7); *iară păcătoșilor teamăt de înfricoșatul județ și a veacilor muncă, iară dereptilor nădeajdea învierei de a veacilor viață* (VII, 7/20—22), cf. грѣшникѡ́м же боꙗ҆знь страшна́го сѹда̀, и̇ вѣ̇чных҄ъ мѹ́къ, а̑ пра́веднымъ наде́жда воскр҃нїа вѣ̇чнаго живота̀ (CZ, 5/8—10).

Observăm însă că în textele complementare apar unele situații similare, care, evident, nu pot fi puse pe seama respectării unor structuri neromânești: *cum într-aceaste cărți a prorocilor bătrîni și între leage noa mare usebitură și alesătură* ⟨**este**⟩ (VIII, 4ʳ/5—7); *Încă și păcat* ⟨**este**⟩,

---

[28] Vezi, de exemplu, Al. Mareș, *Liturghierul lui Coresi*, București, 1969, p. 92.

cum zice Dumnezeu la Ishod (IV, 249^{v}/19—20); *întru besearecă mai vîrtos* ⟨**e**⟩ *cinci cuvinte cu înțe⟨le⟩sul mieu să gră⟨ie⟩sc* (III, 247^{r}/8—9); *mai bine* ⟨**e**⟩ *în besearecă cinci cuvinte a grăi cu înțeles* (IV, 249^{v}/14—15), *întru besearecă mai vîrtos* ⟨**e**⟩ *cinci cuvinte cu înțelesul mieu să grăiesc* (V, 93^{v}/9—11); *întru b*[*e*]*searecă mai vîrtos* ⟨**e**⟩ *cinci cuvinte cu înțelesul mieu să grăiesc* (VI, 312^{v}/7—9).

Pe baza unei cercetări statistice, Maria Rădulescu a arătat că în textele din secolul al XVI-lea „absența predicatului, de fapt a copulei, în marea majoritate a cazurilor", este înregistrată în proporție foarte redusă (1% — 37 de situații din 3104 propoziții) [29]. Ținînd seama, pe de o parte, de faptul că fenomenul apare în textele traduse datorită originalelor lor și, pe de altă parte, de faptul că el nu poate fi specific în această formă limbii vorbite, care în mod firesc tinde spre claritate, credem că elipsa predicatului verbal sau a copulei predicatului nominal în textele originale din secolul al XVI-lea poate fi considerată o modalitate sintactică menită să sporească eleganța exprimării scrise, în spiritul practicii prestigioaselor limbi de cultură ale epocii.

5. Cu privire la subordonarea în frază în limba secolului al XVI-lea, analiza întreprinsă de Mioara Avram a evidențiat cu pregnanță marea varietate a elementelor conjuncționale introductive și, ceea ce ne interesează în mod special, chiar „linia caracteristică limbii române, mai ales în această perioadă veche, de a acumula elementele marcante ale unui raport" [30]. Urmărind să redea cît mai exact relația sintactică stabilită între regentă și unitatea subordonată, cărturarii din secolul al XVI-lea foloseau uneori cumularea a două sau mai multe elemente introductive care să exprime simultan același raport.

În studiul său, Mioara Avram a notat numeroase construcții subordonatoare pleonastice, specifice secolului al XVI-lea, extrase din texte literare. Astfel, propoziția temporală este introdusă deseori în textele coresiene ca și în cele rotacizante și în *Palia de la Orăștie* prin *ainte (mainte, mai nainte, mai denainte, mai den nainte) pînă (nu), ainte pînă cînd nu* și chiar *ainte de ce pînă încă nu*. Dintre aceste construcții specifice așanumitului tip „mixt" (înainte + pînă), continuă să apară în secolul al XVII-lea numai *mainte (încă) pînă nu* (lipsesc exemplificările), iar în secolul al XVIII-lea *mai nainte pînă ce nu* (un singur exemplu) [31].

Deosebit de elocventă pentru descrierea acestui fenomen propriu sintaxei textelor românești din secolul al XVI-lea este constatarea autoarei citate cu privire la elementele introductive ale subordonatei cauzale: „În constituirea conjuncțiilor compuse și a locuțiunilor conjuncționale este evidentă tendința spre acumulare de elemente care să marcheze sensul cauzal. Astfel conjuncțiile compuse *căce că, căce cum* și *căce unde* sînt formate din cîte două conjuncții, ambele cu valoare cauzală. Locuțiunile conjuncționale formate cu aceeași prepoziție cunosc numeroase variante cu acumulare de conjuncții, dintre care multe se explică prin analogie sau prin contaminare: datorită sinonimiei conjuncțiilor *că*, *căce*, *căce*

---

[29] *Observații asupra topicii subiectului și a predicatului în limba română din secolul al XVI-lea*, în SCL, XX, 1969, nr. 1, p. 41—42.

[30] Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 36.

[31] *Ibidem*, p. 33—34, 36—37.

că există și locuțiunile *dereptu că*, *dereptu căce*, *dereptu căce că*, respectiv *pentru că*, *pentru căce*, *pentru căce că*, iar din *derep ce*, pe de o parte, și *dereptu că*, *dereptu căce*, pe de alta, au rezultat prin contaminare locuțiunile *derep ce că*, *derep ce căce;* locuțiunea *prin ce* a putut fi dezvoltată în *prin ce că* (cf. *derep ce că)*, iarsi nonimia lui *că* cu *cum* cauzal a dus la nașterea locuțiunii *prin ce cum*. Tendința de a aglomera elemente marcante ale ideii de cauză justifică și intervenția, pe lîngă o conjuncție simplă sau în unele compuse ori locuțiuni conjuncționale cauzale, a adverbului *amu*, caracteristic cauzalelor coordonate: *căce amu că*, *de ...amu*, *derep ce amu că*, *dereptu ce amu căce*" [32].

Derep ce că apare de trei ori în prefața *Evangheliei cu învățătură*, unul din textele complementare care fac obiectul cercetării noastre, fără ca prezența acestei locuțiuni să se explice, eventual, prin raportare la originalul slavon: *noi o deadem lu Coresi (...)*, **derep ce că** *vrum să se înmulțească în multe părți și chipuri cuvîntul lu Dumnezeu* (VII, 9/17–18 (...), 22–24), cf. **косХотѣХъ бже бы слѡко ꙗжїе ро(з)мнѡжимсѧ** (CZ, 6/23); ...**derep ce că** *și voi înșivă sînteți oameni cu inimă de țărînă*, *ca și noi* (VII, 10/20–21), cf. **понеже и вы сами чл҃цъ и члч(с҃)кимъ по(д)лежаще** (CZ, 8/25–26); vezi și VII, 5/15–19, cf. CZ, 3/14–18. În cartea sa, Mioara Avram trimite la încă zece locuri din cea de-a doua *Cazanie* coresiană în care apare această locuțiune, dar și la *Tetraevanghelul* lui Coresi și la *Palia de la Orăștie* (cîte o atestare). Sînt notate și alte ocurențe din textul *Evangheliei cu învățătură* pentru locuțiunile *derep ce căce* (1), *derep ce amu că* (6), *dereptu ce amu căce* (1) [33]. În secolul al XVII-lea nu mai apar locuțiunile conjuncționale construite cu *derept* (cf. totuși *derep ce că* într-un document din 1606), iar *pentru ce că*, realizată după aceeași structură, atestată la Grigore Ureche și în două documente, a avut „o viață destul de scurtă"[34].

Am mai notat în prefața *Evangheliei cu învățătură* o situație apropiată celor de mai sus, anume îmbinarea *unde să* cu sensul „oriunde", în care conjuncția *să* marchează valoarea nehotărîtă a adverbului relativ: *și* **unde** să *veți afla ceva neisprăvit bine sau greșit*, *iară voi să dereptați* (VII, 10/15–16; în originalul slavon nu apare un context corespunzător). Mioara Avram semnalează această marcă a subordonării circumstanțialei de loc, specifică secolului al XVI-lea, pe care a întîlnit-o în două, respectiv trei contexte din *Tetraevanghelul* și *Cazania a II-a* ale diaconului Coresi [35].

Cu privire la acest „cumul « pleonastic »" de „elemente menite să exprime același conținut" [36], care ar putea presupune un efort al autorilor (traducătorilor) de a preciza natura raportului sintactic, Mioara Avram remarca, pe bună dreptate, sinonimia unor asemenea construcții sintactice subordonatoare, ceea ce ar proba „existența unor preocupări de variere a elementelor de construcție în cadrul aceluiași context" [37].

Am subliniat în cîteva rînduri faptul că acest fenomen de sintaxă este specific limbii textelor din secolul al XVI-lea și că după această

---

[32] *Ibidem*, p. 76; vezi, pentru exemple, p. 69–75.
[33] *Ibidem*, p. 71–75.
[34] *Ibidem*, p. 77–79.
[35] *Ibidem*, p. 28, 171.
[36] *Ibidem*, p. 36.
[37] *Op. cit.*, p. 75: cf. și p. 33.

dată nu a mai fost atestat decît cu totul și cu totul sporadic (vezi mai sus). Dacă în textele literare din secolul al XVI-lea el este bine reprezentat, în documentele care ne-au parvenit din această perioadă a fost notată o singură dată locuțiunea *derep ce că*. Această atestare nu poate proba circulația ei ca atare în limba vorbită, întrucît provine dintr-o scrisoare întocmită în Polonia sau în Austria în 1593, în mod incontestabil de către o persoană cultă [38].

Așadar, fenomenul introducerii propozițiilor subordonate în frază prin elemente pleonastice cumulate constituie o caracteristică a scrierilor literare din secolul al XVI-lea. Insistînd în reprezentarea formală a raportului sintactic, autorii (traducătorii) lor procedează într-o manieră artificială, dar nu mai puțin expresivă în privința preocupării pentru aspectul îngrijit al limbii scrise (literare). De altfel, manierismul sintactic la care ne referim este în contradicție cu tendința graiurilor populare de a-și simplifica tot mai mult inventarul mărcilor subordonării în frază fenomen remarcat în unele cercetări asupra sintaxei limbii vorbite [39].

6. Dubla negație, obișnuită în zilele noastre, nu este generală în textele din secolul al XVI-lea. Nu puține sînt cazurile cînd, în propoziții introduse prin conjuncția *nici* sau printr-un pronume ori adverb negativ, lipsește negația propriu-zisă a verbului. Opinia care s-a impus, la un moment dat, cu privire la aceste situații, calificate în genere ca „negații simple", este aceea că ele se datorează reproducerii fidele a unor modele slavone [40]. O Densusianu pare să păstreze, totuși, o rezervă: „omisiunea acestor particule în textele traduse se datorește **uneori** (s.n., F.Z.) influenței originalului slav" [41]. Rămîne posibil, așadar, ca fenomenul să apară în texte traduse fără să poată fi pus pe seama modelului folosit, după cum, evident, poate fi întîlnit și în scrieri originale. În ultimele decenii, acest fapt de limbă a atras atenția cercetătorilor I. Rizescu [42] și Georgeta Ciompec [43], care l-au analizat în evoluția lui istorică și au folosit studiul comparat al limbilor. I. Rizescu, după o analiză asupra exprimării negației în latină, slavă și în limbile romanice, conchide că „lipsa negației din vechile texte românești este o influență a scrierilor slave tîrzii cu calcuri grecești" [44]. Georgeta Ciompec consideră că „această modalitate de a exprima negația a fost moștenită din latină și că textul slavon a contribuit doar la «fixarea» ei, în anumite cazuri, fără a-i fi model exclusiv" [45]. Concluziile acestor autori, deși nu absolut identice, au, în esență, puncte comune. Ambii remarcă prezența negației simple în latina clasică și apariția celei

---

[38] Vezi *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareș, București, 1979, p. 186.

[39] Vezi Ion Gheție, *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile dacoromâne*, în „Fonetică și dialectologie", III, 1961, p. 151—176, Ion Coteanu, *Aspecte ale limbajului popular actual*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 60—61, Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, 1980, p. 179, 241, 252.

[40] Vezi I. A. Candrea, *op. cit.*, p. CCXIX—CCXX, O. Densusianu, *op. cit.*, p. 253—254, Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 567.

[41] *Op. cit.*, p. 254.

[42] *Cu privire la dubla negație în limba română*, în SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 471—479.

[43] *Observații asupra exprimării negației în limba română din secolele al XVI-lea — al XVIII-lea*, în SCL, XX, 1969, nr. 2, p. 197—209.

[44] *Op. cit.*, p. 475.

[45] *Op. cit.*, p. 203.

pleonastice în latina populară și tîrzie, iar cu privire la realitatea lingvistică a textelor noastre vechi, admit în măsură mai mare (I. Rizescu) ori mai mică și cu caracter accidental (Georgeta Ciompec) o influență a modelelor slavone folosite de vechii cărturari. In lumina acestor două contribuţii, a) negația simplă din textele traduse după model slavon ar putea reprezenta fie un element arhaic al limbii române, fie preluarea formei corespunzătoare din modelul urmat; b) în scrierile originale negația simplă s-ar putea explica numai prin uzul autorilor. Credem însă că nu întîmplător documentele din secolul al XVI-lea nu înregistrează negația simplă, ci, dimpotrivă, pe cea pleonastică [46]. Aceasta înseamnă că în secolul al XVI-lea vorbirea curentă nu mai cunoștea negația simplă, ci numai pe cea expletivă, care conferă enunțului o mai mare claritate. În acest caz, atestările negației simple în texte literare originale pot fi considerate acte deliberate ale autorilor, în seria unor procedee menite să diferenţieze exprimarea scrisă de cea curentă. Ele pot fi elemente arhaice ale limbii române întrebuinţate în scris într-o epocă în care nu mai circulau în graiuri. În același timp, rămîne posibil ca practica îndelungată a traducerilor după modele slavone să fi contribuit la fixarea acestui procedeu. Acceptînd fie o explicație unilaterală, fie pe cea duală, rămîne valabil că atestările negației simple în textele literare originale din secolul al XVI-lea nu reprezintă nici reluarea directă a unor forme din modele slavone, nici uzul curent al autorilor, ci, ca și celelalte fapte de limbă invocate pînă aici, un act de manierism sintactic.

În acest sens, înregistrăm atestările negației simple în fragmentele originale ale textelor complementare din secolul al XVI-lea: *necetind să nu judece*, **nece** *să săduiască* (I, 2ʳ/8, II, 249ʳ/19—20), *să-l cinstim numai cu aceaea cu care el au lăsat*, **nece** *adaugem*, **neci** *să luom* (VIII, 5ᵛ/15—16); cf. și *cine nu va creade*, **nece** *se va boteza* (I, 1ʳ/6—7).

Dacă uneori traducătorii prefeței *Evangheliei cu învățătură* par influențați într-adevăr de originalul slavon, ca în exemplul **nici** *să adaugă*, **nici** *să ia nemica* (VII, 5/14—15, cf. **не прилагáюще ни о(п)éмлюще ничтóже**, CZ, 3/14), în următoarele două propoziții: **nemunui** *să fie acoperită* (VII, 10/4, cf. **кождомꙋ не ѥсть закрыта**, CZ, 7/16—17) și **nici** *pre noi* **nu** *lăsă săraci* (VII, 5/2—3, cf. **не ѡстáви и нáсъ сирыⅩ**, CZ, 3/2), ei transferă negația, care în textul slavon însoțește verbul (**не ѥсть**), asupra pronumelui, ori redau o conjuncție afirmativă (**и**) prin una negativă *(nici)*, realizînd o negație simplă sau dublă, după cum renunță la negația propriu-zisă a verbului, sau, dimpotrivă, o păstrează.

7. Fenomenul separării componentelor grupului verbal sau nominal prin inserția unuia sau a mai multor cuvinte (altele decît cele a căror intercalare este permisă și astăzi, anume adverbele *și*, *mai*, *tot*, *cam*, *prea* și formele atone ale pronumelor personale și reflexive), specific sintaxei textelor românești vechi și numit îndeobște „dislocare", a fost explicat pînă nu demult prin influența directă a sintaxei slavone sau a celei maghiare, urmată fidel de traducătorii primelor noastre texte. Dragoș Moldovanu pune într-o lumină nouă acest fapt lingvistic, arătînd că nu avem

[46] Vezi *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, p. 95—212. Există totuși următoarele excepții: *să ară ieși de voie*, **nici** *ară trebui nici oaste, nici arme* (p. 135), **nice** *l-ai luat cu de-a sila den țară* (p. 182), *nu vom avea pre cine ruga*, **nici** *ne vor asculta* (p. 184), care provin din documente redactate în cancelaria domnească (nr. XXXVI) sau de către persoane culte (nr. XC, XCIII)—vezi, în *Introducere* la ediția citată, p. 30—32.

a face cu dislocări, ci cu „formații premorfologice", care reprezintă „modalități de funcționare ale *tipului* romanic", fiind, așadar, proprii limbii vechi și nicidecum rezultatul imitării unor modele străine. Observînd că în ciuda caracterului lor „arhaic" și „periferic" formațiile premorfologice apar de regulă în scrieri literare și cu totul sporadic în documente, deci invers decît ar fi fost de așteptat, am ajuns la concluzia că ele nu sînt proprii vorbirii curente din secolul al XVI-lea, ci reprezintă relicte dintr-o perioadă anterioară și sînt întrebuințate în scris de către persoane instruite, dornice să dea exprimării lor un caracter deosebit față de limba populară [47].

Am întîlnit cîteva exemple de acest fel și în textele complementare care ne interesează aici : *nu se-au* **de toate** *domirit* (VII, 10/18 ; nu îi corespunde un fragment similar în modelul slavon, cf. CZ, 8/22—28) ; *să nu te* **cumva** *săblăznești* (VIII, 5r/1—2), *cînd au* **ei** *viiat așa* (VIII, 5r/7), *au* **el** *tocmit* (VIII, 5v/18), *că veți* **cu adevăr** *a afla* (VIII, 6r/20—21), *n-au* **iară** *întors mînă de înger* (VIII, 6r/22—23), *pînă Domnedzeu va* **și alalte** *tipări și scoate* (VIII, 6v/8—9).

În spiritul celor arătate mai sus, „formațiile premorfologice" constituie și ele o dovadă a existenței unor preocupări ale cărturarilor din secolul al XVI-lea cu privire la aspectul scris (în acest caz, literar) al limbii.

8. Cu toate că topica auxiliarului la timpurile verbale compuse este foarte laxă în scrierile secolului al XVI-lea, s-a observat că uneori autorii lor sînt preocupați să realizeze o anume structură, plasînd de regulă formele inverse la începutul frazei, pentru a fi urmate de același sau de alt verb aflat, ca și primul, la perfect, cu elementele în forma pe care astăzi o socotim „normală" [48]. Această grijă pentru aspectul scris al limbii se reflectă și în prefețe și epiloguri : **Începutu-se-au** *a se scrie aceaste sfinte Psăltiri în luna lu fevruarie 6 zile și* **se-au sfî<r>șit** *în luna lu mai 27 zile* (V, 93v/14—17), **Scrisu-v-am** *aceaste Psăltiri cu otveat,* **de-am scos** *den Psăltirea sîrbească pre limbă rumânească* (VI, 312v/12—15). Procedeul apare și în fragmente traduse după originale slavone sau maghiare, fără să poată fi explicat prin imitația acestora : *Cu multă cinste și în multe chipuri celora de demult părinților* **grăit-au** *pre proroci, iară aceia de apoi într-aceastea zile la noi* **au grăit** *pentru al lui fii* (VII, 4/11—14), *Bitiia, în care Bitie și carte dentîniu* **scris-au** *sfînt Moisi începătura a toate făpturilor, mai virtos iară omul, întru ce aședzătură* **l-au rodit**, *că* **l-au rodit** *în curăție* (VIII, 3r/6—9) ; cf. și **Scrie-se** *și aceasta, dup-acea cum* **au ales** *Domnedzeu Avraam* (VIII, 3r/17—18), unde verbele nu sînt la același timp, iar inversiunea constă în postpunerea pronumelui reflexiv față de verb.

În prefața *Paliei de la Orăștie* am întîlnit și un caz în care forma „normală" este anterioară celei „inverse" : *Den aceastea toate, nu-s multe care* **n-au ieșit** *în limbă rumânească den ceale cărți sîrbești și grecești, însă acum, asupră de-aceastea,* **tipăritu-se-au** *ceastea doo cărți dentîniu a lu Moisi proroc* (VIII, 3r/1—5).

IV. Toate aceste elemente sintactice reprezintă structuri specifice textelor literare din secolul al XVI-lea. Prezența lor în prefețele și

[47] Vezi, pentru toate aceste informații, Ion Gheție și Florentina Zgraon, *Despre așa-numitele formații premorfologice din limba română veche*, în SCL, XXXII, 1981, nr. 2, p. 179—181.

[48] Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 262—263 și Ion Gheție, *Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, București, 1978, p. 93.

epilogurile unor tipărituri din această perioadă, unde nu poate fi explicată nici prin influenţa unor modele străine, nici prin raportare la uzul curent al limbii române, ne-a determinat să le punem sub semnul unui manierism sintactic. Caracterul livresc al acestor construcţii este incontestabil. În economia textelor, ele apar, de multe ori, în vecinătatea imediată a unor fapte lingvistice de certă provenienţă populară (vezi unele exemple chiar în lucrarea de faţă).

Patru dintre faptele de limbă la care ne-am referit (acuzativul fără prepoziţia *pre*, absenţa formelor atone ale pronumelui personal care să anticipeze sau să reia complementul direct ori indirect, elipsa predicatului verbal sau a copulei predicatului nominal şi negaţia simplă) au fost explicate de majoritatea cercetătorilor prin influenţa imediată a sintaxei modelelor slavone sau maghiare asupra traducătorilor. Influenţa directă a sintaxei străine a putut determina, în timpul unei practici îndelungate, crearea unor procedee sintactice, care, devenite stereotipe, au fost puse în aplicare nu numai în textele traduse, ci şi în cele originale, de scriitori dornici să se exprime în mod diferit faţă de uzul curent al vorbitorilor [49].

Oarecum diferită este situaţia aşa-ziselor formaţii premorfologice, rar întîlnite în documente şi frecvente în scrierile literare, care reprezintă preluarea conştientă a unei tradiţii româneşti, în scopul realizării unei exprimări literare livreşti.

Cu acelaşi scop erau cultivate procedeul cumulului pleonastic al unor elemente conjuncţionale folosite pentru introducerea subordonatelor în frază şi simetria formelor verbale construite cu auxiliar postpus în raport cu cele în care dispoziţia elementelor este cea din zilele noastre, cu observaţia că în cazul acestor fapte de limbă nu ne aflăm în prezenţa unor elemente transmise de o epocă anterioară. Ele apar deopotrivă în lucrări literare originale sau traduse.

Construcţiile sintactice livreşti relevate mai sus apar relativ frecvent în scrieri literare şi foarte rar în documentele vremii. În ansamblu, ele sînt specifice limbii române literare din secolul al XVI-lea. Chiar dacă nu reprezintă direcţia în care limba română a evoluat ulterior, ele constituie o dovadă a faptului că cei ce le întrebuinţau aveau conştiinţa actului de cultură înfăptuit şi procedau, în consecinţă, la o acţiune voită de a imprima scrisului lor o expresivitate şi o structură diferite de cele ale limbii vorbite. Considerate astfel, fenomenele sintactice la care ne-am referit în contribuţia de faţă mărturisesc despre *existenţa unei exprimări literare* într-o perioadă în care cercetătorii anteriori erau înclinaţi să vadă cu prea multă uşurinţă numai acte de imitaţie şi de incultură.

Iulie 1981

Institutul de lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret nr. 12

[49] Cf. O. Densusianu şi N. Drăganu, care, referindu-se la absenţa formelor atone ale pronumelui personal cu rolul de a anticipa sau relua complementul direct şi indirect, la negaţia simplă şi, respectiv, la acuzativul fără prepoziţia *pre*, cu toate că ei înşişi propun explicarea acestor fenomene prin influenţa originalelor străine asupra traducătorilor, observînd că uneori aceste fapte de limbă apar şi acolo unde nu se putea produce o asemenea influenţă, admit că ele puteau să apară, în secolul al XVI-lea, cu totul rar, în limba vorbită (vezi, în contribuţia de faţă, p. 230, 234, respectiv nota nr. 21). Este greu de crezut, după părerea noastră, că aceste fenomene sintactice datorate imitării modelelor străine de către cei ce se îndeletniceau cu traducerea acestora ar fi putut exista ca atare, fie şi rar, în limba vorbită. Dimpotrivă, ni se pare posibil, în acest context, să explicăm prezenţa lor în scrierile netraduse tocmai prin manierismul sintactic la care ne referim.

BANATUL ȘI TEXTELE ROTACIZANTE

DE

ION GHEȚIE

1. Într-o serie de articole publicate în vremea din urmă, ne-am ocupat pe larg de mult discutata și frecvent controversata problemă a localizării textelor rotacizante (*Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețeană*, *Psaltirea Hurmuzaki* și *Codicele Voronețean*)[1]. După ce am arătat că faptele de limbă aduse în sprijinul localizării maramureșene-nord-ardelene nu sînt convingătoare, întrucît delimitează un vast teritoriu cuprinzînd Transilvania de nord, Moldova și, adeseori, și Banatul[2], am abordat problema locului unde au fost copiate cele patru monumente de limbă. Potrivit informațiilor furnizate de critica de text, de analiza lingvistică și de istoria fiecărui manuscris, acesta nu poate fi decît Moldova[3]. Cît privește Maramureșul (cu Ardealul învecinat), el nu trebuie considerat a fi patria textelor rotacizante, ci numai regiunea unde a fost executată, eventual, o copie intermediară a *Psaltirii* și a *Apostolului*[4].

2. În cele ce urmează vom încerca să stabilim care este zona în care a fost realizată traducerea primitivă a psalmilor și a *Apostolului*. Ne vom folosi, în acest scop, de mărturia faptelor de limbă extrase din paginile celor patru manuscrise, precum și de datele pe care ni le oferă istoria culturală a țărilor române în secolul al XVI-lea. Din multitudinea de fapte care ar putea fi invocate în sprijinul ipotezelor noastre, le-am reținut pe acelea care ne conduc exclusiv spre o anumită regiune a Daco-romaniei (socotită a fi locul de executare a tălmăcirii primitive) și nu se regăsesc în altă parte, decît cel mult în teritoriile limitrofe. Lor le-am adăugat un număr de fenomene lingvistice cunoscute și aiurea, dar care, din motive asupra cărora se va insista la timpul potrivit, n-au putut circula decît în regiunea inițial delimitată. Localizarea faptelor de limbă s-a făcut din perspectiva dialectologiei istorice, după principii de metodă de care ne-am ocupat în diverse lucrări apărute pînă azi[5].

---

[1] O discuție amănunțită asupra problemei în lucrarea noastră *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1974, p. 49—64.

[2] *Maramureșul anilor 1500 — patrie a textelor rotacizante?*, în LR, XVII, 1968, nr. 3, p. 251—258; vezi și *Termenii de origine maghiară și localizarea textelor rotacizante*, în LR, XXV, 1976, nr. 2, p. 187—190.

[3] *Moldova și textele rotacizante*, în LR, XXV, 1976, nr. 3, p. 257—268.

[4] *Maramureșul și textele rotacizante*, în LR, XXX, 1981, nr. 2, p. 155—164.

[5] Vezi lucrările noastre *Localizarea textelor vechi după criterii lingvistice*, în SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 391—406, *Les particularités linguistiques, moyen de localisation des anciens textes roumains*, în RRL, XI, 1966, nr. 4, p. 325—337, *Note asupra localizării textelor vechi după criterii lingvistice*, în LL, XVII, 1968, p. 191—199; vezi și I. Gheție — Al. Mareș, *Introducere în filologia românească. Probleme. Metode. Interpretări*, București, 1974, p. 108—125. Nu am luat în considerație mărturia textelor literare avînd o proveniență regională nesigură, cum sînt bunăoară textele coresiene.

3. Concluzia cu care s-a încheiat cercetarea noastră este că traducerea originală a *Psaltirii* [6] şi a *Apostolului* [7] se leagă de sfertul sud-vestic al ţării, mai exact vorbind de Banat-Hunedoara (împreună cu zonele învecinate) [8]. Elementele ce concură la depistarea unui strat bănăţean-hunedorean în limba textelor sînt următoarele:

FONETICĂ

1. Sincopa lui *ă* şi acomodarea lui *s* la *z* în *zboru* (PS, PV, CX, 1, CV, 30^{v}, 54^{r}), *zborul* (CV, 23^{r}), *zborrulu* (PH, LXI, 9) au fost notate în secolul al XVI-lea în *Palia de la Orăştie*. O sută de ani mai tîrziu, forma reapare în Banat şi anume în *Anonymus Caransebesiensis*. În zilele noastre, ea a fost întîlnită în aceeaşi parte a ţării [9].

2. Rostirea moale a lui *b* în *beutură* (CV, 79^{v}), *băutură* (PH, CI, 10) caracterizează, în secolul al XVI-lea, graiurile bănăţene-hunedorene şi nord-oltenești [10]. Nici astăzi rostirea moale a lui *b* nu depăşeşte cu mult aria în care a fost atestată în urmă cu patru secole [11].

3. *ş* > *s* în *deschide* (PH, CIII, 28), *deschiseşi* (PH, L, 17). Evoluţia lui *ş* la *s* [12] se întîlneşte în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea numai în Banat-Hunedoara. În celelalte zone ale Dacoromaniei, unde fenomenul a fost notat astăzi, atestările sînt mult mai tîrzii, posterioare secolului al XVIII-lea [13].

4. *ń* păstrat în cuvinte de origine latină şi de alte origini: *cuvinosul* (PH, XI, 2), *dintîniu* (CV, 9^{v}), *pustinei* (PV, CI, 7), *spuniu* (PS, XXXI, 24). În secolul al XVI-lea, ca şi astăzi, *ń* apare curent în graiurile din Banat-Hunedoara [14].

5. *cl'* conservat în *cleamă-se* (CV, 36^{v}). În cele mai vechi texte româneşti, cuvintele de origine latină prezintă pe *cl'* trecut la *k'*: *chema*, *închina* etc. În Banat-Hunedoara se menţinea însă în secolul al XVI-lea *l'* (de notat şi păstrarea în această zonă a grupului consonantic *gl'*) [15]. După 1600, grupul *cl'* a fost întîlnit, în cuvîntul *cl'eie*, în două texte bănăţene: *Catehismul* lui Fogarasi şi *Anonymus Caransebesiensis*. E limpede că fonetismul *cl'* din *cleamă-se* nu poate fi atribuit decît Banatului [16].

---

[6] Considerăm că toate versiunile din secolul al XVI-lea ale psaltirii descind, într-un fel sau în altul, dintr-un original comun; vezi în această privinţă lucrările noastre *Cea mai veche atestare a cuvîntului* **săpun** *şi raportul dintre psaltirile româneşti din secolul al XVI-lea*, în LR, XIX, 1970, nr. 3, p. 247—251, *Agonisi „a detesta, a urî; a se scîrbi"*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 169—170.

[7] Împărtăşim punctul de vedere exprimat de Mariana Costinescu în studiul filologic la ediţia *Codicelui Voroneţean*, Bucureşti, 1981, p. 50—64, potrivit căruia apostolele din secolul al XVI-lea derivă dintr-o unică traducere românească (în cele ce urmează ediţia Marianei Costinescu va fi citată prin sigla Costinescu, CV).

[8] Punctul acesta de vedere a fost expus pentru întîia dată, pe scurt, în *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 238—242 (= Gheţie, BD).

[9] Costinescu, CV, p. 31.

[10] I. Gheţie — Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 134 (= Gheţie-Mareş, GD); Gheţie, BD, p. 128; Costinescu, CV, p. 31.

[11] Gheţie-Mareş, GD, p. 126; Gheţie, BD, p. 128.

[12] Gheţie-Mareş, GD, p. 174—175; Gheţie, BD, p. 145—146.

[13] Gheţie, BD, p. 146, 444, 526.

[14] Gheţie-Mareş, GD, p. 158—162; Gheţie, BD, p. 136—137; Costinescu, CV, p. 33.

[15] Gheţie-Mareş, GD, p. 215—217, 220—221.

[16] Gheţie-Mareş, GD, p. 221; Costinescu, CV, p. 32.

MORFOLOGIE

6. Conjuncția *prĕnce* „pentru că, deoarece" (PH, IX, 34) a fost atestată numai în *Palia de la Orăștie*, a cărei proveniență bănățeană-hunedoreană este deasupra oricărei îndoieli [17].

LEXIC

7. **agru** „cîmp, ogor" (PS, PV, CVI, 37, CV, 66^{v}). După 1600, termenul se întîlnește în *Noul Testament* de la Bălgrad. În zilele noastre a fost notat în circulație locală în graiurile din Banat și din Oltenia de nord și de vest (DA s.v., HEM s.v., Vîrcol, M, p. 84, Vîrcol, V, p. 89) [18].

8. **amînat** „tîrziu", atestat în secolul al XVI-lea numai în CV, 43^{v}, 57^{r}, reapare, în secolul următor, într-un text bănățean *(Anonymus Caransebesiensis)*, iar după patru secole tot în Banat, regiune în care a fost înregistrat și derivatul *amînăta* „a întîrzia" [19].

9. **apuți** „a mirosi" (PH, PS, PV, CXIII, 14). Este atestat în secolul al XVII-lea în *Anonymus Caransebesiensis*. În același text sînt înregistrate și derivatele *apuțit, apuțitură*. DA consemnează prezența termenului în Banat la începutul secolului nostru [20].

10. **auă** „strugure" (PS, PV, c. II, 19). Conform DA, atestările din secolul al XVI-lea și al XVII-lea ne duc spre colțul sud-vestic al Dacoromaniei *(Palia de la Orăștie, Codicele Sturdzan, Noul Testament* de la Bălgrad, *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul). Aproximativ spre aceeași zonă de îndreaptă atenția și atestările contemporane ale termenului [21].

11. **dobîndă** „a moșteni" (CV, 70^{r}), **dobîndire** „moștenire" (CV, 11^{v}) și **dobînditor** „moștenitor" (CV, 59^{r}, 76^{v}). Cu sensul „a moșteni", *dobîndi* nu a fost înregistrat decît în Banat [22].

12. **împremiedza** „a înjumătăți" (PS, LIV, 24). Avînd accepția „a despărți cu un zid, cu un gard, cu un primez", termenul circulă în Hunedoara (DA s.v.). CDDE nr. 1113 consemnează răspîndirea în Banat a derivatului *împremiezat* „învecinat, alăturat",

13. **încărește (a se încărește)** „a se încălzi" (PH, PS, XXXVIII, 4, CV, 60^{v}) este prezent în secolul al XVII-lea în *Anonymus Caransebesiensis*, text bănățean [23].

14. **lărgămînt** „loc larg, întins" (PH, CXVII, 5, PH, PS, XXX, 9). Exceptînd unele texte de localizare incertă, termenul nu a fost notat decît în *Anonymus Caransebesiensis*.

---

[17] Gheție-Mareș, GD, p. 262.

[18] Costinescu, CV, p. 36.

[19] *Ibidem*.

[20] Nu cunoaștem vreo atestare bucovineană a termenului. Afirmația lui Pușcariu că termenul ar circula în Bucovina *(Limba română*, Vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 198) se datorează, probabil, unei confuzii (cf. *amirosi*, răspîndit în nordul Moldovei și în Bucovina).

[21] Cf. G. Ivănescu, *Elemente maramureșene în limba tipăriturilor lui Coresi*, în SCȘt (Iași), Filologie, 1959, fasc. 1—2, p. 25; vezi în această privință lucrarea noastră *Începuturile scrisului în limba română*, p. 124.

[22] Costinescu, CV, p. 37.

15. **mărat** „sărac, nenorocit" (PV, CXXXVI, 8). Cuvîntul nu apare în nici un alt text vechi românesc, în afara *Psaltirii Voroneţene* (în *Apostolul* coresian, *mărat* se explică printr-o confuzie; Densusianu, HLR, II, p. 558). În secolul nostru a fost întîlnit în graiurile din Banat cuvîntul *mărac* „foarte sărac, sărman" [24]. Acesta nu este, cum cred autorii DLR, o „formaţie spontană de la sărac", ci, aşa cum se arată în CADE, o contaminare între *mărat* şi *sărac* (citatele reproduse în DLR sînt sugestive în acest sens).

16. **nevăvidi** „a invidia, a pismui, a urî" (PS, LXXXV, 17, PS, PV, c. II, 41). Ca şi în cazul lui *încăreşte* şi *lărgămînt*, unicul text precis localizabil în care se întîlneşte acest cuvînt este *Anonymus Caransebesiensis* (DLR s.v.).

17. **oajdă** „frînghie, legătură", atestat exclusiv în CV, 22^{v}, se găseşte astăzi numai în Banat şi sud-vestul Transilvaniei [25].

18. **pănăta** „a se tîngui, a se plînge" (PH, LXIV, 13, PS, XXXVII, 7), **pănătare** „suferinţă" (CV, 82^{v}). La sfîrşitul secolului trecut şi în prima jumătate a secolului nostru, termenul a fost înregistrat numai în graiurile hunedorene (DLR s.v., Şandru, *Lăpuj*, p. 130, Popovici, MP, p. 125) [26].

19. **reoniu** „rău" (PS, LXIII, 3). Cuvîntul nu a fost atestat în nici un alt text, dar verbul *reoni (rioni)*, derivat din *reoniu* (vezi Densusianu, HLR, II, p. 331) a fost consemnat în zilele noastre în Banat [27].

4. În afara acestor particularităţi de limbă, localizabile în Banat-Hunedoara şi zonele vecine, am mai reţinut un număr de fenomene comune Ţării Româneşti şi Banatului-Hunedoarei. Întrucît nu avem nici o îndreptăţire de a socoti că textele rotacizante se leagă în vreun fel de graiurile vorbite în Muntenia, cea mai mare parte a Olteniei şi sud-estul Transilvaniei (care „merge" din punct de vedere lingvistic cu Muntenia), putem să atribuim fără nici o rezervă Banatului-Hunedoarei toate aceste elemente de limbă comune jumătăţii sudice a ţării.

FONETICĂ

20. *e* > *i* în *striiră* (PV, CXXXVI, 4, CV, 80^{v}), *striinri* (PH, XVII, 46), *striirilor* (PS, XLVIII, 11). Trecerea lui *e* la *i* [28] a fost atestată în secolul al XVI-lea în Banat-Hunedoara, iar după 1600 şi în Oltenia şi Muntenia [29].

21. *u* > *î* în *frîmseţea* (PH, XV, 11), *frîmsĕţea* (PV, XCV, 5), *porînci* (CV, 28^{v}), *porîncĕşte* (PS, LXVI, 29). În secolul al XVI-lea, fenomenul avea curs în Banat-Hunedoara, Ţara Românească şi sud-estul Transilvaniei, regiuni în care poate fi întîlnit şi în zilele noastre [30].

---

[23] Costinescu, CV, p. 38.
[24] Vezi DLR s.v. *mărac*.
[25] Costinescu, CV, p. 39.
[26] *Ibidem*.
[27] Vezi DLR s.v.
[28] Acceptăm drept etimologie lat. *exterrenus* sau **exterrinus* (ultimul propus de O. Densusianu, în „Romania", XXXIII, p. 285 şi „Revista critică-literară", V, 1897, p. 134).
[29] Vezi articolul nostru *În legătură cu etimologia lui* **străin**, în SCL, XXVI, 1975, nr. 2, p. 175—182; vezi şi Costinescu, CV, p. 30.
[30] Gheţie-Mareş, GD, p. 110; Gheţie, BD, p. 116.

22. labiale moi în *blagoslovescu-te* (PS, XXV, 12), *să izbăvească* (PH, XXI, 9), *se priimească* (PV, c. II, 29), *slăvească-se* (CV, 80[r]). Labialele moi aveau curs în secolul al XVI-lea în Banat-Hunedoara (unele zone) și în Țara Românească [31].

23. *mp* > *p* în *să rrupem* (PS, II, 3), *rrupe-vrem* (PH, II, 3), *rrupeți* (PH, CXVIII, 171). E un fenomen atestat în secolul al XVI-lea (și următorul) numai în graiurile din jumătatea sudică a țării (inclusiv Banatul) [32].

24. Rostirea dură a lui *ș* în *deșărtă* (PS, II, 1), *deșărtu* (PH, CXIX, 7), *se șălară* (PS, V, 11) este semnalată în secolul al XVI-lea în Banat-Hunedoara și în Țara Românească (și numai cu totul sporadic, spre sfîrșitul veacului, în Moldova) [33].

25. Rostirea dură a lui *ș*, *j* înainte de *ea* în poziție moale : *deșarte* (PS, XXXVIII, 6), *greșaște* (CV, 61[v]), *grijaște-se* (CV, 82[r]), *șapte* (PH, LXXCIII, 6). Fenomenul este caracteristic, în secolele al XVI-lea — al XIX-lea, graiurilor muntenești. A fost atestat în secolul al XVI-lea și în Banat-Hunedoara [34].

MORFOLOGIE

26. Pluralul în *-i* al substantivului *mînă* : *mînilor* (PS, XXXVIII, 14, CI, 26), *mînile* (PS, LVII, 3) este o inovație a graiurilor vorbite în jumătatea sudică a țării, care avea curs în secolul al XVI-lea în Țara Românească și în Banat-Hunedoara [35].

27. Articolul hotărît proclitic *lu* (PH, XV, 2, XVIII, 10, CXVII, 3, PS, XVI, *titlu*, CXVII, 3, PV, CXIII, 20, CV, 3[r], 4[r], 5[v]) se întîlnește curent în secolul al XVI-lea în Țara Românească și în Banat-Hunedoara (și numai sporadic, spre sfîrșitul secolului, în Moldova)[36].

Așa cum se vede, stratul de limbă bănățean-hunedorean cuprinde un număr mare de elemente specifice (27), aparținînd foneticii (11), morfologiei (3) și lexicului (13). Repetăm și de această dată cele spuse cu alte prilejuri și anume că valoarea probatoare a faptelor invocate variază de la un caz la altul, dar că ea se menține ridicată la majoritatea lor (și în special la fenomenele fonetice și morfologice). Ar fi greu, dacă nu imposibil, de pus sub semnul întrebării existența unui strat de limbă localizabil în Banat-Hunedoara și în zonele limitrofe.

5. Cunoscînd faptul, demonstrat cu alt prilej, că toate cele patru texte rotacizante au fost copiate în Moldova [37], se pune întrebarea în ce fel poate fi explicată prezența în limba *Psaltirilor* și a *Apostolului* a unui strat bine individualizat de elemente localizabile în sfertul sud-vestic al țării. După părerea noastră, numai în două feluri : fie admițînd că traducerea primitivă a psalmilor și a *Apostolului* s-a efectuat în Banat-Hunedoara și teritoriile limitrofe, fie atribuind stratul bănățean-hunedorean unor copii intermediare. În această ultimă ipoteză, transpunerea în româ-

[31] Gheție-Mareș, GD, p. 124—135 ; Gheție, BD, p. 140—141.
[32] Gheție, BD, p. 130.
[33] Gheție-Mareș, GD, p. 175—180 ; Gheție, BD, p. 140—141.
[34] Gheție-Mareș, GD, p. 180—186 ; Gheție, BD, p. 142—145.
[35] Gheție-Mareș, GD, p. 222—224 ; Gheție, BD, p. 158—159.
[36] Gheție-Mareș, GD, p. 227—230.
[37] Vezi articolul nostru amintit la nota 3.

neşte a celor două cărţi sfinte s-ar fi făcut în Moldova, de unde textele au peregrinat în Banat-Hunedoara, fiind copiate în graiul local, pentru a reveni apoi în Moldova şi a fi din nou „moldovenizate" în ceea ce priveşte limba. Dintre aceste două interpretări, a doua, deşi posibilă din punct de vedere teoretic, e mai complicată şi aşteaptă dovezi de ordin filologico-lingvistic şi de istorie culturală pentru a fi acceptată. Vom spune aşadar, că originalele *Psaltirii* şi *Apostolului* provin din colţul sud-vestic al ţării (Banat-Hunedoara), fiind copiate apoi în Moldova. Existenţa unui intermediar nord-ardelenesc rămîne incertă în stadiul actual al cunoştinţelor noastre de dialectologie istorică a limbii române.

6. Traducerea *Psaltirii* şi *Apostolului* în Banat-Hunedoara nu va surprinde prea mult pe aceia care ştiu că în această regiune s-a desfăşurat în cursul secolului al XVI-lea o remarcabilă activitate de traducere a cărţilor religioase în limba română. Cea mai veche tipăritură românească ajunsă pînă în zilele noastre, *Evangheliarul* slavo-român de la Sibiu (1551—1553), reflectă un amestec de elemente bănăţene-hunedorene şi moldovene, fiind tradus de un bănăţean sau de un hunedorean şi pus sub tipar de un moldovean, meşterul Filip Moldoveanul [38]. Aşa cum au arătat ultimele cercetări, originalele *Cazaniei I* şi *Molitvenicului*, tipărite în 1567—1568 de diaconul Coresi proveneau, de asemenea, din Banat-Hunedoara [39]. *Cartea de cîntece (Fragmentul Todorescu)*, apărută la Cluj în jurul anului anului 1570, s-a dovedit a fi, şi ea, de origine bănăţeană [40]. În sfîrşit, *Palia de la Orăştie* (1582) este rezultatul străduaniilor a patru cărturari din Caransebeş, Lugoj şi Hunedoara, sub patronajul episcopului Mihai Tordaşi, el însuşi hunedorean de obîrşie. Nicăieri în sud-vestul ţării, cu excepţia Banatului-Hunedoarei, nu s-a desfăşurat, din cîte cunoaştem astăzi, o operă de traducere a cărţilor bisericeşti în cursul secolului al XVI-lea. Deţinem, e adevărat, unele informaţii, destul de vagi, despre pătrunderea Reformei în sudul Bihorului în a doua jumătate a acestui secol [41], dar nu ştim nimic despre o încercare a românilor din această parte a Ardealului de a tălmăci cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor naţională, sub imboldul ideilor protestante.

De remarcat că în timp ce Banatul-Hunedoara a fost un centru cultural înfloritor în secolul al XVI-lea, **ne lipseşte orice informaţie istorică privitoare la desfăşurarea vreunei activităţi cărturăreşti în limba română în Maramureş şi Ardealul vecin înainte de 1600**, deşi acest teritoriu continuă a fi socotit de cei mai mulţi drept patrie a textelor rotacizante. Cele mai vechi monumente de limbă literară scrise în această regiune a ţării sînt posterioare secolului al XVI-lea. Din ultimul deceniu al acestui secol ni s-au păstrat numai 3 documente româneşti redactate în Maramureşul istoric şi în Bistriţa învecinată [42].

---

[38] Vezi lucrarea noastră citată la nota 1, p. 139—171.

[39] Vezi Viorica Pamfil, *Elemente regionale în lexicul „Paliei de la Orăştie"*, în CL, III, 1958, p. 243; I. Gheţie, *Unde s-a tradus întîia* **Cazanie** *coresiană?*, în LR, XIX, 1970, nr. 2, p. 121—127; vezi şi părerile mai vechi ale lui N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, Bucureşti, 1904, p. 76; H. Sztripszky—G. Alexics, *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI századbeli román fordításban*, Budapest, 1911, p. 223—229.

[40] Vezi H. Sztripszky—G. Alexics, *op. cit.*, p. 216—223.

[41] Vezi I. Juhász, *A reformació az erdélyi románok között*, Kolozsvár, 1940, p. 86—88.

[42] Vezi *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1979, documentele nr. CII, CIII* şi CIV.

7. Localizarea propusă de noi contrazice una dintre tezele curente ale filologiei românești contemporane, potrivit căreia originalul traducerii psalmilor și *Apostolului* a trebuit să fie rotacizant. Punctul acesta de vedere a fost formulat pentru prima oară de I. A. Candrea în 1901 și reluat, cu o mai amplă argumentare, în 1916, în studiul introductiv la ediția *Psaltirii Scheiene*[43]. Așa cum am avut ocazia să arătăm nu de mult[44], Candrea nu a demonstrat de fapt că arhetipul traducerii românești era rotacizant, ci numai că „textul care servea drept model copiștilor *[Psaltirii Scheiene]* era scris într-un dialect rotacizant"[45], ceea ce e cu totul altceva. În mod surprinzător și prin nimic justificat, forțînd concluziile la care singur ajunsese, filologul român a susținut că „textul originar care a servit de model copiștilor prezenta fenomenul rotacismului", pentru a conchide apoi că „textul primitiv era rotacizant"[46]. În realitate, originalul traducerii românești a putut fi la fel de bine rotacizant sau nerotacizant. Faptul a fost sesizat de N. Drăganu, care a arătat încă în 1914 că „I.-A. Candrea a dovedit cît se poate de învederat că *Psaltirea scheiană* e o copie de pe un text rotacizant, dar nu ne-a putut dovedi că *Psaltirea scheiană*... s-a copiat de pe textul primitiv al traducerii, ci, foarte ușor, poate să fie numai o copie de pe altă copie în care a străbătut rotacismul, iar originalul cine știe dacă a fost rotacizat ori nu"[47].

8. Fără prea multe greutăți se elimină și obiecția (formulată pentru întîia oară de Al. Rosetti), după care în secolul al XVI-lea scribii rotacizanți nu introduceau niciodată rotacismul într-un text care nu prezenta acest fenomen fonetic particular[48]. Potrivit acestei concepții, o scriere cu rotacism trebuie să descindă negreșit dintr-un original caracterizat prin trecerea lui *-n-* la *r* în elementele de origine latină. Am combătut acest punct de vedere, arătîndu-i insuficiența[49]. El presupune existența unui „complex de inferioritate" a scribilor rotacizanți față de norma, fără rotacism, a textelor sudice, ceea ce, la nivelul limbii literare a secolului al XVI-lea, nu se poate susține. Există, dealtfel, în mod cert, scrieri rotacizante care descind, direct sau indirect, din originale fără rotacism[50].

9. Insuficiența cunoștințelor noastre privitoare la viața culturală românească din secolul al XVI-lea (ca și din secolul anterior) e o piedică considerabilă în încercarea de a identifica împrejurările concrete în care

---

[43] *Monumentele cele mai vechi de limbă românească*, în „Noua revistă română", IV, 1901, p. 22—23, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri românești din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. I, București, 1916, p. XXXIX—XLI.

[44] *Presupusul original rotacizant al* **Psaltirii Scheiene**, în SCL, XXVII, 1978, nr. 4, p. 425—428.

[45] *Psaltirea Scheiană*, vol. I, p. XLI.

[46] *Ibidem*, p. XXXIX; cf. pe aceeași pagină: „manuscrisul primitiv prezenta fenomenul rotacismului".

[47] *Două manuscripte vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București—Leipzig—Viena, 1914, p. 82.

[48] *Catehismul Marțian*, în GS, I, 1924, fasc. I, p. 252, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague—București, 1947, p. 534—540, 544.

[49] Vezi lucrarea noastră citată la nota 1, p. 118—120.

[50] Vezi Vl. Drimba, *O copie din secolul al XVII-lea a „Tîlcului Evangheliilor" și „Molitenicului" diaconului Coresi*, în SCILF, IV, 1955, p. 551, *Un fragment inedit din Cazania I a lui Coresi*, în SCL, XI, 1960, nr. 4, p. 878; *Manuscrisul de le Ieud*, ed. Mirela Teodorescu—Ion Gheție, București, 1977, p. 54—55, 57; cf. Al. Rosetti, *Despre raportul dintre „Codicele Voronețean" și „Apostolul" diaconului Coresi*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, [București], 1958, p. 751.

s-au desfăşurat activităţile de traducere şi copiere deduse din analiza filologică şi lingvistică a *Psaltirii* şi *Apostolului*. Cu excepţia *Psaltirii Hurmuzaki* (asupra căreia planează un semn de întrebare), textele rotacizante au fost realizate după 1550. E de presupus, deci, că traducerea originală s-a făcut în jurul sau înaintea acestei date.

Unele sugestii în problema ce ne interesează ne oferă raportarea la activitatea culturală desfăşurată în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Cea mai veche informaţie relativă la o iniţiativă de a traduce, a copia sau a tipări cărţi româneşti datează din 1532. Ea ne permite să presupunem, cu un anumit temei, existenţa în Moldova a unor versiuni româneşti ale *Tetraevanghelului* şi *Apostolului* [51]. Va fi fost cumva *Apostolul* moldovenesc din 1532 o copie după originalul bănăţean-hunedorean presupus de noi? În acest caz, traducerea primitivă e anterioară anului 1532, poate chiar anului 1530. Asemenea afirmaţii rămîn, desigur, pur conjecturale. Ne aflăm, cum uşor se vede, pe terenul şubred al ipotezelor care plutesc în vag, întrucît nu se sprijină pe date precise.

Ceva mai multă lumină obţinem luînd în considerare activitatea culturală desfăşurată la Sibiu în anii 1540—1550. După cum se ştie, în această perioadă s-au tipărit aici un *Catehism* (1544), astăzi pierdut, un *Evangheliar* slavo-român (1551—1553) şi, poate, un *Apostol* [52]. Aşa cum am arătat mai sus, limba *Evangheliarului* reflectă un amestec de elemente bănăţene-hunedorene şi moldoveneşti, atribuite de noi originalului, respectiv tipografului (Filip Moldoveanul). Prezenţa în versiunile rotacizante ale psalmilor şi *Apostolului* a unui strat de limbă bănăţean-hunedorean, alături de altul localizabil în Moldova, ne obligă să punem în relaţie aceste texte cu cele imprimate la Sibiu în anii 1540—1550. Deşi nu avem cunoştinţă să se fi tipărit la Sibiu o *Psaltire*, putem totuşi presupune, cu oarecare temei, că traducerea originală bănăţeană-hunedoreană a fost difuzată, aproximativ în aceiaşi ani, pe calea tiparului. Dacă meşterul Filip Moldoveanul a făcut cîte o prelucrare a celor două texte pe care e posibil să le fi imprimat (*Psaltirea* şi *Apostolul*), atunci primele „copii" moldoveneşti ale traducerilor bănăţene-hunedorene au fost tocmai tipăriturile sibiene în discuţie. Altminteri e de admis că copierea s-a efectuat chiar în Moldova. Difuzarea unei tipărituri sibiene în Moldova devine cît se poate de firească, dacă avem în vederea originea celui ce a fost tipograful celor două presupuse cărţi. Armele Moldovei se găsesc reproduse în *Evangheliarul* slavon tipărit de acelaşi Filip Moldoveanul la Sibiu în 1546. Faptul ar putea fi interpretat drept un indiciu că tipăritura era destinată, înainte de toate, Moldovei [53].

Cele spuse mai sus nu sînt, desigur, decît o construcţie ipotetică, cu temelii destul de fragile, care vor trebui consolidate prin investigaţii

---

[51] Vezi Ş. Papacostea, *Moldova în epoca Reformei. Contribuţii la istoria societăţii moldoveneşti în veacul al XVI-lea*, în „Studii", XI, 1958, nr. 4, p. 62—63; Al. Rosetti, *Cu privire la datarea primelor traduceri româneşti de cărţi religioase*, în LR, VII, 1958, nr. 2, p. 21; vezi şi lucrarea noastră *În legătură cu versiunile moldoveneşti din 1532 ale* **Evangheliei** *şi* **Apostolului**, în LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 187—189.

[52] În legătură cu ultimul text, a se vedea lucrarea noastră *Un* **Apostol** *românesc tipărit la Sibiu de Filip Moldoveanul?*, în SCL, XXII, 1971, nr. 5, p. 515—518.

[53] Cf. L. Demény, *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu — prima tipăritură în limba română cunoscută pînă azi*, în *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551—1553*, Bucureşti, 1971, p. 83—84.

amănunțite asupra limbii textelor din secolul al XVI-lea, în speță a *Evangheliarului* slavo-român de la Sibiu și a textelor rotacizante, între care se pot stabili interesante analogii. Ea va trebui să se acorde și cu rezultatele încercărilor de a data *Psaltirea Hurmuzaki*. În măsura în care s-ar dovedi că acest manuscris este anterior anilor 1540, ipoteza ar trebui imediat abandonată. Chiar dacă ea ar fi confirmată de descoperirile ulterioare, n-am avea dreptul să plasăm cu certitudine epoca traducerii celor două texte în anii 1540—1550. Transpunerea lor în românește s-a putut petrece înainte de 1540 sau chiar înainte de 1500. E necesar să repetăm încă o dată cele spuse cu diverse prilejuri și anume că, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, încercarea de a data originalele traducerilor românești ale *Apostolului* și *Psaltirii* e o operație sortită eșecului [54].

10. Seria noastră de articole se încheie, așadar, cu concluzia că *Psaltirea* și *Apostolul* reprezintă traduceri bănățene-hunedorene, copiate, eventual prin mijlocirea unor transcrieri nord-ardelene, undeva în Moldova. Soluționînd în acest fel problema localizării textelor rotacizante, ipoteza noastră redeschide, în termeni parțiali schimbați, o altă chestiune controversată a filologiei românești: raportul dintre *Apostolul* și *Psaltirile* coresiene și corespondentele lor rotacizante [55]. Soluționarea ei presupune o cercetare aparte, pe care ne propunem s-o întreprindem cu un alt prilej.

ABREVIERI

(Nu sînt trecute siglele folosite curent în lucrările de specialitate)

Popovici, MP I. Popovici, *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat*, Halle a.d.S., 1905

Șandru, *Lăpuj* D. Șandru, *Enquêtes linguistiques... III, Lăpujul de Sus (d. Huniedoara)*, în BL, III, 1935, p. 113—177

Vîrcol, M V. Vîrcol, *Din graiul popular al județului Mehedinți*, în „Noua revistă română", vol. VIII, 1910, nr. 3

Vîrcol, V V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, București, 1910.

Ianuarie 1982 *Institutul de lingvistică*
București, str. Spiru Haret nr. 12

[54] Vezi lucrarea noastră *Începuturile scrisului în limba română*, p. 71—76, 79—80.
[55] Vezi în această privință lucrarea citată la nota anterioară, p. 110—138.

PATERNITATEA TITLULUI *VIAŢA ŞI PETRECEREA ...* SAU O CHESTIUNE DE METODĂ

DE

LIVIU ONU

Într-un articol publicat în 1978, N. A. Ursu atribuie lui Dosoftei [1], printre altele, şi versiunea românească a lucrării hagiografice *Viaţa şi minunile sfîntului Vasile cel Nou*, al cărei original fusese scris în limba greacă de monahul Grigorie [2]. Argumentele pe care le aduce filologul ieşean în sprijinul ipotezei sale sînt de natură textologică şi de natură lingvistică. Ne vom opri în continuare asupra unuia singur dintre argumentele textologice, şi anume asupra concordanţei dintre titlul lucrării monahului Grigorie, aşa cum se prezintă în ms. rom. 1284 de la B.A.R.S.R., şi titlul binecunoscutei opere a lui Dosoftei, *Viaţa şi petrecerea svinţilor*, Iaşi, 1682—1686. Manuscrisul academic citat este o copie cu conţinut miscelaneu, executată la Agapia de monahul Silvestru (sau „Selevestru", cum îşi notează el numele) de la mănăstirea Hîrlău, în 1691. Lucrarea lui Grigorie, în această versiune, se intitulează *Viaţa şi petrecerea şi spunerea minunilor a preacuviosului părintelui nostru Vasilie cel Nou* (f. 129 r.). N. A. Ursu se mulţumeşte să ne „atragă" atenţia asupra prezenţei aceleiaşi sintagme, **viaţa şi petrecerea**, la începutul celor două titluri [3], lăsînd pe cititor să creadă că acesta este un nou argument care pledează pentru paternitatea lui Dosoftei asupra traducerii.

În realitate, sintagma *viaţa şi petrecerea* este o traducere a unei sintagme greceşti aproximativ sinonime, frecvent întîlnită în titulatura textelor conţinînd chiar „vieţi de sfinţi".

Astfel, într-un ms. grecesc păstrat la Biblioteca Naţională Austriacă (Österreichische Nationalbibliothek) din Viena, datînd din **1319**, titlul lucrării *Viaţa sf. Vasile cel Nou* sună astfel: βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσιου πατρὸς ἡμῶν βασιλείου τοῦ νέου[4]. În două manuscrise greceşti din sec. al **XVI-lea**, păstrate la Moscova, acelaşi text are titlul: βίος καὶ πολιτεία

[1] N. A. Ursu, *Alte traduceri necunoscute din tinereţea lui Dosoftei*, în LR, XXVII, 1978, nr. 5, p. 495, 496—497, 504, 507.

[2] Vasile cel Nou (numit în texte: Βασιλείος ὁ νέος, [*sv.*] *Vasilij Novyj*, [*S.*] *Basilius iunior* [*asceta*], [*Saint*] *Basile le Jeune, Basilius der Jüngere*), unul dintre sfinţii „părinţi" ai bisericii creştine, a trăit în Asia Mică şi la Constantinopol în prima jumătate a sec. al X-lea. Lucrarea privitoare la viaţa de martir şi la miracolele săvîrşite de el, atribuită unui „ucenic" al său, călugărul Grigorie, a avut o amplă tradiţie manuscrisă în limba greacă. Din limba greacă, textul a fost tradus în alte limbi, mai ales în orientul ortodox, unde, atît pe cale manuscrisă, cît şi mai tîrziu, pe calea tiparului, cartea respectivă are de asemenea o mare răspîndire. Vezi *Bibliotheca hagiographica graeca*$_3$, t. I, p. 93—94; *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, t. VI, 1932, col. 1075; G. da Costa-Louillet, *Saints de Constantinople aux VIIIe, IXe, Xe siècles*, în „Byzantion", 24, 1954, fasc. II, p. 492—511.

[3] N. A. Ursu, *Alte traduceri ...*, p. 504.

[4] Vezi descrierea în Herbert Hunger, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. Teil I: Codices historici. Codices philosophici et philologici*. Wien, 9161, p. 72 (cota: Hist. gr. 63). Cf. *Bibliotheca hagiographica graeca*$_3$, t. I, p. 94 (264 a).

καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν βασιλείου του νέου[...][5], respectiv βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν βασιλείου του νέου[...][6].

Textul inițial dintr-un ms. grecesc al bibliotecii schitului Sf. Ana de pe Muntele Athos, din anii **1662—1663** [7], apoi ms. gr. 571 de la B.A.R.S.R., scris la Constantinopol în **1695** [8], precum și *Viața sf. Vasile cel Nou* din ms. gr. 353 (542) de la mănăstirea Sf. Ecaterina din peninsula Sinai, miscelaneu din sec. **XVII—XVIII** [9], au titlul identic cu acela al ms. gr. citat, din 1319, păstrat la Viena.

Dar sintagma βίος καὶ πολιτεία se întîlnește, în titlurile altor „vieți" de sfinți sau de părinți ai bisericii, în legende hagiografice mult mai vechi. Fără să ne intereseze aici originea și răspîndirea expresiei, dintr-un sondaj sumar constatăm că ea e folosită încă din sec. X—XI, în diferite legende hagiografice grecești. Citățm în continuare, într-o ordine aproximativ cronologică, diferite miscelanee manuscrise din două importante centre ale ortodoxiei: Muntele Athos și Peninsula Sinai, miscelanee care cuprind unul sau mai multe texte ale căror titluri încep cu expresia în discuție. Dinca talogul lui Spyridon Lambros [10], menționăn manuscrisele: nr. 2 **(sec. XI;** textele 1, 22, 25, 34), nr. 2058 **(sec. XII;** textul 2), nr. 9 **(sec. XIII;** textele 11, 27), nr. 36 **(sec. XIII;** textele 4, 6, 11, 15), nr. 1772 **(sec. XIII;** textul 3), nr. 1783 **(sec. XIII;** textul 6), nr. 1565 **(sec. XIV;** textul 1), nr. 2098 **(sec. XIV;** textele 4, 5, 6, 7), nr. 2783 **(sec. XIV;** textele 5, 7, 8) etc. etc. Iar din catalogul citat al lui P. Uspenskij și V. N. Benešević, relevăm manuscrisele: nr. 333 (497), mănăst. sf. Ecaterina din Sinai **(sec. X—XII;** textele 1, 9 și 15) [11]; nr. 341 (512), același fond **(sec. XI;** textele 1, 3 și 7) [12]; nr. 348 (516), o bibliotecă din Cairo **(sec. XI sau XII;** textele 1 și 6) [13]; nr. 426 (391). mănăstirea citată din Sinai **(sec. XI—XIII;** textul 2) [14]; nr. 344 (517), același fond **(sec. XII;** textele 1, 3 și 8) [15]. Din **sec. XIV—XVI:** nr. 1692, același fond (textul 24) [16]; nr. 355 (531), același fond (textele 2, 4) [17], nr. 349 (1606), bibliotea menționată din Cairo (textul 1) [18]. Pot fi citate, în același sens, un număr mare de manuscrise grecești din sec. al XVII-lea și al XVIII-lea, păstrate în biblioteca mănăstirii din Sinai [19]. În aceeași

[5] Vladimir, *Sistematičeskoe opisanie rukopisej Moskovskoj sinodal'noj (Patriaršej) biblioteki. I. Rukopisi grečeskie.* Moskva, 1894, p. 602—603 (ms. gr. 402).

[6] *Ibidem*, p. 603 (ms. gr. 403); vezi și p. 762.

[7] Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, vol. I—II, Cambridge, 1895—1900, nr. 107; cf. nr. 572, 1879.

[8] Vezi Costantin Litzica, *Manuscrisele grecești din Biblioteca Academiei Române*, [t. I], București, 1900, p. 206.

[9] [P. Uspenskij, V. N. Benešević], *Opisanie grečeskix rukopisej monastyrja svjatoj Ekateriny na Sinae*, tom. I, Sankt Peterburg, 1911, p. 193.

[10] Sp. Lambros, *op. cit.*

[11] [P. Uspenskij, V. N. Benešević], *op. cit.*, t. cit., p. 178—182.

[12] *Ibidem*, p. 184—186.

[13] *Ibidem*, p. 188—191.

[14] *Ibidem*, p. 234—235.

[15] *Ibidem*, p. 186—188.

[16] *Ibidem*, tom. III/1, Petrograd, 1917, p. 152—155.

[17] *Ibidem*, t. I, p. 194—198.

[18] *Ibidem*, p. 191—192.

[19] *Ibidem*, p. 193—194, 312—315; *ibidem*, t. III/1, p. 167, 183—184, 190—191, 227—231, 231—232, 236, 276, 335—338.

ordine de idei citãm cîteva manuscrise miscelanee de la B.A.R.S.R.: ms. gr. 359 (**sec. XVI**; textul 6 : viața „cuviosului nostru părinte" Simeon Stîlpnicul) [20], 418 (**sec. XVI/XVII**; textele 12—13 : viața „cuviosului nostru părinte" Maximos Confessor) [21], 966 (probabil **sec. XVII**; textele 6, 11—13, 20, 23, 29, 35, 45, 54 : viețile sfinților, respectiv mucenicilor Eufrosina, Macarie Eremitul, Maria supranumită Marinos, Eufrosin Maghiros, Martinianos, Pelaghia, Avramie, Pavel cel Simplu, Maria din Egipt, Ioan Calivitul) [22].

Admițînd, în principiu, că multe traduceri românești de „vieți" de sfinți se întemeiază pe texte grecești, observăm că sintagma βίος καὶ πολιτεία a fost tradusă prin *Viața și petrecerea*. Sensul de „fel de viață, mod de existență" al s.f. πολιτεία este bine cunoscut. Tocmai acest sens a fost redat prin românescul *petrecere* [23].

În procesul de transmitere a literaturii religioase bizantine la slavi, titlurile unor asemenea „vieți" de sfinți redau sintagma βίος καὶ πολιτεία, de obicei, prin **житїѣ и жизнь**, mai rar prin **житїѣ и жителъство**. Dintre manuscrisele slave aflătoare la B.A.R.S.R., care conțin diferite „vieți de sfinți" sau „vieți" ale unor „părinți" ai bisericii și în titlul cărora e folosită varianta **житїѣ и жизнь**, citãm : ms. sl. 164 (din anul **1439**), 165 (din **1441**) [24], 301 (**sec. XV**) [25], 304 (**sec. XV**), 306 (**sec. XV**), 297 (prima jumătate a **sec. XVI**), 308 (**sec. XVI**), 309 (**sec. XVI**), 317 (**sec. XVI**), 327 (**sec. XVI**), 341 (**sec. XV**), 358 (**sec. XVI**), 383 (din **1818**) etc. Cele mai multe manuscrise din această serie sînt miscelanee care conțin mai multe asemenea „vieți" și, deci, sintagma respectivă se repetă. În același depozit, ms. sl. 297 (citat mai sus) și ms. sl. 308 (de asemenea citat) conțin și cîte o „viață" în titlul căreia întîlnim sintagma **житїѣ и жителъство**.

Sintagma **житїѣ и жизнь** se întîlnește de asemenea în titulatura unor cărți populare de mare răspîndire. Dintre versiunile slave ale romanului *Alexandria*, V. P. Adrianova-Peretc și V. F. Pokrovskaja, într-o bibliografie consacrată povestirii din literatura rusă veche, citează două manuscrise rusești ale căror titluri încep tocmai cu sintagma menționată : unul de la începutul **sec. al XVI**-lea [26], iar celălalt din **sec. XVI** [27]. Ceva mai frecvent apare aceeași sintagmă **житїѣ и жизнь** în titlul romanului *Varlaam și Ioasaf*. Autoarele citate înregistrează șase manuscrise rusești ale romanului, ale căror titluri încep cu această sintagmă : un ms. din

---

[20] Const. Litzica, *op. cit.*, p. 322—323.

[21] *Ibidem*, p. 303—304.

[22] Biblioteca Academiei Române, *Catalogul manuscriselor grecești*, tomul II de Nestor Camariano, București, 1940, p. 59—66.

[23] DLR, s.n., t. VIII, partea a 2-a, s.v. *petrecere* (II. 1). Cf. vb. *petrece* (II. 1).

[24] Vezi și P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, [București], 1959, p. 245—250.

[25] Unele „vieți" din acest miscelaneu au fost publicate de E. Kałużniacki, *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius*, Wien, 1901.

[26] V. P. Adrianova—Peretc, V. F. Pokrovskaja, *Drevnerusskaja povest'*, Vyp. I. Moskva—Leningrad, 1940, p. 30—31.

[27] *Ibidem*, p. 31.

anul 1444 [28], trei manuscrise din sec. XV [29], un ms. din sec. XVI [30] și un ms. din sec. XVIII [31]. O bibliografie similară, întocmită de A. A. Nazarevskij, consemnează alte patru manuscrise rusești ale aceluiași roman *Varlaam și Ioasaf*, manuscrise ale căror titluri încep cu secvența *žitie i žizn'*: un ms. din sec. XV—XVI [32], altul din sec. XVI [33], al treilea din 1671 [34] și al patrulea din 1761 [35].

Dacă unele versiuni românești de „vieți de sfinți" traduc originale slave, observăm că sintagma *viața și petrecerea* din asemenea versiuni redă întocmai conținutul sintagmei corespunzătoare slave.

Prin urmare, nu avem nici un motiv să considerăm că sintagma inițială din titlul *Viața și petrecerea* [...] *preacuviosului părintelui nostru Vasilie cel Nou* ar aparține lui Dosoftei. Mai mult. Chiar Dosoftei, pentru intitularea operei sale citate, *Viața și petrecerea sfinților*, s-a inspirat din titlurile grecești (și slavone, care, în fond, le traduc pe cele grecești) ale „vieților de sfinți".

Se cuvine să aducem aici precizarea că sensul de „fel de viață, mod de desfășurare a vieții, fel de a trăi", pe care-l are s.f. *petrecere*, în sintagma *viața și petrecerea*..., este atestat în limba română încă de la începutul sec. al XVII-lea. *Dicționarul limbii române* publicat de Academia R.S.R., s.v. *petrecere*, la § II.1, reproduce citate din diferiți autori, care acoperă sec. XVII—XX, practic pînă în zilele noastre [36]. Interesant ni se pare chiar primul citat, din cronograful lui Moxa: „Pînă acicea s-au scos dentr-alte cărți slovenești pre limba noastră vieţile și petreacerile împărătești ce au fost la începutul lumieei pînă la Mihail, feciorul Ducăei: atunce au fost numărul ailor 6613 [= 1105]" [37]. Asta înseamnă că sintagma *viața și petrecerea* a fost aplicată probabil, după modelul titulaturii biografiilor de „sfinți", și în istoriografie. Iar sursele slavone pe care le indică Moxa trimit, în ultimă instanță, tot la izvoare grecești (de data aceasta: cronografe).

Este mai mult decît evident că, în ce privește titlul *Viața și petrecerea*..., atît Dosoftei, cît și traducătorul român al versiunii *Vieții sf.*

---

[28] V. P. Adrianova-Peretc, V. F. Pokrovskaja, *op. cit.*, p. 52.

[29] *Ibidem.*

[30] *Ibidem*, p. 50.

[31] *Ibidem*, p. 55. Cf. Dan Horia Mazilu, *Varlaam și Ioasaf. Istoria unei cărți*, București, 1981, p. 52, 57.

[32] A. A. Nazarevskij, *Bibliografija drevnerusskoj povesti*, Moskva—Leningrad, 1955, p. 64.

[33] *Ibidem.*

[34] *Ibidem*, p. 66.

[35] *Ibidem*, p. 69.

[36] DLR, s.v. *petréce* (vb.), sub § II, 1, atestă sensul corespunzător, pe plan verbal: „a-și duce viața sau a-și ocupa timpul (într-un anumit fel, o anumită perioadă); a trăi", pe care-l ilustrează cu multe citate, reprezentînd perioada cuprinsă între cca 1550 și sec. XX.

[37] Moxa, 399/21. Am completat citatul din DLR și l-am verificat cu versiunea din CDB I a cronografului, colaționată de I. Bogdan, la Moscova, cu originalul.

Vasile cel Nou, aflată în ms. rom. 1284 de la B.A.R.S.R., continuă o lungă tradiție, probabil de proveniență bizantină. Expresia, curentă în hagiografie, se regăsește și în titulatura unor romane populare, ca și în istoriografie.

Încît sintagma *viața și petrecerea* nu poate fi invocată ca argument în favoarea paternității lui Dosoftei asupra traducerii românești a *Vieții sf. Vasile cel Nou* [38].

Concluzia noastră de aici nu respinge, dar nici nu confirmă, puterea probatorie a celorlalte argumente aduse de N. A. Ursu pentru a atribui cărturarului moldovean traducerea menționată.

Ianuarie 1982 *Facultatea de limba și literatura română*
București, str. Edgar Quinet nr. 5—7

[38] În lumina faptelor prezentate de noi, în ipoteza că altcineva decît Dosoftei a tradus *Viața sf. Vasile cel Nou*, este clar că prezența sintagmei în titlul celor două opere nu poate fi folosită nici ca argument în favoarea tezei că traducătorul român al *Vieții sf. Vasile cel Nou* s-ar fi inspirat, pentru titlul tălmăcirii sale, din titlul lucrării lui Dosoftei, *Viața și petrecerea sfinților*. În sprijinul unei asemenea ipoteze ar trebuie să se demonstreze întîi că traducerea *Vieții sf. Vasile cel Nou* s-a făcut după 1682, demonstrație care nu s-a făcut pînă acum.

SUFIXUL ANTROPONIMIC *-ÉGA*

DE

TEODOR OANCĂ

Un număr relativ redus de antroponime românești prezintă sufixul *-ega*. Cîteva antroponime, rezultate din derivarea unor nume proprii cu sufixul *-eg(a)*, găsim la N. A. Constantinescu, DOR, p. LVIII, și Ioan Pătruț, OR, p. 112—113. În ambele lucrări se precizează că antroponime ca *Patega*, *Varega*, *Armega*, *Bușlega*, *Rabega*, *Hațeg*, *Beleg* etc. sînt derivate cu suf. *-eg(a)*, dar o descriere a acestui sufix, sub aspectul originii, funcției și întrebuințării lui, nu s-a făcut pînă în prezent.

Unele dintre antroponimele în *-ega* au devenit toponime, dar nici aceste toponime n-au reținut atenția cercetătorilor pentru particularitatea lingvistică pe care o prezintă.

Existența unui sufix *-eg* (precum și a sufixelor *-ag*, *-ig*), despre care Finuța Hasan [1] spune că l-a întîlnit numai în *maiec-maieg* „mai mic", se datorează „presiunii exercitate de sistem", întrucît existau în limba română sufixele *-ag*, *-og*, *-ug*, considerate de origine slavă. Se pornește, în acest caz, și de la constatarea [2] că perechea *c—g* la finală dă variante fonetice, în sensul că „*-ag(ă)*, *-eg(ă)*, *-ig(ă)* au putut apărea prin sonorizarea lui *c* final din *-ac(ă)*, *-ec(ă)*, *-ic(ă)*" [3]. O atare explicare a proveniență sufixului *-eg*, din exemplul arătat mai sus, presupune că sufixul a luat naștere pe teren românesc. S-a ajuns la această părere și pentru că „nu există probe suficiente" ca sufixul *-eg* să fie considerat de origine slavă [4].

Asemănător se petrec lucrurile și în cazul sufixului antroponimic *-ega*. El aparține seriei de sufixe antroponimice care conțin consoana velară oclusivă sonoră [g]: *-aga*, *-ega*, *-iga*, *-oga*, *-uga*. Aceste sufixe formează, împreună cu cele care conțin consoana velară oclusivă surdă [c]: *-aca*, *-eca*, *-ica*, *-oca*, *-uca*, o serie de sufixe antroponimice asemănătoare seriei de sufixe de la nivelul limbii comune, pe care a descris-o Finuța Hasan în studiul amintit.

Cele două serii de sufixe antroponimice se grupează cîte două *(-aca — -aga...)*, iar antroponimele derivate cu aceste sufixe perechi pot fi și ele considerate ca antroponime perechi: *Galaca-Galaga*, *Maneca-Manega*, *Velica-Veliga*, *Boroca-Boroga*. Sufixele perechi *-uca — -uga*, care să derive același nume propriu de la aceeași bază par să fie o excepție între celelalte perechi de sufixe antroponimice, căci n-am înregistrat decît antroponime derivate cu unul dintre cele două sufixe.

---

[1] Finuța Hasan, *În legătură cu etimologia sufixelor -ac, -ec, -ic, -oc, -uc și -ag, -eg, -ig, -og, -ug*, în SMFC, vol. VI, 1972, p. 52—53.

[2] Cf. Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, 1961, p. 75—76.

[3] Finuța Hasan, *op. cit.*, p. 53.

[4] *Ibidem*, p. 54.

Sufixele antroponimice perechi *-eca* + *-ega* au luat naștere sub presiunea sistemului căruia îi aparțin, pe cînd celelalte perechi de sufixe antroponimice din sistem pot fi raportate la sufixele (perechi) corespunzătoare lor din limba comună, unde acestea din urmă sînt productive.

Tot pentru originea românească a sufixului antroponimic *-ega* pledează și faptul că posibilitatea pătrunderii în onomastica românească a unor nume slave derivate cu sufixul *-ega* este îndoielnică.

În antroponimia slavă [5], cu precădere cea bulgărească, de la care ne-am aștepta să provină sufixul *-ega*, acesta este ca și inexistent. Ilčev[6] înregistrează trei antroponime în *-ega*, dar neanalizabile sub aspectul derivării : *Vega* și *Pega*, pe care le consideră prescurtări de la *Verghinia* și, respectiv, *Pelaga*, iar *Nega* provine din vsl. нѣга „dragoste, tandrețe".

De la нѣга, Miklosich, p. 82, înregistrează o serie de nume masculine și feminine ca *Neag*, *Neagul*, *Negan*, *Negoi*, *Neaga*, precum și nume compuse cu *Nega* : *Mironega*, *Ubinega*.

Alte exemple pe care le oferă Miklosich, însă puține la număr, ne permit să detașăm tema antroponimică de sufixele perechi *-ec* + *-eg* : *Gosteg* — *Gostek* (p. 51), *Mileg* — *Milek* (p. 74).

Derivarea numelor proprii slave cu sufixul *-ek* este frecventă datorită faptului că acest sufix este activ la nivelul limbii comune.

Cele cîteva exemple de antroponime derivate cu sufixul *-eg*, înregistrate de Miklosich, se prezintă ca variante fonetice ale numelor derivate cu sufixul *-ek*. Sufixul *-eg* nu s-a detașat în antroponimia slavă de celelalte sufixe din serie pentru a putea funcționa independent de ele.

Cum în antroponimia românească derivarea cu sufixul *-ega* prezintă particularități deosebite față de derivarea numelor proprii slave (vezi infra), rezultă, și pe această cale, că sufixul antroponimic *-ega* este o creație a sistemului antroponimic românesc.

Antroponimele derivate cu sufixul *-ega* sînt mai numeroase decît cele derivate cu sufixul *-eca*. Preferința oamenilor s-a îndreptat spre sufixul *-ega* deoarece, conținînd consoana velară oclusivă sonoră, este mai expresiv decît sufixul *-eca*.

Sufixul antroponimic *-eca* are funcție diminutivală, corespunzătoare sufixului diminutival *-ec* de la nivelul limbii comune. Rezultă, prin analogie, că și sufixul antroponimic *-ega* are funcție diminutivală. Diminutivale sînt și sufixele *-ic(a)*, *-ig(a)*, *-uc(a)*, *-ug(a)* [7] în care intră perechea consonantică *c* — *g*, iar antroponimele derivate cu aceste sufixe sînt diminutive.

Atestările din secolul al XVI-lea dovedesc vechimea prezenței sufixului *-ega* în onomastica românească : *Armega*.

Deoarece în onomastica românească întîlnim atît antroponime în *-eg*, cît și în *-ega* (mult mai numeroase decît cele în *-eg*), apare firesc întrebarea dacă nu cumva avem de-a face cu sufixe diferite. În acest caz, ce funcție îndeplinește *-a* din sufixul *-ega?* Și o altă întrebare : antroponimelor derivate cu sufixul *-ec* le corespund antroponime derivate cu sufixul *-eg?*

---

[5] Cf. Miklosich.

[6] Ștefan Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969.

[7] Cf. Pașca, p. 143, 146.

Încercăm să răspundem la aceste întrebări. De la tema atroponimică *Ciop* [8] (cf. *Ciopei, Ciopescu, Ciopan, Ciopaşu*) şi sufixul *-ec* rezultă *Ciopec*. Din derivarea patronimului *Ciot*[9] (de la care avem şi alte derivate: *Ciota, Ciotea, Ciotei, Ciotoi*) cu sufixul *-ec* provine *Ciotec*, nfam. Un patronim precum *Colec* se explică din *Colea* + *-ec*, aşa cum *Didec* < *Didea* + *-ec*, *Coşec* < *Coş/a*, *-ea* + *-ec*, *Sotec* < *Sota* (cf. şi *Sotală, Sotan*) + *-ec*. De remarcat că la nici unul dintre aceste antroponime derivate cu sufixul *-ec* n-am înregistrat variante în *-eg*, cu atît mai mult în *-ega*. În schimb, unor antroponime derivate cu sufixul *-eca*, puţine la număr, le corespund antroponime derivate cu sufixul *-ega*: *Beleca — Belega, Maneca — Manega, Meleca — Melega, Rabeca — Rabega*.

Care ar fi atunci funcţia lui *-a* din *-ega?* I. Rizescu [10] s-a ocupat de un sufix *-a*$_2$, care derivă antroponimice masculine. Acest sufix „a derivat mai întîi nume de botez (unele hipocoristice) masculine". În cotinuare se spune: „Antroponimele masculine în *-a*$_2$ sînt analizabile în raport cu: un antroponim masculin: *Oprişa — Opriş;* un apelativ masculin sau neutru (dar şi cu un antroponim masculin): *Duda — dud — Dud, Moţa — moţ — Moţ*" etc. (p. 39).

În cazul antroponimelor în *-ega* ne aflăm în faţa unei situaţii aparte. Rămîne să vedem în ce măsură *-a* din *-ega* corespunde sufixului *-a*$_2$ analizat de I. Rizescu. Cîteva exemple pot fi concludente. *Giubega* este un patronim provenit din supranumele *Giubea* + *-ega*. Nu cunoaştem un patronim **Giubeg* care să fie derivat cu sufixul *-a* pentru a rezulta *Giubega*. Tot aşa nu cunoaştem derivate antroponimice ca **Medreg*, **Meneg*, **Oneg*, **Paşaleg*, **Rabeg*, **Romeg*, **Tarabeg* etc., de la care să rezulte *Medrega, Menega, Onega, Paşalega, Rabega, Romega, Tarabega* etc., şi nici antroponimice în *-ec* pe care să le putem considera ca perechi ale acestora: **Medrec*, **Menec*, **Onec* etc. Rezultă că *-ega* nu este un sufix compus (*-eg* + *-a*), ci unul simplu.

Sufixul *-ega* se poate combina cu alte sufixe: + *-ea* > *-egea* (cf. *Tomegea* [11]), + *-iu* > *-egiu* (cf. *Rătegiu* [12]).

Antroponimele derivate cu sufixul *-ega* sînt nume de familie. Valoarea lor iniţială a fost aceea de diminutive. Cu vremea, ele şi-au pierdut această valoare pentru că a slăbit însăşi valoarea de sufix diminutival a lui *-ega*. În felul acesta *-ega* a devenit un simplu sufix antroponimic, apt să formeze derivate nu numai de la prenume, ci chiar de la supranume. Aşa ne putem explica ataşarea sufixului *-ega* la supranume ca *Giubea* > *Giubega, Paşală* > *Paşalega, Tarabă* > *Tarabega* etc. sau ataşarea unui sufix diminutival chiar la antroponime deja derivate cu sufixul *-ega*: *Maneguţ*.

O serie de antroponime în *-ega* par, la prima vedere, neanalizabile. Ele sînt, însă, forme trunchiate ale unor derivate în *-ega*. Astfel, *Lega* poate proveni din *Malega, Mega* din *Armega* etc. (vezi infra). Aceste antroponime, care se prezintă ca forme trunchiate ale antroponimelor în *-ega*

---

[8] Cf. I. Pătruţ, OR, p. 68.

[9] Numele de familie *Ciot* provine din supran. *Ciot* < *ciot*.

[10] I. Rizescu, *Asupra sufixelor onomastice* -a$_1$ *(topoantroponimic) şi* -a$_2$ *(antroponimic)*, în SMFC, vol. VI, 1972, p. 35—43.

[11] Cf. DOR, p. LVIII, care-l înregistrează.

[12] *Ibidem*.

nu trebuie considerate ca variante fonetice obligatorii ale antroponimelor în *-eca*. Altfel spus, *Mega* nu este o variantă fonetică a lui *Meca*, cum nici *Lega* nu trebuie raportat la *Leca*. Acest lucru se explică prin faptul că sufixul *-ega*, sufix prin excelență antroponimic, a devenit, în parte, independent atît față de sufixul *-eca*, cît și față de celelalte sufixe din serie : *-aca*, *-aga*, *-ica*, *-iga*, *-oca*, *-oga*, *-uca*, *-uga*.

Faptul că de la un antroponim nu avem o serie completă de derivate cu aceste sufixe, ci numai cu o parte din ele (*Beleca*, *Belega*, *Beliga*; *Haraga*, *Harega*, *Hariga*; *Moraga*, *Morega*, *Moruga*; *Rabeca*, *Rabega*, *Raboca*, *Rabuga* etc.) ne îndreptățește să considerăm că nume de familie actuale ca *Maca* și *Maga*, *Meca* și *Mega*, *Mica* și *Miga*, *Moca* și *Moga*, *Muca* și *Muga* pot proveni de la același antroponim (în acest caz antroponimul derivat cu sufixul *-ega* are șansa să fie considerat o variantă fonetică a celui derivat cu sufixul *-eca*) sau de la antroponime diferite, derivate separat cu sufixele respective. Reconstituirea antroponimului derivat, din care rezultă forma trunchiată, devenită patronimic de sine stătător, presupune un anume risc, iar soluțiile propuse trebuie interpretate ca opțiuni.

Din inventarul de antroponime în *-ega* de care dispunem rezultă că acest sufix se atașează, cu precădere, la nume în *-a*, *-e*, *-ea* : *Bele(a)* > *Belega*, *Bule(a)* > *Bulega*, *Cerna* (*Cerneа*) > *Cernega*, *Ciupea* > *Ciupega*, *Conea* > *Conega*, *Harea* > *Harega*, *Medrea* > *Medrega*, *Mora* > *Morega*, *Repca* > *Repcega*. Într-un singur exemplu am întîlnit derivarea cu sufixul *-ega* de la un patronimic terminat în consoană : *Chișega* <*Chiș* (cf. *Lista abonaților la serviciul telefonic* din orașul Motru, j. Gorj). Numele este scris greșit, în realitate fiind *Chisega*, după mărturia persoanei care-l poartă, originară din c. Dragotești (Gj). Numele *Chis*, de la care s-a format *Chisega*, redă fonetic aspectul scris al numelui maghiar *Kiss*[13] (<magh. *kis* „mic"). Numele *Chiș* a pătruns din maghiară în onomastica românească întîi în Transilvania, apoi s-a răspîndit, prin cei care purtau acest nume, în toată țara. Astăzi nimeni din familia Chisega din Dragotești nu poate da o informație privitoare la stabilirea în comună a cuiva venit de peste munți și care să fi purtat numle Chis sau Chisega. Numele, însă, ne determină să credem că această familie este originară din Transilvania.

Așa cum am precizat mai sus, un număr de toponime provin din antroponime derivate cu sufixul *-ega*. Unele toponime au la bază antroponime care n-au mai suferit modificări : *Giubega* ; altele provin din nume de grup care au originea în antroponime derivate cu sufixul *-ega* : *Conegi*, *Coslegi*, *Ghelmegeni*, *Giubegești*, *Rebegari*, *Rebegești*, *Rebegi*.

Dăm, în continuare, lista antroponimelor derivate cu sufixul *-ega*, cunoscute de noi, și a toponimelor care provin de la astfel de antroponime. Antroponimele sînt toate nume de familie și au fost luate din listele abonaților la serviciul telefonic din București și din țară. Au fost consultate ultimele ediții ale acestor liste. Lor li se adaugă alte surse care sînt menționate. Unele nume au fost extrase din fișele care cuprind antroponime și care se află la Sectorul de onomastică al Institutului de lingvistică din București. În cazul toponimelor provenite din antroponime, etimologiile acestora pun în evidență antroponimele care ne interesează.

[13] Cf. Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 83.

Arega (<*Harega*, vezi infra) nfam, s. Bleieşti, plasa Oltului de Sus, în Ion Ionaşcu, *Documente despre judeţele Olt şi Argeş în Catagrafia din anii 1773—1774, de la Moscova*, în MO, 1958, 3—4, p. 275.

Armega nfam. Un Armega, ban al Craiovei, apare în documente la 1589 (DIR, XVI, B, V, p. 420). Provine din tema *Arm-* [14] (cf. nfam *Armaş* <*armaş*).

Belega nfam actual. Cf. şi *Catagrafia din 1831*. Provine din *Bel/e, -ea*. DOR, p. 199, consideră că *Belega* e o variantă fonetică a subst. *beligă* „coajă de tei sau de plantă textilă". **Belegoaia** top., s.c. Leleşti, j. Gorj, provine din antroponimul fem. *Belegoaia*. Forma masc. *Belegoiu* rezultă din *Belega* + suf. augment. *-oiu*.

Bucegi masiv muntos. Toponimul apare notat în documentele din sec. al XVI-lea *Buciaci* (1516, DIR, XVI, B, I, p. 113), *Buceciul* (1578, *idem*, IV, p. 314). *Bucec*i, devenit ulterior *Bucegi* (cu *ec* > *eg*), provine din numele de grup *buceci* <antrop. *Bucec/a, -ea*. DOR, p. 218, porneşte, în explicarea toponimului, de la antrop. *Buciac*, fără să ia în consideraţie numele de grup *buceci*.

Bulega nfam rezultat din antrop. *Bulea* + *-ega*.

Buşlega nfam provenit din antrop. *Buşlea* (cf. Pătruţ, OR, p. 112) + *-ega*.

Cermega nfam, care stă la baza numelui de grup *cermegeşti*, de la care s-a format toponimul *Cermegeşti*, două sate în j. Vîlcea, provine din antrop. *Cerma* (cf. şi *Cermănescu*, în DOR, p. 235).

Cernega nfam format din antrop. *Cern/a, -ea*.

Chişega (vezi supra).

Ciupega nfam derivat de la antrop. *Ciupea*.

Conegi deal lîngă s. Orăşani, c. Curteşti, j. Botoşani (MDGR). Provine din numele de grup *conegi* <antrop. *Conega*. Acesta este format din numele *Conea* + *-ega*.

Corega nfam rezultat din antrop. *Cora* (cf. Paşca, p. 215).

Coslegi sat, c. Valea Călugărească, j. Prahova. Toponimul apare notat *Cozleci* în documentele din sec. XV—XVI (1493, DIR, XIII—XV, B, p. 220; 1515, *idem*, XVI, I, p. 107). Forma actuală, ca şi în cazul *Buceci* > *Bucegi* (vezi supra), se explică prin numele de grup *cozleci* < antrop. *Cozlec(a)*, iar acesta din *Cozla* (cf. Pătruţ, OR, p. 69) + *-ec(a)*.

Ghelmega nfam rezultat din *Ghelmea*. Toponimul **Ghelmegeni**, mahala în c. rurală Samarineşti, j. Mehedinţi (MDGR) provine din numele de grup *ghelmegeni*, care indică originea locală a locuitorilor proveniţi din *Ghelmegioaia*, sat, c. Prunişor, j. Mehedinţi.

Giubega s.c. Giubega, j. Dolj. Toponimul provine din antrop. *Giubega*, derivat de la supran. *Giubea*. De la antrop. *Giubega* provine numele de grup *giubegeşti*, iar de la acesta top. **Giubegeşti** — parte de sat şi grupuri de case în s. Cetăţeaua, c. Suteşti, j. Vîlcea.

Harega nfam format din antrop. *Harea*.

---

[14] N. A. Constantinescu, în DOR, p. 128, propune pentru *Armega* tema antroponimică *Arm-*, rezultată, prin afereză, din *Parmeniu* (< gr. παρμενιων). E greu de crezut că un astfel de nume calendaristic, purtat cel mult de călugări, să fi putut concura numele *Armaş*, provenit din apelativul *armaş*. Pentru *Armaşu*, cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 94.

Hotomega nfam. Antroponimul provine din tema antrop. *Hotom-* (cf. *Hoțomanu*) + *-ega*. Pentru *ț* > *t* cf. *Hoțoleanu* — *Hotoleanu*, nume de familie actual.

Jurega nfam provenit din antrop. *Jur/a, -ea*.

Lega nfam pe care-l considerăm o formă trunchiată a antrop. *Melega*, *Pașalega* etc. (vezi infra).

Maneguț nfam rezultat din antrop. **Manega** + *-uț*. *Manega* provine din *Manea* + *-ega*.

Medrega nfam derivat de la *Medrea*.

Mega nfam rezultat prin trunchierea unui antroponim al cărui grup final de sunete este *mega: Armega, Ciomega, Hotomega* etc.

Melega nfam provenit din tema antrop. *Mel(e)-* (cf. *Melea, Melescu, Melin, Melete*).

Menega nfam provenit din *Manea* + *-ega*, care dă *Manega*, apoi *Manega*, prin asimilarea regresivă : *a* — *e* > *e* — *e*.

Morega nfam format din *Mora* (cf. *Moran, Moranciu, Moruț* — în DOR, p. 326).

Onega nfam rezultat din antrop. *Onea*.

Pașalega nfam format din supran. *Pașală* (cf. *Pașalan* — nfam). O variantă fonetică a lui *Pașalega* este **Pasalega** — nfam.

Patega nfam (cf. DOR, p. LVIII) rezultat din antrop. *Pat/a, -ea* (cf. Pașca, p. 298).

Perega nfam provenit din antrop. *Perea*.

Pașega nfam format din antrop. *Pașa* (cf. *Pașan* — nfam).

Rabega nfam care provine din antrop. *Raba* (cf. Pătruț, OR, p. 64). O variantă fonetică a lui *Rabega* este **Rebega**, nfam provenit din *Rabega* prin asimilare regresivă : *a* — *e* > *e* — *e*. Mai multe toponime pot fi raportate la antrop. *Rebega:* **Rebegari** sat, c. Năruja, j. Vrancea. Toponimul provine din numele de grup *rebegari* (<antrop. *Rebega*), la care suf. *-ari* arată originea personală, asemenea sufixului *-ești* din **Rebegești** „numele mai vechi al satului Crețulești-Mănăstirea, c. rurală Crețulești, j. Ilfov" (MDGR). Toponimul provine din numele de grup *rebegești*, care îi desemnează pe cei din fam. *Rebega*. **Rebegi** sat desființat, înglobat la satul Horezu-Poenari, c. Valea Stanciului, j. Dolj. Toponimul are la bază numele de grup *rebegi* (<*Rebega*). Pătruț, OR, p. 113, arată, pe bună dreptate, că *Rebega* „nu are nimic comun cu verbul *rebegi* (cum se afirmă în DOR, p. 358), ci este un derivat față de *Raba*".

Repcega nfam rezultat din antrop. *Repc/a, -ea* (cf. *Repciuc*).

Romega nfam format din tema antrop. *Rom-* (cf. *Roma*, răzeș moldovean, DIR, XVI, A, III, p. 44 — în DOR, p. 139). O variantă fonetică a lui *Romega* este **Rumega** — nfam.

Rușegescu nfam rezultat prin derivare, cu suf. *-escu*, de la **Rușega;** acesta provine din tema antrop. *Ruș-* (cf. *Rușeț, Rușiță* — în DOR, p. 363).

Stegiu deal în j. Prahova (Frunzescu). Provine din antrop. *Stegiu* (<*Stega* + suf. *-iu*). Neputîndu-l apropia de antrop. *Stîngă*, N. A. Constantinescu, în DOR, p. 376, consideră *Stega* ca provenind dintr-o temă

necunoscută. Credem că *Stega* este o formă trunchiată a antrop. **Rustega** (*< Rusta + -ega*).

Şerbega nfam rezultat din antrop. *Şerb*. Variante fonetice ale lui *Şerbega* sînt **Serpega** (DOR, p. 369) şi **Şerpega** (DOR, p. 381).

Şorega nfam rezultat din *Şora* (nfam).

Tarabega nfam format din supran. *Tarabă*.

Nu intră în discuţia noastră o serie de antroponime şi toponime ca *Bega*, *Brega*, *Cega*, *Jega*, *Nega*, *Tega*, *Telega*, *Varega*, *Vega*, *Zega* etc., neanalizabile sub aspectul derivării unor antroponime cu suf. *-ega* : *Bega*, hidronim şi antroponim, poate fi explicat din slv. *bĕgŭ* [15] „fuga" (cf. Miklosich, p. 38); *Brega*; nfam, cum şi top. *Bregul* corespund entopicului slav *breg* „rîpă, colină" (Cf. Miklosich, p. 213; I. Iordan, TR, p. 33); *Cega*, numele unui spătar la 1482 (DIR, XIII—XV, B, p. 174), „braţ sau prival în plasa Ialomiţa-Balta, c. Burduşenii-Mari, j. Ialomiţa" (MDGR) are la bază numele comun *cegă* [16] — o specie de peşte; *Zega*, şi varianta lui fonetică *Jega*, ambele nume actuale, pot fi raportate la tema antroponimică slavă *žeg* (cf. Miklosich, p. 61), existentă în nume slave ca *Žegota*, *Žegovac*; *Nega*, vezi supra, dar poate rezulta şi din Neaga, prin analogie cu *Neagu* > *Negu* (cf. Paşca, p. 288); *Tega*, munte în j. Prahova, atestat la 1534 (DIR, XVI, B, p. 166); provine din antrop. *Telega*; *Telega*, hidronim şi antroponim, se discută împreună cu *Teleajen*, afluent al Prahovei şi sat, ambele provenind din sl. *telĕga* [17] (cf. rom. *teleagă*); *Varega*, explicat de Miklosich, p. 335, din *varegŭ*. (DOR, p. LVIII, include *Varega* printre numele derivate cu suf. *-ega*); *Vega*, hipocoristic de la *Varega*, precum *Tega* de la *Telega* (cf. şi explicaţia lui Ilčev — vezi supra).

Din cele arătate mai sus rezultă:

a) sufixul antroponimic *-ega* s-a format în interiorul limbii române ca un reflex al sufixului *-eca*;

b) valoarea iniţială a sufixului antroponimic *-ega* a fost aceea de a forma diminutive. Ulterior el şi-a pierdut această calitate, rămînînd un simplu sufix antroponimic;

c) sufixul antroponimic *-ega* nu are corespondent în sistemul sufixal al limbii comune (exemplul *maiec* — *maieg* este ca şi neglijabil);

d) antroponimele derivate cu sufixul *-ega* sînt, în exclusivitate, nume de familie. Unele antroponime derivate cu sufixul *-ega* au devenit toponime.

ABREVIERI

Catagrafia din 1831	*Monografia judeţului Dolj, Izvoare demografice, vol. I, partea I, Catagrafia din 1831*, în „Oltenia", Craiova, 1944.
DIR	*Documente privind istoria României, B, Ţara Românească*, Bucureşti, 1956.
DOR	N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963.
Frunzescu	Dimitrie Frunzescu, *Dicţionar topografic şi statistic al României*, Bucureşti, 1872.

[15] Explicaţia ni se pare logică pentru un curs de apă, aşa cum numeroase rîuri din ţara noastră se numesc *Repedea* sau, cu sinonimele slave, *Bistra*, *Bîrza* (cf. I. Iordan, TR, p. 121—122).

[16] Mai multe hidronime din apropierea Dunării, cu precădere bălţi, se numesc *Balta Somnu*, *Balta Carasu*, ceea ce explică toponimul din j. Ialomiţa.

[17] Cf. Emil Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970, p. 194.

I. Iordan, TR — Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963.
MDGR — *Marele dicţionar geografic al României*, Bucureşti, 1898—1902.
Miklosich — Franz Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen-und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927.
Paşca — Şt. Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936.
Pătruţ, OR — Ioan Pătruţ, *Onomastică românească*, Bucureşti, 1980.
SMFC — *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, vol. I—VI, 1959—1972.

Ianuarie 1981

Facultatea de filologie
Craiova, str. Alex. I. Cuza nr. 13

DOCUMENTE INEDITE PRIVITOARE LA ANTROPONIMIA BĂNĂȚEANĂ

DE

SIMION DĂNILĂ

Cele două documente pe care le comunicăm mai jos, după știința noastră inedite, au fost extrase din protocoalele circularelor aflate în arhiva fostului protopopiat Belinț (județul Timiș) și se referă la imixtiunile bisericii în sistemul de denominație personală a românilor bănățeni.

1. Primul dintre ele, datat 30 decembrie 1798 și emis de episcopia Timișorii, se înscrie în vasta campanie luministă de combatere a elementelor așa-zise „păgîne" din mentalitatea populară: superstiții, datini și credințe primitive, nume necalendaristice etc. Nu altfel a procedat Dimitrie Țichindeal incriminînd — e drept că și el mai mult de pe poziții creștine decît științifice — practicile magice ale descîntatului și vrăjitului și compătimindu-i în felul următor pe cei ce puneau umărul la eradicarea lor: „...Multe nevoi și supărări de la oamenii cei proști capătă aceia, care vreau să le strice sărbătorile cele idolești, și obiceiurile cele bătrîne prin care cad ei în barbarie și tiranie." [1]

BINE ÎNCUVI[I]NȚATULUI DOMN PROTOPRESVITER

Fiind după obiceiul care au fost întrat, și preoții la prunci la botez tot feliul de nume au pus, adecă Jivan, Trăilă, Iorgovan, Drăgoi și altele mai multe care nu să pot spune, așijderea și fetelor Floarea, Brîndușă, Sanda, Manda și altele care în sfintele cărți nu să află, așa feli de nume din vremile cele bătrîne nescari nume rămase din idoli poclon[i]te, adecă păgîni care s-au închinat idolilor, care n-au avut legea creștinească prin nașul pruncilor și fetelor au dat nume. Pentru aceea încuvi[i]nției sale foarte să poruncește ca la a[i] săi supuși preoți din protopopiatul sfinției sale să aveți cu treaba a rîndui, ca să aibă pruncii la botez creștinești și așa feli de nume, care să află în sfintele cărți a da și a le numi.

Așadară cu aceasta să înștiințați și în biserică norodului a povesti.

Dat din Timișoara în 30 decembre 1798.

N. N. Konzistorium
Episcopes a[l] Eparhiei Temișorii cei Neunite
Pavel Kenghelați
Arhimandrit

Dacă atribuirea numelor de botez ar fi căzut exclusiv în seama preoților, chemați acum să încline balanța antroponimică în favoarea onomasticonului creștin, atunci, fără îndoială, documentul de mai sus ar fi putut însemna o adevărată piatră de hotar în istoria antroponimiei bănățene. Sondarea antroponimiei satului Belinț dinainte și de după acest document ne arată însă că lucrurile nu stau deloc așa.

---

[1] Dimitrie Ținchindeal, *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase...*, Buda, 1802, p. 39.

Printre numele de botez bărbătești care urmau a fi ostracizate, se enumeră *Jivan*, *Trăilă*, *Iorgovan*, *Drăgoi* „și altele".

Jivan este echivalentul sîrb al lui *Trăilă*, nume format de la verbul *a trăi* și atribuit copiilor ca o predestinare, ca ursitor de viață lungă într-o epocă în care mortalitatea infantilă, epidemiile și războaiele făceau ravagii în rîndurile populației.

Jivan este un nume rar atestat în antroponimia satului Belinț: apare în perioada 1700—1720 (protocoalele botezaților și răposaților, pe care le-am putut cerceta în aceeași arhivă, nu ne oferă date pentru a stabili frecvența unor nume înainte de 1720), iar între 1765—1773 figurează o singură dată. *Jica*, hipocoristic de la *Jivan*, este atestat între 1680—1720, după cum fem. *Jivana* apare de două ori între 1720—1765. Așa că, la data emiterii documentului respectiv, sb. *Jivan* și derivatele sale nu se mai înregistrează ca nume de botez în Belinț. În satul vecin, Babșa, *Jivan* se întîlnește pînă în zilele noastre ca nume de familie; la fel, *Jica* (*<Jica*) a supraviețuit la Belinț numai ca nume de pociumb [2].

În schimb, foarte frecvent este numele de botez *Trăilă*, consemnat și sub forma *Trailă*, *Trail*, *Trăil*, făcînd pereche de tipul altor dublete cu formă asemănătoare: *Găvrilă (Gavrilă)* — *Gavril*, *Mihăilă* — *Mihail* etc.; o singură dată am întîlnit forma *Trală*. Atestat între 1700—1720, apare de 107 ori în perioada 1720—1799 și de 61 de ori între 1800—1849, dată după care dispare ca nume de botez. Se menține însă ca nume de pociumb: *Trilăgherga* < *Trăilă Gherga*, printr-un fenomen de asimilare. Fem. *Traița* l-am întîlnit o singură dată ca nume de botez, în anul 1815.

Deducem, prin urmare, că, în privința numelor de botez *Jivan* și *Trăilă*, dispoziția ecleziastică din 1798 n-a avut nici un efect: primul nume, pierzîndu-și semnificația pentru români, este înlăturat de la sine, cu mult înainte, ca nefuncțional, iar al doilea dăinuie, în pofida intervenției preoțești, mult după această dată. Cei care au avut un rol hotărîtor în atribuirea numelor de botez au fost rudele de sînge (la 1798, fiul se numește *Trail*, fiindcă și tatăl se numește la fel; la 1815, fata este botezată *Traița*, fiindcă tatăl se numește *Trail*) și rudele spirituale (la 1801, copilul este numit *Trailă* după nașul care se numea tot *Trailă*). Dispariția lui *Trăilă* ca nume de botez după 1849 se explică prin alte cauze decît intervenția bisericii, cauze de natură social-politică în primul rînd: atribuirea unor nume de origine latină, care nu puteau fi sîrbizate sau maghiarizate, în condițiile în care românii bănățeni erau amenințați cu deznaționalizarea. Credem că și numele de botez *Traian* a fost raportat la început la verbul *a trăi*, substituindu-se astfel cu ușurință mai vechiului *Trăilă*.

Numele de botez *Iorgovan* (care în sîrbo-croată înseamnă „liliac") apare doar de două ori, între 1720—1765, și a dăinuit apoi ca nume de pociumb pînă pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea

Drăgoi este mai frecvent: atestat în perioada 1700—1720, este consemnat de 10 ori între 1720—1799 și numai de 4 ori între 1800—1843,

---

[2] Asupra semnificației *numelui de pociumb* în onomastica populară, relatăm într-un studiu aflat sub tipar. Înțelegem prin *nume de pociumb* denumirea locului pe care-l deține o gospodărie în vatra satului, a „gospodăriei de rădăcină" a fiecărei familii țărănești, cît și numele familiei respective. Această categorie onomastică se află la interferența dintre toponimie și antroponimie și are funcția de a indica proprietatea și apartenența la o anumită familie, precum și de a identifica rapid locuitorii satului.

de cînd nu mai apare. Alte nume de botez derivate de la *drag*: *Drăgan* (atestat între 1700—1720 și, o singură dată, între 1754—1765); *Drăghici* și fem. *Drăgălina* (ambele atestate o singură dată între 1720—1754) și *Drăghi(n)cea* (de trei ori între 1720—1773). În prezent dispărute ca prenume, supraviețuiesc ca nume de pociumb: *Drăgoi*, *Drăgoźura* (< *Drăgoi Giura*), la care se adaugă și *Draga*.

Între „și altele", preoții mai puteau include, firește, și numele de botez *Lupu*, *Ursu* (atestate înainte de 1798), care trimit și mai înapoi spre „păgînism", precum și o serie de nume alese după criteriul afectivității (ca și *Iorgovan* și *Drăgoi*): *Bosioc*, *Păun*, *Trandafir*, atestate numai înainte de 1798. Dacă toate acestea au putut fi înlăturate din antroponimia locală, ca efect al dispoziției din 1798, apare, în schimb, un alt nume de floare pentru băieți: *Samfíu* („garoafă"), de 6 ori în perioada 1800—1849. Reacție și contrareacție.

În ceea ce privește numele de botez feminine menționate în document, *Floare* apare de 13 ori în perioada 1754—1799 și de 24 de ori între 1819—1853. Ceea ce înseamnă că timp de 20 de ani (1798—1818) dispoziția este riguros aplicată, pentru ca după aceea să asistăm la un adevărat reviriment al acestui nume, atribuit la botez pînă în zilele noastre. Respins ca nume necalendaristic, este acceptat apoi, probabil, în legătură cu sărbătoarea creștină a Floriilor (de la care avem și între 1720—1799 numele *Fluriia*, *Fluriie*, de două ori atestat). În 1969, numele *Floare* era purtat de 49 de femei. Derivatul *Florinca* apare ca nume de botez între 1765—1773, azi numai ca nume de pociumb. Masculinul *Florea*, atestat între 1700—1720, apare de 4 ori între 1720—1773, de două ori între 1836—1849, iar astăzi numai sporadic la oamenii vîrstnici (sau ca nume de pociumb), fiind înlocuit cu *Florin*.

Brîndușă (scris și *Brîndușe*, *Brăndușe*) apare de 49 de ori în perioada 1720—1799 și de 20 de ori între 1800—1849, dar se întîlnește și astăzi la femeile mai în vîrstă (în 1969, de pildă, era purtat de 23 de persoane). Deci, departe de a fi o apariție recentă în antroponimia noastră (între 1918—1944, cum crede Al. Cristureanu[3]), *Brîndușă* ne vine din timpuri îndepărtate, grăind, ca și *Floare*, despre sensibilitatea la frumos a poporului nostru. Alte nume de flori date fetelor înainte de 1798, în Belinț, mai întîlnim: *Crina*, *Lala* („lalea" în sîrbo-croată), *Mărgărita* și *Mărghita*, *Romonița*, *Ruja* („trandafir" în sîrbo-croată). Dintre acestea, numai *Lala* și *Ruja* se mențin azi ca nume de pociumb. Tot de natură afectivă sînt și numele de botez *Dobrița* și *Păuna*, înregistrate atît înainte, cît și după 1798.

Sanda putea trece drept nume „păgîn" numai ca hipocoristic al lui *Ru(c)sanda* (acesta întîlnit de 6 ori între 1720—1754 și de 4 ori între 1819—1853). *Sanda* este unul dintre cele mai frecvente nume de botez pînă pe la mijlocul secolului trecut: apare de 38 de ori în perioada 1720—1799 și de 319 ori între 1800—1853. S-a propagat chiar pînă în zilele noastre, dar este purtat numai de femei în vîrstă. Marea răspîndire a numelui după dispoziția dată în 1798 trebuie pusă în legătură cu receptarea sa ca hipocoristic al numelui calendaristic *Alexandra*, atestat ca

[3] Al. Cristureanu, *Prenume de proveniență cultă în antroponimia contemporană romă nească*, în *Studii și materiale de onomastică*, București, Editura Academiei R.S.R., 1969, p. 39; vezi atestări mai vechi la N.A. Constantinescu, DO, p. 217.

atare în Belinț de două ori înainte de 1798 și de cel puțin 5 ori în perioada 1819—1905.

Cît despre numele *Manda*, care evocă o piatră prețioasă (smaraldul), fiind deci necalendaristic, nu avem vreo atestare în Belinț nici înainte, nici după 1798.

Putem conclude că efectul documentului din 1798 în antroponimia satului Belinț a fost minim, tradiția, pravila nescrisă a poporului, dovedindu-se și de data aceasta mai puternică decît legile emise din cancelarii (care nu de puține ori au fost nevoite să ajungă la un compromis cu ea). Și dacă tocmai în centrul de protopopiat constatăm această situație, atunci nu alta trebuie să fi fost starea lucrurilor în parohiile subordonate, unde veghea protopresviterului era mult atenuată. O cercetare similară întreprinsă în alte protopopiate aparținătoare eparhiei timișorene ar conduce, poate, la aceleași concluzii.

2. Pentru a înțelege corect conținutul celui de-al doilea document, recurgem, pentru început, la o mărturie de epocă, nici ea luată în seamă, după cîte știm, de antroponomaștii noștri: confesiunea unuia dintre capii revoluției de la 1848—1849 din Banat, și anume Dimitrie Petrovici-Stoichescu, protopopul Lipovei, român originar din Belinț, care, în adunarea populară de la Lugoj, din iunie 1848, este ales vicar episcopesc al Timișorii în locul episcopului sîrb Panteleimon Jivcovici[4]. D. Petrovici-Stoichescu relatează[5] că la acea adunare, deoarece oamenii „strigară ca «vici» în cognumele meu să nu fie, eu fui silit a mă alcătui dorinții în ultimei, și primii cognumele strămoșesc familiar «Stoichescu»".

Panteleimon Jivcovici dă o circulară în 26 iunie (extrasă de noi din același protocol), prin care îndeamnă preoțimea să nu ia în considerare hotărîrile adunării de la Lugoj, cu care prilej „un advocat Evtimie Murgu (...) pînă la acea îndrăznire de margine s-au slobozit, cît au publicat acolo oarecărui număr a[l] preoțimii și a[l] poporului, că pînă atuncea, pînă ce va urma de la Ministerium altă vreo rînduială, să nu se aibe numele nostru ca a[l] cuvi[i]nciosului Episcop Dietesan a[l] păzitei de D-zeu eparhii acesteia a se pomeni în rugăciuni, și să ni să tăgăduiască toată aplecăciunea în cele bisericești".

D. Petrovici-Stoichescu, suspendat imediat din funcția de protopop de către P. Jivcovici, nu este recunoscut ca vicar episcopesc de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice de la Budapesta decît în 31 mai 1849, după ce trupele maghiare conduse de generalul Bem reocupă Banatul, cu excepția Timișoarei. Se creează acum o situație curioasă: episcopia

[4] În legătură cu acest eveniment și cu întreaga activitate revoluționară a lui Dimitrie Petrovici-Stoichescu, a se vedea: lucrările lui I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, Editura Academiei R.S.R., 1968, p. 35 și passim; *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1977, p. 141 sq.; *Protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu*, în „Prinos închinat Înalt Prea Sfințitului Nicodim, patriarhul României", București, 1946, p. 272—279; Gheorghe Ciuhandu, *Șase documente și cîteva cuvinte despre protopopul Dimitrie Stoichescu-Petrovici*, în „Analele Banatului", IV, 1931, fasc. 4, p. 149—154; Traian Topliceanu, *Două documente despre protopopul Dimitrie Stoichescu Petrovici, vicarul român al Episcopiei ortodoxe din Timișoara la 1848*, în „Luceafărul" [Timișoara], I, 1935, nr. 4, p. 184—185; Mircea Teleguț, *Două „cîntări" din epoca adunărilor de la 1848 la Lugoj*, în „Orizont" [Timișoara], XX, 1969, nr. 1 (177), p. 95.

[5] *Curgerea întîmplărilor cu Dimitrie Petrovici alias Stoichescu în timpul revoluției maghiare (Descrisă de sine însuși, și după moartea lui rămasă la familie, iară acum trimisă de Al. M. Marienescu)*, în „Albina" [Viena], III, 1868, nr. 12, p. 1 sq.

Timişoarei avea doi episcopi; pe Panteleimon Jivcovici, în Timişoara necucerită de trupele ungureşti, care continua să emită ordine pe linie chezaro-crăiască, şi pe Dimitrie Petrovici-Stoichescu, în Lipova, care dădea porunci în numele revoluţiei maghiare. Dintre circularele emise de acesta din urmă, două vor constitui capete de acuzaţie după înfrîngerea revoluţiei: una prin care poruncea preoţilor ca la slujbe să nu pomenească numele împăratului şi al episcopului Jivcovici, iar a doua prin care-i îndemna pe români şi pe sîrbi să-şi unească forţele cu revoluţionarii unguri şi să lupte împreună pentru înlăturarea Habsburgilor.

Prin înfrîngerea maghiarilor, lîngă Timişoara, în 9 august 1849, se pune capăt şi revoluţiei. Patru zile mai tîrziu, P. Jivcovici dă o circulară prin care anulează toate dispoziţiile date de D. Petrovici-Stoichescu în scurtul răstimp cît acesta fusese episcop: „De vreme ce fostul protopresviter a[l] Lipovii Dimitrie Petrovici sub numele mincinos Stoichescu în stare suspendată fiind au îndrăznit de la rebelienţii ungureşti a primi ocîrmuirea bisericii în păzita de D-zeu eparhia noastră, toate orînduielile susatinsului suspendat protopresviter ca nelegiuite se privesc".

Într-o notă a aceleiaşi relatări [6], D. Petrovici-Stoichescu comentează astfel unele pasaje de tipul celui de mai sus, aflate în circularele lui P. Jivcovici: „De mirare că în pîra Episcopului şi în cercularíele lui, despre mine slobozite, unde vine numele meu Petrovici se adaugă: cu mincinos numele « Stoichescu », măcar că acesta este cel adevărat al meu cognume, iară Petrovici prin episcopii sîrbeşti s-au dat moşului meu preoţit, de după numele tatălui său « Petru » precum se îndătinase episcopii a face. De unde se vede cît de neplăcut este sîrbilor cînd vreun român ţipă adăugătura « vici »".

Despre românii care şi-au „ţipat" sufixul *-vici* din numele de familie („cognume" sau „polecră") şi despre tendinţele accentuate de sîrbizare a antroponimelor româneşti din Banat de către mai marii bisericii, sîrbi de origine, glăsuieşte şi circulara de mai jos, emisă tot în 13 august 1849 (ca dovadă de graba cu care episcopul căuta să restabilească situaţia de dinaintea revoluţiei) şi care, de fapt, constituie obiectul celei de-a doua comunicări a noastre:

377

PREABINENCUVI[I]NŢATE PROTOPRESVITER

Noo iubite!

Îndreznind unii din feţele preoţeşti înprotiva Atotpreaînaltelor orînduieli cu volnicie a schimba polecra sa, prin aceasta poruncim: ca fieştecare faţă proţească îndată după primirea acesti[i]a să aibe nesmintit a întrebuinţa iarăşi polecra sub care s-au diaconit şi preoţit, căci întru întîmplare protivnică neaminat va urma suspensia; avînd Binecuvi[i]nţenia voastră pre fieştecarele dintre feţele sfinţite carele ar cuteza doară fără Atotpreainalta înainte dobîndită îngăduinţă cu volnicie a-şi schimba polecra, sub cea mai strînsă răspundere a ni-l însciinţa şi slobozind ţircullariul acesta în toate locurile Districtului vostru a mijloci inscrierea ţircullariului acestuia în protocolul cuviincios.

Într-altele cu bunăvoire Arhipăstorească sîntem.

Din Sesia Consistorială în Timişoara în 13 Avgust 1849 ţinută.

Binencuvi[i]nţeniei voastre

Preavoitori de bine
Pant. Jivcovici
Epsp.

[6] *Ibidem*, nota 2.

Rezultă că, în timpul revoluției, nu numai Dimitrie Petrovici s-a lepădat de numele sîrbesc, reluîndu-și numele românesc din bătrîni, ci ca el au procedat mulți alți preoți români cu nume sîrbizat la hirotonisire [7]. Era o stare de spirit elocventă pentru maturizarea conștiinței naționale, care nu putea fi înăbușită prin legi și decrete și din clocotul căreia s-a ivit emanciparea bisericii române din Banat în anul 1865.

Octombrie 1981

Școala generală
Comuna Belinț, județul Timiș

[7] O privire aruncată asupra listei preoților din Belinț, de la 1779, de cînd avem date despre ei (dar interesantă ar fi fost cunoașterea listei de la 1690, cînd împăratul Leopold I acordă sîrbilor, drept recunoștință că aceștia au răspuns apelului său de a se răscula împotriva turcilor, așa-numitele privilegii ilirice, care stipulau, între altele, trecerea bisericii românești sub jurisdicția celei sîrbești), și pînă la 1855, cînd consemnăm ultimele titularizări de dinainte de 1865 în parohiile Belințului, ne arată nume de familie preponderent sîrbizate : *Alexandrevici* (de 2 ori) ; *Gruici* ; *Ioanovici* (de 3 ori) ; *Jivanovici* ; *Mihailovici* ; *Petrovici* (de 5 ori) ; *Popovici* (5) ; *Ribarovici* ; *Vasilievici*. Între 1827—1831, apar trei nume de familie nesîrbizate : *Adam*, *Logojan*, *Mioc-Ohaba* (preoții respectivi nefiind titulari și, probabil, nici hirotonisiți), iar în 1846—1847 figurează doi titulari cu nume în *-escu* : *Grozescu* și *Popescu*, ceea ce înseamnă că, în preajma revoluției, tendința de sîrbizare slăbise mult. De remarcat că numele de familie ale celorlalți locuitori ai satului, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, nu erau sîrbizate, lucru explicabil prin faptul că administrația nebisericească a Banatului era, alternativ, austriacă și maghiară.

DIN NOU DESPRE LUGOJ*

DE

IOAN PĂTRUȚ

1. În cîteva rînduri, am luat în discuție etimologia numelui *Lugoj* (recte *Logój*), analizînd etimologiile emise, pe care le-am găsit inacceptabile, și propunînd una nouă : localitatea poartă (ca multe altele) un nume de persoană omofon *(Logój)*, format de la o temă *Log-* (cf. *Loga*), cu un sufix *-oj-*, existent și în alte antroponime : *Cartojan*, *Porojan* etc. [1].

2. Într-un recent articol, Simion Dănilă nu acceptă etimologia mea și propune alta : toponimul *Logój* ar reprezenta forma de plural al unui băn. **logoz* (dispărut), variantă a lui *rogóz*, împrumutată, probabil, din graiurile slave cu care au avut bănățenii relații îndată după încheierea formării limbii române [2].

3. Două ar fi argumentele împotriva etimologiei mele : relația antroponim→toponim, propusă de mine, trebuie inversată, adică, susține S. Dănilă, antroponimul *Logój* (atestat documentar) [3] ar proveni din forma, identică, a toponimului, și, în al doilea rînd, sufixul *-oj-*, component al numelui de persoană în discuție, „nu există" [4].

4. Inversarea relației, toponim→antroponim, nu poate fi, bineînțeles, susținută. Autorul se putea convinge utilizînd și numai materialul local : numele colectiv al locuitorilor (formele de plural și singular) reprezintă *totdeauna* derivate formate din tema toponimului + sufix : *Logój*, (localități apropiate) *Jábăr*, *Boldúr*, *Hódoș*, *Bélinț→logojắń — logoján*, *jăberęń — jăberęán*, *bolduręń — bolduręán*, *hodoșắń — hodoșán*, *belințắń — belințán* etc.

Structura derivatelor în discuție este aceeași în întreg Banatul, după cum autorul se poate informa în *Noul atlas lingvistic pe regiuni*, I (sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Editura Academiei, 1980), harta 3, *Numele colectiv al locuitorilor din satele studiate*.

Prin urmare, exemplul *Hațeg* (nume de familie în comuna Belinț, jud. Timiș, care ar proveni de la numele localității), adus de autor în sprijinul teoriei sale, cade de la sine ; și aici raportul este același : antroponim→toponim, cum am arătat [5] ; antroponimul *Hați(i)egan(u)* e bine cunoscut.

---

* Utilizez abrevierile : nb = nume de bărbat, nfam = nume de familie.

[1] Vezi I. Pătruț, *Studii de limbă română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 221—224 ; idem, *Toponime formate din antroponime*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 1, p. 17 ; idem, *Din nou despre toponime formate din antroponime*, în CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 39—40 ; idem, *Onomastică românească* (în continuare : *On. rom.*), București, 1980, p. 113—116.

[2] *Numele orașului Lugoj*, în LR, XXX, 1981, nr. 3, p. 251—254.

[3] Vezi I. Pătruț, *On. rom.*, p. 115.

[4] *Art. cit.*, p. 252.

[5] *On. rom.*, p. 111—113.

5. Este adevărat că în studiile și lucrările mele apar sufixe puțin sau deloc cunoscute, cum este și *-oj-*, în sprijinul căruia am adus cîteva exemple[6]. Iată și altele:

Bolojan (Bol-oj-an) nfam (în Cluj-Napoca) pare a fi derivat față de *Bole* nfam și prenume, *Bolea* nfam (DOR, p. 207). Că este format cu sufixele *-oj-* + *-an-* (nu *-og-* + *-ean-*) ne-o dovedește *Bolog-an*, derivat față de *Bolog*, *Bologa*, înregistrate în DOR, p. 208.

Precizarea anterioară este utilă și pentru *Dolojan (Dol-oj-an)* nfam, pe care nu-l consider derivat față de *Dologa*, ca în DOR, p. 263, ci de la o temă *Doloj-*, cf. *Dolu* nb, *Dolea* nfam (DOR, p. 10, grupate greșit s. v. *Anatolie)*;

Corojan (Cor-oj-an) nfam actual (în Cluj-Napoca), cf. *Cor(a)* nb (DOR, p. 249);

Mogojan (Mog-oj-an) nfam actual, derivat nu față de *Mogoș* (ca în DOR, p. 325), ci **Mogoj*, iar acesta format de la tema *Mog-* (cf. *Moga)*;

Onojescu nfam (în Cluj-Napoca) probează existența unui *Onoja* / *Onoju*, derivate față de *On*, *Ona*, *One*, *Onea* (nb, înregistrate în DOR, s.v. *Ioan*, p. 80—81).

6. Etimologia propusă de S. Dănilă este șubred construită și se bazează pe presupuneri: pe varianta *logoz*, neatestată, împrumutată, eventual, crede autorul, din graiuri slave (vezi supra) — dar din dicționarele și graiurile bulgărești și sîrbești nu îmi este cunoscută; pe un plural *logoj*, cu totul ipotetic, orientîndu-ne și după un substantiv asemănător, și fonetic și semantic, *boz* (tot de proveniență slavă: bg. dial. *boz)*, care nu are, în graiul local, formă de plural.

Etimologia formulată de S. Dănilă rămîne deci o încercare neconvingătoare[7].

August 1981

Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea nr. 31

---

[6] *Ibidem*, p. 45.

[7] S. Dănilă încearcă să găsească, pornind iarăși de la presupuneri, alte explicații antroponimelor aduse de mine ca exemple pentru susținerea existenței sufixului *-oj-*. Astfel, despre *Motorojescu*, nfam la românii bănățeni din Iugoslavia (vezi I. Pătruț, *Ou. rom.*, p. 115—116), S. Dănilă afirmă că rostirea locală este, „mai mult ca sigur" [sic], *Motorojescu*, (care s-ar explica din *Motoroga) (art. cit.*, p. 245). După trimiterea prezentului articol la redacție, am primit de la profesorul dr. Radu Flora informația (pentru care îi mulțumesc și pe această cale) că numele respectiv este *Motorojescu*, în rostirea locală *Motorajăscu*, „cu nici un fel de *ź* ori altă pronunțare".

ÎN LEGĂTURĂ CU FENOMENUL DE CACOFONIE

DE

STEINAR LONE

Este un fapt binecunoscut că limba română, atît cea literară, cît și, de obicei, cea vorbită, evită repetarea silabelor identice la granița dintre cuvinte, pentru a evita cacofonia. De fapt, fenomenul pare atît de firesc și puțin interesant, încît nu am găsit referințe la el în literatură științifică. În anumite cazuri, cacofonia este inevitabilă : Ion Luca *Caragiale*, Biseri*ca ca*tolică etc.

În legătură cu o lucrare al cărei scop nu are nimic de a face cu stilistica, am cules din circa 7 500 de pagini de proză românească contemporană vreo 400 de expresii privitoare la teamă, ca : *mă tem să/că...*, *mi-e teamă să/că...* (Lone, în pregătire : *Les expressions de crainte en roumain contemporain*, teză, Universitatea din Oslo). Am putut constata că tipul de expresii cel mai frecvent, cu ambele conjuncții, este cel cu verbul *a fi* și cu un pronume la cazul dativ *(mi-e teamă)* și că termenul *teamă* este în variație cu alte cuvinte ca *frică*, *groază*, *spaimă*.

În cazurile unde urmează o propoziție completivă introdusă prin conjuncția *să*, cuvîntul *teamă* apare în circa 50% din exemple, iar *frică* în aproximativ 40%. Celelalte cuvinte nu apar decît foarte rar.

În cazurile unde urmează o propoziție completivă introdusă prin *că*, găsim — cu două excepții — numai cuvintele *teamă* (cel mai frecvent), *groază* și *spaimă*. Deci, putem confirma regula despre evitarea cacofoniei : n-am găsit nici un exemplu de tipul **mi-e frică că...*

Această regulă este una de fonostilistică pură. Două exmple dovedesc că introducerea unui alt element între *frică* și *că* împiedică aplicarea acestei reguli. Iată cele două exemple :

> „Numai de nu s-ar repeta senzația de înăbușire de adineauri, frica aceea cumplită că nu mai poate respira" ! (Al. Philippide, *Floarea din prăpastie* (1942), Seria Arcade, București, Editura Minerva, 1975, p. 238.)

În acest exemplu, cuvîntul *frică* este la forma articulată, tot din cauza apariției elementului calificativ. Exemplul următor este poate și mai convingător :

> „Lupta aceasta mă sugrumă mereu și frică mi-e că nu se va isprăvi niciodată, poate nici dincolo !" (L. Rebreanu, *Pădurea spînzuraților* (1922), Biblioteca pentru toți, București, Editura Minerva, 1978, p. 198).

Ianuarie 1982 Oslo

Dicționarul limbii române (DLR). Tomul XI, Partea 1, Litera Ș. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1978, 271 p.

Realizarea și publicarea monumentalului *Dicționar al limbii române*, care va cuprinde cam 150.000 de cuvinte și variante (cu circa 100.000 mai multe decît *Dicționarul limbii române moderne* sau *Dicționarul explicativ*...) este, de multă vreme, o preocupare importantă și permanentă a institutelor de lingvistică din țară și a Editurii Academiei. După apariția literelor M, N, O, P (se așteaptă și partea a 5-a), R, s-a publicat în 1978 litera Ș (tomul XI, partea 1), volum realizat de colectivul de lexicografi de la Institutul de lingvistică, istorie literară și folclor din Iași, constituit (la data elaborării) din: Doina Cobeț, Maria Deutsch, Dragoș Moldovanu, Zamfira Mihail, Corneliu Morariu, Despina Ursu și Victoria Zăstroiu. Membrilor acestui colectiv li se alătură Monica Busuioc și Radu Michăescu, de la Institutul de lingvistică din București, care au redactat articolul *ȘI* din dicționar. Revizia și coordonarea lexicografică a volumului au revenit Doinei Cobeț și lui Corneliu Morariu. Pentru etimologii au fost consultați: Alexandru Graur, Grigore Brâncuș, Vladimir Drimba, Theodor Hristea, Maria Iliescu, Bela Kelemen, Gheorghe Mihăilă, Nicolae Ursu. De corelații s-a ocupat Rodica Radu, iar redactorul volumului a fost Ecaterina Ionașcu.

Litera Ș cuprinde 4528 de cuvinte și variante.

Volumul a apărut într-un tiraj de 1950 de exemplare, în condiții grafice bune, cum au apărut, dealtfel, și celelalte volume.

Autorii — tineri și foarte tineri —, cu o bună pregătire de specialitate, au făcut tot ceea ce a fost necesar ca să ne dea o lucrare de cea mai înaltă ținută științifică, de o bogăție impresionantă, într-o redactare clară, urmărind cu grijă succesiunea firească a sensurilor.

Deoarece calitățile monumentalei lucrări au fost în mai multe rînduri puse în evidență, la apariția altor volume, arătîndu-se meritele deosebite ale colectivelor de autori, iar litera Ș este la nivelul celor publicate, ne vom opri mai puțin asupra meritelor acestui volum, cu totul remarcabile, ca să facem unele constatări și observații de care s-ar putea ține seama la reluarea și republicarea lucrării, conform planului stabilit. Precizăm, însă, că unele dintre observații au în vedere chestiuni care privesc întreaga lucrare, nu numai volumul dedicat literei Ș.

Dacă ar fi să ne orientăm după ceea ce s-a tipărit din DLR într-un deceniu și jumătate (începînd cu 1965), am avea siguranța că în scurt timp vor fi publicate și volumele cu celelalte litere. Unele volume au și fost predate Editurii Academiei, iar altele sînt, la aceeași editură, într-un stadiu avansat de pregătire. Ritmul de apariție este, totuși, mult prea lent față de procesul de elaborare și se cere o concordanță perfectă între cele două activități.

Acest tip de lucrări lexicografice, de mari proporții, prezintă, precum se știe, un mare avantaj, acela al înregistrării unui imens număr de cuvinte, dar și un dezavantaj, lipsa de unitate în soluțiile etimologice. În cazul DLR s-a pus accentul pe avantajul lucrării, pe caracterul de *dicționar-tezaur*, și s-a procedat foarte bine, salvîndu-se de la uitare (uneori definitivă) nenumărate cuvinte-verigi care mai tîrziu ar fi trebuit reconstituite. Problema rezolvării etimologiilor este o obligație de viitor a specialiștilor.

DLR, prin tirajul său atît de mic, nu se adresează marelui public; lucrarea stă mai mult în atenția specialiștilor (din țară și de peste hotare). Dar, și în această situație, era necesar ca normele de redactare cuprinse în *Introducere* (ne referim la fascicula care cuprinde și bibliografia seriei noi a DLR, apărută în 1965) să prevadă traducerea în românește a etimonului străin cu sensurile (sensul) din limba respectivă ori numai sensul avut în vedere de autorii DLR. În această privință, lucrarea se caracterizează prin lipsă de unitate: pentru unele etimoane se precizează sensul, iar pentru altele (pentru cele mai multe) nu. Litera Ș nu face excepție de la procedeul întîlnit în volumele apărute anterior.

Ne-am fi așteptat ca unele cuvinte din volumul pe care îl discutăm să fie prezentate în alt loc. Astfel *ș a l d ă i e*, pentru care nu se dă nici un exemplu ilustrativ, trebuia discutat la *ș a l d ă u*, care este ilustrat prin două contexte. *Ș a l d ă i e* este, de fapt, femininul lui *ș a l d ă u*. Cuvintele *ș e r g ă i* (derivat de la *șarg* cu suf. *-aci*), *ș e r g ă u* (de la *șarg* cu suf. *-ău*), *ș e r g o c i ó j* (de la

șarg cu suf. *-ocioi*) trebuia să fie discutate la *ș ă* — nu la *ș e* —, deci, sub *șărgaci, șărgău, șărgocioi* ca variante fonetice ale acestora. *Șărgaci* este înregistrat în ALR, s.n., II, h. 276, pct. 316, 334, în forma *ș ĕ r g á č*, iar *șărgocioi* este înregistrat în aceeași hartă (pct. 316) în forma *ș ĕ r g o č ó i*. Sunetul notat *ĕ* în nord-vestul țării trebuie redat prin *ă* în limba literară în cazul cuvintelor pe care le discutăm. *Ș e r g á t* se cerea prezentat la *ș a r g á t*, pl. *ș a r g á t e*, așa cum apare cuvîntul chiar în contextul ales. Multe dintre cuvintele începătoare cu *ș t i o-* și *ș t i u-* (p. 215 și urm.) ar fi trebuit să fie prezentate la *ș t o-*, *ș t u-*, dar autorii au avut în vedere și aici, ca și mai sus, normele ortoepice actuale, după cum se stabilește în *Introducere*.

La litera Ș este discutat cuvîntul *ș o r t o l i t* „murdar de noroi", fără etimologie. Noi cunoaștem, tot din zona Rădăuți, în afară de adjectivul acesta, pronunțat *șortolit*, și vb. *ciortoli*, reflexiv (pronunțat *șortoli*) cu sensul (despre oameni și animale) „a (se) murdări tare de noroi, de bălegar, de must de la vite, de zoi", la care mai adăugăm subst. *ciortoleálă* (pronunțat *șortoleálă*) „acțiunea de a se ciortoli". Rămîne de văzut dacă aceste cuvinte vor fi discutate și în viitor la litera Ș sau dacă vor fi preluate de litera C, alături de *ciort, ciortí* etc.

În cazul unui dicționar de proporțiile DLR în care, comparativ cu cele anterioare, sînt cuprinse foarte multe cuvinte nemaiînregistrate pînă azi, apare o situație care atrage atenția oricărui cititor: numărul mare de e t i m o l o g i i n e c u n o s c u t e. Observația s-a mai făcut, uneori cu caracter acut critic la adresa autorilor și a redactorilor responsabili. Știind cum stau lucrurile, în comentariul nostru această observație are caracter constatativ, îndemnînd la noi cercetări etimologice, cu atît mai necesare cu cît întreaga lucrare va fi reluată de la A la Z, pe un plan și mai larg, cu noi informații bibliografice și prezentînd soluții etimologice noi în multe locuri. Chiar ideea de reluare și republicare a d i c ț i o n a r u l u i — t e z a u r obligă la lămurirea multor necunoscute ale etimologiei românești. Se înțelege că aceasta nu se poate face, cu cele mai bune rezultate, decît după înregistrarea în dicționar a întregii bogății de care dispune limba română, folosindu-se în acest scop glosarele, lucrările etnografice, culegerile de folclor (inclusiv cele publicate în județe). Ba, mai mult, am sugera *fișarea tezelor de licență* în care sînt prezentate graiuri, terminologii (păstorit, agricultură, viticultură, apicultură etc.). În felul acesta s-ar îndeplini încă una dintre sarcinile pe care și le-au asumat autorii, anume aceea de a cerceta *toate sursele informative*.

În ce privește originea, constatăm că în DLR există:

1) cuvinte cu etimologie sigură, clarificată de multă vreme sau în cercetări recente;

2) cuvinte cu etimologii stabilite și acceptate în DLR, dar care, la o nouă analiză, se dovedesc nesatisfăcătoare sau chiar greșite;

3) cuvinte cu etimologie necunoscută, pentru care autorii recomandă comparații cu alte cuvinte (românești sau străine);

4) cuvinte fără etimologie.

Cele cîteva observații și completări care urmează au în atenție mai cu seamă categoriile de la punctele 2, 3 și 4. Menționăm că, pentru a nu depăși spațiul îngăduit unui astfel de comentariu, ne vom opri la exemplificări sumare, urmînd să folosim alt prilej spre a prezenta pe larg mai ales completările și precizările pe care le socotim necesare.

Există, așadar, cuvinte a căror etimologie se consideră stabilită și este admisă în DLR, dar care se cere reanalizată, întrucît explicația dată se dovedește inacceptabilă. Iată cîteva exemple din volumul cu litera Ș:

Ș a n t á, care prin Banat și Oltenia are sensul „a șchiopăta ușor", este considerat de către autori ca împrumut sîrbocroat, din *šantati*, soluție posibilă la prima vedere; dar cuvîntul este înrudit îndeaproape cu *ș a n t a l i u* „șchiop" și cu numele topic *Ș á n t a* ori cu antroponimele *Ș a n t e a*, *Ș e n t e a* (vezi Petrovici, *Studii...*, 1970, p. 204; Al. Obreja, *Dicț. geogr. jud. Iași*, 1979, p. 216; N. A. Constantinescu, *Dicț. onom. rom.*, p. 380). Acestea nu pot fi împrumuturi sîrbo-croate, dar nici maghiare, cum crede N. A. Constantinescu. Vb. *ș a n t á* este sigur înrudit cu *ș o n t*, *ș o á n t ă* și trebuie socotit ca derivat al acestora. Schimbarea fonetică din prima silabă (prezența lui *a* în locul lui *o*) se explică prin velarizarea lui *o* și apoi prin trecerea lui *ă* la *a*. *Ș o n t* este variantă cu *l* > *n* a lui *ș o l t*, care a dat *ș o l t i c*, *ș o l t i c ă i*, dar lămurirea acestor lucruri comportă discuții largi.

Ș ă i n ă l i circulă prin Transilvania, Maramureș, Moldova cu sensurile „a compătimi", „a regreta, a-i părea rău", „a mînji (pe cineva)" și are între variante pe *ș ă n ă l i*, *ș o i n ă l i*. Autorii îl consideră împrumut maghiar, din *sajnál*. Nu acceptăm această soluție pentru simplul motiv că *ș ă i n ă l i* reprezintă un derivat românesc de la interj. *aina*, *ș-aina* cu mare frecvență în nord-vestul țării; varianta *ș o i n ă l i* se explică prin interj. *oina*, *oi-na*, *ș-oina*, consoana *ș* fiind, de fapt, conjuncția *și*. Cuvintele *ș ă i n ă l i*, *ș o i n ă l i* se înrudesc pe un anume plan cu *daina*, *dăina*, *doina* (acestea ca interjecții). Tot cuvînt creat în limba română, derivat din *ș ă i n ă l i*, este *ș ă i n ă r é i*, care înseamnă (regional) „compătimire", „regr...".

Împotriva părerii adoptate de autori că *șmirác* este un împrumut ucrainean, noi socotim în continuare (vezi LR, 1971, nr. 4, p. 341) că avem a face cu un derivat românesc de la *șmir*. Sensurile cuvîntului sînt, de asemenea, create în limba română. Semnalăm, din aceeași familie, cuvîntul *șmirchíf*, folosit ca poreclă glumeață pentru o persoană care umblă cu ocaua mică, ori pentru copii.

Autorii DLR litera Ș s-au îndoit de valabilitatea explicațiilor date pînă azi pentru originea cuvîntului românesc *șold* și, în consecință, îl prezintă ca fiind cu etimologie necunoscută, dar îl compară cu cuvîntul săsesc *šolder* „omoplat". Nu ne vom ocupa aici de lămurirea originii acestui termen folosit și pentru una dintre părțile corpului. Arătăm numai că lingviștii nu au luat în seamă defel sensul „coastă, povîrniș" al lui *șold*, considerînd că acesta este metaforic. Dimpotrivă, noi credem că sensul semnalat este cel propriu și că metafora a apărut comparînd cu povîrnișul, cu șoldul unui deal, partea corpului de la oameni și animale numită astfel. Amintim că antroponimul *Șoldan* (deci un derivat) a fost menționat în documente moldovenești din anul 1411 (DRH, A, I, p. 42—44), neînregistrat în *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*, 1981, unde sînt citate, din Țara Românească, numele de persoană *Șolda* și toponimul *Șoldești*, atestate în a doua jumătate a sec. al XV-lea; la 1502 a fost atestat numele de munte *Șold*. Vechimea cuvîntului folosit ca nume de persoane și de loc (derivat onomastic) ne obligă să nu admitem originea lui săsească. Nu se putea ca un cuvînt din limba sașilor (așezați în Transilvania pe la mijlocul sec. al XII-lea) să intre în limba română în una dintre terminologiile fundamentale și să devină atît de repede nume de persoană și în Moldova și în Țara Românească (aici și nume de localitate). Putem cita și numele de familie *Șoldan* din Țara Oltului (an. 1726; Șt. Pașca, *Nume...*, p. 330). Rămîne de văzut dacă toponimia și antroponimia Transilvaniei nu cunosc în vechi documente nume derivate de la *șold*. N. Drăganu, în *Românii...*, p. 344, citează numele *Șoltisska*, parte de hotar în Zips, cu atestare anterioară primei atestări a numelui *Șoldan* amintit mai sus. Încheiem acest paragraf atrăgînd luarea aminte asupra faptului că *șold* are o familie numeroasă, unele dintre cuvintele ce-i aparțin fiind considerate și astăzi ca avînd etimologie necunoscută; ne referim la *șoáită*, *șoáldă*, *șoldán*, *șoltíc*, *șoáncă*, *șone*, *șont* etc. Asupra întregii familii lexicale a lui *șold* ne vom opri pe larg într-un studiu aparte.

În două extrase, din Pamfile — Lupescu și, respectiv Pamfile, înregistrate sub titlul *șerpință*, apare varianta *șărpință*, nemenționată în alineatul consacrat formelor și variantelor. Contextele pentru *șindră*[1] conțin, în două cazuri, varianta *șindră*, care nu este prezentată la variantele cuvîntului. Lucian Costin, în *Graiul bănățean*, II, p. 184, 185, înregistrează *șindrár* „coperiș" și *șindruí*, *șindruí* „a acoperi cu șindrilă". Autorii lucrării recenzate prezintă numai pe *șindrár* și *șindrui*. Firesc ar fi fost să fie păstrate întocmai formele înregistrate în Banat, pentru că nu se poate spune acum dacă *i* reprezeintă un *i*, un *o* ori un *u* velarizat; oricum, formele cu *i* se cer puse la locul lor. Îndoiala ne-o întărește *șindră*[2] „bucată îngustă de pămînt", fără etimologie, care se apropie de *șíndră*[1] „șindrilă, bucată de scîndură îngustă și subțire".

La p. 216 se face trimitere la *știobílc* (vezi *știobílcă*, *știobílcăi*, *știopîlc*), dar cuvîntul indicat lipsește din dicționar.

Semnalăm cîteva cuvinte și variante absente din volumul discutat:

Șárgăn adj. „șarg": *Unu-i șargăn pe spinare Pintenog la trei picioare* (D. Furtună, *Izvoditi...*, p. 173, p. 368). Cuvîntul se referă la culoarea calului și este un derivat al lui *șarg*.

Șăgitoáre s.f. „șezătoare": *Pe valea cu roată Este-o casă nouă Cu ușa la soare. Acolo-i mare șăgitoare* (Voronca, *Datinele și credințele pop. rom.*, I, 1903, p. 599). Cuvîntul derivă din *șăgeá*, variantă a lui *șădeá* în care dentala *d* urmată de vocală palatală a devenit *g*, fenomen binecunoscut în unele părți ale Bucovinei ca și în nord-estul Transilvaniei. Nici varianta *șăgeá* nu a fost înregistrată în DLR.

Șodrogánă s.f., cu sensul neprecizat, într-un joc de copii: *Ana, mana, Șodrogana. Și-o popiță Mărgăriță* (Pamfile, *Jocuri*, II, p. 315; în glosarul de la p. 414 cuvîntul este înregistrat cu semn de întrebare). Probabil avem un derivat cu suf. *-an(ă)* de la *șotrog*, epitet pentru o persoană înfrimă, „șontorog".

Șoitál s.n., probabil „mal înalt": *Și mi-o mînă la șoital Făcînd Dunărea tot val* (N. Densușianu, *Vechi cîntece și tradiții...*, 1975, p. 197). Cuvîntul pare a fi înrudit cu *șoitán*[2] „(despre oameni) înalt și voinic", ori chiar variantă a acestuia, cu *-al* în loc de *-an*; oricum, avem un derivat al lui *șoit*, cunoscut astăzi numai ca nume, *Șoit(u)*, dar păstrat în forma de feminin *șoaită*, ori și *șoait*.

Știneáp s.n., cu sens necunoscut nouă: *— Măi Dăiane, căpitane, Cată-n poarta casei, -n vale, Ce-i desekisă la cărare, La știneapul cu țițini, Că-i o oală de Joi-Mari*,

Plină de galbeni mari (V. Cărăbiș, în *Folcl. Olt. și Munt.*, III, 1968, p. 609).

Ștrefăi vb. IV, intranz. „a strănuta": *De greu murgu-mi ștrefăia, Leul din somn se pomenea* (Gh. I. Neagu, *Colinde din Ialomița*, 1946, p. 58). Avem aici o variantă a vb. *străfăi* „a strănuta", așa cum îl găsim în colinde din aceeași culegere: *Negru de veste-și prindea Și din nări că străfăia, Pe ochi negri mi-l stropea* (p. 24); *Din copiți bătea, Din nări străfăia* (p. 28); *Negru-ntinde și nechează Și din nări că străfăiază* (p. 46). Cuvîntul este înrudit cu *străfui*[2] care, în Drăgușeni, Tg. Neamț, are sensul „a irosi, a consuma fără chibzuință" (v. DLR, s.v.., unde e dat cu etimologia necunoscută). Considerăm că și acesta este variantă a lui *strofui*, însă și *strofăi* și *strofui* sînt derivate din *stroh*, cu *h* înlocuit prin *f*. De fapt, acestea sînt variante ale lui *strohui*. Înrudirea lor cu *străfigă* este evidentă (pentru originea lui *stroh*, vezi SCL, 1977, nr. 3, p. 305—306).

Șuvăr adj. „uscat": *Nu le da la deal Că-i iarba șuvar (uscată) Dar le dă pe vale Că-i iarba mai mare* (Voronca, I, p. 565). În DLR nu este înregistrat cuvîntul ca adjectiv.

Șvert este variantă a lui *sfert* (Voronca, I, p. 145).

Ne mai îngăduim cîteva precizări.

Scort înseamnă mai ales „provocare". Se folosește adeseori ca poreclă pentru un copil neastîmpărat, care provoacă pe alții, care scoate din sărite pe alții. *A căuta șcort* înseamnă „a provoca, a necăji, a deranja, a scoate (pe cineva) din sărite cu scopul de a-l atița la bătaie". Vb. *scorti*, tranz. și refl., înseamnă (mai ales) „a provoca": *S-au scortit între dînșii și acum se bat; Se șcortesc tocmai la masă; L-a șcortit pînă l-a mușcat, cu toate că era cine cuminte; Eu nu șcortesc pe nimeni. Scortos* nu înseamnă „cicălitor", din cîte știm, ci „insistent în a provoca pe cineva, insistent în a scoate pe cineva din sărite, în a pune la încercare răbdarea cuiva (de obicei întorcînd vorba, răspunzînd urît, provocator)". *Șcortos* poate fi mai mult un copil, dar și un om mare care îl provoacă pe altul. Ideea de provocare este obligatorie!

Șip este și numele unui joc de cărți. Pentru *șip* „sticlă" nu se înregistrează varianta *șip* care reprezintă forma cea mai răspîndită; nu este în dicționar cuvîntul *șipușor*, pl. *șipușoare*, cu variantele *șîpșór*, *șipșór*. Informația din *Glosar reg.*, cum că în Straja-Rădăuți se pronunță *șipuț* trebuie corectată: se pronunță numai *șipúț*, niciodată nu se aude varianta cu *i*.

Pentru *șișcă* adăugăm variantele: *șișcă*, *sișcă*; varianta *sicică* se pronunță și bisilabic și trisilabic.

Șișcórniță are și variantele: *sicicórniță*, *sicicárne*, *șîșcórniță*.

Vb. *șoimi* are în dicționar sens neprecizat (într-un descîntec); probabil „a vîna": *Plecat-au nouă oameni albi... La pădurea albă, Să șoimească șoimi albi* (Grigoriu — Rigo) și (fig.) *Vă duceți la cules Să-i șoimiți vătămăturile* (id.). Dar sensul acestui verb nu poate fi „a vîna", pentru că șoimii nu se vînau, ci se creșteau de către șoimari. *Să șoimească* înseamnă mai curînd „să alunge, să pună pe fugă"; în al doilea exemplu verbul are, mai sigur, sensul „a alunga, a pune pe fugă". Același înțeles îl are și într-un exemplu excerptat de noi: *Iel pe-un cal că mni-l hrănește, Mni-l hrănește, mni-l șoimește* (Gh. C. Mihalcea, *La dalba cetate*, Tulcea, 1975, p. 91; cuvîntul nu este explicat în glosar). Prin acest ultim exemplu, se pune în evidență sensul „a alerga zburînd, a alerga șoimește; a pune să alerge repede ca șoimul".

Șpan are și sensul „unitate de măsură a lungimii, egală cu distanța dintre vîrful degetului mare și vîrful celui inelar, cînd palma este bine întinsă" și este sinonim cu *șchioapă*. Sugerăm explicarea cuvîntului prin *șchiopan* (augmentativul lui *șchioapă*).

Este de la sine înțeles că unei lucrări care înregistrează atîta material lexical nou îi pot scăpa unele cuvinte sau variante. Dealtfel noi am prezentat completări și după lucrări neincluse în bibliografia dicționarului. Lăsînd la o parte mărunțele neajunsuri semnalate, oricine va înțelege și va aprecia efortul extraordinar de a așeza în compartimente precise bogăția necunoscută pînă acum a unei părți a lexicului românesc. Cît despre etimologii, autorilor nu le-a revenit obligația de a aduce noutăți în acest domeniu, deși le-au adus acolo unde au putut.

Volumul care cuprinde cuvintele cu litera Ș se caracterizează, ca și celelalte, printr-o încununare tăcută (poate prea tăcută) a unui efort îndelungat și competent, demn de elogii sincere.

Așteptăm cu răbdare apariția celorlalte volume.

Septembrie 1981

ION POPESCU-SIRETEANU

Facultatea de filologie

Iași, Calea 23 August 11

Codicele Voroneţean. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu. Universitatea din Bucureşti, Institutul de lingvistică, Bucureşti, Editura Minerva, 1981, 488 p. + 44 f. fasc.

De la început trebuie să subliniem că ne aflăm în faţa unei cercetări deosebit de valoroase şi a unei ediţii ştiinţifice exemplare.

Înainte de a analiza însă mai de aproape ediţia Marianei Costinescu, e necesar să aruncăm o privire, fie şi sumară, asupra ediţiei anterioare a *Codicelui Voroneţean*, şi anume asupra binecunoscutei ediţii a lui I. G. Sbiera, publicată la Cernăuţi, în 1885, sub auspiciile Academiei Române. Prima publicare a *Codicelui Voroneţean*, ediţia lui I. G. Sbiera oglindeşte, cu pregnanţă, nivelul foarte redus, din epoca respectivă, al cercetărilor româneşti de istorie a culturii, de istorie a limbii române, inclusiv de dialectologie istorică, precum şi absenţa unei practici mai îndelungate în critica textelor şi în tehnica ediţiilor ştiinţifice. Redarea de către editor în caractere latine a textului chirilic este o transliteraţie combinată arbitrar cu o transcriere interpretativă. Dacă adăugăm şi etimologismul ortografiei (curent atunci; de ex., grupurile *ste, şti* sînt redate *sce, sci*) şi emendările eronate ale lui Sbiera [1], ne dăm uşor seama că o asemenea transcriere dezorientează total pe cititorul neavizat. „Vocabularul" şi studiul filologic şi lingvistic care însoţesc textul, pe lîngă o clasificare utilizabilă şi astăzi a multor fapte de limbă, conţin numeroase teorii şi interpretări fanteziste. De o anumită utilitate sînt, de asemenea, textele corespunzătoare din *Noul Testament* din 1648 şi din *Biblia* din 1688, pe care editorul le redă însă în acelaşi sistem de transcriere cu caractere latine, pe două coloane paralele, pe pagina din dreapta, în faţa textului chirilic şi a transcrierii acestuia, care se află pe două coloane paralele pe pagina din stînga. Textul chirilic al *Codicelui Voroneţean* este reprodus în tipărire modernă, făcută, desigur, după copia manuscrisă a lui I. G. Sbiera, ceea ce sporeşte, cu un anumit coeficient, numărul erorilor în textul cules de tipograf.

În opoziţie cu ediţia lui I. G. Sbiera, ediţia Marianei Costinescu satisface exigenţele moderne ale unei ediţii ştiinţifice. Pe lîngă faptul că textul chirilic este reprodus în fascsimile bine executate, aşezate la sfîrşitul volumului, transcrierea cu caractere latine a textului codicelui (p. 229—400) respectă cu stricteţe principiile curente, pentru texte din perioada şi zona respectivă, ale transcrierii fonetice interpretative. Aparatul critic al fiecărei pagini în transcriere conţine, la nivelul superior, note referitoare la grafia textului chirilic (notaţii greşite, alte interpretări posibile, lecţiuni deosebite în ediţia lui Sbiera), iar la nivelul inferior variantele fonetice, morfologice, lexicale şi sintactice înregistrate în *Apostolul* lui Coresi (redate tot în transcriere fonetică interpretativă).

Noua ediţie a *Codicelui Voroneţean* se deschide cu un studiu filologic (p. 5—88) şi cu un studu lingvistic (p. 89—213), excelente nu numai sub raport metodologic, dar mai ales prin observaţiile noi pe care le aduce autoarea studiului în problemele mult discutate ale datării şi localizării textului, ale curentului cultural care a favorizat traducerea, ale relaţiei copist-traducător, ale filiaţiei textului în ansamblul celorlalte versiuni din secolul al XVI-lea ale *Apostolului*, ca şi prin interpretarea minuţioasă şi judicioasă a limbii codicelui. Documentarea multilaterală, caracterul foarte bine organizat şi claritatea expunerii, puterea de analiză critică a situaţiilor şi a faptelor sînt calităţile principale ale celor două studii incluse în ediţie, studii care vor deveni, la noi, de acum înainte, lucrări de referinţă, ca ediţia însăşi, pentru toţi cei preocupaţi de istoria limbii române, de dialectologia istorică şi de istoria culturii româneşti. Indicele de cuvinte exhaustiv (p. 401—487) şi nota asupra ediţiei (p. 221—225), esenţială pentru înţelegerea tehnicii de lucru a editoarei, întregesc această ediţie care este un model în domeniul editării textelor de acest gen.

Diferenţa de metodă şi de concepţie între cele două ediţii succesive ale *Codicelui Voroneţean* este mai mult decît evidentă.

Din studiul filologic al ediţiei M. Costinescu merită a fi relevat îndeosebi capitolul consacrat filiaţiei textului.

După numeroase discuţii în contradictoriu, la care au participat foarte mulţi istotici literari, filologi şi lingvişti, se demonstrează, în sfîrşit, cu argumente concludente filiaţia dintre *Codicele Voroneţean*, *Apostolul* coresian şi textul intrat relativ recent în circuitul ştiinţific — *Apostolul* popii Bratul. În faţa metodei comparării eclectice folosite pînă acum pentru a dovedi dependenţa, respectiv independenţa dintre *Codicele Voroneţ-*

[1] De ex., цичи este citit în forma emendată *(ḑ)ici*, în loc de *gici* „zici"; pl. *pănrătari* „pătimiri" (= *pănătări*, *pînătări*) este emendat în forma *(v)ăinrătari* „vînătăi" (= *vănătări*, *vînătări*), în transcrierea cu alfabet latin şi în „vocabularul" ediţiei.

țean și *Apostolul* lui Coresi, Mariana Costinescu opune metoda comparării globale strînse a celor 3 texte românești cu un număr apreciabil de apostole slavone ale epocii respective (cele mai multe: manuscrise; unul singur tipărit). Este pentru prima dată cînd se face o comparație riguroasă între apostolele românești din secolul al XVI-lea și apostolele slavone din aceeași epocă. Comparațiile cu totul accidentale și periferice ale lui N. Corlăteanu (1960) cu un singur apostol slavon din sec. al XVI-lea au dus, cum era și de așteptat, la concluzii unilaterale. Iar cercetarea mai veche a lui Bohuš Tenora (1914), care s-a întemeiat numai pe manuscrise aflătoare în bibliotecile din Viena, a reușit să determine doar tipul de redacție (redacția a 4-a, din seria traducerilor slavone din limba greacă ale *Apostolului*) care a stat la baza traducerii *Codicelui Voronețean*, fără să identifice însă modelul tradus. Nici Mariana Costinescu nu depistează acest model. Totuși, dînsa împinge cercetările mai departe, în sensul că, ținînd seamă de concordanțele și diferențele dintre versiunea *Codicelui Voronețean* și versiunea diferitelor manuscrise slavone examinate, ea ajunge la concluzia că varianta cea mai apropiată de versiunea *Codicelui Voronețean*, este aceea din ms. sl. 435, 624 și 351 de la B.A.R.S.R.

Este demnă de toată lauda atenția cu care face Mariana Costinescu comparațiile între materialul lingvistic românesc și cel slavon corespunzător, atît în studiul filologic, cît și în studiul lingvistic. Această abordare, din punctul de vedere al slavisticii, completează o veche lacună în examinarea celor mai vechi apostole românești, care — nu mai e nevoie s-o spunem — sînt traduceri din slavonă.

În transpunerea textului în caractere latine, editorul folosește sistemul transcrierii fonetice interpretative, sistem aplicat și în aparatul critic, precum am văzut. Transcrierea este foarte corectă, fidelă, consecventă, iar aparatul e lucrat cu multă grijă.

Cu toate calitățile pe care le-am subliniat pînă aici, cele două studii ale Marianei Costinescu, premergătoare ediției propriu-zise, și aparatul conțin unele afirmații, formulări sau situații ce ni se par discutabile. În continuare ne vom opri asupra cîtorva dintre acestea.

I. S t u d i i l e i n t r o d u c t i v e. 1. În grafii ca Фелоу, късънгго, слоужїи etc., autoarea studiului afirmă că „*O* redă pe [*u*] sau un sunet intermediar, între [*o*] și [*u*]" (p. 96). Noi apreciem că în asemenea cazuri avem a face cu simple erori de grafie: din neglijență, din grafemul оу s-a notat numai primul element. Susținem acest fapt, întemeiați, pe de o parte, pe situația inversă în notația оугрѹ (p. 97), în loc de огрѣ („rrogu" (unde, deci, în loc de о se scrie, din neatenție, оу), pe de altă parte, pe corectarea de către copist a unei forme cu оу în loc de о (оустоулъ „rrostul", p. 97), precum și pe faptul că întreg textul manuscris e p l i n de erori de grafie. Despre оу din forma citată оугрѹ, autoarea emite două ipoteze: „Această slovă ar putea nota aici pe [*u*] rezultat din asimilarea lui [*o*] sub influența lui [*u*] din silaba următoare. Totuși credem mai degrabă că această grafie este o notație hipercorectă pentru [*o*]" (p. 97). Din motivele arătate adineaori, nu împărtășim nici una dintre aceste ipoteze.

2. În legătură cu grafii cum sînt кинѹѧще, кинѹѩще, ѩсте, сълъшѹѧще etc., autoarea susține că „slovele ѧ și ѩ notează fie pe [*i̯a*], fie pe [*i̯ę*], în funcție de valoarea pe care o are ѣ în poziția *e*" (p. 98). Observăm însă că valoarea [*i̯ę*] nu se poate demonstra prin nimic.

3. Formularea următoare: „[*a*] neaccentuat se păstrează netrecut la [*ă*] în conjuncția *deca* $12^r/10$, eventual nesudată în graiul reflectat de CV" (p. 108), conține două afirmații care se contrazic și o inadvertență. Nu se poate dovedi că, în cele mai vechi texte românești, *a* din *deca* era neaccentuat și că, în condițiile „scrierii continue", *deca* trebuie citit ca un singur cuvînt, și nu ca o locuțiune *(de ca)*, așa cum este la origine.

4. Din moment ce *a* din *adu* („iad", $69^r/8$) „este pur grafic", cum afirmă M. Costinescu (p. 108), înseamnă că el avea valoarea de [*i̯a*]. Dar o asemenea valoare nu se poate proba, în textul respectiv, cu atît mai mult cu cît forma este etimologică (v. sl. *adŭ*). Faptul că, în unele texte din secolul al XVI-lea, forma etimologică *(ad)* alternează cu forma mai nouă *(iad)* ne arată că forma veche încă mai circula. Admitem că, în anumite regiuni, forma nouă s-a impus mai repede decît în altele și că, uneori, deci în anumite texte, în virtutea tradiției, s-a scris *ad* în loc de *iad*, cum se va fi pronunțat cuvîntul în realitate. Pe de altă parte, cum se întîmplă de obicei, vor fi existat și zone în care forma veche coexista și alterna cu forma nouă. Dar, cu datele pe care le posedăm, apreciem că e imposibil de precizat, atît în *Codicele Voronețean* cît și în alte texte din epocă, cînd *ad* trebuie citit *ad* și cînd *iad*. Încît și transcrierea *iadu* (vezi p. 365), în loc de *adu*, ni se pare discutabilă.

II. A p a r a t u l c r i t i c. Regretăm absența, în aparatul critic, a variantelor din *Apostolul* popii Bratul din 1559—1560, text care, altfel, cum am văzut, a fost pus la contribuție în studiul filologic. Editoarea motivează această absență astfel: „*Apostolul* copiat de popa Bratul la 1559—1560, descendent dintr-o versiune comună cu cea existentă

în *Codicele Voroneţean*, nu a fost inclus în aparatul negativ. Fotocopiile după originalul aflat la Muzeul Dosoftei din Iaşi ne-au fost accesibile abia în faza finală a alcătuirii acestei ediţii, încheiată în 1976" (p. 223, nota 3). O viitoare ediţie a *Codicelui Voroneţean* nu poate neglija, în aparatul critic, variantele din *Apostolul* popii Bratul.

III. Indicele de cuvinte. 1. Principiile după care s-a călăuzit autoarea în clasificarea materialului lexical sînt expuse în introducerea la indicele de cuvinte (p. 401—402).

În stabilirea cuvîntului-titlu, Mariana Costinescu se conduce după principii care, uneori, ni se par contradictorii. Atunci cînd e vorba de cuvinte păstrate pînă astăzi, dînsa le literarizează la nivelul secolul al XX-lea. Cînd însă cuvintele au dispărut între timp din limbă sau au o formă mai îndepărtată de cea actuală, atunci M. Costinescu adoptă forma din text, cu rezerva că restabileşte pe *n* rotacizat şi renunţă la *u* final („cînd a fost cazul"). În esenţă, aceste principii nu sînt deosebite de cele după care Al. Mareş a întocmit indicele său la ediţia *Liturghierului* lui Coresi.

Ne întrebăm : unde mai e unitatea materialului lexical într-un asemenea indice? În recenzia pe care am publicat-o la ediţia citată a lui Al. Mareş, mi-am exprimat dezacordul cu acest mod de redactare a indicelui (vezi LR, XXI, 1972, nr. 2, p. 165). Ce am spus acolo, este valabil şi pentru indicele întocmit de M. Costinescu : „O asemenea diferenţă de tratament îngreuiază foarte mult cercetarea şi folosirea indicelui de către specialişti. În fond, specialistul are nevoie de forma tip din text. Doar un nespecialist se orientează mai bine cînd cuvintele-titlu sînt date în limba literară actuală. Ce se face însă nespecialistul în numeroasele cazuri cînd forma originalului nu a fost literarizată? Un îndice de cuvinte care înregistrează, în caractere chirilice şi cu trimiteri la filă şi la rînd, toate ocurenţele, se adresează, aş zice — în exclusivitate, specialistului. De aceea ar fi fost bine să nu se procedeze la literarizarea titlurilor". În cazul *Codicelui Voroneţean*, ne întrebăm : ce rost are pentru specialist consemnarea lui *imbla* sub titlul *umbla*, lui *inplea* sub *umple*, *imblet* sub *umblet*, *suptu* sub *sub*, *ulta* sub *uita* etc.? Nu sîntem de acord nici cu lietararizarea — în cuvintele-titlu ale îndicelui — a lui *ŷ*, în cuvintele ca *giudeţ*, *giiura*, *giurui* etc., prin *j* ; nici cu literarizarea lui *dz* prin *z* (în cuvinte ca *dzi*, *dzeu*, *dzice* etc.). În cazul rotacizării lui *n* intervocalic în diferite stadii, cine ne împiedică să stabilim, în calitatea de cuvînt-titlu, un numitor comun de tipul *lumi(n)ră* pentru alternanţe ca ѧѕмирѣ şi ѧѕмирѣ? În situaţiile în care textul oferă variante fonetice de tipul кѣскрекъ — кєскрекъ, зимє—диме etc., pentru cuvîntul-titlu se poate recurge la varianta cea mai frecventă (aici : *băsearecă*, respectiv *dzice*), unde trebuie consemnate însă toate formele ; în acelaşi timp, celelalte forme trebuie înregistrate şi la locul lor în indice, prin trimiteri de felul lui : *besearecă*, vezi *băsearecă; gice*, vezi *dzice*.

În fond, indicele de cuvinte al unui text vechi oarecare, în orice limbă ar fi scris acest text, nu trebuie să oglindească lexicul textului respectiv în forma în care cuvintele sînt folosite în text? Observaţia mea priveşte pe toţi ceilalţi editori contemporani de texte din secolul al XVI-lea, cu excepţia lui I. Rizescu şi V. Pamfil, care, în indicele la textele editate de dînşii , au ordonat, în general, just materialul.

Aici nu poate fi invocat principiul lexicografic modern (*modern* în sensul de „actual") deoarece, nimeni nu poate garanta că ceea ce, în lexicografie, ni se pare acum foarte modern sau actual, peste un secol, două sau mai multe, va fi la fel de modern sau actual.

2. În contradicţie cu principiile generale ale autoarei, comentate sub punctul precedent, este şi felul cum sînt tratate formele neprefixate care pot apărea şi cu prefix sau unele variante adverbiale. În această privinţă, autoarea zice : „Cuvintele de tipul *coperi*, *nuta*, *pletitură*, *protivi* „împotrivi", *tutindenea* etc., unităţi lexicale distincte de dubletele lor din limba literară de astăzi, *acoperi*, *împletitură*, *împotrivi*, *pretutindenea* etc., au fost lucrate la forma titlu *coperi*, *nuta* etc. Cititorul, tentat să caute termenii respectivi la forma literară de astăzi, va găsi aici trimiteri la varianta existentă în *Codice*" (p. 401). Chiar dacă sîntem de acord cu principiul respectiv, constatăm, că, dintre formaţiile citate pe prim plan, numai *pletitură* şi *tutindenea* au, în *Codicele Voroneţean*, şi cîte o variantă cu prefix (*în-*), respectiv compusă (cu prepoziţia *pre*), în timp ce variantele *acoperi*, *împotrivi* nu sînt atestate în text. Pe de altă parte, redactarea unor articole separate pentru *împletitură* şi *pletitură*, respectiv *pretutindenea* şi *tutindirea* (fiecare dintre aceste 4 forme avînd citatele sale), nu ni se pare pe deplin justificată. Noi apreciem că în cazuri ca *pletitură-împletitură*, *pretutindenea-tutindirea* etc. avem a face cu ipostaze morfologice ale aceluiaşi cuvînt şi că ar fi fost absolut normal ca variantele aceluiaşi cuvînt să fie înglobate în acelaşi articol (cu rezerva ca formele care nu concordă cu cuvîntul-titlu să fie înregistrate şi la locul lor alfabetic, cu trimitere la articolul unde sînt tratate).

3. În indice e înregistrat verbul *răsini*, cu un citat : ѕѣсинишѧ (68^{v}/7), la participiu. În transcriere, termenul apare sub forma : *rrăsiniţii (ceia rrăsiniţii ce au fostu*

creştinri, p. 364), fără nici o menţiune în aparat. Noi opinăm că, aici, copistul care a realizat *Codicele Voroneţean* a comis o eroare de grafie: a scris н în loc de п. E vorba deci de *rrăsipiţii* „risipiţii" (cf. *Biblia*, trad. Gala Galaction şi V. Radu, Epist. I a lui Petru, I, 1: *cei ce trăiesc r i s i p i ţ i printre streini*). Faptul că şi ed. Sbiera citeşte forma cu *n* (nu cu *p*) nu constituie un argument în favoarea acceptării unei coruptele (cf. totuşi DLR s.v. *răsni*).

4. În indice, substantivul *cimpoi* este considerat ca masculin. Din context însă nu rezultă, cu necesitate, apartenenţa la acest gen (*glasurele cimpoilor* 79ʳ/14). Forma *cimpoilor* se poate explica foarte bine din *cimpoaelor* (deci neutru, nu masculin!), prin reducerea *oa* > *o* şi *ѧe ѧ* > *i*, frecvente în secolul al XVI-lea (cf. p. 120—121; vezi şi *DA*, s.v. *cimpoi*).

5. În cazul unor forme necunoscute sau nesigure (probabil erori de grafie), ca сфрък (7ʳ/10—11) ar trebui atrasă atenţia printr-un semn de interogaţie în paranteze rotunde: (?). Altfel, riscăm să dăm de lucru lexicografilor, care se vor trudi să descifreze sensul şi etimologia unor asemenea cuvinte-fantomă. Pentru noi este mai mult decît sigur că, în cazul citat aici, e vorba de omiterea, din eroare, la s f î r ş i t d e r î n d, a silabei-шн—. Deci cuvîntul trebuie redat: сфр[шн]ък şi citit: *sfîr*[*şi*]*rea* (nu *sfrirea*, cum apare şi în pagina de transcriere interpretativă [p. 241], şi în indice [p. 469]). De altfel, termenul сфршнък este atestat ceva mai departe, în acelaşi text (16ᵛ/2—3).

IV. T e r m i n o l o g i a este, în general, foarte corect folosită. O singură dată, nu ştim din ce motive, autoarea recurge la o perifrază, în locul unui termen tehnic consacrat. Şi anume, vorbind de servilismul textului românesc faţă de modelul slavon, autoarea constată, printre altele, „redarea unor termeni slavoni prin forme româneşti asemănătoare, dar cu înţeles deosebit în celelelalte scrieri din secolul al XVI-lea şi ulterioare şi, în genere, în limba comună" (p. 71). Formularea nu este explicită. „Asemănătoare" ca structură fonetică, lexicală, morfologică? E vorba, în realitate, de p a r o n i m e, după cum rezultă din exemplele ce urmează după citatul reprodus de noi. Din seria acestora însă ar trebui exclus cazul lui *a izbi* (v. sl. *izbiti* „a lovi, a ucide"). Corespondentul sl. *izbyti* „a elibera", în textul românesc, ar putea să fie sinonimul *a se izbăvi*, dacă admitem că, în transcriere, copistul a omis o literă, din eroare, cu atît mai mult cu cît corespondentul românesc este scris: нзбъимоу (45ʳ/1—2; vezi şi facsimilele), formă pe care noi o considerăm o transcriere greşită, din partea copistului, a lui нзбъвимоу (deci: *se nă izbă*[*v*]*imu* [*de*] *dosădirea aceasta;* la Coresi: *a vă mîntui de această dosadă*). După cum se vede, acelaşi copist a omis şi prepoziţia *de*, imediat în continuare. Deci lecţiunea *se nă izbimu*..., ca şi o glosare *a se izbi* „a se elibera; a se mîntui", trebuie considerate ca eronate. Despre sinonimia *a se mîntui* = *a se izbăvi* nu mai e nevoie să vorbim. De altfel, vb. *izbăvi* este atestat de cîteva ori în *Codicele Voroneţean*.

IV. Deşi expunerea autoarei este de obicei foarte îngrijită, corectă, nuanţată, iar formulările sînt în general precise, clare, textul ne oferă unele inadvertenţe în exprimare, în formulare.

1. Ni se pare o formulare neprecisă: „*caracterul mediat* al copiei" (p. 29), în loc de a se spune simplu că manuscrisul păstrat nu e o copie directă după traducere, ci o copie de rangul doi (copie după copie).

2. În cap. *Grafia*, după ce se înşiră grafemele a căror interpretare nu ridică probleme, se spune: „Din distribuţia în text a celorlalte semne, se desprind două situaţii: I mai multe semne au unul sau mai multe corespondente fonetice comune; II un semn are mai multe valori fonetice" (p. 93). Situaţiile nu sînt delimitate clar. Subdiviziunea a doua a primei situaţii poate coincide cu situaţia II. O delimitare mai adecvată ar fi: I. unul şi acelaşi fonem este redat prin mai mule grafeme (sau semne, cum le numeşte autoarea); II. un grafem are mai multe valori fonetice.

C o n c l u z i i. Studiul asupra *Codicelui Voroneţean* şi ediţia de text a Marianei Costinescu umplu un gol de mult simţit în filologia românească. Ediţia Sbiera era de mult depăşită atît sub raportul modalităţii de editare a textului, cît şi sub raportul studiului care însoţeşte ediţia. Noua editare a *Codicelui Voroneţean*, după ultimele cerinţe ale criticii textuale şi ale tehnicii editoriale, datele noi şi interesante pe care le aduce studiul filologic şi lingvistic vor pune la dispoziţia cercetătorilor limbii române şi ai culturii româneşti elemente care vor întregi, pe cît posibil, imaginea şi aşa destul de lacunară pe care o avem despre secolul al XVI-lea din istoria limbii şi a culturii româneşti.

Întemeindu-se pe o bibliografie bogată şi la zi, Mariana Costinescu stăpîneşte deopotrivă metodele cercetării istorice a limbii, ca şi pe cele ale criticii textuale. Cu competenţă sînt examinate şi implicaţiile de istorie a culturii. Iar în domeniul tehnicii ediţiilor, ediţioarea urmează modelul stabilit în filologia românească în ultimele două decenii.

Lucrînd într-un colectiv care a adus contribuţii importante la cunoaşterea ştiinţifică a celor mai vechi texte româneşti, autoarea studiului şi ediţiei de text a putut obţine rezultatele la care a ajuns, şi datorită îndrumării competente a conducăto-

rului colectivului (Ion Gheție), datorită concursului colectivului însuși. Meritele Marianei Costinescu sînt, în același timp, și meritele colectivului de limbă literară și filologie al Institutului de lingvistică din București.

Alături de studii ca *Începuturile scrisului în limba română* (Ion Gheție), *Baza dialectală a românei literare* (Ion Gheție), *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea* (Ion Gheție și Al. Mareș), *Bibliografia filologică românească — Secolul al XVI-lea* (Gheorghe Chivu și Mariana Costinescu), alături de ediții ca *Liturghierul* lui Coresi (Al. Mareș), *Documente și însemnări românești din sec. al XVI-lea* (text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru; introducere de Al. Mareș) și alături de publicația serială *Studii de limbă literară și filologie* (vol. I—III), noua ediție a *Codicelui Voronețean* se înscrie printre lucrările de referință privitoare la istoria limbii și a culturii românești din secolul al XVI-lea.

Nu putem încheia fără să felicităm Editura Minerva care a înțeles să ia asupra sa sarcina, destul de dificilă, de a publica, și încă în condiții tehnice ireproșabile, această importantă lucrare.

Ianuarie 1982

LIVIU ONU

Facultatea de limba și literatura română, București, str. Edgar Quinet nr. 5—7

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE LA REDACȚIE

Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374—1600, Institutul de lingvistică din București, București, Editura Academiei R.S.R., 1981.

„Analele Universității din Craiova", Anul VIII, 1980, Seria Științe filologice.

„Buletinul Universității din Galați", Fascicula I, Științe sociale și umaniste, Anul III, 1980.

Olimpia Berca, Livius Petru Bercea, Doina Dascălu, Crișu Dascălu, Eugen Dorcescu, Maria Foarță, Ionel Funeriu, Dumitru Vlăduț, *Limbaj poetic și versificație în secolul al XIX-lea. Comparația. Epitetul. Sintaxa poetică. Simbolul.* Pentru uzul studenților, Timișoara, Universitatea din Timișoara, Centrul de științe sociale, Colectivul de lingvistică, 1981, 94 p.

Școala Mehedințiului, vol. IV, Inspectoratul Școlar Județean, Comitetul Sindicatului Învățămînt, Casa Corpului Didactic Mehedinți, Drobeta Turnu-Severin, 1979.

Eugenio Coseriu, *Von Genebrardus bis Hervás*, Beiträge zur Geschichte der Kenntnis des Rumänischen in Westeuropa, Lingua et traditio, Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft, Band 2, 1981, Gunter Narr Verlag Tübingen.

„Der Sprachdienst", 25. Jahrgang, September/Oktober 1981, Heft 9/10.

„Studies in Second Language Acquisition", vol. 3, Spring 1981, nr. 2, Indiana University.

Dicziunari Rumantsch Grischun, 92. Faschicul, *Glanz — Glin*, Winterthur, 1981.

Studii di filologia italiana, Bollettino annuale dell'Academia della Crusca, vol. XXXIX, Firenze, Presso l'Accademia della Crusca.

Cuadernos para Investigación de la Literatura Hispanica, Fundacion Universitaria Espanola, Seminario „Menendez Pelayo", Num. 1 — Madrid, 1978.

Monte Agvdo, Publicacion de la Catedra „Saavedra Fajardo", 60, 61, Unuversidad de Murcia, 1978.

„Nueva Revista del Pacifico", Academia Superior de Ciencias Pedagogicas de Valparaiso, Departamento de Humanistica, nr. 17—18.

„Lenguaje y ciencias", vol. 21, nº 1, Universidad Nacional de Trujillo, Peru, Marzo de 1981, nº 2, junio de 1981.

«Съпоставително езикознание» 1/1980, 2/1980, Sofia.

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

RECTIFICARE

Cititorii revistei "Limba română" sînt rugați să facă următoarele rectificări în nr. 2/1982: la p. 114, r. 3 de jos, în loc de: subliniează, se va citi: subliniază; la p. 130, r. 6 de jos, în loc de *malcez* se va citi: *malcezi*.

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesați de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară și stilistică, istoria lingvisticii românești, dialectologie, cultivarea și predarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică și filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală și consultații.

O bibliografie anuală exhaustivă a lucrărilor de lingvistică publicate în țara noastră apare în fascicula a 4-a din fiecare an.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile în 2 exemplare, dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul Consiliului de conducere cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 4 (patru) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

ÎN ATENȚIA CITITORILOR!

Fascicula următoare a revistei noastre va apărea în format dublu, incluzînd numerele 4—5.

Din sumarul ei semnalăm :

Liana Pop, *Schimbări ale funcțiilor* ce *și* care *condiționate de context* (articol de predare a limbii române la străini) ;

Flora Șuteu, *Precizări despre circumstanțialul de mod și complementul indirect prepozițional* (consultație) ;

Ion Dănăilă și Eleonora Popa, *Bibliografia românească de lingvistică* (cuprinzînd toate lucrările de lingvistică și didactică a limbilor publicate în țara noastră în anul 1981).

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

79717 București, Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat, vol. I, 1980, XXXII + 174 p. + 154 p. (broşură), 184 lei.

Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia, vol. IV, 1980, X + 304 p., 238 lei.

Sub redacţia IORGU IORDAN, AL. GRAUR, ION COTEANU, **Dicţionarul limbii române** (DLR), serie nouă, tom VIII, litera *P*, partea a 4-a (Pogrijenie-presimţire), 1980, p. 949—1 341, 50 lei.

Sub redacţia IOAN PĂTRUŢ, **Micul atlas lingvistic român**. Serie nouă, partea a II-a, 1981, 127 lei.

* * * **Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române (1374—1600)**, 1981, 41 lei.

* * * **Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte (1930)**, 244 p., 13 lei.

ION COTEANU, **Structura şi evoluţia limbii române (de la origini până la 1860)**, 1981, 245 p., 13,50 lei.

LUCRĂRI ÎN PREGĂTIRE LA EDITURA ACADEMIEI

Sub redacţia IORGU IORDAN, AL. GRAUR şi I. COTEANU, **Dicţionarul limbii române**, Serie nouă, tom XI, litera *T*, partea I.

LUIZA SECHE şi MIRCEA SECHE, **Dicţionarul de sinonime al limbii române.**

Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Moldova şi Bucovina, I.

AL. GRAUR, **Dicţionar al greşelilor de limbă.**

* * * **Istoria limbii române**, I.

* * * **Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte (1981).**

LR, Anul XXXI, nr. 3, p. 197—278, Bucureşti, 1982

I. P. Informaţia c. 2162

42 200

Lei 20.—

I 8258

LIMBA ROMÂNĂ

6

ANUL XXXI
1982
noiembrie — decembrie

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

1990 0 IUI. 2005

CONSILIUL DE CONDUCERE

Acad. AL. GRAUR — redactor-şef
FLORA ŞUTEU — redactor-şef adjunct
MIOARA AVRAM
GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE — membru al Colegiului de redacţie
VALERIA GUŢU ROMALO
THEODOR HRISTEA
CONSTANTIN JALBĂ — membru al Colegiului de redacţie
MARIUS SALA
LAURA VASILIU — secretar responsabil de redacţie

Apare de 6 ori pe an

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, revistele se pot procura prin poştă, pe bază de abonamente.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT — IMPORT PRESĂ, P.O.BOX 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei „Limba română".

La revue « Limba română » parait 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 36.

Toute commande de l'étranger pour les travaux aux Editions de l'Academie de la République Socialiste de Roumanie sera adressée à :

I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT — IMPORT PRESĂ, P.O.BOX 136-137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Adresa redacţiei :
str. Spiru Haret nr. 12
79638 Bucureşti, sectorul I
Telefon : 15 74 30, int. 265

EDITURA ACADEMIEI R.S.R.
Calea Victoriei nr. 125
79717 Bucureşti, sectorul I
Telefon : 50 76 80

I 8258

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

-- ULu 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXXI 1982 Nr. 6
noiembrie — decembrie

SUMAR

OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA

Apelul poporului român adresat Sesiunii speciale a Organizației Națiunilor Unite consacrate dezarmării 467
Simpozionul internațional „Oamenii de știință și pacea" 468

FILOLOGIE

ION GHEȚIE, Locul *Paliei de la Orăștie* în dezvoltarea limbii române literare . . 470
ION-RADU MIRCEA, O veche traducere românească : *Parimiarul de la Brașov* . . 474

ISTORIA LINGVISTICII

IORGU IORDAN, Conceptul de „lege" în lingvistică 492

FONOLOGIE

ADRIAN TURCULEȚ, Trăsăturile distinctive ale fonemelor limbii române standard 496

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

G. G. NEAMȚU, Observații asupra conjuncțiilor corelative disjunctive 504
AL. GRAUR, Pacea în expresii 508
IRINA PREDA, Note lexicale (I) (Addenda și corrigenda la dicționarele explicative românești actuale) 509

NOTE ȘI COMENTARII

IORGU IORDAN, Despre „prioritatea unei idei" (cu privire la articolul lui Vasile Frățilă apărut în LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 499) 518

CONSULTAȚII

LAURA VASILIU, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM) (I). Adaptarea neologismelor 520

34576.

RECENZII

MARIUS SALA – IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU, *Limbile lumii*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981 (Iorgu Iordan) 523
G. GRUIȚĂ, *Acordul în limba română*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981 (G. G. Neamțu) 524

IN MEMORIAM

Roman Jakobson (1896–1982) (Al. Graur) 527

Sumarul revistei „Limba română" pe anul 1982 528

Indicele revistei pe anul 1982 531

APELUL POPORULUI ROMÂN

adresat Sesiunii speciale a Organizației Națiunilor Unite consacrate dezarmării

PENTRU DEZARMARE, PENTRU O EUROPĂ FĂRĂ ARME NUCLEARE, PENTRU O LUME A PĂCII!

Îngrijorați de intensificarea cursei înarmărilor, care creează o mare primejdie pentru pacea și însăși existența popoarelor, în fața pericolului crescînd la adresa păcii și securității, noi, cetățenii Republicii Socialiste România, întreaga noastră națiune adresează — în aceste împrejurări internaționale deosebit de grave — Apelul lor solemn către Sesiunea specială a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării de a adopta măsuri concrete care să determine trecerea la dezarmare, în primul rînd la dezarmarea nucleară, la reducerea cheltuielilor militare, pentru ca uriașele resurse materiale și umane, eliberate prin oprirea și diminuarea cursei înarmărilor, să fie puse în slujba progresului și bunăstării, lichidării subdezvoltării economice.

Ca și celelalte popoare europene, poporul român cere în mod ferm oprirea amplasării și dezvoltării de noi rachete nucleare cu rază medie, retragerea și distrugerea rachetelor existente, eliminarea totală a armamentului nuclear de pe continent.

Astăzi, în fața întregii omeniri se pune problema de a alege între calea războiului sau cea a păcii. Nimic nu poate justifica politica de înarmare și de război.

Organizația Națiunilor Unite, conducătorii tuturor statelor și guvernelor — ai căror reprezentanți sînt reuniți în cadrul acestei sesiuni speciale — poartă o înaltă răspundere în fața popoarelor, a viitorului civilizației umane, pentru eliberarea lumii de povara înarmărilor, de spectrul înspăimîntător al unui război nuclear, pentru a opri cursa spre dezastru, pentru salvgardarea și consolidarea păcii.

În numele existenței oamenilor, al viitorului umanității, ne adresăm Organizației Națiunilor Unite, tuturor statelor și popoarelor cu chemarea de a trece peste orice considerente și obstacole și de a hotărî oprirea cursei înarmărilor, trecerea la înfăptuirea dezarmării, și în primul rînd a dezarmării nucleare!

Pînă nu au căzut primele bombe nucleare, să trecem la dezarmare! Cînd vor începe să cadă bombe, va fi prea tîrziu!

Poporul român, alături de toate popoarele lumii, cere să se acționeze cît mai grabnic acum, pînă cînd nu este prea tîrziu, pentru a se asigura dreptul fundamental al oamenilor — dreptul la pace, la viață, la libertate!

Cerem cu toată hotărîrea ca glasul popoarelor să fie auzit, ca voința lor de a trăi în pace să fie respectată!

SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL „OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA"

În zilele de 4—5 septembrie 1981 s-au desfășurat la București sub înaltul patronaj al președintelui Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, lucrările Simpozionului internațional „Oamenii de știință și pacea".

La simpozion au participat 68 de oameni de știință din 32 de țări, laureați ai Premiului Nobel, președinți ai unor academii de științe, alte personalități științifice de prestigiu din lumea contemporană. Au luat parte de asemenea directorii generali ai unor organizații internaționale.

La deschiderea simpozionului a fost prezentat Mesajul președintelui Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, adresat participanților.

Exprimînd înalta concepție a secretarului general al Partidului Comunist Român, președintele R. S. România, asupra problemelor păcii și securității internaționale, destinderii și dezarmării, cooperării și înțelegerii între popoare în cadrul eforturilor pentru făurirea unei noi ordini economice internaționale, a răspunderii oamenilor de știință față de soluționarea sarcinilor, naționale și globale, prin punerea celor mai avansate cuceriri ale revoluției tehnico-științifice contemporane exclusiv în serviciul dezvoltării pașnice a popoarelor, adresînd savanților din întreaga lume chemarea de a-și uni rîndurile în lupta împotriva pericolului pe care îl prezintă crizele, confruntările și războiul pentru soarta omenirii, Mesajul președintelui Nicolae Ceaușescu a orientat întregul curs al simpozionului.

În cuvîntul participanților au fost susținute ideile directoare ale Mesajului președintelui României.

În încheierea lucrărilor, participanții au adoptat un apel către oamenii de știință din întreaga lume, care, reflectînd ideile fundamentale ale Mesajului tovarășului Nicolae Ceaușescu, a propus constituirea unui Comitet de inițiativă pentru organizarea Congresului mondial „Oamenii de știință și pacea".

Ca o continuare firească a acestei prestigioase reuniuni internaționale, a fost constituit Comitetul Național Român „Oamenii de știință și pacea", care a ales, în unanimitate, în calitate de președinte al Comitetului și președinte al Biroului Executiv al Comitetului pe tovarășa academician doctor inginer Elena Ceaușescu, prim-viceprim-ministru al guvernului R. S. România, președintele Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie, ilustru om politic și savant de renume internațional.

Comitetul Național Român „Oamenii de știință și pacea" a adoptat un bogat plan de manifestări științifice menit să ilustreze contribuția oamenilor de știință din țara noastră la eforturile poporului român, alături de toate popoarele lumii, pentru salvgardarea păcii.

Comitetul Național Român „Oamenii de știință și pacea" desfășoară acțiuni pe plan internațional, în vederea pregătirii Congresului mondial „Oamenii de știință și pacea". Comitetul a fost reprezentat de asemenea

la Sesiunea specială a Adunării generale a Organizaţiei Naţiunilor Unite consacrată dezarmării.

★

Sub egida Comitetului Naţional Român „Oamenii de ştiinţă şi pacea", la Bucureşti a avut loc în ziua de 29 iunie 1982 simpozionul cu tema „Civilizaţie, umanism, pace, dezarmare, securitate internaţională", organizat de Academia Republicii Socialiste România, Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice, Academia de Ştiinţe Medicale şi institute centrale.

Academicieni, conducători de institute de cercetare, cadre didactice, alţi oameni de ştiinţă au relevat răspunderea deosebită ce revine astăzi oamenilor de ştiinţă români şi din toate ţările în faţa popoarelor, a viitorului civilizaţiei umane, pentru eliberarea lumii de povara înarmărilor, de spectrul înspăimîntător al unui război nuclear, pentru a opri cursa spre dezastru, pentru salvgardarea şi consolidarea păcii.

Vorbitorii au subliniat caracterul activ, umanist al politicii externe a României, prestigiul internaţional al promotorului ei, preşedintele Nicolae Ceauşescu, în concepţia căruia dreptul suprem al tuturor oamenilor este acela la o viaţă paşnică, creatoare, de prietenie şi colaborare între popoare. A fost evidenţiată activitatea Comitetului Naţional Român „Oamenii de ştiinţă şi pacea", prezidat de academician doctor inginer Elena Ceauşescu, exprimîndu-se adeziunea deplină la documentul transmis de delegaţia noastră forului internaţional de la New York. Ei şi-au declarat ferma convingere că opinia publică, glasul popoarelor lumii, ce se face auzit acum pretutindeni, va fi ascultat şi urmat de conducătorii tuturor statelor şi guvernelor, ca voinţa lor de a trăi în pace să fie respectată, ca războiul — acest tragic anacronism în civilizaţia contemporană — să fie eliminat o dată pentru totdeauna din istoria omenirii, pentru ca puterea creatoare a ştiinţei să servească progresului, prosperităţii şi cooperării între naţiuni.

LOCUL *PALIEI DE LA ORĂȘTIE* ÎN DEZVOLTAREA LIMBII ROMÂNE LITERARE

DE

ION GHEȚIE

Dacă cercetările filologice s-au oprit mai rar și mai puțin stăruitor asupra *Paliei de la Orăștie*, explicația stă (între altele) în faptul că *Prefața* ne informează, în general corect, asupra împrejurărilor cultural-istorice în care a fost elaborată și a văzut, apoi, lumina tiparului această lucrare. Ni se spune astfel că traducerea în românește a *Paliei* este opera lui Mihai Tordași „ales piscopul românilor din Ardeal" și a patru oameni de carte din Banat și Hunedoara: Ștefan Herce, „propoveduitoriul evangheliei" în Caransebeș. Efrem Zacan, „dascăl de dăscălie" în același oraș, Moisi Pestișel, „propoveduitorul evangheliei" în Lugoj, și Achirie, protopopul comitatului Hunedoara. Ei au tălmăcit toate cele „5 cărți ale lui Moisi prorocul și patru cărți ce se cheamă *Crstva* [=Regii] și alți proroci cîtva". Dintre aceste texte biblice, au fost încredințate tiparului numai primele două cărți ale *Vechiului Testament*: *Geneza (Bitia)* și *Exodul (Ishodul)*. Traducerea s-a făcut „den limbă jidovească și grecească și sîrbească". Operația de imprimare a *Paliei* a durat opt luni (14 noiembrie 1581 —14 iulie 1582). Tipografi au fost Șerban Coresi, „meșterul mare a tiparelor", și Marien Diacul. Cheltuielile de tipărire au fost suportate de Ferenc Geszti (Ghesti Freanț) din Deva, „domn de steag și vestit viteadz", „alesu hotnogiu Ardealului și Țărîei Ungurești", activ sprijinitor al calvinismului[1].

Recunoscînd în *Palia* una din operele episcopatului calvin românesc al Transilvaniei, cercetătorii au încercat, de-a lungul anilor, să îndrepte sau să amănunțească unele dintre informațiile conținute în *Prefață*. Astfel, N. Iorga se îndoiește că episcopul Tordași a luat parte efectivă la traducerea *Vechiului Testament*, afirmație în care s-ar putea ascunde un sîmbure de adevăr[2]. Ar fi, de aceea, mai corect să se spună că *Palia* a fost tradusă (și s-a tipărit) din inițiativa[3] sau sub patronajul[4] episcopului Mihai Tordași. Tot N. Iorga îl socotește drept autor principal pe Moisi Pestișel, ceilalți fiind doar „întrebați" de acesta. Achirie ar fi fost cunoscătorul

---

[1] *Prefața* a fost publicată de M. Roques, *Les premières traductions roumaines de l'Ancien Testament. Palia d'Orăștie (1581—1582). I. Préface et livre de la Genèse*, Paris, 1925, p. 3—12; Viorica Pamfil, *Palia de la Orăștie. 1581—1582. Text-Facsimile-Indice*, București, 1968, p. 1—11 și de Emanuela Buză și Florentina Zgraon, *Prefețe și epiloguri din secolul al XVI-lea*, în *Texte românești din secolul al XVI-lea*, București, 1982, p. 567—571.

[2] N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, București, 1904, p. 97.

[3] P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 151—152.

[4] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1941, p. 64.

de grecește, Zacan de sîrbește, iar Herce, care „era poate ungur", de evreiește [5]. Inutil să insistăm asupra faptului că toate aceste precizări sînt lipsite de orice bază reală. Cu toate acestea, istoricul român le-a menținut și în ediția din 1925 a istoriei sale literare [6], într-un moment în care se demonstrase de mult (de către I. Popovici [7] și M. Roques [8]) că *Palia* e tradusă din maghiară după *Pentateucul* lui Heltai din 1551, folosindu-se în subsidiar și o ediție a *Vulgatei*, opinie acceptată de toată lumea [9].

Nici limba *Paliei* nu a constituit pînă în ultimul timp obiectul unor cercetări mai aprofundate [10]. Numai așa se explică afirmația (e drept, venită din partea unui istoric literar) că „particularitățile regionale ale graiului tălmăcitorilor (bănățean!) au fost evitate" [11]. Lucrurile stau, în realitate, exact pe dos. În limite asupra cărora ne vom opri mai departe, *Palia* este scrisă în grai bănățean-hunedorean de la un capăt la altul. Pentru că o înșirare a particularităților regionale din limba tipăriturii a fost, nu de mult, făcută [12], ne vom mărgini să enumerăm, pe scurt, cîteva dintre fenomenele de limbă localizabile în Banat-Hunedoara în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. O bună parte a acestora circula nu numai în Banat-Hunedoara, ci și în Transilvania din dreapta Mureșului și în Moldova, fiind caracteristice subdialectului nordic al limbii române. În această categorie intră, de exemplu, închiderea lui *-e-* la *i*: *brațile* (229), *ficior* (54), *î* „nediftongat": *cînilor* (254), *pîne* (175), rostirea dură a labialelor: *mărgînd* (37), *vășmînt* (273), *s*, *dz*, *ț* duri: *se asamănă* (228), *cîțva* (10), *dzua* (108), *dz*: *dzi* (15), *Domnedzeu* (17); *ğ*: *giugul* (92), *giurară* (88), art. pos. *a* invariabil: *a*[le] *mele* (220), *a*[*l*] *tiparelor* (11), numeralul ordinal masculin în *-le*: *al doile* (16), adverbele *acmu* (4), *amu* (=acum; 57), *mainte* (5), termeni ca *bumb* (fig.; 263), *pită* (145), *rărunchi* (276), *tar* (=povară; 257) etc. Pe lîngă asemenea fenomene de limbă, au fost întîlnite în paginile *Paliei* unele particularități tipice Banatului și Hunedoarei, cum sînt: *i* în *tinăr* (140), *ų* > *v* în *dziva* (223), *ń* în *cunele* (262), *întîniu* (259), *pustine* (5), *r* moale în *riul* (16) *strimbătate* (178), trecerea verbului *scrie* la conjugarea I: *scriadză* (237), apariția formelor verbale cu *n* refăcut la conj. prez. pers. 3 sg. și pl.: *să se țină* (234), *vină* (76), loc. adv. *de fiete* (= degeaba, în zadar; 244), termeni ca *giunere* (61), *ništotă* (= lipsă mare; 147), *poroboc* (= prunc; 71, 183), *priiatnic*

---

[5] *Op. cit.*, p. 97.

[6] *Istoria literaturii românești*, ed. II, București, 1925, p. 204—205.

[7] *Palia de la Orăștie, 1582*, în AAR, seria II, Mem. secț. lit., XXXIII, 1911, p. 517—538.

[8] *L'original de la Palia d'Orăștie*, Paris, 1913, p. 1—14 (extras din *Mélanges offertes à M. Émile Picot*, Paris, 1913).

[9] Excepție face N. Neaga, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLIV, 1968, nr. 7—8, p. 445—449, care susține, fără probe valabile, că traducerea s-ar fi făcut din ebraică, punîndu-se la contribuție și texte grecești, slavone, latine și maghiare ale *Vechiului Testament*. În legătură cu posibila folosire a unei surse slavone, a se vedea I.E. Naghiu, în „Mitropolia Banatului", XIX, 1969, nr. 1—3, p. 170—171.

[10] Vezi totuși lucrările Vioricăi Pamfil, *Calcuri româno-maghiare în „Palia de la Orăștie"*, în CL, II, 1957, p. 209—219; *Elemente regionale în lexicul „Paliei de la Orăștie" (1581—1582)*, în CL, III, 1958, p. 227—248. *Contribuții la studiul statistic al lexicului românesc. Structura lexicală a „Paliei de la Orăștie" (1581—1582)*, în *Studii de lexicologie*, [Cluj], 1965, p. 157—232.

[11] Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830*, București, 1970, p. 58.

[12] Vezi lucrarea noastră *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 222—226. Exemplele ce urmează provin din această lucrare. Trimiterile se fac la ediția Vioricăi Pamfil, citată la nota 1.

(= prieten; 247), cărora trebuie să li se adauge o serie de cuvinte de origine maghiară: *aleneș* (= dușman; 254), *buduș̆lău* (= pribeag; 23), *buduș̆lui* (= a pribegi; 68) etc.

Unii cercetători au atras atenția asupra prezenței în *Palie* a unor elemente de limbă de altă proveniență decît cea bănățeană-hunedoreană. E vorba de *z* (provenit din *dz*): *Domnezeu* (14), *zic* (302), *j* (provenit din *ğ*): *nu judecareți* (10), „diftongarea" lui *î*: *mîine* (202), *pîine* (49) și de alte cîteva fenomene de mai mică importanță sau de proveniență incertă. Pentru Viorica Pamfil, *z* s-ar datora „influenței pe care a avut-o limba tipăriturilor coresiene, unde apare numai grafia cu з" [13]. În realitate, așa cum am arătat cu alt prilej [14], toate aceste „muntenisme" din limba *Paliei* trebuie puse în seama tipografilor. Aceștia, dintr-un automatism grafic, se conformau uneori propriilor deprinderi de a scrie, îndepărtîndu-se de litera manuscrisului ce le fusese încredințat spre publicare. O grafie hipercorectă ca *dedzlega* (141), ne arată că tipografii își dădeau seama că le „scapă", ici și colo, cîte un з și, din teama de a nu greși, îl înlocuiau și acolo unde nu era necesar. Cît privește relativa frecvență a acestei slove, ea se explică prin cantitatea neîndestulătoare a semnului tipografic ѕ, care, după cum se știe, nu apare niciodată, pentru a-l nota pe *dz*, în cărțile coresiene [15]. Se poate spune deci că traducătorii *Paliei* au rămas credincioși propriului grai sau mai bine zis propriului dialect literar și au ținut ca normele acestuia să fie respectate întocmai. Ei au pretins ca imprimarea cărții să se facă sub ochii și supravegherea lor, la Orăștie, și nu la Brașov, și au cerut tipografilor munteni să respecte norma literară pe care o urmaseră traducînd textul. Este singurul caz cunoscut pînă astăzi cînd tipografia coresiană (condusă, e drept, de fiul diaconului) a scos la lumină o scriere care n-a fost ajustată normelor literare muntenești, singurul, dar care își păstrează neștirbită întreaga semnificație. De o înrîurire nemijlocită a normei coresiene asupra limbii *Paliei* nu poate fi vorba [16].

A fost remarcat faptul că, într-o serie de cazuri, *Palia* difuzează fenomenul general românesc, și nu pe cel particular bănățean-hunedorean, întîlnit în unele texte scrise în Banat-Hunedoara în secolul al XVI-lea (și în cele următoare). Dacă *Evangheliarul de la Sibiu* îl notează pe *caltă* (= caută), la fel ca *Fragmentul Todorescu*, *Palia de la Orăștie* nu menționează decît fonetismul comun dacoromânesc, *caută*. Vechiul fonetism etimologic *scamn*, conservat pînă astăzi în Banat și în Hunedoara sudică, e absent în paginile *Paliei de la Orăștie*, unde îi este preferat, peste tot, *scaun*. Prepoziția *necît* (= decît), atestată în *Evangheliarul de la Sibiu* și, un secol mai tîrziu, în *Anonymus Caransebesiensis*, este înlocuită consecvent prin generalul *decît*. În unele dintre exemplarele *Paliei*, termenul *căț̆în*, puțin cunoscut, este înlocuit cu *vas*, cuvînt larg răspîndit în graiurile dacoromâne [17]. Așa cum ne asigură Viorica Pamfil, „numărul elementelor

---

[13] *Palia de la Orăștie*, ed. Viorica Pamfil, p. XIII—XIV.

[14] Vezi LR, XVII, 1968, nr. 6, p. 530.

[15] Cf. Rosetti, ILR², p. 527.

[16] Vezi studiul nostru *Rolul textelor coresiene în procesul de unificare a limbii române literare*, în SLLF, III, p. 105—139 (și îndeosebi p. 119—121 și 138).

[17] Vezi despre toate acestea *Baza dialectală a românei literare*, p. 228.

regionale din *Palie* reprezintă un procentaj redus față de bogăția materialului lexical care aparține limbii întregului popor" [18]. E limpede că traducătorii *Paliei*, impunînd respectarea principalelor norme ale propriului dialect literar, au considerat utilă eliminarea unor particularități strict locale, care ar fi îngreuiat înțelegerea textului și ar fi stingherit difuzarea lucrării (implicit și misiunea de propagandă calvină pe care ea era chemată s-o îndeplinească). Ei anticipează, așadar, pînă la un punct, atitudinea traducătorilor *Noului Testament de la Bălgrad*, care, cîteva decenii mai tîrziu, cereau o cît mai amplă valorificare a fondului lingvistic comun în cadrul limbii românești de cultură. Nici unii, nici alții nu puteau brusca evoluția acestei limbi, care, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, trăiește prin realizările ei locale, adică prin dialectele literare sau, folosind un termen mai adecvat, prin variantele regionale. Dezideratul unificării lingvistice va cunoaște prima sa împlinire abia în secolul al XVIII-lea, în jurul anului 1750 [19].

S-a crezut multă vreme (și uneori continuă să se creadă și astăzi) că *Palia de la Orăștie* e singurul text bănățean-hunedorean elaborat în secolul al XVI-lea [20]. Dacă aceasta ar fi fost realitatea și autorii ar fi fost lipsiți de experiență și pricepere [21], ar fi cu neputință să explicăm „fraza scurtă, energică, perfect turnată", „precizia și înțelesul deplin și limpede al acestei traduceri model" [22], care, așa cum arată N. Cartojan, se distinge „prin limba ei vioaie, pitorească și armonioasă" [23]. Cercetările mai vechi și mai noi au pus în evidență faptul că Banatul și Hunedoara au constituit, încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea, un centru important de promovare în scris a limbii române și de întemeiere a unei literaturi naționale [24]. Cunoscînd îndelunga tradiție a scrisului românesc în Banat și Hunedoara, vom socoti firească și întemeiată aprecierea superlativă a lui N. Iorga, care-și păstrează valoarea și astăzi, cînd se împlinesc 400 de ani de la apariția *Paliei de la Orăștie*: „nimic dintre traducerile de pînă atunci nu se poate pune alături de *Palie*" [25].

Iulie 1982

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret, nr. 12

---

[18] *Elemente regionale în lexicul „Paliei de la Orăștie"*, p. 243.

[19] Vezi lucrarea noastră *Baza dialectală a românei literare*, p. 388—430.

[20] Cf. *Palia de la Orăștie*, ed. Viorica Pamfil, p. IX: „*Palia de la Orăștie* a apărut într-o regiune căreia nu-i aparține nici un alt text din secolul al XVI-lea".

[21] Cum afirmă în mod gratuit *Istoria literaturii române. I. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400—1780)*, București, 1964, p. 314.

[22] N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, p. 97.

[23] *Op. cit.*, I, p. 65.

[24] Vezi în această privință H. Sztripszky — G. Alexics, *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI századbeli román forditásban*, Budapest, 1911, p. 211—219; *Fragmentul Todorescu*, ed. I. Gheție, în *Texte românești din secolul al XVI-lea*, p. 272—276.; I. Gheție, *Considerații filologice și lingvistice asupra* **Evangheliarului din Petersburg**, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 47—79 (în special p. 73—79); idem. *Banatul și textele rotacizante*, în LR, XXXI, 1982, nr. 3, p. 238—246; *Liturghierul lui Coresi*, ed. Al. Mareș, București, 1969, p. 37—39; Emanuela Buză, *Contribuții la localizarea* **Tîlcului Evangheliilor** *și* **Molitvenicului românesc** *(1567—1568)*, în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1982, p. 13—36.

[25] N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, p. 97.

O VECHE TRADUCERE ROMÂNEASCĂ: *PARIMIARUL DE LA BRAȘOV*

DE

ION-RADU MIRCEA

Cercetările întreprinse de noi în ultimii ani asupra literaturii traducerilor din secolul al XVII-lea, concretizate într-un studiu și un repertoriu nepublicate [1], ne-au dus la descoperirea, în biblioteca Muzeului Culturii Românești de pe lîngă biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, printre alte manuscrise românești, a unui *Parimiar*, considerat pînă astăzi ca fiind de la mijlocul acestui secol. Datarea lui înainte de 1613, nesemnalată nici de Candid Mușlea în catalogul său de cărți și manuscrise din această bibliotecă [2], nici de inventarul ei, îl așază printre valoroasele monumente ale literaturii noastre vechi.

Format din pasajele biblice folosite în Triod, Penticostar și Minee, Parimiarul nu a avut o circulație prea largă. Cu atît mai important ni se pare interesul pentru această carte liturgică, care s-a materializat într-o traducere în limba noastră pe la începutul secolului al XVII-lea, urmată de multiplicarea lui în copii sau traduceri noi după această dată. Singura ediție se datorește celui care a trudit pentru popularizarea lui, mitropolitul Dosoftei, și care a dat o nouă traducere, independentă de cea de la Brașov.

Denumirea de *Parimiar*, dată acestei cărți, este veche. Manuscrisul de la Brașov, în starea fragmentară în care ne-a parvenit, nu are pagina de titlu. După cuprinsul lui, cît și din menționarea în mai multe locuri ale textului a denumirii de „Parimii" nu lasă nici o îndoială asupra conținutului. De altfel, cele două copii ardelene ale acestei traduceri din secolul al XVII-lea [3] îl numesc ПАРЕМІЇ, ПАРИМИА, iar în alt loc „Paremiile de la meneae de preste tot anul...".

După cum indică titlul, *Parimiarul* este o culegere de excerpte din Vechiul Testament, mai ales din Profeți (Profitologhion, Prorocestviile), din Proverbele lui Solomon (Parimii), precum și din alte cărți biblice care se grupează în două părți, după caracterul sărbătorilor, fixe sau mobile, ale calendarului bisericii Răsăritului [4].

---

[1] Ion-Radu Mircea, *Traduceri și prelucrări în limba română. sec. XVII*, 1972, în manucris în arhiva Institutului de Studii Sud-Est Europene; *Contribuții la istoria culturii Șcheilor din Brașov*. în „Cumidava. Culegere de studii și cercetări", V, 1971, p. 689—701.

[2] Candid Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, 1943, vol. I (1292—1742), Institutul de arte grafice „Astra", Brașov, p. 270—271. Vezi și Al. Mareș, *Pe marginea unor opinii recente despre cel mai vechi Parimiar românesc*, în LR, XXV, 1976, 1, p. 37—38.

[3] Manuscrisele românești de la Biblioteca Academiei R.S.R., nr. 5025, text complet, și nr. 6094, text incomplet.

[4] Pentru detalii, vezi Al. Mareș, *op. cit.*, p. 40—41.

De aceea, *Parimiarul de la Braşov* este prima formă — pe lîngă traducerea Psalmilor lui David şi a primelor două cărţi (Geneza şi Exodul) din *Palia de la Orăştie* (1582) — în care Vechiul Testament a circulat în limba noastră, înainte de publicarea traducerii integrale a Bibliei (1688).

Sub formă de scurte extrase în limba română (Parimii), Vechiul Testament a fost astfel cunoscut de pături tot mai largi de cititori şi de ascultători, pe lîngă cercurile din ce în ce mai înguste ale cunoscătorilor de slavonă. Dar apariţia în tipar a Bibliei lui Şerban şi mai ales transpunerea în limba română în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea a tuturor cărţilor de cult, inclusiv Triodul, Penticostarul şi Mineele, a făcut să dispară interesul pentru textele selectate în Parimiar. De aceea, anul 1728, data ultimei copii, marchează capătul popularităţii de care s-au bucurat aceste extrase din Vechiul Testament. Sub acest aspect, societatea românească din Transilvania cunoaşte Biblia în limba română, într-un moment în care limba slavonă, literară şi liturgică, este în declin (cca 1600—1613). Traducerea unor **texte alese** şi aprobate de biserica Răsăritului avea şi un sens dogmatic : acela de a feri pe credincioşii români de presiunile făcute de reformaţi, concretizate în traducerea **integrală** a Bibliei, începută la Orăştie şi rămasă fără continuare, odată cu eşecul încercării calvine de a-i atrage de partea lor.

Alături de aspectul său cultural, Parimiarul de la Braşov se impune atenţiei ca o primă încercare de a traduce această carte. Textul său, deşi redus la 67 file, oferă noi materiale lingvistice pentru studierea limbii literare române de la începutul secolului al XVII-lea. În sfîrşit, importanţa cronologică a locului pe care-l ocupă între traducerile din slavonă în română aruncă o lumină nouă asupra orizontului cultural al epocii.

DESCRIEREA MANUSCRISULUI

Acest manuscris, *in folio*, este înregistrat în inventarul bibliotecii din Şchei sub nr. 36, ca manuscris românesc al Parimiilor şi datat din 1644. A fost catalogat pe la 1859 sub nr. 166 de protopopul bisericii Sf. Nicolae din Şchei, Iosif Barac ; pe fila I, nenumerotată, o etichetă îl intitulează „Parimii... românesc, 166" [5]. La 1904, dr. Constantin Lacea îi dă o nouă cotă a bibliotecii bisericii Sf. Nicolae, „VII 7", marcată pe o altă etichetă lipită pe aceeaşi filă[6]. El nu este menţionat în *Inventarul de sculele bisericii de la 1685 pînă la 1781*[7]. Prima descriere a manuscrisului apare în monografia lui C. Muşlea din 1943. Tot aici sînt editate şi cele două însemnări din manuscris : cea din 1644, în traducere, şi cea din 1690, după originalul românesc. O semnalare recentă, precum şi un scurt articol, a dat Vasile Oltean, director al muzeului, la care am adăugat şi noi o scurtă

[5] C. Muşlea, *op. cit.*, p. 251, n. 1 ; şi fotografie în posesia noastră.

[6] Dr. C. Lacea, *Biblioteca veche a bisericii Sf. Nicolae din Braşov*, în „Transilvania", XI, 1909, p. 100—105.

[7] Publicat de C. Muşlea, *op. cit.*, p. 380. Vezi şi articolul din „Mitropolia Ardealului", p. 543, de la nota 8 privitor la un catastif scris de David Corbea în Biblioteca bisericii Sf. Nicolae din Şchei—Braşov.

descriere și unele îndreptări și precizări, în anul 1975 [8]. Observații judicioase asupra manuscrisului adaugă în 1976 Al. Mareș, într-o scurtă punere la punct [9].

Se pare că manuscrisul a cunoscut o anumită circulație. Ținînd seama de ultima însemnare de pe copertă, scrisă de popa Văsii, fiul protopopului Văsii Hoban, *Parimiarul* s-ar fi găsit la 1690 în biblioteca bisericii. Însă în toamna anului 1644, după cealaltă însemnare, cel puțin partea a III-a a manuscrisului se păstra în casa preotului Radul din satul Șinca din Făgăraș. Tot în ținutul Făgărașului se găsea la 1747 și la 1772 una din copiile înrudite ale *Parimiarului de la Brașov* [10]. Așadar, scris la Brașov, manuscrisul a fost pe la mijlocul secolului al XVII-lea în Țara Oltului, ca apoi să revină la Brașov, unde se păstrează pînă acum.

Parimiarul de la Brașov [11] are I + 67 + II file de 19,5/31 cm; după folio 67 se mai pot observa fragmente din alte trei file, care au fost rupte. Numerotarea caietelor apare incidental; la f. 7^{v}, jos, se citește cifra $\tilde{\alpha}$ (sfîrșitul caietului 1); la f. 8, cifra $\tilde{\kappa}$ (începutul caietului 2); la f. 24^{v}, cifra $\tilde{\kappa}$ (sfîrșitul caietului 2 al părții a treia) și în continuare cifra $\tilde{\rho}$ (f. 44^{v}) și $\tilde{\lambda}$ (f. 52^{v}). Din această numerotare a caietelor, diferită pentru partea I și a III-a, se vede că cel puțin cele două părți au fost scrise la intervale de timp deosebite. Numerotarea filelor de la 1 la 67 este nouă, făcută probabil la redactarea inventarului actual. Textul numerotat este precedat de o filă ruptă și lipită pe o alta nouă, iar la sfîrșit sînt adăugate două file din două tipărituri vechi diferite.

Volumul este legat în carton îmbrăcat cu piele roșie, ornată cu fierul cald și cu foiță de aur. Factura și motivele ornamentale ar indica un atelier din secolul al XVIII-lea, iar însemnarea datată „1690", care se află pe ultima copertă, pare a fi fost lipită aici în momentul legării [12].

Hîrtia este subțire și poartă filigrane diferite, foarte rău conservate. La început apare „floarea de crin" (fol. 3); în partea a II-a a manuscrisului (fol. 15—20) un alt tip de filigran, „armoiries" cu stea și timbrate de litera W (fol. 20), iar restul hîrtiei poartă scutul cel mare cu vultur sau cu grifon, timbrat cu litera W (probabil Wittenberg), avînd jos, într-un cartuș, literele D la început și O la sfîrșit (fol. 28, 33, 59, 64). O copie identică a acestor filigrane nu am întîlnit în albumele cercetate [13].

---

[8] Vasile Oltean, *La Șcheii Brașovului. Descoperirea unui codice-miscelaneu în limba română*, în „România literară", 30 ianuarie 1975, nr. 4, și *Tot în legătură cu codicele-miscelaneu de la Șcheii Brașovului, ibid.*, nr. 8; prof. dr. Iuliu Ișa, prof. Vasile Oltean, muzeograf, *Descoperirea unui manuscris românesc al Bibliei de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea la Șcheii Brașovului*, în „Mitropolia Ardealului", XX, 1975, nr. 6—8, p. 537—544. Ion-Radu Mircea, *Îndreptări și adăugiri la „Descoperirea unui codice-miscelaneu în limba română"*, în „România literară", 13 februarie, același an, nr. 7.

[9] *Pe marginea unor opinii recente*, loc. cit.

[10] Vezi descrierea ms. BAR 6094 la p. 15.

[11] Îl vom cita mai departe cu sigla Ș. 36.

[12] Nu ne putem explica afirmația lui G. Mușlea „coperta și începutul lipsesc" *(op. cit)*; poate prin „copertă" înțelege „pagina de titlu".

[13] Charles M. Briquet, *Les filigranes*, Paris — Amsterdam, 1907, 4 volume; A. A. Gheraklitov, *Филиграни XVII века на бумаге рукописних и печатных документов русского происхождения*, Moscova, 1963; S. A. Klepikov, *Филиграни и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII—XIX века*, Moscova, 1959; Georg Eineder, *The Paper-Mils of the Austro-Hungarian Empire*, Papiraceae Historia Illustrantia, VIII, 1960; E. Laucevicius, *Papierius lietuvoie XV—XVIII-a*, Vilnius, 1967.

Manuscrisul prezintă trei grafii deosebite [14]. De aceea, și punerea în pagină a textului diferă de la o parte la alta. Numărul rîndurilor se schimbă aproape la fiecare pagină. Astfel, pentru partea I a manuscrisului, el variază între 32 și 37, în partea a II-a, de la 24 la 25, iar în partea a III-a

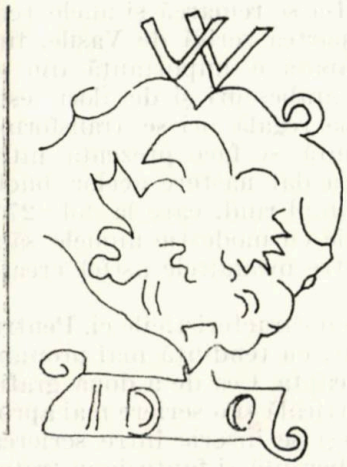

Fig. 1

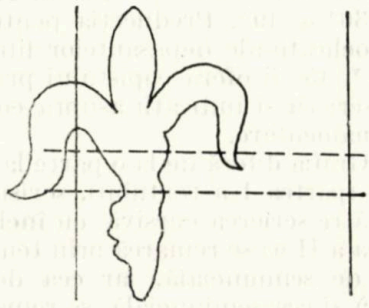

Fig. 2

Fig. 3

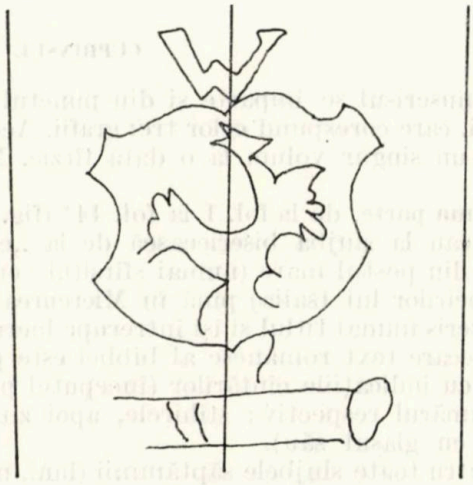

Fig. 4

între 27 și 31. Aceste diferențe arată caracterul lor improvizat. Cerneala, brună pînă la negru, diferă, de asemenea, după calitate. Mai ales în prima parte, ea pătrunde pe contrapagină, îngreunînd lectura. Scriitorii folosesc și chinovarul pentru a indica ziua lecturii și titlul parimiei; însă nici în acest caz nu arată consecvența unor copiști de atelier. Indicațiile marginale

[14] Vezi mai jos, p. 481—483.

pentru identificarea cîntărilor, a capitolelor, a versetelor sau trimiterile la alte texte biblice se fac cu cerneală neagră.

Şi în privinţa ornamentării, cele trei grafii diferă. Nu există vignete sau frontispicii. În schimb, textul este presărat cu litere iniţiale ornate. În partea I şi a II-a, iniţialele de la începutul fiecărei parimii sînt trasate cu roşu şi au o formă mai mare. În partea a II-a se remarcă şi unele tendinţe de împodobire a acestor litere. Pentru partea scrisă de Vasile, fiul popei Mihu (1612 sau 1613), ornamentarea capătă o importanţă din ce în ce mai marcată : iniţiala, înghirlandată de arabescuri şi de flori, este susţinută de o mînă sau acoperită de o coroană regală ori se transformă în figură omenească (litera ω). Această tendinţă se face prezentă între filele 36ᵛ — 49ᵛ. Predilecţia pentru ornament a dat naştere acelor bucle întortocheate ale depasantelor literelor din ultimul rînd, care la fol. 27ᵛ, 30, 31ᵛ, 45ᵛ îi oferă copistului prilejul să înscrie cu modestie numele său, data scrierii şi indicaţii asupra conţinutului între meandrele astfel create de ornamentare.

Grafia diferă de la o parte la alta, fiecare cu caracteristicile ei. Pentru prima (partea I a textului), scrisul este mărunt, cu tendinţă mai pronunţată către scrierea cursivă, cu înclinare spre dreapta. Cea de a doua grafie (partea a II-a) se remarcă prin tendinţa spre verticală şi o scriere mai apropiată de semiuncială, iar cea de a III-a, deşi se înscrie între scrierea cursivă şi cea semiuncială, se remarcă prin exuberanţă şi fantezie în tratarea iniţialelor şi a buclelor literelor, pentru a deveni sobră de la fol. 49ᵛ pînă la sfîrşit.

CUPRINSUL

Manuscrisul se împarte şi din punctul de vedere al conţinutului în trei părţi, care corespund celor trei grafii. Aceste părţi diferite au fost reunite într-un singur volum la o dată tîrzie. Nici una nu are început, nici sfîrşit.

Prima parte, de la fol. 1 la fol. 14ᵛ (fig. 5), cuprinde numai parimiile ce se citeau la slujba bisericească de la „ceasul 6", începînd cu prima miercuri din postul mare (numai sfîrşitul versetului 24 din primul capitol al proorocirilor lui Isaiia) pînă în Miercurea Mare. Pentru Joia Mare, copistul a scris numai titlul şi îşi întrerupe lucrul, lăsînd ultimele trei rînduri goale. Fiecare text românesc al bibliei este precedat de cîteva rînduri în slavonă, cu indicaţiile cîntărilor (începutul psalmului avînd adesea, marginal, numărul respectiv; stihirele, apoi ziua, cînd se citeşte; în fine, troparul cu glasul său).

Pentru toate slujbele săptămînii (luni, marţi, miercuri, joi şi vineri), scriitorul primei părţi urmează cu regularitate acest mod de a reda parimia. Modul acesta de prezentare a textului ne confirmă destinaţia liturgică a cărţii. Ca şi în cazul altor cărţi româneşti, *Parimiarul de la Braşov* este o dovadă a încercării de a introduce limba română în slujba religioasă. Trebuie subliniat însă caracterul ortodox al încercării; deşi oferă ascultătorilor ideile şi îndemnurile bisericii răsăritului pe înţeles, traducătorul nu îndrăzneşte încă să redea româneşte nici psalmii, nici cîntările, cum întîlnim în copiile acestei traduceri din secolul al XVII-lea şi cum procedează mitropolitul Dosoftei în *Paremiile de preste an.*

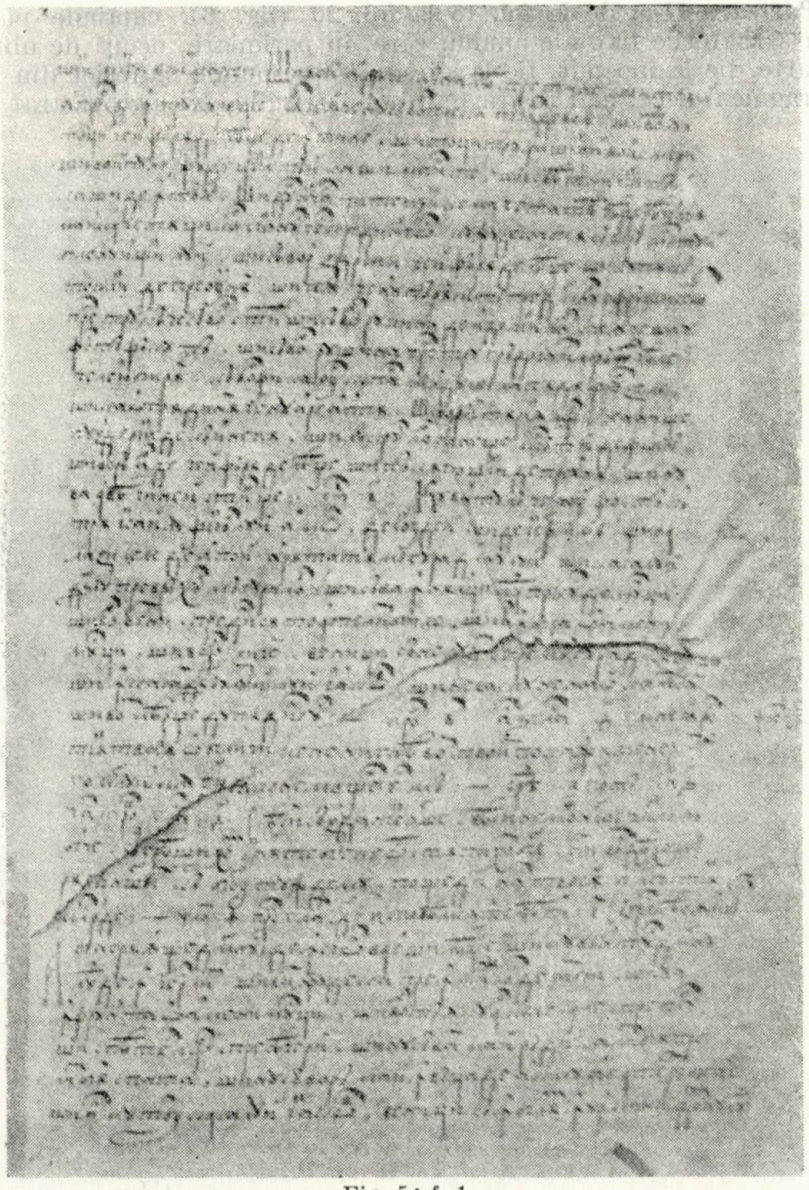

Fig. 51 f. 1

Fiind rezervată numai parimiilor de la ceasul al 6-lea al slujbei, partea I cuprinde traducerea anumitor capitole din Isaiia (cap. 1—14, lipsește cap. 12, cap. 25—29, apoi cap. 37, 40, 41, 42, 45, 48—49, 58, 65 și 66) și din Ezechil (cap. 1—3). Textul capitolelor biblice nu este redat după „Vulgata", căci lipsesc adesea anumite pasaje, care nu erau considerate necesare, fiind folosite numai acele capitole sau versete incluse în slujba bisericii Răsăritului.

Partea a II-a, de la fol. 15 la fol. 20 (fig. 6), cuprinde parimiile pentru sărbătorile fixe ale anului, care, în parimiare, ocupă de obicei un loc aparte, fie la început, fie la sfîrșit și corespunde slujbelor din Minee. Este fragmentul cel mai restrîns al manuscrisului. Ni s-au păstrat numai

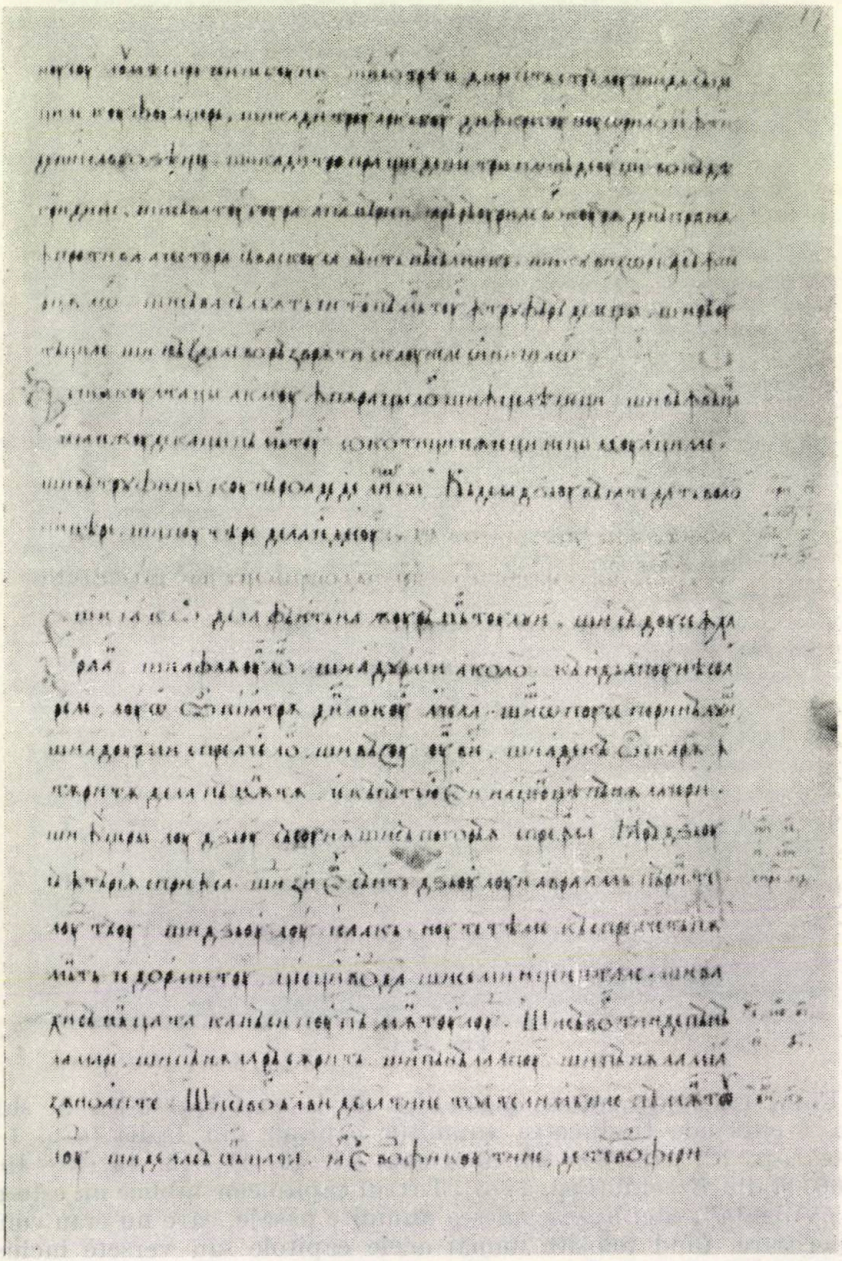

Fig. 6 : f. 17

parimiile pentru 24 februarie (Aflarea capului Sf. Ioan Botezătorul), 9 martie (Cei 40 de mucenici), 23 aprilie (Sf. Gheorghe), miercurea înjumătăţirii cincizecimii (sărbătoarea mobilă), 8 mai (Evanghelistul Ioan), aceasta din urmă incompletă. Spre deosebire de partea I, în această parte nu se dau în slavonă decît indicaţii asupra sărbătorii şi titlul citatului. Unele precizări asupra parmiilor sînt însă făcute în limba română. Astfel, la fol. 18 „Aceste 2 paremii sînt la liturghie, la Blagoveaştenie"; sau la fol. 20ᵛ „Paremie *ot prorocestva Isaina*", iar mai jos: „Aceste 2 paremii sînt scrise înapoi"; sau „*I* paremie *ot sabornago poslania*..." [15].

Extrasele din Vechiul Testament sînt foarte disparate: Isaiia (cap. 40, 41, 43, 45, 48, 54, 55), Malahie (cap. 3—4), Mihei (cap. 4, 6), Geneza (cap. 28), Exodul (cap. 3), Deuteronom (cap. 4), Proverbele lui Solomon (cap. 9) şi Înţelepciunea lui Solomon (cap. 3—6).

Partea a II-a se sfîrşeşte cu două rînduri din parimia pentru 8 mai, care continuă pe file azi dispărute [16].

Partea a III-a (fol. 21ᵛ — fol. 67ᵛ; fig. 7) începe cu o pagină albă (fol. 21 recto), pe care se află însemnarea slavonă din toamna anului 1644, scrisă de tipograful Ştefan la Şinca, în Făgăraş (vezi mai jos). Pe spatele acestei file, începe traducerea parimiilor pentru postul mare în completarea părţii I, anume a acelora ce se citeau la „vecernie". Textul începe cu parimia din lunea săptămînii I a postului mare pînă în Sîmbăta Mare (fol. 67ᵛ). Judecînd după cifra в҃, sfîrşitul caietului 2 al acestei părţi, textul descris ar fi putut cuprinde înainte încă un caiet şi jumătate, adică 12 file, corespunzînd în alte parimiare perioadei calendaristice a săptămînii albe, care precede pe cele ale „postului mare".

Cele 47 file semnate de Vasile, fiul popei Mihu din Braşov, şi datate 1612, 1 septembrie — 1613 august 31, cuprind aproape tot textul parimiilor de la vecernie, cu excepţia săptămînii „lăsatului de brînză", pînă în Sîmbăta Mare; textul rămîne neterminat, din cauză că lipsesc cîteva file (afară de sfîrşitul parimiilor din Sîmbăta Mare, au dispărut şi cele destinate celor cinci sărbători importante după Paşti cuprinse în Penticostar). Şi aici, ca în partea I, fiecare zi este însoţită de indicaţii de tipic, de cîntările respective, de titlul parimiei, toate în slavonă. În această parte sînt traduse unele capitole din Geneza (cap. 1—49), din Proverbele lui Solomon (cap. 1—23) şi părţi izolate din Exod (cap. 1—2), din cartea a II-a a Regilor—Iov (cap. I), Isaiia (cap. 61, 63), Ieremia (cap. 31—32), Sofonie (cap. 3), Zaharia (cap. 9).

ÎNSEMNĂRI

F. 21. Бꙋди вѣдомо єгда быхазъ Стефан тꙋпографъ въ селѣ г(лаго)лемое Шинка и пребих нощъ и полꙋднѧ въ домꙋ презвитера Радꙋла идꙋщими ѡт земли Оуггровлахїискои и гредꙋщꙋми въ Белградꙋ въ д(ь)ни Ракоци Геѡргїи, кралѧ Ардел҃ского, при въсеѡс(вѧ)щенномъ архїеписк(о)пѣ Стефана, митрополитѣ Ардѣлскѡм въ лѣто ѡт сътворенїа свѣта ҂зрнг а ѡт рож(дества) Х(ристо)ва ҂ахмд. И тогда готовлꙗше с(ѧ) краль на воискꙋ ити брати с(ѧ) съ ц(а)рем нѣмским.

[15] Alte menţionări ale „Parimiilor" la . 10, 18ᵛ, 20ᵛ, 27ᵛ.

[16] V. Oltean, *op. cit.*, atribuie această parte "protopopului Constantin", „el însuşi cărturar, după cum vedem din alte însemnări", fără alte dovezi.

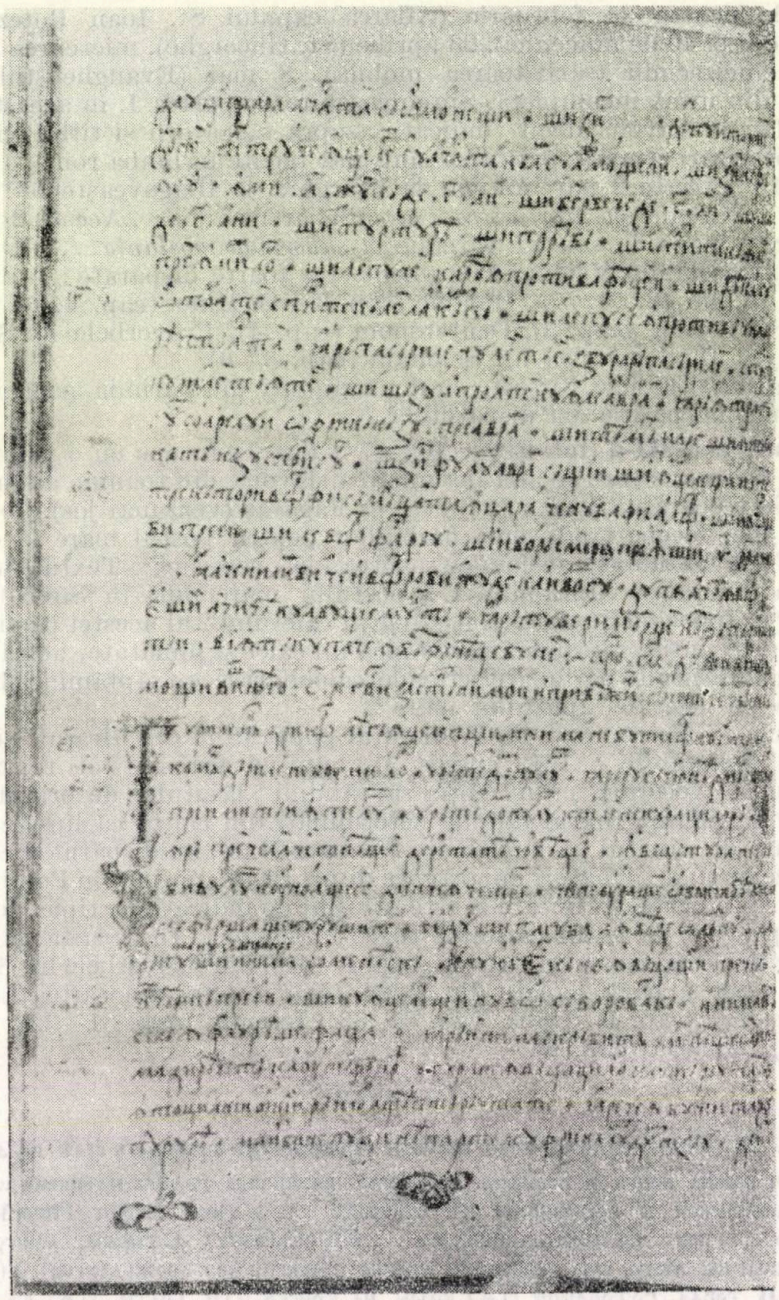

Fig. 7 : f. 38v

(Să fie știut cînd am fost eu Ștefan tipograf în satul numit Șinca și am petrecut noaptea și dimineața în casa preotului Radul, venind din Țara Ungrovlahiei și mergînd la Belgrad (= Alba Iulia), în zilele lui Rakoczy

Gheorghi, craiul Ardealului în vremea preasfinţitului arhiepiscop Ştefan, mitropolitul Ardealului, în anul de la facerea lumii 7153, iar de la naşterea lui Hristos, 1644. Şi atunci se pregătea craiul de oaste, să meargă să se bată cu împăratul nemţesc [17].

Alt scris :

F. 27 vo Съписах азъ Васіліе (Am scris eu Vasilie).

F. 28. Василакї | смь | сьмни | простї (Vasilachi sînt... să mă ierte).

F. 30. Сьписах азъ Васїлїе попь Михов, с(ы)нь ѡт Брашовь в л(ѣ)то ҂Зрка (Am scris eu Vasilie, fiul popei Mihu din Braşov, în anul 7121 (= 1612 septembrie — 1613 august) [18].

F. 31 vo. Книѕѣ г(лагоь)леми Бїтїе | главызнь | ѡ Ное и по | топѧ | м҃ д(ь)ни, м҃ нощ | дѡ ковче | ѕѣ и | ѡ вьсѣх | годи и ѡ | вьс | ѣх скоті | и ѡ вьсѣ | х птїци. (Cartea numită Facerea, capitolele despre Noe şi Potopul 40 zile, 40 nopţi n corabie şi despre toate tîrîtoarele şi toate dobitoacele şi toate păsările).

F. 45 vo. дель фь | селѣмь вни | и де (intraductibil).

Alt scris :

Coperta II „Aceasta să s(e) ştie de cînd au venit Tiukiuliu grof cu Constantin Vod(ă) Brîncoveanul la Zărneşti de s-au bătut cu ghenerarăşul Heaizr şi cu aga Constantin Bălăgeanul (sic !) ; luni spre marţ(i) seara, la apusul soarelui, războiiute au fost cît nu s(e) poate spun(e). Şi au spart pre nemţi turcii, cruţii, munteanii, tătarîi. Şi au perit aga Băl(ăceanul) şi ghienerareşul Ţărîi Ardealului, Tealeki Mihai, şi pre Heaizer l-au prins rob m(ea)s(e)ţa av(gust) 12 [19] dni 1690. Şi au scris pop(a) Văsii s(i)n protopop Văsii ot T(î)rc(o)v ot Scheai, Hoban" [20].

TRADUCĂTORI

Problema încadrării cronologice şi atribuirii manuscrisului prezintă dificultăţi, mai ales în ceea ce priveşte primele două fragmente, căci cel de al treilea, cel mai lung, este datat şi semnat de „Vasile, fiul preotului Mihu din Braşov", o personalitate bine cunoscută în viaţa literară şi culturală a Transilvaniei secolului al XVII-lea. Celelalte fragmente se deosebesc atît ca grafie, cît şi ca material de scris, de partea din 1613, şi între ele. Totuşi, felul cum este alcătuit manuscrisul — fiecare scriitor completînd pe celălalt şi transcriind o anumită parte din *Parimiar*, care nu se mai repetă — ne lasă să presupunem o legătură de continuitate între cei trei, o cunoaştere a activităţii unuia de către ceilalţi doi, care vin şi completează o operă avînd un destinatar comun. Şi aceasta nu poate fi — credem noi — decît biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului. În acest caz, avem dovada

---

[17] C. Muşlea, *op. cit.*, 271 : „cu" în loc de „eu" ; „7143". Diferenţa fiind de 5509 ani, luna se plasează între 1 septembrie şi 31 decembrie a anului 1643. Vezi şi Paul Binder, *Din istoria legăturilor tipografice dintre Ţara Românească şi Transilvania*, în LR, XXIII, 1974, nr. 3, p. 245—246.

[18] V. Oltean („Mitropolia Ardealului", XX, 1975, p. 537) traduce „am continuat să scriu" şi citeşte anul „7124".

[19] Radu logofătul Greceanu, în *Istoria domniei lui Constantin Brîncoveanu voievod (1688—1714)*. Studiu introductiv şi ediţie critică întocmite de Aurora Ilieş, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970 (p. 78, rînd 5), prezintă o dată diferită : „la 10 ceasuri din zi, într-o luni, avgust, în 11 zile".

[20] Textul publicat de Candid Muşlea, *op. cit.*, p. 271—272, cu unele deosebiri : „Tiochiolio, Bălăceanul", 19 în loc de 12 ; „am scris" ; omite „ot Tîrcov".

existenţei în jurul anului 1613 sau pînă în acest an a unui grup de cărturari în acest centru cultural românesc recrutaţi din cercurile clericale care slujeau aici sau, eventual, la şcoala românească.

O încercare de stabilire a numelui copiştilor anonimi după grafie [21] pare puţin probabilă în situaţia de faţă, căci raritatea probelor de scris din această perioadă împiedică o comparaţie eficace. Numai un repertoriu al textelor scrise de cărturarii din Şchei şi în special a numeroaselor lor însemnări, răspîndite pe manuscrisele române şi slavone sau pe cărţi ar putea aduce — într-un caz fericit — rezolvarea acestei probleme.

S-a afirmat că manuscrisul este „...opera a patru cărturari de la Şchei, cunoscuţi pentru acţiunile lor culturale-cărturăreşti în cadrul şcolii de copişti de aici..." şi s-a dat şi numele acestora: „... Vasile Hoban (contemporan Diaconului Coresi), cronicarul popa Vasile (autorul primei cronici cu subiect românesc de la noi —nepăstrată), Constantin (fratele cronicarului) şi Văsii Hoban (nepot primului copist)..." [22].

Afirmaţiile făcute, cele mai multe lipsite de o motivare întemeiată şi adesea eronate, au fost combătute atît de noi, cît şi de Al .Mareş [23]. Existenţa unui preot Vasile „Hoban", presupus a fi copistul unuia dintre fragmentele formînd manuscrisul Ş. 36, trebuie respinsă de la început, căci, dacă ar fi aceeaşi persoană cu popa Vasile I (mort la 1575), el nu putea participa nici la scrierea „Prologarului" la 1580 [24], nici a părţii respective din *Parimiarul de la Braşov*. Ipoteza aceasta se bazează pe o lectură greşită a numelui „Hoban" sau „Hobaşevo" [25] în epilogul slavon al gramaticului Ioan de la 1580 : în loc de „fericitul Hoban"... trebuie să se citească „... fericitul, al lui Hristos, Dumnezeul nostru..." (бл҃жєннıаи Хв҃а нш҃єго). Aşadar, „fericitul Hoban", atît de ciudat, din care a luat fiinţă un preot necunoscut, „Vasile Hoban", este scos din discuţie, şi cu el primul copist „identificat" al *Parimiarului de la Braşov*. Cît priveşte pe un presupus. „Toma-Jupan" [26], nici acesta nu ne este cunoscut. Ca şi în aceste cazuri, identificarea celorlalţi copişti anonomi rămîne o ipoteză pînă la prezentarea acelor dovezi, necunoscute încă, pe care se bazează. Singurul bine conturat rămîne Vasile, fiul popei Mihu din Braşov, autor al ultimului dintre cele trei fragmente, şi nu „patru manuscrise independente", cum s-a susţinut, căci cel de-al patrulea este doar o însemnare ulterioară.

---

[21] Ion Gheţie şi Al. Mareş, *Introducere în filologia românească*, Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1974, p. 91, §4.

[22] V. Olteanu, *Descoperirea unui codice-miscelaneu*... Nu putem considera o însemnare străină textului (cea din 1690), ca aparţinînd „codicelui-miscelaneu". Pentru „Vasile Hoban" şi pentru Constantin, nu am găsit nici un autograf datat pentru a-l putea asemăna cu grafia părţii I şi a II-a a manuscrisului Ş. 36, cu toate afirmaţiile categorice ale lui V. Oltean. Pentru ultimul, vezi p. 485.

[23] *Îndreptări şi adăugiri... loc. cit.*, Al. Mareş, *Pe marginea unor opinii..., loc. cit.*, p. 38—39.

[24] *Prologar*, vol. II (lunile aprilie-august) din 1580, scris de Ioan gramatic (Şchei 22, nr. vechi Lacea IV 8, Barac 303. Vezi şi C. Muşlea, *op. cit.*, p. 256—257; I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 18; p. 697 şi n. 38. Fotografia epilogului în posesia noastră).

[25] În *Descoperirea unui codice-miscelaneu*... se atribuie lui Ştefan Meteş, Sterie Stinghe şi Candid Muşlea „o traducere greşită şi pripită" a textului, deşi din lectura noastră acestea nu le pot fi atribuite, în nici un caz, lor.

[26] I. Işa, V. Oltean, *Descoperirea unui manuscris românesc..., loc. cit.*, p. 540.

Informaţiile privitoare la el, culese din însemnări şi din cronica lui Radu Tempea [27] sînt mai darnice. Trăgîndu-şi obîrşia dintr-o familie de cărturari din Şcheii Braşovului, Vasile s-a bucurat în pregătirile lui de biblioteca părintelui său, popa Mihu, la care face aluzie în însemnările sale. La moartea acestuia, în 1605 [28], rangul de protopop, cap al clirosului bisericii Sf. Nicolae, revine la 19 ani fiului său mai mare, Constantin [29], născut în noiembrie 1586 [30]. La această dată, (1605) fratele său Vasile ar fi putut avea cîţiva ani mai puţin decît el [31] şi s-ar fi născut după 1586, iar la data scrierii manuscrisului, în 1613, putea fi un tînăr de 23—25 ani. Asupra anului naşterii sale, Vasile Oltean a dat ca sigur anul 1577. Fixarea acestei cifre se datoreşte unei însemnări de pe un manuscris din biblioteca muzeului din Şchei : „Să s(e) ştie de cînd am scris eu Văsii într-această carte, cînd am fost de 15 ani, 7170" [32]. Cifra din urmă 70 (chirilic o) a fost omisă în lectura lui de Candid Muşlea, astfel că anul naşterii acelui Văsii nu mai dă 1576—1577, ci 1646—1647 [33].

La spiţa sa de neam se mai poate adăuga Maria, soţia popei Mihu [34] şi mama celor doi fraţi, precum şi o soră, Stanca [35].

Obiceiul cititorilor de a-şi înscrie numele pe cărţile citite şi însemnările ce le redactează ne-a păstrat amintirea începuturilor cronicarului, popa Vasile. Pe o psaltire, copiată probabil în Moldova în secolul al XVI-lea

---

[27] Radu Tempea, *Istoria sfintei beserici a Scheilor Braşovului*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, indice de nume, glosar, note de Octavian Şchiau şi Livia Bot (Bucureşti), Editura pentru literatură, 1969. Vezi şi Ştefan Meteş. *Cronica popei Vasile din Şcheii Braşovului (cu note şi lămuriri)*, în „Drum drept". Revistă literară condusă de N. Iorga, anul I, nr. 1—3, 1913, Văleni (jud. Prahova), p. 165—187. Date despre acesta apar la Candid Muşlea *(op. cit.*, sub voce) şi în „Mitropolia Ardealului", 1975, nr. 6—8, cu unele deosebiri faţă de punctul nostru de vedere. Cu rare excepţii, V. Oltean foloseşte lectura însemnărilor publicate de C. Muşlea, dar fără a-l cita.

[28] Candid Muşlea, *op. cit.*, p. 91, 95.

[29] Radu Tempea, *op. cit.*, p. 60 ; Şt. Meteş. *op. cit.*, p. 173 ; C. Muşlea, *op. cit.* p., 100 ; Al. Mareş, *op. cit.*, p. 39. Vezi mai sus nota 16. Un „grămătic Costantin *ot* Braşov" semnează pe *Sbornicul* slavon, tipărit la 1568 la Braşov (Şchei 82, Muzeu ; Lacea IV 46 ; Barac 824) ; la C. Muşlea, *op. cit.*, p. 258.

[30] Al. Mareş *(op. cit.)* se îndoieşte de data naşterii lui popa Vasile (1577), propusă de V. Oltean Cronica popii Vasile dă anul 1586 pentru popa Constantin. Vezi C. Muşlea, *op. cit.*, p. 100.

[31] Vezi însemnarea respectivă la Candid Muşlea în traducere, *op. cit.*, p. 65. *Molitvenic* slavon, sec. XVI (ante 1585), Şchei 19 (nr. vechi Lacea VI 16, Barac 326). Vezi C. Muşlea, *op. cit.*, p. 65, 271, şi I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 18. N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene, II. Inscripţiuni şi însemnări* („Studii şi documente", vol. XIII, Bucureşti, 1906, p. 149, care citeşte în loc de Добре, предобре (prea bun). C. Muşlea *(op. cit.*, p. 65) traduce „străbunii popei Dobre", în loc de „bunicul lui (al popei Constantin), prezviter Dobre" (прѣѡтьць его, през(витер) Добре.

[32] *Prologar* slavon, sec. XVI, Schei 29 (nr. vechi Lacea VII 5, Barac 314). Vezi C. Muşlea, *op. cit.*, p. 262, cu anul 7100 ; I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 18.

[33] Însemnarea trimite la unul din numeroşii dascăli, gramatici şi preoţi omonimi din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

[34] Vezi nota 24. C. Muşlea traduce „popa" pentru „protopop", „Mitrei, mamei sale" pentru „mamei sale, Maria", „vechea biserică" pentru „sfînta biserică", „fratele său Vasilie" pentru „din mîna fratelui lui, popa Vasilie". Vezi şi N. Iorga, *op. cit.*, p. 66, nt. 146. Aceleaşi erori în „Mitropolia Ardealului", XX, 1975, p. 541—542.

[35] Însemnări din 1631 despre moartea surorii sale Stanca (Efrem Sirul, *Parenesis* la Şchei 13, nr. vechi Lacea VII 22, Barac 315 ; vezi şi Şchei 25, nr. vechi Lacea VII 2, Barac 310). Vezi C. Muşlea, *op. cit.*, p. 262, 264 ; I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 17 ; 693, n. 20, 22, 23.

(ante 1577—1591) [36] se găseşte textul „Vasilachi, snă al popei Mihăi di Braşovu, vă leat..." [37], iar pe frontispiciul aceleiaşi cărţi, semnătura: „Vasilachi grama(tic)". Chiar în *Parimiar* (fol. 28), el semnează cu acest nume [38]. Identitatea Vasilachi-Vasile, în cazul acesta, nu mai poate fi pusă la îndoială. Alte semnături, datate, purtînd numele de Vasilachi, se află una pe frontispiciul însoţit de data „1602" [39] şi o a doua sub inscripţia de donaţie din 1611 a unui minei [40]. Ele punctează, prin cîteva date şi texte foarte scurte, preocupările copistului din 1613 pentru lectură şi scriere, înainte de prima sa lucrare de amploare.

Devenit preot [41] în timpul păstoririi fratelui său, Constantin, apoi protopop [42], el îşi împarte activitatea între lucrări literare şi obligaţiile administrative şi culturale pînă la moartea sa, survenită la 25 februarie 1659 [43]. Date biografice, culese din aceleaşi surse, ne dau numele soţiei sale, jupîneasa Mariica, rudă a unui „jupîn Ivan" care este îngropat în biserica Sf. Nicolae în acelaşi an cu popa Vasile, soţul ei, la 1659 [44], ca şi numele fiului său, Vasilachi [45], probabil una şi aceeaşi persoană cu preotul omonim de la 1665—1671.

---

[36] Şchei 7 (nr. vechi Lacea VII 29, Barac 332). Vezi C. Muşlea, *op. cit.*, p. 262; I.R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 18.

[37] Însemnare stîngace, într-un chenar în cruce, amestec de slavonă şi română, foarte interesantă ca limbă şi ortografie.

[38] Vezi mai sus, p. 483.

[39] *Minei* slavon pe septembrie, sec. XIV (?), Şchei 18 (nr. vechi Lacea IV 48, Barac 294). Vezi P. P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, 1965, p. 165; I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 16; p. 694, n. 27. Lectura însemnării ne aparţine.

[40] Şchei 12 (nr. vechi Lacea IV 3, Barac 296). Vezi C. Muşlea, *op. cit.*, p. 263; I.R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, nr. 17. Un „Văsii gramatic din Şchei" semnează la 1603—1604 pe un *Minei* slavon pe iulie şi august, sf. sec. XIV—încep. sec. XV, Şchei 23, (Lacea IV 11, Barac 308); C. Muşlea *(op. cit.*, p. 105) omite această însemnare; I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 16 (fotografie în posesia noastră). Un „Vasile diac", tatăl preotului Pavel (1633) trăise probabil în această vreme la Braşov. Vezi C. Muşlea, *op. cit.*, p. 105, după Şt. Meteş. *op. cit.*, p. 186, Radu Tempea, *op. cit.*, p. 61. Nici unul din ei nu poate fi identificat cu protopopul Vasile.

[41] Prima dată, cînd apare ca „popa Vasile", este în semnarea de donaţie a *Prologarului* scris în 1580, dăruit pentru sufletul fratelui său mort la 16 februarie 1629 (vezi nota 24). V. Oltean în „Mitropolia Ardealului", XX, 1975, îi atribuie scrierea mai multor manuscrise păstrate în fondul bisericii Sf. Nicolae din Şchei (de exemplu, ms. 22).

[42] Ca „protopop Vasile" apare pe ms. Şchei 22 (vezi nota 24) la 9 aprilie, acelaşi an (1629).

[43] După Radu Tempea. La aceasta se poate referi însemnarea slavonă nedatată (trad.): „Odihneasc㠖se sufletul robului lui Dumenezeu, ierei Vasilie" şi (românească) „Cîndu au răposat protopop Vasilie de la Bra/şov/" pe un manuscris de la biblioteca din Schei, fără număr (dar cu nr. vechi Lacea VII 18, Barac 340), *Molitvenic* slavon de la sfîrşitul sec. XV—începutul sec. XVI (lipseşte la C. Muşlea; vezi I.R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 17); o altă însemnare (trad.) „+Popei Vasilie, veşnică pomenire celui trudit㠖or, amin, amin", pe un manuscris slavon (Ş. 5, nr. vechi Lacea IV, 52, Barac 313; C. Muşlea, *op. cit.*, p. 262; I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 16, p. 694, n. 27, *Prologar*, cca. 1363—1385).

[44] *Minei* slavon pe iunie, începutul sec. XV (Şchei 20, nr. vechi Lacea IV, 12, Barac 325. Vezi C. Muşlea, *op. cit.*, p. 266, însemnarea cu data greşită „7169"; I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 16).

[45] Vezi C. Muşlea, *op. cit.*, p. 111—112. Menţiunea din 1652 şi 1659 pe un *Minei* slavon pe martie şi aprilie (Şchei 11, nr. vechi Lacea IV, 5, Barac 304; C. Muşlea, *op. cit.*, p. 265; I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 18), şi *Minei* slavon pe ianuarie, sec. XVI — începutul sec. XVII, Moldova (Şchei 24, nr. vechi Lacea IV 9, Barac 301; vezi C. Muşlea, *op. cit.*, p. 258; I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, n. 18, p. 696, n. 35). Vezi şi incunabulul din 1491 de la Braşov (Şchei 128, nr. vechi Lacea VI 7, Barac 286, C. Muşlea *op. cit.*, p. 264—265). Ion-Radu

Toate aceste documente ne permit să schițăm figura copistului de la 1612—1613. De la neîndeminatecele însemnări din 1602, ca cele de pe mineiul pomenit mai sus, pînă la însemnarea din 1611 și textul din 1613, se poate reconstitui mersul condeiului unui cărturar al vremii de la vîrsta de 12 ani pînă la 23—25 ani. El mînuiește slavona eruditilor cu greutate și ne dă o probă de limba română folosită în școala din Șchei. Preocuparea sa de a-și ascunde numele în ornamentele textului, vizibilă în însemnările sale din *Parimiarul de la Brașov*, apare încă din copilărie, cu însemnările pe frontispicii, iar de la preocupările sale mai simple, de copist, se ridică la redactarea în limba română a unei cronici, modeste ca întindere și conținut, închinate vieții românilor din Țara Bîrsei.

PARIMIARUL DE LA BRAȘOV ȘI TRADUCEREA BIBLIEI

Textele Vechiului Testament au cunoscut o audiență destul de mare prin lecturile și cîntările liturghiei, în special sub forma de „parimii" la slujba Triodului, a Penticostarului și a Mineelor. În schimb, cărțile biblice, în succesiunea lor, au rămas un apanaj al cunoscătorilor de carte, slavonă sau românească. De aceea, o apropiere a *Parimiarului de la Brașov* de diferitele traduceri ale Bibliei pare exclusă. S-a mai emis ipoteza[46] că textul manuscrisului Șchei 36 „este singura carte de cult (Biblia) pe care Coresi încă n-o tipărise". S-a căutat o legătură între *Palia de la Orăștie* „și prima parte a codicelui (terminată la anul tipăririi ei)", lucrare atribuită acelui fictiv „Vasile Hoban", între 1570—80. O altă legătură cu Biblia tipărită la Ostrog în 1581, care „probabil tot în același scop (traducerea manuscrisului Șchei n.n. 36) este adusă de la Ostrov" (sic !) a emis același autor.

Cît privește proveniența sa[47], însemnările făcute pe ea („Să se știe ⟨că⟩ această Biblie-i adosă den Țara Muntenească *ot* București. Scris-am eu Staicu, feciolul (sic !) popa Stancului *ot* Brașov", aluzie la preotul Staicu I, 1671—1691[48]) nu permit afirmația că ea ar fi fost cumpărată în același an cînd a ieșit de sub teascuri și adusă la Brașov, în vederea traducerii. În orice caz, forma de Parimiar a textului ms. Ș. 36 nu ne permite să credem că cei trei scriitori ai textului ar fi ales tocmai aceste pasaje caracteristice Parimiarelor din forma completă a Bibliei, fie ea calvină sau ortodoxă.

Fiind vorba de traducerea Parimiarului și nu a Vechiului Testament, nu mai socotim necesară compararea ms. Ș. 36 cu alte traduceri ale Bibliei.

VERSIUNI ALE *PARIMIARULUI DE LA BRAȘOV*

Dacă manuscrisul Șchei 36 nu poate fi comparat cu textul românesc al Bibliei, în schimb, el poate fi asemănat cu alte traduceri ale Parimiarului. Biblioteca Academiei R.S.R. posedă cîteva exemplare din această lucrare,

---

Mircea, *Primele tipărituri chirilice și incunabulul cracovian de la Brașov*, în *Tîrgoviște, cetate a culturii românești*, partea I, „Studii și cercetări de bibliografie", București, 1974, p. 111—127, și extras, însemnare din 1652 la p. 124.

[46] V. Oltean, *Descoperirea unui codice...* și „Mitropolia Ardealului,", XX, 1975, p. 538.

[47] Șchei 127, nr. vechi Lacea VII 1, Barac 249, descrisă de C. Mușlea, *op. cit.*, p. 261.

[48] C. Mușlea, *op. cit.*, p. 366.

traduceri noi sau versiuni ale *Parimiarului de la Braşov*, pe lîngă traducerea mitropolitului Dosoftei, editată în 1683 : copiile de la nr. 5025 şi 6094, executate în Transilvania în secolul al XVII-lea, sau traducerile noi din secolul al XVIII-lea, nr. 3052 din 1700, scrisă la Rucăr, şi nr. 1317, scrisă la Bucureşti în 1728 [49]. Merită atenţie în special cele două manuscrise din secolul al XVII-lea, scrise în Transilvania, a căror asemănare cu ms. Ş. 36 nu poate fi explicată decît printr-o înrudire directă între ele, pe cînd aceeaşi comparaţie cu traducerea lui Dosoftei din Moldova sau cu cele din Muntenia din 1700 şi 1728 exclude o astfel de înrudire. Aceeaşi comparaţie, făcută cu *Penticostarul* BAR 5882 din secolul al XVII-lea, cu Triodul şi Penticostarul nr. 5026 şi 5027, ambele din 1694, traduse din slavonă de cunoscutul dascăl de la Şcoala românească din Şchei şi traducător cunoscut în Ţara Românească, Alexandru „dascăl polon", sau 3107 din 1706 şi cu mineele a dat un rezultat negativ.

A. **Cea mai importantă versiune** a *Parimiarului de la Braşov*, căci cuprinde conţinutul integral al parimiilor pentru sărbătorile fixe şi mobile, este manuscrisul BAR 5025. Volumul a aparţinut tot bibliotecii din Şchei a bisericii româneşti, căci o etichetă lipită în interiorul copertei de la început poartă însemnarea de creion, cu litere latine, „S(fîntul) Nic(olae). Braş(ov) 980/1882—3". Pe cotor, o altă etichetă de hîrtie albastră, mîncată de cari — asemănătoare cu cea de pe ms. Ş. 36 — poartă însemnarea fragmentară, făcută de mîna lui Iosif Barac cu litere chirilice „Par⟨imiar⟩iu scris românes[c], 164". Cele două numerotări indică vechea provenienţă braşoveană a manuscrisului 5025. Este un manuscris *in folio* legat în piele, de 223 file (23 caiete de 8 file, numerotate, primul caiet de 4 file), scris cu negru, cu titluri şi unele adnotări marginale cu roşu. Caligrafia îngrijită şi punerea în pagină indică o copie a unui cărturar priceput. Filele au numerotarea originală, de la 1 la 32, care este apoi părăsită. Lipseşte prima pagină cu titlul.

Textul este împărţit în două părţi : partea întîi, pînă la fila 142^{v}, cuprinde parimiile pentru marele post, ca şi pentru unele sărbători mobile după Paşte, iar partea a doua, pentru sărbătorile fixe din timpul anului.

Compararea textului ms. Ş. 36 cu cel al BAR 5025 nu face decît să ne pună în faţa unei evidenţe, cu toate micile deosebiri între ele.

Şchei 36, fol. 67^{v} (Isaiia LXIV. 1—2) *BAR 5025, fol. 124*

1. Că nu era spus numele tău întru noi ; de veri deşchide ceriul cutremurul-ţ-vor lua măgurile.

2. Şi să vor topi cumu-l topeaşte ceara de faţa focului şi va arde focul vrajmaşii tăi şi aiaviat va fi numele tău întru protivire şi de faţa ta limbile să vor întrista.

Nici era dzis numele tău spre noi ; că de veri deşchide cerul, cutremur vor lua di tine măgurile.

Şi să vor topi cum să topeaşte ceara de faţa, focului şi va arde focul pre vrăjmaşii tăi şi arătatu va fi numele tău spre cei protivnici de faţa ta limbile să vor spămînta.

Manuscrisul BAR 5025 ne permite să umplem golurile din copia fragmentară a Parimiarului de la Braşov. Totodată, prin glosele slave şi latine, prin diferite variante de traducere ce însoţesc marginal textul ea

[49] În alte biblioteci din ţară nu am întîlnit o altă traducere sau copie a acestor texte.

ne oferă o imagine a gradului de cultură teologică și de acurateţe a traducerii cercului de cărturari români de la Brașov, a umanismului vremii [50].

În afară de cele cîteva titluri în slavonă, restul textului este scris în limba română, inclusiv psalmii și troparele și unele indicaţii de utilizare, ca cel de la fol. 1 v°: „Ceteţul să cetească parimiile". Este un progres în folosirea limbii române la organizarea liturghiei.

O mare însemnătate au adnotările marginale, care dau variante ale traducerii, reproducînd uneori textul slavon sau latin respectiv (slav, de exemplu, la fol. 18 v, 27 v, 39, 59, 80 v, 85 v, 109 v, slav și latin fol. 95, 97 v, 98, 104 v, 109, 111 v, 115, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 153 v, 133, 134, 158, 177, 178 v etc.). Alături de acestea, sînt numeroase trimiterile la alte texte evanghelice și biblice.

Însemnările din manuscris au importanţă atît pentru atribuirea lui, cît și pentru circulaţia lui. La sfîrșit (fil. 222 v) semnează „Az Văsii *ot* Brașov [51], care pare a fi numele copistului, căci grafia este aceea a întregului Parimiar. Pe aceeași pagină, însemnarea „Domnul ţării Moldovii" iar pe coperta a doua „Eu Miru sînt (sic !) [52] Pădure" și „Doamne milostive, adu-ţ(i) aminte de mine păcătosul robul tău mai mic..." [53]. Pe colţul de sus al filelor 130—133, se găsește însemnarea „ermonah" și „arhistratig", dar fără numele scriitorului. Filigranul hîrtiei nu a putut fi identificat, dar stilul lui arată partea a II-a a secolului al XVII-lea. Cît privește numele cifrat de „Văsii *ot Brașov*", el se întîlnește în 1694 și 1697 pe manuscrisele bibliotecii de la Șchei sub aceiași formă ermetică a scrisului [54]: „Eu Văsii" în 1697 și „Eu Văsii dascăl, snă Stoica" (1695) [55]. Aceste elemente de datare ar preciza că ms. BAR 5025 s-a scris în ultima decadă sau ultimele două decade ale secolului al XVII-lea.

B. După versiunea A s-a făcut copia BAR 6094, despre care nu avem dovezi că s-ar fi păstrat în biblioteca bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului [56]. Manuscrisul incomplet are un format mai mic, aproape pătrat. Este scris pe 119 file, 18 rînduri pe pagină, lăsînd o margine lată sus, jos și în afară. Textul este scris îngrijit, cu titluri cu cerneală roșie pînă la fol. 69 v, apoi se continuă pînă la fol. 116 v de altă mînă, fără multă grijă pentru frumuseţea scrisului. Primele cinci file lipsesc, căci de la fol. 1 începe numerotarea cu „*list 6*" și continuă pînă la „*list 96*" (fol. 69), cînd numerotarea se întrerupe.

Spre deosebire de versiunea A, versiunea B cuprinde la început parimiile pentru sărbătorile fixe (1 septembrie — 21 noiembrie) pînă la fol. 21 v

---

[50] V. Cândea, *Raţiunea dominantă. Contribuţii la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 106—171.

[51] În criptogramă нъѿчв.

[52] Probabil „sîn" (fiul).

[53] Restul însemnării, scris peste loc ras, este indescifrabil.

[54] Șchei 32, nr. vechi Lacea IV 5, Barac 305 *Minei* slavon de provenienţă străină, databil de la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau începutul celui următor, (I.R. Mircea, *Contribuţii* etc., p. 692, n. 18).

[55] Șchei 11, nr. vechi Lacea IV 5, Barac 304, *Minei* slavon din prima jumătate a secolului al XVI-lea, C. Muşlea, *op. cit.*, p. 265; I. R. Mircea, *op. cit.*, p. 692, nr. 18.

[56] Despre ms. 5025 și 6094, C. Muşlea și C. Lacea nu fac nici o menţiune; cele două etichete de pe ms. 5025 dovedesc categoric înregistrarea lui la 1859 și 1882—1883 în biblioteca din Șcheii Brașovului. El a părăsit depozitul brașovean după această ultimă dată.

(list 48). Apoi urmează o mare lacună, după care începe partea a doua, cu titlul slavon: „Paremiile sfîntului marelui post" (fol. 22, *list 1)*, cu o nouă numerotare [57] pînă la fol. 69 *list 96)*; de la această filă numerotarea încetează. Lipsesc de la sfîrșit parimiile pentru aproape toată săptămîna mare.

Fiind o copie aproape fidelă a ms. 5025, manuscrisul 6094 nu este mai puțin important, mai ales pentru însemnările sale, care circumscriu aria unde a circulat.

Toate aceste însemnări din secolul al XVIII-lea mărturisesc o vie circulație a versiunii B în partea centrală a Transilvaniei, unde, probabil, s-a făcut și copierea: Boița de lîngă Sibiu sau Hunedoara, Voila (Voileanul) lîngă Făgăraș, Hundorf și Jacul în Tîrnava Mică și Tîrnava Mare, Baș-falău-Baciul în Săcele—Brașov, Șinca—Turda, la sud de Alba-Iulia; localitatea Caiac, neindentificată, Veșca — poate Vișca în fostul județ Hunedoara. Numele uneia dintre localități (Șinca) se întîlnește în *Parimiarul de la Brașov*, unde el se afla la 1644. Dacă pentru versiunea 5025 numele lui Văsii ot Brașov, probabil copistul manuscrisului, ar preciza locul unde s-a scris și Ș. 36, deci face legătura dintre cele două manuscrise, locul unde s-a scris versiunea B rămîne încă neprecizat sau vag precizat: eventual centrul Transilvaniei.

Din comparația versiunilor A și B cu Ș. 36 se vede nu numai dependența, ci și deosebirile lingvistice, geografice și cronologice care le despart [58]. În primul rînd, acestea sînt de natură fonetică: AB. *ğ*/Ș. 36 *j (giudeca/judeca)*, *dz/z (dzilele, dzic/zilele, zic)*, *v*, *f/h (viclean/hitlean, vîrf/vrăh)*, *ă/e* (reflexiv *să/se*, *băutură/beutură)*, *e/i (dereptate/direptate)* etc. Apoi copistul ms. 5025 a modernizat stilul ms. Ș. 36, schimbînd uneori topica frazei, conform stadiului atins de româna literară, mult evoluată la sfîrșitul secolului al XVII-lea [59]. Se evidențiază însă deosebirile între Ș. 36 și A prin caracterul complet, definitiv al celui din urmă. El cuprinde textul integral al Parimiarului, la care copistul, bun cunoscător al literaturii biblice, în spiritul erudit al epocii, adaugă trimiteri la alte locuri din Vechiul Testament, citînd — acolo unde traducerea de la începutul secolului crea confuzii — variante în limba română, în slavonă sau în latină. Aceste caractere arată că pe masa de lucru a copistului — mai degrabă, a alcătuitorului — probabil Văsii de la Brașov, se găseau, pe lîngă copia Ș. 36, și alte cărți, latine și slavone, poate chiar Biblia de la 1688. Cît privește copia B, deși fragmentară, ea urmează varianta A, în asemănările și deosebirile ei cu Ș. 36.

Concluzii. Deși studiul vechimii și paternității traducerii Parimiarului de la începutul secolului al XVII-lea — și poate chiar de la sfîrșitul secolului precedent — nu se poate considera decît început, totuși cîteva date sigure asupra acestui monument de limbă și cultură au putut fi reunite. Din ele reiese interesul cercului de cărturari din jurul bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului ca o continuare a activității lui Coresi, a lui

---

[57] Lipsesc, ca și la Ș. 36, parimiile pentru săptămîna brînzii (vezi copia A).

[58] Pentru studierea textelor din Ș. 36 am avut la îndemînă 33 pagini fotografiate de noi: 8 din fragmentul A, 7 din fragmentul B și 18 din fragmentul C.

[59] V. Cîndea, *op. cit.*, capitolul „Traducerea integrală a Vechiului Testament", în special p. 144 și urm.

popa Iane și a lui popa Mihu, de a pune la îndemîna credincioșilor o carte cu caracter dogmatic evident : acele pasaje din Vechiul Testament admise de biserica Răsăritului, pe care se bazează expunerea Noului Testament. Departe de ei gîndul de a încerca o traducere integrală a Bibliei. De altfel, dificultățile de a reda în limba română mai ales părțile lirice și filozofice ale cărții impuneau o altă pregătire a traducătorului și un alt spirit, pe care l-a evidențiat Virgil Cândea în capitolele sale din volumul *Rațiunea dominantă* (București, 1979). În acest spirit umanist, copistul anonim de la sfîrșitul secolului al XVII-lea (BAR 5025) a încercat să îndrepte, unde a putut, obscuritățile prototipului său (Ș. 36), a adăugat marginal, cum se vede în edițiile erudite, corespondente din textul slav al Parimiarului, azi dispărut, și textul latin. Însă, unele asemenea încercări — trimiteri la pasaje similare din Evanghelie — se văd și în marginea manuscrisului Ș.36.

Parimiarul de la Brașov ilustrează continuitatea activității cercului de traducători din secolul al XVI-lea din acest oraș prin încercarea de a transpune românește o nouă carte de cult și, poate, de lectură. Lipsa unei singure minți în redactare, care se învederează prin mai multe scrisuri și prin copierea separată a Parimiarului (pentru sărbătorile fixe, pentru ceasul al șaselea din slujba postului mare și pentru vecernie), prin felul în care este organuizat textul de trei autori, ne permit să presupunem, de asemenea, și diferențe în timp, dar care nu pot depăși o scurgere prea mare de ani între ele. Singura dată fixă, anul 1612—1613, privește partea a treia a manuscrisului și aceasta este legată de numele cunoscutului cărturar, popa Vasile, cronicarul. Acesta era destul de tînăr cînd a participat la traducerea Parimiarului ; lipsa menționării calității sale oficiale de „popă", în semnăturile sale pe manucris, mai ales din aceea cu dată, ne indică faptul că nu era încă hirotonisit. Lipsa de îngrijire cu care se efectuează scrierea (locuri lăsate în alb, unele pasaje neterminate, numeroase expresii traduse în mai multe feluri, variația de grafie, inconsecvența în titluri, sărăcia ornamentării) arată că nu avem de a face cu o copie identică a aceluiași text. Cu toate acestea, manuscrisul — sau manuscrisele —au continuat să fie folosite, să fie îmbunătățite. Distanța dintre această primă traducere și copiile și traducerile ulterioare ale Parimiarului — după apariția Bibliei lui Șerban Cantacuzino — este o mărturie a greutăților pe care le întîmpina limba română de a se afirma în cultul religios. Cu atît mai mult trebuie subliniat rolul jucat de *Parimiarul de la Brașov* în acest proces revoluționar de afirmare a românității noastre.

Octombrie 1981 *București, str. Negustori nr. 19 A*

CONCEPTUL DE „LEGE" ÎN LINGVISTICĂ*

DE

IORGU IORDAN

Ideea, fie și foarte puțin clară — mai mult o intuiție sau un sentiment — , că limbajul uman este un ansamblu de fapte, numeroase și variate, organizat conform unor norme bine determinate, a apărut în conștiința oamenilor destul de timpuriu, și anume atunci cînd o formă concretă a lui, adică ceea ce numim obișnuit „limbă", a căpătat, în urma evoluției impuse de trecerea timpului, aspectul pe care îl cunoaștem din cele mai vechi texte transmise nouă. Caracterul de sistem al vorbirii omenești a fost simțit, pînă la proba contrară, care nu văd cum s-ar putea produce, de toți cei ce o foloseau, indiferent de pregătire, ocupație, vîrstă etc. Cred că dintre toate compartimentele limbii, acela care prezintă în modul cel mai evident acest caracter este morfologia, în special conjugarea, cu toate paradigmele ei atît de simetric alcătuite. Pot veni cu un argument, după mine foarte puternic, fiindcă se întemeiază pe fapte. Acum aproape 50 de ani am citat cazul unui copil de cîțiva ani, care s-a lăsat condus, instinctiv și totuși conștient — căci limbajul uman este, în primul rînd, un produs psihic — de paradigma prezentului conjunctiv al verbului *a fi* pentru a „crea" o formă de persoana I singular indicativ a lui *a fi*, de care avea nevoie, dar n-o cunoștea, adică n-o reținuse, din cauză că o auzea de la cei din jurul lui mult mai rar și în condiții mai puțin favorabile decît pe aceeași persoană a conjunctivului. Deși era, în general, un copil cuminte, i se spunea adesea, cînd se abătea de la... cumințenie, *fii cuminte!* Răspunsul său la acest îndemn era totdeauna *fiu cuminte!*, cu sensul că *sînt cuminte* ! Forma *fiu* o cunoștea mai ales de la viitorul I: *am să fiu cuminte*, pe care de asemenea o folosea destul de des. Dar cu valoarea de indicativ prezent, *fiu* este o creație propriu-zisă a lui, nu ceea ce sîntem dispuși să numim greșeală. În sprijinul acestei interpretări pot aduce pe *escu* pentru *sînt* al aceluiași vorbitor și la aceeași vîrstă. I se spunea de multe ori *de ce nu ești cuminte?*, de unde, cu vremea, s-a născut, aș zice automat, pe baza paradigmei prezentului indicativ al verbelor de conjugarea a IV-a tipul *a vorbi*, răspunsul *escu cuminte*. Acest exemplu este și mai elocvent în sensul dezvoltărilor de pînă acum, între altele, și prin faptul că în dialectul aromân *escu* este forma „regulată" a persoanei I de la indicativul prezent al lui *a fi*.

Considerațiile care precedă, în fond destul de banale, au rostul, în intenția mea de a mă face să ajung la ceea ce interesează, în primul rînd, comunicarea de față, cu tema ei formulată în titlu. Sentimentul sau

---

* Comunicare prezentată la Sesiunea de lingvistică generală a Secției de științe filologice, literaturi și arte a Academiei R.S.R. din 19 noiembrie 1981.

intuiția vorbitorilor obișnuiți că limba e un tot organizat, armonios și simetric l-au avut, bineînțeles, și oamenii preocupați, prin formația lor intelectuală, de probleme în legătură cu cel mai important și mai desăvîrșit mijloc de a ne comunica ideile și sentimentele. Mă refer la gramaticieni și la filozofi. Pe cei dintîi îi interesa aspectul oarecum tehnic al limbajului uman, pe ceilalți, aspectul teoretic al acestuia, și anume, înainte de toate, procesul psihic care îi stă la bază. Și unii și alții au apărut destul de timpuriu, cu secole înaintea erei noastre. Gramaticieni au fost mai cu seamă vechii indieni, teoreticieni, adică filozofi ai limbajului uman, grecii.

N-am de gînd să fac un istoric, fie și foarte sumar, al preocupărilor de acest gen de-a lungul timpului. Pentru ceea ce urmăresc eu în modesta mea comunicare acest istoric nu interesează în ansamblul lui. Afară de asta, prezentări detaliate și, în general, competente, și nu numai ale celor două aspecte amintite mai sus, există în literatura de specialitate, atît străină, cît și românească. Eu mă voi opri la două momente, ambele apropiate, cronologic vorbind, de epoca noastră și deosebit de importante prin discuțiile numeroase consacrate acestei probleme.

Primul este acela al neogramaticilor, din a doua jumătate a secolului trecut și cu prelungire în secolul nostru. Se știe că reprezentanții acestei mișcări au introdus în discuție noțiunea de „lege", și anume de „lege fonetică". Ce i-a determinat să-și limiteze preocupările la acest compartiment al limbii? Deși greu de răspuns la această întrebare, ea trebuie pusă și, pe cît posibil, lămurită. Cred — poate au crezut și alții înaintea mea — că aspectul „legic" — utilizez, din necesitate, acest epitet rău construit din punctul de vedere al formării cuvintelor — al faptelor fonetice nu este deloc evident ca acela al faptelor morfologice, cu caracterul lor paradigmatic oarecum natural, impus de starea obiectivă a lucrurilor. La aceasta s-a adăugat o idee teoretică, aceea că sunetele vorbirii omenești sînt „materie" în sens strict și, ca atare, apte (sau mai apte decît faptele din alte sectoare ale limbii) de a fi legiferate, de a li se descoperi „legitatea". De aceea modificările fonetice, produs inevitabil al evoluției materiei fonice, sînt, prin definiție, după părerea neogramaticienilor, fără excepții, la fel cu modificările produse în toate aspectele, în toate formele pe care le capătă materia din jurul nostru. Ele sînt automate, căci se produc fără voia și chiar fără conștiința vorbitorilor. Constatarea lor se face după ce ele au avut loc, și numai prin comparație cu ceea ce a fost mai înainte acolo unde au apărut. Izvorul acestei concepții a fost descoperit relativ ușor: influența științelor naturii, care studiază fenomene la producerea cărora omul nu participă în nici un fel.

Se știe că doctrina neogramaticilor a fost combătută energic, și, pînă la urmă, cu succes, ceea ce nouă, celor de azi, ni se pare că a fost relativ, dacă nu chiar foarte ușor. În epoca ei de înflorire, care coincidea, aproximativ, cu progresul imens al științei omenești în general, dată fiind necesitatea de a găsi cauza lucrurilor, lupta adversarilor acestei doctrine a fost extrem de grea. Biruința lor le-a fost înlesnită oarecum de către neogramaticii înșiși. Lipsindu-le nu o pregătire propriu-zisă, ci chiar o inițiere serioasă în filozofie, ei au greșit în două direcții. Mai întîi, au confundat modificările fonetice, care fac, într-adevăr, impresia că au loc potrivit unor anumite norme, cu legile după care se conduc fenomenele naturale, legi propriu-zise în sensul că un fenomen X este cauza fenomenului Y,

care, la rîndul lui, este efectul celui dintîi. Cînd spunem, de pildă, că un *a* accentuat urmat de *n* devine *î* în cuvintele românești de origine latină, moștenite, raportul dintre aceste două sunete nu este unul de cauzalitate, ci de simplă corespondență : lui *a* latinesc îi corespunde, în condițiile date, un *î*. Altfel spus, *a* este nu cauza, ci punctul de plecare al lui *î*, iar acesta, punctul de sosire al unei evoluții inerente materiei sonore. Neogramaticii mai greșeau, de astădată împotriva lor înșiși, atunci cînd, după ce afirmau că legile fonetice sînt, la fel cu legile naturii, fără excepții, se găseau adesea în fața unor cazuri cărora nu li se putea aplica legea respectivă. Deci legile fonetice — nu toate, dar multe sau destule — au excepții. Pe acestea neogramaticii le explicau cu ajutorul analogiei, proces pur psihic, uitînd sau, mai bine zis, neștiind că și modificările fonetice, toate, deci și cele regulate, conforme cu legea, au cauze tot psihice. Punctul de vedere cel mai just în această problemă l-a reprezentat, în epoca respectivă, școala lingvistică franceză, în frunte cu A. Meillet, care făcea o distincție netă între „legi fonetice" și „tendințe fonetice". Acestea din urmă sînt izvorul celor dintîi și sînt produsul necesităților subiectelor vorbitoare în funcție de rostul limbii în viața socială, ca mijloc de comunicare între oameni. Tot ce se întîmplă sau se poate întîmpla în limba pe care o vorbim este supus acestei meniri a ei. Tendințele fonetice sînt produsul necesității noastre de a ne înțelege între noi. Fiecare produs al lor, fiecare inovație, se justifică prin faptul că ajută în mai mare măsură la satisfacerea acestei necesități. De aceea ea se impune, se răspîndește și se generalizează. Dar nu totdeauna. Căci există inovații contrare sistemului limbii, și acestea nu sînt acceptate de masa vorbitorilor. Cele care învîng, devin legi, în sensul că înlocuiesc vechile stări de lucruri în vorbirea tuturor membrilor colectivității lingvistice.

La noi, doctrina neogramaticilor a fost adoptată de toți marii lingviști ai epocii. Mă refer la cei trei creatori de școală : A. Philippide la Iași, Sextil Pușcariu la Cluj, Ovid Densusianu la București. Toți s-au format tocmai în epoca de strălucire a noii doctrine. Philippide și, ceva mai puțin, Densusianu și-au însușit-o fără modificări. Pușcariu însă, deși elev și apoi colaborator fidel al lui W. Meyer-Lübke, șeful romaniștilor neogramatici, a apreciat după merit și a aplicat cu succes, între altele, geografia lingvistică a lui J. Gilliéron, inexistentă aproape pentru ceilalți doi.

Trebuie să recunoaștem totuși că activitatea, foarte vie, a neogramaticilor apuseni s-a soldat, pînă la urmă, cu un progres indiscutabil în disciplina noastră. Înainte de toate, în ce privește cunoașterea bogată și precisă a faptelor de limbă, în special a limbii vorbite de mase. La aceasta s-a adăugat și un cîștig de ordin teoretic. În ciuda criticilor, mai toate îndreptățite, aduse mai cu seamă concepției lor despre „lege" (fonetică, dar implicit și lingvistică în general), preocuparea lor în legătură cu acest aspect al problemei a însemnat un progres, în sensul că lingviștii, indiferent de concepție, s-au deprins cu ideea că limbajul uman însemnează, nu un conglomerat de fapte, ci un ansamblu organizat după anumite criterii, existente în el însuși, cărora nu interesează dacă le spunem „legi" sau altfel. Concepțiile de mai tîrziu, prin forța lucrurilor, au ținut seamă de această idee justă, căutînd s-o valorifice potrivit cu punctul de vedere aflat la baza lor. Ideea de sistem, fundamentală și astăzi generalizată în disciplina noastră, își are izvorul în doctrina neogramaticilor, unde întîlnim

chiar termenul acesta. Am neglijat să notez la timp, adică în momentul cînd am luat cunoștință de el — de aceea nu pot spune nici cine, nici unde l-a folosit, dar am reținut formularea: *Systemzwang*, adică „presiunea sistemului", cum spunem de multă vreme, chiar aceia dintre noi care nu sînt structuraliști sută la sută. Această afirmație a mea, pe care unii o vor găsi cel puțin ciudată, se întemeiază și pe faptul că, așa cum arătam într-un articol de acum aproape 60 de ani, Ferdinand de Saussure, părintele structuralismului considerat din punctul de vedere al răspîndirii, ca să nu spun al popularizării acestei concepții, a fost, în multe privințe, un neogramatic. Țin să precizez că articolul în cauză, redactat în limba germană, s-a bucurat de o bună primire din partea specialiștilor consacrați și nici unul dintre ei n-a combătut această idee a mea.

Celălalt moment, foarte important pentru problema care constituie fondul comunicării mele, este legat de ideea unor lingviști că limba se dezvoltă, evoluează conform legilor ei interne.

După mine, aceste legi ale limbii sînt ceea ce lingviștii burghezi din școala lui A. Meillet numesc „tendințe". Ele izvorăsc, cum am mai spus, din necesitatea vorbitorilor de a se înțelege, cît mai repede și mai ușor, cu ajutorul limbii, a cărei rațiune de a fi aceasta este: înțelegerea oamenilor prin comunicările pe care și le fac. Tot ce corespunde acestei necesități este acceptat și dezvoltat, după cum este respins tot ce împiedică sau face grea înțelegerea. Așa apar inovațiile, în ambele sensuri: renunțînd la ceea ce nu mai satisface sistemul limbii, de fapt, rostul limbii ca mijloc de comunicare, și acceptînd forme noi, impuse de sistem, conforme cu el.

În momentul de față, problema aceasta a încetat, cred, de a mai fi actuală. Faptul se datorește, cel puțin în mare măsură, structuralismului, care, prin el însuși, satisface pe lingviști și din punctul de vedere al ideologiei politice. În *Cours de linguistique générale* apare o afirmație pur și simplu marxistă: Saussure spune că în limbă „totul se ține", adică există o solidaritate deplină între elementele ei constitutive, care face sau poate face ca modificarea unuia să influențeze asupra altuia sau altora. Ideea aceasta este una dintre trăsăturile caracteristice ale materialismului dialectic. Pe lingviștii burghezi această constatare nu-i jenează, ca să zic așa, iar pe marxiști îi ferește de... primejdie. Aceasta nu însemnează că disciplina noastră stă pe loc. Ea evoluează, la fel cu limba pe care o studiază. Așa se explică, între altele, teoria transformațională, care descinde se pare, din structuralism, dacă ne referim, de exemplu, la Chomsky. Mă opresc aici, nu numai pentru a nu depăși limitele pe care mi le-am fixat eu însumi, ci și pentru că-mi lipsește competența.

Februarie 1982 *București, str. Sofia nr. 21*

TRĂSĂTURILE DISTINCTIVE ALE FONEMELOR LIMBII ROMÂNE STANDARD

DE

ADRIAN TURCULEȚ

1. Analiza componențială a fonemelor limbii române standard în trăsături distinctive (= t.d.) a fost efectuată într-un mod mai mult sau mai puțin diferit de către lingviștii care s-au ocupat de această problemă. Deosebirile sînt strîns legate de inventarele fonematice diferite stabilite de autori. E. Petrovici, care a propus „primul inventar complet al t.d. ale fonemelor românești" [1], a susținut existența în limba română a opozițiilor de tonalitate palatalizat — nepalatalizat (diezat — nediezat) și rotunjit — nerotunjit (bemolat — nebemolat), specificînd, cu ajutorul a 11 t. d., 72 de foneme consonantice și 5 (sau 7) foneme vocalice [2]. Majoritatea cercetătorilor fenologiei românești au respins această analiză, propunînd alte sisteme fonematice, care diferă mai ales prin interpretarea elementelor vocalice nesilabice [e̯ i̯ o̯ u̯ -ʲ] (din ex. ca : *beată*, *biată*, *coasă*, *oală*, *lupi*) sau/ și prin neacceptarea fonemelor /k′ g′/ și chiar /ă î ț č ğ/. Astfel, sistemul fonematic al limbii române standard ar cuprinde între 20 (J. E. Augerot [3]) și 33 de foneme (Andrei Avram [4]). Alte deosebiri în analiza componențială a fonemelor românești se datoresc utilizării unor t.d. diferite (acustice, articulatorii, ori o îmbinare a acestora) sau, în cazul adoptării acelorași t.d., prin unele „diferențe tactice" în ordonarea acestora.

2. În cele ce urmează propunem o analiză în parte nouă a fonemelor românești bazată pe t.d. acustice stabilite de R. Jakobson [5]. Cu toată disputa în jurul binarismului jakobsonian, acest mod de analiză este avantajos prin simplitatea modelului și a procedeelor de analiză folosite. Faptul că sistemele fonematice ale multor limbi, îndeosebi indo-europene, au fost

---

[1] Andrei Avram, *Trăsăturile distinctive ale fonemelor limbii române literare*, în SCL, XXVII, 1976, 6, p. 577—599 (p. 580). Acest articol cuprinde și o prezentare critică a lucrărilor în care fonemele românești sînt analizate în t.d. binare.

[2] E. Petrovici, *Les traits distinctifs des phonèmes roumains*, în *Proceedings of the Fourth International Congress of Phonetic Sciences...*, Haga, 1962, p. 723—727. Pentru inventarul de foneme propus de E. Petrovici, vezi *Sistemul fonematic al limbii române*, în SCL, VII, 1956, p. 7—18; *Fonemele limbii române*, în LR, V, 1956, 2, p. 26—38.

[3] *Romanian Phonology : A Generative Phonological Sketch of the Core Vocabulary of Standard Romanian*, [Moscow, Idaho, 1974].

[4] *Op. cit.* (matricea la p. 592).

[5] T. d. acustice „universale" au fost prezentate de R. Jakobson, C. Gunnar, M. Fant, M. Halle, în *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and their Correlates*, Cambridge, Massachusets, 1952. Prin separarea ulterioară a opozițiilor compact — difuz și grav — acut, sistemul t.d. devine riguros binar, fiind eliminate trăsăturile „ternare" : ≪ ± ≫ (cf. Žarko Muljačić, *Fonologia generală*, Bologna, 1973, p. 81, 89—90, 105—106).

analizate în t.d. acustice „universale" favorizează cercetările de tipologie. În ceea ce privește fonemele românești, cercetările de fonetică experimentală, mai ales cele spectrografice, efectuate la Centrul de cercetări fonetice și dialectale din București în ultimele două decenii, au permis o cunoaștere tot mai bună a structurii acustice a acestora.

Utilizăm sintagma trăsătură distinctivă (engl. *distinctive feature*) cu sensul de „termen al unei opoziții binare". Definite în termeni acustici, t.d. sînt calități relaționale cărora le corespund raporturi determinate (corelate) la nivelele articulatoriu și perceptiv. Analiza binară permite includerea în aceeași matrice a tuturor fonemelor sistemului analizat (vocale, lichide, consoane etc.). În matricele pe care le prezentăm mai jos, fiecare coloană verticală reprezintă ansamblul t.d. ale unui fonem, iar rîndurile orizontale indică participarea pozitivă (« + »), negativă (« — ») sau redundantă (« 0 ») a fonemelor la o anume opoziție. Întrucît fiecare opoziție este formată din t.d. contradictorii (prezența-absența unei t.d.) indicăm aceste opoziții numai prin termenul marcat, adică prin t.d. „pozitivă" [6].

În comentariile care urmează ne vom raporta la matricele fonemelor românești bazate pe t.d. acustice alcătuite de Liliana Ionescu [7], Em. Vasiliu [8], Anca Belchiță [9] și Andrei Avram [10], indicînd asemănările și deosebirile dintre acestea și matricea propusă de noi.

Cu ajutorul primelor două opoziții se definesc cele trei clase de foneme: vocalele, lichidele și consoanele. Plasarea pe primul loc a opoziției consonantic — neconsonantic prezintă avantajul de a caracteriza vocalele printr-o singură t.d.: neconsonantic (ca la Em. Vasiliu și Anca Belchiță).

3. Analiza în t.d. a fonemelor vocalice românești diferă în funcție de poziția atribuită vocalelor centrale *a*, *ă*, *î* față de vocalele anterioare *e*, *i* și față de vocalele posterioare *o*, *u*. Pe baza raportului R 3 (raportul dintre al treilea și primul formant), care este sensibil mai scăzut la vocala [a], aceasta poate fi opusă tuturor celorlalte vocale prin t.d. compact [11].

---

[6] Termenii înscriși în stînga matricei: consonantic, vocalic, nazal etc. înseamnă deci consonantic — neconsonantic, vocalic — nevocalic, nazal — nenazal (oral) etc.

[7] *Fonologia în gramatica transformațională a limbii române*, în „Fonetică și dialectologie", V, 1963, p. 11—19 (matricea la p. 14; diagrama la p. 15).

[8] *Towards a Generative Phonology of Daco-Rumanian Dialects*, în „Journal of Linguistics", II, 1966, 1, p. 71—98 (matricea la p. 84).

[9] *Morpheme Structure Rules in the Generative Grammar of the Romanian Language*, RPL, XII, 1967, 6, p. 507—522 (matricea la p. 512).

[10] Vezi nota 4.

[11] Indicăm valorile medii ale raporturilor dintre al doilea și primul formant (R 1), dintre al treilea și al doilea formant (R 2) și dintre al treilea și primul formant (R 3) pentru vocalele românești după Andrei Avram, *Vocalele românești* [ă] *și* [î] *din punct de vedere acustic* și Valeriu Șuteu, *Observații asupra structurii acustice a vocalelor românești i, e, a, o și u*, în SCL, XIV, 1963, 2, p. 165—178, 179—196.

	a	*ă*	*î*	*o*	*u*	*e*	*i*
R 1	1,82	2,9	4,7	2,14	2,5	4,83	7,01
R 2	2,05	1,8	1,6	2,64	2,73	1,42	1,32
R 3	3,72	5,5	7,7	6,28	7,39	6,91	9,27

Difuze sînt /i î u/ în opoziție cu vocalele nedifuze /e ă o/. Vocalele /o u/ și /ă î/ pot fi considerate grave, diferențiindu-se între ele prin opoziția b e m o l a t — n e b e m o l a t; /ă î/ sînt caracterizate prin t.d. g r a v și n e b e m o l a t și de Al. Rosetti [12], Andrei Avram [13]. /i e/ sînt negrave (acute) și se disting prin opoziția d i f u z — n e d i f u z.

În matricele alcătuite de Em. Vasiliu, Anca Belchiță și Andrei Avram, aplicarea opoziției b e m o l a t — n e b e m o l a t înaintea opoziției g r a v — n e g r a v (sau a c u t — n e a c u t) implică prezența t.d. n e b e m o l a t la vocalele /e i/, iar t.d. g r a v devine redundantă la /o u/.

O altă modalitate de a preciza poziția intermediară a vocalelor /ă î/, utilizată de Liliana Ionescu, este folosirea a două opoziții de tonalitate, g r a v — n e g r a v și a c u t — n e a c u t: /ă î/ se opun lui /e i/ prin t.d. n e a c u t și lui /o u/ prin t.d. n e g r a v. În clasificarea noastră am utilizat opoziția b e m o l a t — n e b e m o l a t.

4. Interpretarea fonologică a semivocalelor reprezintă problema cea mai grea și cea mai controversată a fonologiei românești. În prima descriere a sistemului fonologic românesc [14], [i̯] și [u̯] sînt considerate semivocale, iar [e̯] și [o̯] formează diftongii monofonematici [e̯a, o̯a]. După E. Petrovici [15], /i̯/ și /u̯/ sînt consoane, iar [e̯] și [o̯] , ca și *-i* asilabic postconsonantic, nu sînt foneme independente, ci numai „mărci de corelație" ale consoanelor precedente. De interpretarea fonologică a semivocalelor românești s-a ocupat, în mai multe rînduri, Andrei Avram. În unele lucrări mai vechi, /e̯ o̯/ sînt considerate vocale asilabice (numite de autor „semivocale"), iar /i̯ u̯/ consoane [16]. În studiile mai recente [17], semivocalele difuze [i̯ u̯] formează o categorie aparte, a „semiconsoanelor", care sînt definite prin t.d. n e v o c a l i c și n e c o n s o n a n t i c, atribuite, de obicei, fonemelor numite în engleză și franceză *glides* [18]; /i̯/ și /u̯/ se opun prin t.d. n e g r a v (a c u t) — g r a v.

Separarea unităților /e̯ o̯/ și /i̯ u̯/ în clase fonologice diferite, în descrierile citate, este nepotrivită, după părerea noastră, cu realitatea semivocalelor românești. Din punct de vedere acustic nu există deosebiri esențiale între [i̯] și [e̯], [u̯] și [o̯], pe de o parte, între semivocale (semiconsoane)

---

[12] *Linguistica*, Londra, Haga, Paris, 1965, p. 142.

[13] Vezi nota 4.

[14] A. Graur et A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în „Bulletin linguistique", VI (1938), p. 5—29.

[15] *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL, I, 1950, p. 172—220; *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL, III, 1952, p. 127—185.

[16] Andrei Avram, *Semivocalele românești din punct de vedere fonologic*, în SCL, IX, 1958, 1, p. 7—16 (= *Les semi-voyelles roumaines au point de vue phonologique*, în *Mélanges linguistiques publiées à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, București, 1957, p. 71—79).

[17] În afară de studiul citat în nota 1, vezi și *Semi-voyelles, semi-corsonnes et consonnes fricatives palatales*, în RRL, XXV, 1980, 5, p. 461—465.

[18] /j/ și /w/ sînt considerate *glides* (it. *legamenti*) în italiană (Žarko Muljačić, *Fonologia della lingua italiana*, Bologna, 1972, p. 29). Pentru limba română a propus definirea fonemelor /i̯ u̯ e̯ o̯ h/ ca „glides" M. Ruhlen, *Rumanian Phonology* (Doctoral Disertation, Stanford University), 1973 (apud Andrei Avram, *op. cit.*, p. 588).

şi vocalele corespunzătoare, pe de altă parte [19]. [i̯ u̯] se deosebesc de [e̯ o̯] mai mai ales în poziţie iniţială, printr-o apertură mai redusă, însoţită de un zgomot slab de frecare. Ocurenţa semivocalelor difuze [i̯ u̯] în poziţie iniţială (unde nu sînt ocurente, de regulă, [e̯ o̯]) corespunde cu realizarea vocalelor *e*, *o*, în aceeaşi poziţie, precedate de un element nesilabic difuz: *ea* [i̯e̯a] ~*ele* [i̯éle], [u̯o̯ámeni] ~ [u̯om] [20]. O situaţie asemănătoare este după consoanele labiale: [bi̯e̯átă] ~ [bi̯éte], singura poziţie în care [i̯] şi [e̯] sînt în raport de comutare în unele exemple [21]. În cele mai multe cazuri, [i̯] şi [e̯] se pot substitui, fără ca acest fapt să aibă implicaţii cel puţin asupra planului referenţial al comunicării: [de̯odátă] sau [di̯odátă], [ne̯am] sau [ni̯am], [pi̯áţă] sau [pe̯áţă], [vi̯áţă] sau [ve̯áţă] etc. Norma literară reglementează rostirea diftongilor [i̯a, e̯a, o̯a, u̯a], în poziţie postconsonantică, după alternanţele fonologice la care participă: [te̯ámă]~ [téme], [no̯ápte] ~ [nopţ^{i}], dar [pi̯átră] ~ [pi̯étre]. În schimb, în majoritatea graiurilor dacoromâne (cel puţin acolo unde s-a produs palatalizarea labialelor), [e̯] şi [o̯] sînt alofone ale fonemelor /i̯ u̯/. Şi în rostirea literară a moldovenilor (şi ardelenilor) există, de obicei, numai fonemele /i̯ u̯/. În diftongii descendenţi, [i̯] prezintă o variantă mai compactă, deci mai apropiată de [e̯]. Chiar în poziţie iniţială de silabă, atunci cînd este precedat de vocală (semi)deschisă şi urmat de *a*, [i̯] se poate deschide: [bá e̯a, bă e̯át, jó e̯a, ma e̯-alés] [22]. În neologisme, rostirea cu [e̯] la iniţială de silabă este recomandată de normele ortoepice ale limbii literare: [alé e̯a, efectue̯ază, evolue̯ază].

Statutul fonologic al semivocalelor poate fi precizat pe baza raporturilor dintre acestea şi vocalele corespunzătoare, pe de o parte, între semivocalele înseşi, pe de altă parte. Existenţa unor perechi minimale de tipul [bol^{i}] (pl. sau sg. G.) — [bóli] (G. sg. a.), [lup^{i}] — [lúpi] (pl. a.) [23]

[19] Pentru caracterizarea elementelor nesilabice [i̯ e̯ o̯ u̯ ^{i}], vezi *Recherches sur les diphtongues roumaires*, publiées par A. Rosetti, Bucarest — Copenhague, 1959; Andrei Avram, *Cercetări experimentale asupra lui i semivocalic (semiconsonantic) în limba română*, în SCL, XIII, 1962, 2, p. 161—166; Valeriu Şuteu, *Cercetări experimentale asupra lui e din diftongul românesc ea*, în SCL, XIII, 1962, 2, p. 167—174; idem, *Despre natura acustică a lui [-i] final din limba română*, în „Fonetică şi dialectologie", VII, 1971, p. 123—129; Anca Ulivi, *Observaţii asupra structurii acustice a semiconsoanelor româneşti* [y] *şi* [w], în „Fonetică şi dialectologie", IX, 1975, p. 107—112. Aceste cercetări mai noi confirmă, în esenţă, şi completează observaţiile mai vechi asupra semivocalelor româneşti făcute de lingvişti ca Alf Lombard, *La Prononciation du Roumain*, Uppsala, [1934], p. 114—120, 128—132 sau Sextil Puşcariu, *Limba română*, II, *Rostirea*, [Bucureşti], 1959, p. 48—57.

[20] Pentru realizarea diftongului *ia* ca [i̯e̯á], vezi *Recherches...*, p. 16; Andrei Avram, în SCL, XIII, 1962, 2, p. 165.

[21] Tot după consoane labiale (deci în poziţie iniţială din punctul de vedere al articulaţiei linguale), [i̯] este comutabil cu zero în exemple ca /mi̯ere/ — /mere/, /pi̯eri̯/ — /peri̯/. Precedat de ocluzia labială, /i̯/ prezintă variante consonantice mai pronunţate chiar decît în poziţia iniţială de cuvînt (cf. Alf Lombard, *op. cit.*, p. 114).

[22] *Gramatica limbii române*, I, *Vocabularul, fonetica şi morfologia*, Bucureşti, 1954, p. 87; E. Petrovici, în CL, II, 1957, p. 104, nota 34; Lidia Sfîrlea, *Pronunţia românească literară. Stilul scenic*, Bucureşti, 1970, p. 69. Deschiderea lui [i̯] intervocalic a fost notată, rar, de noi în nord-vestul Moldovei. În graiurile muntenești, ea se produce frecvent; citãm exemple din primele 16 pagini din *Texte dialectale. Muntenia*, II, Bucureşti, 1975: [á e̯a] p. 4/3, 10; 6/10; 7/3; 8/3; 9/13, 28; 11/3, 4, 5, 7, 9, 10 etc.; [ă e̯a] p. 9/12; 11/8; [bă e̯át] p. 16/5, 7; [copá e̯a] p. 1/17, 20; [cu e̯a] p. 13/22; [da e̯a] p. 12/18; [odá e̯a] p. 4/2; [plu̯á e̯a] p. 10/20; [trebue̯á] p. 10/25; [a tré e̯a] p. 9/16.

[23] Se pot adăuga perechi minimale de tipul /cai̯/ — /cai/ (pl. a.), /ou̯/ — /cu/ (sg.a.). De distribuţia fonemelor /e̯ i̯ o̯ u̯/ ne ocupăm în altă parte.

creează posibilitatea considerării lui /i̯ u̯/ ca foneme distincte față de /i u/. /e̯ o̯/ contrastează cu /e o/ în același context fonetic în exemple ca /le̯ac/ — /leál/, /ne̯a/ — /neajúns/, /ne̯-om dúce/ — /neóm/, /to̯átă/ — /toást/ etc. [24] Trăsătura comună care diferențiază semivocalele [e̯ i̯ o̯ u̯] de vocalele [e i o u] este asilabismul. Semivocalele anterioare comută cu cele posterioare: /nou̯/ — /noi̯/, /te̯ácă/ — /to̯ácă/. Mai puțin netă este opoziția dintre /i̯/ și /e̯/, respectiv /u̯/ și /o̯/ : /i̯/ și /e̯/ formează cîteva perechi minimale, în poziție postconsonantică [25]: /bi̯ată/ — /be̯ată/, /abi̯a/ — /a be̯a/ [26], iar opoziția /o̯/ — /u̯/ poate fi ilustrată cu ajutorul unor perechi subminimale, de tipul /sco̯ară/ — /cu̯ar/, /go̯ală/ — /lingu̯ală/.

Funcția nesilabică a unităților /e̯ i̯ o̯ u̯/ este o consecință a reducerii duratei acestora. Mărirea duratei semivocalelor duce la transformarea lor în vocalele corespunzătoare. Pentru a evita introducerea t.d. s i l a b i c — n e s i l a b i c, care pune probleme complicate de ordin teoretic, opoziția vocală normală (silabică) — vocală redusă (nesilabică) poate fi interpretată ca o realizare a opoziției i n t e n s — n e i n t e n s (r e l a x a t) [27]. Termenii i n t e n s — n e i n t e n s sînt, în esență, în acest caz, o altă reprezentare a opoziției s i l a b i c — n e s i l a b i c. În această interpretare, toate vocalele neintense sînt necompacte, /u̯ o̯/ se diferențiază de /i̯ e̯/ prin t.d. g r a v, iar /i̯/ se opune lui /e̯/ și /u̯/ lui /o̯/ prin t.d. d i f u z — n e d i f u z. În poziția de comutare (după consoană labială și înainte de *a*), /e̯/ devine mai compact decît /e/, iar /i̯/ tinde să capete un caracter consonantic, fricativ; aceleași caracteristici se regăsesc la /o̯/ și /u̯/.

Plecînd de la exemplul [luni̯] + *-a* > [lúne̯a], Andrei Avram [28] consideră, ca și E. Petrovici, că „*i* final asilabic postconsonantic" este o variantă a semivocalei [e̯]. Acest argument este neconvingător, întrucît formele articulate *lunea*, *marțea*, *miercurea*, *vinerea* se realizează după modelul altor substantive feminine de declinarea a III-a, de tipul *cartea*, *vulpea*. *I* final asilabic postconsonantic și [i̯] pot fi considerate variante combinatorii ale aceluiași fonem, pe baza asemănării fonetice și a distri-

---

[24] Cf. Andrei Avram, în SCL, IX, 1958, 1, p. 9; Em. Vasiliu, în *Limba română contemporană*, vol. I, București, 1974, p. 99.

[25] Singura pereche în care [i̯] comută cu [e̯] în poziție intervocalică pare a fi *aceia(și)* — *aceea(și)*, dar cele două forme se pronunță identic: [ačéi̯a] sau [ačée̯a], cu excepția unor rostiri emfatice, influențate de grafia acestor forme.

[26] Și aceste perechi minimale sînt discutabile, opoziția /i̯/ — /e̯/ nefiind singura care distinge cuvintele *biată* — *beată*, *mia* — *mea* etc. (Cf. A. Graur, în „Bulletin linguistique" VII, 1939, p. 166—170; Em. Vasiliu, în *Recherches...*, p. 104). Dar /i̯/ și /e̯/ pot fi considerate ca avînd un conținut fonologic diferit chiar pe baza unor perechi contrastante, de tipul *viață* — *veac*, *amiază* — *meargă* etc. (Cf. Andrei Avram, în *Recherches...*, p. 141).

[27] R. Jakobson, M. Halle, *Tenseness and Laxeness*, în R. Jakobson, C. Gunnar, M. Fant, M. Halle, *op. cit.*, ediția 1963, p. 59. În franceză, /j w/ sînt analizate ca vocale neintense (relaxate) de R. Jakobson și J. Lotz, *Notes on the French Phonemic Pattern*, în „Word" V, 1949, p. 151—158. În italiană, /i̯ u̯/ sînt interpretate în același fel de unii lingviști (Žarko Muljačić, *op. cit.*, p. 27). Semivocalele românești i̯ și u̯ au fost caracterizate ca fiind „relaxate" de Alf Lombard, *op. cit.*, p. 114, 119.

[28] *Contribuții la studiul fonologiei limbii române*, în SCL, VI, 1956, 3—4, p. 193—205 (p. 198).

buției complementare: primul apare în pozițiile [C — #] și [C — C], de exemplu [lup$^{\dot{i}}$ # ; spel$^{\dot{i}}$ lînă], din care este exclusă ocurența lui [i̯] [29]. Înainte de vocală, [$^{\dot{i}}$] > [i̯]: [ačéștia, atíția, mulți-an$^{\dot{i}}$] [30]. Reducerea duratei este mai mare în cazul variantei [$^{\dot{i}}$] și se asociază cu afonizarea.

Potrivit cu interpretarea difonematică pe care o atribuim lui [k′ g′], /i̯/ este ocurent și în secvențele /ki̯a, ki̯o, ki̯u, -ki̯; gi̯a, gi̯o, gi̯u, -gi̯/: [k′ámă, k′or, k′ul, ^{u}ok′] etc.

Interpretarea pe care o propunem aici acordă valoare fonematică unităților /e̯ o̯ i̯ u̯/, incluzîndu-le totodată în clasa vocalelor. T. d. care diferențiază semivocalele între ele sînt aceleași t.d. care caracterizează vocalele corespondente. Caracterul bemolat al fonemelor /o̯ u̯/ devine o trăsătură redundantă prin care acestea se opun variantelor nesilabice ale vocalelor /ă î/, anume [ă̯ î̯]. Subsistemul fonemelor vocalice poate fi reprezentat prin următoarea matrice:

	a	e	e̯	i	i̯	ă	î	o	o̯	u	u̯
Consonantic	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Compact	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Difuz	0	—	—	+	+	—	+	—	—	+	+
Grav	0	—	—	—	—	+	+	+	+	+	+
Bemolat	0	0	0	0	0	—	—	+	0	+	0
Intens	0	+	—	+	—	0	0	+	—	+	—

Unii cercetători (Em. Vasiliu, Liliana Ionescu, Anca Belchiță) consideră că semivocalele [e̯ o̯ i̯ u̯] sînt variante ale vocalelor /e o i u/, putînd fi deduse din acestea prin aplicarea anumitor reguli [31]. În acest caz nu mai este necesară introducerea t.d. i n t e n s — n e i n t e n s (eventual s i l a b i c — n e s i l a b i c).

5. Sistemul fonemelor consonantice cuprinde aceleași unități ca la Em. Vasiliu [32] și Liliana Ionescu.

Oclusivele palatale [k′ g′] sînt considerate ca fiind difonematice: /ki̯, gi̯/ înainte de [ă ó ú] și în poziție finală [33]. Nu considerăm necesară introducerea t.d. d i e z a t, care caracterizează fonemele /č ğ k′ g′ ș j/ la Em. Vasiliu și Anca Belchiță.

---

[29] După Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 109—110, [-$^{\dot{i}}$] și [i] sînt variante ale aceluiași fonem. I. T. Stan — *Despre sistemul fonologic al limbii române*, în CL, XVIII, 1973, 1, p. 161—165 ; *Despre pluralul unor substantive și adjective ale limbii române*, în LR, XXV, 1979, 2, p. 136—142—consideră că [-$^{\dot{i}}$] și [i] sînt variante ale fonemului /i/. Cf. și Petru Zugun, *Unitate și varietate în evoluția limbii române literare*, Iași, 1977, p. 30—47.

[30] Cf. și [^{u}òr^{i}cit], dar [^{u}orjúnde] ; ultima rostire este mai răspîndită decît [^{u}òr^{i}únde], cu separarea celor două elemente componente, recomandată de *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a III-a, București, 1971.

[31] Vezi regulile propuse de Em. Vasiliu, în *Limba română contemporană*, I, p. 104—108. Interpretarea semivocalelor [e̯ i̯ o̯ u̯] ca variante ale vocalelor /e i o u/ trebuie să apeleze la criterii de ordin morfologic și lexical.

[32] Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965 (două matrice la p. 112, 131). În matricea bazată pe t.d. acustice elaborată ulterior, Em. Vasiliu include pe /k′ g′/, propunînd un inventar de 29 de foneme. (Același inventar apare la Anca Belchiță.)

[33] Emanuel Vasiliu, *ibidem*, p. 122—123 ; Adrian Turculeț, *Cu privire la statutul fonematic al oclusivelor palatale* [k′ g′], în LR, XXX, 1981, 2, p. 169—174.

Consoanele /č ğ ş j k g h/ se opun prin t.d. c o m p a c t fonemelor necompacte /p b f v t d s z ţ/. Nazalele nu participă la această opoziţie.

Ne deosebim de autorii citaţi în ceea ce priveşte analiza fonemului /h/. Descrierile anterioare includ t.d. g r a v în definiţia lui /h/. Aceasta contravine principiului că alofonele unui fonem conţin aceleaşi t.d., diferenţiindu-se numai prin trăsături nedistinctive : /h/ are alofone palatale, prevelare palatalizate, velare şi laringale (de ex. *arhivă*, *duh*, *haz*[arh'ívă, arχ^{v}ívă, duχ, haz]), care sînt corespondentele continue ale alofonelor lui /k/. În clasificarea noastră, toate fonemele compacte devin astfel „indiferente" la opoziţia g r a v — n e g r a v. T.d. g r a v opune pe /m p b f v/ fonemelor negrave (acute) /n t d s z ţ/.

/m/ (cu alofonele [m m]) se opune lui /n/ prin t.d. g r a v.
+

Gama largă a realizărilor fonemelor nazale /m n/ implică introducerea t.d. n e n a z a l (o r a l) în definiţia tuturor celorlalte foneme consonantice şi nevocalice.

Opoziţia s t r i d e n t — n e s t r i d e n t (m a t) distinge pe /ţ č ğ ş j/ de /t d k g h/.

Matricea pe care o prezentăm mai jos cuprinde cele 27 de foneme care sînt acceptate de aproape toţi cercetătorii fonologiei româneşti.

	a	e	i	ă	î	o	u	l	r	m	n	p	b	f	v	t	d	s	z	ţ	č	ğ	ş	j	k	g	h
1 Consonantic	−	−	−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2 Vocalic	0	0	0	0	0	0	0	+	+	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−
3 Nazal	0	0	0	0	0	0	0	0	0	+	+	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−	−
4 Compact	+	−	−	−	−	−	−	0	0	0	0	−	−	−	−	−	−	−	−	−	+	+	+	+	+	+	+
5 Difuz	0	−	+	−	+	−	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6 Continuu	0	0	0	0	0	0	0	+	−	0	0	−	−	+	+	−	−	+	+	−	−	−	+	+	−	−	+
7 Grav	0	−	−	+	+	+	+	0	0	+	−	+	+	+	+	−	−	−	−	−	0	0	0	0	0	0	0
8 Bemolat	0	0	0	−	−	+	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9 Strident	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	−	−	0	0	+	+	+	+	+	−	−
10 Sonor	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	−	+	−	+	−	+	−	+	0	−	+	−	+	−	+	0

6. Matricea prezentată mai sus conţine 270 de date : 157 răspunsuri binare şi 113 riposte redundante. Lichidele sînt specificate cu numai 3 opoziţii, în timp ce vocalele necesită pînă la 5 şi consonantele pînă la 8 opoziţii. În diagramă se observă mai clar numărul de opoziţii la care răspunde fiecare fonem.

Definiţia fonemelor cuprinde un minimum de 2 t. d. (/a/) şi un maximum de 8 t.d. (/t d/). Numărul total al ripostelor binare (157) împărţit

la numărul fonemelor (27) dă o medie de 5,81 t.d. pe fonem. Această cifră este foarte apropiată de media t.d. acustice ale fonemelor limbii italiene (5,8) [34].

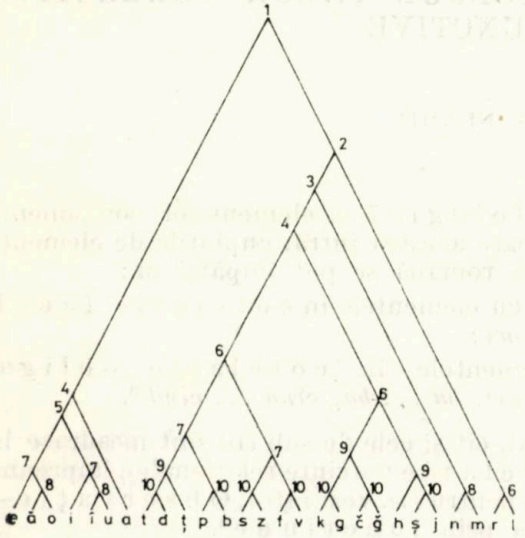

Diagrama reprezentînd fonemele românești în baza t.d.

Considerînd semivocalele [e̯ i̯ o̯ u̯] ca foneme independente, cu introducerea t.d. i n t e n s — n e i n t e n s, matricea va cuprinde 181 riposte binare și 160 redundante. Definirea vocalelor /o u/ necesită 6 opoziții. Numărul ripostelor binare (181) împărțit la numărul fonemelor (31) dă o medie ceva mai ridicată, de 5,83 t.d. pe fonem.

Iulie 1982

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August nr. 11

[34] Žarko Muljačić, *Fonologia della lingua italiana*, p. 31.

OBSERVAȚII ASUPRA CONJUNCȚIILOR CORELATIVE DISJUNCTIVE

DE

G. G. NEAMȚU

0. După natura morfologică a elementelor componente și tipul de corelație în care acestea intră, cuplurile de elemente corelative[1] disjunctive din limba română se pot împărți în:

(a) conjuncționale, cu elementele în corelație facultativă[2]: *sau ... sau, ori ... ori;*

(b) adverbiale, cu elementele în corelație obligatorie: *aci ... aci, acum ... acum, ba ... ba, cînd ... cînd*[3].

0.1. Atît cuplurile de sub (a), cît și cele de sub (b) sînt încadrate în gramatici la elemente de relație (cuvinte relaționale), împreună cu conjuncțiile simple *sau* și *ori* — pentru *fie*, vezi *infra*, Observație — realizînd coordonarea disjunctivă prin joncțiune[4].

Această interpretare se bazează, presupunem, pe afirmarea caracterului relațional (coordonator) al elementelor din cuplu, caracter care, avînd în vedere specificul gramatical al componentelor, s-ar impune diferențiat în intrinsec (pentru (a) — conjuncții coordonatoare și în cuplu, și în afara lui) și extrinsec (pentru (b) — adverbe ce dobîndesc valoare relațională numai în cadrul corelației obligatorii din cuplu)[5].

Opoziția *intrinsec / extrinsec* — dedusă și explicit operată mai sus — în cadrul caracterului relațional nu se poate însă susține la nivelul faptelor de limbă aici analizate din următoarele considerente:

---

[1] Alături de „elemente corelative" (vezi Gh. Constantinescu, *Despre elementele corelative ale limbii române*, în LL, 1972, nr. 2, p. 19), se mai utilizează, cu același sens, și alți termeni: „conjuncții corelative" *(Gramatica limbii române*, Editura Academiei R.S.R., ed. a II-a, București, 1966, vol. I, p. 389 [în continuare: GLR]), „corelative conjuncționale" *(Limba română contemporană*, sub conducerea acad. I. Coteanu, București, 1974, vol. I, p. 315 [în continuare: LRC]), „cupluri corelative" (LRC, vol. I, p. 315) sau simplu „corelative" (Suzana Carmen Dumitrescu, *Coordonarea prin joncțiune în limba română*, București, 1979, p. 34).

[2] Vezi, pentru opoziția *corelație facultativă / corelație obligatorie*, LRC, vol. I, p. 315.

[3] Formațiile cu adverbe exprimă alternanța, realizînd o disjuncție mult atenuată, foarte apropiată de coordonarea copulativă, Vezi, în acest sens, GLR, vol. II, p. 221; LRC, vol. I, p. 315; Mariana Gruiță, *Implicațiile semantice ale coordonării disjunctive. O abordare contrastivă*, în StUBB, Philologia, 1979, fasc. 2, p. 23 și urm.; Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 554; G. G. Neamțu, *Korrelative Adverbien in der rumänischen Disjunktion*, în RRL, XXVII, 1982, nr. 4, p. 281—285.

[4] Vezi GLR, vol. I, p. 389 și vol. II, p. 221, 247; LRC, vol. I, p. 315; Suzana Carmen Dumitrescu, *lucr. cit.*, p. 31—34.

[5] Vezi, pentru explicarea în acest fel a caracterului relațional la *ba* și *cînd*, LRC, vol. I, p. 315.

(1) Adverbele *aci*, *acum* etc., luate singure, nu sînt niciodată relaționale și nici nu există în coordonare asemenea adverbe [6].

(2) Din moment ce nici una din componentele cuplului nu are valoare relațională, nici cuplul generat de ele n-o poate avea. Atît componentele, fiecare în parte, cît și cuplurile formate din ele sînt nerelaționale. În consecință, aceste cupluri adverbiale nu se înscriu printre mijloacele gramaticale de realizare prin joncțiune a coordonării disjunctive, dar prin obligativitatea lor în fața unităților coordonate disjunctiv îndeplinesc un rol condiționant [7].

Prin cele de sub (1) și (2), subclasele (a) și (b) obțin încă o trăsătură care le opune: (a) — relaționale / (b) — nerelaționale.

Observație. Cît privește cuplul *fie ... fie*, neluat aici în discuție, acesta ar trebui încadrat la (b) — adverbe [8], nu la conjuncții, în baza celor de la (1) și (2), la care se adaugă inexistența în română a unei conjuncții coordonatoare *fie*, în afara cuplului, originea sa verbală (ca la alte adverbe, *poate*, de exemplu) și corelația obligatorie cu sine însuși.

0.2. Reținînd în continuare doar cuplurile *sau ... sau* și *ori ... ori*, în care ambele componente sînt conjuncții, observațiile de mai jos au ca obiect relevarea anumitor trăsături ale acestora, rezultate atît din calitatea de „conjuncție" [9] a primului element din cuplu, „antecedentul" [10] sau corelativul propriu-zis, cît și din compararea cu alte corelative din coordonare.

1. Raportînd cuplurile *sau ... sau* și *ori ... ori* la conceptul de „conjuncție coordonatoare" — clasă ai cărei membri, toți și fiecare în parte, reclamă, prin forța lucrurilor, obligatoriu și exclusiv doi termeni [11], pe care să-i „lege" și între care, la distanță egală, să se situeze [12], componentele, deși deopotrivă conjuncții, nu pot fi amîndouă relaționale, deoarece:

(a) uneia din cele două, totdeauna primei *(sau_1, ori_1)* [13], i-ar lipsi, în stînga, termenul pe care să-l coordoneze (cu cel din dreapta);

(b) un al treilea termen, C, în stînga, generînd prin apariția lui un al doilea raport, pentru care relațional să fie *sau_1 (ori_1) (C sau A sau B)*, se exclude, căci, dacă ar apărea, ar anula însuși specificul relației disjunctive, existentă propriu-zis numai între doi termeni [14], și ar converti excluderea reciprocă într-o „alternanță" sau enumerare de posibilități, foarte apropiată de raportul copulativ (comp. *sau A, sau B* cu *C sau A sau B*) [15].

---

[6] Cît privește seria de adverbe *deci, așadar, de aceea, prin urmare* etc., vezi, pentru negarea pretinsei lor calități coordonatoare „conclusive", D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 29. Vezi și LRC, vol. I, p. 308.

[7] Vezi, pentru *relații condiționate* — concept și tipuri, D. D. Drașoveanu, *Sintagma „verb + adjectiv" — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 274—275.

[8] Vezi, în același sens, Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *lucr. cit.*, p. 502, nota 4.

[9] Conjuncțiile apar foarte rar în această poziție. Așa este, de ex., *și* corelativ al unei concesive: *Fierul, că-i fier, și tot ruginește*. Vezi GLR, vol. I, p. 390—391.

[10] LRC, vol. I, p. 315.

[11] Vezi D. D. Drașoveanu, *Coordonarea / subordonarea — o diviziune dihotomică*, în CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 28.

[12] *Ibidem*, p. 28.

[13] Notăm: $sau_1 \ldots sau_2$, $ori_1 \ldots ori_2$.

[14] Vezi GLR, vol. II, p. 221.

[15] Vezi nota 3.

Operînd această « discriminare » funcțională între componentele cuplurilor, ar rămîne ca relațional și, deci, conjuncție coordonatoare propriu-zisă („în funcție") numai al doilea *sau (ori)*.

În același timp, interpretarea lui sau_1 *(*ori_1*)* ca nerelațional, odată cu care însăși denumirea de „con-juncție" devine improprie, corelată cu identitatea în expresie și conținut a lui sau_1 *(*ori_1*)*, face nu numai «tentantă», ci și inevitabilă comparația acestor cupluri cu *și ... și* din coordonarea copulativă, cuplu ale cărui componente, ambele, sînt a d v e r b e n e r e l a ț i o n a l e[16].

1.1. Prelungind, pe baza notelor comune, comparația cu *și ... și* în analogie, cuplurile disjunctive ar părea susceptibile de reconsiderări, atît în privința caracterului relațional, cît și sub aspectul încadrării morfologice a componentelor la conjuncții, a ambelor sau numai a uneia dintre ele, evident a celei dintîi.

În acest sens reținem :

(1) Coordonarea disjunctivă prin corelative *(sau ... sau, ori ... ori)*, ca și cea copulativă *(și ... și)*, prezintă un grad sporit de intensitate față de realizarea prin conjuncții simple *(sau, ori, și)*[17].

(2) Ca elemente componente ale cuplurilor, *sau, ori, și* sînt accentuate[18], iar în afara cuplurilor, neaccentuate. Calitatea de a fi accentuate ar fi un substanțial argument în favoarea calității adverbiale a lui *sau* și *ori* (din *sau ... sau* și *ori ... ori)*, întrucît conjuncțiile, fapt unanim afirmat, sînt neaccentuate (comp. *A și B* cu *și A, și B)*.

(3) *Sau ... sau, ori ... ori, și ... și* se grupează proclitic cu termenii coordonați, obligatoriu separați prin pauză, marcată în scris prin virgulă *(sau A, sau B; ori A, ori B; și A, și B)*, în timp ce *sau, ori, și* — conjuncții simple — exclud, în principiu, pauza (virgula) *(A sau B; A ori B; A și B)*.

Comentînd aceste note, reale și comune, vom spune că :

(1′) Calitatea de a întări disjuncția se încadrează în caracteristica generală tuturor corelativelor de a sublinia un raport sintactic.

(2′) Ele sînt accentuate tocmai pentru că realizează o disjuncție puternică. Mai reținem că nu este acesta singurul caz cînd o „conjuncție" este accentuată, deși asemenea situații sînt, e adevărat, rare și speciale *(Și profesorul, că-i profesor, mai greșește,* **dar(ămite)**[19] *elevul...)*.

(3′) Separarea prin pauză (virgulă) nu constituie un indice de individualizare și adverbializare, întrucît ea caracterizează toate cuplurile formate din elemente corelative.

În consecință, analogia cu *și ... și* este posibilă, dar notele comune evidențiate nu sînt în măsură să infirme statutul de conjuncții al componentelor, al ambelor sau al uneia dintre ele.

1.2. Rămînînd conjuncție, sau_2 *(*ori_2*)*, spre deosebire de sau_1 *(*ori_1*)*, își probează calitatea de element relațional (joncțional) prin următoarele :

(1) Sau_2 *(*ori_2*)* ocupă poziția firească pentru o conjuncție coordonatoare — î n t r e unitățile coordonate (părți de propoziție sau propoziții).

---

[16] Vezi D. D. Drașoveanu, *Observații...*, p. 29—30.

[17] Vezi GLR, vol. II. p. 221.

[18] Vezi GLR, vol. II, p. 470.

[19] În DEX. *dar(ă)mite* se consideră conjunctie coordonatoare.

Prin aceasta, *sau*$_2$ *(ori*$_2$*)* se dovedește a fi în situație diferită de *și* din *și A, și B*. Acesta din urmă nu ocupă nici în cuplu poziție între unitățile coordonate, ci își perpetuează calitatea adverbială nerelațională, ca d e t e r m i n a n t proclitic al unei unități lexematice (comp. *Pleacă* **și** *ea* cu *Pleacă* **și** *el*, **și** *ea*, în care toți cei trei *și* sînt adverbe, determinanți proclitici).

Prin poziția sa conjuncțională, *sau*$_2$ *(ori*$_2$*)* nu este altul decît *sau (ori)* din *A sau B (A ori B)*. Mai notăm, în sensul celor de mai sus, că în acele limbi în care *sau*$_2$ *(ori*$_2$*)* nu coincide la nivelul expresiei cu *sau*$_1$ *(ori*$_1$*)*, conjuncția a doua din cuplu *(sau*$_2$*, ori*$_2$*)* este aceeași cu conjuncția *(sau, ori)* din coordonarea fără corelativ — vezi germ. *entweder A*, **oder** *B* și *A* **oder** *B*.

(2) *Sau*$_2$ *(ori*$_2$*)* este n o n o m i s i b i l, în timp ce *sau*$_1$ *(ori*$_1$*)* este omisibil *(sau A, sau B — A sau B* (nu și **sau A, B)*; ori A, ori B — A ori B* (nu și **ori A, B))*.

(3) În română n u e x i s t ă u n a d v e r b *sau (ori)* cu sens identic sau asemănător conjuncției disjuctive *sau (ori)* [20], care să poată motiva apariția în cuplu a unei valori adverbiale, substituind și anulînd calitatea conjuncțională. Din acest punct de vedere, *sau ... sau (ori... ...ori)* se deosebește din nou de *și ... și*.

(4) În cuplul *sau ... sau (ori ... ori)* este i m p o s i b i l ă i n s e r a r e a u n e i a l t e c o n j u n c ț i i, căreia să-i revină funcția relațională. Și această trăsătură opune cuplul în discuție lui *și ... și* (comp. **sau A și sau B*, **ori A și ori B*, **sau A sau sau B*, **ori A ori ori B* cu *și A și și B*) [21].

2. Rezumînd cele de pînă aici, vom spune că raportul disjunctiv în prezența lui *sau ... sau (ori ... ori)* se realizează prin j o n c ț i u n e, relațional fiind numai al doilea *sau (ori)*. Prima conjuncție din cuplu *(sau*$_1$*, ori*$_1$*)*, cea corelativă, rezultată prin dedublarea lui *sau*$_2$ *(ori*$_2$*)*, este nerelațională, fiind dublanta, în expresie și conținut, a celei de a doua.

Rolul ei îl evocă pe acela al unui anticipativ, « semnalizator » al unui al doilea *sau (ori)*, acesta din urmă cu funcție relațională; tot el « anunță » că lexemul în fața căruia se află va fi termen al unei relații disjunctive [22].

Trebuie deci admis că există și « con-juncții » (coordonatoare) a căror trăsătură definitorie, aceea de a l e g a, nu se poate manifesta, fiind superfluă, prin blocarea ei de către o altă conjuncție, încît, și în coordonare, corelativul, chiar conjuncție numindu-se, tot nerelațional este.

Notă. În acele modele de segmentare a frazei, în care conjuncțiile coordonatoare se lasă între bare [23] *(/Afară ninge / și / e frig /)*, ca urmare a nonaderenței [24] conjuncției coordonatoare la nici una dintre propozițiile coordonate, primul *sau (ori)* ne va apărea nebarat în stînga: *Sau / vii, / sau / rămîi/.*

Decembrie 1981

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea nr. 31

[20] Vezi DEX, s.v. *sau* și *ori*.

[21] Vezi, pentru exemple de acest tip, Suzana Carmen Dumitrescu, *lucr. cit.*, p. 38—39.

[22] Vezi, în același sens, GLR, vol. I, p. 389 („Pentru a preciza natura unui raport de subordonare sau de coordonare se folosește uneori procedeul de acumulare a elementelor prin care se marchează raportul respectiv. Un asemenea procedeu este folosirea corelativelor").

[23] Vezi D. D. Drașoveanu, Pompiliu Dumitrașcu, Mircea Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, ed. a II-a, București, 1966.

[24] Vezi D. D. Drașoveanu, *Coordonarea...*, p. 28.

PACEA ÎN EXPRESII

DE

Acad. AL. GRAUR

Sîntem cu toții lămuriți că un viitor război ar constitui un dezastru pentru întreaga omenire. Desigur, în trecut nu era așa, pentru că mijloacele de distrugere erau mult mai puțin dăunătoare și mai ales pentru că, în general, moartea nu amenința decît pe cei care mergeau pe cîmpul de luptă, pe cînd astăzi nimeni nu este la adăpost.

Chiar în condițiile de mai demult, populația era convinsă că pacea era bunul cel mai de preț al omenirii. În ce privește țara noastră, putem să o dovedim prin simpla trecere în revistă a numeroaselor expresii construite cu ajutorul cuvîntului *pace*, cele mai multe fiind adunate din limbajul popular.

„A acorda cuiva libertatea de a se ocupa de ceea ce îl interesează" este *a-i da pace* sau *a-l lăsa în pace*, după cum atunci cînd „te deranjează cineva" se poate zice că *nu ai pace de el*.

Cînd îți iei „rămas bun" de la cineva, îi spui *mergi în pace* dacă pleacă el, sau *rămîi în pace* dacă pleci tu. Expresia se scurtează uneori, dar în același timp se adaugă un adjectiv pleonastic, în formula *bună pace* sau *pace bună*.

„Să nu ai nici o grijă" cu privire la o anumită problemă este exprimat prin *fii pe pace*. Ba chiar, în Ardeal, se zice și *no, dă-i pace*, cu înțelesul de „nu-i nimic, n-are importanță".

În general pacea este privită ca situația în care te simți bine, astfel că *a avea pace* înseamnă „a fi liniștit", de aceea Coșbuc scrie *liniște-n văzduh și pace pe pămînt*, iar Galaction, *culcă-te în toată pacea*.

În felul acesta, urarea de pace ajunge o formulă de despărțire de cineva : se zice *pace vouă* în loc de „rămîneți cu bine", iar cine vrea să arate că are foarte multă bunăvoință zice *o mie de ani pace!*

În *Dicționarul limbii române*, din care am scos o parte dintre citate, se găsește expresia *dormi în pace* (sau *odihnească-se în pace)*, notîndu-se că se folosește cu privire la morți. Că formula se poate adresa și unui viu, ne-o dovedește pasajul din *Somnoroase păsărele* a lui Eminescu, unde citim *Dorm și florile-n grădină. Dormi în pace!*, după care, în strofa următoare, aceluiași personaj i se adresează urarea *somnul dulce!*, deci e vorba de cineva care e în viață. Desigur, *odihnească-se în pace*, se folosește numai cu privire la morți. Se mai zice și *e pace de cineva*, adică „s-a sfîrșit cu el, a murit".

De la înțelesul de „s-a sfîrșit", *pace* sau *pace bună* trece la sensul de „nimic". Cu valoarea de „gata", *pace* se folosește atît în situații pozitive, cît și în unele negative : *l-am cîștigat și pace* sau *l-am pierdut și pace*.

Pe de altă parte, în limbajul popular, *pace* devine sinonim cu „bine". Cînd întrebi pe cineva ce mai face, îți poate răspunde *pace!*

Desigur, se mai pot găsi și alte formule în care intră termenul discutat, dar cele citate aici sînt suficiente pentru a se vedea ce mare importanță s-a dat și se dă în continuare ideii de *pace*.

August 1982 *București, Bulevardul Ana Ipătescu, nr. 12*

NOTE LEXICALE (I)

(Addenda și corrigenda la dicționarele explicative românești actuale)

DE

IRINA PREDA

Parcurgerea, pe cît posibil sistematică, a articolelor și cărților de critică literară publicate în ultimii ani ne-a dus la constatarea că numeroși termeni, precum și unele sensuri ori forme relativ frecvente aparținînd acestui domeniu lipsesc din inventarul principalelor dicționare explicative românești actuale. Apariția celei de-a III-a ediții a *Dicționarului de neologisme* (București, 1978) de Florin Marcu și Constant Maneca a remediat, în parte, această stare de lucruri. Un considerabil pas înainte îl reprezintă *Dicționar de cuvinte recente* (București, 1982) elaborat de Florica Dimitrescu, cea mai bogată operă lexicografică referitoare la achizițiile limbii române din ultimele două decenii; dar chiar inventarul lexico-semantic al acestui dicționar ar putea fi sporit și, uneori, reconsiderat sub aspectul datării și al explicațiilor etimologice, după cum vom încerca să arătăm.

Scopul notelor lexicale de față este unul practic: acela de a servi viitoarelor ediții ale unor opere lexicografice, în primul rînd noii ediții a *Dicționarului explicativ al limbii române*, în curs de pregătire la Institutul de lingvistică din București, lucrare ce are în vedere prin excelență starea actuală a lexicului limbii noastre.

Pentru selecția materialului lexical am aplicat două criterii care ni s-au părut fundamentale: primul, acela ca materialul respectiv (cuvinte, sensuri, variante, explicații etimologice) să nu fie înregistrat în absolut nici unul dintre principalele dicționare explicative românești apărute între anii 1958 și 1982 (în ordine cronologică: DM, M.D. ENC., DEX, BREBAN, DLR, DCR); al doilea, acela ca termenul, sensul ori varianta lexicală absente din toate aceste dicționare să apară în cel puțin trei texte diferite de critică literară, indice de dispersie satisfăcător pentru a demonstra gradul de circulație a materialului lexical selectat.

În lista întocmită pe baza acestor două criterii figurează atît cuvinte și sensuri specifice limbajului criticii (și istoriei) literare, cît și cuvinte și sensuri (de tip livresc) aparținînd domeniului culturii generale.

Pentru a facilita eventuala valorificare a materialului lexical selectat în viitoarele dicționare, am însoțit formele-titlu, grupate alfabetic, de sumare indicații morfologice, de definiții, de contexte documentare (și trimiteri la izvoare) care justifică definițiile date, de indicații etimologice și, uneori, de scurte comentarii care subliniază aspecte considerate de noi semnificative dintr-un punct ori altul de vedere.

ABSTRACTIZÁNT,-Ă, *abstractizanți, -te*, adj. Care are sau conferă un caracter (excesiv de) abstract. *Unele accidentale excese concep-*

tualiste, abstractizante. N. CIOBANU, p. 95. *Insistența criticii asupra caracterului abstractizant al poeziei sale.* LUC. 1974, nr. 617, p. 7. *Tendință abstractizantă.* CONTEMP. 1977, nr. 1624, p. 8. — Din **abstractiza** + *-ant.* Neînregistrat în SFC II, p. 107 ș.u., III, p. 129 ș.u. *

ACAPARÁNT, — Ă, *acaparanți, -te,* adj. Care acaparează, care reține sau încearcă să rețină în întregime ceva sau pe cineva. *Poet al combustiilor cu discreție supravegheate, dar ... nu mai puțin acaparante.* CONTEMP. 1977, nr. 1621, p. 10. *Cîntînd impudoarea acaparantă a fructelor coapte.* LUC. 1977, nr. 817, p. 6. *Tentații adeseori sfîșietoare de acaparante.* ROM. LIT. 1978, nr. 16, p. 4. Adjectivul apare înregistrat și cu valoare adverbială: *Marea viziune a descompunerii materiilor ... extinzîndu-se acaparant.* ROM. LIT. 1977, nr. 38, p. 10. — Probabil din **acapara** + *-ant.* Semnalăm excepționala productivitate a acestui sufix neologic în limbajul criticii literare actuale: dintre cei 46 de termeni analizabili în *-ant* de care dispunem, din acest limbaj, neînregistrați în SFC II, p. 108 ș.u. (inclusiv *acaparant*), 33 sînt probabile formații interne, întrucît nu le-am găsit corespondente în nici o limbă străină.

ALIENÁNT,-Ă, *alienanți, -te,* adj. Care (în condițiile societății moderne) alienează, înstrăinează, dezumanizează individul; p.ext. care deformează, deformant. *Neputîndu-se acomoda mediului citadin, alienant.* CÂNDROVEANU, p. 176. *O dominantă reală a gîndirii sale, eliberată însă de servituțile alienante ale paraesteticului.* REGMAN, p. 109. *Ne defilează pe dinaintea ochilor numeroase ipostaze alienante.* CONTEMP. 1977, nr. 1611, p. 14. — Din fr. **aliénant** (LEXIS).

ANTILITERATÚRĂ s.f. — Dintre dicționarele românești amintite, înregistrează acest cuvînt numai DCR, cu izvoare (începînd din 1974) ulterioare acelora de care dispunem; în 1973, MARINO, p. 100 ș.u.a consacrat conceptului de *antiliteratură* un întreg capitol din lucrarea sa. DCR consideră termenul drept formație internă (din *anti-* și *literatură*); dar cum inițiatorii *antiliteraturii* sînt avangardiștii de expresie franceză (v. MARINO, p. 108 ș.u.), ni se pare mai plauzibilă explicarea cuvîntului românesc din limba franceză **(antilittérature)**.

ANTIPOEZÍE s.f. — Termen înregistrat exclusiv în DCR, cu un izvor din 1974; l-am întîlnit în 1972 la N. CIOBANU, p. 88 *(Inconformismul ... așa-zisei antipoezii)* și în 1973 la MARINO, p. 116.

ANTOLOGÁRE, *antologări,* s.f. Faptul de a selecta texte (beletristice) în vederea alcătuirii unei antologii. *Tot ce poate... e să încerce antologarea în selecție proprie ... din poezia contemporană.* ULICI, p. 145. *Pune în discuție două principii importante pentru orice act de antologare.* V. ROM. 1975, nr. 1, p. 59. — Abstract verbal al lui **antologa** (acesta înregistrat în DN_3 și DCR). Viabilitatea substantivului poate fi demonstrată și cu ajutorul unui compus creat de la el pe teren românesc, *autoantologare: Autoantologarea destul de generoasă a celor trei volume.* V. CRISTEA, p. 118.

ARABÉSC, *arabescuri,* s.n., cu un sens neînregistrat în dicționare: Mod de exprimare, de expunere (excesiv) încărcat de podoabe stilistice; procedeu stilistic ce realizează acest mod de exprimare. *Mai este loc, printre aceste arabescuri agreabile, și pentru gravitate și sublim?* DAMIAN, p. 84. *Dezinvoltura îl duce uneori la arabescuri superflue, la încrucișări de*

* Precizăm faptul că majoritatea izvoarelor excerptate de noi au apărut după publicarea integrală a SFC.

forme ... gratuite. PETROVEANU, p. 50. *Caligrafia sa critică stă sub semnul arabescului.* SĂPT. 1977, nr. 358, p. 2.

ARHETIPÁL,-Ă, *arhetipali, -e,* adj. Care constituie, reprezintă un arhetip, un prototip. *Nu trebuie să căutăm o ... simbolică arhetipală corespunzătoare adevărurilor ultime ale existenței.* D. LAURENȚIU, p. 57. *Romanul politic este romanul în care omul apare... în cadrul relațiilor lui tradiționale, arhetipale.* LUC. 1977, nr. 814, p. 6. *Aparenta tramă arhetipală a veșnicei căutări a cuplului erotic.* ROM. LIT. 1977, nr. 43, p. 9. — Din engl. **archetypal.** Cf. *arhetipic,* sinonim înregistrat în DN_3 și considerat drept probabil împrumut din germană.

BALADÉSC. — Ca adjectiv, cuvîntul apare consemnat în DN_3. Textele de critică literară ne oferă însă și valoarea substantivală, cu sensul de „element specific baladei", neînregistrată de operele lexicografice: *Eseninismul și baladescul sînt la George Țărnea funcțiuni ale sufletului.* ULICI, p. 148. *Baladescul a însemnat întotdeauna o soluție de adîncire a lirismului.* ROM. LIT. 1976, nr. 53, p. 10. *Păstrează și în ultimul lui volum ... același registru poetic oscilînd între baladesc ... și excurs arheologic.* ROM. LIT. 1977, nr. 42, p. 8. *Bătrînul este croit după toate canoanele baladescului.* V. ROM. 1974, nr. 6, p. 51. Am întîlnit, în același tip de texte, și valoarea adverbială a termenului, de asemenea neînregistrată în dicționare: *Iată ..., în același poem, cum moare, tot baladesc, același erou.* CONTEMP. 1977, nr. 1623, p. 10. — DN_3 pune adjectivul în legătură cu germ. **balladesk**; cum însă n-am găsit cuvîntul în nici unul dintre numeroasele dicționare germane consultate, considerăm (pînă la proba contrară) că avem a face cu un derivat intern (din **baladă** + *-esc*).

BIOGRAFÍSM s.n. Elemente biografice; metodă, folosită în critica și istoria literară, care explică opera unui creator (în primul rînd) prin elementele sale biografice; tendință de a acorda elementelor biografice un rol exagerat în explicarea unei opere. *Ceea ce numim eu poetic... își asumă răspunderi totale, purtînd pecetea unui biografism uman afișat.* N. CIOBANU, p. 15. *G. Călinescu ..., eminent teoretician al biografismului român.* MARINO, p. 270, cf. 268, 271, 275. *Abuzul de biografism și factologie.* AMF. 1976, nr. 11, p. 375. *Era ... înclinat mai degrabă către reflecția morală ... decît spre biografism și aventură.* LUC. 1977, nr. 819, p. 2. Avem a face probabil cu o formație lexicală internă, din **biografie** + *-ism.* Neînregistrat în SFC I, p. 123 s.u.

CALEIDOSCÓPIC adj. Cuvînt înregistrat exclusiv în DN_3, cu un sens („care-și schimbă mereu culorile") net deosebit (ca sferă de aplicare) aceluia întîlnit în textele de critică literară: Care are un aspect, un conținut extrem de variat (asemenea imaginilor unui caleidoscop): *Romanul, venind și cu modalitatea lui caleidoscopică, schimbînd des scena acțiunii, aduce o bogăție rar atinsă de „informație" epicizată.* REGMAN, p. 143. *A conceput volumul... ca pe o realitate caleidoscopică.* ROM. LIT. 1975, nr. 46, p. 5. *Volumul poate fi considerat și un film caleidoscopic de lung metraj.* V. ROM. 1975, nr. 1, p. 56.

CALOFÍL. — Singurul dicționar explicativ care înregistrează cuvîntul, ca adjectiv, cu o definiție ambiguă („frumos, caligrafic"), este DN_3. Subliniem faptul că termenul apare frecvent și ca substantiv („scriitor care acordă o atenție deosebită ori excesivă expresiei") în textele de critică literară: *Cartea e o curgere aproape flaubertiană, nefiind, propriu-zis,*

o operă de calofil. ULICI, p. 34. *Există romane ale unor calofili convinși, scrise din și pentru plăcerea zicerii.* ROM. LIT. 1977, nr. 46, p. 5. Pe baza cuvîntului a fost creat derivatul *anticalofil*: *Anticalofilul vehement cultivînd astăzi „tableta pregnantă".* ROM. LIT. 1978, nr. 11, p. 9. — Surprinde etimologia franceză indicată în DN_3 pentru *calofil*, întrucît a fost probată crearea termenului pe teren românesc, din elemente grecești (*kallos* „frumos" și *philos* „iubitor") de către Camil Petrescu (v. în acest sens DTL, sub *calofilie*, precum și Th. Hristea, în ROM. LIT. 1977, nr. 36, p. 8). La rîndul său, *calofilie* este derivat intern din *calofil* și nu împrumut din limba franceză, cum presupune izvorul lexicografic citat.

CANTONÁ vb. este înregistrat în dicționarele românești actuale exclusiv cu sensul militar. Printr-un proces de generalizare semantică produs încă în limba franceză (*cantonner*), cuvîntul apare în limbajul criticii literare cu sensul „a se stabili, a se fixa, a se limita (în mod adesea rigid, mecanic)": *Încearcă să întoarcă fața noii sale poezii și să conteste pe aceea veche... cantonată în automatism.* AMF. 1976, nr. 11, p. 372. *Poezia Anei Blandiana nu cantonează ... în nici unul din locurile care ar însemna ... stagnarea pură și simplă a ființei.* LUC. 1977, nr. 817, p. 6. *Nu era omul făcut să cantoneze într-un domeniu anumit.* ROM. LIT. 1975, nr. 32, p. 13. *C. D. Zeletin cantonat în activitatea de tălmăcitor.* ROM. LIT. 1978, nr. 17, p. 10. *Persiflarea dăunează... făcînd ca zicerea să cantoneze uneori în zone de facilitate.* V. ROM. 1975, nr. 7, p. 55.

CIRCULARITÁTE s.f. Caracteristică a viziunii unei opere beletristice de a alterna în mod simetric planurile, desfășurarea acțiunii etc., cu revenirea (periodică ori finală) în punctul de plecare; metodă de analiză, de interpretare critică a unei opere beletristice care ia pe rînd în considerare partea și ansamblul operei, spre a obține în final o evaluare totalizatoare a ei. *Cu alte cuvinte, noi împrumutăm de la vechea hermeneutică ... ideea de circularitate ... (tot / parte / tot-parte / tot / parte), reluată pe diferite planuri, ... orientată spre convergență și totalizare.* MARINO, p. 39, cf. 38. *Circularitatea primelor trei părți e evidentă prin închiderea cîte unui „ciclu magic".* ROM. LIT. 1977, nr. 43, p. 9. *Circularitatea se manifestă printr-o „privire din afară" ... asupra satului și se termină cu aceeași distanțare față de sat.* V. ROM. 1974, nr. 9, p. 22. — Probabil din engl. **circularity**, fr. **circularité** (LEXIS).

CONFRATÉRN, -Ă, *confraterni, -e*, adj. Privitor la relațiile dintre confrați, care are loc între confrați; p. ext. înrudit, apropiat. *E de apreciat efortul de sincronizare cu acele cuceriri confraterne.* REGMAN, p. 22. *Pentru el critica însemnînd dialog confratern.* LUC. 1976, nr. 744, p. 2. *După o primă încercare în teatru ..., spirite confraterne se arată satisfăcute.* V. ROM. 1974, nr. 12, p. 37. — Probabil din *con-* + **fratern.** Cf. fr. *confraternel.*

COSMICITÁTE s.f. Caracterul, însușirea a ceea ce este universal, a ceea ce aparține lumii întregi; universalitate. *Caracteristică acestei plăsmuiri îi este în primul rînd cosmicitatea cadrului.* N. CIOBANU, p. 38. *Cosmicitatea e nota geografismului liricii tinere.* LUC. 1977, nr. 814, p. 3. *Integrarea în cosmicitate.* V. ROM. 1974, nr. 7, p. 51. — Din **cosmic** + *-itate* (probabil prin analogie cu *universal / universalitate*). Neînregistrat în- SFC VI, p. 55. ș.u.

COȘMARÉSC adj. Apare exclusiv în DCR, pe baza unui singur izvor (din 1969); după 1970 termenul apare frecvent în limbajul criticii literare, cf. N. CIOBANU, p. 21, ROM. LIT. 1977, nr. 39, p. 11 și 1978, nr. 17, p. 9. Considerăm cuvîntul nu un simplu derivat intern (în DCR, din **coșmar** + *-esc)*, ci un calc după fr. *cauchemardesque* (ROBERT, LEXIS).

CREATIVITÁTE s.f. — înregistrat în DN_3 și la BREBAN. În primul dintre izvoarele citate (singurul care conține și indicații etimologice), cuvîntul este considerat împrumut (cf. fr. *créativité)*; dar cum izvoarele lexicografice franceze (GILBERT, LEXIS) îl datează cu precizie în această limbă în 1965, iar în limba română îl găsim atestat cu cel puțin două decenii înainte (v. lucrarea lui D. Caracostea, *Creativitatea eminesciană*, București, 1943), trebuie să considerăm termenul românesc un derivat intern, din **creativ** (despre care v. I. Iordan, în L. ROM. 1977, nr. 3, p. 227, și SFC VI, p. 62) + *-itate*. Pe linia explicației etimologice iinterne merg de altfel și I. IORDAN, L.R.A. p. 185, SFC VI, p. 62, precum și Th. Hristea, în ROM. LIT. 1977, nr. 36, p. 8.

CRISPÁNT, -Ă, *crispanți, -te*, adj. Care produce tensiune nervoasă, care enervează, irită, agasează; care exagerează, depășește o anumită limită firească. *O crispantă cerebralizare, evidentă mai ales în al doilea volum.* CÂNDROVEANU, p. 126. *Nu creează o tensiune crispantă.* D. LAURENȚIU, p. 54. *Lipsă de sens, incoerență crispantă, răstignire fără scop.* L. RAICU, p. 258. Adjectivul apare în textele de critică literară și cu valoare adverbială: *O atacare ostentativ „frontală" și crispant gravă a problemelor.* ROM. LIT. 1978, nr. 13, p. 5. — Din fr. **crispant.**

CRONICĂRÉSC, -EÁSCĂ, *cronicărești*, adj. Care aparține cronicarilor, privitor la cronicari, specific cronicarilor, ca la cronicari. *Abuzînd în versurile lui de sintagme cu iz cronicăresc.* CÂNDROVEANU, p. 80. *Tehnica însăși a volumului e cronicărească.* REGMAN, p. 13. *Limbaj arhaizant, cronicăresc.* LUC. 1974, nr. 618, p. 2. Ne surprinde absența acestui termen din operele lexicografice românești contemporane; DA îl înregistrase, pe baza unui izvor aparținînd lui Ionel Teodoreanu. — Din **cronicar** + *-esc.*

DEAMBULÁRE, *deambulări*, s.f. Deplasare (continuă) fără un scop precis, după propria fantezie sau poftă. *Impulsul deambulării, expresie a neliniștii, revine periodic.* V. CRISTEA, p. 154. *Instinct al deambulării, goană continuă.* ROM .LIT. 1977, nr. 41, p. 9. *Avînd pasiunea deambulării..., care o transformă în anotimpurile calde... în noctambulă.* ROM. LIT. 1978, nr. 13, p. 10, cf. nr. 16, p. 13. — După fr. **déambulation,** engl. **deambulation.** Sinonimul *deambulație*, mai puțin folosit, este înregistrat în DN_3, cu o explicație („mers; plimbare") care ni se pare prea sumară.

DEFINÍBIL, -Ă, *definibili, -e*, adj. Care poate fi definit, precizat, determinat, delimitat. *Un halou de sensibilitate ... greu definibilă.* N. CIOBANU, p. 54. *Conține cinci proze definibile în limitele genului epic.* ULICI, p. 18. *Întocmiri literare greu definibile.* LUC. 1977, nr. 819, p. 2. — Din **defini** + *-bil.* Cf. engl. *definable.* Neînregistrat în SFC I, p. 85 ș.u. Sinonimul *definisabil* (din fr. *définissable)* apare în inventarul DCR, pe baza unui izvor din 1967.

DEMÉRS s.n. nu apare în dicționarele explicative românești cu nici unul dintre sensurile specifice criticii literare actuale, extrem de bine reprezentate în texte : **1.** (de obicei în expr. *demers critic*) Analiză (analizare) critică a unei creații artistice. *Am relevat adesea că demersul criticii obiective implică inițial voința de a fi obiectiv.* F 1977, nr. 1166, p. 17. *Demersurile sale critice asupra operei argheziene.* LUC. 1976, nr. 760, p. 3, cf. 1976, nr. 744, p. 3, 1977, nr. 802, p. 6. *O lectură ... atrăgătoare ... prin demersul critic adesea arborescent.* ROM. LIT. 1976, nr. 48, p. 16. *Temele demersurilor sale critice.* V. ROM. 1974, nr. 2, p. 106, cf. nr. 3, p. 95, nr. 10, p. 49. **2.** (de obicei urmat de determinări) Proces de creație beletristică. *Demersul poetic al lui Dan Laurențiu.* CÂNDROVEANU, p. 6. *Asistăm ... la un tot mai complicat proces de delimitare a demersului liric, în sensul subiectivizării lui.* N. CIOBANU, p. 14. *Romancierul încearcă... în demersul său ... să ajungă la acea realitate profundă.* LUC. 1977, nr.806, p. 2. *Ceea ce salvează demersul epic bacovian de capcana deriziunii mimetice...* ROM. LIT. 1977, nr. 43, p. 8. *Fibre intime ale demersului liric.* V. ROM. 1974, nr. 5, p. 56. Conținutul exact al celor două sensuri ne-a fost comunicat de Eugen Simion.

DEMITIZÁNT, -Ă, *demitizanți, -te*, adj. Care demitizează. *Ironie demitizantă.* D. LAURENȚIU, p. 96, cf. 102. *„Baltagul" văzut ca o replică demitizantă a „Mioriței".* V. ROM. 1974, nr. 10, p. 49. cf. nr. 6, p. 57. — Din **demitiza** + *-ant.* Verbul *demitiza* apare în DN_3. V. și *demitizare*, în DCR.

DISCÚRS s.n. are un sens neconsemnat de dicționarele explicative românești amintite : Expresie verbală a gîndirii (existent ca atare și în fr., v. *discours* în ROBERT, LEXIS). *Ion Barbu ... autorul „Jocului secund", își sublimează discursul.* CÂNDROVEANU, p. 61, cf. N. CIOBANU, p. 16. *Caracterul uneori incongruent al discursului poetic.* V. CRISTEA, p. 119, cf. D. LAURENȚIU, p. 95. *Înfățișarea grav-ironică a discursului de tip jurnalier.* ULICI, p. 40, cf. CONTEMP. 1977, nr. 1623, p. 10, CONV. COM. 1976, nr. 2, p. 7. *Debordantul vitalism ce-i străbate discursul.* LUC. 1977, nr. 768, p. 2, cf. 1977, nr. 802, p. 6. 1977, nr. 804, p. 2. *Există în această poezie ... un farmec tulbure ce ține de natura declamatorie a discursului.* ROM. LIT. 1977, nr. 43, p. 11, cf. nr. 48, p. 10. Sensul apare numai în DTL, nesatisfăcător definit („mesaj vorbit"). El tinde să devină clișeu lexical în limbajul criticii literare.

EPICIZÁ, *epicizez*, vb. A da, a conferi un caracter epic ; a exprima, a expune în formă epică. *Romanul ... aduce o bogăție rar atinsă de „informație" epicizată.* REGMAN, p. 143. *Vocația unui lirism epicizat.* ROM. LIT. 1977, nr. 48, p. 11. Semnalat și de L. Seche în LL 1977, nr. 2, p. 406. — Din **epic** + *-iza.* Neînregistrat în SFC III, p. 99 ș.u. Are un derivat, **epicizáre** s.f. (Faptul de a epiciza) : *Părăsește procedeele ... epicizării stărilor și sentimentelor.* LUC. 1977, nr. 813, p. 2. *Epicizarea relațiilor din romanul politic.* LUC. 1977, nr. 814, p. 7.

EPIGONÍSM s.n. Singurul izvor lexicografic românesc care înregistrează cuvîntul este DN_3, care îl explică din franceză *(épigonisme)* ; din punct de vedere semantic, etimonul francez (cu sens exclusiv biologic, v. LEXIS) nu poate fi acceptat. Credem că avem a face cu o formație internă, din **epigon** + *-ism*, neînregistrată în SFC I, p. 123 ș.u.

ÉROS s. Dragoste, iubire; s p e c. dragoste senzuală; motiv erotic în literatură). Dintre dicționarele explicative citate, îl înregistrează numai DN_3, cu alte accepțiuni (din domeniul psihanalizei). Absența termenului din operele lexicografice s-ar putea datora considerării lui drept nume propriu, fapt infirmat de sensurile pe care le are în limbajul criticii literare (unde apare frecvent): *Permanențele viziunii asupra erosului la Nina Cassian.* N. CIOBANU, p. 25, cf. 199. *Poezia ... orientată de astă dată ... nu spre eros, ci spre thanatos.* V. CRISTEA, p. 93. *Pînă la Heliade nu există la noi pagini în care aceste subtile proiecții să creeze o oglindire atît de profundă a erosului uman.* MINCU, p. 38. *Acțiunea și contemplația, erosul și etosul devin ... valori contopite într-o unică trăire.* PETROVEANU, p. 39. *Preferința tematică este erosul, dar unul ce predispune la meditație romanțioasă.* CONTEMP. 1977, nr. 1622, p. 9. *Erosul și natura sînt temele preferate.* ROM. LIT. 1977, nr. 49, p. 17, cf. 1978, nr. 11, p. 9. Semnalăm faptul că termenul apare încă în CĂLINESCU, I. p. 809: *Expunea ... cele trei faze de experiență erotică ... cu încercarea de a crea o viziune extatică a marelui Eros.* — DN_3 explică cuvîntul românesc din fr. *éros.* Dar cum în limba franceză el circulă cu accepțiuni specializate la domeniul psihanalizei, considerăm că un etimon german (**Eros** „dragoste senzuală") ar fi mai plauzibil pentru accepțiunile cuvîntului românesc înregistrate de noi din critica literară.

EXPONENȚIÁL, -Ă, *exponențiali, -e,* adj. — Apare, în limbajul criticii literare, cu un sens, diferit de cel din matematică, absent în dicționare: Care este reprezentativ pentru o categorie de elemente de același fel: *Impresia comunicării nemijlocite între un eu exponențial și viziunea unei omeniri.* PETROVEANU, p. 81. *Poet exponențial în sensul deplin și nobil al cuvîntului.* ROM LIT. 1977, nr. 42, p. 8. *Fapte și eroi selecționați pentru caracterul lor exponențial.* ROM. LIT. 1977, nr. 46, p. 5, cf. nr. 52, p. 9. — Sensul ilustrat de noi există în limba engleză **(exponential)**; pentru cel matematic, DN_3 trimite la franceză și engleză.

IMAGÍSM s.n.— Dintre dicționarele explicative românești, înregistrează cuvîntul numai DN_3, cu o nuanță semantică („școală în poezia engleză și americană din primele două decenii ale sec. XX, care pretindea să comunice prin culoare și ritm emoția directă a sensibilității poetului") diferită de aceea pe care ne-o oferă, prin generalizare, textele actuale de critică literară: Preferință pentru imagini într-o operă beletristică; abundență (excesivă) de imagini într-o operă beletristică. Iată cîteva contexte doveditoare: *Imagismul ... dezlănțuit, galopînd încontinuu între antipozi.* V. CRISTEA, p. 80, cf. REGMAN, p. 153. *Modalitatea imagismului baroc.* ULICI, p. 46, cf. 107. *Imagism de coloratură și tonalitate balcanic-bizantină.* LUC. 1977, nr. 814, p. 2. *Imagismul accentuat, baroc chiar, rămîne ... o plăcere nedisimulată.* ROM. LIT. 1977, nr. 52, p. 9, cf. nr. 43, p. 11. Cu aceeași valoare semantică întîlnim cuvîntul încă în textele călinesciene: *Imagismul n-ar constitui o notă particulară a lui Demostene Botez.* CĂLINESCU, I. p. 736. *În limitele acestui imagism nu se poate tăgădui lui Ilarie Voronca o voluptoasă receptivitate sensorială.* CĂLINESCU, I. p. 782, cf. 610. DTL ne informează că „la noi, E. Lovinescu dă primul circulație termenului în limbajul criticii literare" (p. 211). — Din engl. **imagism**. DN_3 adaugă la acesta un etimon francez *(imagisme)*

pe care nu l-am găsit în nici unul dintre numeroasele dicționare ale limbii franceze consultate.

IMAGÍST, -Ă, *imagiști, -ste*, s.m. și f. Scriitor adept al folosirii (abundente a) imaginilor. Înregistrează cuvîntul numai DN_3, cu o nuanță semantică diferită (legată exclusiv de școala poetică a *imagismului*, v. mai sus). Pentru accepțiunea consemnată de noi putem oferi contexte de felul: *Lirismul facil și lăbărțat al imagiștilor.* MARINO, p. 140. *Imagist abundent ... evocînd o umanitate de temperament vulcanic.* ROM. LIT. 1977, nr. 48, p. 10. Dar prima atestare provine de la CĂLINESCU, I. p. 611: *Metaforele-poantă sînt prea rare ca să facă din Anghel un imagist tipic.* — Din engl. **imagist.** Etimonul suplimentar indicat de DN_3 (fr. *imagiste*) nu apare înregistrat în izvoarele lexicografice consultate de noi.

INCITÁNT, -Ă, *incitanți, -te*, adj. Care provoacă un viu interes. În mod surprinzător, acest clișeu lexical din limbajul criticii literare nu apare consemnat în nici o operă lexicografică românească. *O aventură incitantă a spiritului.* CÂNDROVEANU, p. 62. *Ambiția „Dicționarului" este de a deveni un partener dialectic, incitant, al discuțiilor.* MARINO, p. 81. *Un poem nici vorbă incitant și deplin personal.* REGMAN, p. 136. *„Rondul de noapte" este o carte incitantă.* ULICI, p. 45. *O solidă și incitantă monografie.* V. ROM. 1974, nr. 3, p. 95. *Carte vie, extrem de incitantă.* ROM. LIT. 1976, nr. 20, p. 11, cf. p. 10, LUC. 1976, nr. 744, p. 2. *În cartea de față se găsesc mai multe pagini incitante.* AMF. 1976, nr. 11, p. 380, cf. CONV. COM. 1976, nr. 2, p. 6. Cuvîntul este folosit și adverbial: *Farmecul spiritului asociativ fortificat ... să dezerteze incitant.* ROM. LIT. 1975, nr. 32, p. 11. *Expresie incitant prefăcută a unui sentiment puternic.* ROM. LIT. 1976, nr. 53, p. 10. — Probabil din **incita** + *-ant*; neînregistrat în SFC II, p. 107 ș.u. Th. Hristea enunță posibilitatea ca termenul să fie împrumutat (din engl. **incitant**), v. ROM. LIT. 1980, nr. 20, p. 9.

INCONFORMÍSM s.n. Faptul de a nu se conforma unor norme, unor obiceiuri, unor idei (comune, generale). Neînregistrat în nici un dicționar explicativ românesc, este relativ bine reprezentat în textele recente de critică literară: *Inconformismul social al volumului ... care ... apare ca un strigăt.* N. CIOBANU, p. 33, cf. 197. *Poezia lui ... cu ... aerul ei de inconformism.* D. LAURENȚIU, p. 73. *Inițiativele spunerii ... nu sînt rezervate exclusiv sectorului blazare și inconformism.* REGMAN, p. 7. — Pare a fi un derivat pe teren românesc, din *in-* + **conformism** (după fr. *non-conformisme*, ca și rom. *neconformism*). Neînregistrat în SFC IV, p. 3 ș.u. și nici în FC II, p. 122 ș.u.

INCONFÓRT s.n. este înregistrat exclusiv în DCR, cu izvoare începînd din 1974; precizăm că prima datare a cuvîntului poate fi deplasată cu peste trei decenii în urmă, la CĂLINESCU, I. p. 744: *Poezia are o idee proprie, aceea a inconfortului rural, denunțat cu umoare.*

EXPLICAREA ABREVIERILOR FOLOSITE

AMF.	*Amfiteatru.* Revistă literară și artistică editată de Uniunea Studenților Comuniști din România, București.
BREBAN	Vasile Breban, *Dicționar al limbii române contemporane — de uz curent —*, București, 1980.
CĂLINESCU, I.	G. Călinescu, *Istoria literaturii române, de la origini pînă în prezent*, București, 1941.

CÂNDROVEANU	Hristu Cândroveanu, *Alfabet liric*, București, 1974.
N. CIOBANU	Nicolae Ciobanu, *Panoramic*, București, 1972.
CONTEMP.	*Contemporanul*. Săptămînal al Consiliului Culturii și Educației Socialiste, București.
CONV. COM.	*Convingeri comuniste*. Organ al Asociației Studenților Comuniști, București.
V. CRISTEA	Valeriu Cristea, *Domeniul criticii*, București, 1976.
DA	*Dicționarul limbii române* [al Academiei Române] publicat de Sextil Pușcariu, București, 1906 ș.u.
DAMIAN	S. Damian, *Intrarea în castel*, București, 1970.
DCR	Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, București, 1982.
DER	*Dicționar enciclopedic român*, I—IV, București, 1962—1966.
DEX	*Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975.
DFC	Jean Dubois, René Lagane, Georges Niobey, Didier Casalis, Jacqueline Casalis, Henri Meschonnic, *Dictionnaire du français contemporain*, Paris, 1966.
DLR	*Dicționarul limbii române* [al Academiei R. S. România], serie nouă, tomul VI ș.u., București, 1965 ș.u.
DM	*Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
DN_3	Florin Marcu și Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, 1978.
DTL	*Dicționar de termeni literari*, București, 1976.
F	*Flacăra*. Săptămînal editat de Frontul Unității Socialiste, București.
FC II	*Formarea cuvintelor în limba română*, volumul al II-lea, *Prefixele*, București, 1978.
GILBERT	Pierre Gilbert, *Dictionnaire des mots nouveaux*, Paris, 1971.
TH. HRISTEA, P.E.	Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968.
I. IORDAN, L.R.A.	Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*. [Ediția a II-a.] București, [1948].
D. LAURENȚIU	Dan Laurențiu, *Eseuri asupra stării de grație*, București, 1967.
LEXIS	*Larousse de la langue française—Lexis—*, Paris, 1977.
LL	*Limbă și literatură*. Societatea de științe filologice din Republica Socialistă România, București.
L. ROM.	*Limba română*. Academia Republicii Socialiste România, București.
LUC.	*Luceafărul*. Săptămînal editat de Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România, București.
MARINO	Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, I, București, 1973.
M. D. ENC.	*Mic dicționar enciclopedic*, București, 1972.
MINCU	Marin Mincu, *Repere*, București, 1977.
PETROVEANU	Mihail Petroveanu, *Traiectorii lirice*, București, 1974.
L. RAICU	Lucian Raicu, *Critica—formă de viață*, București, 1976.
REGMAN	Cornel Regman, *Colocvial*, București, 1976.
ROBERT	Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, [Paris], 1967.
ROM. LIT.	*România literară*. Săptămînal editat de Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România, București.
SĂPT.	*Săptămîna culturală a Capitalei*, serie nouă. Revistă editată de Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al Municipiului București, București.
SFC I ș.u.	*Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I—VI, București, 1959—1972.
ULICI	Laurențiu Ulici, *Prima verba (1973—1974)*, București, 1975.
V. ROM.	*Viața românească*. Revistă lunară de literatură a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România, București.

Aprilie 1982

Școala generală nr. 134
București, str. Baciului nr. 4

DESPRE „PRIORITATEA UNEI IDEI"

(cu privire la articolul lui Vasile Frăţilă apărut în LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 499)

DE

IORGU IORDAN

Este vorba de stabilirea priorităţii ideii că toponimele româneşti de origine slavă sînt de două categorii, foarte diferite între ele. Unele, cele mai numeroase, există, de multă vreme, şi ca elemente constitutive ale lexicului limbii noastre. Urmează, deci, că toponimele respective, deşi cuvintele care le stau la bază provin din slavă, sînt româneşti; şi aceasta nu numai în sensul că au fost date de români, ci şi prin faptul că împrumuturile slave corespunzătoare existau, repet, ca apelative în română, unde fuseseră asimilate. Un amănunt foarte important totuşi, asupra căruia nu s-a oprit nimeni, căci se impunea aşa zicînd de la sine, nu strică să fie menţionat aici (mă gîndesc la majoritatea cititorilor, care nu sînt lingvişti), şi anume: toponimele, indiferent cînd şi unde, provin din cuvintele existente deja în limba respectivă. Procesul invers nu se produce niciodată (sau aproape niciodată). Prin urmare, ori de cîte ori un toponim coincide cu un element al lexicului curent, propriu-zis, avem a face cu transformarea acestuia în nume de loc. Această idee, atît de evidentă, se întîlneşte la mulţi dintre lingviştii care au studiat toponimia unei regiuni oarecare.

Printre ei, unii români şi un străin au pus-o în lumină în cercetările lor consacrate toponimiei noastre. Fiecare dintre ei a crezut că ideea îi aparţine. O excepţie a făcut Emil Petrovici, care l-a citat pe slavistul Max Vasmer cu o lucrare din 1934. Ceilalţi n-au făcut nici o trimitere la vreun predecesor. Printre ei mă număr şi eu, cu agravarea aparentă a situaţiei: necunoscînd din diversele articole ale lui Petrovici în care apare această idee decît pe cel din 1958, am afirmat că eu o susţinusem încă din 1952. Vasile Frăţilă urmăreşte problema în sens cronologic şi constată nu numai prioritatea, printre români, a lui Petrovici, ci şi a unui străin, care s-a ocupat de lingvistica românească încă de pe la sfîrşitul secolului trecut. Este vorba de Gustav Weigand, care încă din 1921 a emis ideea în discuţie. Aceasta înseamnă că Max Vasmer nu este primul, cum a crezut Petrovici. Vasile Frăţilă are, deci, meritul de a fi lămurit problema priorităţii despre care este vorba. Dealtfel, după ce îşi redactase articolul, dar înainte de a-l publica, a luat cunoştinţă de constatările lui I. Mării în legătură cu prioritatea ideii în discuţie, privită exclusiv din punctul de vedere al lui Emil Petrovici şi al meu.

Un cititor obişnuit şi atent al acestei note poate rămîne cu o părere foarte îndoielnică în ce priveşte .... seriozitatea specialiştilor noştri, cel puţin într-un caz ca acesta. N-ar avea decît aparent dreptate. Nici unul dintre cei puşi în cauză nu poate fi bănuit că şi-a însuşit ideea altuia fără

să spună. Ideea plutea în aer, cum se zice adesea în asemenea împrejurări. Așa cum am afirmat ceva mai înainte, ea pare atît de evidentă, încît nu putea fi considerată drept o descoperire și, deci, înregistrată, ca atare, pe o fișă. Emil Petrovici, fiind slavist, poseda o serie de cunoștințe mai puțin sau deloc accesibile mie și altor specialiști în lingvistica romanică și românească. Dar Petrovici însuși, om ponderat și meticulos la culme, nu reținuse (pentru același motiv asupra căruia m-am oprit) ideea aceasta din lucrarea lui G. Weigand, pe care sînt convins că o citise, apărută cu 13 ani înaintea articolului lui Vasmer.

Iunie 1982

București, str. Sofia nr. 21

Numeroși vorbitori ai limbii române se interesează de modul cum sînt stabilite regulile de folosire corectă a cuvintelor. Întrucît a apărut recent *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (= DOOM), ne propunem să publicăm, la această rubrică, și articole cuprinzînd lămuriri cu privire la normele de scriere, pronunțare, conjugare și declinare formulate în această lucrare.

DICȚIONARUL ORTOGRAFIC, ORTOEPIC ȘI MORFOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE

I

ADAPTAREA NEOLOGISMELOR

O dificultate pentru orice dicționar normativ și în special pentru un dicționar de mari proporții al cărui inventar minimal e un dicționar existent (e obligat să se pronunțe asupra tuturor termenilor înregistrați aici) e opțiunea în cazul variantelor între care uzul literar nu a ales în mod categoric: variante populare sau regionale ale unor cuvinte vechi, variante mai mult sau mai puțin apropiate de etimon ale unor împrumuturi relativ recente etc.

În acest sens, variantele neologismelor sînt de mare interes pentru specialiști în perioada actuală: deoarece, pe de o parte, terminologiile tehnice, în mare dezvoltare, aduc un număr din ce în ce mai mare de neologisme, iar pe de altă parte, aceste neologisme sînt folosite de un număr în continuă creștere de vorbitori care au o cultură umanistă, în speță, un grad de cunoaștere a limbilor străine, din ce în ce mai modest.

Poziția autorilor unui dicționar normativ în această problemă trebuie să fie categorică, întrucît misiunea lui e să păzească limba de forme corupte, și, totodată, prudentă, în spiritul istoriei, mai precis, al cunoașterii regulilor ei, care se aplică asupra împrumuturilor prin adaptarea lor la sistemul fonetic și morfologic al limbii.

Astfel, nu trebuie să se piardă din vedere că forme care, la un moment dat, în trecut, au părut și chiar au fost corupte, au fost adoptate de limba literară, iar corespondentele lor corecte (redînd întocmai etimonul) sînt sancționate drept prețioase. Adică, nu trebuie să se piardă din vedere că, în istoria unei limbi literare, uzul are uneori, ca să nu spunem adesea, putere de decizie, chiar și atunci cînd se abate în mod nejustificat de la modelul recomandat. Corupte au părut, de exemplu, la începutul carierei lor în limba română, *birou*, *șofer*, *coafor* și *coafeză*, *hotel*, *automobil*, *restaurant* și chiar *lichior*, *piuneză*. Acum sînt considerate pretențioase pronunțiile *büro*, *șoför*, *coaför*, *coaföză*, *otel*, *otomobil*, *restoran*, *likör*, *pünezǎ*.

De asemenea, un astfel de dicționar trebuie să facă distincția între cuvintele intrate în limbă, împrumuturile propriu-zise, adaptate din

punct de vedere fonetic și/sau morfologic, și cuvintele străine folosite ca atare (cu funcție de citate), precum sînt locuțiunile și cuvintele latinești (ca: *idem* și *ibidem*, *passim*, *petitio principii*), grecești (ca: *hapax legomenon*, *koiné*), franțuzești (de tipul: *contre-jour*, *plein-air*, *trompe l'oeil*), englezești (ca: *play-back*, *steeple-chase*, *walkie-talkie*) etc. În cazul acestora, se impune respectarea întocmai a scrierii și pronunției originare și trebuie introduse în dicționar tocmai pentru ca cei care le folosesc să o facă în mod corect. Aceasta a fost poziția adoptată de DOOM față de asemenea cuvinte și expresii.

Între aceste două situații oarecum limită, se plasează nenumărate altele mai puțin categorice, mai complexe, mai greu de soluționat sau, chiar, care nu comportă o soluție unică. Vom încerca să menționăm aici cîteva dintre aceste situații, cu soluția oferită de DOOM și, pe cît ne va sta în putință, cu justificarea ei.

În general, este recomandată varianta care redă corect etimonul în defavoarea variantei care îl redă greșit. Se recomandă, de exemplu: *hematopoieză* (< fr. *hématopoïèse*, d. gr. αἱματοποιεῖν) și nu *hematopoeză* (formă hipercorectă)[1], *talasoterapie* (< fr. *thalassothérapie*, d. gr. *thalassa*) și nu *talazoterapie* (etimologie populară)[2], *stewardesă* [stĭu-], *western* [ŭest-], *whisky* [ŭis-], nu [stev-], [vest-], [vis-]. În cazuri izolate, se admite varianta originar greșită dacă sursele de prestigiu (scriitori, dicționare foarte bune, studii speciale) atestă pentru aceasta neta preferință a uzului. Aceste situații vizează mai ales limba comună: *autobuz* (< fr. *autobus* < *auto(mobile)* + *(omni)bus*), *bazin* (< fr. *bassin*), *regiza*, *sesiza* (< fr. *régir*, *saisir*, *-issant*), *viteză* (< fr. *vitesse*), *tombateră* (< ngr. τὸν πατέρα) și mult mai rar limbajul științific: *scizi-* (< fr. *scissi-* < lat. *scissus*).

În general, se recomandă varianta care reprezintă adaptarea regulată, conform sistemului limbii standard, a etimonului, în defavoarea variantelor care prezintă deformări întîmplătoare, conforme uzului popular, vulgar etc.: *flanelă* (< fr. *flanelle*), nu *flanea*, *reșou* (< fr. *réchaud*), nu *reșeu* sau *rișeu*, *piuneză* (< fr. *punaise*), nu *pineză* sau *pioneză*, *lichior* (< fr. *liqueur*, germ. *Likör*), nu *licher*. Întrucît scrierea noastră este în mod esențial fonetică[3], se recomandă adesea scrierea împrumuturilor conform pronunțării lor în limba de origine; e cazul mai ales al cuvintelor din limba comună, dar și al celor provenite din terminologiile speciale dacă au circulație în limba comună: *aisberg* (< engl. *iceberg*), *aut* (< engl. *out*), *ghem* (< engl. *game*), *golgheter* (< engl. *goalgetter*), *grepfrut* (< engl. *grape-fruit* [*-frut*][4]), *iodler* (< germ. *Jodler*), *șarjă* (< fr. *charge*).

Pentru termenii speciali mai puțin frecvenți în limba comună și, mai ales, care constituie serii după domeniul de referință, se recomandă

---

[1] V. I. Rizescu, *Hiat și diftong în dicționarele normative*, LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 156.

[2] V. Laura Vasiliu, *Oscilația s/z în elemente de compunere din lexicul românesc*, LR, XXVII, 1978, nr. 4, p. 356.

[3] V. Mioara Avram. *Probleme ale alcătuirii unui nou îndreptar ortografic al limbii române*, LR, XXIV, 1975, nr. 4, p. 285.

[4] Cuvîntul există și în franceză, ca anglicism, alături de *pamplemousse*, întrebuințat în mod obișnuit.

grafia originară, cu menţionarea pronunţării corecte; termeni muzicali: *allegretto*, *impromptu*, *passacaglia*, *scherzo*, *piano*, *pianoforte* [pia-] (dar: [pi-an], [pi-a-nolă]) [5], sport: *passing-shot*, *outsider* (care şi-a depăşit aria), nume de rase, varietăţi de vinuri, termeni tehnici (de fapt nume proprii): *Plymouth*, *Leghorn*, *Chardonnay* (dar: *şampanie*), *diesel*, cuvinte care conţin în structura lor nume proprii: *pasteuriza* [-tö-].

De existenţa seriilor s-a ţinut seamă în alegerea variantelor: *citronadă* (care redă etimonul fr. *citronnade* în forma lui scrisă), după *citric*, *citrat*, *citrin*, *izo-* (în toate compusele analizabile, deci lăsînd la o parte pe *isoscel* şi *isadelf*), *hexa-* [6] (la întreaga serie de compuse).

Tratarea unitară a seriilor nu implică însă constituirea lor în mod mecanic şi nediferenţiat. Dacă seria se împarte în straturi diferite din punct de vedere etimologic şi stilistic, grafiile sînt diferite: *umor*, *umorist* etc. (< fr. *humeur*), din limba comună, dar *humorească* (< germ. *Humoreske*), din terminologia muzicală [7], *cens* (< lat. *census*), din terminologia juridică, dar *cenzură*, *cenzor* (după germană şi rusă), din limba comună.

În cazul „variantelor literare libere", al „variantelor cu pondere aproximativ egală în uz" [8] şi/sau egal justificate etimologic, poziţia dicţionarului e prudentă, adică se admit variantele: *harpie* [9] (< lat. *harpyia*, fr. *harpie*)/*hărpie* (< gr. ἅρπυια), *intim* (< lat. *intimus*)/*intim* (< fr. *intime*), *şinşilă* (< fr. *chinchilla*)/*cincila* (< sp. *chincilla*). Uneori, mult mai rar, una dintre variante, admisă datorită marii ei frecvenţe în limba comună, nu e justificată etimologic (se explică prin citirea semidoctă a etimonului); e cazul variantelor: *şaşlâ* (< fr. *chasselas*) / *ceaslâ*. Evident, cazurile în care alegerea între variante e lăsată în seama cititorului [10] sînt foarte puţin numeroase în DOOM.

August 1982

LAURA VASILIU
Institutul de Lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret nr. 12

---

[5] Recunoaşterea puternicei influenţe italiene în terminologia muzicală a determinat opţiunea pentru varianta împrumutată din italiană, *gigă* (<*giga*), în defavoarea celei de origine franceză, *jigă* (<*gigue*).

[6] V. M. Avram, *lucr. cit.*, LR, XXIV, 1975, nr. 4, p. 286, şi Finuţa Hasan, *Dublete neologice cu sau fără* h *la iniţială*, LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 133.

[7] V. F. Hasan, *lucr. cit.*, p. 132, n. 3.

[8] V. la Mioara Avram, *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 115, prezentarea mai largă a situaţiei, care vizează în mai mare măsură variantele unor cuvinte vechi, inclusiv flexiunea lor.

[9] Notăm accentul, la fel ca în DOOM, prin punctul pus sub litera care reprezintă vocala accentuată.

[10] Nu în mod absolut, întrucît varianta înregistrată pe primul loc e considerată cea preferată de dicţionar.

MARIUS SALA — IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU, *Limbile lumii*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, 373 p.

Iată o carte pe care — sînt sigur — o așteptau nu atît specialiștii noștri din generațiile relativ tinere, cît mai cu seamă un public larg de intelectuali, curioși să afle cum se înfățișează pe teren, adică pe glob, creația cea mai desăvîrșită a omului, aceea care l-a transformat din simplă ființă biologică în membru al unei colectivități capabil să comunice prin cuvinte cu semenii lui. Nu avem a face cu o noutate în sens strict nici chiar din punctul de vedere al accesibilității lingvistice. Autorii enumeră, în „Introducere", lucrările similare scrise românește, alături de cele în limbi străine, mult mai numeroase și mai ample. De altfel, fără acestea din urmă, cartea de față nu văd cum ar fi putut să apară, fie și într-o formă mai puțin impresionantă. Afirmația mea nu-i micșorează cu nimic valoarea, mai degrabă, dimpotrivă.

Să mă explic. Cu excepția primei lucrări de acest fel, toate celelalte au la bază, în măsuri variabile după caz, pe cea sau pe cele dinaintea lor. Aș putea spune că, într-un anumit sens, munca depusă de autorii lor a fost cu atît mai grea, cu cît predecesoarele lor erau mai numeroase. Rezultă, deci, fără nici o aparență de paradox, că lucrarea compatrioților noștri a avut de luptat, cel puțin tehnic vorbind, cu mai multe și mai mari dificultăți decît înaintașele lor. Căci, pe lîngă prelucrarea atentă și critică a acestora, autorii ei au trebuit să utilizeze întreaga bibliografie apărută ulterior și constînd, de cele mai multe ori, din studii și articole de dimensiuni variabile. Rezultatul concret al acestei munci mă îndreptățește, cred, să afirm că *Limbile lumii* aici în discuție poate sta, în mod onorabil, alături de cele mai bune lucrări elaborate pînă astăzi.

În „Introducere", autorii ne informează cu de-amănuntul despre concepția și metoda lor de lucru, în destule privințe, diferite de ale altora, precum și despre alcătuirea propriuzisă, adică tehnică, a lucrării lor. Prezentarea este, aș spune, exemplară, prin precizia, concizia și fermitatea afirmațiilor, întemeiată totdeauna pe cunoașterea faptelor. Chiar dacă Marius Sala nu este, cronologic vorbind, ceea ce se cheamă de obicei un tînăr — dovadă mulțimea și vechimea cercetărilor sale personale — , iar partenera lui merită acest epitet, studiul introductiv impune prin maturitatea gîndirii, pe care n-o întîlnim, prea des, nici la specialiști mai în vîrstă. O simplă răsfoire, pentru moment, a cărții cere astfel de aprecieri, cu totul străine de subiectivism, oricare ar putea fi izvorul acestuia. Și cum prima condiție a unei lucrări de filologie, în sens larg, este acribia, parcurgerea, fie și foarte rapidă, a volumului a c e a s t ă calitate a ei o impune înaintea celorlalte. Aș aminti, spre ilustrare, grație caracterului mai concret al lui, „Indicele", care are aproape 100 de pagini (pe două coloane). Dau cîteva exemple. Grupul de limbi (în sens foarte larg) nigero-congoleze ocupă, cu trimiterile la locul unde apar ele în text, aproape o coloană și jumătate, adică aproape 600 de numere (pentru fiecare trimitere cîte unu). Limbile papua (cu aceeași observație ca mai sus) umplu mai mult de o jumătate de coloană. Cîte o treime, aproximativ, indo-europeana, latina ș.a.

În ce privește cantitatea limbilor care s-au vorbit sau se vorbesc pe pămînt, autorii noștri au numărat, ca să zic așa, numai limbile și grupurile de limbi: 2171. Alți autori, care au făcut aceeași operație, au luat în considerație și „subdiviziunile" lingvistice (dialecte, graiuri etc.) și au ajuns astfel la alte cifre, mult mai ridicate. Astfel, Charles Frederick Voegelin et Florence Marie Robinett Voegelin, *Classification and index of the world's languages*, lucrare cunoscută autorilor noștri, constată, bazîndu-se pe o statistică din 1931, peste 12.000 „nume de grupuri sociale și lingvistice".

Cum se poate vedea, m-am limitat, prin forța împrejurărilor, la o simplă prezentare, și aceasta destul de sumară, a lucrării tovarășilor Marius Sala și Ioana Vintilă-Rădulescu, adevărat eveniment în mișcarea lingvistică a țării noastre.

Iunie 1982

IORGU IORDAN
București, str. Sofia nr. 21

G. GRUIȚĂ, *Acordul în limba română*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, 220 p.

Cartea lingvistului clujean G. Gruiță, *Acordul în limba română*, apărută la sfîrșitul anului 1981, este o reușită și remarcabilă monografie asupra acordului în limba română contemporană, realizată în cadrul și cu metodele gramaticii tradiționale moderne.

Atît prin tematica ei, cît și prin modul, inclusiv terminologic, de descriere și interpretare a faptelor, cartea se adresează unui public larg, de la specialistul în gramatică pînă la cele mai diverse categorii de cititori, firesc interesați de cunoașterea și utilizarea corectă a limbii noastre.

Autorul reușește să facă profitabile cercetările sale pentru toate aceste categorii de cititori, „mulțumind" și pe specialist, și pe nespecialist, deoarece poate găsi în ea, ca să spun așa, fiecare ce caută. Elaborarea unei asemenea cărți de specialitate comportă întotdeauna un anumit risc metodologic sau/ și de conținut, acela de a nu găsi, în comunicarea rezultatelor cercetării spre specialiști și nespecialiști, formula potrivită, fie pentru unii, fie pentru alții. Adresîndu-se unui public larg, *Acordul în limba română* nu devine, în acest sens, nici pe departe o carte de (cvasi) popularizare, susceptibilă de rezerve sau dezinteres din partea specialiștilor, și viceversa, constituind o cercetare de strictă specialitate, ea nu rămîne accesibilă numai specialiștilor. Prin aceasta, în raport cu relația „emițător (autor) — receptor (public = specialiști + nespecialiști)", cartea lui G. Gruiță reprezintă un caz fericit, nu prea frecvent, din păcate, în literatura lingvistică de specialitate.

În acord cu fenomenul sintactic descris și emanînd de la alcătuirea lui internă, lucrarea se compune din două părți, riguros compartimentate în capitole, subcapitole și paragrafe: I. *Considerații generale*; II. *Reguli de acord*. La acestea se adaugă prefața, concluziile generale, bibliografia, indicele de materii și rezumatul (în franceză).

În capitolul I din prima parte, cu caracter teoretic, autorul discută competent conceptul de acord, înlăturînd anumite elemente care îi par străine. Discută pe rînd categoriile gramaticale deictice și anaforice, raportul dintre acord și informație, termenii acordului, acordul și alte mijloace de coeziune intrapropozițională, categoriile gramaticale implicate în acord, cele două tipuri de acord (sintagmatic și paradigmatic). În final se dă o definiție a acordului („mijloc de sudare a unităților enunțului prin repetarea unor categorii gramaticale, avînd în subsidiar și rolul implicit de conservare a informației", p. 24). În completarea definiției, se face referire specială la limba română, în care „acordul constă în repetarea mărcilor de gen, număr și caz de la substantiv la adjectiv (și la clasele asimilate acestuia : articol, numeral adjectival, pronume adjectival, participii), precum și în preluarea informațiilor de număr și persoană ale substantivului de către verb" (p. 24).

În capitolul II al aceleiași părți, *Tipuri de acord*, se analizează acordul gramatical, acordul nongramatical (după înțeles și prin atracție) și dezacordul. Tot aici, autorul explică diversificarea acordului sub raport tipologic prin condițiile variate în care se realizează controlul formal exercitat de termenul „iradiant" (A) asupra celui acordat (B), condiții dintre care se reține: variabilitatea distanței dintre A și B, posibilitatea inversării topicii A→B în B←A, caracterul monomembru sau plurimembru al lui A, diversitatea trăsăturilor semantice și gramaticale ale lui A, caracterul eterogen semantic și gramatical al lui B (p.25).

Partea a doua, cea mai extinsă, corpul propriu-zis al lucrării, prezintă, comentează sau (re)formulează regulile de acord în limba română, diferențiat după două categorii de termeni B (verb și adjectiv).

Densitatea și concentrarea acestei părți, multitudinea și complexitatea faptelor analizate, interpretate și ordonate într-un sistem, fac destul de dificilă încercarea de a o prezenta altfel decît în ansamblu.

Bazat pe un material faptic substanțial, cules în primul rînd din limbajul jurnalistic actual, autorul examinează în detaliu ipostazele numeroase ale celor doi termeni (A și B) în acord, zăbovind firesc asupra acelor situații în care există posibilități duble de acord, cu sau fără modificări de informație. Fără a întrona un spirit conciliator, lucrarea este destul de precaută în ceea ce privește decretarea unor construcții ca incorecte, greșite. În repetate rînduri, autorul subliniază, în spiritul gîndirii materialist-dialectice, dinamica fenomenelor de limbă, mobilitatea lor continuă. Argumentarea și justificarea științifică a unor modele ca reprezentînd norma lingvistică, în acord cu tendințele firești de evoluție a limbii române, se realizează succint, fără divagații și controverse teoretice, care ar afecta unitatea și economia lucrării. Autorul dovedește constant un spirit analitic matur, chibzuit și așezat, care evită judecățile pripite.

Aproape două treimi din lucrare sînt consacrate acordului verbal în persoană și număr. Cititorul găsește aici, pentru prima dată în lingvistica românească, o tipologie a acordului, prezentat într-un sistem complet. De la început, acordul verbal este tratat diferențiat în funcție de realizarea monomembră,

respectiv plurimembră a subiectului (termenul A).

În cadrul primei categorii, sînt analizate pe rînd tipurile de acord generate de trăsăturile semantice și gramaticale ale subiectului, autorul inventariind 13 situații-tip : cuvinte inclusive obligatorii *(noi, voi, dumneavoastră)* și facultative *(unii, alții, puțini, mulți, care, cîți, aceștia, ultimii, primii, trei, amîndoi, mulțime, grup* etc.), cuvinte colective complete *(armată, lume, popor* etc.) și incomplete *(grup, echipă* erc.), nume proprii, substantive care exprimă gruparea obiectelor pe baza asemănării lor *(fel, tip, categorie* etc.), pronume care exprimă prin parte totalitatea *(fiecare, oricare* etc.) etc.

Din grija pentru ordine și sistem, în interiorul diviziunilor stabilite, autorul face numeroase subdiviziuni, peste tot indicînd factorii care influențează sau condiționează realizarea acordului într-un fel sau altul (articularea subiectului, distanța acestuia față de predicat, prezența unor (anumitor) determinanți pe lîngă subiect, existența sau inexistența unui antecedent etc.). De la caz la caz, autorul indică frecvența unor construcții, preferința vorbitorilor, șansele de a se constitui o construcție în normă lingvistică etc.

Analiza competentă și argumentată prin fapte obiective de limbă duce la desprinderea unor reguli sau la reformularea și corectarea altora într-o asemenea manieră, încît ele ne apar firești, neinfluențate de idiolectul sau opțiunile subiective, fie ele și de specialist, ale analistului, care se menține deliberat în umbră.

Cît privește acordul verbului (-predicat sau copulativ) cu un subiect plurimembru (A), regulile sînt prezentate ca fiind determinate de 8 factori, care se constituie în același timp în situații fundamentale : raportul dintre elementele constitutive ale lui A (1) din punct de vedere semantic, (2) din punctul de vedere al acțiunii (stării, calității) exprimate prin B, (3) particularitățile lexico-gramaticale ale lui B, (4) poziția lui B în enunț, (5) determinanții adjectivali comuni ai constituenților lui A, (6) caracterul restrictiv al unor termeni de la dreapta lui B, (7) reluarea lui A plurimembru printr-o apoziție rezumativă, (8) A este un termen plurimembru fals. În acest capitol apar și numeroase considerații teoretice legate de interpretarea sintactică a unor fapte de limbă în tangență cu acordul.

Cel de al doilea tip de acord, nominal (adjectival), este analizat în două secțiuni, separat cel în caz de cel în gen și număr, întrucît înșiși factorii condiționari sînt diferiți. În acest sens, acordul în caz în cadrul sintagmei nominale (substantiv + adjectiv, adjectiv + substantiv) se prezintă diferențiat pe genuri (sintagme nominale masculine, sintagme nominale feminine), luîndu-se în considerare topica, felul adjectivului, numărul termenilor adjectivali acordați, articularea etc. Pe baza unui material bogat, din limba română contemporană și din secolele precedente, din diferite compartimente stilistice și teritoriale, autorul ajunge la concluzia că slăbirea acordului în caz este o tendință de evoluție spre analitism a limbii române, într-un stadiu avansat în sintagmele nominale masculine și în plină desfășurare la sintagmele nominale feminine, participiul avînd un rol catalizator deloc neglijabil.

Acordul în gen și număr este analizat mai ales în punctele slabe ale sistemului — încălcarea regulii generale de acord formal între adjectiv și substantiv (pronume), încălcare determinată de neconcordanța dintre forma și conținutul substantivului, de caracterul plurimembru al termenului A, de includerea adjectivului în anumite formule stereotipe etc.

Parcurgînd cartea, cititorul ajunge la concluzia, formulată dealtfel și de autor, că româna evoluează clar în direcția perfecționării acordului, ca principal mijloc în slujba clarității mesajului. Exprimarea cît mai precisă și mai clară favorizează extinderea în anumite zone a acordului gramatical, iar în altele, a acordului nongramatical.

Existența unui indice de materii bine pus la punct și prezentarea la tabla de materii a cuprinsului cărții detaliat fac rapidă și operantă găsirea oricărei probleme din interiorul cărții, încît însuși „cuprinsul" este un fel de rezumat.

Deși restrînsă în principiu la cercetarea acordului în limba română contemporană, lucrarea își asigură o perspectivă largă, deschisă, prin desele incursiuni în istoria unor fenomene legate de acord, vizînd prezentarea unor aspecte în evoluția lor istorică și în consecință încercarea pe această bază de a surprinde tendințele de evoluție ulterioară.

Autorul își construiește cu grijă și ordonat sistemul, rotund și solid, elimină schematismul, nefalsificînd sau neforțînd realitatea lingvistică de dragul sistemului, al simetriilor tentante sau al unor formulări de efect.

De o concentrare remarcabilă, lucrarea se structurează pe un text propriu-zis, în care expunerea este calmă, aproape uniformă, fără digresiuni și paranteze, oferind cititorului soluții verificate și în cea mai mare parte definitive, text ce invită cititorul la o lectură non-stop. Finalitatea practică aici — cultivarea limbii — este mai mult decît evidentă.

Alături de acest compartiment, compact și solid, lucrarea aliniază un al doilea „front", constituit din observații și note, care evidențiază formația lingvistică a autorului și participarea „sub tensiune" la dezbaterea teoretică a unor controversate probleme de sintaxă,

legate direct sau indirect de categoria acordului.

Tinzînd spre o abordare integrală a acordului, în lucrare se operează și cu date statistice, oferite de ancheta lingvistică, se fac observații privind potențele stilistice ale acordului, aprecieri cu privire la utilizarea într-un fel sau altul a unor construcții pe categorii de vorbitori etc.

Mai reținem la această carte redactarea impecabilă, perfecta ei structurare, aranjarea în pagină, sublinierea consecventă și unitară a exemplelor, utilizarea ireproșabilă a semnelor de punctuație — vezi, bunăoară, utilizarea virgulei, capitol deficitar în destule scrieri chiar ale lingviștilor — , lipsa greșelilor de tipar etc. Multe dintre aceste calități formale ale cărții se datorează fără îndoială și grijii deosebite a redactorului de carte, Marica Pietreanu. Prin utilitatea ei practică în domeniul cultivării limbii, prin numeroasele soluții științifice originale vehiculate, ca și prin felul de a fi prima abordare monografică a acordului în limba română, cartea lui G. Gruiță onorează din plin Editura Științifică și Enciclopedică.

În mod normal, orice carte este susceptibilă de îmbunătățiri sau de observații critice din partea cititorului, context în care se înscriu și cele cîteva note de mai jos, vizînd mai cu seamă aspecte formale, care nu afectează cu nimic valoarea științifică a cărții.

Se afirmă, după alți cercetători, că româna, într-o perioadă mai veche, cunoștea și acordul „în determinare (articol)" (p. 17). Includerea dublei articulări în sfera acordului este discutabilă, pentru că discutabilă este însăși interpretarea determinării realizate prin articol drept categorie gramaticală.

În perfect acord cu afirmațiile autorului că „o categorie gramaticală poate fi, pentru o clasă de cuvinte, sau deictică, sau anaforică, dar niciodată și deictică, și anaforică" (p. 33), s-ar fi cuvenit totuși discutată situația adjectivelor pronominale și a numeralelor folosite adjectival. La acestea din urmă ar fi interesat, chiar și numai ca formulare, situația categoriei numărului.

Prin consecințele asupra statutului gramatical al categoriei modalității, ar fi fost utilă o discuție mai amplă despre acordul parțial sau total al verbelor *a trebui* și *a putea*, în sintagme cu conjunctivul, participiul și infinitivul, cu subiectul acestora din urmă, folosindu-se o apreciere privind „greutatea" acestui argument în favoarea recunoașterii categoriei în discuție.

Printre situațiile speciale de acord, se amintește și „acordul cu prepoziția" (p. 32), care vizează „categoria genului" și are loc între posesiv și prepozițiile cu regim genitival *(împotriva mea, în jurul meu* etc.). Formularea nu pare a fi tocmai potrivită, căci acordul se realizează cu articolul încorporat în prepoziție. În al doilea rînd, genul fiind solidar cu numărul, acordul se face și în număr, chiar dacă nu avem prepoziții terminate în articol la plural, care, în consecință, să ceară un posesiv la plural.

În exemplele *O mulțime de propuneri au fost făcute...* și *Douăzeci și trei de propuneri au fost făcute...*, interpretarea lui *de* ca postpoziție și în consecință a substantivului *propuneri* drept subiect o considerăm discutabilă.

Fără a defini conceptul de sintagmă, autorul afirmă că în *Casa lor e bună*, *casa* și *bună* fac parte din sintagme diferite (p. 15), ceea ce ar conduce la ideea că *bună* este în aceeași sintagmă cu verbul *e*. Or, s-a demonstrat convingător că adjectivul nu intră în relație cu verbul (= nu formează sintagmă), deoarece adjectivul n-are cum să se subordoneze prin acord verbului.

Discutînd acordul numeralului ordinal cu substantivul, autorul ar fi trebuit să rețină și fenomenul de substantivizare a acestui numeral în anumite construcții, devenind formal un numeral cardinal cu funcție de atribut substantival în nominativ — falsă apoziție *(secolul al XX-lea — secolul XX)*.

Aceste observații critice, de minoră importanță, nu diminuează, în ceea ce are esențial, valoarea cărții, a cărei lectură lasă cititorului specialist sentimentul de împlinire științifică a autorului, acela de a fi realizat un lucru bun și util, cu o finalitate precisă și la un înalt nivel științific.

Martie 1982

G. G. NEAMȚU
Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea nr. 31

ROMAN JAKOBSON

(1896—1982)

La sfîrșitul lunii iulie a încetat din viață Roman Jakobson, una dintre cele mai însemnate personalități ale lingvisticii contemporane.

S-a născut în 1896, în Rusia, unde și-a făcut și studiile. A fost încă din prima tinerețe în legătură cu N. S. Trubetzkoy, împreună cu care avea să organizeze Cercul Lingvistic de la Praga, unitate de frunte a specialității, căreia i se datorează în primul rînd crearea fonologiei.

Cînd Cehoslovacia a fost ocupată de hitleriști, Jakobson s-a refugiat în Danemarca, unde locuia cunoscutul său, lingvistul Viggo Brøndal, iar mai tîrziu, iarăși sub presiunea hitleriștilor invadatori, a trecut în Norvegia; de acolo a ajuns în Statele Unite, unde a devenit profesor la Universitatea Harvard.

Dar influența lui s-a făcut simțită peste tot în lume, căci el a lansat multiple teorii care s-au dovedit corecte și adînci. În 1967, Editura Mouton din Haga a publicat un volum omagial, cu ocazia celei de a șaptezecea aniversări a lui Jakobson; au colaborat atunci lingviști prestigioși de pretutindeni, care au ținut să marcheze prețuirea pe care o acordau marelui lingvist sărbătorit.

A fost de mai multe ori în țară la noi, ultima dată cu ocazia celui de-al X-lea Congres Internațional de Lingvistică, în 1967. A publicat la noi diverse studii, dintre care unele cu privire la limba română.

Acum ne-a părăsit. Dar ideile pe care le-a lansat nu dispar odată cu el, ci vor constitui multă vreme directive pentru cei care se ocupă de lingvistică.

August 1982

AL. GRAUR
București, Bulevardul Ana Ipătescu nr. 12

SUMARUL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ" PE ANUL 1982*

OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA

Apelul poporului român adresat sesiunii speciale a Organizației Națiunilor Unite consacrate dezarmării, **6**, p. 467.
Simpozionul internațional „Oamenii de știință și pacea", **6**, p. 468—469.

GRAMATICĂ

1. BÎTEA IOAN N. și BÎTEA DANA, Observații asupra lui *sau* apozitiv, **2**, p. 117—126.
2. DIACONESCU ION, Complementul de schimb și propoziția subordonată corespunzătoare, **3**, p. 217—221.
3. DIACONESCU PAULA, Gramatică tradițională. Recitire, **2**, p. 111—115.
4. FRÂNCU C., Vechimea formelor de mai mult ca perfect, perfect compus, prezent indicativ și conjunctiv în *-ră*, **4—5**, p. 281—293.
5. FRÂNCU C., Vechimea și difuzarea lexicală a unei inovații comune dialectelor limbii române : desinența *-uri* la pluralul femininelor, **3**, p. 199—212.
6. HASAN FINUȚA, Din istoria pluralului de reverență, **3**, p. 213—216.
7. NEAMȚU G. G., Observații asupra conjuncțiilor corelative disjunctive, **6**, p. 504—507.
8. PANĂ DINDELEGAN GABRIELA, Structura sintactică Nominal + Adverb (sau Adjectiv) + Supin, **1**, p. 5—13.
Vezi și 41, 44, 45, 50.

VOCABULAR

9. AVRAM ANDREI, Note etimologice, **1**, p. 15—20; **2**, p. 137—142.
10. CONTRAȘ E., Completări și îndreptări la DLR, litera M, II, **1**, p. 21—31; III, **2**, p. 127—136.
11. GRAUR, AL., Pacea în expresii, **6**, p. 508.
12. MOISE ION, Note de argou militar, **1**, p. 33—39.
13. NESTORESCU VIRGIL, Note etimologice, **3**, p. 222—224.
14. PREDA IRINA, Note lexicale (I) (Addenda și corrigenda la dicționarele explicative românești actuale), **6**, p. 509—517.
15. ȘTEFAN ION, Repartiția stilistică a neologismelor în *-ie* și *-iune*, **4—5**, p. 294—302.
Vezi și 52.

LIMBĂ LITERARĂ

16. DIACONESCU VASILE, Aspecte ale lexicului neologic la Eufrosin Poteca. Reminiscențe italiene, **2**, p. 162—172.
17. ZGRAON FLORENTINA, Texte complementare și manierismul sintactic în limba secolului al XVI-lea, **3**, p. 225—237.
Vezi și 36, 48.

STILISTICĂ

18. BERCA OLIMPIA, Sistemele rimei, II, **1**, p. 67—73.
19. MIHĂILĂ ECATERINA, Structura gramaticală a limbajului matematic în perioada 1880—1980. Perspectivă stilistică, **1**, p. 51—65.

---

* Trimiterile din cadrul fiecărei rubrici se fac la numărul de ordine al articolelor din acest sumar.

20. ŞTEFAN ION, Deosebiri între vorbirea bărbaţilor şi cea a femeilor la ţărănii lui Marin Preda, **1**, p. 75—83.
21. ŞTEFAN ION, Interpretarea poeziei *Mi-aştept amurgul* de Lucian Blaga, **2**, p. 155—159.
22. TOHĂNEANU G. I., Statutul prozodic al negaţiilor, **2**, p. 143—154.
Vezi şi 34, 38, 41.

FILOLOGIE

23. GHEŢIE ION, Banatul şi textele rotacizante, **3**, p. 238—246.
24. GHEŢIE ION, Locul *Paliei de la Orăştie* în dezvoltarea limbii române literare, **6**, p. 470—473.
25. MAREŞ ALEXANDRU, Datarea *Codicelui Voroneţean*, **1**, p. 41—50.
26. MIRCEA ION-RADU, O veche traducere românească : *Parimiarul de la Braşov*, **6**, p. 474—491.
27. ONU LIVIU, Paternitatea titlului *Viaţa şi petrecerea...* sau o chestiune de metodă, **3**, p. 247—251.
28. TURCULEŢ ADRIAN, Trăsăturile distinctive ale fonemelor limbii române standard, **6**, p. 496—503.
Vezi şi 35, 51, 54.

ONOMASTICĂ

29. BUREŢEA EMILIAN N., Sufixe diminutivale cu valoare posesivă în toponimia din nordul judeţului Vîlcea, **2**, p. 173—179.
30. DĂNILĂ SIMION, Documente inedite privitoare la antroponimia bănăţeană, **3**, p. 260—265.
31. MODORAN FILOFTEIA, Toponime care reflectă mişcări de populaţie românească pe teritoriul ţării noastre, **1**, p. 85—92.
32. OANCĂ TEODOR, Sufixul antroponimic *-ega*, **3**, p. 252—259.
Vezi şi 37, 39, 51.

ISTORIA LINGVISTICII

33. IORDAN IORGU, Conceptul de „lege" în lingvistică, **6**, p. 492—495.

PREDAREA LIMBII

34. POP LIANA, Schimbări ale funcţiilor interogativelor *ce* şi *care* condiţionate de context, **4—5**, p. 303—309.

NOTE ŞI COMENTARII

35. FUNERIU I., Adnotări la nişte „note critice", **1**, p. 97—98.
36. GHEŢIE ION, A existat un izvor latin al psaltirilor româneşti din secolul al XVI-lea?, **2**, p. 181—185.
37. GHEŢIE ION, Despre dialectele literare ale limbii române, **1**, p. 93—94.
38. IORDAN IORGU, Despre „prioritatea unei idei" (cu privire la articolul lui Vasile Frăţilă apărut în LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 499), **6**, p. 518—519.
39. LONE STEINAR, În legătură cu fenomenul de cacofonie, **3**, p. 268.
40. PĂTRUŢ IOAN, Din nou despre Lugoj, **3**, p. 266—267.
41. POPESCU ION, În legătură cu definiţia pronumelui de întărire, **2**, p. 187—189.
42. ŞTEFAN ION, Despre un vers al lui Eminescu, **1**, p. 95—96.

CONSULTAŢII

43. GRAUR AL., *Şi* de întărire şi de atenuare, **1**, p. 99.
44. ŞUTEU FLORA, Precizări despre circumstanţialul de mod şi complementul indirect prepoziţional, **4—5**, p. 310—311.

45. VASILIU LAURA, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. I. Adaptarea neologismelor, **6**, p. 520—522.

CRONICĂ

46. IORDAN IORGU, Simpozion de limbă și literatură română la Universitatea din Köln (R.F.G.), **1**, p. 101—102.

RECENZII

47. BELTECHI EUGEN : Iosif Popovici, *Scrieri lingvistice*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Maria Purdela-Sitaru și Livia Vasiluță. Prefață de G. Ivănescu, Timișoara, Editura Facla, 1979 — **4—5**, p. 312—315.
48. DASCĂLU CRIȘU, Doina David, *Limbă și cultură (România literară între 1880 și 1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat)*, Timișoara, Editura Facla, 1980 — **1**, p. 103—105.
49. IORDAN IORGU : Marius Sala — Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981 — **6**, p. 523.
50. NEAMȚU G. G. : G. Gruiță, *Acordul în limba română*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981 — **6**, p. 524—526.
51. ONU LIVIU : *Codicele Voronețean*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981 — **3**, p. 273—277.
52. POPESCU-SIRETEANU ION : *Dicționarul limbii române* (DLR). Tomul XI, Partea 1, Litera *Ș*. București, Editura Academei Republicii Socialiste România, 1978 — **3**, p. 269—272.
53. TOMEGEA PETRU : Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de Nord*, Iași, Editura Junimea, 1980 — **2**, p. 195.
54. TRANDAFIR GH. D. : Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780... Studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, 1980 — **2**, p. 191—194.

IN MEMORIAM

55. GRAUR AL. : Roman Jakobson (1896—1982), **6**, p. 527.

DIVERSE

56. Cărți și reviste primite la redacție, **1**, p. 107—108 ; **3**, p. 277.
57. Cuvînt înainte la tomul al XXXI-lea, **1**, p. 3—4.
58. DĂNĂILĂ ION și POPA ELEONORA, Bibliografia românească de lingvistică (BRL, **24**, 1981), **4—5**, p. 316—462.
59. Indicele revistei pe anul 1982, **6**, p. 531.

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1982 *

INDICE DE MATERII

A

ACCENT natural și prozodic 143—159, variante de ~ ale formelor verbale negative 144.

ACOMODARE, *s* la *z* 239.

ACORD al adjectivului 524, 526; greșeală de ~ 10.

ACT DE COMUNICARE în gramatica tradițională 111—114.

ACUZATIV cerut de prepoziția *contra* 219.

ADJECTIV pronominal nehotărît 58; acordul ~ 524; ~ pronominal posesiv acordat cu prepoziția 526; ~ circumstanțial de mod 310; ~ în structură cu un nominal și un supin 5—13; ~ în sintagmă cu verbul 526.

ADVERB cu rol de conjuncție 504—505; ~ pronominal nehotărît 58; ~ nerelațional 505—507; ~ ca inserție în GV și GN 235—236; ~ parantetic 6; ~ propozițional 6; inventarul ~ din structura cu nominal și supin 5—13.

AMFIBRAH v. RITM.

ANALITISM, evoluția spre ~ 525.

ANALIZA COMPONENȚIALĂ a fonemelor limbii române 496.

ANALOGISM în adaptarea neologismelor 167.

ANONYMUS CARANSEBESIENSIS, particularități lingvistice în ~ 239, 240, 241, 472.

ANTONIM, atracție între ~ în argou 37.

ANTROPONIME, documente referitoare la ~ din Banat 260—265; ~ formate cu *-ega* 252—259; ~ indicînd proveniența geografică 87—88; relația dintre ~ și toponime 266—267.

APELUL POPORULUI ROMÂN adresat sesiunii speciale a O.N.U. consacrate dezarmării 467.

APOSTOL, localizarea traducerii primitive a ~ în limba română 238—240; particularități lexicale în ~ lui Coresi 241.

APOZIȚIE prin numeral substantivizat 526.

APRECIATIV v. MODALITATE.

ARGOU militar 33—39; ~ de mahala 38; ~ studențesc 38.

AROMÂNĂ, desinența *-uri* în ~ 208.

ARTICOL hotărît proclitic *lu* 242; ~ nehotărît în textul matematic 57; ~ posesiv invariabil 471.

ASERTIV v. PROPOZIȚIE.

ASILABISM trăsătură distinctivă pentru semivocale 500.

ATENUARE, exprimarea sensului de ~ 99.

ATRIBUT exprimat prin limbaj formalizat 53; ~ exprimat prin pronume interogativ 307.

ATRIBUTIVĂ exprimată în limbaj formalizat 53.

AUXILIAR, topica variabilă a ~ în formele verbale compuse din sec. al XVI-lea 236.

B

BIBLIA, fragmente românești anterioare traducerii integrale a ~ în românește 475; ~ de la Ostrog 487.

BIBLIOGRAFIA românească de lingvistică 315—462.

BULGARĂ, cuvinte din română/rusă în ~ 223; din greacă 223; din italiană 22; cuvinte din ~ în română 139, 141, 192, 222.

C

CACOFONIE, evitarea ~ 268.

CALC în critica literară 513; ~ din latină 170; din franceză 170; din italiană 170; 171; ~ din italiană, latină și franceză 170; din latină și franceză 170; din italiană și franceză 170, 171.

CALIFICARE, valoare de ~ în interogație 304—307.

CATEGORIE GRAMATICALĂ nedefinit și impersonal 58.

CATEHISM, fenomene fonetice în ~ lui Fogarasi 239.

CAUZĂ, exprimarea ~ în limbaj neformalizat 60.

---

* La elaborarea indicelui au colaborat, în mod benevol, următorii studenți ai Facultății de Limba și Literatura Română din București: Adriana Bontea, Mircea Deac, Mihai Mangiulea, Mihaela Măgdăliniș și Corina Șuteu, cărora consiliul de conducere al revistei le aduce, pe această cale, mulțumirile sale.

Cifrele din întregul indice trimit la paginația în continuare a revistei; corespondența acestei paginații cu numerele este următoarea: p. 1—108 = nr. 1; p. 109—195 = nr. 2; p. 196—277 = nr. 3; p. 278—462 = nr. 4—5; p. 463—530 = nr. 6.

CIRCUMSTANȚIAL în limbaj formalizat 54; delimitarea ~ de complementul indirect prepoziţional 310—311.
CIRCUMSTANȚIALĂ cauzală în limbaj formalizat 55; ~ de mod 310.
CLIȘEU lexical în critica literară 514; cupluri- ~ în rimă 72.
CODICELE VORONEȚEAN, datare 41—50; editarea ~ 273—277; grafii în ~ 274.
CODICELE STURDZAN, lexic 240.
COLECTIV, cuvinte ~ complete și incomplete 525.
COMPLEMENT DIRECT anticipat sau reluat în sec. al XVI-lea 229—231; ~ ca termen al relației semantice pentru complementul de schimb 219, 220; ~ în limbaj formalizat 54.
COMPLEMENT INDIRECT anticipat sau reluat în sec. al XVI-lea 229—231; caracterul eterogen al ~ 217—218; delimitarea ~ prepoziţional de circumstanţial 310—311; ~ dublu 218; ~ în limbaj formalizat 54.
COMPLEMENT INSTRUMENTAL, ca termen al relației semantice pentru complementul de schimb 219—220.
COMPLEMENTE NECIRCUMSTANȚIALE de schimb, opoziție, cumul, excepție 218.
COMPLEMENTUL DE SCHIMB 217—221.
COMPLETIVĂ DE SCHIMB 216—221.
COMPLETIVĂ DIRECTĂ în limbaj formalizat 54.
COMPUNERE din abrevieri în argou 38.
CONCESIVĂ cu corelativul *și* 505.
CONCLUSIVĂ în limbaj formalizat 55.
CONCLUZIE exprimată în limbaj matematic neformalizat 61.
CONDIȚIE în limbaj matematic neformalizat 60.
CONDIȚIONALĂ în limbaj formalizat 55.
CONJUNCȚIE coordonatoare 505—507; ~ disjunctive 504—507; ~ corelative: *ori...ori* 504—507; *sau...sau* 504—507; ~ coordonatoare nerelaţionale 507; ~ subordonatoare pleonastice: *ainte dece, pînă încă nu, pentru căce, pentru căce că, derepce că, derep căce, prin ce cum căce amu că, de...amu, derep ce amu că, dereptu ce amu că ce, unde să* 232—234; *adică* 118, 119—120, 125; *așadar* 61, 505; *că* 6; *căci* 60; *cum* 118; *dacă* 60; *dar* 61; *dar(ă)mite* 506; *de aceea* 505; *deci* 118, 505; *deoarece* 60; *întrucît* 60; *prence* 240; *prin urmare* 505; *sau* 107—126; *să* 6, 7; *or* din engleză 121; *ou* din franceză 121.
CONSECINȚĂ în limbaj neformalizat 61.
CONSECUTIVĂ în limbaj formalizat 55.
CONSOANĂ dublă în grafie 163; reflexul ~ dentale palatalizate în grafie 17; oscilaţia *l*/*r* înainte de ~ 17; ~ labiale palatalizate 142; ~ labiale dure 471; ~ nazale diferenţiate prin trăsături fonetice gravnegrav 502; *b*/*u̯* > *v* în împrumuturile din neogreacă 163; *b* moale 239; pronunţarea ~ *ce*/*ci* și *ge*/*gi* din latină și din limbile romanice în vechea română literară 163; *cl'* păstrat 239; *gl'* păstrat 239; interpretarea difonematică a ~ *k'*, *ǵ* 501; *dv* grup de ~ dificil 137; *j* dur 242; *ǧ* pentru *j* 471; *j* < *ǧ* în PO 472; alternanța *f*/*h* în sec. al XVII-lea 472; *l'* păstrat 239; *cl'* > *ķ* 239; *mp* > *p* 242; *ń* păstrat 239, 471; *r* moale 471; *ș* > *s* 239; *s* lat. > *ș* prin analogie cu forme de GD 19; *s*, *dz*, *ţ* duri 471; acomodarea lui *s* la *z* 239; *ș* dur 242; *t* pentru *ć* 18; *ţ* pentru *č* în vechea română literară 166; *u̯* > *v* 471; alternanţa *v*/*h* în sec. al XVII-lea 490; *v* > *h* 138; *x* > *s* în neologisme latino-romanice 167; alternanţa *z*/*dz* în sec. al XVII-lea 490; *z* < *dz* 472; ~ diezate 501; compacte 501; stridente 502; grave și acute 502; alofonele ~ *m*, *n*, *h* 502; ~ nazale și opoziţia compact-necompact 501.
CONTAMINARE în argou 38; modificare fonetică prin ~ 24.
CONTEXT ISTORICO-LITERAR definit prin rime 71—72.
CONTINUITATE în Moldova de Nord 195.
COORDONARE, delimitarea ~ 125—126; sensul ~ copulative prin *și...și* 506; sensul ~ disjunctive prin *sau...sau*, *ori...ori* 504—506.
COREFERENȚIALITATE în raportul apozitiv 118—119, 124.
CORELATIV al apoziției 118: ~ al complementului de schimb 220; *și* ~ 505.
CRITICA LITERARĂ, lexic nou în ~ 509—517.
CULTIVAREA LIMBII, observaţii de ~ referitoare la construcţia nominal + adverb + supin 5.
CUVINTE NEACCENTUATE, prozodia ~ 143.

D

DACTIL v. RITM.
DATARE a Codicelui Voroneţean 41—50; ~ a Psaltirii Scheiene 49; ~ prin filigran de pe aceeași sită-suport 49—50; elemente de ~ a ms. românesc din sec. al XVII-lea (BAR 5025) 489.
DECLINARE, efectul desinenţei *-uri* asupra ~ 210.
DEFINIRE, valoarea de ~ a interogaţiei 304—307.
DENUMIRE a acţiunii în argou 36; ~ pentru funcţii, grade, titluri în argou 33—34; ~ de mîncăruri în argou 35; ~ de obiecte cazone în argou 36; ~ de specialităţi militare în argou 35.
DEONTIC v. MODALITATE.

DERIVARE sintactică între construcţiile sinonime cu nominal + adverb/adjectiv + supin 7—10 ; ~ sinonimică în argou 38 ; ~ regresivă în argou 38.
DESINENŢA *-uri* la feminine 199—212 ; ~ *-e/-i* la feminine în sec. al XVI-lea 199, 201 ; în variaţie liberă cu *-uri* 199—205 ; vechimea şi răspîndirea ~ *-ră* la mai mult ca perfect, perfect compus, prezent indicativ şi conjunctiv 281—293 ; ~ *-ră* la prezumtiv perfect 289, 290.
DETERMINAREA categorie gramaticală 526.
DEZIDERATIV v. FUNCŢIE.
DEZVOLTANT v. RAPORT APOZITIV.
DIALECT LITERAR în istoria limbii române literare 93—94 ; ~ în PO 472.
DIDACTICĂ, principii de ~ în predarea pronumelui de întărire 187.
DIEREZA în versificaţie 98.
DIFTONG *îi* în *mîine, pîine* în PO 472 ; particularităţi regionale în pronunţarea ~ 499.
DIFUZARE a unui parimiar în Transilvania în sec. al XVIII-lea 490.
DIFUZIUNE LEXICALĂ, conceptul de ~ şi aplicarea lui 207.
DICŢIONAR, importanţa ~ de neologisme 509 ; completări la DLR 21—31, 127—137, 271—272 ; etimologia în DLR 269—279 ; etimologii necunoscute din DLR 15—20, 137—142 ; observaţii la litera *Ş* din DLR 269—272 ; erori de transcriere în DLR 16, 17 ; adaptarea neologismelor în ~ *ortografic, ortoepic şi morfologic* 520—522.
DIMINUTIV în argou 38 ; ~ cu valoare posesivă la toponime 173—179 ; sufixe pentru ~ 173—174, 176, 179, 258.
DUALISM SINTACTIC în textele din sec. al XVI-lea 225.

E

EDITARE, metodă de ~ a CV 273—274 ; principii de ~ a gramaticii lui Micu şi Şincai 194.
ELEMENTE DE RELAŢIE cu caracter extrinsec şi intrinsec 504—505.
ENGLEZĂ, corespondentele din ~ pentru pronumele interogative *ce* şi *care* 303—309 ; cuvinte din ~ în română 511—513, 515—516.
ENUMERATIV v. RAPORT APOZITIV.
ENUNŢ absolut acceptabil, imanent acceptabil, transcendent acceptabil 119.
ERORI în folosirea pronumelor interogative *ce* şi *care* de către străini 303, 307.
ETIMOLOGIA ca bază de adaptare a neologismelor 521 ; istoricul ideii de ~ românească a toponimelor formate din apelative de origine slavă 518—519 ; ~ multiplă în evoluţia limbii române literare 104 ; din latină, neogreacă, italiană şi franceză 162 ; din italiană şi franceză 163, 164 ; din latină şi italiană 164, 165 ; din germană şi rusă 166 ; din latină, italiană, germană şi rusă 166 ; din franceză, italiană, germană şi rusă 166 ; din neogreacă şi rusă 223 ; ~ necunoscută în DLR 15—20, 137—142 ; ~ greacă în rusă, bulgară şi turcă 223 ; italiană în bulgară 222 ; română/rusă în bulgară 223 ; ~ în română din bulgară 139, 141, 192, 222 ; din engleză 511—513, 515—516 ; din franceză 165, 193, 510, 512—516 ; din germană 142, 166, 511, 515 ; din neogreacă 163, 165, 223 ; din italiană 167, 168, 169 ; din latină 19, 165, 169, 192 ; din maghiară 17, 18, 21, 137, 139, 140 ; din rusă 223 ; din sîrbocroată 15, 18, 138, 142, 270 ; din slavă 16 19, 137, 192, 258, 266 ; din slavonă 16, 193 ; din ucraineană 17, 137, 141.
EVANGHELIARUL DE LA SIBIU, traducerea originală a ~ 245 ; particularităţi lingvistice ale ~ 472.
EXERCIŢII pentru învăţarea funcţiei pronumelor interogative 307—309.
EXPLICATIVĂ în limbaj formalizat 54.
EXPRESII cuprinzînd cuvîntul *pace* 508.
EXPRESIVITATE în argou 39.

F

FEMININ, sufixe de ~ 174, 176.
FILIGRAN comun în PS şi CV 49 ; ~ braşovene în PS 49 ; datarea prin ~ 42 ; datarea prin ~ de pe aceeaşi sită-suport 49—50 ; ~ de tipul mistreţ în CV 43—49 ; ~ floarea de crin cu stea, scutul cel mare cu vultur şi cu grifon 476—477 ; durata de fabricare a hîrtiei cu o singură sită-suport pentru ~ 46—48 ; ~ neidentificat din sec. al XVIII-lea 489.
FILOLOGIE, lucrări recente de ~ 277 ; terminologia în ~ 276.
FINALITATE în limbaj neformalizat 61.
FONEM, analiză componenţială a ~ din limba română 496 ; inventare de ~ ale limbii române 496 ; diagrama ~ româneşti pe baza t.d. 503 ; matricea ~ bazate pe t.d. acustice 497, 502 ; subsistemul ~ vocalice ale românei 501 ; t.d. ale ~ limbii române 496—503.
FONETICĂ, elemente de ~ bănăţean-hunedoreană în textele rotacizante 239, 241—242 ; modificare ~ prin contaminare 24.
FRAGMENTUL TODORESCU particularităţi lingvistice 472.
FRANCEZĂ, corespondentele din ~ pentru pronumele *ce* şi *care* 303—309 ; calc din ~ şi italiană în română 170, 171 ; din ~ şi latină 170 ; din ~, italiană şi latină 170 ; din ~ 170 ; cuvinte din ~ în română 165, 193, 510, 512—516 ; etimologie multiplă din ~. latină, neogreacă, italiană în

română 162 ; din ~ și italiană 163, 164 ; din ~, rusă, germană, italiană 166.
FRAZEOLOGIE în argou 38 ; ~ matematică învechită 52.
FUNCȚIE instrumentală și dezideravtivă a limbii 6 ; ~ sintactică exprimată prin unități de limbaj formalizat 53—57.

G

GEN în terminologia matematică 52 ; întărirea ~ feminin prin *-uri* 205 ; întărirea ~ neutru prin *-uri* 205—206 ; trecerea de la ~ masculin la neutru prin *-uri* 206.
GERMANĂ cuvinte din ~ în română 142, 166, 511, 515 ; etimologie multiplă din ~ și rusă în română 166 ; din ~ , latină, italiană, rusă 166 ; din ~ , rusă, italiană, franceză 166.
GLOSARE a neologismelor prin etimon 165 ; alte forme de ~ a neologismelor la Eufrosin Poteca 169.
GRAFIE hipercorectă în PO 472 ; reflexul dentalelor palatalizate în ~ 17—18, 135 ; explicația ~ *ț* în loc de *č* 166 ; ~ cu consoane duble 163 ; ~ *cu* pentru *qu* 167 ;
GRAMATICĂ, aspecte moderne în ~ tradițională 111—115 ; ~ Academiei ~ de tip funcțional 113—115.
GREACĂ, cuvinte din ~ în română 169 ; cuvinte din ~ în rusă, bulgară și turcă 223.

H

HIPERCORECTITUDINE în PO 472.

I

IAMB v. RITM.
IDENTIFICARE, valoare de ~ în interogație 304—307.
IMPERFECT, forme regionale de ~ 79—80.
IMPERSONAL, conținut semantic al ~ 58.
INANIMAT, desinența *-uri* ca marcă a ~ 205—207.
INDOEUROPEANA în lucrarea *Limbile lumii* 523.
INFINITIV, valoarea ~ 58 ; ~ precedat de verb 59 ; ~ cu *pentru* 61 ; sintagme de modalitate cu ~ 526 ;
INFIXUL *-ir-* expresiv 19.
INFLUENȚA actelor slavo-române asupra folosirii pronumelui de reverență 215.
INGAMBAMENT 97.
INOVAȚIE în vorbirea copiilor 492 ; mecanismul de producere a ~ 495 ; teoria difuziunii lexicale pentru studiul ~ 207.
INSERȚIUNE în GV sau GN prin adverbe și pronume în norma cultă din limba veche 235—236.
INSTRUMENTAL v. FUNCȚIE.
INTENSIFICARE v. RAPORT APOZITIV.
INTEROGAȚIE, valori ale ~ cu *ce* și *care* 304—305, 307.
ISTROROMÂNĂ, desinența *-uri* în ~ 209.
IRONIE în argou 39.
ITALIANĂ model pentru *x* > *s* în română 167 ; calc din ~ și franceză în română 170, 171 ; din ~, franceză și latină 170 ; cuvinte din ~ în română 167, 168, 169 ; calc din ~ în română 170, 171 ; etimologie multiplă din ~, franceză, neogreacă și latină în română 162 ; din ~ și franceză 163, 164 ; din ~ și latină 164, 165 ; din ~, franceză, germană, rusă 166 ; din ~, rusă, germană, latină 166 ; cuvinte din ~ în bulgară 222,

Î

ÎNTĂRIRE, exprimarea sensului de ~ 99.
ÎNVĂȚARE, exerciții pentru ~ funcțiilor pronumelui interogativ 307—309.

L

LATINĂ, calc din ~ în română 165, 169, 170, 192 ; din ~ și franceză în română 170 ; din ~, franceză și italiană 170 ; cuvinte de origine ~ în textele rotacizante 182—183 ; ~ în lucrarea *Limbile lumii* 523 ; etimologie multiplă din ~, franceză, italiană, neogreacă în română 162 ; din ~ și italiană 164, 165 ; din ~, italiană, germană și rusă 166.
LEGE, conceptul de ~ în istoria lingvisticii 492—495 ; ~ fonetică la neogramatici 493 ; la școala lingvistică franceză 494 ; ~ internă identificată cu tendința limbii 495.
LEXIC bănățean-hunedorean în textele rotacizante 240—241 ; ~ general românesc în PO 472—473 ; ~ nou în critica literară 509—517.
LEXICONUL LUI MARDARIE COZIANUL, elemente de lexic în ~ 240.
LICHIDE, trăsăturile distinctive ale ~ 502.
LIMBĂ LITERARĂ, documente de ~ din sec. al XVII-lea 475, 489 ; evoluția ~ la sfîrșitul sec. al XVII-lea 490 ; în epoca modernă 103—105 ; influența ~ asupra personajelor masculine din opera lui Marin Preda 75—83 ; pronunțare specifică în vechea ~ 163, 166 ; răspîndirea în ~ a desinenței *-uri* la feminine 202 ; rolul PO în dezvoltarea ~ 470—473 ; vezi și NORMĂ CULTĂ.
LIMBAJ formalizat în stilul științific 53—57 ; ~ natural (neformalizat) în stilul științific 57—62 ; ~ formalizat și neformalizat în același context 62—64.

LIMBI vorbite pe glob 523 ; ~ nigero-congoleze 523 ; ~ papu 523.
LITERARIZARE în grafie a consoanei *d'* 17—18.
LIVRESC, caracterul ~ al argoului militar 39.
LOCALIZARE, elemente de ~ a ms. (BAR 6094) 490.
LOCUȚIUNI CONJUNCȚIONALE *altfel spus* 118, *așa că* 61, *astfel încît* 61, *(așa) cum* 118, *atunci și numai atunci, cînd și numai cînd* 60, *cu alte cuvinte* 118, *dacă și numai dacă* 60, *după cum* 60, *pentru ca să* 61, *prin urmare* 61 ; ~ pentru complementul de schimb : *în locul, în schimbul, pe bază de* 119—120 ; vezi și CONJUNCȚIE.
LUCEAFĂRUL interpretarea versului 4 din strofa a treia 95—96.

M

MAGHIARĂ, cuvinte din ~ în română 17, 18, 137, 139, 140, 211.
MAI MULT CA PERFECT, vechimea și evoluția desinenței *-ră* la ~ 193—288, 290, 292.
MANIERISM SINTACTIC în sec. al XVI-lea 225—246.
MEGLENOROMÂNĂ desinența *-uri* în ~ 209.
METAFORA în argou 37 ; ~ *amurg* și *stea* la Lucian Blaga 155—159 ; *soare* ca ~ a elanului vital 159.
METONIMIE în argou 37.
MODALITATE, consecințele ~ în sistemul gramatical 526 ; ~ apreciativă 6 ; ~ a certitudinii 7 ; ~ deontică 6 ; ~ doxastică 10 ; sufix de ~ 7.
MODALIZATOR adverb sau verb 6 ; ~ cu rol de indicatori de subiectivitate 9 ; ~ apreciativ, deontic 6, 11.
MORFEMUL *pe* la acuzativ în sec. al XVI-lea 227—229.
MORFOLOGIE, caracterul de sistem al ~ 492 ; ~ în textele rotacizante 240 ; ~ limbajului neformalizat în textul matematic 57—59 ; tendințe latinizante în ~ 193.

N

NEASERTIV v. PROPOZIȚIE.
NEDEFINIT, conținut semantic al ~ 58.
NEGAȚIE simplă în norma cultă din sec. al XVI-lea 234—235 ; statutul prozodic al ~ 142—159.
NEOGREACĂ, sursa ~ a neologismelor cu *ģ* în locul lui *ģ* 163 ; *b/u* > *v* în împrumuturile din ~ 163 ; cuvinte din ~ în română 163, 166, 223 ; etimologie multiplă din ~ și rusă în română 223 ; din ~, latină, franceză, italiană 162 ; din ~, franceză și italiană 164.
NEOLOGISM, adaptarea ~ 520—522 ; ~ adaptate greșit în româna actuală 521 ; pronunțarea cu *ę-* în ~ 499 ; *x* > *s* în ~ 167 ; ~ în vorbirea țăranilor din opera lui Marin Preda 77—78 ; atitudinea față de ~ 104—105 ; răspîndirea ~ în *-ie* și *-iune* 294—302 ; originea ~ din opera lui Eufrosin Poteca 161—172 ; glosarea ~ 165.
NOMINAL în structura cu adverb/adjectiv și supin 5—13.
NORMA CULTĂ a acordului 525 ; principii de stabilire a ~ în scrierea și pronunțarea neologismelor 520—522 ; desinența *-ră* în ~ 290—292 ; ~ nemunteneacă în PO 472 ; ~ în sec. al XVI-lea 229—231 ; ~ în structura nominal + adverb + supin 8.
NOUL TESTAMENT DE LA BĂLGRAD, lexicul din ~ 240 ; atitudinea lingvistică a traducătorului ~ 473.
NUMĂR la numerale 525.
NUME DE FAMILIE, sufix pentru ~ 258, 267.
NUME PREDICATIV exprimat prin pronume interogativ 307.
NUMERAL ordinal în *-le* 471 ; ~ substantivizat 526.

O

ONOMATOPEE bază de derivare substantivală 27.
OPERATOR metalingvistic 121 ; ~ modal 10.
OPOZIȚII de t.d. binare și ternare 496 ; ~ pentru clasificarea fonemelor după t.d. 497—503 ; ~ semantice între desinențele *-e* și *-uri* 200, 202—203, 205—207 ; ~ sintactice specifice pentru asertiv/neasertiv 6.
ORTOEPIE la semivocale 499.
ORTOGRAFIA în gramatica lui Micu și Șincai 192—193 ; principii în ~ pentru adaptarea neologismelor 520—522.
OSTENSIV v. RAPORT APOZITIV.

P

PALATALIZARE la *b* 239 ; vezi și GRAFIE.
PALIA DE LA ORĂȘTIE, fenomene fonetice în ~ 239 ; caracteristici lexicale în ~ 240 ; morfologia în ~ 240 ; sursele traducerii ~ 470—471 ; particularități lingvistice regionale în ~ 471—472 ; rolul ~ în dezvoltarea limbii române literare 470—473.
PARANTETIC v. ADVERB.
PARIMIAR de la Brașov 474—491 ; ~ românești din sec. al XVII-lea 474—475.

PARTICIPIU, rolul ~ în evoluția spre analitism 525; sintagme de modalitate cu ~ 526.
PERFECT COMPUS, forme regionale de ~ 80, 82; desinența *-ră* la ~ 288—289, 290—292.
PLEONASM cu valoare de superlativ: *atît mult rară* 170; vezi și CONJUNCȚIE.
PLURAL de reverență în limba veche 213—216; ~ al autorității în limba veche 214—216; ~ în *-i* la substantivul *mînă* 242; vezi și DESINENȚĂ.
POSESIV, sufix cu valoare de ~ 174, 175, 176, 177, 179.
PREDICATIVĂ în limbaj formalizat 53.
PREFIX *anti-* 510, *con-* 512, *hexa-* 522, *in-* 516, *pod-* 18, *scizi-* 521; *po-* în slavă 18, *pod-* în sîrbocroată 18.
PREPOZIȚIE, acord cu ~ 526; ~ la complementul de schimb: *contra, cu, de, pe pentru* 219; ~ *contra* cu acuzativul 219; acuzativul cu *pre* în sec. al XVI-lea 226; postpoziția ~ *de* 526; *necît* (= *decît*) 472; *pentru* 61.
PREZENT gnomic 59; forme regionale de ~ 80—82; *-ră* la ~ 289—290.
PREZUMTIV PERFECT cu *-ră* 289, 290.
PRONUME care exprimă totalitatea 525; ~ ca inserție în GV sau GN 235—236; funcțiile ~ interogativ 303—309; ~ de întărire 187—189; ~ nehotărît 58; ~ de reverență 213—216.
PRONUNȚAREA în vechea română literară 163, 166, 167.
PROPOZIȚIE asertivă și neasertivă 6.
PROPOZIȚIONAL v. ADVERB.
PROZODIE, dereglări în ~ 147, 154; ~ elegiilor eminesciene 145—146; ~ elementelor relaționale 143; ~ iambică heterometrică 155; ~ negației 143—159; ~ în manuale 143.
PSALTIREA, localizarea traducerii primitive a ~ în limba română 238—240; filigran comun în ~ Scheiană și CV 49; izvorul latin al ~ Scheiene 181—185.
PUNCTUAȚIA construcțiilor cu *sau* apozitiv 123.
PURISM lingvistic 193.

R

RAPORT APOZITIV poetic dezvoltant, enumerativ, intensificator, ostensiv 117—118; ~ metalingvistic 118—126.
REFLEXIV IMPERSONAL 58.
REGIONAL, particularități ~ în pronunțarea diftongilor 499; fenomene morfologice ~ 207, 210, 240, 242; particularități fonetice ~ 239, 241, 242; particularități ~ în PO 471—472; vorbirea ~ păstrată în vorbirea personajelor feminine din opera lui Marin Preda 75—83.
RELAȚII, tipuri de ~ între cuvinte 113; ~ condiționate 505.
RIMĂ, cupluri-clișeu de ~ 72; cupluri de ~ individuale 73; subsistemul disponibil al ~ 67—73; statistica ~ reflectînd contextul istorico-literar 71—72.
RITM amfibrah 147—148; ~ dactilic 146; ~ iambic 143—145, 147—149, 152; ~ trohaic 143—144.
ROMÂNA COMUNĂ, desinența *-uri* în ~ 210.
RUSĂ, cuvinte din ~ în română 141, 223; etimologie multiplă din ~ și germană în română 166; din ~, italiană, latină și germană 166; din ~, italiană, franceză, germană 166; din ~ și greacă 223; cuvinte din greacă în ~ 223; din română / ~ în bulgară 223.

S

SALUT în argou 35.
SCRIS ȘI VORBIT în limbajul matematic 63.
SELECTARE, valoarea de ~ în interogație 304—307.
SEMANTICĂ, generalizare ~ 512, 517; interpretarea ~ a structurii nominal + adverb/adjectiv + supin 5—12.
SEMIVOCALE, interpretarea fonologică a ~ 498; *e* și *o* alofone ale ~ *i* și *u* în graiurile dacoromâne 499; ortoepia ~ 499; statutul fonologic al ~ în raport cu vocalele 499—500.
SIMPOZIONUL Internațional „Oamenii de știință și pacea" 468; ~ de limbă și literatură română 101—102.
SINCOPA lui *ă* 239.
SINGULAR format de la plural 15.
SINONIMIE între sufixe 174, 175, 176, 177, 179; ~ sintactică 7.
SINTAXA textului de matematică 59—62; particularități de ~ ale românei 193; ~ transformațională aplicată structurii nominal + adverb/adjectiv + supin 5—12.
SISTEM LINGVISTIC conștiința existenței ~ 492—493; ~ în școala neogramatică 494—495.
SÎRBOCROATĂ cuvinte din ~ în română 15, 18, 138, 142.
SLAVĂ cuvinte din ~ în română 16, 19, 192, 258; sufixul *-ega* în ~ 253; prefixul *po-* 19, *pod-* 18.
SLAVONĂ cuvinte din ~ în română 16, 137, 193.
SLOVA Ꙁ și Ꙅ în PO 472.
STATISTICĂ în studiul rimei 67—73.
STIL FUNCȚIONAL în matematică 51—65; *-iune* în ~ științific 298; *-ie* în ~ beletristic 302; *-iune* în ~ administrativ 302; *contra* cu acuzativ în ~ administrativ și publicistic 219.
STILISTICĂ, integrarea ~ în evoluția limbii române literare 105.

STRUCTURA SINTACTICĂ specifică pentru textul matematic 57; ~ formată din nominal, adverb/adjectiv şi supin 5—13.
STRUCTURALISM, interpretarea ~ din punctul de vedere al materialismului dialectic 495.
SUBIECT, acordul verbului cu ~ 424—425; ridicarea ~ prin încorporarea subordonatei în regentă 8—9; ~ ca termen al relaţiei semantice pentru complementul de schimb 219, 220; ~ precedat de prepoziţie în postpoziţie faţă de un determinant de cantitate 526; ~ exprimat prin unităţi de limbaj formalizat 53; ~ general prin pers. I plural 59.
SUBIECTIVĂ în limbaj formalizat 53.
SUBIECTIVITATE, expresia lingvistică a ~ 9.
SUBORDONATĂ PRONOMINALĂ, propoziţia de schimb ca ~ 220.
SUBSTANTIV complement de schimb 219; ~ provenit din numeral 526.
SUFIX *-aca* 252, 255, *-aga* 252, 255, *-an* 267, *-ani* 91, *-ant* 510, 513, 516, *-ar* 25, 38, *-ari* 257, *-aş* 25, 139, *-ăl* 174, 175, 179, *-ăni/-ăi* 139, *-ătură* 22, *-ătoare* 22, *-bil* 7, 513, *-că* 20, 141, *-ea* 173, 174, 176, *-eală* 16, 23, 26, 30, *-ean* 29, 267, *-ească* 27, *-ec* 252 253, 254, 255, 258, *-eg(a)* 252—259, *-egea* 254, *-egiu* 254, *-ei* 173, *-eica* 173, *-el* 21, 22, 24, 27, 28, 30, 173, 174, *-eni* 91, *-esc* 511, 513, *-escu* 38, 257, 265, *-eşte* 26, *-eşti* 89, 257, *-et* 26, *-ete* 24, 38, *-eţ* 173, *-giu* 38, *-i* 27, *-ic* 22, 24, 25, 173, 252, 253, 255, *-icea* 173, *-iciu* 173, 176, 179, *-ie* 294—302, *-ig(ă)* 252, 253, 255, *-ilă* 140, *-ime* 24, *-ioară* 24, 173, *-isi* 168, *-ism* 511, 514, *-ist* 38, *-işoară* 24, 25, 26, 173, *-itate* 512, 513, *-(i)tură* 25, *-iţă* 22, 24, 173, 176, 177, 179, *-iu* 257, *-iune* 294—302, *-iza* 514, *-ircă/-îrcă* 19—20, 141, *-niţă* 21, *-oaică* 29, *-oca* 252, 255, *-oga* 252, 255, 267, *-oi* 23, 256, *-oj* 266, 267, *-os* 22, 26, 27, 28, 29, 174, *-re* 295, 510, 514, *-ucă* 23, 252, 253, 255, *-uga* 252, 253, 255, *-ui* 24, *-uica* 173, *-ulel* 27, *-uleţ* 23, *-uliţă* 25, 26, *-uş* 22, *-uşuţă* 27, *-uţ* 22, 23, 24, 26, 29, 30, 31, 173, 257, *-vici* 264; ~ *-ega* în slavă 253, *-ek* 253.
SUPERLATIV v. PLEONASM.
SUPIN în construcţie cu adverb sau adjectiv 11.

Ş

ŞCOALA NEOGRAMATICĂ, conceptul de lege fonetică la reprezentanţii ~ 493; adepţii ~ în lingvistica românească 494; sistemul lingvistic în concepţia ~ 494—495.

T

TENDINŢE de revitalizare a pronumelui de întărire 189; ~ în limbă identice cu legile interne de dezvoltare 495; ~ fonetice în concepţia reprezentanţilor şcolii lingvistice franceze 494; ~ în evoluţia acordului 525.
TERMINOLOGIE, evitarea excesului de ~ lingvistică modernă 115.
TEXT, structura sintactică specifică ~ matematic 57, 62—64; organizarea ~ matematic 63—64.
TEXTE ROTACIZANTE, cuvinte de origine latină în ~ 183; aportul Banatului la elaborarea ~ 228—240; stratul lingvistic bănăţean în ~ 238—251.
TOPICA adjectivului 525; ~ complementului de schimb şi a propoziţiei corespunzătoare 221; ~ variabilă a auxiliarului în norma cultă din limba veche 236.
TOPONIME din apelative 88, 90, 518; ~ din antroponime 89, 266—267; ~ reflectînd mişcări de populaţie 85—92; ~ din Moldova de Nord 195; ~ cu sufixe diminutivale 173—179.
TOTALITATE, pronume care exprimă prin parte o ~ 525.
TRADUCERE, cea mai veche informaţie cu privire la ~ în limba română 245, lucrări de cult în ~ română în continuarea activităţii coresiene 491.
TRANSCRIERE, erori de ~ în DLR 16, 17, 138.
TRANSFORMĂRI FONETICE v. CONSOANE şi VOCALE.
TRĂSĂTURI DISTINCTIVE ale fonemelor limbii române 496—503; ~ acustice universale 496.
TROHEU v. RITM.
TURCĂ, cuvinte din greacă în ~ 223.

U

UCRAINEANĂ, cuvinte din ~ în română 17, 137, 141.

V

VALORI STILISTICE ale acordului 526.
VARIANTE fonetice general româneşti în PO 472; ~ libere în norma cultă actuală 525.
VECHIUL TESTAMENT în primă traducere românească 475.
VERB, acordul ~ 524—525; forme de conjugare a ~ în limbajul matematic 52; ~ compatibile cu complementul de schimb 219; absenţa ~ copulativ în norma cultă a limbii vechi 231—232; ~ cu rol relaţional în construcţii corelative 505; ~ cu *n* refăcut la conjunctiv 471; ~ de modalitate 526; trecerea unor ~ de la conjugarea

a III-a la conjugarea I 471 ; variante de accent ale formelor negative ale ~ 144.
VIAȚA ȘI PETRECEREA SFINȚILOR răspîndirea formulei în perioada veche 247—251.
VOCALA *a* cu t.d. compact 497 ; *a* > *ea* după lichide 142 ; sincopa lui *ă* 239 ; *ă* > *o* după labială 139 ; ~ *ă*, *î* intermediare, neacute și negrave 498 ; *e* > *i* 241, 471 ; ~ *e*, *i* acute 498 ; alternanța *e*/*ă* în sec. al XVII-lea 491 ; alternanța *e*/*i* în secolul al XVII-lea 490 ; *i* pentru *î* 471 ; *i* < *e* maghiar 140 ; statutul fonologic al ~ *i* final, asilabic, postconsonantic 500—501 ; *u* > *î* 241 ; *ó* maghiar > *ol* în română 17 ; urme ale stadiului de limbă cu o singură ~ neutră 16 ; vezi și FONEM.
VORBIRE populară caracterizată prin *-uri* la feminine 202, 204 ; inovații în ~ copiilor 492.
VORBITOR implicat în actul de vorbire 113.

INDICE DE AUTORI*

A

Aaron Florian 169, 284
Adamescu, Gheorghe 287
Adrianova-Perete, V.P. 249, 250
Alecsandri, Vasile 75, 157, 188, 293, 298, 301
Alessandrescu, C. 177
Alexandrescu, Grigore 188, 292
Alexandru, dascăl polon 488
Alexici, G. 134, 243, 473
Alfieri, Vittorio 169
Almaș, Dumitru 189
Almăgeanu, Ana 12
Alvar, Manuel 103
Andriescu, Alexandru 292
Anghelescu, Nadia 6, 7, 11
Antonovici, I. 211
Archirie, protopop 470
Arghezi, Tudor 95, 97, 144, 147, 150, 151, 153, 294
Aristia, C. 169
Arvinte, Vasile 26, 128, 130
Asachi, Gheorghe 284
Augerot, J.E. 496
Austen, Jane 5, 6
Austin, J.L. 112, 114
Avram, Andrei **15—20**, **137—142**, 252, 496, 497, 498, 499, 500
Avram, Mioara 16, 119, 192, 193, 232, 233, 281, 521, 522

B

Banciu, Axente 104
Barac, Iosif 475, 488
Barbu, Eugen 12
Bardașu, P. 292
Bariț, George 284, 285, 292
Barraek, C.M. 207
Băcescu, Mihai 21, 24, 30, 222, 224
Bălăcescu, C. 75
Bălășescu, N. 286
Bălcescu, Nicolae 82, 285, 289, 292, 295
Bâldescu, Emil 161
Belchiță, Anca 497, 498, 501
Beldiman, Nicolae 188
Beltechi, Eugen 266
Beneševici, V. N. 248
Benveniste, Émile 9
Berca, Olimpia **67—73**
Berceanu, B. Barbu 117, 125, 126
Berea Găgeanu, Elena 188
Bianu, Ioan 185, 211, 314
Biberi, Ion 126
Binder, Pavel 483
Bîrlea, Ovidiu 23, 24, 25, 27, 129, 211,
Bîtea, Dana **117—126**
Bîtea, Ioan **117—126**
Blaga, Lucian 146, [155—159], 188
Blücher, Gerhard 46, 49, 181
Boeșan, N. 292
Bodea, Cornelia C. 292, 293
Bogdan, Damian P. 89, 215
Bogdan, Ioan 250
Bojinca, Damaschin 292
Bolintineanu, Dimitrie 292
Bolocan, Gheorghe 16, 85, 173, 176, 177
Borcilă, Mircea 113
Bossuet, J.B. 161
Bot, Livia 485
Bratul, popa 274, 275
Brătescu-Voinești, I. Al 82
Brâncuș, Grigore 114, 269
Breban, Vasile 516
Briquet, C.M. 48, 476
Brøndal, Viggo 527
Budai-Deleanu, I. 292
Buescu, Victor 176
Bulat, T.G. 292
Bunea, Augustin 104
Bureței, Emilian N. **172—179**
Busuioc, Monica 269
Buzași, I. 292
Buză, Emanuela 470, 473

* Cifrele tipărite cu caractere aldine drepte indică autorii de articole publicate în revistă în anul 1982 ; cifrele puse în paranteze drepte indică autorii recenzați sau discutați în articole speciale ; celelalte cifre trimit la autorii citați.

Bühler, Karl 111
Byek, J. 93, 142, 212

C

Caba, Vazul 127
Caion 300
Camariano, Nestor 249
Candrea, I.A. 41, 42, 43, 181, 185, 212, 227, 228, 230, 234, 244
Cantacuzino, Şerban 475, 491
Cantemir, Dimitrie 201, 211
Capidan, Th. 103, 208, 209
Caracostea, D. 96, 513
Caragiale, I.L. 5, 82, 289, 290, 292, 297, 298, 299, 300
Caragiu-Marioţeanu, Matilda 211
Cardaş, Gh. 133
Carp, P. 301
Carpenişanu, S. 104
Cartojan, Nicolae 211, 470, 473
Casalis, Didier 517
Casalis, Jacqueline 517
Catargiu, St. 301
Cazacu, A. 85, 88
Cazacu, Boris 83, 103, 141, 142, 193
Călinescu, George 12, 161, 188, 189, 301, 515, 516
Căpăţineanu, Stanciu 172
Cărăbiş, V. 272
Cândea, Virgil 211, 489, 490, 491
Cândroveanu, Hristu 510, 513, 514, 516, 517
Ceauşescu, Elena 468, 469
Ceauşescu, Nicolae 468, 469
Chen, M.Y. 207
Chindriş, I. 292
Chiţimia, I.C. 181, 182, 183, 184, 185
Chivu, Gheorghe 51, 65, 216, 234, 277
Chomsky, Noam 495
Ciauşanu, V. 21, 23, 30, 127, 128, 130, 135
Ciobanu, Fulvia 38
Ciobanu, Nicolae 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516
Ciobanu, Ştefan 41
Cioculescu, Şerban 188, 189
Ciompec, Georgeta 5, 114, 234, 235
Cioranescu, Alexandru 15, 223
Cipariu, Timotei 104, 192, 287
Ciuhandu, Gheorghe 263
Cimpeanu, P.M. 286, 295
Climescu, Constantin 51, 53, 55, 58, 59, 60, 61
Cobeţ, Doina 269
Cocotailo, Gheorghe 141
Cojocaru, I. 292
Coman, Petre 28, 29, 134, 137, 222, 224
Comarnescu, Petre 11
Conea, Ion 85, 178
Conner, Jack E. 123
Constantin, popa 484, 485
Constantinescu, Al. 211, 292
Constantinescu, Gheorghe 504
Constantinescu, N.A. 89, 174, 252, 256, 258, 262, 270
Contraş, E. 21—31, 127—137
Corbea, David 475
Coresi, diaconul 211, 226, 233, 243, 273, 276, 484, 487, 490
Coresi, Şerban 470
Corlăteanu, N. 274
Cornea, Paul 292
Coseriu, Eugenio 401
Costa-Louillet, G.M. 247
Costăchel, V. 85, 88
Costin, L. 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 128, 129, 131, 132, 135, 136, 271,
Costin, Miron 200
Costin, Nicolae 211
Costinescu, Mariana 185, 239, 240, 241 [273—277], 286, 287
Coşbuc, G. 105, 148, 220
Coteanu, Ion 51, 65, 94, 124, 125, 228, 230, 234, 504
Cozardini, Gr. 301
Craşoveanu, D. 218
Cristea, Constantin 51, 65
Cristea, Teodora 126, 303
Cristea, Valeriu 509, 510, 513, 514, 515
Cristureanu, Al. 262
Crohmălniceanu, Ov. S. 156, 158
Cronţ, Gh. 211, 292
Cuciureanu, St. 161

D

Damé, Fr. 138
Damian, S. 510
Dan, Dimitrie 29, 128
Dan, Ilie [195]
D'Arco Avalle, Silvio 72
Darvari, Dimitrie 161
Daseălu, Crişu 103—105
David, Doina [103—105]
Dayre, J. 18, 19, 138
Dănăilă, Ion 315—462
Dănilă, Simion 260—265, 266, 267
Deanović, M. 18, 138
Delavrancea, Barbu Ştefănescu 300, 301
Demény, L. 245
Densusianu, Ovid 41, 42, 183, 184, 225, 226, 227, 228, 230, 234, 236, 237, 301, 314, 594
Densuşianu, Aron 41
Densuşianu, Nicolae 271
Depărăţeanu, Alexandru 296
Deutsch, Maria 269
Diacon, Vasile 161—172
Diaconescu, Ion 114, **216—221**
Diaconescu, Paula 111—115, 199, 205, 210
Diaconu, Ion 134
Dima, Alexandru 293
Dimitrescu, Florica 144, 213, 228, 229, 517

Dimitriu, C. 125, 126
Dinculeanu, N. 51, 52, 65
Dinu, Titu 29
Doinaş, Ştefan Augustin 146
Donat, Ion 85, 88
Dorcescu, Eugen 95
Dortchev, G. 141
Dosoftei, mitropolitul 201, 211, 212, 293, 474, 478, 488
Dragalina, P. 104
Dragomirescu, Gh. N. 147
Dragomirescu, Mihai 287
Dragoş, George-Mihail 33, 38
Drăşoveanu, D.D. 505, 506, 507
Drăganu, Nicolae 16, 41, 42, 178, 228, 229, 230, 237, 244, 271
Drimba, Vladimir 244, 269
Dubois, Jean 517
Dumitraşcu, Pompiliu 507
Dumitrescu, Suzana-Carmen 504, 507
Dumitriu, Anton 51, 62, 65, 126
Duval, Al. 169

E

Edwards, P.M.H. 288
Eineder, Georg 476
Emanuel, David 51, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 65
Eminescu, Mihai 143, 146, 153, 220, 292, 297

F

Facca, C. 75
Faiciuc, Ioan 266
Fant, M. 496, 500
Fénélon 172
Ficşinescu, Florica 125
Filangieri, Gaetano 161
Filimon, Nicolae 292
Fischer, I. 292
Fleury, Claude 161
Flora, Radu 267
Florea, V. 124, 125, 126, 173
Florescu, I. 169
Florescu, P.M. 129, 130
Focşa, Gheorghe 30, 129, 133
Fournier, R. 172
Frăţilă, Vasile [518—519]
Frâncu, C. 82, **199—212, 281—293**
Frege, Gottlob 126
Frollo, G. 104
Frunzescu, D. 176, 257, 258
Fugariu, Florea 292, 293
Funeriu, I. **97—98,** 143, 147
Furtună, Dumitru 134, 271

G

Galaction, Gala 188, 276, 301
Gáldi, Ladislau 146, 149, 155
Gaster, Moses 41, 93, 211
Gălăbov, I. 224
Gămulescu, Dorin 18, 142
Gâştescu, Petre 178
Georgescu, Magdalena 216, 234, 277
Georgescu, Titu 161
Georgiev, Vladimir 224
Gerardy, Theodor 46, 48
Gerov, V. 222, 224
Geszti, Ferenc 470
Gheorghe, Mircea 98
Gheraklitov, A.A. 476
Gherasim, arhimandrit 211
Gheţie, Ion 41, 42, **93—94,** 103, 104, **181—185, 238—251,** 277, 302, **470—473,** 484
Ghibănescu, Gheorghe 212
Ghica, I. 82, 289, 301
Ghica, I.D. 169
Gilbert, Pierre 517
Gilliéron, Jules 494
Goga, Octavian 105, 149, 150
Goldoni, Carlo 169
Golescu, A.G. 285, 289
Golescu, Dinicu 171
Golescu, Iordache 171, 286
Gologan-Costea, Daniela 304
Golopenţia-Eretescu, Sanda 6
Graur, Al. 72, 81, **99,** 142, 188 199, 204, 205, 206, 210, 255, 269, 281, 287, 291, 498, 500, **527**
Greceanu, Radu 483
Grecescu, C. 212
Greenbaum, Sidney 119
Grevisse, Maurice 126
Grigorie, monahul 247
Grigoriu, Costachi 272
Grigoriu-Rigo, Gr. 272
Gruiţă, Gligor [524—526]
Gruiţă, Mariana 504
Guiaşu, Silviu 126
Guiraud, Pierre 111
Gunnar, C. 496, 500
Guţu Romalo, Valeria 5, 7, 11, 126, 199, 213, 217, 218

H

Haas, Rosamond Mara 103
Halle, M. 496, 500
Haneş, P.V. 93, 103
Haret, Spiru C. 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 65
Hasan, Finuţa 38, **213—216,** 230, 252, 522
Hasdeu, B.P. 18, 104, 294, 296, 297
Heineccius, J.Th. 161
Heliade Rădulescu, I. 104, 162, 168, 171, 172, 284, 285, 286, 292, 293, 294

Heltai, Gáspár 227, 229, 471
Herce, Ştefan 470, 471
Herodot 200, 211
Hjelmslev, Louis 294
Hoban, Văsii 476, 484, 487
Hodiş, Viorel 118, 119, 123, 125, 126
Hodoş, E. 133
Hristea, Th. 5, 11, 114, 170, 269, 512, 513, 516
Hunger, Herbert 247
Hurmuzachi, Alexandru 295
Hurmuzaki, Eudoxiu 214, 216

I

Iacob, Caius 51, 65
Iacob, Viorica 51, 65
Iane, popa 491
Ibrăileanu, Garabet 104
Ilčev, St. 224, 253, 258
Iliescu, Maria 72, 142, 269, 303
Ilieş, Aurora 483
Indrieş, Alexandra 157, 158
Ionaşcu, Alexandru 79
Ionaşcu, Ecaterina 269
Ionaşcu, I. 86, 256
Ionescu, Chr. 85
Ionescu, Liliana 156, 158, 497, 498, 501
Ioniţă, Magdalena 216, 234, 277
Iordan, Ion 178
Iordan, Iorgu 5, 6, 11, 85, 88, 90, 91, 92, 93, **101—102**, 104, 113, 126, 144, 173, 176, 177, 178, 189, 199, 204, 205, 258, 259, 287, 297, **492—495**, 504, 505, 513, **518—519, 523**
Iorga, Nicolae 41, 42, 188, 211, 212, 214, 215, 216, 243, 293, 470, 473, 485
Irimie, Cornel 127, 132
Isbăşescu, Mihai 142
Istrate, Gavril 93
Iszer, A. 286
Işa, Iuliu 476
Iuhász, I. 243
Ivănescu, Gheorghe 93, 103, 104, 240, 294, 312
Ivireanul, Antim 211

J

Jakobson, Roman 111, 115, 118, 496, 500, [527]
Jivcovici, Mirco 142
Jivcovici, Panteleimon 263, 264
Juilland, Alphonse 288
Juilland, Ileana 288

K

Kalužniacki, E. 249
Kant, Immanuel 297
Kelemen, Béla 269
Klepikov, S.A. 476
Kogălniceanu, Mihail 284, 293, 301
Kolev, N. 141
Kotzebue, A. von 169

L

Lacea, Constantin 475, 489
Lagane, René 517
Lambrior, Alexandru 5, 7, 8, 104, 213, 287
Lambros, Spyr. P. 248
Lancevicius, E. 476
Laurenţiu, Dan 511, 513, 514, 516
Laurian, A. Tr. 104, 192
Leca, C. 169
Leech, Geoffrey 129
Leonte, Liviu 293
Leviţchi, L. 304
Linţa, Elena 42, 43
Litzica, Constantin 248, 249
Lombard, Alf 499, 500
Lone, Steinar 268
Lotz, J. 500
Lovinescu, Eugen 5, 7, 515
Lupaş, Ion 104, 211
Lupescu, Mihai 271
Luther, Martin 185
Lyons, John 6

M

Macedonski, Al. 296
Macrea, Dimitrie 94, 314
Maior, Petru 161, 172, 293
Maioresc u, Titu 5, 8, 104, 298, 299, 300
Maixner, R. 18, 138
Maneca, Constant 517
Manliu, I. 104, 287
Manolescu, Nicolae 5
Marcu, Florin 517
Marcus, Solomon 51, 52, 62, 65
Mardarie, Cozianul 240
Mareş, Alexandru 41—50, 216, 231, 234, 238, 239, 240, 241, 242, 275, 277, 473, 474, 476, 484, 485
Marian, S.Fl. 24, 26
Marien, diacul 470
Marino, Adrian 301, 510, 511, 512, 516
Massillon, J.B. 161
Massim, I.C. 104, 287
Mateescu, Tudor 292
Mauger, G. 303
Mazilu, Dan Horia 250
Mării, Ion 138, 518
McLain, Richard 113
Meillet, Antoine 494
Meschounie, Henri 517
Meteş, Ştefan 15, 86, 485, 486
Meyer-Lübke, Wilhelm 101, 494
Michăescu, Radu 269

Micu, Samuil [191—194]
Mihail, Zamfira 269
Mihalcea, Gh. C. 272
Mihăescu, Gib. 290, 292
Mihăilă, Ecaterina 51—65
Mihăilă, Gheorghe 269
Mihăileanu, Nicolae 51, 65
Mihăilescu, V. 85, 88
Mihu, popa 491
Miklosich, Fr. 19, 253, 258, 259
Mincu, Marin 293, 515
Mioc, Damaschin 293
Mircea, Ion-Radu 474—491
Mitran, Mircea 119, 124
Mocanu, Nicolae 266
Modoran, Filofteia 85—92
Moise, Ion 33—39
Moisil, Florica 211
Moldovan, Dragoș 235, 269
Molière 168, 169
Morariu, Corneliu 269
Moroiu, C. 169
Moxa, Mihail 250
Muljačić, Žarko 496, 498, 500, 502
Munteanu, George 5, 7, 11, 12
Munteanu, Ștefan 96, 103, 104, 294
Muşlea, Candid 474, 475, 476, 483, 484, 485, 486, 487, 489
Muțiu, Ion 117, 119, 121, 123, 125, 126

N

Naghiu, I.E. 471
Nazarevskij, A.A. 250
Nădejde, Ion 41
Neaga, N. 471
Neagoe, Victorela 281, 288, 290, 291
Neagu, Gh. I. 272
Neamțu, G.C. 504—507, 524—526
Neculce, Ion 211
Negoițescu, Ion 101
Negruzzi, Costache 284, 293
Negruzzi, Iacob 5, 6, 81, 296, 298
Negulescu, C. 104
Neiescu, Petru 266
Nestorescu, Virgil 139, 222—224
Nicolescu, M. 51, 52, 65
Niculescu, Alexandru 11, 75, 103, 199, 213, 216, 296
Niobey, Georges 517
Nițescu, I. 169
Novalis 158
Nuță, Ion 12

O

Oancă, Teodor 252—259
Oancea, D.I. 178
Oancea, Gheorghe 159
Oarcea, Vasile 31
Obreja, Alexandru 270
Ocheșeanu, Rodica 292
Odobescu, Alexandru 289, 293, 297, 298
Ohmann, R. 113
Oiță, I. 117, 119, 124, 125, 126
Olsen, Hedvig 5, 12, 213
Oltean, Vasile 475, 476, 481, 483, 484, 485, 487
Onicescu, Octav 51, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65
Onițiu, V. 104
Onu, Liviu 103, 193, 273—277
Opran, M. 290
Oprișan, Cornelia 292
Ornea, Z. 12

P

Pall, Francise 215
Pamfil, Viorica 211, 243, 470, 471, 472
Pamfile, Tudor 134, 271
Panaitescu, P.P. 41, 42, 85, 88, 211, 212, 249, 470, 486
Pană-Dindelegan, Gabriela 5—13, 218, 281, 282, 287
Papacostea, Șerban 245
Papadopol Calimah, Alexandru 295
Papahagi, Pericle 208, 211
Papahagi, Tache 23, 135, 208, 211
Papiu Ilarian, A. 293
Pascu, Giorge 41, 176
Pascu, Ștefan 292
Pașca, Ștefan 27, 253, 256, 259, 271
Pavel, Emilia 132
Păcală, Victor 29
Păsculescu, Nicolae 27
Pătrășcanu, D.D. 5
Pătruț, Ioan 252, 254, 256, 259, 266—267, 285
Perpessicius 146
Pervain, I. 292
Peștișel, Moise 470
Petrarca, Francesco 172
Petre, Mihai 38
Petrescu, Camil 301, 512
Petrocchi, P. 169
Petroveanu, Mihail 511, 515, 517
Petrovici, Emil 93, 139, 141, 258, 270, 288, 496, 498, 499, 500, 518, 519
Petrovici, Ion 299
Petrovici-Stoichescu, D. 263, 264
Petruc, Elena 93
Philippide, A. 41, 93, 101, 104, 287, 314, 494
Philippide, Al. 268, 297, 298
Pindemonte 172
Piru, Alexandru 471
Piru, Elena 292
Piscupescu, Șt. V. 18
Pitiș, Gheorghe 24, 129, 130, 131, 132
Platon, Maria 292
Pleșoianu, Grigore 172
Poalelungi, Gheorghe 292

Pokrovskaja, V.F. 249, 250
Pop, Gheorghe 83
Pop, Ion 158
Pop, Liana 303—309
Pop, Mara 85, 86
Pop, Ştefan 171
Popa, Eleonora 315—462
Popescu, Anicuţa 211, 292
Popescu, Ion 187—189
Popescu-Marin, Magdalena 119, 126
Popescu, P. 42, 43
Popescu, Radu 212
Popescu-Sireteanu, Ion 269—272
Popescu, V. 295
Popovici, Athanasie 288
Popovici, D. 96
Popovici, I. 246, 312, 313, 314, 471
Porumbescu, Iraclie 296
Poteca, Eufrosin [161—172],
Potra, George 82, 211, 292, 293
Potra, G.G. 293
Preda, I. 304
Preda, Irina 509—517
Preda, Marin 11, [75—83], 287
Procopovici, Alexie 41, 281
Protopopescu, E. 295
Pumnul, Aron 296
Purdela-Sitaru, Maria 312
Purece, S. 292
Puşcariu, Sextil 81, 101, 223, 228, 229, 240, 301, 313, 314, 494, 499, 517

Q

Quirk, Randolph 119, 124, 126

R

Racine, Jean 168
Radev, A. 141
Radu, Rodica 269
Radu, V. 276
Raicu, Lucian 513
Raţiu, Ion 104
Rădulescu, Andrei 211
Rădulescu-Codin, C. 22, 133
Rădulescu, Maria 232
Rădulescu-Motru, C. 5, 8, 162, 298
Rădulescu, Theodora 211, 292
Rădulescu-Vintilă, Ioana [523]
Rebreanu, Liviu 219, 268
Regman, Cornel 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516
Riffaterre, Michael 294
Rizescu, I. 217, 234, 235, 254, 521
Robert, Paul 517
Robu, Vladimir 126, 504, 505
Roceric, Alexandra 213, 216
Rocques, Mario 470, 471
Radul, preot din Şinca 476
Roegist, Eugen 10
Rogobete, S. 119, 125, 126
Rohlfs, Gerhard 103
Roman, Alexandra 216, 234, 277
Rosetti, Al. 43, 93, 103, 193, 211, 212, 214, 216, 225, 228, 229, 230, 234, 244, 245, 301, 472, 498, 499
Rosetti, C.A. 301
Ross, J.R. 6
Rousselot, Jean Pierre 312
Ruhlen, M. 498
Ruset, I. 169
Russo, Alecu 284, 292
Rusu, G.C. 97

S

Sadoveanu, Mihail 81, 158, 293, 297
Sala, Marius 101, [523]
Sandfeld, Kristian 5, 12
Saraş, Marcel 303
Sasu, Aurel 292
Saussure, F. de 495
Sauvageot, Aurélien 76
Săteanu, Cornel 119, 125, 126, 217
Săulescu, Gh. 216
Săvulescu, Traian 298
Sbiera, I.G. 41, 42, 211, 273, 276
Schleicher, August 104
Scriban, Augustin 222, 223
Scurtu, V. 29, 31, 79
Searle, J.R. 112, 114
Sebeok, Thomas A. 111
Sfîrlea, Lidia 499
Sihleanu, A.Z. 81
Silaşi, Grigore 104
Simache, N. 293
Simion, Eugen 292, 514
Simionescu, Cornelia 13
Simonescu, Dan 211, 292
Sirul, Efrem 485
Slavici, Ion 293
Smrčkova, J. 229, 230
Soresecu, Roxana 158
Spitzer, Leo 101
Staicu, preotul 487
Stan, I.T. 501
Stanca, Radu 145, 148
Stancu, Zaharia 80
Stănescu, Nichita 189
Stéphanova, L. 141
Stilescu, V. 287
Stoian, I. 129
Stoica, Nicolae din Haţeg 288, 293
Stoica, S. 104
Stoicescu, Domnica 13, 293
Stoicescu, N. 211
Suciu, I.D. 264, 292
Svartik, Jan 119
Sztripszky, H. 243, 473

Ş

Şandru, D. 85, 86, 91, 246
Şăineanu, Lazăr 172
Şchiau, Octavian 485

Şerban, Geo 293
Şerban, Vasile 123, 125, 126
Şerbănescu, Teodor 158
Şesan, Milan P. 41
Şiadbei, I. 281
Şincai, Gheorghe [191—194]
Şora, Mariana 159
Ştefan, Ion **75—83, 155—159,** 162, **294—302**
Ştefănescu, Ioana 6
Ştefănescu, M. 303
Ştrempel, G. 211
Şuteu, Flora 104, 114, 157, 158, 292, **310—311**
Şuteu, V. 497, 499

T

Taloş, I. 101
Tamás, Lajos 17, 18, 138, 139, 140, 201, 206
Tamaş, C. 292
Teaha, T. 21, 25, 26, 28, 29, 30, 128, 130, 132, 133, 135
Tegăneanu, C. 211, 292
Teleguţ, Mircea 263
Tempea, Radu 203, 485, 486
Teodoreanu, Ionel 513
Teodorescu Ecaterina 119
Teodorescu, Mirela 188, 244
Tell, Christian 290
Tenora, Bohuš 274
Tertulian, Nicolae 101
Tiktin, H. 212, 287
Todiraşcu Nicola, Cristina 158
Tohăneanu, G.I. **143—159,** 294
Toma, jupan 484
Toma, Stela 211
Tomegea, Petre **195**
Tomescu, Ioan 51, 65
Tomescu, Mircea 30
Tomida, Ecaterina D. 26, 129, 130, 131, 132, 133, 135
Topîrceanu, George 147
Topliceanu, Traian 263
Tordaşi, Mihai 470
Torouţiu, I.E. 298
Trandafir, Gh.D. **191—194**
Trandafir, Rodica 51, 65
Trubetzkoy, N.S. 527
Turculeţ, Adrian **496—503**
Tuţescu, Mariana 117

Ţ

Ţâra, Vasile 103, 294
Ţichindeal, Dimitrie 260

U

Udrescu, Dumitru 25, 130, 139
Ulici, Laurenţiu 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516
Ulivi, Anca 499
Ureche, Grigore 212, 233
Ursu, Despina 163, 166, 269
Ursu, N.A. 163, 166, 167, 170, 211, 247, 251, 269
Uspenskij, P. 248

V

Vaida, Mircea 158
Vasile, cronicarul (din Braşov) [478—491]
Vasiliu, Alexandru 29
Vasiliu, Emanuel 6, 10, 497, 498, 500, 501
Vasiliu, Laura 19, 141, **521—522**
Vasiluţă, Livia 312
Vasmer, Max 223, 224, 518, 519
Văcărescu, Iancu 168, 169
Văcărescu, Ienăchiţă 171, 286, 293
Vârtic, Dumitru 22, 26, 133
Vianu, Tudor 144, 152, 297, 301
Viciu, A. 130
Vîlsan, Gh. 86
Vîrcol, V. 246
Virtosu, I. 162
Vlad, Dan-Ion 7
Voegelin, Charles Frederik 523
Voegelin Robinett, Florence Marie 523
Voinescul, I. 169, 289
Voltaire 168, 172
Voronca, Ilarie 271, 272
Vossler, Karl 103
Vrabie, Gheorghe 136
Vrănceanu, G. 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65
Vulişici, Maria 217
Vulpe, Magdalena 234

W

Wald, Lucia 51, 65
Wang, W.S.Y. 207
Weigand, Gustav 291, 518, 519
Wrocław, A.P. 48

X

Xenopol, A.D. 41

Z

Zacan, Efrem 470, 471
Zaciu, Mircea 101, 102
Zaimov, I. 224
Zamfirescu, Dan 211
Zanne, G. 292
Zăstroiu, Victoria 269
Zdrenghea, Mircea [191—194], 507
Zgraon, Florentina **225—246,** 470
Zidăroiu, Corneliu 51, 65
Ziegler, Fr. 168
Zugun, Petru 501
Zweig, Ştefan 126

INDICE DE CUVINTE *

BULGARĂ: *бабуш* 222; *boz* 267; *кавал* 222; *капандура* 222; *котреля* 223; *лефер* 223; *панта* 139; *паклатя* 16; *прьмина* 141; *пькам* 139; *sukmanй* 192.

CEHĂ: *pošvice* 18.

ENGLEZĂ: *archetypal* 511; *circularity* 512; *deambulation* 513; *definable* 513; *exponential* 515; *game* 521; *grape-fruit* 521; *iceberg* 521; *imagism* 515; *imagist* 516; *incitant* 516; *out* 521; *play-back* 521.

FRANCEZĂ: *aliénant* 510; *antilittérature* 510; *arrêter* 170; *artillerie* 166; *autobus* 521; *auto(mobile)* 521; *bassin* 521; *cantonner* 512; *cauchemardesque* 513; *charge* 521; *Charlemagne* 171; *chasselas* 522; *chinchila* 522; *circonstance* 163; *circularité* 512; *civil* 168; *combat* 170; *complaire* 170; *confraternel* 512; *conspiration* 170; *contemporain* 170; *contre-jour* 521; *créativité* 513; *crispant* 513; *déambulation* 513; *définissable* 513; *discours* 514; *dissimuler* 165; *dôme* 166; *éloquence* 168, 170; *épigonisme* 514; *éros* 515; *fabriquer* 165; *fainéant* 165; *financier* 169; *flanelle* 521; *harpie* 522; *hématipoïèse* 521; *humeur* 522; *imagiste* 516; *imposture* 165; *indice* 170; *intime* 522; *(la) jarretière* 166; *liqueur* 521; *millenaire* 170; *mission* 165; *naufrage* 170; *nouvelle* 170; *non-conformisme* 516; *objet* 164; *pamplemousse* 521; *parole* 165; *parricide* 170; *plein-air* 521; *plupart* 170; *postérité* 171; *pratique* 169; *punaise* 521; *réchaud* 521; *refondre* 165; *régir* 521; *saisir* 521; *saisissant* 521; *sensitive* 170; *sensuelle* 165; *souverain suprême* 170; *sphère* 162; *successivement* 170; *supposés* 165; *surnommer* 170; *surpris* 165; *table* 170; *tapisserie* 168; *trompe l'oeil* 521; *vénérable* 165; *visionnaire* 170; *vitesse* 521; *vraisemblance* 170.

GERMANĂ: *Artillerie* 166; *balladesk* 511; *Dom* 166; *Eros* 515; *Grammatiker* 166; *Humoreske* 522; *Jodler* 521; *Moosgrün* 28; *Prahm* 142; *Šolder* 271; *streifen* 166.

GREACĂ: αἱματοποιεῖν 521; ἅρπυια 522; *basilichi* 169; *thalassa* 521; λευρίνι 223; λουφάρι 223; *kallos* 512; *koiné* 521; Παρμενίων 256; τὸν πατέρα 521; σφαῖρα 162, φαφαλιάρης 223; *philos* 512; χάχας 223.

ITALIANĂ: *aria* 168; *arrestare* 169; *articolo* 168; *artiglieria* 166; *astratto* 167; *astrazione* 167; *bastardo* 169; *Batello* 169; *capellano* 168; *Carlomagno* 171; *cavallo* 222; *cenacolo* 168; *cercare* 168; *ciarlatano* 168; *cittadella* 169; *civile* 168; *codesta* 170; *colore* 167; *comporto* 167; *comune* 167; *concorrente* 168; *conquista* 169; *consiglio* 169; *console* 169; *contemporaneo* 167; *contraddizione* 167; *costare* 168; *crociata* 168; *danza* 168; *dea* 165; *deportazione* 163; *deposito* 168; *doge* 169; *duomo* 166; *elementare* 167; *eloquenza* 168; *equilibrio* 169; *equita* 167; *finanziere* 169; *fortezza* 168; *gelosia* 167; *generale* 167; *genere* 167; *ghibellino* 169; *grammatico* 166; *guardia* 169; *guelfo* 169; *innato* 167; *inquisitore* 169; *inquisizione* 169; *interesse* 168; *italiano* 167; *lezione* 167; *locotenente, logotenente* 169; *lombardii* 168; *luogotenente* 169; *macchina* 167; *maestro* 168; *morale* 167; *naturale* 167; *novità* 168; *oggetto* 164, 167; *oracolo* 168; *ostatico* 169; *ovest* 168; *parola* 165; *particolare* 167; *partita* 168; *piazza* 168; *popolo* 168; *praticare* 169; *prati-*

* În acest indice nu au fost cuprinse cuvintele în cupluri-rimă din articolul publicat în nr. 1, p. 64—73; conjuncțiile, prefixele, prepozițiile și sufixele sînt enumerate la temele respective din cadrul indicelui de materii.

cato 169 ; *pratico* 169 ; *prelezione* 167 ; *pretesto* 169 ; *prezzo* 168 ; *punto* 168 ; *qualità* 169 ; *quest'altra* 170 ; *relegazione* 164 ; *ricerca* 168 ; *romanza* 167 ; *salsa* 168 ; *santuario* 169 ; *scena* 168 ; *scultura* 169 ; *secolo* 169 ; *semplice* 168 ; *sensitiva* 170 ; *sentenza* 168 ; *sfera* 162 ; *signore* 169 ; *signoria* 169 ; *soggeto* 168 ; *sperimentale* 168 ; *spione* 168 ; *spiriti vitali* 170 ; *sponga* 168 ; *stima* 168, 169 ; *stipulazione* 164 ; *svaporare* 169 ; *Svezia* 169 ; *tappezzeria* 168 ; *tavola* 170 ; *traduzione* 167 ; *transparente* 168 ; *universale* 168 ; *vegetale* 168 ; *venere* 168 ; *verisimiglianza* 170 ; *verosimiglianza* 170.

LATINĂ : *angelus* 193 ; *annus* 192 ; *articulus* 168 ; *auditorium* 170 ; *basilica* 169 ; *cantavissent* 282 ; *capita* 170 ; *caput* 170 ; *Carolus Magnus* 171 ; *census* 522 ; *communis* 167 ; *contemporaneo* 167 ; *dea* 165 ; *deportatio* 163 ; *do* 193 ; *elementarius* 167 ; *eloquentia* 168 ; *generalis* 167 ; *genus* 167 ; *grammaticus* 166 ; *humulis* 193 ; *ibidem* 521 ; *idem* 521 ; *index* 170 ; *indicem* 170 ; *intimus* 522 ; *hapax legomenon* 521 ; *judicium* 170 ; *lac* 192 ; *lacte* 192 ; *lactis* 192 ; *laudo* 193 ; *machina* 167 ; *magnus* 171 ; *membrum* 178 ; *metaxa* 208 ; *mola* 192 ; *moralis* 167 ; *naturalis* 167 ; *obiectum* 164 ; *parabula* 165 ; *paraula* 165 ; *particolaris* 167 ; *passim* 521 ; *petitio principii* 521 ; *populus* 168 ; *posca* 19 ; *posse* 184 ; *potuerunt* 182 ; *preferire* 168 ; *preferito* 168 ; *prejudicium* 170 ; *pugnus* 194 ; *punctum* 168 ; *relegatio* 164 ; *sanguinarius* 170 ; *sanguineus* 170 ; *scissus* 521 ; *sensibilis* 170 ; *sententia* 168 ; *sfaera* 162 ; *sufflo* 193 ; *tabula* 170 ; *universalis* 168 ; *vallis* 192 ; *vănere* 168 ; *vegetalis* 168 ; *Venus* 168.

MAGHIARĂ : *böség* 17 ; *fartolni* 223 ; *gyufa* 18 ; *Kiss* 255 ; *mátka* 21 ; *máz* 21 ; *mérték* 140 ; *panyóka* 17 ; *partéka* 140 ; *pendely(ke)* 17 ; *pocsékol* 140 ; *pok* 139 ; *ponyva* 137 ; *portéka* 140 ; *sajnál* 270.

POLONĂ : *pochwica* 18.

ROMÂNĂ

Aromână : *cale* 208 ; *căl'i* 208 ; *căl'iuri* 208 ; *căl'uri* 208, 209 ; *casă* 208 ; *cărnuril'i* 208 ; *ergi* 208 ; *k'eare* 208 ; *găl'uri* 208 ; *ğepe* 208 ; *ğepurle* 208 ; *gl'indă* 209 ; *gl'inde* 209 ; *hăl'iuri* 208 ; *hăl'ură* 208 ; *hăl'uri* 208 ; *lînuri* 208 ; *mătăsuri* 208 ; *mîcări* 208 ; *sirmă* 208 ; *sirmuri* 208 ; *vale* 802 ; *văl'i* 208 ; *văl'uri* 208 ; *virdeață* 208 ; *virdeți* 208 ; *virdețuri* 208.

Dacoromână :

A : *abatere* 164 ; *abisul* 162 ; *absolut* 77 ; *absoluta* 163 ; *abstractiza* 510 ; *abstractizant* 509 ; *abstracție* 298 ; *abstracțiune* 298, 299, 300 ; *abstracțiuni* 310 ; *absurditate* 163 ; *abusif* 165 ; *abuzivi* 163 ; *acapara* 510 ; *acaparant* 510 ; *aceastaá* 192 ; *aceastastă* 170 ; *aceea* 500 ; *aceea(și)* 500 ; *aceia* 500 ; *aceia(și)* 500 ; *aceștia* 501 : *aceștia* 525 ; *aci* 505 ; *acmu* 471 ; *acțiune* 299 ; *acum* 505 ; *acuzați* 163 ; *acuzațiunea* 301 ; *Adam* 87 ; *adecvația* 297 ; *adevărsămănării* 170 ; *adezie* 295 ; *adeziuni* 301 ; *adiafora* 166 ; *adiafori* 166 ; *administrator* 77 ; *admirațiune* 297 ; *a admite* 77 ; *adorație* 163 ; *adresă* 77 ; *adu* 274 ; *(v-au) adunat* 283 ; *Adunați* 88, 92 ; *Adunații-Budești* 92 ; *Adunații-Copăceni* 92 ; *Adunații-Proviții* 92 ; *Adunații-Teiului* 92 ; *aduseseră* 286 ; *aea* 499 ; *afecția* 302 ; *afecții* 296 ; *afecțiune* 288, 299 ; *afierosi* 166 ; *agape* 162 ; *agent* 77 ; *agitațiune* 300 ; *agitațiuni* 300 ; *agru* 240 ; *ailicească* 166 ; *aina* 270 ; *aisberg* 521 ; *(au)ajunseră* 289 ; *ajunsese* 284, 285 ; *Alba* 91 ; *Albești-Ungureni* 86 ; *Albu* 87 ; *(să) alcătuiască* 165 ; *alea* 499 ; *aleiuri* 165 ; *Alemania* 165 ; *aleneș* 472 ; *(am) alesără* ; 289 *Alești* 88 ; *Alești-Ciocănești* 92 ; *aleuri* 165 ; *Alexandra* 262 ; *Alexandru* 87 ; *Alexe* 87 ; *alfavita* 166 ; *alienánt* 510 ; *alișveriș* 165 ; *allegretto* 522 ; *alligoricește* 163 ;

allilodidactică 166 ; *Almaj* 90 ; *Almaș* 90, 256 ; *Alteța* 216 ; *A[lteța] d[oastră]* 216 ; *alții* 525 ; *alun* 174 ; *Aluneaua* 174 ; *Alunelu* 174 ; *Alun(u)* 174 ; *aluziuni* 301 ; *ambilor* 164 ; *ambiție* 78 ; *amenințа* 23 ; *(s-au)amestecat* 289 ; *amfiteatrul* 162 ; *amfivolie* 166 ; *amiază* 500 ; *amînat* 240 ; *amîndoi* 525 ; *amorțise* 282 ; *amorul* 163 ; *amu* 471 ; *an* 192 ; *analogă* 162 ; *analoghicește* 163 ; *anatomia* 162 ; *Andrei* 87 ; *(cu) anevoie* 5 ; *Annibal* 171 ; *anonimă* 77 ; *anticalofil* 512 ; *antifasii* 166 ; *antiliteratúră* 510 ; *antinomii* 164 ; *antipoezie* 510 ; *antlia* 166 ; *antologa* 510 ; *antologáre* 510 ; *antologhia* 164 ; *antropomorfi* 164 ; *apagoghi* 166 ; *aparire* 295 ; *apariția* 297 ; *apartamentul* 164 ; *apelația* 163 ; *apevist* 33, 38, 39 ; *(a) aplica* 163 ; *apoftegme* 166 ; *apologhia* 163 ; *aporetici* 166 ; *Apostol* 87 ; *(a se) aprinde* 181 ; *(să) apropiasă* 283 ; *apucasă* 283 ; *apuți(t)* 240 ; *apuțitură* 240 ; *arabésc* 510 ; *arămuri* 201 ; *arătarea* 170 ; *(au) arătatără* 289 ; *arâmi* 199 ; *Ardealu* 90 ; *Ardeleanu* 87 ; *Ardeleni* 90 ; *Arega* 256 ; *(a) aresta* 169 ; *arestată* 170 ; *Areto* 171 ; *argumentul* 163 ; *arhetipál* 511 ; *arhitectură* 162 ; *arh'ivă* 502, *aridicaseră* 286 ; *ariilor* 168 ; *aristocrație* 162 ; *armariu* 192 ; *armasáriu* 192 ; *armaș* 256 ; *armată* 525 ; *Armega* 253, 254, 256 ; *Arnota* 175 ; *Arnoțel* 175 ; *Aron* 87 ; *arpantaj* 165 ; *arsenalele* 164 ; *arte* 162 ; *articol* 168, 169 ; *articoli(i)* 169 ; *artileria* 166 ; *aruncasără* 283 ; *aruspici* 163 ; *(se) asamănă* 471 ; *(să)ascundem* 165 ; *aserțiune* 299 ; *asilul* 164 ; *aspirațiuni* 297 ; *astrate* 167 ; *astrația* 167 ; *atei* 162 ; *atențiune* 297, 300 ; *atinsăsă* 283 ; *Atîrnați* 88, 92 ; *Atîrnați-Bălăcești* 92 ; *Atîrnați-Bărboși* 92 ; *atîția* 501 ; *atlite* 162 ; *atmosferă* 162 ; *atracțiunea* 301 ; *atracțiuni* 301 ; *atribuție* 297 ; *atribuțiuni* 301 ; *au* 82 ; *auă* 240 ; *augustă* 165 ; *aurora* 163 ; *autentice* 163 ; *autobuz* 521 ; *automobil* 164, 520 ; *autoritatea* 163 ; *autorizație* 77 ; *(a) auzi* 288 ; *auzise(ră)* 287 ; *auziseră* 284 ; *auzise(ră)m* 287 ; *auzise(ră)ți* 287 ; *(au) auzitără* 290 ; *auzitoria* 170 ; *avantagios* 164 ; *avariția* 163 ; *(a) avea* 219, 288 ; *avguri* 164 ; *Avram* 87 ; *avusese* 285 ; *avusesem* 286 ; *avuseserăm* 286 ; *(am) avutără* 289 ; *Axente* 87.

B : *Badea* 87 ; *baea* 499 ; *bagatelă* 164 ; *bahnă* 207 ; *bal* 36 ; *Balaci(u)* 175 ; *baladă* 511 ; *baladésc* 511 ; *balast* 35 ; *balastru* 35 ; *bală* 165 ; *balenele* 163 ; *bancheri* 164 ; *Barbu* 87 ; *barcarolă* 38 ; *barosan* 33, 39 ; *bastard(o)* 169 ; *bastardul* 169, *batalia* 164 ; *(o să) batără* 201 ; *batel* 169 ; *bazin* 521 ; *Bătani-Ungureni* 86 ; *Bădica* 87 ; *băeát* 499 ; *băgriu* 135 ; *băhnuri* 204 ; *Băjenari* 88, 89 ; *Bălăcel* 175, 179 ; *Bârbățeni* 91 ; *Bărcoasa* 177 ; *Bărcoșița* 176, 177 ; *Bărtălușii-Mocani* 90 ; *băsearcă* 275 ; *(să) bătusără* 281 ; *Bățălu* 174 ; *băutură* 490 ; *(a) bea* 288 ; *(a) bea* 500 ; *beată* 496, 500 ; *beată* 500 ; *Bega* 258 ; *Belcești* 90 ; *Bele(a)* 255 ; *Beleca* 254, 255, 256 ; *Belegoaia* 256 ; *Belegoiu* 256 ; *Beliga* 255 ; *beligă* 256 ; *Belinț* 266 ; *belințan* 266 ; *belințăń* 266 ; *(a) belitără* 289 ; *belșug* 17 ; *beneficiu* 77, 163 ; *Berevoiești-Ungureni* 86 ; *Berilă* 33, 38 ; *Beșcuroasa* 175 ; *Bețălu* 174 ; *Bețelu* 174 ; *beutură* 239, 490 ; *bia* 79 ; *biată* 496, 500 ; *biată* 500 ; *biban* 33, 38 ; *bibliotecă* 166 ; *bicarbonizat* 83 ; *biegată* 499 ; *biete* 499 ; *bileturi* 164 ; *biografie* 511 ; *biografism* 511 ; *birou* 520 ; *biserică* 169 ; *Bistrița* 177 ; *Bîrgău* 87, 91 ; *Bîrgăuani* 91 ; *Bîrsana* 91 ; *bîrsani* 86 ; *Bîrsanu* 87 ; *Bîrsănuță* 87 ; *bîta* 79 ; *bîtul* 79 ; *Bîțina-Ungureni* 86 ; *blagoslovescu-te* 242 ; *Blaj* 87, 90 ; *blane* 201 ; *Blăjani* 90 ; *Blăjenii de Jos* 90 ; *Blăjenii de Sus* 90 ; *blănurile* 201 ; *boabe* 36, 38 ; *burdușlău* 472 ; *boghirc* 141 ; *Bole* 267 ; *Boldur* 266 ; *boldurean* 266 ; *bolduren* 266, *Bolea* 267 ; *bolĭ* 499 ; *bolii* 499 ; *Bolog* 267 ; *Bologa* 267 ; *Bolojan* 266 ; *Bolonia* 171 ; *bolovani* 36 ; *bornău* 37 ; *Boroca* 252 ; *borodele* 21 ; *Boroga* 252 ; *Bosioc* 261 ; *bot* 36 ; *botez* 192 ; *bottez* 192 ; *botezaseră* 284 ; *bramini*

168; *Bran* 87; *Brașov* 90; *Brașovnice* 90; *Bratița* 177; *Bratu* 87; *bráç* 192; *brațile* 471; *Brădățáua* 176; *Brădățăl* 177; *Brădățăle* 176; *Brădățeaua* 176; *Brădățelu* 176; *Brădet(u)* 174, 176; *Brădețăl* 174; *Brănduse* 262; *Brășăuți* 91; *Brășeu* 91; *Brătășanca-Ungureni* 86; *Brânduța* 262; *Brega* 251; *Bregul* 258; *Brețcani* 91; *Brețcoi* 87; *Brețcu* 91; *Brînduse* 262; *buceci* 256; *Buceci* 256; *Buceciul* 256; *Bucegi* 256; *Buciac* 256; *Buciaci* 256; *Bucur* 87; *buduslui* 472; *bufniță* 19; *buhă* 19; *Buhuși* 90; *bulău* 36; *Bule(a)* 255; *Bulega* 256, 256; *bumb* 471; *bunic* 33, 37; *bunic*[2] 37; *Buslea* 256; *Buslega* 256; *butuc* 137; *büro* 520.

C: *Cacova* 90, 175; *Cacovelu* 175; *caĭ* 499; *cai* (art.) 499; *caleidoscópic* 511; *calofil* 511, 512; *calofilie* 512; *caltaboș* 17; *calțavetei* 166; *canalurile* 163; *cancelăre* 169; *cancelierul* 169; *canonicii* 163; *cantoná* 512; *cantarolă* 36, 38; *cantelieri* 166; *cantonetă* 38; *capelă* 166; *capelani* 168, 169; *capete* 170; *capitole* 170; *capriciurile* 164; *capriții* 166; *captif* 165; *care* 525; *caritate* 164; *carnavalului* 164; *carne* 208; *Carol magnu* 170; *Carpinosu* 176; *cartaboș* 17; *cartea* 500; *Cartojan* 206; *casație* 301; *Cassan* 171; *catacombele* 164; *categorie* 525; *catopre* 166; *catedrală* 164; *causa* 163; *caută* 472; *călcaseră* 286; *cămilă* 192; *cărnile* 200, 201; *cărnuri* 206; *cărnurile* 199, 203; *Cărpinosu* 176; *cățea* 38; *cățîn* 472; *Cățîn(u)* 174; *Cățînel* 174; *ce* 220; *ceafă* 191, 207; *ceafe* 204; *cearte* 199; *ceea ce* 220; *cefe* 204; *cefuri* 204, 207, 210; *cega* 258; *cenacoli* 168; *cens* 522; *cenzor* 522; *cenzură* 522; *Ceparii-Ungureni* 90; *cercare* 168, 169; *cercarea* 168; *(or)cercetatără* 290; *(a) cere* 288, 219; *Cergău* 87; *Cerma* 256; *Cermănescu* 256; *Cermega* 257, 256; *cermegești* 256; *Cermegești* 256; *Cerna* 255, 256; *Cernea* 255, 256; *cerneala* 192; *cernealla* 192; *Cernega* 255, 256; *cernele* 204, 471; *cerneli* 204; *cerneluri* 204; *cert* 6; *(am)cerutără* 289; *cestá* 522; *cestiune* 300; *cet* 183; *cetile* 203; *chardonnay* 522; *cheburi* 206; *chema* 239; *chesarilor* 165; *chestiuni* 301; *chichița* 79; *chicloforia* 166; *Chisega* 255; *Chiș* 255; *Chișega* 255, 256; *ciarlătani* 168; *Ciceu* 87; *Cicîrlău* 91; *cimpoaelor* 276; *cimpoi* 276; *cincila* 522; *cinenutrebnic* 79; *cioară* 191; *ciomăgar* 35, 38; *Ciomega* 257; *ciomege* 35; *Ciopan* 254; *Ciopașu* 254; *Ciopec* 254; *Ciopei* 89, 254; *Ciopeia* 89; *Ciopescu(l)* 89, 254; *Cioponești* 89; *ciorteleală* 270; *ciortoli* 270; *Ciota* 254; *Ciotea* 254; *Ciotec* 254; *Ciotei* 254; *Ciotoi* 254; *circolație* 164; *circonstanții* 163; *circu* 163; *circularitáte* 512; *citadela* 169; *citat* 163; *citațiune* 299; *citrat* 522; *citric* 522; *citrin* 522; *citronadă* 522; *Ciuceanu* 87; *Ciulnița* 176, 177; *Ciupea* 255; *Ciupega* 255, 256; *ciupercă* 37; *civile* 163, 168; *civilizație* 299; *cînilor* 471; *cîntase* 282, 291; *cîntaseră* 281, 283, 285, 286, 291, 292; *cîntaserăm* 281, 285, 291; *cîntaserăți* 281, 286, 292, 295; *(au fost) cîntat* 283, 285; *(am) cîntatără* 281, 292; *(ați) cîntatără* 281; *(au) cîntatără* 281, 288, 292; *cîrstei* 16; *cîșlelor* 88; *cîștig* 77; *cît* 220; *cîțva* 471; *cîți* 525; *clasici* 163; *clasificațiune* 297; *clanțarolă* 38; *Clate* 89; *(a) clănțăni* 38; *Clătești* 89; *clăti* 16; *(a) clăti* 89; *cheamă-se* 239; *cl'eie* 239; *climei* 163; *clopele* 169; *coasă* 496; *coafeză* 520; *coafor* 520, *coaför* 520; *coaföză* 520; *cocîlti* 15; *coeziune* 295; *cohîlti* 15; *cohîltit* 15; *Colec* 254; *colleghiilor* 164; *colònii* 163; *colore* 167; *colorul* 163; *colțuros* 175; *Coman* 87; *(a) combate* 77; *(a) combătae* 170; *comediile* 163; *comerciu* 164; *comerciului* 164; *comete* 163; *comisie* 295; *comisiune* 295, 300, 301; *comitat* 166; *commună* 163; *comoție* 295; *comparare* 299; *comparațiune* 297, 299; *complăcerilor* 170; *complot* 164; *compóste* 167; *(a) compoza* 165;

(se) compromentaseră 284 ; *compuse* 163 ; *comune* 167 ; *comunicația* 163 ; *comunismŭ* 164 ; *comunitate* 163 ; *concepțiune* 296 ; *concheranți* 165 ; *concluzie* 297 ; *concluziune* 301 ; *concorent* 168 ; *concuista* 169 ; *condiția* 163, 298 ; *condiție* 295, 297, 298 ; *condițiune* 296, 299 ; *condițiuni* 301, 302 ; *conducte* 35 ; *Conea* 255, 256 ; *Conega* 255, 256 ; *conegi* 256 ; *Conegi* 255, 256 ; *confederație* 163 ; *conferență* 163 ; *conformism* 516 ; *confratérn* 512 ; *confuzie* 295 ; *confuziune* 296, 300 ; *congregații* 163 ; *conserva* 163 ; *considerație* 299 ; *considerațiune* 297, 301, 302 ; *considerațiuni* 297 ; *consiliuri* 169 ; *consoli* 169 ; *conspirație* 170 ; *Constandin* 87 ; *construcțiuni* 299 ; *consuflare* 170 ; *consum* 78 ; *conte* 164 ; *contemplatifi* 165 ; *contemporan* 170 ; *contemporaneu* 167 ; *contemporani* 163 ; *contestație* 77 ; *contimpuriu* 170 ; *continența* 165 ; *contradiție* 167, 168 ; *contradiției* 167 ; *contribuțiile* 163 ; *contribuțiune* 301 ; *conțediat* 166 ; *conțediu* 166 ; *(ne-am) conziliatără* 290 ; *copac* 15 ; *copaci* 15 ; *copáța* 499 ; *Copăcelu* 174 ; *coperi* 275 ; *copilamuri* 204 ; *coprinzători* 165 ; *coptoară* 76 ; *Cora* 256, 267 ; *Corbeanu* 87 ; *Corega* 256 ; *Cornățăl* 174 ; *Corneștii-Ungureni* 86 ; *Cornet(u)* 174 ; *Cornețel* 174 ; *Corojan* 267 ; *correspondenței* 164 ; *corrupția* 163 ; *corsarul* 164 ; *corumpîndu-se* 163 ; *corupția* 300 ; *Coslegi* 255, 256 ; *cosmic* 512 ; *cosmicitáte* 512 ; *cosmologhia* 164 ; *costisea* 168 ; *costisească* 168 ; *costisește* 168 ; *costisi* 169 ; *costisit* 168 ; *costum* 78 ; *coșciug* 36 ; *Coșec* 254 ; *coșmar* 513 ; *coșmarésc* 513 ; *cote* 77 ; *cotei* 38 ; *cotor* 17 ; *cotofană* 20 ; *Cozla* 256 ; *Cozlec(a)* 256 ; *cozleci* 256 ; *Crasna-Ungureni* 86 ; *Crăguiești* 89 ; *Crăguiș* 89 ; *creativ* 513 ; *creativitate* 513 ; *creditul* 163 ; *crescuserăm* 286 ; *Crina* 262 ; *crispánt* 513 ; *cristei* 16 ; *Crișan* 91 ; *criteriu* 164 ; *cronicar* 513 ; *cronicărésc* 513 ; *cruciatelor* 168 ; *cruciați* 165 ; *Crucița* 176, 177 ; *cualitățile* 169 ; *cuarț* 500 ; *cuc* 36 ; *Cucunicia* 216 ; *culme* 208 ; *culminațiune* 299 ; *culmuri* 204 ; *(a) cumpăra* 219 ; *(a) cumpli* 181, 182 ; *(cu) neputință* 5 ; *cuprins* 170 ; *curiozitate* 163 ; *Curpuri* 90 ; *(a se) cuscri* 219 ; *cutezaseră* 286 ; *cuvinosul* 239 ; *cuvioasă* 165 ; *cuvîntăreție* 170.

D: *(a) da* 219, 220, 288 ; *daco-romană* 194 ; *dadă* 79 ; *Daia* 90 ; *daina* 270 ; *dama* 164 ; *danțuri* 168 ; *dare* 208 ; *daseră* 284, 285 ; *dau* 193 ; *dădusă* 284 ; *dăduserăm* 285 ; *dăina* 270, *dăjdii* 204 ; *dăjdiuri* 204 ; *dăjduri* 204 ; *dămuri* 204, 210 ; *(a) dărui* 219 ; *dăruri* 204 ; *deambuláre* 513 ; *deambulație* 513 ; *deca* 274 ; *decepțiune* 296 ; *deciziune* 301 ; *decît* 472 ; *declara* 163 ; *decorație* 296 ; *decorații* 163 ; *decorațiunea* 296 ; *dedese* 283, 285 ; *deffini* 165 ; *defiete* 471 ; *defini* 513 ; *definíbil* 513 ; *definisabil* 513 ; *definițiune* 296 ; *definițiuni* 301 ; *degarnită* 165 ; *delicatețe* 164 ; *deluros* 175 ; *demérs* 514 ; *demitiza* 514 ; *demitizánt* 514 ; *demitizare* 514 ; *demn* 11 ; *demonstrații* 300 ; *demonstrațiune* 301 ; *deodată* 499 ; *deosebiți* 88 ; *deportația* 163 ; *deposit* 165 ; *(a se) deposita* 164 ; *depositar* 165 ; *deposite* 168 ; *deputați* 164 ; *dereptate* 490 ; *deschiseși* 239 ; *descredita* 163 ; *destituit* 78 ; *desvăliseră* 284 ; *deșarte* 242 ; *deșartă* 242 ; *deșărtu* 242 ; *(a) deșidera* 181, 182, 183 ; *(a) deștinde* 181, 182 ; *dedzlega* 472 ; *dia* 165 ; *diadimă* 163 ; *diafori* 166 ; *dialectica* 164 ; *diartosirea* 166 ; *dicțiune* 299 ; *dida* 79 ; *Didec* 254 ; *diesel* 522 ; *dificil* 5 ; *digresiune* 299 ; *dijmuri* 201 ; *dimensiune* 299 ; *dinastie* 164 ; *dintîniu* 239 ; *diodată* 499 ; *direasără* 288 ; *direcție* 301 ; *direcții* 296 ; *direcțiune* 296, 300, 301 ; *direptate* 490 ; *diriban* 35 ; *diribist* 38 ; *disciplina* 163 ; *discúrs* 514 ; *(a) discuta* 77 ; *discuție* 300, 301 ; *discuțiune* 299, 300 ; *discuțiuni* 300 ; *disgrația* 299 ; *disposa* 165 ; *dispoziție* 302 ; *dispozițiune* 296, 302 ; *dispozițiuni* 301 ; *disputa* 163 ; *distanță* 163 ; *distincțiune* 302 ;

distincțiuni 301 ; *diversiune* 299 ; *dînsul* 213 ; *(ei) doarme* 291 ; *(ei) doarmeră* 291 ; *dobîndă* 240 ; *Dobra* 90 ; *Dobrița* 262 ; *(al) doile* 471 ; *Dolea* 267 ; *Dologa* 267 ; *Dolojan* 267 ; *Dolu* 267 ; *domésticí* 163 ; *domneata* 213 ; *Domnedzeu* 471 ; *Domnezeu* 472, *Domnia* 216 ; *domniia voastră* 211 ; *domnitale* 213, 214 ; *domuri* 166 ; *dondănești* 79 ; *(a) dori* 219 ; *doriforii* 166 ; *Dorobanțu* 90 ; *drac* 79 ; *drag* 262 ; *Draga* 262 ; *Drăgan* 262 ; *Drăgălina* 262 ; *Drăghici* 262 ; *Drăghiș* 87 ; *Drăgoi* 262 ; *Drăgoiești-Ungureni* 90 ; *Drăgoźura* 262 ; *Drăgușin* 87 ; *Dridu* 90 ; *du* 502 ; *(a) duce* 80 ; *duce* 80 ; *dud* 254 ; *Dud* 254 ; *Duda* 254 ; *ducesa* 164 ; *(ei vru să) ducără* 291 ; *dulcețuri* 202 ; *Dumbrava* 177 ; *Dumbrăvița* 177 ; *dumiata* 214 ; *dumital[e]* 214 ; *Dumitru* 87 ; *dumneata* 214 ; *dumneavoastră* 214, 525 ; *dumnĕta* 214, 215 ; *(a) dupleca* 183 ; *dz* vezi **Z.**

E: *e* 81 ; *(cu) ea* 499 ; *(da) ea* 499 ; *ecclesia* 165 ; *ecclisie* 165 ; *echipă* 525 ; *ecuatorul* 163 ; *ecuilibru* 169 ; *ecuitate* 167 ; *editele* 165 ; *efectuează* 499 ; *efecturile* 163 ; *elefant* 36, 37 ; *elementare* 167 ; *elocuent* 169 ; *elocuente* 169 ; *elocuența* 169 ; *elocuență* 168, 169 ; *elocvență* 170 ; *emfasis* 166 ; *(a) emigra* 89 ; *emoție* 295 ; *emoțiune* 197, 239 ; *emoțiuni* 301 ; *Emulațiune* 297 ; *enciclopedie* 164 ; *Ene* 87 ; *energhist* 166 ; *engomie* 166 ; *enigme* 163 ; *Enric* 171 ; *enthymima* 166 ; *entusiasmul* 164 ; *epic* 514 ; *epiciá* 514 ; *epicizáre* 514 ; *epigon* 514 ; *epigonísm* 514 ; *epihirime* 166 ; *epilogul* 163 ; *epitet* 163 ; *epitomă* 166 ; *erbi* 201, 202 ; *erbile* 200, 202 ; *erburile* 202 ; *Ercul* 171 ; *Ercule* 171 ; *eremitage* 164 ; *eresia* 163 ; *eresie* 164 ; *ermineotică* 166 ; *erminia* 166 ; *Erodot* 171 ; *éros* 515 ; *erudiție* 301 ; *esagerare* 299 ; *esagerățiune* 299 ; *escelența* 167 ; *escepție* 299 ; *esclusia* 165 ; *escomuniat* 167 ; *escomunicat* 167 ; *escu „eu sînt"* 492 ; *esecuta* 167 ; *esecutarea* 167 ; *esecutorul* 167 ; *esemplare* 167 ; *esemplul* 167 ; *(a) esercita* 167 ; *esilat* 167 ; *esistă* 167 ; *espediția* 167 ; *esperiență* 167 ; *esplică* 167 ; *espoză* 167 ; *espresă* 167 ; *espresia* 167 ; *espresie* 299 ; *espresiune* 299 ; *(a) esprima* 167 ; *esteriorul* 167 ; *estraordinar* 167 ; *estravaganță* 167 ; *estremitate* 167 ; *evident* 6 ; *evoluează* 499 ; *evoluțiune* 299 ; *exemplare* 167 ; *exercitat* 167 ; *exercițiile* 167 ; *exerciție* 167 ; *exorisind* 166 ; *explica* 167 ; *experiență* 77 ; *experiențe* 167 ; *exponențiál* 515 ; *expresie* 295, 301 ; *expresiune* 299 ; *expresiunea* 302 ; *extraordinaire* 167 ; *extraordinară* 167.

F: *fabule* 165 ; *(a) face* 219 ; *fáție* 192 ; *fantasia* 163 ; *fantezii* 205 ; *fanteziuri* 205 ; *fasonat* 165 ; *fașuri* 200 ; *favorul* 163 ; *făceaură* 291 ; *făcuse* 283 ; *făcusără* 281 ; *(ei) făcuse* 287 ; *(să) făcură* 282 ; *(își) făcuseră* 284 ; *făcuseră* 282, 283 ; *Făgăraș* 87, 91 ; *Făgărașul-Nou* 91 ; *Făgărășanu* 87 ; *Făgurel* 175 ; *Făget(u)* 174 ; *Făgețăl* 174 ; *fărămușurile* 201 ; *fășuri* 203 ; *fel* 525 ; *felurime* 208 ; *felurimuri* 204 ; *fenomene* 163 ; *Feregi* 90 ; *festin* 164 ; *(a) fi* 288 ; *ficior* 471 ; *fiecare* 525 ; *filantropie* 164 ; *filologhice* 164 ; *finanțelor* 164 ; *finanțieri* 169 ; *fisiologhia* 164 ; *fiu „eu sînt"* 492 ; *finațuri* 206 ; *fînețuri* 206, 207 ; *Fîntînița* 177 ; *fîntîniță* 177 ; *flanea* 521 ; *flanelă* 521 ; *flămînd* 33, 37 ; *flegmă* 166 ; *Floare* 262 ; *flocan* 33, 38 ; *flocos* 16 ; *Florea* 87, 262 ; *Florin* 262 ; *Florinca* 262 ; *flota* 164 ; *fluctuațiune* 229 ; *Fluriia* 262 ; *Fluriie* 262 ; *formațiune* 301 ; *formațiuni* 301 ; *forțeța* 165, 168 ; *fosforului* 164 ; *(au) fostără* 290 ; *frate* 18 ; *fratern* 512 ; *Frecați* 92 ; *Frecăței* 92 ; *frenezie* 164 ; *friguros* 175 ; *frîmsețea* 241 ; *frumos* 5 ; *frumusețuri* 200 ; *fugiră* 283 ; *fugiseră* 283 ; *(au) fugitără* 289, 290 ; *funcțiuni* 297 ; *funcțiune* 298 ; *Fundata* 90 ; *Funicelu* 175 ; *Fur-*

nica 175 ; *fusese* 287 ; *fusesem* 286 ; *fuseseră* 286, 287 ; *fuseserăm* 285, 286 ; *fuseserăți* 286 ; *fuseseți* 286, 287.

G: *ga* 79 ; *gabrioletă* 77 ; *gagă* 79 ; *Galaca* 252 ; *Galaga* 252 ; *galera* 164 ; *Galeș* 91 ; *Galeșu* 91 ; *gardie* 164 ; *Gavril* 261 ; *Gavrilă* 261 ; *Gărdescu* 38 ; *găsirăm* 282 ; *(ne) găsisem* 286 ; *(au) găsitără* 289 ; *gătisem* 285 ; *Găureni* 91 ; *Găuriciu* 176 ; *Găvrilă* 261 ; *gelosia* 167, 169 ; *genealoghie* 164 ; *generale* 167 ; *generații* 302 ; *generațiuni* 299 ; *genere* 167 ; *Gerilă* 37 ; *generositate* 164 ; *gheburi* 206 ; *Ghelmea* 256 ; *Ghelmega* 256 ; *Ghelmegeni* 256 ; *ghelmegheni* 256 ; *Ghelmegheni* 255 ; *Ghelmegioaia* 256 ; *ghem* 521 ; *gheografia* 163 ; *gheometria* 163 ; *Gheorghe* 87 ; *Gherghița-Ungureni* 90 ; *gheţile* 199 ; *gheţîle* 203 ; *gheţuri* 204 ; *ghibelinilor* 164 ; *Ghimpurosu* 175 ; *ghindă* 209 ; *ghinde* 209 ; *ghiufă* 18 ; *gice* 275 ; *Giubea* 254, 256 ; *Giubega* 254, 255, 256 ; *Giubegești* 255 ; *giubegești* 256 ; *giudeca* 490 ; *giudeț* 275 ; *giugul* 471 ; *giunere* 471 ; *giura* 275 ; *giurară* 471 ; *giurui* 275 ; *gîlcevi* 201 ; *gîlcevile* 201 ; *gîlcevuri* 201 ; *gîlcevurile* 201 ; *glorie* 165 ; *gșală* 500 ; *Gogoșari* 90 ; *golgheter* 521 ; *goalgetter* 521 ; *Goniți* 88 ; *Gosteg* 253 ; *Gostek* 253 ; *graur* 192 ; *grammatic* 166 ; *grammatică* 163 ; *grădinuri* 204 ; *grăunțe* 36, 38 ; *grepfrut* 521 ; *greșaște* 242 ; *greu* adv. 5 ; *Grigore* 87 ; *grijaște-se* 242 ; *grumaz* 191 ; *grup* 525 ; *guarzii* 169 ; *guelfilor* 169 ; *guguloaie* 36 ; *guvern* 77 ; *(a) guverna* 77 ; *guvernorul* 165 ; *guzgan* 35, 38.

H: *haină* 192 ; *haosul* 163 ; *Haraga* 255 ; *Harea* 255, 256 ; *Harega* 255, 256 ; *Hariga* 255 ; *harpíe* 522 ; *hárpie* 522 ; *harurile* 165 ; *Hațeg* 266 ; *Hațieganu* 266 ; *haz* 502 ; *hazardat* 5 ; *hăituri* 205, 210 ; *hematopoează* 521 ; *hematopoiează* 521 ; *hitlean* 490 ; *hîra* 27 ; *hlamida* 166 ; *Hobița* 89 ; *Hodoș* 266 ; *hodoșan* 266 ; *hodoșăń* 266 ; *Hoinari* 88, 89, 92 ; *holbaseră* 284 ; *Homorîciu-Ungureni* 86 ; *horn* 192 ; *hotel* 520 ; *Hotoleanu* 257 ; *Hotom* 257 ; *Hotomega* 257 ; *Hoțoleanu* 257 ; *Hoțomanu* 257 ; *hrismoasele* 166 ; *humorescă* 522.

I: *(a) i* 183 ; *Iancu* 87 ; *Iazăr(u)* 174 ; *iconomie* 83 ; *icușari* 79 ; *idee* 77 ; *idiome* 163 ; *idolatru* 193 ; *iea* 499 ; *iele* 499 ; *iepuraș* 35, 38 ; *iepure* 38 ; *ierbile* 199 ; *ierburi* 202, 203, 206 ; *iernuri* 204 ; *ieroglific* 166 ; *iese* 81 ; *ieșisem* 284 ; *Iftimie* 87 ; *iluzie* 297 ; *iluzii* 302 ; *imaginațiune* 297, 299 ; *imagism* 515 ; *imagist* 516 ; *imigrațiune* 301 ; *imperfecțiuni* 301 ; *imperios* 5 ; *important* 6 ; *imposibil* 5 ; *impozit* 77 ; *impresie* 295, 297, 300, 301 ; *impresiune* 299 ; *impromptu* 522 ; *impulsie* 300 ; *impunitate* 77 ; *inadmisibil* 6 ; *incita* 516 ; *incitánt* 516 ; *inconformism* 516 ; *inconfórt* 516 ; *incontestabil* 6 ; *incuisitor* 169 ; *incuisiția* 169 ; *indice* 170 ; *inemicilor* 164 ; *infanteria* 166 ; *informație* 297 ; *informațiune* 302 ; *infuzie* 295 ; *inhibiție* 295 ; *inovațiuni* 301 ; *inscripție* 299 ; *inspecție* 300 ; *inspecțiune* 297 ; *inspirație* 295, 299 ; *instituții* 300 ; *instrucțiune* 300 ; *instrucțiunea* 297 ; *intenție* 299 ; *intențiune* 300 ; *interdicțiune* 302 ; *interes* 168 ; *interesant* 5 ; *interesurile* 169 ; *interjecțiuni* 297 ; *íntim* 522 ; *intím* 522 ; *intuițiune* 298 ; *inutil* 6 ; *invitațiune* 301, 302 ; *iodler* 521 ; *Ion* 87 ; *Ioniță* 87 ; *Iorgovan* 261 ; *ipocrisie* 163 ; *Ippocrat* 171 ; *Iraclit* 171 ; *Irodot* 171 ; *isadelf* 522 ; *isimeriile* 166 ; *isoscel* 522 ; *Islaz* 90 ; *istorienii* 165 ; *Italia* 167 ; *italianii* 167 ; *Ivești* 90 ; *Izărelu* 174 ; *(să) izbăvească* 242 ; *(a) izbi* 276.

Î: *îmbla* 295 ; *îmblat* 275 ; *(s-or) îmbrățișatără* 290 ; *(au) împinsără* 289 ; *împlea* 275 ; *împremiedza* 240 ; *(s-au) înaintatără* 290 ; *înaintea* 192 ; *Înălțimea* 216 ; *(a) încărează* 181, 182 ; *încărește* 240 ; *îńcep* 502 ;

începusă 283 ; *începuseră* 284 ; *(au) începutără* 289, 290 ; *încheiaseră* 285 ; *închiẹa* 499 ; *închina* 239 ; *(a se) încinde* 181, 182 ; *(a) încredința* 219 ; *înecaseră* 284 ; *înger* 193 ; *înnate* 167 ; *(în) schimb* 220 ; *înșelăciune* 165 ; *întinsesă* 284 ; *întiposi* 166 ; *întîniu* 471 ; *întoarcere* 165 ; *întrinsece* 163 ; *înțelept* 5 ; *învence* 181 ; *(a) în(ve)nce* 182 ; *a învești* 181, 182 ; *învîrti* 16 ; *(a) învoalbe* 181, 182 ; *(se) învoiseră* 282 ; *a învolbi* 183.

J: *Jábăr* 266 ; *jalozii* 165 ; *jalusia* 165 ; *jalusie* 165 ; *jăbereán* 266 ; *jăberen* 266 ; *Jega* 258 ; *jegos* 33, 37 ; *Jica* 261 ; *Jivan* 261 ; *Jivana* 261 ; *joẹa* 499 ; *judeca* 490 ; *(nu) judecareți* 472 ; *juna* 33, 38 ; *junior* 33, 37, 38 ; *Jura* 257 ; *juraseră* 287 ; *juraserăm* 287 ; *juraserăți* 287 ; *Jurca* 257 ; *Jurega* 257 ; *jurisdicțiune* 302 ; *jurubiță* 134.

L: *Laberintul* 163 ; *lafe* (= *lefuri*) 199 ; *la îndemînă* 5 ; *Lala* 262 ; *landgraful* 166 ; *lapte* 192 ; *Latorița* 178, 179 ; *laud* 193 ; *Laurian* 87 ; *lavirint* 163 ; *lazaret* 164 ; *lărgămînt* 240 ; *lătură* 178 ; *lături* 178 ; *Lăturița* 178, 179 ; *Lăturoasa* 178 ; *(se) lățise* 285 ; *lăudase* 286 ; *lăudasem* 286 ; *lăudaseră* 286 ; *lăudaserăm* 286 ; *lăudaserăți* 286 ; *lăudaseți* 286 ; *Lăzurel* 175 ; *lẹac* 500 ; *leál* 500 ; *Leana* 36 ; *Lecca-Ungureni* 90 ; *lefe* 199 ; *Lega* 254, 257 ; *legături* 165 ; *Leghorn* 522 ; *legiuire* 208 ; *legiuri* 204 ; *legumuri* 204 ; *leică* 79 ; *leneșul* 165 ; *lent* 33, 39 ; *leptologhiile* 166 ; *lese* 204 ; *lesne* 5 ; *lesuri* 204 ; *leși* 204 ; *leț* 79 ; *leție* 167, 168, 169 ; *leții* 167, 168, 169 ; *lețiile* 168 ; *libertate* 163 ; *libi* 38 ; *libișor* 38 ; *licher* 521 ; *lichior* 520, 521 ; *liebele* 199 ; *ligă* 164 ; *likör* 520, 521 ; *linguală* 500 ; *lipsuri* 204 ; *liră* 163 ; *Lisa* 90 ; *Livadia* 91 ; *Livezeni* 91 ; *Loceni-Ungureni* 86 ; *locotenentul* 169 ; *Logój* 266 ; *logojan* 266 ; *logojăń* 266 ; *lombardii* 168 ; *Lotrița* 178 ; *Lotru* 177 ; *Lovișteanu* 87 ; *(a) lua* 220, 288 ; *luase* 284 ; *luaseră* 285 ; *(ne) luaserăm* 285 ; *Luca* 87 ; *lucoare* 183 ; *(a) lucra* 288 ; *Lugoj* 266 ; *lume* 525 ; *lumeștiseră* 170 ; *Luminăția* 216 ; *Luminăția Ta* 216 ; *luminră* 275 ; *luminuri* 204 ; *Luncanu* 87 ; *lunea* 500 ; *lunẹa* 500 ; *luoaseră* 283 ; *Lupeni* 91 ; *lupi* 496 ; *lupĭ* 499, 501 ; *lúpii* 499 ; *luptă* 170 ; *Lupu* 87, 261.

M: *Maca* 255 ; *macaroane* 36 ; *máchin* 22 ; *machină* 169 ; *machine* 167 ; *macĭ*[2] 29 ; *maẹ-alés* 499 ; *maeștri* 168 ; *Maga* 255 ; *maghie* 163 ; *maghiran* 127 ; *magrin* 135 ; *mahiavelismul* 164 ; *mai* 127 ; *maiaj* 133 ; *maiec* 252 ; *maieg* 252 ; *maier* 135 ; *maierniță* 21 ; *maierniție* 21 ; *mainte* 471 ; *maioranĕ* 133 ; *maiorei* 21 ; *maiorél* 21 ; *maister* 166 ; *maiște* 131 ; *mal* 135 ; *maladău* 21, 128 ; *malcavéte* 21 ; *malcă* 136 ; *malcez* 130 ; *Malega* 254 ; *mamă* 127 ; *mamon* 23 ; *mamudele* 79 ; *Manda* 262 ; *mangealîc* 127 ; *manghiniță* 21 ; *manghinițe* 21 ; *Manea* 87, 257 ; *Maneca* 252, 254 ; *Manega* 252, 254, 257 ; *Maneguț* 254, 257 ; *mánică* 21 ; *manieră* 164 ; *manoș* 127 ; *(va) mantinea* 164 ; *manuator* 133 ; *manzăr* 21 ; *maradi* 128 ; *maraliu* 133 ; *marasîlă* 21 ; *marca* 166 ; *mardalîc* 127 ; *mardălîc* 127 ; *marfe* 205 ; *marghiol* 21 ; *marghilomie* 21 ; *marghilomii* 21 ; *marhe* 205 ; *Marin* 87 ; *marșandă* 165 ; *martalaj* 133 ; *marțea* 500 ; *marțișor* 21 ; *marțole* 127 ; *marțolea* 127 ; *masche* 164 ; *mașin* 127 ; *mașină* 127, 133, 169 ; *mașoancă* 136 ; *matahală* 127 ; *mátcă* 21 ; *materie* 127 ; *matroană* 132 ; *maturei, -ele* 21 ; *maturél, -eá, -ícă* 21 ; *maz* 21 ; *mazac* 127 ; *mazgă* 133 ; *mazlă* 133 ; *mazur* 21, 127 ; *măcăduit* 133 ; *măcăloi* 22 ; *măcău* 137 ; *măceală* 29 ; *măchiná* 22 ; *măciliós, -oásă* 22 ; *măcilioși, -oase* 22 ; *măcinătoare* 22 ; *măciucel* 22 ; *măciuĺ* 24 ;

mădăli 133 ; *mădări* 133 ; *mădularelor* 170 ; *măduva luminii* 135 ; *măduva lumînării* 135 ; *măduvă* 135 ; *măgar* 127 ; *măgăduí* 22 ; *măgăduí* 22 ; *măgăduiesc* 22 ; *măgăduit* 133 ; *măgdălană* 134 ; *măgherănuț* 22 ; *măghiran* 133 ; *măglaie* 22 ; *măgurele* 133 ; *măgurică* 133 ; *măguriță* 22 ; *măguriță* 22 ; *măiag* 133 ; *măíc* 22 ; *măiculioară* 22 ; *măicuri* 22 ; *măierături* 22 ; *mălai* 128 ; *Mălaia* 175 ; *mălaie* 128 ; *mălată* 21 ; *mălăcei* 22 ; *mălăcel* 22 ; *mălăhoi* 22 ; *Mălăiel* 175 ; *Mălăiele(le)* 175, 179 ; *Mălăița* 177 ; *mălăiuș* 22 ; *mălărină* 133 ; *mălui* 135 ; *măluitură* 22 ; *măluituri* 22 ; *Mălurel* 175 ; *mălurică* 133 ; *măluștei* 22 ; *mămăligos, -oasă* 128 ; *mămănoaie* 23 ; *mămucuță* 128 ; *mămuleană* 133 ; *mămușiță* 128 ; *mănat* 128 ; *mănăstire* 128 ; *măndălău* 128 ; *măndăloci* 23 ; *măndúc* 23 ; *mănducuri* 23 ; *mănimală* 23 ; *mănînțăța* 23 ; *mănuător* 133 ; *mănunța* 23 ; *mănușă* 128 ; *măr* 128 ; *mărar* 28 ; *mărat* 241 ; *mărădui* 128 ; *mărăsîlnic* 21 ; *mărăsîn* 21 ; *mărătoare* 133 ; *mărcătură* 128 ; *Mărcuș(u)* 90 ; *mărfi* 205 ; *mărgărint* 133 ; *mărgărintar* 133 ; *Mărgărita* 262 ; *mărgăritărel* 133 ; *mărgăritări* 133 ; *Mărghita* 262 ; *mărgini* 135 ; *mărgineni* 86 ; *Mărgineni* 90 ; *Mărgineni-Munteni* 90 ; *Mărgineni-Ungureni* 90 ; *(se) mărginiseră* 284 ; *mărgînd* 471 ; *mărhaie* 133 ; *mărhúcă* 23 ; *Măria* 216 ; *Măria Ta* 216 ; *mărimuri* 205 ; *mărinaturi* 205 ; *mărișorúc* 23 ; *mărișoruț* 23 ; *mărit* 183 ; *măroi* 205 ; *mărsăli* 133 ; *mărșălui* 133 ; *mărtacăn* 134 ; *mărtaceni* 134 ; *mărtălaj* 133 ; *mărtînă* 134 ; *mărturia* 128 ; *mărturisi* 128 ; *mărúi* 23 ; *mărulét* 23 ; *mărunt* 23 ; *măruntăiá* 23 ; *măruntát, -ă* 23 ; *mărunți* 23 ; *mărúț* 23 ; *măruți* 23 ; *măsaá* 192 ; *măsar* 128 ; *măscui* 23 ; *măscuiálă* 23 ; *măscuieli* 23 ; *măscuiesc* 23 ; *măscuít, -ă* 23 ; *măscuți,-te* 23 ; *măsurea* 23 ; *măsterói* 23 ; *măștihúță* 24 ; *măștihuțe* 24 ; *mătăhulă* 127 ; *mătăreață* 134 ; *mătărie* 127 ; *mătărîngă* 134 ; *mătăsuri* 202 ; *mătăuz* 128 ; *mătci* 21 ; *mătos* 129 ; *mătorél, -ea, -ică* 21 ; *mătrăcăli* 134 ; *mătrăși* 129 ; *mătrășița* 24 ; *mătreață* 129, 134 ; *mătureață* 134 ; *mătușă* 129 ; *mățăgoi* 134 ; *Mățeșteni* 91 ; *Mățești* 91 ; *mățigoi* 134 ; *mățúț* 24 ; *mățúțe* 24 ; *măureață* 134 ; *mea* 500 ; *meargă* 500 ; *Meca* 255 ; *mecit* 129 ; *medalii* 164 ; *medaluri* 206 ; *medăținuri* 134 ; *medici* 166 ; *medicină* 134 ; *medițină* 134 ; *mediținuri* 134 ; *Medrea* 255, 257 ; *Medrega* 254, 255, 257 ; *medutînă* 134 ; *Mega* 254, 255, 257 ; *megan* 24 ; *megieșiță* 24 ; *megieșițe* 24 ; *mehanicește* 166 ; *mehéi* 24 ; *mejdesc* 24 ; *mejdí* 24 ; *mejdreală* 134 ; *Mélă* 24 ; *melc* 129 ; *melcă* 24 ; *melci* 129 ; *melcit* 129 ; *melciuí* 24 ; *melciuiesc* 24 ; *Mel(e)* 257 ; *Melea* 257 ; *Meleca* 254 ; *Melega* 254, 257 ; *Melescu* 257 ; *melesteu* 129 ; *melesti* 129 ; *melestui* 129 ; *Melete* 257 ; *meleți* 134 ; *melicioáră* 24 ; *melicioare* 24 ; *Melin* 257 ; *Melinte* 87 ; *melință* 136 ; *melință* 135 ; *meliță* 24 ; *meliți* 24 ; *meliți* 134 ; *melițucă* 136 ; *melzociu* 134 ; *Menega* 254, 257 ; *meragiu* 136 ; *mercie* 129 ; *meregiu* 136 ; *meremetisi* 134 ; *mereor* 135 ; *(a) merge* 80 ; *merhaie* 133 ; *merișoáră* 24 ; *merișor* 129 ; *meríți* 24 ; *merléte* 24 ; *mertic* 140 ; *mesălauă* 136 ; *mesălău* 136 ; *meselău* 136 ; *meseleu* 136 ; *meseleucă* 134 ; *meser* 128 ; *mesereare* 181, 182 ; *meseri* 128 ; *meserniță* 26 ; *mesi* 136 ; *meșinuri* 201, 206, 207, 210 ; *meșliucă* 134 ; *metafisica* 164 ; *metalurile* 163 ; *metreață* 134 ; *mezdreală* 134 ; *mežoc* 134 ; *miază* 129 ; *Mica* 255 ; *micică* 24 ; *micicula* 26 ; *micicuță* 24 ; *micutelúță* 24 ; *mienarŭ* 170 ; *miercurea* 500 ; *mieriéi* 24 ; *mierli* 136 ; *miezime* 24 ; *Miga* 255 ; *Mihai* 87 ; *Mihail* 260 ; *Mihalache* 87 ; *Mihăilă* 261 ; *mijbúra* 24 ; *míjbură* 24 ; *mijgura* 26 ; *miji* 24, 129 ; *mijloacă* 129 ; *mijloc* 134 ; *mijlocar* 129 ; *mijlocaș* 130 ; *mijlociu* 134 ; *mijoní* 24 ; *milaj* 130 ; *milduitúră* 25 ; *Mileg* 253 ; *Milek* 253 ; *mileniu* 170 ; *milioane* 164 ; *milișoáră* 25 ; *militărăș* 25 ; *militărași* 25 ; *militînă* 134 ;

militînuri 134 ; *miliță* 25 ; *million* 164 ; *miloaste* 25 ; *milogár* 25 ; *milogari* 25 ; *miloste* 25 ; *milosténe* 25 ; *milosténițe* 25 ; *milostívne* 25 ; *milostivnic* 134 ; *milostîmnic, -ă* 134 ; *miluică* 25 ; *miluice* 25 ; *miluliță* 25 ; *milurcă* 25 ; *milurci* 25 ; *milutînuri* 134 ; *miluțînă* 134 ; *minciuna colacului* 130 ; *minciună* 130 ; *mindilícă* 25 ; *mine* 166 ; *mintenășúc* 25 ; *minteri* 25 ; *minteriu* 25 ; *minți* 25 ; *minți* 130 ; *mințișoáră* 25 ; *minune* 130, 208 ; *minunuri* 204 ; *miorúcă* 25 ; *mire* 191 ; *mirelás* 25 ; *mirelași* 21 ; *miréni* 25 ; *mirési* 25 ; *mireșică* 25 ; *mirioáră* 25 ; *mirișór* 26 ; *mirișori* 26 ; *Mironega* 253 ; *miruliță* 26 ; *mirulițe* 26 ; *miruștet* 26 ; *misantropi* 165 ; *misarlesc* 26 ; *misarlí* 26 ; *misărnărie* 26 ; *misie* 299 ; *misileucă* 134 ; *misiune* 299, 301 ; *mișcaseră* 286 ; *mișcă* 136 ; *mișcoi* 134 ; *mișgura* 26 ; *mișgureálă* 26 ; *mișling* 134 ; *mișomór* 26 ; *mișto* 38 ; *mitărcúță* 26 ; *mitărcuțe* 26 ; *mitcă* 131 ; *miticosi* 130 ; *miticulá* 26 ; *mititea* 130 ; *mititica* 36, 38 ; *mitirisi* 134 ; *Mitroi* 87 ; *mituri* 202 ; *mitutulél* 26 ; *miu* 500 ; *mizdigái* 26 ; *mizgui* 26 ; *mîcîi* 136 ; *mîcluie* 26 ; *mîglă* 22 ; *mîglire* 26 ; *mîine* 472 ; *mîjă* 130 ; *mîlcaviță* 130 ; *mîlcegăiós* 26 ; *mîlcegăioși* 26 ; *mîlcereálă* 26 ; *mîlvui* 26 ; *mînă* 23 ; *(a) mînca* 288 ; *mîncasem* 186 ; *mîncaseră* 286 ; *mîncasetă* 286 ; *(au) mîncat* 291 ; *mîncăret* 26 ; *mîncări* 200, 201 ; *mîncăruri* 204, 205 ; *mîncătură* 130 ; *mîndrește* 26 ; *mîndrulél* 27 ; *mîndruór, -oare* 27 ; *Mîneciu-Ungureni* 86 ; *mînile* 242 ; *mînilor* 242 ; *mînjoálă* 24 ; *mînușeásca* 27 ; *mînușúță* 27 ; *mînușuțe* 27 ; *mînz* 130, 191 ; *mînzătură* 27 ; *mînzoc* 130 ; *mîră* 27 ; *mîrc, -ă* 27 ; *mîrcav* 27 ; *mîrcăviță* 130 ; *mîrced* 130 ; *mîrcezi* 26, 130 ; *mîrcuie* 27 ; *mîrculă* 27 ; *mîrțoi* 136 ; *mîrzăcel* 27 ; *mîrzăcei* 27 ; *mîrzi* 130 ; *mîțîi* 136 ; *mîțogoián* 27 ; *mlacă* 26, 136 ; *mlájiță* 27 ; *mlăcuiește* 27 ; *mlăjet* 131 ; *mlăjițău* 27 ; *mlăștinesc* 27 ; *mlăștiní* 27 ; *mlăștițós* 27 ; *mlecít, -ă* 27 ; *mleciți, -te* 27 ; *moacă* 28 ; *moară* 192 ; *moáță* 28 ; *moațe* 28 ; *móbilă* 165 ; *Moca* 255 ; *mocani* 86 ; *Mocani* 90 ; *Mocanu* 87 ; *mocălău* 28 ; *Mocănaș* 87 ; *Mocănița* 177, 178 ; *mocneală* 131 ; *mocni* 134 ; *mocnit* 131 ; *mocori* 135 ; *mocorî* 135 ; *model* 77 ; *modestia* 164 ; *modificații* 164 ; *modîlcăi* 28 ; *modîlcăí* 28 ; *modîrjác* 28 ; *modolamă* 134 ; *modrășesc* 28 ; *modrăși* 28 ; *modrigală* 131 ; *modrigăli* 134 ; *moflăi* 134 ; *mofológ* 28 ; *Moga* 255 ; *móghie* 28 ; *moghii* 28 ; *mogîldă* 134 ; *mogodici* 134 ; *Mogojan* 267 ; *mogonici* 134 ; *mogorosi* 28 ; *mogoroșesc* 28 ; *mogoroși* 28 ; *Mogoș* 267 ; *mohoandă* 134 ; *moimă* 131, 137 ; *moină* 131 ; *molcomi* 131 ; *moldoveni* 88 ; *Moldoveni* 90 ; *molebsit* 166 ; *molfăi* 134 ; *molie* 131 ; *molofan* 29 ; *momîie* 134 ; *momni* 134 ; *mondurá* 28 ; *montat* 78 ; *Mora* 255, 257 ; *moradél* 28 ; *Moraga* 255 ; *morale* 167 ; *moralist* 164 ; *Moran* 257 ; *Moranciu* 257 ; *(bubă) morăslie* 131 ; *morcocít* 28 ; *mordosesc* 28 ; *mordosí* 28 ; *moreață* 134 ; *Morega* 255, 257 ; *morfotiță* 28 ; *moriilor* 166 ; *mormînt* 131 ; *mormînta* 131 ; *moroán* 30 ; *morodi* 135 ; *moroi* 131 ; *Moroianu* 87 ; *moroieni* 86 ; *Moroieni* 91 ; *moromeț* 135 ; *morosclivă* 131 ; *morosliv* 191 ; *moromlete* 135 ; *morovínă* 28 ; *mortînă* 136 ; *Moruga* 255 ; *Moruianu* 87 ; *Moruț* 257 ; *mosc* 135 ; *moscăi* 28 ; *moscofálă* 28 ; *mosgrim* 28 ; *mosgrín* 28 ; *moș* 131, 191 ; *moșcoi* 28 ; *moșicăi* 28 ; *moșinoiós* 28 ; *moșinoioși* 28 ; *moșior* 133 ; *moșiu* 133 ; *moșmond, -oandă* 28 ; *moșoalcă* 135 ; *moșoamcă* 135 ; *moșoliu* 135 ; *moșológ* 28 ; *moșoncúță* 38 ; *moșorog* 28 ; *moștalău* 135 ; *moșteneán* 38 ; *moștinós* 29 ; *moșuleț* 79 ; *motcă* 132 ; *motcúță* 29 ; *motcuțe* 29 ; *motobúz* 29 ; *motoc* 132 ; *motocás* 29 ; *motocel* 29 ; *motocină* 135 ; *motodeáță* 29 ; *motofan* 29 ; *motoflete* 135 ; *motoi* 29 ; *motoroi* 132 ; *motoși* 28 ; *motoșină* 135 ; *motrincă* 134 ; *motroflete* 135 ; *motrosálă* 29 ; *motroși* 29, 129 ; *motrună* 132 ; *moț* 132, 254 ; *Moț* 254 ; *Moța* 254 ;

moțăi 136 ; *moțiune* 226 ; *moțochină* 132 ; *Moțoi* 87 ; *Moțu* 87 ; *moviloáică* 29 ; *moviloaice* 29 ; *mozoc* 127 ; *mreajă* 132 ; *mrejuță* 132 ; *mreniță* 136 ; *muc* 132 ; *Muca* 255 ; *múcă* 29 ; *mucăli* 135 ; *muceánă* 29 ; *muced* 132 ; *mucelá* 29 ; *muceliós, -oásă* 22 ; *muchier* 132 ; *muci* 28 ; *mucuri* 135 ; *mucutuzesc* 29 ; *mucutuzi* 29 ; *mucúță* 29 ; *muft* 30 ; *mufturi* 30 ; *Muga* 255 ; *mugurár* 30 ; *muichilíță* 30 ; *muiculeánă* 30 ; *mulă* 132 ; *múleră* 30 ; *mulgușór* 30 ; *mulgúță* 30 ; *multuț* 30 ; *mulți* 225 ; *mulți-ani* 501 ; *mulțime* 525 ; *mulțumit* 133 ; *mulțumită* 133 ; *mumă de cînepă* 127 ; *mumă de pămînt* 127 ; *mumă de salcie* 127 ; *mumuie* 134 ; *mumuiță* 30 ; *mumuițe* 30 ; *mumuleană* 133 ; *mumuloáie* 30 ; *muncheáș* 30 ; *(a) munci* 219 ; *mundir* 135 ; *mundur* 135 ; *munte* 30 ; *muntél* 30 ; *muntesc* 30 ; *munteni* 88 ; *Munteni* 90 ; *munți* 30 ; *mur* 135 ; *murálă* 30 ; *murătoare* 133 ; *murculí* 135 ; *murghiță* 135 ; *murișor* 135 ; *(au) muritără* 289 ; *murnău* 30 ; *muroclui* 135 ; *muroi* 30, 131 ; *mursă* 133 ; *murseca* 133 ; *muruán* 30 ; *muruli* 135 ; *musc* 135 ; *muselină* 135 ; *music* 166 ; *musica* 165 ; *mustalău* 135 ; *musti* 135 ; *mustiveálă* 30 ; *mustoane* 136 ; *mustreálă* 30 ; *mustureálă* 30 ; *mustút* 31 ; *mușcățică* 132 ; *mușconi* 134 ; *muști* 135 ; *mușțiuc* 133 ; *mut* 133 ; *mutărág* 31 ; *muță* 31 ; *muzgrim* 28 ; *muzgrin* 28 ; *muzica* 165 ; *muzicuță* 36, 133.

N: *Naghiu* 8 ; *namilă* 23 ; *Napoli* 171 ; *nas* 502 ; *naturale* 167 ; *națiune* 299 ; *naufragii* 170 ; *navigația* 165 ; *navofrîngeri* 170 ; *năframă* 208 ; *năfrămuri* 204 ; *năvăliseră* 283 ; *nea* 500 ; *Neag* 253 ; *Neaga* 253 ; *Neagoe* 87 ; *Neagu* 258 ; *Neagul* 253 ; *neajuns* 500 ; *neam* 499 ; *necesar* 5 ; *necesarie* 165 ; *necesitate* 164 ; *necît* 472 ; *neconformism* 516 ; *Neculai* 87 ; *Nedéița* 177 ; *Nega* 258 ; *Negan* 253 ; *Negoi* 253 ; *negrești* 6 ; *Negu* 258 ; *neîndoielnic* 6 ; *ne-om (duce)* 500 ; *neóm* 500 ; *nepot* 33, 37, 38 ; *nevăvidi* 241 ; *nevrilor* 166 ; *niam* 499 ; *Nica* 87 ; *Nicolae* 87 ; *nișlotă* 471 ; *noapte* 499 ; *nobilitatea* 166 ; *nobleța* 164 ; *noi* 500 ; *noi* 525 ; *nopți* 499 ; *nor* 192 ; *noțiune* 195, 299 ; *nou* 500 ; *noutatea* 170 ; *Novaci-Ungureni* 86 ; *novitate* 161, 169 ; *novitatea* 168 ; *(a) nuta* 183 ; *nuta* 275.

O: *oajdă* 241 ; *oală* 496 ; *obelischi* 163 ; *obgetul* 164 ; *obiect* 164 ; *obiecție* 297 ; *obiecțiune* 296 ; *objecte* 165 ; *obligatoriu* 5 ; *obráz* 192 ; *observare* 300 ; *observație* 164 ; *observațiuni* 297, 300 ; *ocazia* 297 ; *ocazie* 294, 302 ; *ocazion* 294 ; *ocaziune* 294, 300, 301 ; *ocupare* 300 ; *odaea* 499 ; *ode* 163 ; *Oești-Ungureni* 86 ; *ofichiile* 164 ; *oget* 167 ; *Ohaba* 89 ; *Ohaba-Bistra* 89 ; *Ohaba-Mútnic* 89 ; *Ohaba-Ponor* 89 ; *Ohaba-Română* 89 ; *Ohaba-Sibrișel* 89 ; *Ohaba-Streiului* 89 ; *Ohabă* 90 ; *Ohabița* 89 ; *Olănduri* 208 ; *Olteanu* 87 ; *Olteni* 91 ; *Omer* 171 ; *omonime* 163 ; *On* 267 ; *Ona* 267 ; *One* 267 ; *Onea* 87, 267 ; *Onega* 254 ; *Onoja* 267 ; *Onojescu* 267 ; *Onoju* 267 ; *Onorius* 171 ; *Onu* 87 ; *operațiuni* 301 ; *opinie* 297, 299, 300, 301 ; *opiniune* 302 ; *opiniuni* 299 ; *opoziție* 77, 300 ; *opozițiune* 300 ; *Oprea* 87 ; *Opriș* 254 ; *Oprișa* 254 ; *oprită* 170 ; *optica* 162 ; *oracole* 168 ; *orații* 165 ; *ordinarie* 165 ; *orfelinuri* 165 ; *oricare* 525 ; *originalitatea* 164 ; *orison* 165 ; *os* 33, 39 ; *osariu* 21 ; *oscilație* 300 ; *oscior* 34, 38 ; *Osebiți* 88 ; *ostaticii* 169 ; *otaghe* 165 ; *otel(ul)* 165, 520 ; *otomobil* 520 ; *ou* 499 ; *ou* 499 ; *out* 521 ; *outsider* 522 ; *ovelischi* 163 ; *ovest* 168.

P: *pace* 18 ; *paci* 15 ; *palaturi* 163 ; *panc* 139 ; *panteismul* 164 ; *paradigma* 164 ; *paradigmatisiți* 166 ; *parallil* 163 ; *paraloghism* 166 ; *parcuri* 166 ; *parlament* 77 ; *parolă* 165 ; *particolare* 167, 169 ; *particolari* 169 ; *partid* 77 ; *partida* 166 ; *partit* 169 ; *partitul* 168, 169 ; *parucidere* 170 ;

pasaj 164 ; *Pasalega* 257 ; *pasăre* 19 ; *pasărea-mortului* 19 ; *pasărea-pustielnică* 19 ; *pasărea-sărăciei* 19 ; *pasiune* 299 ; *passacaglia* 522 ; *passing-shot* 522 ; *pasteuriza* 522 ; *Paşală* 254, 257 ; *Paşalega* 254, 257 ; *Paşega* 257 ; *paşnic* 18 ; *Pata* 257 ; *patăscă* 16 ; *Patea* 257 ; *Patega* 257 ; *patologhia* 164 ; *pavilioane* 166 ; *pavimenta* 165 ; *păianjen* 35, 37 ; *pănăta* 183, 241 ; *pănătare* 241 ; *păncăni* 139 ; *pănrătari* 273 ; *părat* 181, 182, 183 ; *părăta(re)* 181, 182 ; *păşiuniuri* 204 ; *păşune* 208 ; *pătacică* 16 ; *pătaşcă* 16 ; *Păun* 262 ; *Păuna* 262 ; *peaţă* 499 ; *peceturi* 206, 207, 210 ; *pedeapsă* 208 ; *pedepsuri* 204 ; *Pelaga* 253 ; *pendeleu* 17 ; *penibil* 5 ; *perceptor(ule)* 78 ; *perciptoru(l)(e)* 78 ; *Perea* 257 ; *Perega* 257 ; *perfid* 164 ; *pericol* 77, 165 ; *periculos* 5 ; *perierghia* 166 ; *periferia* 164 ; *perifrasele* 163 ; *periorisind* 166 ; *peripatetica* 163 ; *perjuri* 164 ; *(ne)permis* 6 ; *persecuţiune* 301 ; *peste putinţă* 5 ; *Peştiş* 91 ; *Peştişani* 91 ; *Petcu* 87 ; *petiţie* 301 ; *petiţiune* 301 ; *Petre* 87 ; *(s-or) petrecutără* 290 ; *Petros* 91 ; *Petroşani* 91 ; *Piacenţa* 171 ; *pian(o)-(forte)* 522 ; *pianolă* 522 ; *piatră* 494 ; *piaţa* 168 ; *piaţă* 499 ; *piaţe* 169 ; *piaţelor* 168 ; *pierduseră* 284 ; *pietre* 499 ; *Pietroasa* 177 ; *Pietroşiţa* 177 ; *pineză* 521 ; *Piompino* 171 ; *pioneză* 521 ; *Piscuiţa* 177, 178 ; *pişa* 19 ; *pişorcă* 19 ; *pită* 471 ; *piuneză* 520, 521 ; *pîine* 472 ; *pîne* 471 ; *pînzuri* 202 ; *pîrîu* 191 ; *planiţilor* 166 ; *(a) plăti* 219 ; *plecaseră* 283, 286 ; *(au) plecatără* 290 ; *pleşuri* 204 ; *pletitură* 275 ; *ploaşcă* 19 ; *ploscă* 19 ; *plu̯áe̯a* 499 ; *plural* 78 ; *pluti* 34, 38, 39 ; *Plymouth* 522 ; *pneomatică* 163 ; *poacă* 151 ; *(de-a) poanca* 139 ; *poască* 141 ; *poaşcă* 19, 20 ; *poaşte* 19 ; *poate* 505 ; *poc* 15 ; *pocă* 15 ; *poce* 15 ; *poci* 15 ; *pocie* 15 ; *pocicăli* 40 ; *pociuri* 15 ; *pocîltesc* 15 ; *pocîlti* 15, 16 ; *pocîltire* 15 ; *pocîltit* 15 ; *pocneală* 16 ; *pocneata* 16 ; *pocos* 16, 17 ; *pocoşi* 16, 17 ; *podi* 139 ; *podilă* 139 ; *podili* 139 ; *podiolcă* 17 ; *podirici* 141 ; *podmăliţă* 18 ; *podoimă* 137 ; *podvadă* 137 ; *podovaghe* 137 ; *podvoadă* 137 ; *podvoade* 137 ; *poghircă* 140 ; *pogveată* 16 ; *pohăială* 137 ; *pohoială* 137 ; *Pohoian* 263 ; *poibe* 138 ; *Poienelu* 174 ; *Poieniţa* 177 ; *poieniţă* 177 ; *poivă* 137, 138 ; *poiveală* 137 ; *pojghiţă* 18, 19 ; *pojiţă* 18 ; *pojviţă* 18 ; *pol* 163 ; *polbici* 141 ; *politeţa* 164 ; *politic* 166 ; *politica* 163 ; *politică* 77 ; *polonaş* 138 ; *polonie* 34, 37 ; *polonitoare* 139 ; *polsir* 141 ; *pomneată* 16 ; *pomociţă* 18 ; *pomotiţă* 18 ; *poncăi* 139 ; *pondili* 139 ; *pondiolcă* 17, 18 ; *poneavă* 138 ; *ponghioarcă* 17 ; *poniorcă* 17 ; *ponivă* 138 ; *ponivea* 138 ; *ponvă* 138 ; *popol* 169 ; *popoli* 168 ; *popolul* 169 ; *popor* 525 ; *poporul* 169 ; *(au) popositără* 290 ; *populu* 166 ; *Porcişteanu* 87 ; *porii* 164 ; *porîncăşte* 241 ; *porînci* 241 ; *pornise* 283 ; *porniseraţi* 285 ; *poroboc* 471 ; *porrismu* 166 ; *portecă* 140 ; *porticuri* 140 ; *porumburi* 206, 210 ; *posesiune* 301 ; *Poseşti-Ungureni* 86 ; *posibil* 5 ; *postelnică* 19 ; *Poşa* 257 ; *Poşan* 257 ; *poşicăli* 140 ; *poşircă* 19, 20, 141 ; *poştă* 20 ; *poştuţă* 20 ; *potcă* 15, 140 ; *potîrcă* 140, 141 ; *(ne)potrivit* 6 ; *povăială* 138 ; *povii* 141 ; *poziţiune* 296, 300 ; *prasadi* 141 ; *praştină* 141 ; *pratica* 169 ; *praticat* 169 ; *prăjină* 137 ; *prăştină* 141 ; *prăvăli* 141 ; *prăvărit* 142 ; *pream* 142 ; *precis* 4 ; *preface* 165 ; *(au) prefăcutără* 289 ; *preferenţe* 164 ; *preferi* 169 ; *preferit* 168 ; *prefeţi* 164 ; *prejudiţiul* 164 ; *prelat* 164 ; *preleţiile* 167 ; *prênce* 240 ; *presar* 34 ; *presă* 34 ; *presiune* 299 ; *pretenţie* 77, 299 ; *pretestul* 169 ; *pretext* 169 ; *preţ* 168 ; *preţinere* 170 ; *prevence* 181 ; *(a) prevence* 182 ; *(se) prezentaseră* 285 ; *prezidentului* 166 ; *Pribegi* 88, 89, 92 ; *priiatnic* 471 ; *(să) priimească* 242 ; *(a) primi* 219, 220 ; *primii* 525 ; *(am) primitără* 289 ; *prinsese* 284 ; *prinţipese* 166 ; *Prislop(u)* 174 ; *Prislopelu* 174 ; *prisonier* 165 ; *Privăleni* 91 ; *problemă* 77 ; *procestele* 78 ; *profanaseră* 170 ; *prolimia*

166 ; *(a) propoza* 165 ; *(mi-a) propusără* 289 ; *proseliți* 163 ; *protecta* 166 ; *(a) protesta* 77 ; *(a) protimisi* 166 ; *protivi* 275 ; *protesul* 166 ; *provalisește* 166 ; *Provența* 171 ; *provlime* 166 ; *prunariu* 21 ; *psihologhia* 166 ; *pubertate* 164 ; *puf* 34, 37, 38 ; *pufa* 34, 38 ; *pufarez* 34, 38 ; *pufarin* 34, 38 ; *pufus* 34, 37, 38 ; *pugn* 194 ; *pujiță* 18 ; *Pulia* 171 ; *punct* 168 ; *(a) pune* 80, 288 ; *puneză* 520 ; *punt* 168, 169 ; *punturi* 169 ; *Purcaru* 174 ; *Purcărelu* 174 ; *purceseseră* 284 ; *puseseră* 283 ; *(ne) puseserăm* 284, 286 ; *pustie* 19 ; *pustielnică* 19 ; *Pustiița* 178 ; *pustinei* 239 ; *pustiu* 19 ; *pustiune* 471 ; *pușchea* 19 ; *(a) putea* 184, 526 ; *putură* 184 ; *puțini* 525.

R: *Raba* 257 ; *Rabeca* 254, 255 ; *Rabega* 254, 255, 257 ; *Raboca* 255 ; *Rabuga* 255 ; *rac* 35 ; *racuri* 206, 210 ; *radeiche* 192 ; *Radu* 87 ; *(au) raportatără* 290 ; *rație* 295 ; *rațiune* 295, 299 ; *Razimir* 89 ; *Răcătău* 87 ; *răfuiala* 37, 39 ; *Răhău* 87 ; *(a) rămasără* 289 ; *(or fi) rămaseră* 289 ; *rămăsese* 284 ; *rămăseseră* 282, 284 ; *rămășituri* 200 ; *rămășițe* 200 ; *rămîne* 81 ; *rărunchi* 471 ; *Răscol* 89 ; *Răscolești* 89 ; *răscumpăraseră* 282 ; *(au) răspunsără* 289, 290 ; *rășini* 275 ; *Rătegiu* 254 ; *rățoi* 35, 37 ; *Răzmeriță* 89 ; *Răzmir* 89 ; *Răzmirești* 89 ; *răzvrăti* 16 ; *reacțiuni* 301 ; *Rebega* 257 ; *Rebegari* 255, 257 ; *rebegari* 257 ; *Rebegești* 255, 257 ; *rebegești* 257 ; *Rebegi* 255, 257 ; *rebegi* 257 ; *recent* 77 ; *recrut* 38 ; *reduită* 165 ; *(a) refuza* 77 ; *regența* 164 ; *registrele* 166 ; *regiza* 521 ; *regulă* 164 ; *relație* 298, 299 ; *relațiune* 298 ; *relegația* 164 ; *reoniu* 241 ; *Repca* 255, 257 ; *Repcea* 257 ; *Repcega* 255, 257 ; *Repciuc* 257 ; *reprezentare* 298 ; *reprezentație* 298, 299 ; *reprezentațiune* 298 ; *reptilă* 35, 38 ; *restaurant* 520 ; *restoran* 520 ; *reșeu* 521 ; *(se) retirase* 165 ; *retirata* 164 ; *retretă* 165 ; *retrospecțiuni* 301 ; *rețea* 78 ; *revizie* 196 ; *rezolvat* 78 ; *rezon* 165 ; *Risipiți* 88, 89 ; *rișeu* 521 ; *ritori* 166 ; *ritorica* 163 ; *riul* 471 ; *Rîu-Bărbat* 91 ; *(a) roi* 89 ; *Roiești* 89 ; *Roiu* 89 ; *rol* 77 ; *Roma* 257 ; *romană* 194 ; *romani* 194 ; *Romanița* 262 ; *romanse* 168 ; *romanțe* 167 ; *română* 194 ; *Romega* 254, 257 ; *rost* 182 ; *Roșinarii-Ungureni* 86 ; *Rucăreanu* 87 ; *Ru(c)sanda* 262 ; *Rudaru* 175 ; *Rudărel* 175 ; *Rudărele* 179 ; *Rudărélele* 175, 176 ; *rugăciune* 294 ; *Ruja* 262 ; *rumâni* 88 ; *Rumega* 257 ; *Rumeșor* 90 ; *(să)rrupem* 242 ; *rrupeți* 242 ; *(să) rrupe-vreme* 242 ; *Rusta* 258 ; *Rustega* 258 ; *Rușega* 257 ; *Rușegescu* 257 ; *Rușeț* 257 ; *Rușița* 177, 257 ; *rutes* 181.

S: *Salse* 168 ; *Samfiu* 262 ; *samuri* 206 ; *samururi* 206 ; *Sanda* 262 ; *Sandu* 87 ; *santuariu* 169 ; *santul* 164 ; *satisfacțiune* 299 ; *să* 490 ; *săltătruri* 202 ; *sămînță* 208 ; *sămînțuri* 204 ; *săruri* 204 ; *scaun* 472 ; *scăpasă* 284 ; *(am) scăpatără* 290 ; *Scăunel(u)* 174 ; *Scheianu* 87 ; *scherzo* 522 ; *(a) schimba* 219 ; *schimbaseră* 284 ; *schiptru* 163 ; *scînci* 136 ; *scoarță* 500 ; *scriadză* 471 ; *scrisără* 289 ; *scultura* 169 ; *scumpeturi* 202 ; *(a) scura* 183 ; *se* 490 ; *seamurile* 201 ; *seanță* 165 ; *secara* 176 ; *secarea* 176 ; *secăreáua* 176 ; *Secășanu* 87 ; *secolului* 169 ; *Selișteanu* 87 ; *semile* 201 ; *seminte* 204 ; *seminți* 204 ; *semplice* 168 ; *seniori* 169 ; *senioria* 169 ; *sensibile* 170 ; *sentența* 169 ; *sentențe* 168, 169 ; *sentenților* 168 ; *sentiment* 164 ; *senzitivă* 170 ; *seră* 192 ; *sesiza* 521 ; *sfera* 162 ; *sfinția* 216 ; *sfîrșirea* 276 ; *Sibioara* 91 ; *Sibiu* 91 ; *sicicarne* 272 ; *sicicorniță* 272 ; *siépte* 192 ; *siése* 192 ; *signorii* 169 ; *signorilor* 169 ; *sigur* 6 ; *silloghismiu* 163 ; *simfonia* 164 ; *Simion* 87 ; *simiotică* 164 ; *simperasmă* 166 ; *simțiseră* 284 ; *simțitivă* 170 ; *simțitoare* 170 ; *simvole* 163 ; *singlural* 78 ; *singolare* 168 ; *singuralal* 78 ; *siniori* 169 ; *sinioria* 169 ; *sintără* 289 ; *sintetice* 164 ; *sistimatică* 164 ;

sișcă 272 ; *situație* 297, 299, 300 ; *situații* 299 ; *situațiune* 300 ; *sîc-sîc* 34, 38 ; *Sîmbăta* 91 ; *Sîmbăta-Nouă* 91 ; *sînt* 81 ; *sîrmă* 34 ; *(să) slăbise* 283 ; *slăvească-se* 242 ; *slobozenie* 163 ; *Slobozia* 88, 92 ; *Slobozia-Bolești* 92 ; *Slobozia-Cireșu* 92 ; *Slobozia-Conachi* 92 ; *Slobozia-Dobrovățului* 92 ; *Slobozia-Leca* 92 ; *Slobozia-Movilă* 92 ; *Slobozia-Pruncului* 92 ; *Slobozia-Sucevei* 92 ; *Slobozia-Umbrăvești* 92 ; *Slobozie* 88 ; *(a) sluji* 219 ; *slujisă* 284 ; *smuci* 17, 139 ; *smunci* 139 ; *sogetul* 168 ; *sold* 34, 38 ; *solemneală* 165 ; *soleneală* 165 ; *(a) solicita* 219 ; *soluțiune* 301 ; *Someșanu* 87 ; *sorbonist* 35, 38 ; *Sotală* 254 ; *Sotan* 254 ; *Sotec* 254 ; *soțialnică* 166 ; *soțietate* 166 ; *(au) spartătă* 289 ; *(a) spărți* 183 ; *speculațiune* 301 ; *spelă (lînă)* 501 ; *speriat* 165 ; *sperimentale* 168 ; *spionii* 168, 169 ; *spiritul* 164 ; *spiriturile vieții* 170 ; *sponghi* 168 ; *spuniu* 239 ; *(se) stabiliseră* 284 ; *Stan* 87 ; *stat* 77 ; *statua* 164 ; *státue* 164 ; *statuele* 164 ; *stătuseră* 284, 285 ; *steeple-chase* 521 ; *Stefan* 171 ; *stega* 257, 258 ; *Stegiu* 257 ; *stevardesă* 521 ; *stewardesă* 521 ; *stil* 166 ; *stima*, 168 ; 169 ; *stingă* 257 ; *stipulație* 164 ; *stiuardesă* 521 ; *Stoica* 87 ; *străbătuserăm* 286 ; *străfăi* 272 ; *străfiga* 272 ; *(se) străfui* 166 ; *striinri* 241 ; *striiră* 241 ; *strimbătate* 471 ; *Stroe* 87 ; *strofă* 272 ; *strofiu* 272 ; *stroh* 272 ; *strohui* 272 ; *stropiseră* 284 ; *strug* 139 ; *stur* 183 ; *succesiv* 170 ; *sudiți* 86 ; *suferiseră* 285 ; *suflu* 193 ; *sujecțiune* 301 ; *sujet* 165 ; *suman* 192 ; *sun* 183 ; *supega* 258 ; *superstițiune* 297 ; *suposa* 165 ; *supputațiune* 298 ; *suprană* 170 ; *suptu* 272 ; *surnumit* 170 ; *surprinse* 165 ; *suzeran* 168 ; *svapora* 169 ; *Sveției* 169 ; *Synopsis* 166.

Ș : *șaldaie* 269 ; *șaldău* 269 ; *șampanie* 522 ; *Șandru* 87 ; *șanta* 270 ; *Șanta* 270 ; *șantaliu* 270 ; *Șantea* 270 ; *șapte* 242 ; *șarg* 270, 271 ; *șargat(e)* 270 ; *șargiu* 271 ; *șarjă* 521 ; *Șasa-Ungureni* 86 ; *șasla* 522 ; *șădea* 271 ; *șăgea* 271 ; *șăgitoare* 271 ; *șăinăli* 270 ; *(se) șăinălet* 270 ; *șălară* 242 ; *șănăli* 270 ; *șărgaci* 270 ; *șărgăcioi* 270 ; *șărgău* 270 ; *șărpință* 271 ; *șchiopan* 272 ; *șcort* 272 ; *școrti* 272 ; *școrțos* 272 ; *șenă* 168 ; *Șentea* 270 ; *șerb* 258 ; *Șerban* 87 ; *Șergaci* 269 ; *șergău* 269 ; *șergocioi* 269 ; *Șerpega* 258 ; *șerpința* 271 ; *șindrar* 271 ; *șindră* 271 ; *șindrui* 271 ; *șinșilă* 522 ; *șip* 272 ; *șipîșor* 272 ; *șipușoare* 272 ; *șipușor* 272 ; *șipuț* 272 ; *șișcă* 272 ; *șișcorniță* 272 ; *șîndrui* 271 ; *șîpșor* 272 ; *șîșcă* 272 ; *șîșcorniță* 272 ; *șmir* 271 ; *șmirac* 271 ; *șmirchiț* 271 ; *șoaiță* 271 ; *șoaldă* 271 ; *șoancă* 271 ; *șoantă* 270 ; *șobolan* 35, 38 ; *șodrogană* 271 ; *șofer* 520 ; *șofór* 520 ; *șoimi* 272 ; *șoinăli* 270 ; *șoit* 271 ; *șoital* 271 ; *șoitan* 271 ; *Șoitu* 271 ; *șold* 271 ; *șolda (n)* 271 ; *Șoldești* 271 ; *șolticăi* 270 ; *șoltîc* 270, 271 ; *șonc* 271 ; *șont* 270 ; *șontrog* 271 ; *șopîrlă* 36, 191 ; *Șora* 258 ; *Șorega* 258 ; *șort* 271 ; *șpan* 272 ; *Ștefan* 87 ; *știneap* 271 ; *știobilc(ă)* 271 ; *știobilc(ăi)* 271 ; *știre* 170 ; *ștreaf* 142 ; *ștreang* 142 ; *ștrefăi* 272 ; *Șubega* 258 ; *șuvar* 272 ; *șvert* 272.

T : *tabacheră* 34 ; *tablagiu* 34, 38, 39 ; *tablă* 170 ; *(oi) tace* 192 ; *(oi) tacé* 192 ; *talasoterapie* 521 ; *talazoterapie* 521 ; *tap* 191 ; *tapițerii* 168 ; *tar* 471 ; *Tarabă* 254, 258 ; *Tarabega* 254, 258 ; *tăciune* 294 ; *tăcuseră(m)* 287 ; *tăcuserăți* 287 ; *tălmac* 34, 39 ; *Tălpășelu* 175 ; *tălpășița* 24 ; *Tănase* 87 ; *Tărpaș* 175 ; *teacă* 502 ; *țeacă* 500 ; *teamă* 499 ; *Tecucel* 175 ; *Tecuci* 90, 175 ; *tecucii* 175 ; *Tecucii* 175 ; *Tega* 258 ; *teleagă* 258 ; *Teleajen* 258 ; *Telega* 258 ; *televizor* 36 ; *teme* 499 ; *tenoare* 183 ; *teodofi* 164 ; *teoria* 164 ; *tepidi* 165 ; *termenii* 165 ; *terminare* 299 ; *terminațiune* 299 ; *termometri* 164 ; *Ticuci(i)*175 ; *ticucii* 175 ; *tilescopii* 164 ; *tilicar* 34, 38 ; *tilică* 34 ; *tilincă* 38 ; *tinăr* 471 ; *tini* 203 ; *tinuri* 204 ; *tip* 525 ;

tipografilor 164 ; *tiranilor* 163 ; *Tismana-Ungureni* 86 ; *titel* 34, 38 ; *tivduri* 205 ; *(ne)tîmplasem* 285 ; *Toader* 87 ; *toást* 500 ; *toátă* 500 ; *Toma* 87 ; *tombateră* 521 ; *Tomegea* 254 ; *Topîrceanu* 87 ; *Topliceanu* 87 ; *torrent* 164 ; *tractaturile* 166 ; *tradiție* 299 ; *traduție* 167 ; *(a) trage* 80 ; *Traian* 261 ; *Trail(ă)* 261 ; *Traița* 261 ; *Trală* 261 ; *Trandafir* 261 ; *transporturi* 165 ; *tranzacțiune* 296, 300 ; *trasparente* 168 ; *(a) trăi* 80, 261 ; *Trăil* 261 ; *Trăilă* 261 ; *trebe* 203, 204 ; *trebele* 201 ; *trebi* 201, 203, 204 ; *trebuéá* 499 ; *(a) trebui* 526 ; *treburi* 204 ; *trecuse* 283 ; *trecuseră* 284 ; *(am) trecutără* 289 ; *(au) trecutără* 290 ; *(a) tréęa* 499 ; *trei* 525 ; *tributarie* 164 ; *trigonum* 166 ; *Trilăgherga* 261 ; *(m-a) trimiseră* 289 ; *(se) trimiseseră* 286 ; *trimiseseră* 286 ; *trimiseserăm* 285 ; *trimitere* 165 ; *triomfantă* 165 ; *trocar* 34, 39 ; *trofeurile* 164 ; *troianilor* 165 ; *trupească* 165 ; *trupete* 38 ; *Tudor* 87 ; *Turda* 87, 91 ; *turturea* 192 ; *(am) tușit* 291 ; *(am) tușitără* 291 ; *tutindenea* 275.

Ț : *țambal* 36 ; *țărănoaia* 37 ; *țeremonie* 166 ; *ținerea* 170 ; *Țiu* 87 ; *(să se) țiuă* 471 ; *țuhaus* 36, 38 ; *țurlan* 35 ; *țurli* 35, 38 ; *Țuțuianu* 87 ; *țuțuieni* 86, 92 ; *Țuțuieni* 92.

U : *Ubinega* 253 ; *Uceanu* 87 ; *Uda-Ungureni* 86 ; *Udrea* 87 ; *ŭestern* 52 ; *uimă* 137 ; *ŭischi* 521 ; *ulta* 275 ; *ultimii* 525 ; *umanism* 77 ; *umile* 193 ; *umilit* 193 ; *umor* 522 ; *umorist* 522 ; *uncheș* 129 ; *unde* 17 ; *Ungureanu* 87 ; *ungureni* 86, 88 ; *Ungureni* 86, 90 ; *Ungureni-Horia* 86 ; *uŋk'* 502 ; *unii* 525 ; *universale* 168 ; *ųǫámeni* 499 ; *ųom* 499 ; *urăciune* 183 ; *urgent* 77 ; *(se) urmaseră* 284 ; *urmășiță* 177 ; *următorește* 170 ; *urs* 37 ; *Ursu* 87, 261 ; *uscaseră* 284 ; *ușor* 5 ; *uvrajele* 165.

V : *Vadu-Săpat Ungureni* 90 ; *Vagabrăți* 88 ; *vale* 192 ; *valvolină* 35 ; *Varega* 258 ; *varometrii* 164 ; *varză* 35 ; *vas* 472 ; *Vasile* 87 ; *(ei să-l) vazără* 291 ; *Vădurel* 175 ; *Văgiulești-Ungureni* 90 ; *văpseluri* 204 ; *vărzar* 35 ; *vășmînt* 471 ; *văzurăm* 282 ; *(ne-am) văzutără* 290 ; *veac* 500 ; *veață* 499 ; *vecchii* 192 ; *vecini* 88 ; *(ei) vede* 291 ; *vedeniași* 170 ; *(ei) vederă* 291 ; *Vega* 258 ; *vegetale* 168 ; *Velica* 252 ; *Veliga* 252 ; *vence* 181 ; *Venere* 169 ; *Venerii* 168 ; *Veneția* 171 ; *(a) veni* 80 ; *venisă* 283 ; *venisără* 282 ; *venise* 284 ; *venisem* 286 ; *veniseră* 283, 284, 285 ; *veniserăm* 285 ; *(au) venitără* 290 ; *verdețuri* 202 ; *Verghinia* 253 ; *vergură* 182 ; *versificațiune* 299 ; *vestern* 521 ; *veteran* 34, 37 ; *viață* 499 ; *viață* 500 ; *viclean* 490 ; *vină* 471 ; *vine* 80 ; *vínerea* 50 ; *vipt* 182 ; *vischi* 521 ; *viteză* 521 ; *vivaturile* 166 ; *vivlioteca* 166 ; *vîrf* 490 ; *Vlad* 87 ; *vocație* 295 ; *voi* 525 ; *Voicu* 87 ; *Voineasa* 177 ; *Voinești* 177 ; *vopăială* 138 ; *(a) vorbi* 80 ; *vorbiseră* 282, 286 ; *vorbiserăm* 286 ; *vorbiserăți* 286 ; *vrăh* 490 ; *(a) vrea* 288 ; *vreană* 142 ; *vrednic* 11 ; *vremi* 203, 204 ; *vremile* 201 ; *vremuri* 204 ; *vulpea* 500.

W : *walkie-talkie* 521 ; *western* 521 ; *whisky* 521.

Y : *ypomnimele* 166 ; *ypothesul* 166.

Z : *zámaá* 192 ; *zámă* 192 ; *Zamfir* 87 ; *Zărnescu* 87 ; *zboru* 239 ; *Zega* 258 ; *zemuri* 202, 205 ; *dzeu* 275 ; *dzi* 275, 471 ; *zic* 472, 490 ; *dzic* 490 ; *(a) zice* 80, 288 ; *dzice* 275 ; *zilele* 490, *dzilele* 490 ; *dziva* 471 ; *zinc* 36 ; *(mi-a) zisără* 289 ; *zitotypia* 166 ; *zmîci* 17 ; *zmînci* 17 ; *dzua* 471.

Istroromână : *gl'indă* 209 ; *gl'inde* 209 ; *gl'indur* 209.

Meglenoromână : *băftšur* 109 ; *bănur* 109 ; *bǫncur* 209 ; *cali* 209 ; *cal'ur* 209 ; *foale* 209 ; *fol'* 209 ; *fol'ur* 209 ; *ierbur* 209 ; *lipsur* 209 ; *lǫnur*

209 ; *măndžur* 209 ; *mătăsi* 209 ; *mătăsur* 209 ; *nari* 209 ; *noră* 209 ; *nǫrur* 209 ; *tară* 209 ; *tar(i)* 209 ; *tărur* 209 ; *váli* 209 ; *văli* 209 ; *văl'ur* 209 ; *vin'ur* 209 ; *vreámi* 209 ; *vrémur* 209.

RUSĂ: *артиллерия* 16 ; *баба* 222 ; *кортель* 223 ; *леферъ* 223 ; *луфарь* 223 ; *просадить* 141.

SLAVĂ: *bêgŭ* 258 ; *breg* 258 ; *Bystrica* 177 ; *varegŭ* 258 ; *vrŭtěti* 16 ; *žeg* 258 ; *Žegota* 258 ; *Žegovac* 258 ; *idol* 193 ; *izbyti* 276 ; *kamilĭ* 192 ; *klatiti* 16 ; кожица 19 ; *krastěli* 16 ; милостиня 25 ; млъбити 26 ; нѣга 253 ; подъвода 137 ; подъметъ 16 ; *pochilŭ* 15 ; *poklati* 15 ; потъка 141 ; понюва 138 ; *(raz)vratiti* 16 ; *teléga* 258.

SÎRBOCROATĂ: *Jivan* 261 ; *podmòstiti* 18 ; *pòkožica* 19 ; *polòvnik* 138 ; *pomoćnica* 18 ; *ponjava* 138 ; *popòditi* 18 ; *pòtka* 15 ; *provariti* 142 ; *provoditi* 142 ; *šantati* 270.

SPANIOLĂ: *caballon* 222 ; *chincilla* 522.

SUEDEZĂ: *kiurtie/kurtie* 223.

TURCĂ: *lüfer* 223.

UCRAINEANĂ: *підойма* 137 ; *повій* 141 ; *покіс* 17.

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesați de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară și stilistică, istoria lingvisticii românești, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică și filologie. Revista publică, de asemenea, o bibliografie anuală exhaustivă a lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră, articole de predarea limbii, lingvistică generală, note, comentarii, consultații și recenzii.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile în două exemplare, dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul Consiliului de conducere cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 4 (patru) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

79717 București, Calea Victoriei nr. 125

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat, vol. I, 1980, XXXII + 174 p. + 154 p. (broșură), 184 lei.

Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia, vol. IV, 1980, X + 304 p., 238 lei.

Sub redacția IORGU IORDAN, AL. GRAUR, ION COTEANU, **Dicționarul limbii române** (DLR), serie nouă, tom VIII, litera **P**, partea a 4-a (Pogrijenie-presimțire), 1980, p. 949—1 341, 50 lei; tom XI, litera **T**, partea I (T—Tocăliță), 1982, 376 p., 75 lei.

Sub redacția IOAN PĂTRUȚ, **Micul atlas lingvistic român.** Serie nouă, partea a II-a, 1981, 127 lei.

* * * **Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române (1374—1600),** 1981, 41 lei.

* * * **Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte** (1980), 244 p., 13 lei.

ION COTEANU, **Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860),** 1981, 245 p., 13,50 lei.

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine.** Skrifter utgivna av vetenskapssocieteteni Lund. Publications of the New Society of Letters at Lund 76, 1981, I 70 + II 104 + III 232 p., 29 lei.

* * * **Texte românești din secolul al XVI-lea. Ediții critice** de EMANUELA BUZĂ, GHEORGHE CHIVU, MAGDALENA GEORGESCU, ION GHEȚIE, ALEXANDRA ROMAN MORARU, FLORENTINA ZGRAON. Coordonator: ION GHEȚIE, 1982, 638 p., 57 lei.

* * * **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** (DOOM), 1982, 687 p., 105 lei.

AL. GRAUR, **Dicționar al greșelilor de limbă,** 1982, 80 p., 5,50 lei.

LUIZA SECHE și MIRCEA SECHE, **Dicționarul de sinonime al limbii române,** 1982, 1120 p., 158 lei.

LUCRĂRI ÎN PREGĂTIRE LA EDITURA ACADEMIEI

Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Moldova și Bucovina, I.

* * * **Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte** (1981).

LR, Anul XXXI, nr. 6, p. 465—560, București, 1982

I. P. Informația c. 2544

42 200

Lei 20